93(R)
I-87

ISTORIA ORAȘULUI BUCUREȘTI

VOLUMUL I

Comitetul de redacție:

FLORIAN GEORGESCU—redactor responsabil
DAN BERINDEI, ALEXANDRU CEBUC, PAUL CERNOVODEANU,
PETRE DAICHE, ȘTEFAN IONESCU, PANAIT I. PANAIT,
CONSTANTIN ȘERBAN

I. 46771

MUZEUL DE ISTORIE A ORAȘULUI BUCUREȘTI

Coperta: Constantin Constantiniu
Fotografii: Constantin Petrache

INTRODUCERE

Istoriografia bucureşteană are un trecut de mai bine de un secol. Avînd ca obiect de studiu istoria celui mai mare oraş al patriei — reşedinţă domnească şi capitală timp de mai mult de cinci veacuri — ea a adus un valoros aport nu numai la studierea trecutului acestui oraş, ci şi la cunoaşterea istoriei României. Probleme variate, adesea de importanţă naţională, legate de istoria Bucureştilor au atras un număr mare de specialişti, astfel încît istorici, arheologi, epigrafişti, numismaţi ş.a. au format, cu timpul, un front larg de cercetare, care s-a concretizat în numeroase studii, lucrări monografice, articole, note etc.

Dacă se face abstracţie de preocupările unor istorici diletanţi ca Alexandru Pelimon, Grigore Musceleanu şi alţii, care au trăit în a doua jumătate a veacului trecut, se poate considera că meritul de a fi pus bazele istoriografiei bucureştene revine lui Dimitrie Berindei, autorul studiului Bucureşti, *publicat în 1861, în „Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte". D. Berindei inaugura astfel un domeniu cu totul special de cercetare istorică românească, ce avea — chiar pînă la finele veacului său — să fie întregit prin noi scrieri:* Istoria începutului oraşului Bucureşti *de D. Pappazoglu, apărută în 1870,* Bucureştii *lui Ion P. Licheardopol din 1889 şi, mai ales, monumentala lucrare a lui G. I. Ionnescu-Gion,* Istoria Bucureştilor, *editată în 1899. Aceste lucrări — mai cu seamă ale lui D. Berindei şi G. I. Ionnescu-Gion — care cuprind şi aspecte rămase încă pozitive, reprezintă totuşi încercările proprii unei faze de pionierat a istoriografiei bucureştene. Studiile sau lucrările mai ample, publicate după 1900, marchează evident o treaptă nouă, atît sub raportul documentaţiei, cît şi în privinţa metodologiei. Caracteristic apar, mai ales pentru istoriografia bucureşteană dintre cele două războaie mondiale, încercările, adesea izbutite, de a alcătui, în primul rînd, un fond documentar tot mai bogat şi mai bine organizat, prielnic progresului cercetărilor cu privire la istoria Bucureştilor. Pe de altă parte, Dinu V. Rosetti pune bazele arheologiei bucureştene — prin săpături ca cele de la Tei, Bucureştii Noi, strada Ziduri între vii, Jilava, Bordei-Herăstrău, Ciurel etc., aducînd la lu-*

mină cele dintîi mărturii cu privire la perioada istorică premergătoare apariției orașului București. În același timp se trecea la editarea izvoarelor scrise. Așa, de pildă, N. Iorga publică, în 1932 : Documente privitoare la București ; Damian V. Bogdan, în 1935 : „Cărți orășănești" inedite de la județii și pîrgarii bucureșteni ; tot în 1935, G. Nicolaiasa : Trei acte bucureștene din veacul al XVII-lea ; în 1936 E. Vîrtosu, I. Vîrtosu și H. Oprescu : Începuturi edilitare 1830—1832. Documente pentru istoria Bucureștilor ; în 1938 E. și I. Vîrtosu : O sută de ani de la înființarea Așezămintelor Brîncovenești 1838—1938 ; în 1941 I. Ionașcu : Documente bucureștene privitoare la proprietățile mănăstirii Colțea etc.

Sursele documentare privitoare la trecutul orașului București, îmbogățindu-se treptat, s-a putut trece, pe această bază, la elaborarea unor noi studii, mai restrînse sau mai ample, privitoare la istoria Capitalei, cum ar fi : Bucureștii vechi — schiță istorică și urbanistică de C. Moisil, apărută în 1932 ; monografia mai amplă a lui G. D. Florescu, Din vechiul București, editată în 1935 ; lucrarea lui George Potra, Hanurile bucureștene, apărută în 1943 etc. O mențione aparte se cuvine Istoriei Bucureștilor a savantului N. Iorga, publicată în 1939, lucrare de înaltă erudiție.

Din literatura memorialistică publicată în această perioadă nu pot fi date uitării îndeosebi volumele de amintiri ale lui Constantin Bacalbașa, Bucureștii de altă dată, care, în ciuda unei viziuni adesea subiective asupra evenimentelor relatate, oferă informații prețioase referitoare mai ales la perioada de istorie modernă a orașului.

În fine, în ceea ce privește preocupările de clasificare și editare a iconografiei bucureștene, trebuie menționat albumul Bucureștii vechi, publicat de Adrian Corbu în 1936.

Relevînd, astfel, meritul acelor istorici ai Bucureștilor, care, fie prin editarea unor documente, fie prin întocmirea unor studii, au adus la lumină evenimente din trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat al orașului, nu putem trece în același timp cu vederea faptul că istoriografia veche a ignorat sau a tratat unilateral probleme fundamentale ale istoriei Capitalei, ca dezvoltarea industriei, procesul apariției și maturizării politice a proletariatului, studierea temeinică a multiplelor și variatelor forme ale luptei de eliberare socială și națională și altele. Subliniind aportul unor cercetători ai istoriei orașului București în activitatea de reconstituire a dezvoltării îndelungate și complexe a acestui oraș, nu putem să nu privim critic tonul uneori idealizant sau maniera fals pitorească de evocare a trecutului Capitalei, care străbat unele lucrări. Apar, de aceea, cu atît mai meritorii eforturile și realizările obținute după 23 August 1944, de istoriografia bucureșteană, elaborată de pe pozițiile învățăturii marxist-lenisiste, în vederea reconstituirii adevăratei istorii a celui mai de seamă oraș al patriei.

Dar marele salt în domeniul istoriografiei bucureștene a impus cu stringență crearea instrumentelor de lucru, îmbogățirea surselor de documentare pentru toate orînduirile sociale. Acestui scop i-au fost subordonate, pe de o parte, extinderea săpăturilor arheologice pe teritoriul Capitalei, iar pe de altă parte, clasificarea și publicarea unui număr cît mai mare de documente bucureștene.

Înființarea, în 1953, de către Academia Republicii Socialiste România a Șantierului arheologic București, *iar din 1958 încredințarea cercetărilor arheologice de pe teritoriul Capitalei Muzeului de istorie a orașului București, a permis exploatarea intensă a unor numeroase zone și stațiuni arheologice, dintre care cele de la Curtea Veche, dealurile Mihai Vodă și Radu Vodă, Bucureștii Noi, Ciurel-Militari sau Cernica s-au dovedit a fi de o importanță deosebită. Activitatea de valorificare a acestor descoperiri a înregistrat realizări substanțiale, care au constituit subiectul a patru lucrări mai ample :* București. Rezultatele săpăturilor arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953 *(apărut în culegerea Studii și referate privind Istoria Romîniei, partea I, iar ulterior și în extras); apoi* Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice *(editată în 1959); și în sfîrșit, cele două volume ale culegerii* Cercetări arheologice în București, *editate — unul în 1963, altul în 1965 — de Muzeul de istorie a orașului București. Numeroase săpături arheologice efectuate în anii din urmă au îngăduit și abordarea unor importante probleme privind istoria populațiilor omenești străvechi și vechi de pe teritoriul Bucureștilor și al cîmpiei muntene. Se cuvin, astfel, să fie amintite — între altele — studiile lui Eugen Comșa, Gh. Cantacuzino, S. Morintz, D. V. Rosetti, Valeriu Leahu, Margareta Constantiniu, P. I. Panait ș. a., referitoare la cunoașterea neoliticului, a epocii bronzului, a perioadei de trecere la feudalism și însăși a feudalismului.*

Concomitent, realizări de seamă au fost obținute de noua istoriografie a Bucureștilor și în privința publicării izvoarelor documentare, cartografice și sigilografice. Două volume de documente bucureștene sînt, astfel, de natură să lărgească tot mai mult posibilitățile de investigație a istoriei Capitalei în orînduirea feudală : Documente privind istoria orașului București, *volum tipărit în 1960 de către un colectiv format din Florian Georgescu, Paul Cernovodeanu și Ioana Cristache-Panait ;* Documente privitoare la istoria orașului București, *culegere datorată lui George Potra, apărută în 1961. Primul volum editează 173 documente aflate în colecțiile Muzeului de istorie a orașului București și se referă la perioada cuprinsă între anii 1936—1848 ; al doilea grupează 613 documente păstrate în Arhivele Statului din București, Biblioteca Academiei și în cîteva colecții particulare, ele referindu-se la perioada 1594—1821. În afara acestor culegeri mai ample, au mai fost publicate sau comentate în diferite reviste de specialitate și alte documente bucureștene de către H. Chircă, I. Ionașcu și alții. O serie de documente cu referire mai ales la istoria modernă și contemporană a orașului București au fost integrate în culegeri privind istoria întregii noastre patrii* (Documente privind Unirea Principatelor, *I—III (1959—1963);* Documente privind războiul pentru Independență, *I—IX (1952—1955);* Documente din mișcarea muncitorească 1872—1916 *(1947);* Documente din istoria P.C.R., *I—IV (1953—1957).*

Studiul lui I. Ionașcu, Planul cartografic inedit al orașului București din anul 1770 *(în Studii, XII, 5, 1959) și cel al lui Florian Georgescu,* Marele plan al orașului București ridicat de maiorul Borroczyn 1844—1846 *(în Materiale de istorie și muzografie, I, 1964) reprezintă ample materiale de valorificare a izvoarelor cartografice privitoare la București, în timp ce studiile lui Emil Vîrtosu,* Sigiliul Bucureștilor *(în Documente privind*

istoria României. Introducere, II, 1956) și Sigilii de corporații bucureștene *(în Studii și cercetări de numismatică, III, 1960) marchează preocupări de editare a izvoarelor sigilografice.*

Paralel cu activitatea de adunare și publicare a surselor documentare privitoare la trecutul multisecular al Bucureștilor, un număr crescînd de cercetători au elaborat lucrări de sinteză, studii, comunicări, note.

*Dintre lucrările de sinteză, alături de cele cu caracter de popularizare (*Pagini din trecutul Bucureștilor *de Florian Georgescu;* București, scurt istoric, *lucrare colectivă, editată de Muzeul de istorie a orașului București, și* București, pagini de istorie *de Ion Ionașcu, Aron Petric și Pompiliu Caraioan, toate acestea apărute între 1959—1961), o mențiune specială se cuvine să fie făcută amplei lucrări monografice al lui Dan Berindei* — Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești 1459—1862, *apărută în 1963.*

An de an în publicațiile muzeului și în revistele de specialitate au văzut lumina tiparului numeroase studii, comunicări și note, care prin profunzimea lor au adus un valoros aport la cunoașterea istoriei orașului, facilitînd munca de redactare a acestei lucrări de sinteză. Dintre acestea un rol deosebit de important l-a jucat anuarul muzeului „Materiale de istorie și muzeografie", *din care au apărut pînă acum primele trei volume și în care sînt publicate studii, comunicări, note, recenzii etc., contribuții prețioase la cunoașterea istoriei orașului.*

Și principalele evenimente revoluționare din istoria acestui oraș au ocupat un loc de seamă în preocupările noii istoriografii bucureștene. Rod al acestor eforturi de investigații au apărut broșurile: Răscoala seimenilor și dorobanților din București la 1655 *de Paul Cernovodeanu (1962);* Aspecte din lupta populației bucureștene împotriva regimului turco-fanariot (1716—1821) *de Panait I. Panait (1962);* Orașul București și răscoala poporului din 1821 *de Ioana Cristache-Panait (1960);* Participarea maselor populare bucureștene la revoluția din 1848 *de Florian Georgescu (1962); precum și studiul semnat de C. C. Giurescu,* Bucureștii și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza *(în Studii privind Unirea Principatelor (1960). Numeroase sînt și studiile, comunicările, lucrările cu caracter de popularizare, privitoare la mișcarea muncitorească din București, care constituie una dintre realizările cele mai de seamă ale istoriografiei bucureștene.*

Dezvoltării economice, administrative, edilitare și urbanistice a Capitalei i-au fost de asemenea consacrate o serie de studii și comunicări, dintre care semnalăm: Radu Manolescu, Aspecte din istoria negoțului bucureștean în sec. al XVI-lea *(în Studii, XII 5/1959); Ștefan Olteanu,* Meșteșugurile din București în secolele XVI și XVII *(în Studii, XII 5/1959); C. Șerban,* Breslele bucureștene în secolul XVIII *(în Studii, XII 6/1959),* Întreprinderea manufacturieră de postav de la Pociovalițe și București *(în Studii, V 3/1952) și* Manufactura de basmale (testemeluri) de la Mărcuța (1800—1822) *(în Materiale de istorie și muzeografie, III, 1965); Paul Cernovodeanu,* Considerații privitoare la organizarea administrativă a orașului București în secolele XVI—XVII *(în Materiale de istorie și muzeografie, I, 1964); Dan Berindei,* Dezvoltarea urbanistică și edilitară a orașului București în perioada regulamentară și în anii Unirii (1831—1862) *(în Studii, XII 5/1959); Florian Georgescu,*

Dezvoltarea edilitar-urbanistică a orașului București în timpul revoluției din 1848 *(în Materiale de istorie și muzeografie, II, 1965)* și Aspecte privind împărțirea administrativă și evoluția demografică din Bucureștii anilor 1831—1848 *(în Materiale de istorie și muzeografie, III, 1965)* precum și unele lucrări ca: *Alexandru Cebuc,* Din istoria transportului de călători în București *(1963); Ștefan Ionescu,* Podul Mogoșoaiei *(1962); Petre Daiche,* Aspecte din reconstrucția orașului București *(1963)* etc.

În fine, viața culturală și artistică a Bucureștilor a constituit deopotrivă obiect de studiu pentru noua istoriografie bucureșteană. Momente din trecutul învățământului în Capitala țării au fost tratate îndeosebi în cîteva volume omagiale apărute în 1964: Universitatea din București 1864—1964; 100 de ani de la înființarea Institutului de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu" din București 1864—1964" *și* Conservatorul „Ciprian Porumbescu" București 1864—1964. *În legătură cu trecutul arhitecturii bucureștene se cuvin să fie citate mai ales două lucrări:* București, orașul și monumentele sale *de Grigore Ionescu (1956) și* Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București *de Nicolae Stoicescu (1961). Multiple aspecte legate de evoluția artelor plastice, muzicii sau teatrului în orașul București au fost abordate îndeosebi în revista* Studii și cercetări de istorie a artei. *Preocupări de istoria medicinei, igienii și salubrității publice în Capitală se întîlnesc în cadrul a numeroase articole publicate în anii din urmă de dr. N. Vătămanu, dr. G. Barbu, dr. V. Manoliu ș.a., în coloanele revistelor „Igiena", „Viața medicală" etc. sau în volumele* Studii și cercetări de istoria medicală *(1957),* Din istoria medicinei românești și universale *(1962)* etc.

Multă vreme activitatea de investigație a trecutului Capitalei s-a desfășurat întîmplător și efemer, precumpănind pînă de curînd eforturile și împlinirile sporadice ale unor cercetători, îndemnați de pasiunea muncii și de o firească dragoste pentru oraș și trecutul său. În adevăr, n-a existat pînă în anii din urmă un organism care să efectueze conștient și dirijat, susținut și continuu, o activitate istoriografică privitoare la București. Încercările fostului „Muzeu Municipal" n-au putut izbîndi, din pricina, în special, a condițiilor vitregi în care acesta și-a desfășurat activitatea.

A rămas, de aceea, tot în seama transformărilor socialiste petrecute în cultura bucureșteană, înființarea unei instituții a cărei principală îndatorire să fie aceea a cercetării și răspîndirii cunoștințelor asupra trecutului Capitalei: Muzeul de istorie a orașului București, *creat în anul 1956.*

Editarea de documente sau studiile, comunicările, rapoartele de săpături ori lucrările mai ample publicate de cercetătorii muzeului — multe dintre acestea alcătuind conținutul celor două volume de Cercetări arheologice în București *și a celor trei volume din publicația* Materiale de istorie și muzeografie *— atestă rolul de principal factor în acțiunea de cunoaștere a istoriei Capitalei pe care-l are Muzeul de istorie a orașului București. Se cuvine să fie menționat și faptul că numeroși specialiști ai istoriei orașului din afara muzeului au fost atrași la o rodnică colaborare, ceea ce a dus la o apreciabilă sporire a cercetării trecutului Capitalei.*

Numai deținînd acest rol și dispunînd de cele mai largi și mai optime posibilități, muzeul a izbutit să ajungă într-un interval de timp relativ scurt și la elaborarea lucrării de față — amplă sinteză a istoriei orașului București.

★

Studierea istoriei orașului București în lumina concepției marxist-leniniste despre dezvoltarea societății a determinat, în funcție de stadiul de astăzi al documentării, clarificarea unor importante probleme legate de evoluția acestui oraș. O primă problemă de însemnătate hotărîtoare pentru deplina înțelegere a apariției și dezvoltării Bucureștilor o reprezintă, astfel, cunoașterea etapelor principale de evoluție istorică a societății omenești de pe teritoriul Capitalei.

Întreaga dezvoltare a populațiilor de pe teritoriul orașului București, din cele mai îndepărtate timpuri și pînă azi, poate fi clasificată în următoarele mari perioade:

I. Etapa istorică premergătoare apariției orașului București (orînduirea comunei primitive și perioada de trecere la feudalism). *Cuprinsă cam între anii 150.000 î.e.n. și anii secolelor VIII—IX e.n., această îndelungată etapă de dezvoltare a societății omenești de pe teritoriul Bucureștilor premerge și condiționează organic apariția orașului medieval. În această primă etapă, teritoriul de mai tîrziu al Capitalei își confirmă neîntrerupt, timp de milenii și veacuri, poziția prielnică și resursele necesare statornicirii unor așezări omenești. Existența unor atît de vechi dovezi de viețuire umană, ca cele paleolitice; densitatea așezărilor neolitice, din epoca bronzului și epoca fierului; persistența atît de categorică a populațiilor băștinașe în perioada prefeudală — toate constituie mărturii ale faptului că geneza Bucureștilor a fost rezultatul unei milenare continuități de viață și cultură.*

II. Orașul București în orînduirea feudală. *Apariția relațiilor de producție feudale pe teritoriul dintre Carpații meridionali și Dunăre, maturizarea social-economică și politică a forțelor feudale locale și pe această bază, formarea la începutul veacului al XIV-lea a statului feudal Țara Românească au constituit premisele necesare apariției orașului București, proces ce se desfășoară între a doua jumătate a veacului al XIV-lea și mijlocul secolului al XV-lea. Rolul economic crescînd al orașului de pe Dîmbovița, poziția sa strategică în cadrul relațiilor Țării Românești cu Imperiul Otoman, determină, pe timpul lui Vlad Țepeș, statornicirea vremelnică a reședinței domnești la București, iar din 1659 Bucureștii, rămînînd singura reședință domnească, devine capitală. Pe temeiurile înfloririi neîntrerupte a vieții economice — urmare îndeosebi a dezvoltării meșteșugurilor și negoțului bucureștean — se amplifică continuu viața socială a orașului, rolul său de seamă în toate evenimentele politice ale perioadei. Orașul București este, astfel, de la un capăt la altul al orînduirii feudale, locul unor puternice frămîntări de clasă și al unor răsunătoare evenimente, cum sînt de pildă cele ce au loc în cadrul conflictului dintre Țara Românească și Imperiul Otoman, pe timpul domniei lui Mihai Viteazul; răscoala seimenilor și dorobanților în 1655, răscoalele populare din 1764 și 1765, mișcările populare din vremea războaielor austro-ruso-turce în perioada 1768—1812; eve-*

nimentele care au loc în oraș în timpul mișcării revoluționare a poporului din anul 1821 etc. În fine, încă din orînduirea feudală orașul București își afirmă și rolul său de căpetenie în viața culturală a Țării Românești, fie prin activitatea tipografiei întemeiată de Mitropolie în 1678, fie prin înființarea Academiei de la Sf. Sava — prima instituție de învățămînt superior din Țara Românească — ori prin activitatea unor cronicari și cărturari statorniciți aici.

III. Orașul București în orînduirea capitalistă. *De la revoluția burghezo-democratică din anul 1848 și pînă la victoria insurecției armate din August 1944, Capitala României se dezvoltă în condițiile specifice orînduirii capitaliste. Loc de desfășurare a celor mai de seamă evenimente ale revoluției muntene din 1848 și al luptei duse pentru Unirea Moldovei cu Țara Românească; devenit Capitala statului român modern în 1862, orașul București este cel mai de seamă centru economic, social și politic al României, atît în faza premonopolistă, cît și în stadiul imperialist al capitalismului. Concentrînd, îndată după victoria din războiul pentru Independență (1877—1878), în bună măsură puterea economică a țării, Bucureștii a devenit totodată principalul centru al luptei proletariatului român, leagănul tuturor marilor evenimente care au jalonat drumul revoluționar al clasei muncitoare, al tuturor forțelor revoluționare și progresiste din țara noastră. În București a luat ființă, în anul 1893, primul partid al proletariatului român — Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România; tot aici, în 1910, a fost creat Partidul Social-Democrat din România; Capitala a fost locul de desfășurare a marilor demonstrații muncitorești din decembrie 1918 și în care, între 8—12 mai 1921, a luat ființă Partidul Comunist din România — conducătorul încercat și glorios al clasei muncitoare și poporului nostru. Orașul București a fost centrul eroicelor lupte ale ceferiștilor din ianuarie-februarie 1933, care, împreună cu luptele petroliștilor de pe Valea Prahovei, au constituit o mare bătălie de clasă a proletariatului român, organizată și condusă de Partidul Comunist din România, precum și al luptei antifasciste, al pregătirii și înfăptuirii insurecției armate din August 1944.*

IV. Orașul București în anii revoluției populare. *Victoria insurecției armate din August 1944 a deschis în istoria României perioada revoluției populare. Concomitent cu profundele transformări revoluționare, care au avut loc în întreaga țară, orașul București a cunoscut, deopotrivă, o dezvoltare impetuoasă, complexă, specifică noii perioade. În prima etapă a revoluției populare — etapa desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice (23 August 1944 — 30 decembrie 1947) — Capitala a fost principalul loc, unde s-au desfășurat luptele maselor largi, organizate și conduse de P.C.R., pentru răsturnarea guvernelor cu majoritate reacționară și aducerea la cîrma țării a unui guvern democratic. Instaurarea, la 6 martie 1945, a regimului democrat-popular, formă a dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii, sub conducerea clasei muncitoare, a inaugurat o perioadă de măsuri și legi cu caracter agrar, antifeudal și antiimperialist, ale căror urmări s-au făcut simțite și în dezvoltarea economică, socială și politică a orașului București. În a doua etapă a revoluției populare — etapa revoluției socialiste — orașul devine Capitala Republicii Populare Române — stat de tip nou,*

formă a dictaturii proletariatului. În urma actului revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție (11 iunie 1948) și în București ia ființă sectorul de stat în economie, formîndu-se relațiile de producție socialiste. În cadrul politicii de industrializare a țării, promovată cu consecvență de P.C.R., Capitala devine apoi principalul centru economic al Republicii Socialiste România, concentrînd treptat aproape 21% din producția globală a țării. Pe temeiurile dezvoltării economiei socialiste, în oraș se produc profunde transformări în structura socială și în organizarea administrativă, care, împreună cu revoluția culturală și reconstrucția urbanistică, caracterizează evoluția istorică a Bucureștilor în anii revoluției populare, în perioada construirii socialismului.

★

Precizarea principalelor etape de dezvoltare istorică a Bucureștilor a contribuit la selectarea și abordarea celor mai de seamă probleme pe care le comportă studierea trecutului Capitalei României și a căror tratare alcătuiește, în esență, însăși conținutul lucrării Istoria orașului București.

O primă problemă în sensul acesta — căreia, în lucrarea de față îi este consacrată o analiză specială, minuțios desfășurată și cu deosebită atenție argumentată — o constituie, desigur, însăși geneza orașului București.

Problema formării orașului București va suscita și în viitor discuții, generate atît de complexitatea fenomenului, cît și de caracterul documentării. Dar, chiar așa, o serie de fapte, de ipoteze și concluzii, menite să dea o explicație convingătoare fenomenului formării orașului de pe Dîmbovița, pot fi apreciate încă de pe acum ca bunuri pe deplin dobîndite. Elementele care susțin concepția noastră despre geneza Bucureștilor sînt amplu înfățișate în lucrare — aici mărginindu-ne doar să semnalăm: 1) apariția orașului București nu poate fi privită ca un fapt izolat, ca un fenomen subit, de moment, ca rezultatul unui „descălecat"; 2) apariția orașului București a avut loc în contextul istoric al consolidării feudalismului între Carpați și Dunăre, în cadrul procesului de formare a orașelor medievale în această zonă; 3) ca centru meșteșugăresc și comercial, orașul București își are începuturile înainte de existența fortăreței militare ridicate de Vlad Țepeș; 4) la geneza Bucureștilor, comunitățile sătești înconjurătoare au avut un rol important, care se reflectă evident în raporturile materiale dintre acestea și orașul în dezvoltare.

Apărînd, astfel, în primul rînd ca un produs al progresului vieții economice, orașul București își va dovedi apoi, prin îndelungata sa istorie, rolul de principal centru multilateral al Țării Românești, justificîndu-și funcția de capitală a Țării Românești și apoi a României. Înfățișarea Bucureștilor, de-a lungul timpurilor, ca un oraș, posedînd cele mai puternice resurse meșteșugărești, industriale, comerciale sau financiare ale țării, reprezintă una dintre principalele preocupări ale lucrării Istoria orașului București. *De altfel, în lumina unei atari analize și a concluziei priorității economice a Bucureștilor față de celelalte centre similare ale țării se explică și creșterea rolului politic în viața internă a Țării Româ-*

nești și a României, progresele pe care în chip vertiginos le-a înregistrat orașul pe plan demografic, administrativ, edilitar-urbanistic, cultural etc.

Orașul București apare și ca un loc al desfășurării unor mari bătălii de clasă purtate de-a lungul veacurilor în istoria poporului român împotriva exploatării. Autorii Istoriei orașului București *au căutat să întrevadă în vîltoarea marilor răscoale, mișcărilor revoluționare sau luptelor muncitorești sensuri pentru însăși evoluția Capitalei României. Ca atare, răscoalele din epoca feudală, ca cele din 1655, 1764—1765 sau mișcarea revoluționară a poporului din 1821, au fost analizate prin rolul lor în zdruncinarea temeliilor vieții feudale ; revoluția de la 1848, marcînd începuturile capitaliste ; la fel, insurecția armată din 1944 sau izgonirea monarhiei, la 30 decembrie 1947, apar drept momente de hotar deopotrivă în istoria întregii țări, ca și în istoria Bucureștilor.*

În sfîrșit, orașul București, ca cel mai de seamă centru al culturii românești este prezentat în cîteva capitole, care tratează evoluția învățămîntului, științelor și artelor în diferite perioade istorice.

★

Istoria orașului București, *din care se publică acum primul volum, ce tratează dezvoltarea societății omenești de pe teritoriul orașului de-a lungul orînduirii comunei primitive, perioadei prefeudale, orînduirii feudale și în parte a orînduirii capitaliste, este rezultatul unui efort colectiv de investigație. Autorii sînt, în mare majoritate, cercetători ai Muzeului de istorie a orașului București și specialiști din cadrul Institutului de Istorie al Academiei Republicii Socialiste România, Institutului de Istorie a Partidului și Facultății de istorie a Universității din București. Instituția coordonatoare a întregii activități de elaborare și editare a acestei lucrări este Muzeul de istorie a orașului București, permanent sprijinit de Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă și de Comitetul Executiv al Sfatului Popular al Orașului București.*

Colectivul de autori ai Istoriei orașului București *s-a străduit să realizeze o lucrare științifică, corespunzînd exigențelor ce caracterizează istoriografia contemporană din patria noastră. În același timp sîntem pe deplin conștienți și de faptul că încă au mai rămas aspecte și probleme ale istoriei Bucureștilor, insuficient clarificate. Progresul cercetărilor viitoare, ca și unele observații ale cititorilor vor contribui, desigur, la o îmbunătățire a ei într-o nouă ediție.*

FLORIAN GEORGESCU
Directorul Muzeului de istorie a orașului București

BIBLIOTECA

CARACTERIZAREA GEOGRAFICĂ A TERITORIULUI ORAŞULUI BUCUREŞTI

Teritoriul unde se desfăşoară azi vatra oraşului Bucureşti şi zona satelor care gravitează către el între Argeş, Ialomiţa, Mostiştea şi Dunăre, constituia — la începutul cuaternarului — o cîmpie de pietrişuri şi nisipuri peste un fundament de marno-argile tăiate de făgaşele unor văi abia schiţate. În tot pleistocenul au fost alternanţe : între depuneri sub forma unor vaste agestre (conuri de împrăştiere) şi acumulări deltaice la marginea unui lac (zonă de bălţi). Spre sfîrşitul cuaternarului regimul transporturilor torenţiale s-a generalizat. Concomitent, pe interfluviile care separau văile puţin adînci, vînturile şi în parte apele de şiroire ale unor vremuri cu climă foarte ploioasă, corespunzînd celei glaciare din Carpaţii Meridionali, aşterneau, în pături, loessul şi loessoidele. Această cuvertură care ascunde azi depozitele de pietrişuri şi nisipuri torenţiale are, după locuri, o grosime de 2—12 m în raza imediată a vetrei bucureştene de azi, dar creşte pînă la peste 20 şi chiar mai mult în direcţia Dunării. Pe loess şi loessoide, adică pe laturile gălbui argilo-nisipoase fine, s-a dezvoltat, în funcţie de clima dominantă, păduri, ierburile stepei iar, în timpul paroxismului glaciar din Carpaţi, tundră sau silvo-tundră, aşa cum arată — între altele— şi criostructurile din unele cariere de nisip ale Capitalei sau din marginea Burnasului.

Aşa dar, în paleolitic regiunea în care se află vatra oraşului şi zona ei de convergenţă, era o cîmpie în formaţie cu caracter de cîmpie piemontană sau deltaică şi cu o climă alternînd între clima de pădure, silvo-stepă, stepă sau tundră ori silvo-tundră, după cum în Carpaţi se formau ori se topeau gheţarii. Aceste condiţii geografice — foarte variabile — au caracterizat deci cîmpia bucureşteană în timpul cînd oamenii paleolitici cutreierau şi regiunea noastră.

Abia pe la începutul holocenului, deci după totala retragere a gheţarilor din Carpaţii Meridionali, partea centrală a Cîmpiei române este antrenată şi ea în mişcarea de ridicare a Carpaţilor şi dealurilor din jurul lor. Ca urmare, apele încep să se adîncească pe loc, să-şi lărgească fundurile de vale prin care curgeau, construind luncile acoperite de nisipuri fine şi mîluri şi cu apa freatică apropiată de suprafaţă, să lase, începînd din locul unde se află acum vatra Bucureştilor, terase de 3—8 m altitudine relativă.

Mişcarea de ridicare a cîmpiei nu a fost însă egală ca amplitudine, ba încă pe 20—30 km sub poala dealurilor a suferit şi, după cît se pare, suferă şi azi, o lentă mişcare de coborîre care împiedică rîurile să se adîncească, le obligă să rătăcească schimbîndu-şi albiile, să depună la suprafaţă aluviuni fine creind o întinsă luncă. În această cîmpie umedă, unde apa se găseşte pretutindeni la mică adîncime, seceta se resimte mai puţin datorită umidităţii din sol şi populaţia s-a putut aşeza pe cîmpurile joase în orice parte a regiunii fără să se îngrămădească. Caracterele acestei „zone de devigare", cum o numea G. Vîlsan, se atenuiază către SV, unde văile sînt mai adînci, rîurile mari ca Argeşul, Dîmboviţa şi Ialomiţa se revarsă în luncile lor largi şi cu bălţi pe sub malurile înalte şi şerpuite iar cele mici ca Ciorogîrla, Colentina, Pasărea au viituri de primăvară, potolite prin lucrări tehnice (ca stăvilarele de pe Colentina) sau prin barare naturală (balta Cernica la gura Colentinei şi balta Frunzăneşti la gura văii Pasărea).

O dată cu adîncirea rîurilor în cîmpie, acestea se adună în două artere principale (Argeşul şi Dîmboviţa) lăsînd între ele un cîmp înalt (cîmpul Cîlnăului) acoperit de loess în strat din ce în ce mai gros şi cu pînza freatică din ce în ce mai depărtată de suprafaţă. De acest fapt s-a resimţit şi vegetaţia care trece de la pădurile masive din nord, la cele de silvo-stepă şi apoi la stepa din sud. Aşezările omeneşti se înşiră în lungul fundurilor de vale ori pe povîrnişurile mai teşite ale malurilor Sabarului, Ciorogîrlei, Dîmboviţei, Colentinei, Pasării, unde puţurile au adîncimi mai mici, ori unde, la contactul între pietrişurile cu nisipurile de sub loess şi marno-argilele din bază apar, în linie, izvoare. De la condiţiile fizice ale unor aşezări împrăştiate în grupe mici de case peste întreaga suprafaţă a zonei de divagare, se trece la condiţii care duc la aşezări grupate în lungul văilor.

În preajma Bucureştilor de azi se întîlnesc două regiuni geografice : Vlăsia nordică, zonă de luncă largă şi de cîmpie mai înaltă cu văi fără terase şi Vlăsia sudică redusă la un cîmp înalt, mărginit de văile largi cu terase ale Argeşului şi Dîmboviţei.

O problemă importantă care se pune cînd caracterizăm geografic teritoriul unui oraş este poziţia centrului urban respectiv în spaţiul geografic organizat şi utilizat în vederea îndeplinirii funcţiunilor sale economice şi sociale.

Oraşul Bucureşti a apărut şi s-a dezvoltat în zona de contact dintre cîmpia joasă şi cu întinsa regiune de luncă a Vlăsiei nordice, masiv împădurite în secolele trecute, şi cîmpiile înalte cu văi relativ adînci şi terase ale Vlăsiei sudice şi Mostiştei, acoperite de silvo-stepă şi stepă. Pădurea din nord cobora — odinioară aproape neîntreruptă — prin Vlăsia, atingînd valea Dunării şi despărţind — printr-o arie populată în suprafaţă sau pe culoarele văilor Argeş şi Dîmboviţa — două regiuni de stepă slab populate şi mult mai expuse incursiunilor străine decît ţinutul de pădure cu numeroasele ei luminişuri.

Cu 100—150 ani în urmă, se putea urmări destul de bine întinderea masivă a pădurilor din dealuri, peste cîmpia de sub dealuri, peste zona de divagare, prin codrii Vlăsiei şi prin păduricile Vlăsiei sudice în preajma Dunării, pe cîmpul înalt al Burnasului. Dincolo de pădure, spre răsărit, se întindeau ierburile înalte ale Bărăganului iar spre vest — pe un cîmp suspendat ca un podiş deasupra luncii cu bălţi a Dunării — stepa Burnasului.

Prima particularitate a cadrului geografic bucureştean este întrepătrunderea pădurii cu stepa şi a unor cîmpuri înalte, relativ slab populate, cu o cîmpie joasă în care apa nefiind o problemă, populaţia s-a împrăştiat de timpuriu, la adăpostul pădurilor, pe o întindere destul de mare. Rezervele de materiale de construcţie (lemn, luturi, nisipuri şi pietriş), resursele de combustibil, de apă, carne, cereale necesare unei aglomerări urbane au sporit în aceste regiuni geografice complimentare, pe măsura creşterii populaţiei din „cetatea de scaun" şi din împrejurimile ei apropiate. Cu vremea pădurea s-a împuţinat din vecinătăţile oraşului, dar lemnul se găsea încă din abundenţă în dealurile şi munţii nu prea îndepărtaţi din nord (60—100 km). De la sfîrşitul secolului trecut însă şi din ce în ce mai accentuat în secolul nostru, necesităţile de combustibil şi de forţe motrice au fost satisfăcute prin punerea în exploatare a petrolului şi gazelor din dealurile Prahovei, Ialomiţei şi, recent, din cîmpia din vestul Argeşului. Nu numai populaţia — pentru încălzitul în timpul iernii şi pentru gospodărie — dar şi industria — în continuă şi rapidă creştere — se poate sprijini azi pe resurse mari de gaze şi petrol dintr-o arie care se apropie de zona pre-orăşenească bucureşteană.

La apariţia şi continua dezvoltare a oraşului a avut un rol important şi poziţia geografică a Bucureştilor, care a atras atenţia voievozilor Ţării Româneşti şi negustorilor asupra răspîntiei de drumuri mari aflată pe valea Dîmboviţei, din cîmpie între pasurile Carpaţilor — spre Braşov — şi vadul Dunării de la Giurgiu. Aici veneau drumurile dinspre Tîrgovişte, reşedinţă domnească începînd din sec. al XV-lea, dinspre Moldova, dinspre Giurgiu, dinspre „Banatul Craiovei" etc. Toate aceste drumuri treceau printr-o regiune a cîmpiei, totdeauna bine populată. Poziţia centrală în cadrul Cîmpiei române a favorizat dezvoltarea sa, oraşul aflîndu-se la aproximativ 60 de km faţă de zona subdeluroasă, puţin mai mult pînă la Dunăre, peste 180 km pînă la Brăila sau pînă în sudul Moldovei, cam tot atît pînă la Craiova sau Braşov. Tîrgul şi capitala au găsit deci aici şi-n apropiere, pe lîngă mijloace de întreţinere din abundenţă, o populaţie deasă (forţă de muncă şi clientelă imediată).

Acestor condiții li s-au alăturat și considerente de ordin politic și militar legate îndeosebi de raporturile Țării Românești cu Poarta otomană. Noul oraș s-a întreținut, fără mari dificultăți, din resursele vegetale și animale ale zonei de convergență din secolele trecute ; însă a și schimbat peisajul și înzestrarea (cu drumuri, cu așezări, cu mănăstiri etc.). În același timp bălțile Dunării au dat pește din abundență iar în dealuri și în jurul orașului s-au întins podgoriile, care produceau vinuri de bună calitate.

Organizînd și utilizînd spațiul său geografic, orașul București și comunele subordonate acoperă cu casele, străzile, piețile, grădinile și terenurile lui speciale pentru gări, aeroporturi, antrepozite, stadioane etc., o suprafață de 970 km^2 pe valea de jos a Dîmboviței.

Deși situat pe o cîmpie cu înclinare slabă (cam 1,4 la mie) în direcția NV-SE și deși văile care taie această cîmpie în sectorul bucureștean nu depășesc 10—12 m adîncime și trec rar de 1 km lățime, totuși orașul București a fost multă vreme oarecum separat în două grupe de cartiere sau mahalale, una între Dîmbovița și Colentina — orașul principal, propriu-zis — și una pe dreapta văii Dîmbovița, pe cîmpul neted dintre mănăstirile Cotroceni și Văcărești.

Între cele două suprafețe construite se întindea lunca, largă pe alocurea de peste 1 km, mlăștinoasă ori supusă inundațiilor periodice și încadrată între maluri mai repezi pe dreapta decît pe stînga, pe care localnicii le numesc și azi dealuri (Dealul Cotrocenilor, Dealul Spirei, Dealul Țăcăliei, Dealul Filaretului, Dealul Piscului, Dealul Văcărești). Aceste „dealuri", care sînt în realitate simple povîrnișuri de vale, deși nu reprezintă denivelări mai mari de 8—12 m, au reprezentat, pentru mijloacele tehnice din trecut, piedici relative în circulație, iar azi, bine folosite pe plan urbanistic, oferă posibilități de creare a unor perspective atît de rare într-o regiune de cîmpie.

Între malurile „festonate" de pinteni și nișe, lunca clădită în timpul revărsărilor, din nisipuri și mîluri, era întreruptă — înaintea rectificării cursului Dîmboviței — de zone permanent mlăștinoase ori chiar de lacuri secate și umplute cu gunoaiele orașului. Astfel de terenuri, nefiind recomandabile pentru clădiri, pe locul lor s-au amenajat grădini (Cișmigiul, Grădina Botanică, Parcul Libertății), ori sînt proiectate noi parcuri, de pildă cel dintre Dealul Șerban Vodă și Piscului.

Pînza freatică aproape de suprafață, spațiile mlăștinoase întreținute de izvoarele de coastă, inundațiile, au făcut ca secole de-a-rîndul, lunca Dîmboviței să nu fie clădită ori să cuprindă mahalale sărace (calicimea Mitropoliei, mahalaua Izvor, mahalaua Broșteni etc.), cu case mici, mai mult împrăștiate. Chiar azi, cînd tehnica modernă poate birui mlaștinile și coborî nivelul freatic, lunca Dîmboviței cuprinde sectoare largi neclădite sau rezervate altor utilizări (de pildă spre SE, în apropierea căii Văcărești lîngă fostele sate Cioplea și Dudești, azi înglobate în oraș) lunca este rezervată, în continuare, culturile de legume, zarzavaturi și flori udate de apa pe care grădinarii o scot din puțurile puțin adînci săpate în aluviunile fundului de vale. Lunca Dîmboviței nu este însă o suprafață perfect plană ci are „microrelieful" ei : locuri puțin mai înalte neinundabile sau mai greu inundabile corespunzătoare martorilor de eroziune (ex. colina Mitropoliei, dealul Radu Vodă) a vechilor grinduri și ostroave și, locuri mai joase mlăștinoase ori inundabile. În utilizarea luncii pentru clădiri și pentru drumuri populația a ales micro-relieful înalt și, pentru traficul mai important, gîturile luncii.

Sus, pe cîmpurile din dreapta și din stînga Dîmboviței, practic, așezarea drumurilor și edificarea unei mari aglomerări de case nu întîmpina dificultăți. Terenul este plan, cu înclinare suficientă pentru a asigura scurgerea apelor de ploaie sau a celor menajere ori industriale. Cele cîteva văiugi (ca Bucureștioara și Dîmbovicioara, azi dispărute) sau mici depresiuni (padini cu apă cum a fost „lacul" de pe actuala stradă Polizu ori cel din Parcul Icoanei), au fost astupate ori utilizate adecvat. În lungul marilor drumuri radiare, orașul s-a întins tentacular ca toate orașele cu dezvoltare liberă și puțin anarhică, fiind întîrziat spre vest de lunca Dîmboviței, spre est și spre sud de utilizarea dată locurilor (podgorii, gropi de nisip și cărămidării), iar în totalitatea lui de dificultăți edilitare și anume : depărtarea de centru comercial, administrativ, politic etc. ; slaba consistență a terenului, depărtarea locurilor de provenință a pietrei de pavaj ; progresul intermitent al funcțiunilor economice (industria, foarte redusă pînă spre jumătatea secolului al XIX-lea). Astfel celelalte avantaje ale localizării orașului, apă de bună calitate și abundentă, la mică adîncime în pietrișurile și nisipurile de sub pă-

tură de loees ; material de construcţie pentru clădiri modeste, ori cu numeroase etaje, la îndemînă ; relief neaccidentat, au putut fi folosite din plin mult mai tîrziu (de fapt după 1900) de cînd şi funcţiunile oraşului s-au schimbat, iar relaţiile acestuia cu întreaga lui zonă de convergenţă au fost asigurate prin mijloace moderne.

Cadrul geografic local a ridicat şi ridică însă şi alte probleme, printre care clima ocupă un loc de seamă. Coordonatele geografice ale oraşului Bucureşti sînt următoarele : 44°24'31" latitudine nordică şi 26°06'44" longitudine estică. El se găseşte aşezat pe fundul unei mari depresiuni unde iarna se adună aerul rece care coboară şi dinspre munte. Din această cauză, pe cînd în dealuri media temperaturii lunii ianuarie este de 2°, la Bucureşti ea înregistrează valori sub —3°. Este drept că în peste 100 ani de observaţii au fost numeroşi ani cu o temperatură a lunii ianuarie aproape de 0 sau peste 0° (la Filaret s-a înregistrat, de pildă, o medie a lunii ianuarie de peste 4°). Dar experienţa arată că după o perioadă de iarnă mediteraneană, pot urma zile ori perioade mai lungi, de ger. Au fost, de pildă, şi ierni cu ianuarie în medie sub —9° sau chiar —10°. Temperatura efectivă şi extremele acestea din urmă arată la Bucureşti (Filaret — 3°) minimum absolut, iar ierni în care temperatura se menţine sub —15° sau chiar —20°, sînt şi ele cunoscute. Deci, oraşul Bucureşti se găseşte într-un climat continental extrem. Iarna, acest climat este agravat de frecvenţa vînturilor din est şi din nord-est, dominante din aprilie în noiembrie dar destul de frecvente şi între decembrie-martie cînd suflă mai mult vînturile din sectorul vestic (austrul uscat, tăios şi aducător de secetă faţă de crivăţ care vine — obişnuit însoţit de ninsori). Clima Bucureştilor este însă extremă şi prin excesul de căldură din vară (media lunii iulie fiind între 19,9° şi 25,7°, iar a lunii august între 18,3° şi 25,9° ; maximum absolut 41,8° în august 1945), ca şi prin regimul precipitaţiilor : 560 mm anual la Filaret ; 555 mm la Băneasa ; 505 — adică aproape de limita precipitaţiilor specifice stepelor — la Brăneşti, repartizate neegal în timpul anului (cele mai multe în iunie şi cu scăderi uneori pînă la 0° în septembrie, octombrie şi decembrie) şi de la an la an (extremele lunii ceilei mai ploioase — iunie cuprinse între 6,7 şi 297,9 mm). În condiţiile climatice mai sus schiţate, problema combustibilului pentru o populaţie aglomerată, numeroasă, a luptei împotriva căldurilor tropicale din timpul verii şi a procurării apei potabile, menajere şi industriale s-a pus totdeauna acut. În decursul primelor secole, lemnul pădurilor din apropiere rezolva problema combustibilului iar marele număr de spaţii verzi (grădini şi chiar parcuri de copaci), în toate mahalalele intermediare — residenţiale — dintre tîrgul central cu clădiri îngrămădite şi periferia acoperită de vii şi cereale, atenuau excesele verilor fierbinţi şi secetoase. Mai aproape de noi, parcelarea vechilor curţi şi grădini, a fost parţial compensată de amenajarea parcurilor noi (Libertăţii, Herăstrău etc.) şi de asanarea lacurilor din lungul Colentinei alimentate cu apă prin canalul de aducţiune din Ialomiţa, Dîmboviţa şi Colentina nu ar fi putut în nici un caz să satisfacă cererile din ce în ce mai mari. Structura cîmpiei a venit însă în ajutor căci, în continuarea pietrişurilor şi nisipurilor cîmpiei subcolinare dintre Argeş şi Ialomiţa, pe sub laturile loessoide îngroşate spre sud-est se aştern — cum am văzut — aceleaşi aluviuni, în forma unui mare con de împrăştiere pînă în josul Bucureştilor unde depozitul se termină prin nisipuri, aproape de Argeş. Acest con uriaş dă nu numai materialul de construcţie modern dar închide în el şi pînze mai de suprafaţă sau mai de adînc, suficient de abundente pentru ca să poată contribui la alimentarea populaţiei şi să dea o apă care, amestecată cu apa din Argeş şi Dîmboviţa, trece prin cele mai „gustoase' din ţară. Firește, la o populaţie care depăşeşte azi 1.350.000 locuitori şi la o industrie dezvoltată, aceste surse de apă nu mai sînt suficiente ; apropierea munţilor permite însă suplinirea relativ puţin costisitoare a cererei crescute.

Deşi excentric, azi, ca poziţie faţă de întreaga ţară, oraşul Bucureşti îşi păstrează legăturile de întreţinere a populaţiei şi industriei sale mari, cu o zonă de convergenţă imediată şi apropiată care dispune de importante resurse de energie (petrol, gaze, lemn, centrale hidroelectrice), de alimente primare (carne, peşte, cereale, plante industriale), forţe de muncă (mare desime de populaţie în Vlăsia şi Vlaşca, în dealurile subcarpatice).

Privit în ansamblul său, factorul geografic a favorizat apariţia oraşului şi alături de condiţiile social-economice, politice şi militare a concurat la dezvoltarea Bucureştilor.

PARTEA I

SOCIETATEA OMENEASCĂ PE TERITORIUL BUCUREȘTILOR ÎNAINTE DE FORMAREA ORAȘULUI

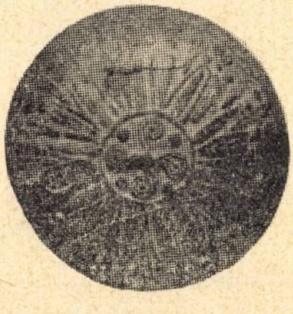

Vigneta de la pag. 17

Cupă dacică cu decor în relief

Cap. 1. AŞEZĂRI DIN ORÎNDUIREA COMUNEI PRIMITIVE

Aproape patru decenii de cercetări arheologice întreprinse pe teritoriul actual al oraşului Bucureşti dovedesc astăzi — fără a mai lăsa loc îndoielilor — că populaţii omeneşti au vieţuit aici — intens şi îndelung — încă din cele mai îndepărtate zori ale istoriei umanităţii. Aşadar, înaintea apariţiei tîrgului feudal de pe Dîmboviţa — ce avea să fie atestat documentar abia pe la mijlocul veacului al XV-lea — se află o lungă perioadă istorică premergătoare. În cadrul unei evoluţii specifice, locale, a populaţiilor omeneşti de pe teritoriul Capitalei de azi a României, această etapă se confundă cu *orînduirea comunei primitive* şi cu *perioada* următoare *de trecere la feudalism* [1].

Epoca pietrei cioplite (circa 600.000 — 6.000 î.e.n.)

Potrivit cu stadiul de astăzi al documentării arheologice, se poate vorbi de începuturile existenţei omului pe actualul teritoriu al oraşului Bucureşti încă din epoca pietrei cioplite. Această primă perioadă a istoriei societăţii omeneşti este considerată, pe depline temeiuri, perioada de constituire şi de „copilărie" a omenirii.

Paralelizată cu evoluţia geologică a planetei noastre, epoca paleolitică corespunde cu *perioada cuaternară*. Fenomenul care a caracterizat îndeosebi perioada este cel *glaciar* — invadarea de către mase imense de gheţari a unor însemnate părţi din continentul Eurasiatic şi cel Nordamerican. Masele de gheaţă nemenţinîndu-se tot timpul în aceleaşi limite — existînd aşadar retrageri şi reveniri ale calotelor glaciare — în mod corespunzător a avut loc şi o alternare a climei, faunei şi florei. În zonele extraglaciare, suprafeţe vaste au fost acoperite de straturi groase de loess, provenit din măcinişul fin al morenelor produse de gheţari.

1 Dezvoltarea istorică a societăţilor omeneşti aflate în epoca veche pe teritoriul României nu a fost uniformă. În teritoriile unde romanii nu au reuşit să-şi extindă dominaţia şi sistemul de organizare şi exploatare specific întregului imperiu, nu a existat, ca atare, o orînduire sclavagistă. Aici, de la formele tardive, dezagregate ale organizaţiei gentilice s-a trecut printr-o perioadă de tranziţie, la orînduirea feudală.

Fenomenul glaciar a influenţat puternic existenţa primelor grupuri proto-omeneşti şi omeneşti. În această privinţă, se susţine că apariţia omului este, de fapt, rezultatul adaptării unor maimuţe superioare la condiţiile deosebit de aspre ale cuaternarului. Dar tot atît de evidentă trebuie să fie şi împrejurarea că în condiţiile fenomenului glaciar, cînd s-a produs o îngustare a uscatului şi cînd spaţii imense deveniseră inapte pentru existenţa în genere a fiinţelor, unele zone terestre vor fi fost mai propice pentru viaţa primilor oameni.

Cercetarea cuaternarului de pe teritoriul Bucureştilor de azi şi din zonele imediat înconjurătoare tinde să sublinieze o atare realitate : pentru existenţa unor colectivităţi animale sau omeneşti, regiunea aceasta era atunci prielnică. Ridicarea pe verticală a Carpaţilor continuîndu-se şi în cuaternar, rîurile coborîtoare de acolo transportau imense depozite de pietrişuri şi nisipuri, care se depuneau în lacurile aflate în exteriorul lanţului de munţi. (Pe teritoriul actual al Capitalei, cele mai bogate şi însemnate depozite cuaternare sînt cele de pe malurile Colentinei, exploatate şi azi). Ca urmare a acţiunii de eroziune şi transport, lacul pliocen [1] din Cîmpia română s-a retras treptat, în pleistocenul [2] inferior limita sudică a acestui lac aflîndu-se deja la nord de Bucureştii de azi, Aici uscatul se ridică treptat — îndeosebi în urma sedimentării loessului provenit din măcinişul morenei gheţarului din nordul Europei şi al Asiei, şi adus de vînturi — astfel încît regiunea începe să fie populată atît de o faună corespunzătoare, cît şi de către grupuri protoumane şi omeneşti.

Existenţa unei faune cuaternare pe teritoriul Bucureştilor de azi este dovedită prin resturi osteologice fosile, numeroase. Mandibule şi elemente de dentiţie, fragmente de femuri, o defensă („colţ") şi vertebre de mamut *(Elephas primigenius* şi *Mammonteus primigenius)* au fost descoperite în straturile de pietrişuri cuaternare de la Bucureştii Noi, Colentina, Pantelimon, Căţelu Nou, Bragadiru şi Băneasa. Un picior posterior stîng şi un corn de cerb gigant *(Megaceros eurycerus)* au fost descoperite de asemenea la Bucureştii Noi. Un craniu de cerb uriaş *(Cervus megaceros)* provine de la Floreasca iar un craniu de zimbru *(Bison priscus)* a fost găsit la Colentina. În fine, resturi osteologice de bouri *(Bos primigenius),* de rinocer *(Rinocerus tichorhinus),* de hienă *(Hyaena crocuta)* etc. completează fauna cuaternară de pe teritoriul actual al Bucureştilor.

O informaţie arheologică bogată, recoltată de pe spaţii geografice vaste, a dus, pe de o parte, la elaborarea unei cronologii interne a epocii pietrei cioplite, iar pe de altă parte, la surprinderea şi definirea trăsăturilor celor mai esenţiale care au caracterizat această epocă. În cadrul a patru etape de dezvoltare paleolitică, procesul de antropogeneză a evoluat de la stadiul *australopitec (în protopaleolitic)* către stadiul *antrop (omul maimuţă)* în *paleoliticul inferior* iar apoi, prin stadiul *Homo primigenius* (omul prim născut), în *paleoliticul mijlociu,* către stadiul *Homo sapiens (fossilis)* în *paleoliticul superior.* Evoluţia aceasta a fost, în ul-

1 Pliocenul — subdiviziune a perioadei *neogene* din cadrul erei *neozoice* (terţiare).

2 Cuaternarul — perioadă a erei terţiare — este divizat în două faze : *pleistocen* (glaciar) şi *holocen* (actual).

timă analiză, determinată de muncă [1] — prin adaptarea hominizilor la natură iar, în cele din urmă, prin încercări repetate de adaptare a naturii la nevoile omului. În cadrul unui atare proces, făurirea uneltelor de piatră cioplită l-a separat definitiv pe om de celelalte animale — formele primare de economie (culegerea de rădăcini și fructe și vînătoarea de animale mari) dîndu-i putința, prin asigurarea existenței sale, să parcurgă primele etape ale dezvoltării istorice. Evident, pe măsură ce omul s-a transformat pe sine însuși, s-au modificat și relațiile sale cu cei din jur, astfel încît de la forma de convieţuire animală, gregară, bazată pe instinct, s-a ajuns în cele din urmă la forme de convieţuire omenească. Ceata primitivă (hoarda sau turma, cum mai este numită), forma de convieţuire a antropilor și neanderthallilor [2], din paleoliticul inferior și mijlociu, poate fi socotită ca o formă tranzitorie de la colectivul animal la cel omenesc, organizat — ginta. Aceasta apare în paleoliticul superior, în cadrul ei oamenii fiind strînși uniți pe baza legăturii conștiente a rudeniei, stabilită, din pricină că forma de căsătorie nu făcea posibilă cunoașterea sigură a tatălui, în linie maternă.

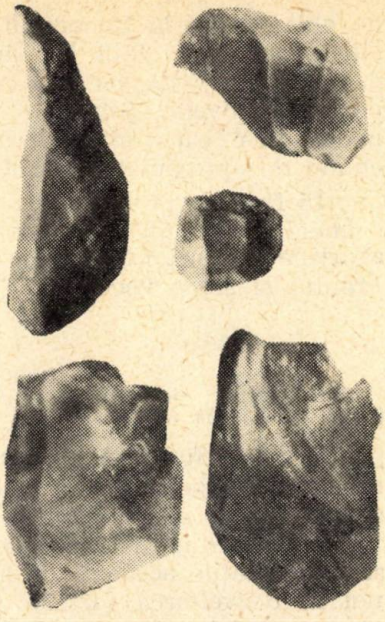

Unelte din epoca pietrei cioplite descoperite la București

Mai restrînse numeric, dovezile de existență a omului paleolitic pe teritoriul actual al orașului București sînt totuși suficiente pentru a documenta vechimea vieții pe aceste meleaguri.

Din faza inferioară a epocii pietrei cioplite se cunoaște o așchie tăioasă de cremene, descoperită într-o carieră de pietriș de la Pantelimon ; tot din zona aceasta, un nucleu (adică un bulgăre de silex din care se desprindeau prin cioplire așchiile) ; iar dintr-o carieră de nisip de pe malul lacului Fundeni, la capătul străzii Ziduri între vii, o altă așchie, tot de silex. Primele două obiecte paleolitice sînt caracteristice pentru cultura clactoniană [3] pe cînd așchia găsită în str. Ziduri între vii aparține culturii levalloisiene [4]. Toate cele trei mărturii de existență a oamenilor pe teritoriul Bucureștilor de azi, datînd din paleoliticul inferior, au o vechime de aproximativ 150 000 ani.

Descoperirile ce se pot data în paleoliticul de mijloc sînt pînă în prezent următoarele : un vîrf de silex găsit într-o nisipărie la Herăstrău,

1 F. Engels, *Rolul muncii în procesul transformării maimuței în om*, în K. Marx și F. Engels, *Opere*, 20, Buc., Ed. Politică, 1964, p. 468.

2 După localitatea Neanderthall din Germania, unde s-au descoperit, pentru prima dată resturi fosile de om din paleoliticul mijlociu, acestuia i se mai spune și „Omul de Neanderthal".

3 Numită așa după localitatea Clacton-on-Sea din Anglia, unde s-a descoperit prima dată această cultură.

4 Denumirea dată după localitatea Levallois (Franța).

un obiect aflat la Bucureștii Noi, precum și două așchii fragmentare de silex, una constatată în săpăturile arheologice din 1953—1954 de pe dealul Radu Vodă, iar alta cu prilejul săpăturilor efectuate tot atunci pe dealul Arhivelor Statului. Toate aceste descoperiri aparțin culturii mousteriene (după localitatea Le Moustier din Franța) și au o vechime de aproximativ 100 000 ani.

În fine, de pe teritoriul comunei Măgurele (r. V. I. Lenin) provine și o unealtă (răzuitor) de silex ce se poate data în paleoliticul superior. Ea aparține culturii numită aurignaciană (după peștera Aurignac din Franța) și are o vechime de aproximativ 40 000—50 000 ani.

Epoca pietrei șlefuite (circa 6000—1800 î.e.n.)

Încheierea fenomenului glaciar, însoțită de o transformare treptată, dar în cele din urmă radicală, a climei, faunei și florei (care se apropie de cele actuale), a marcat nu numai momentul de început al unei noi perioade geologice (holocenul — perioada actuală), ci, în același timp, și trecerea spre o nouă fază de dezvoltare istorică — epoca pietrei șlefuite. Noile condiții naturale ușurează existența colectivităților omenești și posibilitățile acestora de a lupta împotriva naturii, înlesnind realizări noi în dezvoltarea forțelor productive și a economiei. Ca atare, epoca pietrei șlefuite (neoliticul), apare caracterizată de progrese însemnate pentru evoluția societății omenești, concretizate toate prin trecerea, în această mai nouă epocă a pietrei, de la forma de simplă culegere a produselor naturale la economia productivă propriu-zisă.

Progresele înregistrate în economia vremii se datoresc, înainte de toate, înnoirilor continue și substanțiale ce au avut loc în evoluția forțelor de producție — îndeosebi în dezvoltarea uneltelor de muncă. Folosirea toporului de piatră (mai întîi de silex, lucrat prin cioplire, iar apoi a celui de piatră șlefuită, prevăzut și cu gaură pentru fixarea cozii) a favorizat nu numai dezvoltarea meșteșugului prelucrării lemnului și amenajarea unor case temeinic construite la suprafața solului, ci și defrișarea pădurilor, în vederea cîștigării unor noi terenuri de cultivare a plantelor. Săpăliga din corn de animal devine unealtă fundamentală pentru cultivarea primitivă a plantelor, în timp ce o gamă întreagă de cuțite, răzuitoare și rîcîitoare de piatră sau împungătoare de os și chiar de aramă, înlesnesc prelucrarea cărnii animalelor, a pieilor sau a lemnului, tot așa cum prîsnelele și greutățile de lut pentru războiul vertical de țesut (apărut tot în neolitic) sînt mărturia practicării torsului și țesutului. Cultivarea primitivă a plantelor și creșterea animalelor domestice — formele principale de economie — sînt astfel completate de meșteșuguri casnice, între care — pe lîngă tors, țesut, prelucrarea pietrei, a osului și a lemnului — meșteșugul lucrării vaselor de lut ocupă un loc deosebit, atît prin consecințele sale de ordin economic (prin posibilitatea asigurării hranei omului pe o durată mai mare), cît și prin aceea că, în formele și în decorul vaselor, se regăsesc elemente dintre cele mai specifice pentru cultura materială a unei populații sau alteia. În fine, practicarea unui schimb de produse (la început, desigur, întîmplător, iar mai apoi, treptat, organizat) a contribuit și el la satisfacerea cerințelor productive și spirituale ale colectivității neolitice.

Unelte şi vase din epoca pietrei şlefuite. Lamă-cuţit (1) şi răzuitor din silex (2); castron (3) şi vas (4); dăltiţă (5) de la Jilava; vas-fructieră (6) de la Giuleşti; mojar cu pistil din lut (7); topor din silex (8) şi topor de piatră (9) de la Jilava; daltă de piatră (10) de la Cernica; strachină (11) de la Cătelu Nou; vas (12) şi percutor de silex (13) de la Jilava; greutate de lut pentru plasă de pescuit (14) de la Mogoşoaia; pahar (15) de la Giuleşti-Sîrbi şi capac (16) de la Bobeşti

Dezvoltarea economică de-a lungul epocii pietrei șlefuite a atras însă, după sine, și structurări în organizarea socială a vremii. Organizația de gintă, apărută în paleoliticul superior, capătă în neolitic stabilitate maximă și susține organizația de trib, născută prin unificarea a două sau mai multe ginți. Astfel modul de producție comunist-primitiv dobîndește, în cadrul epocii neolitice, treapta cea mai dezvoltată, echilibrul cel mai durabil — munca efectuată în comun și proprietatea comună asupra mijloacelor de producție, generînd și susținînd o egalitate deplină între membrii unei colectivități sau alteia, atît sub raport economic cît și din punct de vedere social.

Dar progresele înregistrate de societatea neolitică în dezvoltarea forțelor de producție și în genere a economiei, au determinat și un alt fenomen — care, putînd fi considerat ca un produs al acestora, apare în același timp și ca o condiție pentru evoluția ascendentă ulterioară a umanității : trecerea grupurilor umane la sedentarism, fixarea oamenilor la sol, stabilirea lor în *așezări.*

Pe teritoriul Bucureștilor de astăzi, cele mai vechi așezări neolitice aparțin purtătorilor culturii Vinča. Aceasta este cultura materială creată în faza timpurie a epocii pietrei șlefuite (aproximativ pe la 4 000 î.e.n.) [1], de o populație răspîndită pe un spațiu relativ vast — pe teritoriile actuale ale R.S.F. Jugoslavia și R.P. Bulgaria, iar pe teritoriul țării noastre, în Banat, Oltenia, sudul Transilvaniei și jumătatea de vest a Munteniei. Purtătorii culturii Vinča erau cultivatori de plante dar și crescători de animale domestice, ocupîndu-se de asemenea cu prelucrarea uneltelor de silex și cu lucrarea vaselor de lut. Mai ales după acestea din urmă se pot recunoaște azi urmele vechilor așezări Vinča — strachinile și cupele cu picior, lucrate din lut amestecat cu pleavă și decorate cu ornamente meandrice incizate și cu benzi umplute cu puncte, fiind caracteristice pentru această cultură.

În București s-au cercetat pînă în prezent așezări locuite de purtătorii culturii Vinča la Dudești, pe malul Dîmboviței, într-un loc numit „Malul Roșu" ; în satul Căldăraru (r. 23 August), pe malul lacului Cernica și la Fundenii Doamnei, pe un platou de pe malul lacului Fundeni. Alte urme de așezări Vinča au mai putut fi depistate pe un teren aflat la hotarul dintre comunele Roșu și Militari, apoi pe Dealul Piscului și, în fine, pe teritoriile comunelor Bragadiru și Domnești, (r. V. I. Lenin). În toate aceste locuri se constată că așezările erau situate în imediata vecinătate a unei ape curgătoare, fie pe terase joase (ca la Dudești), fie pe terase înalte, secundare sau pe boturi de dealuri (ca la Fundenii Doamnei sau pe Dealul Piscului). Locuințele erau de două feluri : La Dudești s-a putut surprinde un bordei de formă ovală, cu vatră de foc în interior, în timp ce la Fundenii Doamnei și la Cernica au fost descoperite resturile unor colibe, construite la suprafața solului, din împletituri de nuiele, pomostite cu lut. Uneltele descoperite în aceste așezări erau mai ales din

1 Începuturile vieții neolitice datează pe teritoriul României în jurul anilor 6.000 î.e.n. Pe actualul teritoriu al orașului București, cele mai vechi dovezi de existență omenească din epoca pietrei șlefuite (protoneoliticul — circa 6.000 î.e.n. și cultura Criș — circa 5.500—4.000 î.e.n.) nu sînt deocamdată documentate.

silex (cuțite și răzuitoare), dar și din tuf vulcanic (topoare). Prezența unor unelte lucrate dintr-un silex care nu se găsește pe teritoriul Munteniei, ci la sud de Dunăre, în platforma prebalcanică, arată că purtătorii culturii Vinča de pe aceste meleaguri întreținеau legături de schimb cu populații din alte regiuni. În schimb, descoperirea la Dudești și Cernica a numeroase așchii de lucru și a unor nuclee, dovedește că prelucrarea uneltelor se făcea pe loc, de către locuitorii din așezare. Aflarea, tot la Dudești și Cernica, a unor rîșnițe de piatră pentru măcinatul grînelor, atestă cultivarea primitivă a plantelor, iar descoperirea oaselor de animale domestice (atît în așezarea de pe malul Dîmboviței, cît și în cea de la Fundenii Doamnei), arată o altă ocupație a purtătorilor culturii Vinča din așezările de la București, anume creșterea vitelor. În sfîrșit, puținele reprezentări de artă primitivă găsite la Dudești poartă ecoul unor manifestări de viață suprastructurală a purtătorilor culturii Vinča : două figurine de lut antropomorfe sînt mărturia cultului fertilității și a închipuirii unor divinități feminine, în timp ce o figurină zoomorfă atestă unele practici magice, legate de activitatea creșterii animalelor domestice.

După dispariția purtătorilor culturii Vinča, a viețuit și pe teritoriul actual al Bucureștilor (aproximativ între 3 500—2 700 î.e.n.), populația care a creat cultura Boian (nume dat după așezarea neolitică de pe malul lacului Boian, raionul Călărași, regiunea București). Purtătorii acestei culturi au fost răspîndiți pe un spațiu destul de întins, întrucît așezările lor sînt constatate nu numai pe teritoriul Republicii Socialiste România (din Transilvania vest-centrală și pînă la Dunăre), ci și pe teritoriul de azi al R.P. Bulgaria.

Fiind cultivatori de plante și crescători de animale domestice, practicînd de asemenea și meșteșuguri casnice (prelucrarea pietrei, a osului și a cornului, torsul și țesutul, realizarea vaselor de lut etc.), locuitorii din așezările de cultură Boian dovedesc însă, prin comparație cu înaintașii lor, o preocupare mai statornică și mai accentuată pentru progresul forțelor productive și pentru dezvoltarea culturii lor materiale. De aceea, în așezările Boian, identificate azi pe baza unei olării specifice, locuințele arată a fi mai temeinic construite, uneltele de piatră sînt lucrate din roci mai dure, vasele de lut mai bine făcute și arse la foc, printre unelte apărînd chiar obiecte de aramă, iar printre podoabe, unele realizate din materii prime aduse tocmai de pe țărmurile Mării Mediterane. La fel, în așezările Boian, înmulțirea oaselor de animale domestice reflectă preocupări sporite pentru dezvoltarea creșterii vitelor, tot așa cum marea cantitate de pleavă din pasta vaselor de lut și înmulțirea rîșnițelor de piatră pentru măcinatul boabelor, vădesc și un progres în domeniul cultivării primitive a plantelor.

Pe teritoriul actual al Capitalei, așezări Boian — destul de multe și de răspîndite — au putut fi determinate și cercetate pînă în prezent la Glina, Cățelu, în apropierea haltei Bolintineanu (pe marginea lacului Tei), apoi în Bucureștii Noi (pe terenurile cărămidăriei „Victoria muncii"), la Giulești și Giulești-Sîrbi, în cartierul Pantelimon și la Cernica etc., în marea majoritate a cazurilor fiind vorba de așezări situate pe terasele înalte ale rîurilor și lacurilor.

Locuințele — bordeie sau colibe de suprafață — sînt, spre deosebire de adăposturile purtătorilor culturii Vinča, mai temeinic construite. Bordeiele de la Giulești sau Căţelu, de la Bolintineanu sau Pantelimon, erau mai adînci, pereții erau mai bine săpați, intrarea în locuință fiind cîteodată amenajată în trepte (ca la Căţelu Nou și Giulești-Sîrbi), uneori făcîndu-se în bordeie chiar amenajări speciale, așa cum erau „culcușurile" adîncite în marginile podelei unei atari locuințe de la Giulești-Sîrbi. Cît privește construcția colibelor de suprafață — acestea se prezintă și în așezările Boian din București mai spațioase și totodată mai temeinic închegate, la ridicarea scheletului de lemn folosindu-se și pari groși.

Uneltele de muncă — mai multe și mai perfecționate — apar și mai diferențiate. Alături de cuțitele, răzuitoarele și rîcîitoarele de silex, de toporașele din rocă vulcanică, cunoscute și mai înainte și găsite în toate așezările culturii Boian de aici, apar acum unelte de os (la Giulești și Giulești-Sîrbi), sule și împungătoare, apoi dăltițe și topoare — unele chiar cu gaură pentru fixarea cozii.

Meșteșugul olăritului a înregistrat de asemenea progrese, ușor de constatat în așezările Boian cercetate și la București. Modul de preparare a lutului din care se fac vasele s-a îmbunătățit prin adăugirea de materii întăritoare noi, cum sînt nisipul, pietrișul mărunt sfărîmat și mai ales cioburile pisate ; formele vaselor sînt acum mai variate și mai bine adaptate diferitelor trebuințe (apar vase mari de provizii, capace etc.), grija și priceperea depusă de olari în prepararea ceramicii vădindu-se și în ornamentarea ei. Vasele de lut sînt bogat împodobite, îndeosebi prin excizare și încrustare cu alb, cu motive geometrice.

Descoperirea și cercetarea recentă a unei întinse necropole a purtătorilor culturii Boian, în satul Căldăraru, pe malul lacului Cernica, a permis și cunoașterea unora dintre manifestările vieții spirituale a acelor oameni. În primul rînd, însăși depunerea morților într-un cimitir — loc destinat anume pentru cei morți — reflectă apariția concepției despre o a doua lume, separată de lumea pămîntească, existînd dincolo de aceasta. Faptul că morții erau depuși în gropi, cu picioarele legate, vădește și credința populațiilor de cultură Boian de pe aceste meleaguri — că morții sînt ființe rătăcitoare, în stare să tulbure existența celor rămași pe pămînt. De-altfel, convingerea că morții trăiesc totuși mai departe (și trăiesc întocmai ca pe pămînt) se reflectă și în alte amănunte ale ritului de înhumare : alături de cadavre se depuneau unelte, pe frunte se așterneau diademe din perle de aramă, pe piept și pe brațe se depuneau podoabe (unele din scoici de proveniență mediteraniană, procurate prin schimburi între triburi) — toate acestea, potrivit cu închipuirea oamenilor acelora, că cei morți au aceleași trebuințe ca în lumea pămîntească.

Perioada tîrzie a epocii pietrei șlefuite (aproximativ între anii 2700—2000 î.e.n.) corespunde cu locuirea — și pe teritoriul de astăzi al orașului București — a populațiilor creatoare și purtătoare ale culturii Gumelnița. Numele se trage de la o așezare a acestei culturi, cercetată la Gumelnița, în apropierea orașului Oltenița.

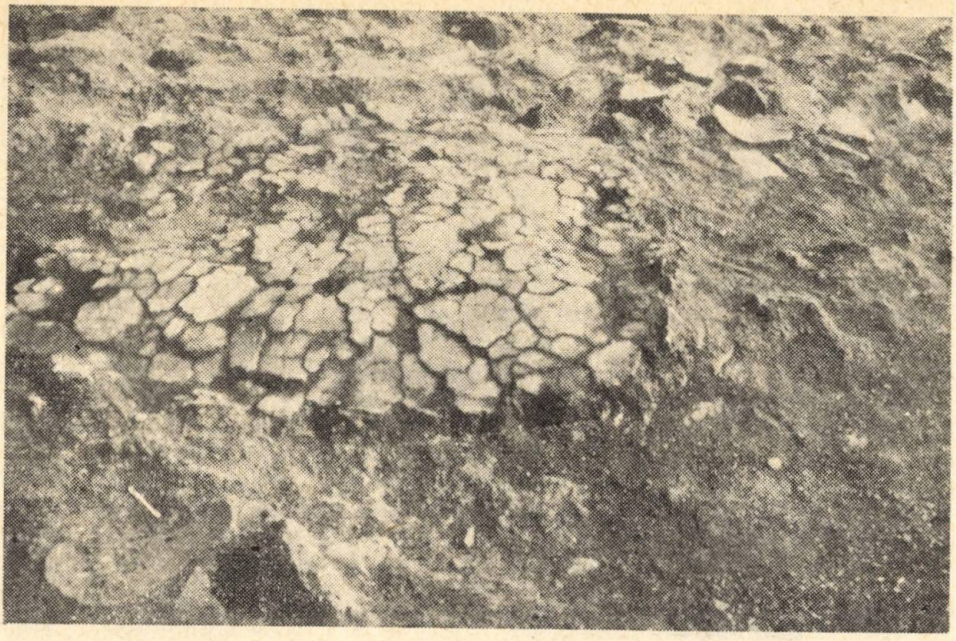

Vatră şi resturile prăbuşite ale unei locuinţe neolitice cercetate la Jilava

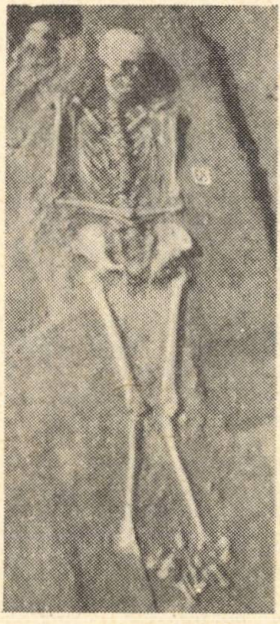

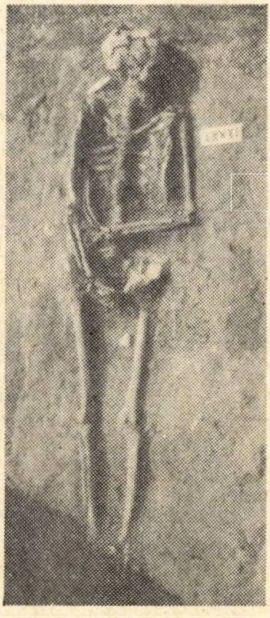

Morminte de înhumaţie din necropola de la Cernica

Răspîndiți în întreaga Muntenie, precum și în sud-estul Moldovei, în Dobrogea și pe teritoriul R.P. Bulgaria, purtătorii culturii Gumelnița sînt, într-o însemnată măsură, descendenții celora care au populat teritoriile menționate în perioada imediat premergătoare. De la aceștia au preluat nu numai elemente de caracter etno-cultural, ci, în aceeași proporție, tipul de așezare și de locuință, uneltele de muncă, formele de economie etc. Evident, această preluare a elementelor de cultură menționate a presupus și o dezvoltare a lor, o adaptare, determinată fie de noi împrejurări și evenimente istorice, fie de influențe și contacte cu alte populații, față de care purtătorii culturii Gumelnița s-au dovedit a fi, de altfel, foarte receptivi.

Un aspect interesant al acestei culturi din perioada de sfîrșit a epocii neolitice, îl constituie și reprezentările plastice, realizate de populațiile gumelnițene, din lut sau pe os. Modelările stilizate ale corpului omenesc sau ale diferitelor animale trădează forme de cult ori practici magice, specifice lumii primitive. În același timp, încercările de generalizare și schematizare, tendința spre compoziție, predilecția pentru forme geometrice și căutări izbutite de a transpune plastic trăiri specific omenești (meditația, rîsul etc.) — toate acestea oferă figurinelor gumelțene și o reală valoare artistică. Între multe alte reprezentări plastice aflate în așezări ale culturii Gumelnița, vasul de cult, modelat în forma unui trup de femeie, descoperit lîngă București, la Vidra, constituie un exemplar de artă neolitică unic în lume.

„Zeița de la Vidra", vas de cult din epoca neolitică (cca. 2000 î.e.n.)

Stațiunile gumelnițene cercetate pînă în prezent în București, sînt cele de la Glina, Jilava și Măgurele.

La Glina (r. T. Vladimirescu) a fost cercetată o așezare în formă de tell [1]. Săpăturile arheologice de acolo fiind restrînse, nu au putut stabili decît în mare felul de viață al locuitorilor neolitici : populații sedentare,

1 Sub denumirea de *tell* se înțelege o movilă alungită, formată prin depunerea treptată a resturilor de locuire, ca urmare a unei viețuiri intense pe o suprafață redusă.

care practicau o economie mixtă, întemeiată în special pe cultivarea plantelor şi creşterea vitelor.

Aşezarea de la Jilava (r. N. Bălcescu), deşi distrusă aproape în întregime, încă acum treizeci de ani, de lucrările unei cărămidării moderne, a putut în schimb să ofere suficiente date care să permită cunoaşterea felului de viaţă al locuitorilor de acolo şi, mai ales, date pe baza cărora să poată fi sesizate progresele realizate de gumelniţeni în dezvoltarea forţelor productive şi a culturii lor materiale. A atras îndeosebi atenţia construirea temeinică a unor spaţioase case de suprafaţă, ridicate nu numai pe un schelet de pari şi nuiele din lemn, dar şi cu ajutorul unor „cărămizi nearse de pămînt amestecat cu păioase". De altfel, o imagine destul de fidelă a caselor din aşezarea gumelniţeană de la Jilava — case dreptunghiulare, destul de înalte, cu acoperişul în două pante, cu uşă şi cu ferestre — a putut fi căpătată şi prin descoperirea unor mici modele de locuinţe, lucrate din lut. Caracteristic pentru acest „sat" neolitic sînt şi dependinţele, separate de casele de locuit. Descoperirea, într-o astfel de construcţie, a unor vase mari de provizii şi a unor resturi carbonizate de grîne (grîu şi mei), iar într-alta, a unor sape din corn de cerb, îndreptăţesc presupunerea că ele erau „coşare" menite păstrării bucatelor şi celor trebuincioase „vieţii agricole" — faptele din urmă atestînd, în aceeaşi măsură, şi un progres al activităţii de cultivare a plantelor (în cadrul căruia se folosesc şi unelte noi, cum sînt săpăligile din corn de animal) într-atît de eficient încît să permită chiar şi rezerve de hrană. Pe de altă parte, cercetările de la Jilava, precum şi cele din aşezarea gumelniţeană de la Măgurele, au evidenţiat şi o dezvoltare a creşterii vitelor. Nu numai că resturile de oase de animale domestice au apărut cu mult mai multe decît cele din aşezările Boian, dar au putut fi constatate şi specii de animale neîntîlnite înainte : porcul domestic, oaia şi capra domestică etc. La fel, vertebrele de peşte dovedesc practicarea pescuitului, tot aşa cum resturile unor cranii de zimbru sau de cerb (la Jilava) sau de oase de mistreţ (la Măgurele) atestă vînătoarea.

Complicarea activităţilor economice ale purtătorilor culturii Gumelniţa şi de pe aceste meleaguri — pe de o parte prin apariţia unor noi domenii de producţie, iar pe de altă parte prin dezvoltarea activităţilor deja cunoscute şi practicate — a fost condiţionată de progresul, înainte de toate, al uneltelor de muncă. Descoperirea şi în aşezarea de la Jilava a unui număr sporit de topoare şi ciocane de piatră lustruită, cu gaură de înmănuşare transversală, precum şi apariţia unor unelte lucrate din corn sau os de animal (săpăligi sau tesle din coarne de cerb folosite în activitatea de cultivare a plantelor ; harpune utilizate la vînătoare de peşti mari), apoi folosirea războiului vertical de ţesut, şi, în fine, prezenţa unor exemplare — şi ele înmulţite — de obiecte de aramă (undrele, împungătoare, cîrlige de undiţă, dăltiţe etc.), toate acestea dovedesc cu prisosinţă nivelul înalt al posibilităţilor productive ale purtătorilor culturii Gumelniţa, care trăiau şi pe teritoriul actual al Bucureştilor, către finele epocii neolitice.

Aşezarea de la Măgurele, cercetată de curînd, a oferit aceeaşi imagine asupra felului de viaţă a oamenilor de acum aproape 3 700 de ani,

dar cu un amănunt în plus : fortificarea ei cu șanțuri și valuri pentru o apărare mai eficace în fața unor atacuri dușmane.

Evenimentele și împrejurările de ordin istoric care au caracterizat sfîrșitul epocii pietrei șlefuite sînt destul de greu de sesizat pe meleagurile Bucureștilor de azi, cu atît mai mult cu cît ele nu sînt pe deplin clarificate nici pe întregul teritoriu al Republicii Socialiste România. Descoperiri recente făcute la Cățelu Nou, în raionul 23 August, atestă sigur existența, în perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, a unor populații locale, cu o economie predominant pastorească — purtătorii așa-numitei culturi Folteşti II. Pe de-altă parte, pătrunderea pe teritoriul țării noastre, tot în vremea de trecere de la neolitic spre epoca bronzului, a unor populații de păstori, venite din zonele sud-vestice ale Uniunii Sovietice de azi și a căror cultură materială apare caracterizată îndeosebi prin înmormîntarea cadavrelor în poziție chircită și acoperite cu ocru roșu — a reprezentat un eveniment însemnat și cu consecințe multiple. Dintre acestea din urmă, cea mai importantă este, fără îndoială, producerea a ceea ce Engels a numit prima mare diviziune socială a muncii [1] — separarea triburilor de păstori de comunitățile a căror economie se întemeia îndeosebi pe cultivarea plantelor.

Pe teritoriul actual al Capitalei României, nu există identificată pînă în prezent nici o descoperire care să ateste prezența triburilor de păstori nomazi, caracterizați prin înmormîntări cu ocru roșu. Dar descoperirea unor atari morminte în apropierea Bucureștilor, la Gurbănești, nu poate lăsa nici un dubiu asupra faptului că și populațiile locale aflate pe meleagurile Capitalei de azi, la finele neoliticului, au fost antrenate în noile evenimente și împrejurări istorice, la capătul cărora — prin jurul anului 1 700 î.e.n. — aveau să apară și aici zorile unor noi condiții de viață — cele caracteristice epocii bronzului.

Epoca bronzului (circa 1700—1150 î.e.n.)

În această epocă, ca o consecință a primei mari diviziuni sociale a muncii, creșterea vitelor și agricultura primitivă cu plugul de lemn iau o mare dezvoltare. De asemenea, metalurgia bronzului începe treptat să fie practicată de către triburi, mai cu seamă de către acelea care își aveau așezările în regiunile metalifere. O dată cu noul metal folosit apar unelte și arme specifice : toporul de lucru și secera ; pumnalul, sabia și toporul de luptă. Dificultatea obținerii materiei prime (bronzul) și a prelucrării ei, a dus la oarecare specializare meșteșugărească a unor triburi, mai cu seamă a celor din zonele învecinate zăcămintelor de cupru și cositor. De aici, a rezultat o creștere considerabilă a activității de schimb colectiv în vederea procurării noului metal sau a produselor finite, în cadrul căreia bronzul va căpăta o funcție de echivalent de schimb, de „simbol al averii" [2].

Dezvoltarea creșterii vitelor în turmă, a agriculturii primitive, a metalurgiei bronzului, precum și activitatea susținută de schimb, au creat

---

1 F. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în K. Marx și F. Engels, *Opere*, 21, Buc., Ed. Politică, 1964, p. 155.

2 *Istoria României*, I, Ed. Acad., 1960, p. 119.

posibilitatea acumulării de bunuri personale. Apariţia plusprodusului a impus înlocuirea organizaţiei sociale matriarhale cu aceea patriarhală, în care bărbatul devenind factorul principal al producţiei, capătă conducerea în cadrul familiei. Surplusul de bunuri a făcut posibilă şi apariţia robiei patriarhale.

Inegalitatea economică, accentuată treptat în cadrul societăţii patriarhale, a provocat intensificarea activităţii războinice devenită mijloc de acaparare a bogăţiilor şi prizonierilor [1].

Procesul istoric de dezvoltare a grupărilor tribale de pe teritoriul României în cadrul epocii bronzului, se caracterizează prin aspecte de cultură materială, care au cuprins arii geografice mai restrînse sau mai întinse, potrivit puterii de extindere a diferitelor populaţii.

După frămîntările intervenite în perioada de tranziţie, Cîmpia muntеană, Oltenia şi partea de sud-vest a Transilvaniei au fost populate, în etapa timpurie a epocii bronzului, de către triburile purtătoare ale culturii Glina III-Schneckenberg [2]. Acestea ocupau aşezări stabile şi practicau o economie productivă, bazată deopotrivă pe agricultura primitivă şi păstorit, în măsură restrînsă ocupîndu-se şi cu prelucrarea noului metal — bronzul.

Terasele bucureştene ale Dîmboviţei şi Colentinei, ale Sabarului şi Ciorogîrlei, bogate în păşuni şi pămînt fertil, au atras o populaţie a cărei îndeletniciri erau, în principal, păstoritul şi agricultura primitivă. La Străuleşti, Bucureştii-Noi, Băneasa („La Stejar"), Tei-Pipera, Tei, Fundeni, Pantelimon, Căţelu Nou — pe Colentina; la Giuleşti-Sîrbi, Ciurel, Roşu, ştrandul Libertăţii, dealul Mihai Vodă, Radu Vodă, Dealul Piscului — pe Dîmboviţa; şi ceva mai departe, la Măgurele, Nefliu, Dîrvari — pe terasa Ciorogîrlei şi a Sabarului, urmele aşezărilor Glina III reflectă schimbările produse în cadrul societăţii omeneşti odată cu intrarea ei în noua epocă a bronzului. Se constată o afluenţă extensivă de aşezări Glina III, în care locuinţele erau risipite, deosebindu-se prin aceasta de locuinţele îngrădite pe spaţii restrînse din epoca anterioară. Depunerea subţire de resturi de viaţă care colorează pămîntul în staţiunile Glina III, documentează aşezări de scurtă durată; totuşi, locuinţele, durabil construite din împletituri de nuiele şi chirpic, susţinute de pari, avînd în interior o vatră, şi numeroasele gropi menajere în jurul lor indică stabilitatea noilor formaţii tribale. La Ciurel s-au descoperit bordeie alcătuite din două încăperi — gropi — una mai puţin adîncă şi una în formă de sac, iar la Bucureştii Noi, groapa în formă de sac avea fundul bătătorit şi ars, de factura vetrelor. Aceasta indică o mărire a spaţiului de locuit şi unele amenajări mai complicate, pe care numai o populaţie stabilă putea să le aibă.

---

1 Se formează chiar uniuni de triburi înrudite, organizarea lor căpătînd caracterul de democraţie militară de tip incipient. (cf. *Istoria României*, vol. I, p. 123).

2 *Cultura Glina III* — Schneckenberg, numită aşa după nivelul al treilea din tell-ul de la Glina, lîngă Bucureşti şi după aşezarea de la Schneckenberg (Dealul Melcilor), de lîngă Braşov... Pentru Cîmpia muntеană şi Oltenia se foloseşte denumirea Glina III.

Uneltele de producție ale triburilor Glina III continuă a fi cele din silex, piatră și os [1]. Materia primă întrebuințată din plin a fost piatra nisipoasă de rîu, pe care locuitorii o aveau din belșug și o lucrau prin șlefuire. Silexul, din care se prelucrează încă lame-cuțite, răzuitoare și lame de ferăstrău, tinde a fi înlocuit cu această piatră din care sînt realizate percutoare, topoare-ciocane, cuțite curbe, dălți și pietre de ascuțit. Din os și corn, pe care îl folosesc în mare măsură, se lucrează topoare și ciocane cu gaură de înmănușare, sule, undrele, pumnale și săpăligi. În majoritatea lor, uneltele arată îndeletnicirile principale ale populației : creșterea vitelor și implicațele ei : prelucrarea pieilor și a cărnii (în legătură cu care stau cuțite, sule, ace, undrele etc) ; prelucrarea laptelui (dovedită prin vase și strecurători) și prelucrarea lînii (atestată de unele de tors și țesut, ca fusaiole, greutăți de la războiul de țesut, ace etc). Că triburile practicau și agricultura primitivă ne-o arată săpălțigile din corn, rîșnițele de piatră și țesturile pentru copt pîine, descoperite în așezările de la Fundeni și Roșu. Bronzul era prelucrat în cadrul triburilor Glina III, așa cum indică tiparele de lut pentru unelte descoperite la Glina și Butimanu, dar abundența uneltelor și armelor din piatră și os subliniază absența materiilor prime metalifere și, astfel, nevoia oamenilor care și-au durat așezările pe teritoriul orașului de azi de a întrebuința materia primă pe care o aveau la îndemînă.

Unul din meșteșugurile casnice, îndeosebi practicat de locuitori a fost olăria. Vase în formă de sac cu pîntece sferic și castroane, lucrate din lut amestecat cu nisip, pietricele, scoici și cioburi pisate, alcătuiesc olăria de uz casnic. Un lut mai fin, frumos lustruit și mai bine ars, este întrebuințat la realizarea unor vase-amfore, castroane, cănițe etc. Decorul, care imprimă o notă personală întregii olării de uz casnic, este șirul de găuri-butoni executați din interior spre exterior, așezat pe gît sau sub buza vaselor. Impresiunea, aplicațiunile plastice și acoperirea vaselor cu barbotină sau cu striuri efectuate cu măturica, sînt și ele întrebuințate pentru înfrumusețarea recipientelor, deși olarii nu mai au măiestria înaintașilor neolitici în tehnica prelucrării lutului și a decorării vaselor. Tot olarii erau aceia care făceau strecurătorile și unele ustensile pentru tors și țesut. Și tot ei transpuneau în lut preocupările triburilor pe plan mistic — modelînd schematic figurine de animale, ca acelea găsite la Fundeni și dealul Mihai Vodă.

Ritul de înmormîntare al purtătorilor culturii Glina III era înhumația în poziție chircită, în cutii din lespezi de piatră [2]. La lacul Fundeni, într-un ostrov, s-a găsit un mormînt în poziție chircită avînd la picioare și la cap cîte un vas de lut.

Dezvoltarea forțelor de producție în cadrul triburilor autohtone și asimilarea unor elemente de cultură străine de fondul local al culturii Glina III au determinat, în timp, formarea unei noi culturi, cunoscute

---

1 Piatra, osul și cornul au continuat să fie întrebuințate ca materie primă pentru unelte și arme de-a lungul întregii epoci a bronzului chiar în regiunile cu zăcăminte metalifere. Numai larga răspîndire a fierului le-a eliminat din procesul muncii.

2 Nu s-au găsit cimitire, ci numai morminte izolate. În aria culturii Schneckenberg s-au constatat înmormîntări concomitente sau succesive în același mormînt.

Unelte şi arme din epoca bronzului. Topor de bronz (1) de la Fundeni; seceră (2) şi cuţit din bronz (3) de la Tei; pumnal de bronz (4) de la Băneasa; săgeată de silex (5) de la Tei; măciucă de piatră (6) de la Băneasa; obiect de os (7) de la Tei; seceră de bronz (8) de la Cătelu Nou; ace de bronz (9—11) de la Tei; săpăligă (fragmentară) din corn (12) de la Fundeni; cuţit de piatră (13) de la Dealul Piscului; rîşniţă de piatră (14) de la Fundeni; topor (fragment) de piatră (15) de la Bucureştii Noi şi săpăligă din corn de cerb (16) descoperită la Fundeni

sub numele de cultura Tei. Prin caracterul ei, această cultură se situează în etapa a doua a bronzului carpato-danubian. Aria ei de răspîndire este mai restrînsă, cuprinzînd în țara noastră doar Cîmpia munteană pînă la Olt și o enclavă în Țara Bîrsei.

Așezările culturii Tei sînt numeroase pe teritoriul orașului București, majoritatea lor fiind amenajate pe locurile mai înainte ocupate de populația Glina III, deopotrivă pe terase înalte, cît și în lunca apelor. Acestea au dăinuit de-a lungul întregii etape, evoluția culturii lor materiale marcînd în timp cinci faze, cea mai veche surprinsă la Cățelu Nou, iar cea mai nouă la Fundenii Doamnei. Locuințele creatorilor culturii Tei, împrăștiate în cuprinsul unor așezări întinse, erau fie locuințe de suprafață de mari dimensiuni — cele mai numeroase — fie bordeie de formă ovală. La Băneasa („La Stejar"), în afară de locuințele de suprafață de proporții mari, s-a găsit și un bordei compus din două gropi cu prag între ele, asemănător celor din așezările înaintașilor.

În procesul muncii, se constată folosirea uneltelor de bronz. Într-o locuință de pe malul lacului Tei și în bordeiul de la Cățelu Nou s-au găsit seceri de bronz a căror prezență indică dezvoltarea agriculturii primitive ; toporul, cele cîteva cuțite, ace de cusut, sule, undrele, ace de bronz pentru prins veșmintele, găsite în cuprinsul așezărilor de la Tei, Bucureștii Noi, Fundeni și Băneasa, corespund cerințelor crescînde în domeniul meșteșugurilor casnice legate de dezvoltarea creșterii vitelor.

Pe lîngă uneltele și armele de bronz, silexul, piatra nisipoasă și rocile dure lustruite, osul și cornul sînt mai departe folosite ca materii prime. Lamele de ferăstrău din silex, prin retușe marginale pe ambele fețe, au căpătat un ascuțiș mai fin ; vîrfurile de săgeată din silex sînt lucrate în diferite tipuri ; din rocă dură se lucrează prin șlefuire măciuci și tot felul de ciocane cu gaură de înmănușare, măiestrit executate ; iar din piatră nisipoasă, în afară de cuțite curbe etc., se lucrează ciocane mari (așa numite „ciocane de miner"), care erau, poate, întrebuințate la construirea locuințelor. Din os și corn sînt obținute, mai departe ciocane, ace și împungătoare, săpăligi și — pentru prima oară — piese de zăbală, a căror prezență indică întrebuințarea calului ca animal de tracțiune și călărie.

Vîrful de lance de la Tei și pumnalul dintr-o locuință de la Băneasa, alături de numeroasele măciuci, de vîrfurile de săgeți și topoarele de luptă din piatră, sînt dovezi că triburile culturii Tei aveau și preocupări războinice.

Olăria găsită în locuințe sau în cuprinsul așezărilor — numeroasă și felurită ca forme și decor — continuă, pe de o parte, tradiția vaselor de uz casnic din cultura Glina III, iar pe de alta, aduce elemente noi pe linia prelucrării lutului, a generalizării unor forme ca ceașca și castronul și a ornamentării în noua tehnică a inciziei punctate și încrustate cu pastă albă. Motivele ornamentale sînt variate și au la bază elementul spiralomeandric.

Prelucrarea mai evoluată a diverselor materii prime, constatată în cadrul așezărilor Tei și îndeosebi prelucrarea pe loc a bronzului, dovedită prin tiparul de podoabă de la Tei, indică o oarecare specializare în

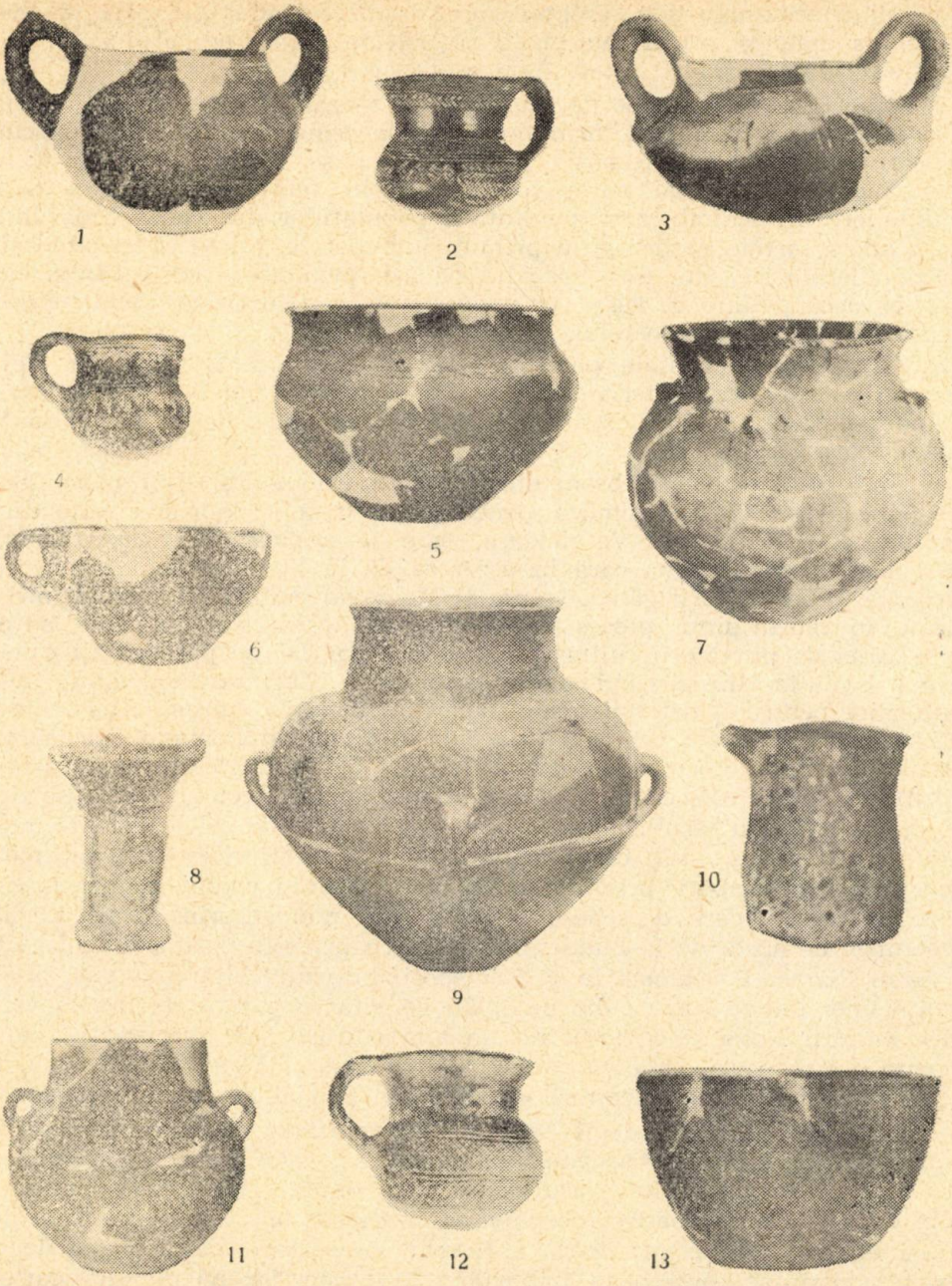

Ceramică din epoca bronzului. Vase cu două torți (1,3) de la Tei; cești cu o toartă (2,4) de la București Noi; castron (5) și vas de provizii (6) de la Cătelu Nou; castron cu toartă (7) de la Băneasa; vas de cult (8) și strecurătoare (10) de la Fundeni; vas de provizii (9) descoperit la Tei; vas cu două torți (11) și castron (13) de la Cățelu Nou; ceașcă cu toartă (12) descoperită pe Dealul Piscului

domeniul meşteşugurilor, iar procurarea bronzului adus pe calea schimbului ca materie primă sau poate ca obiecte finite, arată o activitate susţinută de schimb [1].

Cîteva figurine umane de lut găsite în aşezările de pe malul lacului Tei şi la Băneasa, indică, prin numărul lor redus şi modelarea extrem de grosolană, că manifestările mistico-religioase ale triburilor culturii Tei încep să fie mai puţin concretizate în reprezentări umane sau animaliere. În schimb, acea tendinţă a populaţiilor din epoca bronzului de a adora forţele naturii şi în primul rînd soarele, reiese ca existînd şi la populaţiile Tei din raza oraşului de azi, prin aceea că, întîlnim ca motive ornamentale pe vase, cercurile simple sau cu cruce, toate reprezentări primitive ale soarelui.

Organizarea pe linie paternă este neîndoielnică în aşezările Tei, dar în cadrul lor, pe teritoriul oraşului Bucureşti, nu s-au putut surprinde, pînă în prezent, semnele unui început de diferenţiere socială sau după avere.

Spre sfîrşitul epocii bronzului, în conţinutul cultural al populaţiei Tei, începe să se facă simţită penetraţia vestică a unor elemente din cultura Gîrla Mare şi Verbicioara, care îi imprimă un aspect nou, descoperit pentru prima oară în aşezarea de la Fundeni. Mai tîrziu, în timp ce în restul ţării (Transilvania şi Moldova) culturile bronzului mijlociu, în cadrul unui proces de evoluţie complex, sînt înlocuite pe o arie largă de purtătorii culturii Noua [2], cultura Tei se pare că îşi continuă evoluţia, înregistrînd unele schimbări, dar nu îndeajuns de puternice pentru a determina aici, apariţia unei noi culturi. Atare situaţie a fost constatată pentru prima oară la Fundenii Doamnei, pe malul lacului Fundeni. Locuinţele, ocupaţiile locuitorilor (agricultura şi păstoritul), precum şi cele cîteva unelte din silex, piatră, bronz şi lut (fusaiole şi greutăţi pentru ţesut), nu se deosebesc cu nimic de cele existente mai înainte. Ceramica însă, care în mod obişnuit este elementul cel mai receptiv la schimbări, prezintă unele modificări în modul de ornamentare a vaselor, care deosebesc aspectul mai nou surprins la Fundenii Doamnei, de acela de la Fundeni. În ceea ce priveşte poziţia cronologică a fazei Fundenii Doamnei în cadrul epocii bronzului din România, prezenţa unor unelte lucrate din omoplaţi de vită cu capete crestate, specifice culturii Noua şi cu totul noi în aria culturii Tei, precum şi unele forme noi de vase, situează faza Fundenii Doamnei în etapa ultimă a epocii bronzului, contemporană — cel puţin parţial — cu cultura Noua.

Aşezarea de la Fundenii Doamnei împreună cu aceea de la Pipera sînt ultimele manifestări, cunoscute pînă azi, ale prezenţei triburilor culturii Tei pe teritoriul oraşului. În jurul anului 1150 î.e.n., populaţia din cuprinsul ţării noastre începe să se integreze în formele de viaţă ale unei noi epoci — prima epocă a fierului — în care, datorită, pe de o parte, dezvoltării interne a triburilor autohtone, iar pe de altă parte,

---

1 La Roşiorii de Vede s-a găsit o sabie de bronz miceniană a cărei prezenţă în aria culturii Tei arată legătura cu sudul balcanic şi greco-egeian.

2 *Cultura Noua* a fost descoperită pentru prima oară la Noua, lîngă Braşov. Aria ei de răspîndire cuprinde Moldova, Transilvania şi o parte din estul Munteniei.

unor influenţe venite din zona mediteraniană, se petrece difuziunea noii metalurgii a fierului, „cea mai însemnată din toate materiile prime care a jucat un rol revoluţionar în istorie“ [1].

Prima epocă a fierului (circa 1150—450 î.e.n.)

Aruncînd o privire generală asupra primei epoci a fierului pe întinsul ţării noastre, constatăm că aceasta se concretizează prin etape şi aspecte culturale diferite, cuprinse în cadrul mare al culturii tracice. Perioada dintre anii 1150—800 î.e.n., constituie epoca de tranziţie, în care vechiul mai dăinuie încă, în timp ce noul pătrunde inegal şi treptat, potrivit stadiului de dezvoltare a triburilor şi specificului regiunilor. În acest timp, în care difuziunea metalurgiei fierului abia se face simţită, în zonele bogate în zăcăminte metalifere îndeosebi, are loc o dezvoltare maximă a metalurgiei bronzului, documentată prin numeroasele depozite şi turnătorii de bronz descoperite în Transilvania, Banat, Oltenia şi, recent, în Dobrogea şi Moldova de sud. O conturare mai netă a primei epoci a fierului urmează după anul 800 î.e.n. cînd, în cea mai mare parte a ţării, ca şi pe teritoriul oraşului Bucureşti, se răspîndesc triburile purtătoare ale culturii Basarabi [2].

Locuirea din prima epocă a fierului poate fi urmărită pe întreg teritoriul oraşului, fie pe locurile vechilor aşezări, fie extinsă în locuri nepopulate în trecut. Locuinţele sau diferitele amenajări gospodăreşti, mormintele sau chiar numai stratul de cultură specific epocii, oferă dovezi concludente că şi pe teritoriul oraşului triburile autohtone au trecut în noua epocă. La Străuleşti, Bucureştii Noi, Băneasa, Herăstrău, Tei-Pipera, Tei, Fundenii Doamnei, Pantelimon, Căţelu Nou, Ciurel, Militari, dealul Mihai Vodă, Filaret, Dealul Piscului, Dudeşti ş.a. s-au identificat resturi de vieţuire a populaţiilor din prima epocă a fierului. Dar situat de obicei aproape de nivelul de călcare de azi, stratul de pămînt care conţine vestigiile din acest timp, a fost răvăşit de locuirile ulterioare sau de lucrările agricole, astfel că locuinţele, majoritatea de suprafaţă, au fost aproape pretutindeni distruse, iar aşezările nu au mai putut fi sesizate de obicei, decît datorită gropilor menajere care s-au adîncit mult în pămînt. Totuşi, chiar în aceste condiţii precare, urmele aşezărilor reflectă schimbările intervenite în viaţa triburilor de aici, ţinînd seama pe de o parte de specificul regiunii, iar pe de alta de ritmul lent şi inegal al difuziunii metalurgiei fierului.

Pe limba de pămînt dintre lacul Florească şi lacul Herăstrău, pe care se întinde azi parcul Herăstrău, s-au descoperit resturile unei aşezări, unde în afară de olăria din lut negru, în care predomină ceaşca cu torţi înălţate şi decoraţia de caneluri oblice, elemente caracteristice culturilor din prima epocă a fierului, s-au mai găsit un vîrf de săgeată de bronz, un cercel tot de bronz şi cîteva figurine zoomorfe de lut, împreună cu resturile unor obiecte din fier. Aşezarea de la Herăstrău aparţine unei populaţii a cărei economie era predominant pastorească.

---

1 F. Engels, *op. cit.*, p. 158.

2 *Cultura Basarabi* poartă numele unei localităţi din raionul Calafat şi este răspîndită în toate regiunile ţării noastre.

În etapa mijlocie a primei epoci a fierului, se situează aşezarea de pe botul de terasă înaltă a Colentinei de la Pantelimon. Grosimea stratului de cultură indică o aşezare cu viaţă intensă. Locuitorii foloseau bordeie şi locuinţe de suprafaţă, cu pereţii groşi sprijiniţi pe pari şi împletituri de nuiele. Inventarul aşezării consta îndeosebi din ceramică. Formele tipice sînt urna cu aripioare avînd pîntecele bitronconic şi gîtul mai înalt sau mai scund, strachina bitronconică cu caneluri oblice pe linia de maximă lărgime, sau cu pereţii arcuiţi şi buza canelată oblic şi ceaşca cu toarta supraînălţată. Numeroase prîsnele bitronconice şi cilindrice indică acelaşi caracter păstoresc al populaţiei de la Pantelimon, ca şi al aceleia de la Herăstrău. Celelalte unelte continuă a fi de silex, piatră şlefuită, os şi corn, ca şi în trecut. Nu s-a găsit însă nici un obiect din fier.

Raritatea uneltelor şi armelor de fier constatată în aşezările din prima epocă a fierului de pe teritoriul oraşului nu se datoreşte numai faptului că aşezările au fost distruse aproape în întregime, sau absenţei zăcămintelor metalifere în această zonă. Ea oglindeşte starea de lucruri din prima epocă a fierului, cînd noul metal, mai greu de obţinut şi de prelucrat, era difuzat numai din anumite centre, iar procurarea lui necesita o activitate de schimb susţinută. Aşa se explică dăinuirea încă

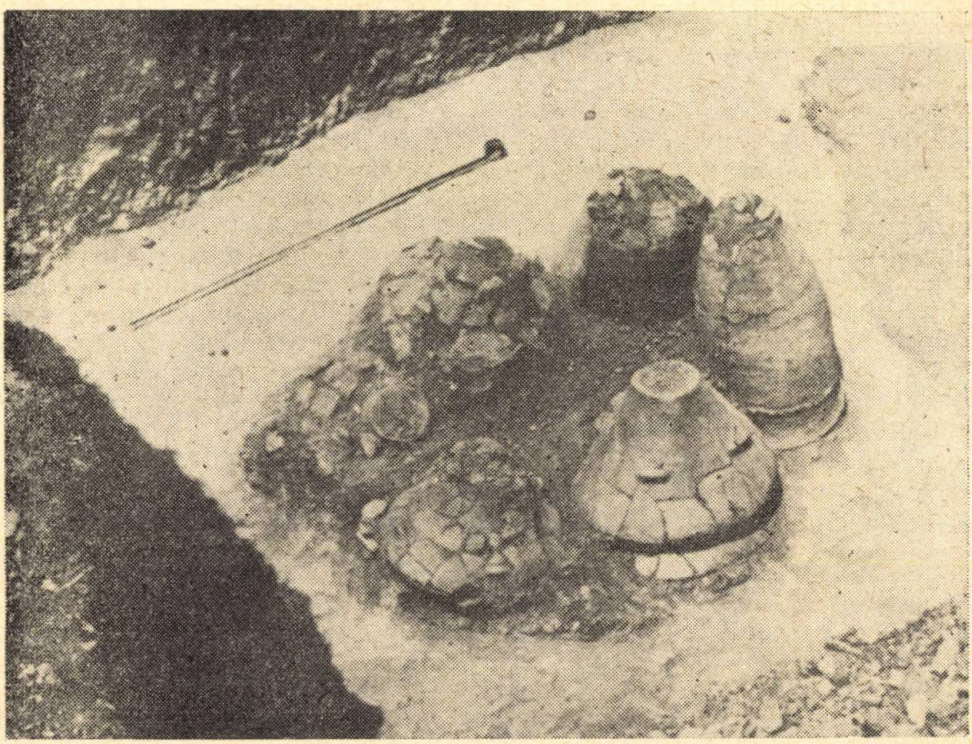

Mormînt de incineraţie din prima epocă a fierului descoperit pe Dealul Ciurel

mult timp a vechilor materii prime care sînt înlocuite numai în cursul unui proces lent şi treptat.

Dintre celelalte descoperiri hallstattiene de pe teritoriul oraşului, mormintele de la Dealul Piscului şi Ciurel, îndeosebi acela de la Ciurel, aduc o întregire importantă la cunoaşterea culturii triburilor de aici. Ele arată că populaţiile din prima epocă a fierului îşi ardeau morţii. Incineraţia care, ca rit de înmormîntare, apare practicată pentru prima oară în cadrul triburilor ce au trăit în cuprinsul oraşului Bucureşti, în prima epocă a fierului este ritul principal de înmormîntare pe teritoriul patriei noastre. Deşi a existat sporadic încă de la sfîrşitul epocii neolitice, generalizarea ei se datoreşte, desigur, populaţiilor tracice şi ilirice, care se diferenţiază la începutul epocii de fier. Mormîntul de incineraţie de la Ciurel avea groapa în formă de pîlnie răsturnată, în interiorul căreia s-au găsit şase vase cu gura în jos. Unul din vase acoperea urna funerară — tot cu gura în jos. Între vase s-au găsit cîteva oase de porc şi boabe de grîu, o perlă cilindrică din bronz, o fusaiolă, un cîrlig de undiţă din bronz şi o împungătoare din bronz. Obiceiul de a se pune în mormînt grîne şi obiecte corespunde credinţei celor de atunci într-o lume viitoare, în care oamenii duc aceeaşi viaţă ca şi pe pămînt. Prezenţa lor indică îndeletnicirile de bază ale tribului din care făcea parte cel înmormîntat — creşterea animalelor, agricultura şi pescuitul.

Deşi resturile aşezărilor nu oferă suficiente date pentru a urmări sub toate aspectele viaţa oamenilor şi procesul muncii în cursul primei epoci a fierului, totuşi desfăşurarea lor se constată pe teritoriul oraşului Bucureşti, chiar dacă nu dispunem decît de elemente sporadice. Descoperirile de săgeţi scitice de la lacul Tei şi Bucureştii Noi, fibula de bronz din aşezarea hallstattiană tîrzie de la Militari-cîmpul Boja şi vasul potir de lut, imitaţie după vasele de metal sud-tracice, găsit la Măgurele, fragmentele ceramice de vase greceşti cu figuri roşii pe fond negru datînd din sec. al IV-lea î.e.n. din aşezarea de la lacul Tei, Fundenii Doamnei şi Militari, dovedesc că populaţia tracică de pe teritoriul oraşului se integrează într-un proces istoric larg. El a avut loc pe tot întinsul ţării, la sfîrşitul primei epoci a fierului (în cursul sec. al V-lea şi al IV-lea î.e.n.), cînd dezvoltarea social-economică a triburilor, bazată pe larga răspîndire a uneltelor şi armelor de fier şi contactul, în principal, cu coloniştii greci de pe malul Mării Negre, cu lumea greacă, scitică, celtică şi ilirică, au dus la diferenţiere socială, prin apariţia unei aristocraţii locale şi la noi forme de viaţă care se concretizează prin formarea culturii Latène geto-dace.

A doua epocă a fierului (450 î.e.n. — începutul erei noastre. Cultura geto-dacilor

Prima ştire scrisă în care se vorbeşte despre geto-daci o găsim în *Istoriile* lui Herodot, unde se spune că în anul 512 î.e.n. triburi traco-gete s-au împotrivit cu dîrzenie armatelor lui Darius[1]. În acel moment, cultura Latène geto-dacă din zona istropontică, căpătase deja caractere proprii pe linia dezvoltării fondului vechi hallstattian, sub influenţa factorilor grec, scitic şi iliric. În a doua jumătate a sec. al

1 Herodotus, *Historiae*, IV, p. 93.

V-lea î.e.n., dezvoltarea societăţilor tribale autohtone capătă un ritm necunoscut pînă atunci, datorită răspîndirii pe scară largă a metalurgiei fierului, progresului înregistrat în cadrul forţelor de producţie şi a raporturilor intensificate cu statele sclavagiste vecine, cu sudul tracic şi cu sciţii. Aşa se explică de ce în anul 335 geto-dacii din Cîmpia munteană sînt capabili să formeze uniuni de triburi care să se opună oastei lui Alexandru cel Mare, iar mai tîrziu, sub conducerea lui Dromichete, să reziste mulţi ani presiunii macedonenilor.

Profundele schimbări în structura economică a societăţii geto-dace de pe teritoriul ţării noastre în cursul celei de a doua epoci a fierului, au atras după ele schimbări esenţiale în relaţiile gentilice. Întărirea proprietăţii private, slăbirea proprietăţii obşteşti asupra pămîntului, diferenţierile sociale din ce în ce mai accentuate, crearea unor uniuni de triburi mai vaste şi mai durabile, adîncesc procesul de destrămare a comunei primitive şi anunţă apariţia unei noi orînduiri — sclavagiste.

Populaţiile geto-dace îşi aveau aşezările în cîmpie, la deal sau la munte, pe locuri înalte, în apropierea cursurilor apei. Ele erau alcătuite din locuinţe de suprafaţă sau bordeie mai mult sau mai puţin adîncite în pămînt, de formă patrulateră sau rotundă, avînd de obicei în interior vatra. Agricultura efectuată cu plugul cu brăzdar de fier, creşterea vitelor, albinăritul, grădinăritul etc. erau ocupaţiile principale ale geto-dacilor. Meşteşugurile încep să fie practicate acum de membrii specializaţi ai triburilor, în cadrul cărora se efectuează cea de a doua diviziune socială a muncii — despărţirea meşteşugurilor de restul ocupaţiilor populaţiei. Se practicau fierăria, dogăria, olăritul cu roata olarului, confecţionarea podoabelor şi altele, în funcţie de cerinţele locuitorilor. Geto-dacii întreţineau relaţii de schimb cu negustorii greci şi romani, din Dobrogea şi de la sud de Dunăre. În procesul de schimb se înregistrează circulaţia monetară. Primele monede care au circulat în Dacia au fost acelea de import, ale oraşelor pontice şi ale statelor elenistice. Mai tîrziu, la mijlocul sec. al III-lea î.e.n., cînd activitatea de schimb se intensifică, începe să se simtă nevoia unei monede locale care să uşureze schimbul intertribal. Monedele locale erau emise de triburi sau de uniunile de triburi şi erau executate de meşteri locali, din argint. Cele mai numeroase erau imitaţiile după monedele macedonene, în special după tetradrahmele lui Filip al II-lea şi mai rar după acelea ale lui Alexandru cel Mare. Circulaţia acestor monede a fost intensă, lucru dovedit prin numeroasele tipuri care s-au găsit în Dacia, izolate sau tezaurizate, pînă la începutul sec. I î.e.n. La sfîrşitul sec. al II-lea î.e.n. dacii încep să emită şi imitaţii după tetradrahmele din Thasos, ale căror originale au circulat paralel cu imitaţiile locale. Începînd din sec. I î.e.n., în cadrul relaţiilor comerciale intertribale sau cu populaţiile din afara Daciei, circulă moneda romană din aur şi argint, apoi din bronz. Spre sfîrşitul epocii, prin apariţia negustorilor ca o categorie aparte de restul populaţiei, se produce cea de a treia diviziune socială a muncii.

Stratificarea socială devine din ce în ce mai evidentă în lumea geto-dacă, prin adîncirea diferenţierilor dintre clasa celor bogaţi şi marea masă a populaţiei libere şi a robilor.

Forma de organizare politico-socială a democraţiei militare, evoluînd lent în prima epocă a fierului, ajunge în stadiul avansat al uniunilor de

Unelte din fier descoperite în așezări geto-dace. Daltă (1), cuțit (2), seceră (3) și cosor (4) de la Cățelu Nou; seceră (5) și cuțit (6) de la Tei; scoabă (7) și cîrlig de undiță (8) de la Cățelu Nou; creuzet din lut (9) și lingură de fier pentru turnat metalul topit (10) de la Tei; ac de la Cățelu Nou (11) și topor-daltă (12 de la Radu Vodă

triburi în care exista un conducător, un sfat al fruntaşilor din triburi şi poporul sub arme. În sec. I î.e.n. — sec. I e.n. cultura Latène geto-dacă atinge faza maximă de înflorire şi maturitate prin statul sclavagist incipient geto-dac din timpul lui Burebista şi apoi al lui Decebal.

Căpeteniile dace aveau reşedinţa în cadrul unor aşezări cu sisteme de fortificaţii din lemn, pămînt şi piatră, care constituiau centre economice politico-sociale, militare şi religioase, dominînd celelalte aşezări mai mici — cu caracter rural — din preajmă.

Cîmpia munteană a fost dominată de trei mari cetăţi geto-dace: cetatea de pe Piscul Crăsani, la circa 70 km de Bucureşti, pe malul drept al Ialomiţei; Tinosul, pe un promontoriu de pe malul stîng al Prahovei, la 75 km de Bucureşti şi acropola de la Popeşti-Novaci, înălţată pe un bot de deal, pe malul stîng al Argeşului, la 23 km de Bucureşti. De-a lungul văilor, se întindeau, risipite, aşezările mai mici dar numeroase ale populaţiei ce făcea parte din marea uniune de triburi geto-dace din cîmpia Dunării.

În raza oraşului Bucureşti, pe cursul Dîmboviţei şi al Colentinei, al Sabarului şi al Ciorogîrlei, populaţia geto-dacă a găsit, ca şi înaintaşii ei, un loc prielnic pentru a-şi întemeia aşezările. Apropierea celor trei mari cetăţi şi poziţia geografică a terenului, care a uşurat relaţiile cu celelalte triburi din Cîmpia munteană sau cu triburile evoluate din sudul tracic, cu cetăţile sclavagiste greceşti şi apoi cu lumea romană, au influenţat dezvoltarea culturii materiale a geţilor din aşezările — întinse şi de lungă durată — de pe teritoriul Capitalei.

La Căţelu Nou, pe un bot de deal situat pe malul drept al Colentinei, acolo unde aceasta îşi întinde iar apele formînd balta Colentina-Pantelimon, a existat o aşezare geto-dacă care a dăinuit de-a lungul a două etape, în cursul perioadei cuprinse între sec. III—I î.e.n. Locuinţele cele mai vechi erau bordeie, cele mai noi, case de suprafaţă, cu pereţi din împletituri de nuiele peste care se lipea lutul. Vetrele erau situate în afara locuinţelor.

Locuitorii geto-daci de aici se ocupau cu agricultura şi creşterea vitelor, cultivarea viţei de vie şi pescuitul, aşa cum arată gropile de bucate, oasele de animale domestice şi de peşti, precum şi uneltele pe care le-au întrebuinţat. Stadiul avansat la care ajunsese procesul muncii este atestat la Căţelu Nou prin feluritele unelte şi obiecte de fier, printre care cuţite, seceri, săpăligi, cosoare, dălţi etc. iar preocupările războinice sporadice ale locuitorilor de la Căţelu Nou sînt dovedite prin cîteva vîrfuri de săgeţi.

Uneltele şi obiectele de podoabă din bronz şi fier găsite în aşezare arată că în domeniul meşteşugurilor se realizase un progres considerabil. El se constată şi în olăria care se lucra pe loc (o infimă cantitate provine din import), aşa cum dovedeşte un cuptor de ars oale găsit în preajma locuinţelor. Elementul de progres în meşteşugul olăriei îl constituie întrebuinţarea roţii olarului, cu ajutorul căreia olarii de la Căţelu Nou, la fel ca cei de pretutindeni în Dacia, au confecţionat dintr-un lut fin, vase bine arse, în care predomină strachina şi cana, de culoare cenuşie, ale căror forme elegante, îmbină într-un chip armonios elemente moştenite, cu influenţe noi venite din lumea greacă, de unde de altfel, au preluat şi roata olarului. Cîteva fragmente de cupe dacice

Ceramică geto-dacă. Cană (1) descoperită pe str. Ziduri între vii; fructieră (2) şi vas de cult (3) din aşezarea de la Tei; ceaşcă dacică (4) de la Cătelu Nou; cană (5) de la Tei; borcan (6); fructieră (7) şi strecurătoare (9) de la Cătelu Nou; vas în miniatură (8) aflat la Dămăroaia; (1,3—4, 6 şi 8 lucrate cu mîna; 2,5,7,9 lucrate la roată)

cu decor în relief, imitații după cupele deliene, arată că acest gen de vase fine era lucrat și la Cățelu Nou. Într-o așezare de pe malul lacului Tei și la Fundeni s-au găsit numeroase fragmente de astfel de cupe. Măiestria cu care sînt executate motivele ornamentale și bogăția lor arată asimilarea creatoare a influenței elenistice de către olarii geto-daci. Olăria lucrată cu mîna, de veche tradiție hallstattiană, nu este însă nici ea părăsită. Aceasta se menține sub ambele aspecte : olăria din pastă grosolană, a cărei formă tipică este borcanul-urnă cu proeminențe sau butoni, la care se adaugă și o formă specific dacică : ceașca tronconică cu una sau două toarte ; și olăria lucrată dintr-un lut mai curat, bine lustruit, ars la negru și castaniu, forma caracteristică fiind vasul fructieră cu picior și marginea lată răsfrîntă în afară și cana bitronconică cu toartă.

Prezența în așezare a cuptorului de ars oale, de mari proporții și ingenios construit, cu un sistem special de reverberație și aceea a unei locuințe aparținînd unui meșteșugar specializat în prelucrarea metalelor, (în locuință s-au găsit un creuzet, zgură de bronz și fier, bare de metal și unelte finisate) indică specializarea unora dintre membrii tribului în diferite meșteșuguri. Aceasta îndreptățește concluzia că cea de a doua diviziune socială a muncii era înfăptuită și în comunitatea de la Cățelu Nou.

Meșteșugul prelucrării argintului, vestit la geto-daci, este dovedit și la Cățelu Nou printr-o aplică de argint aurită, avînd un chenar de linii incizate. Podoaba este desigur modestă, dar existența ei într-o așezare cu caracter sătesc ca aceea de aici, confirmă răspîndirea acestui meșteșug în marea masă a populației.

Cu totul alt caracter îl au însă podoabele din tezaurul descoperit la Herăstrău, în care în afară de monede s-au găsit două fibule-falere, cinci brățări, un colier și un lanț, toate de argint. Datat prin monede în sec. I î.e.n., obiectele din tezaurul de la Herăstrău sînt o mărturie a măiestriei la care ajunseseră geto-dacii în prelucrarea podoabelor de argint, arătînd în același timp că aceștia erau sensibili și în acest vechi meșteșug al lor, la influențe noi, venite din afară. Aceasta se observă la fibulele-falere, la care este vădită influența greco-scitică transpusă în tehnica proprie. Este probabil că obiectele din tezaur nu au fost lucrate pe loc, de către geto-dacii de pe teritoriul orașului, ci că ele provin dintr-un centru mai mare din Dacia, în cadrul raporturilor de schimb ale populației cu triburile din Cîmpia munteană sau din restul Daciei.

Stadiul avansat la care ajunseseră relațiile de schimb nu numai intertribale dar și cu lumea din afara Daciei — cu orașele sclavagiste grecești, de pildă, se reflectă chiar și în așezarea modestă de la Cățelu Nou, unde în afară de resturi de vase de import grecești, s-a găsit o monedă a coloniei Byzanț, emisă după anul 221 î.e.n.

Întrebuințarea monedei în relațiile de schimb ale geto-dacilor de pe teritoriul orașului este dovedită de altfel de numeroase descoperiri de monede, mai rar în cadrul așezărilor, dar frecvent în descoperiri izolate. Uneori monedele au fost găsite sub formă de tezaure, prezența lor fiind deosebit de importantă prin implicațiile social-economice pe care le sugerează.. În afară de tezaurul de la Herăstrău, una din cele mai importante descoperiri monetare de pe teritoriul orașului Bucu-

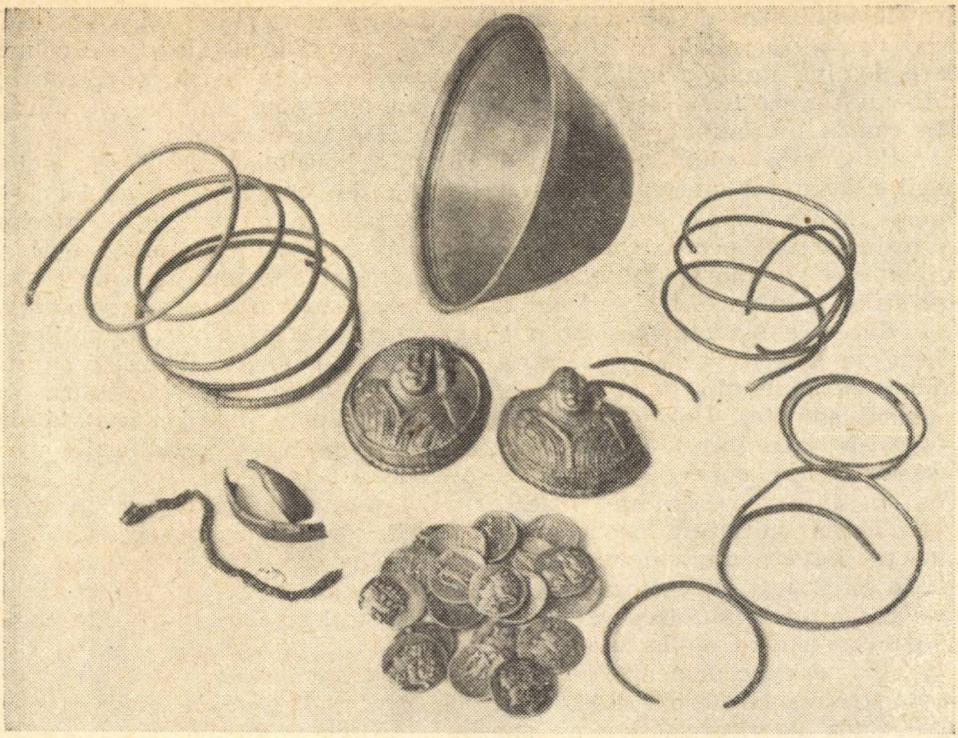

Tezaurul de argint descoperit la Herăstrău (cultura geto-dacă, sec. I î.e.n.)

reşti, o constituie tezaurul geto-dac de monede din argint de la Vîrteju, compus din 299 piese. Tezaurul este unitar, toate monedele avînd acelaşi tip, dar cu numeroase variante, datorită matriţelor diferite cu care au fost ştanţate.

Descoperirea tezaurelor de la Vîrteju, Pipera şi mai ales de la Herăstrău, precum şi aflarea unor podoabe de argint la Dealul Piscului prezintă însă o semnificaţie, de această dată referitoare la structura societăţii geto-dace de pe teritoriul oraşului. Ele înfăţişează prefacerile survenite, în timp, în comunitatea geto-dacă de aci, înlăuntrul căreia începe să se contureze o categorie de oameni mai înstăriţi, a căror putere economică şi politică îi deosebea de restul populaţiei sărace. Atare diferenţiere se reflectă, de altfel, şi în caracterul aşezărilor geto-dace din raza oraşului, unde alături de aşezările cu caracter sătesc ca aceea de la Căţelu Nou, altele par să fi avut un rol deosebit, fie politico-militar, fie religios.

Pe colina Radu Vodă se afla, în cursul sec. al III-lea î.e.n., o aşezare geto-dacă a cărei arie cuprindea întreg dealul cu porţiunea pe care se află azi biserica Bucur. Deşi a fost răvăşită de locuirile de mai tîrziu şi de repetatele nivelări care au schimbat însăşi fizionomia dealului, s-au mai putut surprinde aici resturi de locuinţe, gropi menajere şi cuptoare pentru preparat hrana în afara locuinţelor, precum şi

urmele unui şanţ de apărare, documentînd prin prezenţa lui, caracterul mixt de aşezare civilă fortificată. De altfel, însuşi locul ales, pe o colină care domina împrejurimile, arată că aşezarea de la Radu Vodă constituia un centru tribal important, fiind poate reşedinţa unui şef militar din cadrul uniunii de triburi getice din Cîmpia munteană.

Pe o altă colină din centrul Capitalei, dealul Mihai Vodă, geto-dacii şi-au durat o aşezare care a dăinuit în cursul sec. al II-lea î.e.n. — I e.n. Semibordeiele sau locuinţele de suprafaţă cu vetre în interior şi resturile din pereţi, constînd din bucăţi de lut cu urme de pari şi împletituri de nuiele, nu deosebesc aşezarea de la Mihai Vodă de restul aşezărilor geto-dace. Un element nou îl aduce însă o locuinţă de suprafaţă din care s-a mai păstrat o aglomerare de chirpic ars, în mijlocul căreia se afla o vatră de pămînt, de culoare galbenă, decorată cu un chenar format din două linii adîncite, avînd la colţuri cercuri, de asemeni adîncite. Prezenţa unei vetre decorate a fost constatată la Popeşti-Novaci, într-o construcţie cu caracter religios, semnificaţie care i se atribuie şi amenajării cu vatra decorată de la Mihai Vodă. La lacul Tei, tot într-o aşezare geto-dacă, s-au constatat urmele unei încăperi patrulatere, cu latura de nord-vest boltită în formă de absidă. Construcţii, tot cu latura de nord-vest arcuită în formă de absidă, au fost găsite la Popeşti-Novaci şi în alte centre dacice, unde au fost considerate ca avînd legătură cu practicile de cult, aşa cum probabil este cazul şi cu construcţia de la lacul Tei.

Atît vatra ornamentată din aşezarea de pe dealul Mihai Vodă cît şi construcţia cu absidă de la lacul Tei, sînt indicii că în unele aşezări civile din cuprinsul oraşului existau amenajări speciale cu caracter religios, care dădeau desigur acestor aşezări o importanţă deosebită. Se ştie ce rol însemnat au avut prejudecăţile religioase la geto-daci, mai ales în faza premergătoare creării statului sclavagist incipient al lui Burebista şi Decebal.

Ritul de înmormîntare la geto-daci a fost aproape în exclusivitate incineraţia, cu depunerea cenuşii în morminte tumulare sau plane. Cenuşa şi oasele calcinate erau depuse, fie direct în pămînt, fie în urne cu capace, uneori capacele constînd din alte vase. Calitatea vaselor şi cantitatea armelor şi podoabelor care însoţeau urna funerară sau numai cenuşa şi oasele calcinate, arătau importanţa celui înmormîntat. Arderea se făcea în groapă sau în afara ei, uneori chiar în locuri mai îndepărtate.

Gropi alăturate locuinţelor sau izolate, conţinînd cenuşă şi oase calcinate umane, au fost găsite pe teritoriul oraşului Bucureşti — la lacul Tei, Dămăroaia, Fundeni şi Popeşti-Leordeni.

Spre deosebire de mormintele de la lacul Tei, care prin inventarul lor modest au aparţinut probabil unor oameni de rînd, două morminte găsite în cartierul Dămăroaia, pe malul drept al Colentinei par, prin inventarul mai bogat, să fi aparţinut unor fruntaşi din trib. Atari constatări arată că gropile-morminte din cuprinsul oraşului, deşi puţine, reflectă structura social-economică a societăţii geto-dace, în care se poate deosebi, pe de o parte marea masă a populaţiei sărace, iar pe de alta o categorie de oameni mai înstăriţi. În cadrul comunităţilor de triburi de aici nu se poate vorbi însă de existenţa unei aristocraţii

ca aceea din marile centre economice, politice şi militare de la Popeşti-Novaci sau din munţii Orăştiei, din Transilvania. Aşezări prin excelenţă săteşti, dezvoltîndu-şi cultura lor materială în preajma unor centre mai mari din Cîmpia munteană, dovedesc totuşi prin manifestările lor, procesul intern de dezvoltare lentă către un stat sclavagist incipient, proces care va fi întrerupt mai întîi în Cîmpia munteană de incursiunile romane şi apoi de ocuparea celei mai mari părţi din Dacia de către armatele imperiului.

Începînd din sec. I î.e.n., cînd în Cîmpia munteană triburile geto-dace ajung la maximum de dezvoltare economică, politică şi socială, ele au de înfruntat un nou pericol, de această dată mai mare şi mai apropiat decît acela la care au făcut faţă victorioşi în sec. IV î.e.n. Este vorba de presiunea din ce în ce mai insistentă a trupelor romane, ajunse la Dunăre. În aceste împrejurări, uniunea de triburi condusă de Burebista şi apoi de Dicomes devine o forţă capabilă nu numai să înfrunte rivalul ajuns la Dunăre, dar chiar să-l atace în teritoriile pe care le avea în supunere. Dar, la începutul sec. I e.n. (anul 6), expediţia lui Aelius Catus la nord de Dunăre, curmă viaţa celor două mari cetăţi Popeşti şi Piscul Crăsani, iar expediţia cu acelaşi caracter a lui Plautius Silvanus Aelianus, din timpul împăratului Nero (62—66), pătrunzînd pînă în zona dealurilor, distruge şi puterea cetăţii Tinosul. Pe teritoriul oraşului Bucureşti, aşezările geto-dace de la lacul Tei şi dealul Mihai Vodă care mai dăinuiau sînt şi ele abandonate. O parte a populaţiei se deplasează temporar spre regiunea deluroasă, mai ferită din calea armatelor romane.

O dată cu dispariţia cetăţilor, puterea politică a geto-dacilor din Cîmpia munteană încetează. Ea se consolidează în statul dac al lui Decebal, cu centrul în sud-vestul Transilvaniei, pînă cînd, în urma celor două războaie daco-romane, va dispare definitiv.

Perioada luptelor dintre daci şi romani şi a stăpînirii romane în Dacia

În a doua jumătate a sec. I, în noile condiţii economice şi istorice create în Cîmpia munteană, mai întîi de expediţiile romane de represalii şi apoi de operaţiunile militare dintre daci şi romani, în vremea lui Decebal şi Domiţian, încheiate cu pacea din anul 89, populaţia geto-dacă îşi continuă existenţa mai mult în zona de dealuri, în timp ce zona de cîmpie se afla supravegheată şi de fapt supusă puterii romane de la Dunărea de jos. O dată cu începerea războiului daco-roman din anul 101 e.n., teritoriile Munteniei şi Moldovei de jos reintră pentru scurt timp sub controlul trupelor lui Decebal, dar la sfîrşitul anului 102 ele cad din nou sub controlul Imperiului. La începutul perioadei de ocupaţie a Daciei de către romani Muntenia rămîne în aceeaşi situaţie, fiind o zonă supravegheată de armata romană şi străbătută de drumurile ce făceau legătura între provinciile Dacia şi Moesia Inferioară. In timpul domniei împăratului Hadrian sînt retrase din Muntenia şi trupele castrelor de la Rucăr-Scărişoara, Drajna şi Mălăieşti, ceea ce denotă că nici un pericol nu putea surveni din partea populaţiei geto-dace care mai rămăsese pe acest teritoriu.

De altfel, în această vreme, Muntenia era înconjurată din trei părți de provincii ale Imperiului roman, trecerea dinspre Moldova fiind păzită de castrul de la Barboși. În astfel de condiții, o parte din populația geto-dacă, refugiată în regiunea de dealuri, se coboară treptat spre cîmpie — uneori pe locurile vechilor așezări — întreținînd relații, cînd pașnice cînd violente, cu romanii. Descoperirile făcute pe teritoriul Munteniei oglindesc tocmai această stare de lucruri : pe de o parte, o populație împuținată și împrăștiată în așezări cu caracter rural, iar pe de alta pătrunderea din ce în ce mai puternică a elementelor de cultură romană. În zona orașului București, din cursul sec. al II-lea și prima jumătate a sec. al III-lea, în afară de resturile unei așezări aflată la Străulești, sînt cunoscute o serie de descoperiri, printre care, la Giulești, un mormînt de înhumație, în cuprinsul căruia au fost găsite un ulcior roman și două monede emise în timpul lui Hadrian. Tot de acolo, provin cîteva obiecte care se pare că făceau parte din inventarul unui mormînt de călăreț — probabil din armata romană. Alături de o sabie și un topor de luptă, ambele din fier, au fost descoperite o piesă de harnașament (apărătoare de bronz pentru fruntea calului), împodobită cu figuri în relief (capete afrontate, delfini, lupoaica cu Romulus și Remus) ; o parte dintr-o placă din același metal purtînd un fragment de inscripție latină ; precum și cîteva monede emise în timpul împăraților Elagabal, Gordian III și Filip Arabul. Un număr considerabil de monede romane au mai fost găsite în cuprinsul orașului, provenite fie de la negustorii sau trupele romane în trecere, fie drept plată a unor servicii aduse imperiului.

Din ce în ce mai numeroase dovezi atestă însă existența populației băștinașe a dacilor liberi pe teritoriul Bucureștilor, în a doua jumătate a sec. al III-lea. Așezările lor destul de întinse, descoperite pe terasele înalte ale rîurilor Dîmbovița și Colentina, pe cîmpul Boja în cartierul Militari și pe malul lacului Tei, sînt caracterizate prin locuințe adîncite în pămînt (de tipul semibordeielor), avînd o formă rectangulară. În unele cazuri, ca de pildă în așezarea din cartierul Militari, în interiorul locuințelor au fost găsite resturile unor vetre sau cuptoare din pămînt.

Formele principale ale economiei dacilor liberi erau agricultura cu plugul și creșterea vitelor. Practicarea agriculturii este atestată atît prin descoperirea unor unelte agricole, ca un brăzdar de plug și o seceră, ambele din fier, descoperite la Tei, cît și de numeroasele gropi pentru păstratul bucatelor, aflate în toate așezările acestei vremi. În același timp, descoperirea a numeroase resturi osteologice de animale, dovedește creșterea vitelor.

În afară de agricultură și de creșterea vitelor, au fost constatate, datorită obiectelor descoperite în locuințe, diferite meșteșuguri, printre care atrage în mod deosebit atenția prelucrarea metalului pentru piese fine ca fibule, oglinzi etc.

Ceramica alcătuiește, mai departe, majoritatea inventarului aflat în locuințe. Vasele lucrate cu mîna continuă tradiția Latène geto-dacă, fie în forme neschimbate (ceașca și fructiera), fie în forma evoluată a vasului borcan. Erau folosite pe scară largă și vasele lucrate la roată, pe care meșterii locali, datorită puternicii influențe a civilizației romane,

De altfel, în această vreme, Muntenia era înconjurată din trei părți de provincii ale Imperiului roman, trecerea dinspre Moldova fiind păzită de castrul de la Barboși. În astfel de condiții, o parte din populația geto-dacă, refugiată în regiunea de dealuri, se coboară treptat spre cîmpie — uneori pe locurile vechilor așezări — întreținînd relații, cînd pașnice cînd violente, cu romanii. Descoperirile făcute pe teritoriul Munteniei oglindesc tocmai această stare de lucruri : pe de o parte, o populație împuținată și împrăștiată în așezări cu caracter rural, iar pe de alta pătrunderea din ce în ce mai puternică a elementelor de cultură romană. În zona orașului București, din cursul sec. al II-lea și prima jumătate a sec. al III-lea, în afară de resturile unei așezări aflată la Străulești, sînt cunoscute o serie de descoperiri, printre care, la Giulești, un mormînt de înhumație, în cuprinsul căruia au fost găsite un ulcior roman și două monede emise în timpul lui Hadrian. Tot de acolo, provin cîteva obiecte care se pare că făceau parte din inventarul unui mormînt de călăreț — probabil din armata romană. Alături de o sabie și un topor de luptă, ambele din fier, au fost descoperite o piesă de harnașament (apărătoare de bronz pentru fruntea calului), împodobită cu figuri în relief (capete afrontate, delfini, lupoaica cu Romulus și Remus) ; o parte dintr-o placă din același metal purtînd un fragment de inscripție latină ; precum și cîteva monede emise în timpul împăraților Elagabal, Gordian III și Filip Arabul. Un număr considerabil de monede romane au mai fost găsite în cuprinsul orașului, provenite fie de la negustorii sau trupele romane în trecere, fie drept plată a unor servicii aduse imperiului.

Din ce în ce mai numeroase dovezi atestă însă existența populației băștinașe a dacilor liberi pe teritoriul Bucureștilor, în a doua jumătate a sec. al III-lea. Așezările lor destul de întinse, descoperite pe terasele înalte ale rîurilor Dîmbovița și Colentina, pe cîmpul Boja în cartierul Militari și pe malul lacului Tei, sînt caracterizate prin locuințe adîncite în pămînt (de tipul semibordeielor), avînd o formă rectangulară. În unele cazuri, ca de pildă în așezarea din cartierul Militari, în interiorul locuințelor au fost găsite resturile unor vetre sau cuptoare din pămînt.

Formele principale ale economiei dacilor liberi erau agricultura cu plugul și creșterea vitelor. Practicarea agriculturii este atestată atît prin descoperirea unor unelte agricole, ca un brăzdar de plug și o seceră, ambele din fier, descoperite la Tei, cît și de numeroasele gropi pentru păstratul bucatelor, aflate în toate așezările acestei vremi. În același timp, descoperirea a numeroase resturi osteologice de animale, dovedește creșterea vitelor.

În afară de agricultură și de creșterea vitelor, au fost constatate, datorită obiectelor descoperite în locuințe, diferite meșteșuguri, printre care atrage în mod deosebit atenția prelucrarea metalului pentru piese fine ca fibule, oglinzi etc.

Ceramica alcătuiește, mai departe, majoritatea inventarului aflat în locuințe. Vasele lucrate cu mîna continuă tradiția Latène geto-dacă, fie în forme neschimbate (ceașca și fructiera), fie în forma evoluată a vasului borcan. Erau folosite pe scară largă și vasele lucrate la roată, pe care meșterii locali, datorită puternicii influențe a civilizației romane,

Obiecte din secolul III e. n. (cultura dacilor liberi). Brăzdar de plug (1) şi seceră din fier (2), strachină de cult (3) şi cheie de bronz (4) descoperite la Tei ; lanţ de bronz (5) de la Militari; ulcior roman din lut (6) descoperit la Giuleşti; strachină de lut (7) şi catarame din bronz (8—9) de la Tei; cataramă de bronz (10) de la Militari; urnă funerară cu capac, din lut (11) găsită la Măgurele; agrafă de bronz (12) de la Străuleşti; monedă de bronz (13) de la Cătelu Nou şi vas de provizii (14) din aşezarea de la Tei

le realizau în forme noi şi într-o tehnică avansată. Astfel, ei lucrau amfore, castroane, patere etc. întrebuinţînd o pastă fină, o roată perfecţionată şi o ardere uniformă.

Legăturile puternice cu provinciile imperiului, existente în această perioadă, sînt atestate şi prin descoperirea în aşezări a unor vase din lut sau din sticlă, chei de bronz şi monede provenite în urma schimbului practicat în continuare de dacii liberi cu centrele din Moesia Inferioară.

Relaţiile dacilor liberi cu populaţiile în migraţie, ale sarmaţilor roxolani pătrunşi în Muntenia încă din sec. al II-lea e.n., se reflectă de asemenea în inventarul descoperit în aşezările din veacul al III-lea ale populaţiei autohtone. Astfel, trebuie amintită adoptarea de către băştinaşi a tipului de oglindă pontică, din care s-au găsit mai multe exemplare întregi sau în stare fragmentară, în aşezarea de la Militari. Ceea ce este şi mai semnificativ cu privire la adoptarea unor elemente de cultură materială şi a unor obiceiuri difuzate de către sarmaţi, este faptul că în cuprinsul aceleiaşi staţiuni s-au descoperit mai multe tipare din lut care au folosit pentru turnatul pe loc al oglinzilor amintite. Dacă adăugăm la cele arătate mai înainte şi obiceiul de a îngropa cîini de talie mare (caz surprins la Militari-cîmpul Boja), după anumite practici rituale folosite de triburile sarmatice din zonele de stepă ale U.R.S.S., apoi şi descoperirea unor plăcuţe de bronz provenind de la o cămaşă de zale, probabil romano-sarmată (lorica squamata), ne putem da seama despre intensitatea relaţiilor stabilite între populaţia autohtonă şi sarmaţii păstori. Că aceste relaţii vor fi început în perioada primului contact între populaţia daco-carpică şi sarmaţi pe teritoriul Moldovei este firesc, ele dezvoltîndu-se şi căpătînd forme diferite o dată cu pătrunderea sarmaţilor în Cîmpia munteană, spre care se deplasase şi o serie de grupuri carpice în cadrul atacurilor întreprinse împotriva Imperiului roman încă la sfîrşitul primei jumătăţi a sec. al III-lea e.n. Trebuie subliniat, de asemenea, că şi sarmaţii păstori preiau de la dacii liberi elemente de cultură, ca de pildă, un tip de cană cu toartă, ce se găseşte în mod curent în mormintele acestei populaţii. De altfel, din descoperirile făcute în Cîmpia munteană, la Dridu pe Ialomiţa, la Călăraşi şi în Bucureşti, pe Dealul Piscului sau la Jilava, se constată că în sec. al III-lea e.n., pe teritoriul Munteniei, în afară de dacii liberi, trăiau şi cete de păstori sarmaţi. Probabil însă că în zona Capitalei de astăzi, acoperită altă dată de întinse păduri, această populaţie a pătruns mai puţin, întrucît, potrivit economiei lor păstoreşti, sarmaţii erau răspîndiţi mai cu seamă pe întinderile Bărăganului, unde-şi păşteau turmele.

Cu toate că influenţa romană era puternică iar contactul cu populaţia păstorească a sarmaţilor a făcut ca în cultura materială a dacilor liberi să fie surprinse unele elemente noi, băştinaşii îşi păstrează vechile lor obiceiuri. Astfel, ritul de înmormîntare folosit în continuare de către autohtoni este incineraţia (practicată în mai multe variante), fapt constatat în cimitirele din sec. al III-lea e.n., de tip Poeneşti-Chilia, descoperite pe teritoriul Moldovei şi Munteniei şi aparţinînd populaţiei locale. Dintr-un astfel de cimitir, aflat în comuna Măgurele-Bucureşti, a fost găsită o urnă bitronconică cu capac, lucrată la roată, avînd în interiorul său oase umane calcinate.

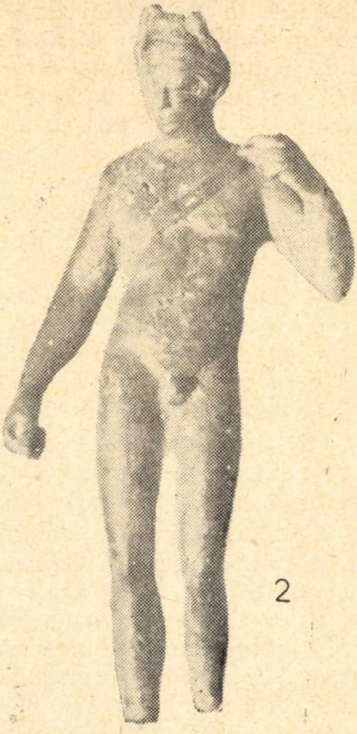

Obiecte romane de bronz din secolul al III-lea e.n. descoperite la Bucureşti. Piesă de harnaşament (apărătoare pentru fruntea calului) (1) de la Giuleşti; statuetă (2) şi vîrf de steag (3) descoperite pe malul lacului Tei

De asemenea, existența unor vase cu decor de figuri în relief descoperite pe malul lacului Tei și în cartierul Militari, aduce date noi în legătură cu credințele dacilor liberi. Astfel, pe vase sînt înfățișate personaje umane adorînd soarele, reprezentat fie sub forma unui disc cu raze ușor îndoite la capăt, ceea ce sugerează mișcarea (ca pe vasul de la Militari-cîmpul Boja), fie sub forma unei roți cu șase spițe (ca pe vasul găsit în așezarea de pe malul lacului Tei). Pentru ipoteza că scenele acestea sînt legate de adorarea soarelui, nu pledează numai poziția personajelor față de simbolul solar, ci și prezența unor amfore pe vasul de la Tei, ceea ce indică în mod evident un act de ofrandă în cinstea zeului soare. Se dovedește astfel că populația dacilor liberi din sec. al III-lea e.n. continuă să păstreze unele credințe de caracter solar, foarte răspîndite la daci încă cu mult înainte de stăpînirea romanilor. Pe vase, scenele de cult erau realizate prin ștampilare. În așezarea din sec. al III-lea e.n. de la Tei a fost găsită ștampila folosită pentru această operație.

Din punctul de vedere al organizării sociale, dacii liberi se găseau în etapa de dezagregare a relațiilor de comună primitivă, fiind grupați în organizații de tipul democrației militare.

Forța militară a dacilor liberi începe să se impună încă din prima jumătate a sec. al III-lea, ceea ce face ca unele seminții, ca de pildă carpii, să fie menționați tot mai des în izvoarele literare, epigrafice și numismatice romane. În cursul sec. al III-lea e.n. și mai cu seamă în a doua jumătate a acelui veac, carpii luptă de mai multe ori împotriva Imperiului roman, ceea ce determină, în prima etapă (pe la anul 245 e.n.), să fie părăsit limesul transalutan, ridicat probabil în vremea împăratului Septimiu Sever, linia de apărare fiind retrasă pe apa Oltului. În aceste condiții, spre sfîrșitul sec. al III-lea e.n. se produce pătrunderea goților la nordul Dunării de jos, afectînd așadar și teritoriul de astăzi al Capitalei. Ca urmare a tulburărilor pricinuite de migrația goților, așezările de genul celor de la Militari-cîmpul Boja și lacul Tei sînt părăsite.

Cap. 2. PERIOADA DE TRECERE SPRE FEUDALISM (sec. IV—IX)

Istoria societății omenești de pe teritoriul de astăzi al orașului București poate fi urmărită și în cursul sec. al IV-lea e.n. cînd întreg spațiul de la nordul Dunării de jos este dominat de uniunile de triburi gotice. Din această vreme se cunosc așezări în cartierul Crîngași, la Străulești și Giulești-Sîrbi, pe dealul Radu Vodă, la Fundenii Doamnei și pe malurile bălții Pipera, avînd cultura materială cunoscută sub numele de cultura Cerneahov-Sîntana de Mureș [1]. Este vorba de așezări întinse, situate mai ales pe terasele joase ale apelor, denotînd de obicei o locuire de scurtă durată, situație ce trebuie explicată prin împrejurarea că populațiile practicau păstoritul și agricultura extensivă, ceea ce atrăgea după sine secătuirea în timp scurt a terenurilor și deci mutarea frecventă a așezărilor. Locuințele erau construite la suprafață, din pari și împletitură de nuiele, pomostită cu lut. Se cunosc însă și semibordeie, iar în așezarea cercetată la Fundenii Doamnei s-au întîlnit ambele tipuri de locuințe. Specifice pentru această vreme sînt cuptoarele complexe (cu reverberație) de ars oale, găsite la București în așezările de la Crîngași și Fundenii Doamnei.

Olăria folosită de populația din sec. al IV-lea e.n. era de mai multe categorii. Se constată astfel borcane lucrate cu mîna, în forme ce continuă tradițiile autohtone din secolele anterioare, și numeroase piese ceramice modelate la roata perfecționată de picior, în felurite forme : străchini, ulcioare, amfore, vase de provizii etc.

Inventarul așezărilor, destul de sărac în unelte de producție, cuprinde în mod obișnuit fibule și catarame de bronz, mărgele, obiecte de toaletă precum și piepteni de o formă specifică, lucrați din plăci de os suprapuse, încheiate cu nituri din aramă sau bronz.

---

1 Această denumire a fost dată pentru U.R.S.S. după un cimitir aflat pe Niprul mijlociu și pentru România, după cimitirul de la Sîntana de Mureș, din apropiere de orașul Tîrgu Mureș.

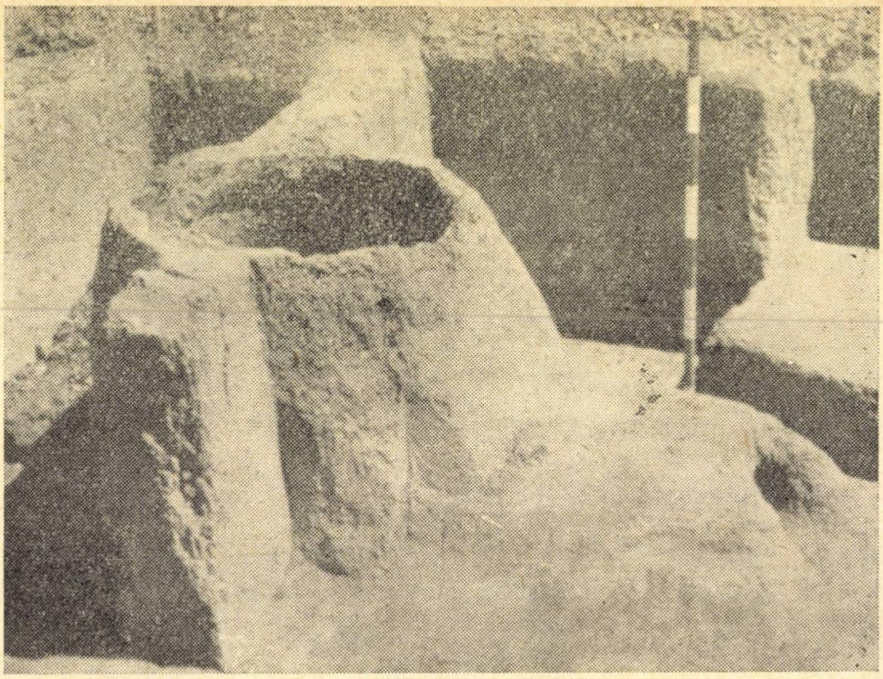

Cuptor de olar din secolul al IV-lea e.n., descoperit în aşezarea de la Fundenii Doamnei

Deşi textele antice amintesc de regiunile fostei Dacii ca de o Gotia, descoperirile arheologice atestă deopotrivă, în sec. al IV-lea e.n., persistenţa populaţiei autohtone de origine dacică. Această situaţie este întărită şi prin descoperirea unor căţui-afumătoare, formă de vas tipică pentru cultura materială a dacilor încă din sec. al II-lea î.e.n. şi întîlnită în aşezările din sec. al IV-lea, atît în Cîmpia munteană cît şi pe teritoriul de astăzi al Capitalei, la Fundenii Doamnei, Străuleşti, Mogoşoaia şi lacul Tei. Că populaţia băştinaşă era destul de numeroasă o dovedeşte şi intensitatea atacurilor îndreptate de către aceasta împotriva provinciilor romane de la sud de Dunăre, ceea ce determină acţiuni de represalii întreprinse de Imperiu în urma cărora mai mulţi împăraţi, printre care şi Constantin cel Mare, îşi adaugă titlul de Carpicus Maximus (315—319 e.n.).

Tot în sprijinul existenţei unei populaţii locale dacice la nordul Dunării, în sec. al IV-lea e.n., vin şi rezultatele obţinute în urma cercetării unor necropole din Cîmpia munteană, datînd din această vreme. Astfel, în cimitirul de la Spanţov (reg. Bucureşti) numărul scheletelor avînd elemente caracteristice mediteranoide, specifice pentru populaţia băştinaşă, deci negermanice, este predominant. Aşa încît ştirile antice cu privire la strămutarea în întregime a carpilor în Imperiu încă la sfîrşitul sec. al III-lea e.n. (anul 295) sînt exagerate. De altfel, o asemenea afirmaţie nu-şi găseşte justificarea, cu atît mai mult cu cît populaţia autohtonă era sedentară şi se ocupa cu agricultura şi creşterea vitelor.

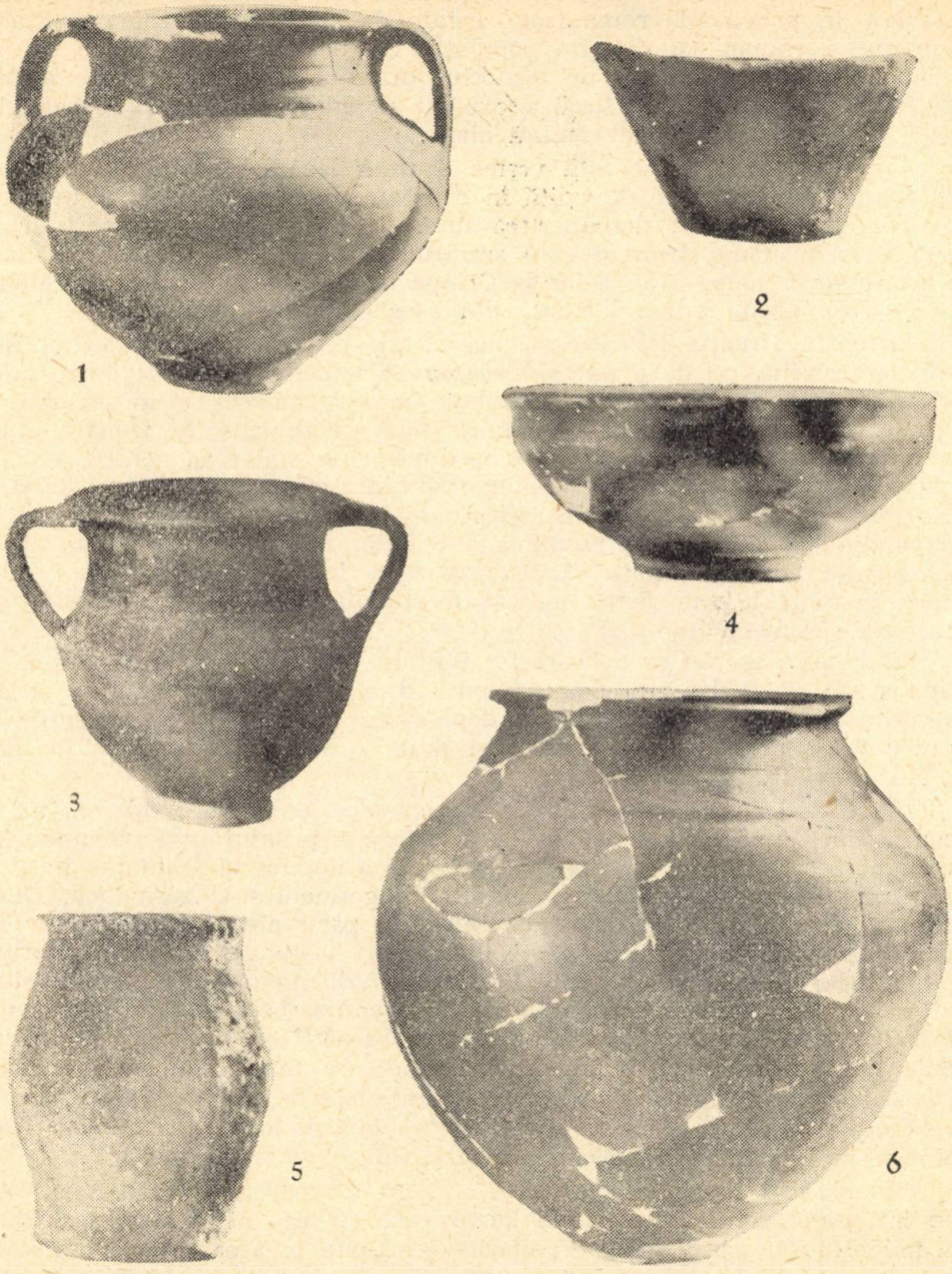

Ceramică din sec. al IV-lea e.n. Vas cu două torți (1), ceașcă dacică (2), strachină (4) și vas de provizii (6) de la Fundenii Doamnei, vas funerar (3) găsit într-un mormînt sarmatic de la Jilava; borcan lucrat cu mîna (5) de la Giulești-Sîrbi

Aceasta nu exclude însă unele deplasări ale populației locale peste Dunăre, în provinciile romanizate, legate de acțiunile de colonizare ale Imperiului roman, cu diferite populații. Se poate afirma așadar că în cursul sec. al IV-lea e.n. pe teritoriul orașului București (ca de altfel în întreaga Muntenie și țară) coexistau populații diferite — localnicii daci, goții și sarmații de ramură alanică.

Menținerea și în această vreme a unor legături destul de intense cu lumea romană, este dovedită în așezările bucureștene, ca și în cele din restul țării, prin descoperirea unor vase romane de import și a monedelor romane, printre care amintim un exemplar din timpul lui Valentinian I (364—375), aflat la Crîngași și o altă piesă de la Valens (371—375), găsită într-o locuință din așezarea de la lacul Tei.

Această situație istorică va lua sfîrșit o dată cu invazia hunilor care determină, pe de o parte, trecerea în imperiu a goților, între anii 378—381 e.n., iar pe de alta contribuie la zdruncinarea vieții populației locale. În timpul dominației hunilor puterea romană la Dunăre este anihilată un timp, ceea ce atrage după sine slăbirea, pentru scurtă vreme, a legăturilor dintre regiunea noastră și provinciile de la sud de Dunăre. Dar și în această perioadă tulbure, de mari schimbări, populația locală mai este menționată o dată. Astfel, așa cum amintește un scriitor antic, împăratul Theodosius I înfrînge și respinge peste Dunăre, în anul 381, un grup de sciri (germani) și carpo-daci, laolaltă cu care se găseau și hunii.

Părăsirea așezărilor de caracter Sîntana de Mureș în a doua jumătate a sec. al IV-lea e.n. poate fi pusă deci în legătură cu frămîntările datorite atacurilor hunice și cu deplasarea în interiorul Imperiului a populațiilor migratoare a goților, stabilite o vreme și în zona de azi a Bucureștilor.

În ceea ce privește dominația hunică, deși ea a fost violentă, nu a cauzat decît unele puternice distrugeri, fără a prilejui însă pătrunderea unor noi populații. Ea a avut doar rolul de a impune strămutarea în alte părți ale Europei, a triburilor de origine germanică și sarmatică. Descoperiri făcute în București, ca și în alte părți ale țării, dovedesc că populația locală daco-romană și-a continuat viața pe același teritoriu, după epoca dominației hunice, ca și mai tîrziu, în vremea așezării slavilor la nord de Dunăre. Așa se explică tradiția secolului al IV-lea e.n., menținută în cultura materială din sec. VI—VII și îmbinată cu influența romano-bizantină. Aceasta din urmă s-a manifestat cu atît mai puternic în așezările cuprinse în zone apropiate de Dunăre (cazul Bucureștilor) și deci de granița Imperiului — întărită din nou în veacul al VI-lea, mai cu seamă în vremea împăratului Justinian.

În stadiul actual al cunoștințelor este încă greu să se reconstituie în întregime istoria teritoriului bucureștean în cea de a doua jumătate a mileniului I e.n. Totuși, cercetările efectuate în această zonă au permis descoperirea a numeroase așezări, datorită cărora s-au stabilit trăsăturile caracteristice ale culturii materiale aparținînd populației autohtone, dovezile pătrunderii și așezării slavilor la nord de Dunăre, precum și asimilarea acestora de către populația locală în cadrul procesului de formare a poporului român.

Săpăturile arheologice din Bucureşti au scos la iveală numeroase urme de vieţuire datate în genere în sec. VI—VII e.n. Acestea sînt cunoscute mai cu seamă pe malurile rîurilor Dîmboviţa şi Colentina, unde au fost descoperite o seamă de aşezări înfăţişîndu-se sub forma unor selişti întinse, ocupînd terasele înalte sau joase ale celor două rîuri. În afară de săpăturile mai vechi efectuate în cartierul Colentina sau pe malul lacului Tei, în ultimii ani s-au cercetat aşezările băştinaşilor la Ciurel, Străuleşti, Militari-cîmpul Boja, Căţelu Nou, Băneasa, str. Soldat Ghivan Nicolae, pe dealul Mihai Vodă, la Radu Vodă sau la Piaţa de Flori [1].

Locuinţele întîlnite în mod obişnuit în această perioadă au o singură încăpere şi sînt săpate în pămînt, avînd în genere aspectul unor semibordeie. Dintre acestea, unele sînt mai puţin adîncite şi au pereţii lucraţi în mare parte dintr-o împletitură de nuiele pomostită cu lut, aşa cum s-a putut constata la mai multe complexe dezvelite la Străuleşti-Lunca sau pe str. Soldat Ghivan Nicolae. Altele au groapa bordeiului săpată mai adînc în pămînt, iar în interiorul acesteia, la colţuri sau pe laturile lungi ale locuinţei, fiind plasaţi pari pentru susţinerea acoperişului. Locuinţele erau acoperite probabil cu stuf ce se găsea din belşug în bălţile Dîmboviţei şi Colentinei, fiind susţinut de o şarpantă din lemn, ale cărei resturi au fost surprinse în mai multe locuinţe cercetate.

Interiorul încăperilor era simplu, fără amenajări deosebite. Doar într-un colţ sau pe o latură se amenaja un cuptor pentru încălzit şi pregătit hrana, săpat într-un bloc de pămînt. În unele cazuri, deasupra cuptoarelor, erau aşezate tăvi modelate din lut pe care se plasau probabil vase. Resturi ale unor astfel de tăvi au fost găsite în cuprinsul aşezărilor de la Străuleşti, din str. Soldat Ghivan Nicolae sau de la Căţelu Nou, fiind prăbuşite în interiorul cuptoarelor.

În afară de cuptoare în genul celor amintite, în unele cazuri (surprinse la Militari-cîmpul Boja, Străuleşti şi str. Soldat Ghivan Nicolae), locuinţele aveau şi cîte un cuptor pentru copt pîine. Cuptorul avea legătură cu locuinţa, întrucît gura sa era săpată în peretele acesteia. Au fost constatate şi cazuri cînd pentru cuptorul de pîine se făcea o amenajare specială, separată, avînd forma unui semibordei, dar de dimensiuni mai reduse. Descoperirea în interiorul unor locuinţe din aşezarea din strada soldat Ghivan Nicolae, a unei cantităţi de mei dintr-o specie cunoscută a fi cultivată mai cu seamă în regiunile sudice şi sud-estice ale Europei (Setaria Italica), existenţa cuptoarelor de pîine (în interiorul cărora probabil că se coceau mai degrabă turte), ca şi surprinderea unui fragment de rîşniţă din rocă vulcanică, găsită într-un complex de la Străuleşti, arată că una din ocupaţiile principale ale populaţiei era agricultura. Ca şi în epoca anterioară, aceasta era făcută desigur cu plugul, avînd caracter extensiv.

---

1 Aşezările din sec. VI—VII e.n., descoperite pe teritoriul Capitalei fac parte din complexul cultural denumit Ipoteşti-Ciurel-Cîndeşti. Aria acestuia de răspîndire este cuprinsă (pînă în prezent) între rîul Olt (spre vest) şi zona Buzăului (spre est). Complexul Ipoteşti-Ciurel-Cîndeşti prezintă, pentru sec. al VI-lea şi o parte a sec. al VII-lea, cultura materială a populaţiei băştinaşe avînd trăsături ce reflectă pătrunderea unor elemente de cultură slavă veche, precum şi o puternică influenţă romano-bizantină.

Creşterea vitelor mari este atestată prin oasele acestor animale găsite în multe dintre locuinţele cercetate, precum şi de numeroasele prîsnele pentru fusul de tors. Din analiza inventarului locuinţelor descoperite pe teritoriul oraşului, rezultă cunoaşterea modului de viaţă a populaţiei băştinaşe. Se poate spune că el reflectă slaba dezvoltare economică din această etapă istorică şi îndeosebi nivelul scăzut al meşteşugurilor. În afară de numeroase prîsnele de lut şi de cîteva obiecte din fier sau bronz, în locuinţe a fost găsită o mare cantitate de ceramică, care, faţă de secolele anterioare, înregistrează o reducere a repertoriului, atît din punct de vedere al tehnicii de lucru cît şi al formelor şi al decorului. Acest fenomen trebuie explicat prin restrîngerea meşteşugurilor şi în rîndul lor şi a olăritului, la nevoile casnice — în condiţiile unei economii a cărei dezvoltare a fost puternic frînată de evenimentele de la sfîrşitul sec. al IV-lea e.n. şi din veacul al V-lea.

Cu toate acestea, în aşezările de la Străuleşti, Militari-cîmpul Boja, str. soldat Ghivan Nicolae, Piaţa de Flori, Mihai Vodă etc., au fost găsite multe vase lucrate la roata perfecţionată cu învîrtire repede. Este comun un tip de borcan, alături de care se întîlnesc, e drept mai rar, amfore şi ulcioare de o formă specifică, produse şi ele de către meşterii locali.

Borcanul şi amfora, reproducînd forme ale ceramicii romane, nu atestă, pentru secolele VI—VII e.n., numai existenţa unei puternice influenţe romano-bizantine asupra regiunii noastre şi a legăturilor cu centrele de la sud de Dunăre, ci reprezintă aspectul unui fenomen mai complex. Astfel, se observă persistenţa unor forme ale culturii materiale, adoptate în secolele III-IV e.n. de către populaţia autohtonă din mediul provincial roman, precum şi transmiterea şi evoluţia acestora în mediul local, chiar în condiţiile marilor frămîntări de la sfîrşitul veacului al IV-lea şi de la începutul celui următor. În lipsa menţiunilor din izvoarele scrise ale vremii, această transmitere de forme culturale pe durata mai multor secole constituie documentele materiale ale existenţei, pe meleagurile oraşului nostru, a populaţiei autohtone daco-romane, care, poate fi sesizată şi în alte aspecte ale culturii materiale. Astfel, în aşezările din str. Soldat Ghivan Nicolae, Cătelu Nou sau din cartierul Străuleşti au fost găsite ulcioare lucrate la roată ce continuă tradiţia tipurilor respective cunoscute în secolele III şi IV e.n. în cultura materială a populaţiei locale. Dar moştenirea secolelor anterioare este manifestată şi în cadrul ceramicii lucrate cu mîna. Apar astfel oale-borcan cu pîntecele puternic arcuit, ce amintesc pe cele din sec. al IV-lea e.n., alături de alte tipuri de borcane, mai zvelte, care păstrează unele elemente tradiţionale transmise din forme folosite pe scară largă de populaţia autohtonă în sec. al III-lea e.n. Mai trebuie amintit că pe unele tipuri de oale-borcan apar butoni, element care îşi trage originea încă din mediul dacic dinaintea stăpînirii romane, iar în unele locuinţe din sec. al VI-lea au fost găsite capace cu butoni ce reprezintă forme evoluate din prototipurile întrebuinţate de populaţia locală daco-carpică în sec. al III-lea e.n. Semnificaţia istorică a acestei constatări este mare, întrucît subliniază încă odată legătura culturii materiale din sec. VI-VII e.n. cu cea din veacurile anterioare, ceea ce atrage după sine şi admiterea fără tăgadă a continuităţii populaţiei băştinaşe pe aceste

Obiecte descoperite în aşezările autohtone din sec. VI—VII e.n. (cultura Ciurel). Vas din lut lucrat cu mîna (1), agrafă [fragment] (2) şi limbă de curea de bronz din aşezarea de pe str. soldat Ghivan N.; agrafă de bronz (4) de la Băneasa; vîrf de săgeată „de tip avaric" (5), tipar de piatră pentru bijuterii (7) şi cosor de fier (8) de pe str. soldat Ghivan N.; vîrf de suliţă (6) de la Străuleşti; cataramă de bronz (9) de la Tei; vas de lut lucrat cu mîna (10) de la Militari; monedă de bronz Justinian I (527—565) (11), vas de lut lucrat la roată (12) fusaiolă (13) şi fragment de amforă (14) descoperite la Străuleşti

meleaguri, în vremea post hunică. De altfel, începuturile complexului cultural Ipotești-Ciurel-Cîndești trebuie căutate încă în sec. al V-lea e.n., dacă avem în vedere elementele tradiționale ale culturii materiale aparținînd populației locale, transmise din veacurile anterioare în cultura materială a secolelor VI—VII.

În condițiile în care imperiul romano-bizantin își întărește din nou limesul dunărean și consolidează mai multe capete de pod la nord de fluviu, mai cu seamă în sec. al VI-lea e.n., populația din regiunea noastră a păstrat legături puternice cu centrele romano-bizantine de la sud de Dunăre, legături ce s-au manifestat atunci probabil pe planuri diverse, dar care astăzi — și în urma cercetărilor efectuate la București — sînt dovedite îndeobște prin existența în așezările vremii a unor materiale aduse pe calea schimbului. În complexele respective cercetate la Tei, Militari-cîmpul Boja, Străulești, str. Soldat Ghivan Nicolae etc., s-au găsit amfore romano-bizantine de un tip cunoscut, de pildă, în așezarea din aceeași epocă de la Histria (reg. Dobrogea), ca și vase piriforme din pastă caolinoidă, decorate cu incizii paralele. Din mediul bizantin timpuriu provin unele fibule de bronz, de o formă aparținînd tipului tîrziu cu picior întors pe dedesubt (descoperire făcută în așezarea din sec. al VI-lea de la Militari-cîmpul Boja), cît și o placă din același metal ce are un ornament floral înfățișînd o lalea stilizată (găsită într-o locuință cercetată în str. soldat Ghivan Nicolae, de pe malul lacului Fundeni) și întîlnită în centre romano-bizantine din sec. VI-VII e.n. Datorită schimburilor de produse, în mediul local pătrund și monede din această vreme — emise în Imperiu. Ele sînt cu atît mai importante cu cît ajută la încadrarea cronologică a unor faze ale culturii materiale a populației băștinașe. Astfel, într-o așezare din sec. al VI-lea e.n. din cartierul Colentina s-a găsit o monedă din anul 539 de la Justinian, o altă piesă emisă în timpul aceluiași împărat a fost găsită în str. Blănari, împreună cu ceramică de epocă, iar în așezarea de la Străulești au fost descoperite încă două monede emise între 527—565.

Dar în această perioadă au loc unele evenimente atestate și de izvoarele antice. Astfel, pe la anul 579 avarii, atîțați de bizantini, au trecut în Muntenia cu scopul de a-i pedepsi pe slavii ce locuiau acolo pentru incursiunile făcute în Imperiu. Mai tîrziu, pe la 592 și apoi în anul 597, în urma unor atacuri ale slavilor, Imperiul organizează alte acțiuni de represalii ce se desfășoară pe teritoriul Munteniei.

Aceste date, ce reflectă pe plan istoric existența triburilor slave pătrunse și stabilite pe teritoriul țării noastre în sec. al VI-lea, își găsesc confirmarea și prin descoperirile făcute la București în cadrul așezărilor autohtone din sec. VI-VII. Astfel, în așezările de pe str. Soldat Ghivan Nicolae și de la Băneasa, de la lacul Tei și Dămăroaia, au fost găsite mai multe vase din lut și fibule specifice populației slave.

La începutul sec. al VII-lea e.n. (602—610), în timpul împăratului bizantin Focas, triburile slave cunoscute sub numele de sclavini trec în masă în sudul Dunării. Alături de populația daco-romană rămîn însă grupe de slavi (așa ne-o dovedește dscoperirea unei mari necropole slave de incinerație din sec. al VII-lea e.n. situată la Sărata-Monteoru, r. Buzău), grupe care în cadrul procesului de formare al poporului român

au fost lesne asimilate de populația autohtonă. Așezările de pe teritoriul orașului București încadrate în grupul Ciurel și datate în sec. VI-VII e.n., reprezintă așadar acea etapă de formare a poporului român, în care au loc conviețuirea și asimilarea populației slave de către populația autohtonă daco-romană. Fapt cert este că în cuprinsul așezărilor tîrzii ale complexului cultural Ipotești-Ciurel-Cîndești, cercetate pe teritoriul orașului București și în alte părți în Cîmpia muntеană se detașează anumite elemente (vizibile mai cu seamă în cuprinsul ceramicii), care vor contribui la formarea culturii Dridu [1] datînd din sec. X—XI e.n. și aparținînd populației străvechi românești.

1 Așezările din Cîmpia muntеană datînd din sec. X—XI e.n. sînt cunoscute îndeosebi prin cercetările efectuate la Dridu (reg. București) și la Bucov (reg. Ploiești).

Cap. 3. **FEUDALISMUL TIMPURIU** (sec. X—XIV)

În decursul sec. X—XIV aşezările omeneşti aflate pe teritoriul de azi al Bucureştilor au cunoscut o perioadă de cristalizare a relaţiilor feudale. Datorită condiţiilor în care s-a desfăşurat în acest răstimp dezvoltarea societăţii, în partea centrală a Cîmpiei române, istoria aşezărilor din lunca Argeşului şi a afluenţilor lui a înregistrat aspecte specifice. Astfel, în timp ce în sec. X—XI se constată o însemnată dezvoltare economică şi demografică, în veacurile XII—XIII este semnalată o încetinire a acestui proces, pentrucă imediat să se petreacă un reviriment general. Fenomenul acesta, caracteristic zonei de cîmpie, condiţionat în bună parte de prezenţa ultimului val de popoare migratorii — pecenegii, cumanii şi tătarii — nu a însemnat însă o întrerupere a procesului de locuire a teritoriului de azi al Bucureştilor de către populaţia autohtonă. Cunoaşterea acestei perioade — în care au loc pe întregul teritoriu al patriei importante prefaceri economice, sociale şi politice ca : formarea proprietăţii feudale, constituirea celor două clase fundamentale ale societăţii medievale, ţărănimea dependentă şi stăpînii feudali, crearea formaţiilor statale — este îngreuiată, în special pentru zona geografică a Bucureştilor, nu numai de caracterul complex al acestor transformări, dar şi de puţinele şi uneori contradictoriile relatări menţionate în izvoarele scrise. Cele mai multe date provin din cercetările arheologice şi acestea destul de restrînse încă.

În prima parte a feudalismului timpuriu zona centrală a Cîmpiei române a cunoscut o intensă locuire. Cercetările arheologice întreprinse în ultimii ani au dovedit că nici unul din cursurile de apă, mai mari sau mai mici, care străbat teritoriul Bucureştilor nu este lipsit de vestigii feudale timpurii. Începînd cu Pasărea, cel mai nordic rîu din raza administrativă a Capitalei, şi continuînd cu Pipera, Colentina cu salba ei de lacuri, Dîmboviţa, Ciorogîrla şi Sabarul, toate păstrează vestigii medievale. Harta arheologică a Bucureştilor cuprinde în prezent peste 25 staţiuni din sec. X—XIV, marea lor majoritate datînd din sec. X—XI. În general, se constată că malul stîng al rîurilor este mai populat, aşezările constituindu-se pe prima terasă, pe un pămînt uscat, adesea în uşoară pantă. Situate în apropiere de apă, aceste sate erau apărate de

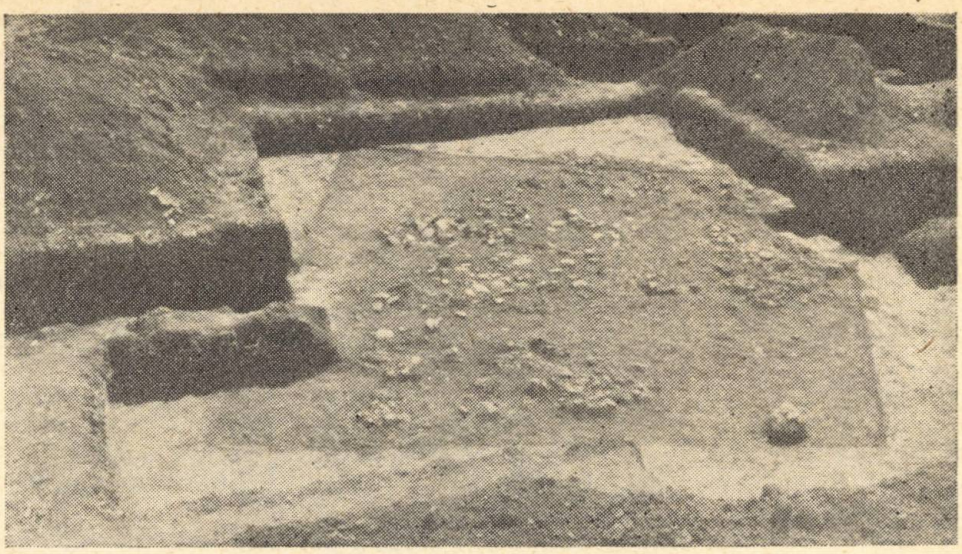

Urmele unei locuințe de suprafață din sec. X—XI la Băneasa

codrii seculari ai Vlăsiei. Pînă și astăzi resturile pădurii existente la Mogoșoaia, Băneasa, Tunari, Pipera ș.a. străjuiesc monumentele feudale timpurii aflate în imediata lor vecinătate.

Săpăturile întreprinse la Piața de Flori, Bucureștii Noi și Băneasa, au dovedit existența unor așezări formate din mai multe locuințe grupate în pîlcuri, pe cînd cele de la Crîngași, Giulești-Sîrbi și Militari au scos la iveală cîte un singur bordei. Acest fapt pare a arăta existența în sec. X—XI, atît a satelor formate din bordeie grupate cît și a unor gospodării mai izolate. Locuințele întîlnite în aceste așezări erau alcătuite din bordeie, mai mult sau mai puțin adîncite în pămînt, sau din încăperi ridicate la suprafața solului cu pereți de paiantă. Tipul cel mai des întîlnit este bordeiul de formă rectangulară, cu suprafața ce oscilează între 7 și 19 mp. Fără a avea pereții căptușiți, bordeiele erau acoperite, adesea, cu bîrne groase de lemn care formau un acoperiș în două ape, sau cu paie și crengi. În fiecare din aceste locuințe se găsește o instalație de încălzire și preparat hrana, formată din cuptor sau vatră. La Bucureștii Noi și la Băneasa s-a constatat că unele din aceste instalații au cunoscut repetate reamenajări. În afara cuptoarelor sau vetrelor interioare săpăturile au permis semnalarea unor vetre deschise, amenajate în gropi puțin adîncite, în imediata vecinătate a locuințelor.

Locuitorii așezărilor feudale timpurii de pe teritoriul de azi al Bucureștilor aveau ca ocupații principale agricultura și creșterea vitelor. În locuințele cercetate la Dămăroaia au fost găsite bucăți de rîșnițe din piatră, iar în chirpicul cuptoarelor de la Băneasa, bogate urme de plante cultivate : grîu, mei și orz. Deși nu au fost semnalate, pînă în prezent, unelte mari agricole, nu este nici o îndoială asupra existenței lor, caracterul agrar al acestor așezări fiind predominant. Concomitent cu această ocupație apare evidentă pretutindeni creșterea vitelor. Studiul resturilor

osteologice a stabilit în aşezarea de la Băneasa existenţa bovideelor, rumegătoarelor mici, porcinelor ş.a. Vegetaţia bogată precum şi apropierea cursurilor de apă, au creat condiţii deosebit de prielnice păstoritului, pescuitului şi vînătorii.

În cadrul aşezărilor din această perioadă este tot mai bogat atestată, pe măsura extinderii cercetărilor, activitatea unor meşteşuguri în fier, ceramică etc. Săpăturile de la Piaţa de Flori, Bucureştii Noi, Băneasa, au surprins bucăţi de zgură din fier, lupe metalice, elemente care constituie un preţios indiciu asupra existenţei unui început de metalurgie. Tehnica prelucrării metalelor era însă destul de rudimentară, fapt dovedit de procentul mare de fier rămas în zgură, precum şi de numărul redus al pieselor finisate. Exceptînd bordeiele de la Băneasa în care au fost găsite lame de cuţit, cătărămi, un cazan de fier ş.a., celelalte locuinţe au fost extrem de sărace în obiecte metalice. Inventarul cel mai abundent, în toate locuinţele acestei perioade, este dat însă de ceramică. Ceea ce a dus la un vădit progres în acest meşteşug a fost generalizarea roatei olarului care a permis executarea vaselor nu numai într-un număr sporit, dar şi de o certă factură superioară. Obiectele din lut găsite pe teritoriul Bucureştilor şi datînd din această perioadă, aparţin atît unei olării de uz casnic, lucrată dintr-o pastă amestecată cu nisip, cît şi unei olării mai fine, ornamentată cu motiv în lustru. Multe din aceste vase poartă semnele meşterilor olari. Utilitatea obiectelor ceramice în gospodăria sătească era destul de largă, începînd cu prepararea hranei şi continuînd cu păstrarea apei, a laptelui etc. Edificatoare în acest sens este descoperirea în cuptorul bordeiului 2 din sectorul Alba—Bucureştii Noi a unei oale în care se păstrau oase de iepure fierte.

Amforă găsită într-un bordei din sec. X—XI de la Băneasa

Concomitent cu folosirea ceramicii locale, în sec. X—XI erau întrebuinţate şi unele vase aduse din centrele sud-dunărene. Săpăturile de la Dămăroaia şi Băneasa au surprins în bordeie fragmentele unor vase acoperite cu smalţ verde, precum şi ulcioare din caolin, care dovedesc schimbul de produse întreţinut de populaţia locală cu centrele de la Dunăre sau din peninsula Balcanică. Acestor mărturii li se adaugă un plumb de sigiliu găsit într-un bordei la Băneasa, bulgării de caolin

Vase şi obiecte din lut, metal şi os datînd din sec. X—XI. (1 vas cu decor striat găsit la Giuleşti Sîrbi; 2 vîrf de săgeată; 3 cercel; 4 peduncul; 5 lamă de cuţit 6, 10 catarame; 7 plumb de sigiliu; 9 fragmente dintr-un cazan de fier; 11 vîrf de fus. Obiecte descoperite la Băneasa; 8 vas cu decor în lustru de la Alba).

de provenienţă dobrogeană, folosirea la acoperirea vaselor cu un strat de angobă albă, obiecte procurate în urma unui proces de schimb. În această perioadă, care coincide revenirii armatelor imperiale la Dunăre, se constată şi o intensificare a circulaţiei monetare bizantine. Pe teritoriul Bucureştilor şi în imediata vecinătate au fost făcute numeroase descoperiri monetare din sec. X—XI, printre care menţionăm pe cele de la Piaţa Unirii, Institutul medico-legal „Dr. Mina Minovici", Snagov, toate emisiuni bizantine, la care se pot adăuga cele două monede maghiare bătute de regii Ştefan şi Solomon şi găsite în cartierul Văcăreşti.

Datorită dezvoltării forţelor de producţie a avut loc în cadrul aşezărilor existente în timpul feudalismului timpuriu, o adîncire a stratificării sociale. Acest proces, ce se desfăşoară de-a lungul unei perioade îndelungate, este indisolubil legat de destrămarea relaţiilor bazate pe proprietatea de grup care dăinuia în sînul obştei săteşti teritoriale. Ele au dus la formarea celor două clase fundamentale ale socităţii medievale : ţărănimea dependentă şi stăpînii feudali. Vechiul obicei de folosire devălmaşă a pămîntului a suferit în decursul sec. X—XIII puternice transformări. Unele părţi din terenurile agricole au intrat în posesia exclusivă a unor indivizi, pe cînd altele au rămas în folosinţa colectivităţii. În condiţiile creşterii productivităţii muncii, în urma dezvoltării uneltelor de producţie, a avut loc o continuă îmbogăţire a unei pături sociale din sînul căreia s-a format aristocraţia militară, stăpînă a mijloacelor de producţie. Urmărirea acestui proces istoric, în cadrul restrîns al teritoriului Bucureştilor şi în condiţiile existenţei unor puţine cercetări arheologice, este deosebit de anevoioasă. Totuşi săpăturile de la Băneasa, întreprinse în anul 1963, au scos la iveală unele indicaţii referitoare la diferenţierea socială în cadrul aşezărilor feudale timpurii. Unul din bordeiele cercetate acolo pare a se deosebi de celelalte locuinţe contemporane, atît prin tehnica construcţiei, a mărimii cît şi a inventarului. Amenajat din bîrne şi grinzi de lemn, acest bordei conţinea în afara vaselor de lut o serie de obiecte extrem de rar întîlnite în alte locuinţe, printre care se remarcă un cazan din fier, o amforă, ulcioare din caolin ş.a. Observaţiile privind diferenţierea socială făcute la Băneasa sînt confirmate şi de rezultatele cercetărilor din necropola de la Sultana (reg. Bucureşti), datînd din aceeaşi perioadă, unde au fost semnalate morminte dotate cu un bogat inventar funerar, spre deosebire de altele care sînt extrem de sărăcăcioase. Aceste constatări făcute pînă în prezent, dovedesc că în sec. X—XI în cadrul societăţii locale din Cîmpia română, procesul de cristalizare a relaţiilor feudale era în plină desfăşurare.

Unele informaţii privind situaţia din nordul Dunării, deci şi din regiunea teritoriului Bucureştilor, sînt date şi de izvoarele narative bizantine care menţionează că la sfîrşitul sec. al X-lea se aflau pe partea stîngă a fluviului numeroase fortăreţe, precum şi o pătură de conducători. Istoricul Kedrenos relatează că în anul 971 împăratul Leon Tzimiskes, aflat la graniţa de nord a Imperiului, în timpul conflictului militar cu cneazul Sviatoslav, a primit soli din Constantia (localizată probabil la vărsarea Argeşului) şi din alte cetăţi de dincolo de Dunăre,

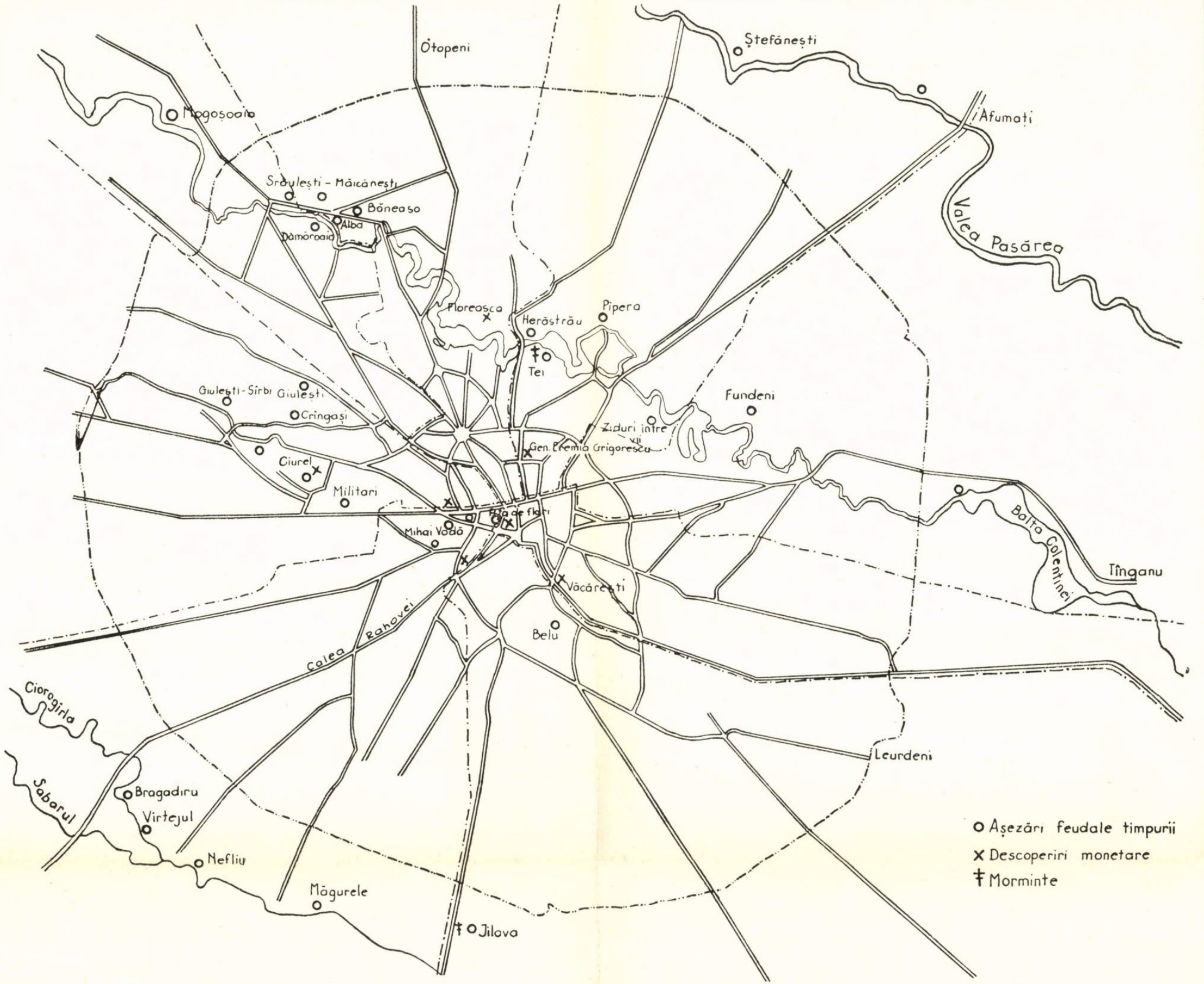

Descoperiri arheologice și numismatice datînd din perioada feudalismului timpuriu

BIBLIOTECA
SALVADOR

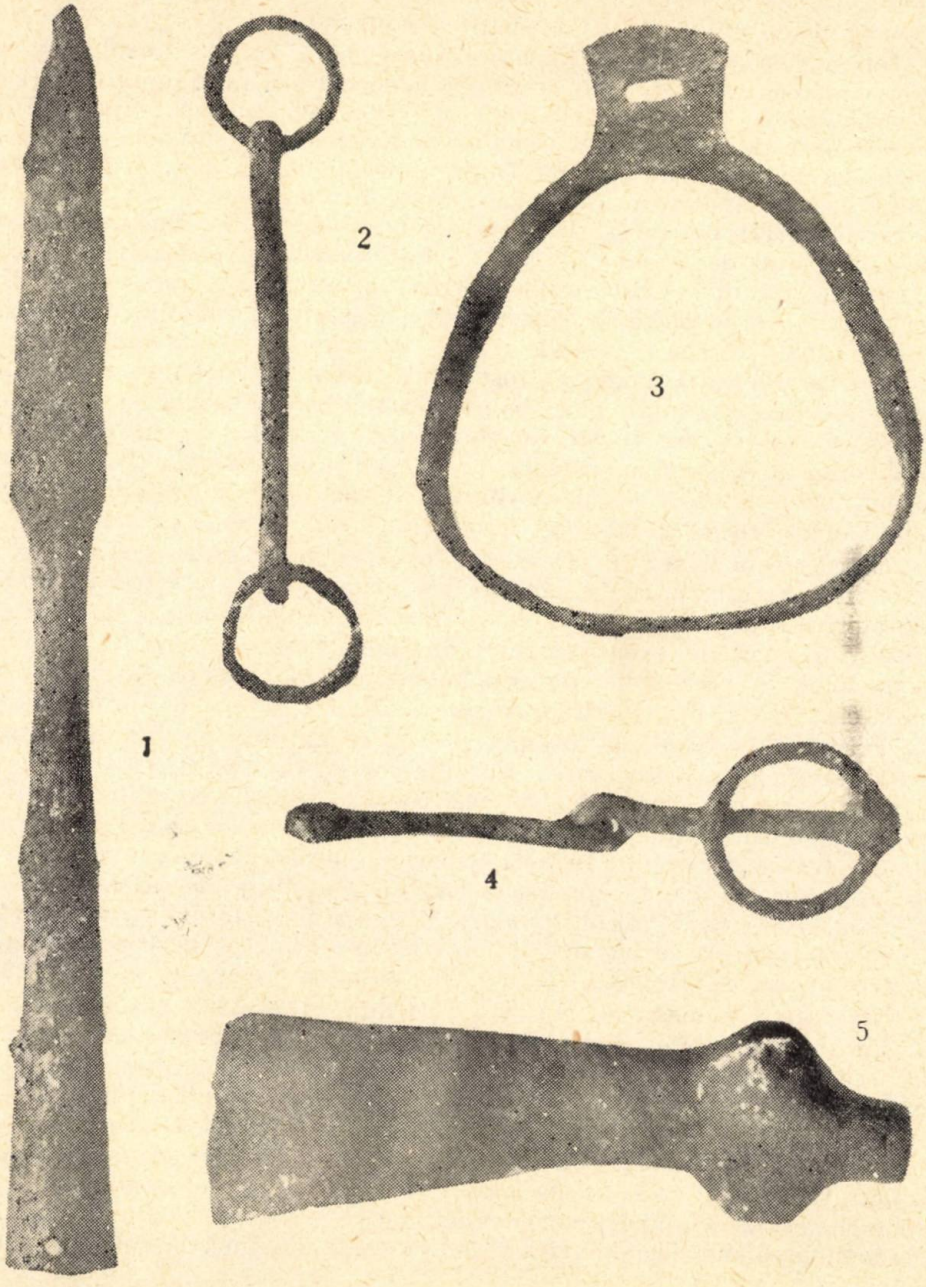

Arme și piese de harnașament din mormintele de la Tei și Jilava

pe care chiar le-a ocupat cu oşteni [1]. Acest proces de feudalizare, caracteristic întregului teritoriu al patriei noastre, a fost puternic stînjenit de prezenţa ultimului val de popoare migratoare.

Într-adevăr, în a doua jumătate a sec. al X-lea, teritoriul cuprins între numeroşii afluenţi ai Argeşului a cunoscut noi evenimente politice determinate de mişcarea triburilor de pecenegi nomazi. Stabiliţi în Moldova încă de la începutul veacului al X-lea noii migratori invadează, cîteva decenii mai tîrziu, zona Dunării de jos şi în special Dobrogea, punînd la grea încercare aşezările întîlnite în cale. Multe din locuinţele de pe teritoriul de azi al Bucureştilor, ca cele de la Bucureştii Noi, unele din satul de la Băneasa ş.a. au fost incendiate probabil de cetele de călăreţi turanici. Observaţiile de pînă acum făcute în aşezările din această perioadă atestă distrugeri violente. Caracterul prădalnic al popoarelor turanice din sec. X—XI, a fost surprins şi în săpăturile de la Dridu (reg. Ploieşti), unde au fost găsite cadavre ciopîrţite, resturi de ospeţe ale unei populaţii nomade ş.a. Datele istorice dovedesc că triburile pecenege nu au reuşit să constituie, în lunca de la confluenţa Dîmboviţei cu Colentina, aşezări de lungă durată. După expediţiile lor de jaf, unele aşezări de pe teritoriul de azi al Bucureştilor, ca cele de la Curtea Veche şi Băneasa, îşi continuă mai departe existenţa.

Către mijlocul sec. al XI-lea îşi fac apariţia triburile cumane, care ocupă luncile din jurul Dunării şi ale afluenţilor ei. Contactul noilor migratori cu populaţia autohtonă a fost la început destul de violent, multe din aşezările existente fiind din nou distruse. Cercetările întreprinse pînă în prezent au dovedit că majoritatea acestor sate îşi încetează chiar existenţa la mijlocul sec. al XI-lea.

Prezenţa populaţiilor turanice pe teritoriul bucureştean de astăzi, este dovedită prin descoperirea mormintelor de la lacul Tei, de la Jilava şi mai departe cel de la Tangîru (reg. Bucureşti), toate conţinînd în afara osemintelor călăreţului înhumat, armamentul acestuia, piese de harnaşament şi oasele calului. Invazia triburilor pecenege şi cumane a avut un rol negativ asupra populaţiei locale. Mai bine de un secol indicele demografic pe teritoriul de azi al Bucureştilor este extrem de scăzut. Cercetarea istorică se bazează în prezent mai mult pe descoperirile monetare din sec. XII—XIII făcute în diferite sectoare ale Capitalei.

Exceptînd moneda de aur din perioada 1273—1282 găsită în urmă cu un secol pe Calea Rahovei, toate celelalte descoperiri numismatice din sec. XII—XIII sînt alcătuite din piese inferioare bătute din bronz sau argint. Printre acestea menţionăm monedele găsite la Piaţa Unirii, Ciurel, în str. General Eremia Grigorescu, la Florească, precum şi un mare tezaur de pfenigi din sec. XII—XIII descoperit pe str. Sătucu. Izolate sau tezaurizate, aceste piese, de provenienţă bizantină sau occidentală, atestă schimburile comerciale întreţinute de locuitorii de aici. Predominarea monedei inferioare indică existenţa unei circulaţii curente a bunurilor materiale.

---

1 G. Kedrenos — I. Skilitzes, *Historiarum Compendium* in *Corp. Script. His. Byz.*, II, Bonn, 1839, p. 401.

Către jumătatea sec. al XIII-lea dezvoltarea aşezărilor din Cîmpia română ca şi a acelora din Moldova şi Transilvania, a primit o puternică lovitură din partea tătarilor. Pornite, în primăvara anului 1241 într-o mare expediţie de cucerire spre centrul Europei, armatele tătare se năpustesc asupra Poloniei, Moldovei, a zonelor deluroase ale Carpaţilor sudici, a Transilvaniei şi Ungariei repurtînd răsunătoarea victorie de pe rîuleţul Sajo împotriva regelui Bella al IV-lea. Timp de mai bine de un an acest vast teritoriu rămîne controlat de oştile temuţilor invadatori. În cursul anului 1242 una din armatele tătăreşti, aflată în retragere spre nordul Mării Negre, trece Dunărea dinspre Balcani şi revărsîndu-se în lunca lată a rîului supune unei largi distrugeri puţinele aşezări aflate în această zonă. Unele izvoare scrise menţionează ciocniri violente ce au avut loc între români şi cetele tătare invadatoare atît cu ocazia înaintării cît şi a reîntoarcerii lor spre Crimeea. Timp de cîteva decenii, în condiţiile repetatelor expediţii mongole, locuirea regiunii din centrul Cîmpiei române s-a refăcut destul de anevoios. Acţiunile prădalnice ale cetelor tătare precum şi dominaţia hanatului mongol, aflat într-un stadiu inferior de dezvoltare faţă de acela al populaţiei româneşti, au reprezentat o frînă în calea societăţii locale. „*Cucerirea unui popor civilizat de către un popor mai puţin civilizat stînjeneşte, fireşte, —* arăta F. Engels — *dezvoltarea economică distruge numeroase forţe de producţie*“ [1].

Aflaţi într-o zonă în care dominaţia tătarilor s-a exercitat efectiv, locuitorii aşezărilor din bazinul Argeşului au fost constrînşi să le plătească tribut şi să suporte variate obligaţii. Ca şi în Transilvania, unde relatările scrise sînt concludente, şi aici relaţiile dintre masa mare a populaţiei şi cotropitori trebuie să fi fost întreţinute prin căpeteniile locale. Fiind scutiţi de grelele obligaţii impuse de tătari şi îndeplinind rolul de intermediari, aceşti cnezi şi-au consolidat poziţiile lor economice şi sociale. Astfel, în a doua jumătate a sec. al XIII-lea are loc o adîncire a diferenţierii sociale. Izvoarele scrise semnalează, la numai cîţiva ani după marea invazie tătară, prezenţa unor formaţiuni statale pe teritoriul dintre Dunăre şi Carpaţi, îndeosebi în zona cuprinsă la vest de Argeş. Diploma acordată de regele Bella al IV-lea Cavalerilor Ioaniţi la 2 iunie 1247 menţionează existenţa cnezatelor lui Ioan şi Farcaş, a ţării voievodului Litovoi, a aceleia a lui „Seneslau voievodul Românilor“, a ţării Severinului [2], formaţiuni politice româneşti, constituie încă înaintea năvălirilor hoardelor lui Batu. Ceea ce este caracteristic celei de a doua jumătăţi a sec. al XIII-lea, din punct de vedere politic, este tendinţa de unificare a acestor formaţiuni statale, şi lupta lor de a ieşi de sub suzeranitatea regelui ungar. Un moment important în această direcţie se desfăşoară în cursul anului 1277 cînd Litovoi refuză să predea „veniturile“ solicitate de regele Ladislau al IV-lea. Deşi înfrînt în urma unor puternice lupte, iar conducătorul său ucis, voievodatul lui Litovoi va continua să înregistreze o neîntre-

1 F. Engels, *Anti-Dühring*, în K. Marx şi F. Engels, *Opere*, 20, E. P. Buc. 1964, p. 178.

2 *Doc. priv. ist. Rom.*, veac XI, XII, şi XIII, C. Transilvania, Ed. Acad., Buc., 1951, p. 329—333.

ruptă dezvoltare. Procesul de unificare a teritoriilor locuite de români a fost în parte favorizat de slăbirea hanatului Hoardei de Aur, care măcinat de contradicţii interne nu va mai putea supraveghea cu autoritate zonele de la Dunărea de jos. În primele decenii ale sec. al XIV-lea se consolidase, pe teritoriul dintre Carpaţii meridionali şi Dunăre un stat feudal suficient de puternic pentru a înfrînge, în anul 1330, armatele regelui Carol Robert. Victoria repurtată la Posada în acel an a consfinţit dobîndirea independenţei statului feudal Ţara-Românească şi a consolidat poziţia conducătorului său, voievodul Basarab I.

Reşedinţa domnească a primilor voievozi s-a stabilit mai întîi la Cîmpulung, apoi la Curtea de Argeş, oraşe menţionate în hrisoavele vremii înainte de constituirea Ţării Româneşti. Concomitent cu sporirea rolului economic al zonelor de cîmpie, capitala statului feudal se va deplasa, începînd cu prima jumătate a sec. al XV-lea, la Tîrgovişte şi apoi către mijlocul aceluiaşi veac la Bucureşti.

PARTEA a II-a

FORMAREA ȘI DEZVOLTAREA ORAȘULUI BUCUREȘTI ÎN TIMPUL ORÎNDUIRII FEUDALE

Vigneta de la pag. 71

Detaliu de pe medalia lui Const. Brîncoveanu

Cap. 1. GENEZA ORAŞULUI BUCUREŞTI

Constituirea şi continua dezvoltare a tîrgului Bucureştilor în sec. al XV-lea nu pot fi explicate fără analiza acestui proces în cadrul general al creşterii rolului economic al Cîmpiei române în acea perioadă. Bucureştii, ca şi Tîrgşorul, Gherghiţa, Cornăţelul şi alte tîrguri feudale, se profilează ca o aşezare cu elemente de caracter urban într-o etapă în care regiunile înconjurătoare înregistrează o susţinută dezvoltare economică.

Într-adevăr, către sfîrşitul sec. al XIV-lea şi prima jumătate a sec. al XV-lea zonele limitrofe malului Dunării precum şi luncile mănoase ale rîurilor ce pornesc din munţi spre marele fluviu, cunosc o dezvoltare a economiei agrare şi păstoreşti şi o creştere a indicelui demografic, surprinsă atît documentar cît şi arheologic. Asigurarea pentru aproape un veac a liniştei la graniţele ţării prin neutralizarea prădalnicelor expediţii mongole, în urma extinderii Ţării Româneşti pînă la gurile Dunării, a făcut ca procesul de valorificare a bogatelor resurse regionale să se desfăşoare din plin.

Către această zonă în care forţele de producţie vor înregistra o continuă dezvoltare va gravita, începînd cu sec. al XV-lea şi puterea politică a ţării. Tîrgovişteа, şi mai tîrziu Bucureştii, devin reşedinţele Ţării Româneşti, în timp de Argeşul şi în special Cîmpulungul sînt tot mai rar vizitate de voievozi.

Condiţiile social-economice

Dacă începuturile sec. al XIV-lea sînt atestate pe teritoriul de azi al Bucureştilor prin descoperirea cîtorva obiecte arheologice la Pantelimon şi lacul Tei, sfîrşitul acestui secol şi în special prima jumătate a veacului al XV-lea pot fi urmărite cu mai multă temeinicie, atît pe baza descoperirilor arheologice cît şi a izvoarelor scrise. Cercetările efectuate

Vas din secolul al XIV-lea de la Străulești

în ultimii ani pe malurile Dîmboviței și Colentinei au scos la iveală numeroase dovezi asupra existenței unor așezări sătești, confirmîndu-se astfel datele obținute din documentele vremii care menționează pe teritoriul Bucureștilor de la sfîrșitul sec. al XV-lea pînă în 1625 un număr de 41 de sate.

Pe harta istorică a Bucureștilor au putut fi localizate, pînă în prezent, vetrele unor astfel de așezări la Străulești, Militari, Bragadiru, Dealul Spirii, pe malul lacului Fundeni, în apropierea bisericii Dobroteasa, în cartierul Dămăroaia ș.a. Rezultatele obținute în urma săpăturilor arheologice dovedesc că așezările sătești de la sfîrșitul sec. al XIV-lea, erau alcătuite din bordeie de dimensiuni mici, acoperite cu paie sau trestie. În general, locuințele sînt puține la număr, apropiate, dar fără a respecta o anumită dispunere în cadrul satului. Inventarul lor este sărăcăcios, fiind alcătuit adesea din vase de lut, lame de cuțit lucrate din fier, greutăți de plasă, resturi de țest ș.a. Ocupațiile principale ale acestei populații erau agricultura și creșterea vitelor. În cursul sec. al XV-lea se constată o precădere acordată agriculturii. Aceasta este dovedită la Străulești, ca și în așezarea din jurul Pieții Unirii de azi, prin numărul mare de gropi de cereale, care însoțesc bordeiele. În cîteva gropi au fost găsite cantități de grîu și orz calcinate. Fără îndoială că se mai cultiva meiul, mazărea, fasolea, atestate de izvoarele narative din sec. al XV-lea, precum și vița de vie. Un rol important revenea creșterii animalelor, în special cai, oi, vite mari cornute, porci ș.a. Bogăția în pește a lacurilor și rîurilor Colentina și Dîmbovița, favoriza pescuitul dovedit la Străulești și Tînganu, atît prin undițele de fier și alte unelte pescărești, cît și prin cantitățile însemnate de oase de pește. Unele unelte atestă stupăritul. Majoritatea bordeielor din sec. al XV-lea, alături de inventarul ceramic obișnuit, conțin unelte de producție din fier, care vădesc meșteșuguri casnice executate de țărani în cadrul gospodăriei lor. Astfel, cu ocazia săpăturilor de la Străulești au fost găsite scule de lemnărie și prelucrarea pieilor, unelte pentru confecționarea îmbrăcămintei ș.a. Parte din aceste piese erau executate de meșterul satului la comandă, altele erau procurate din comerț. La Străulești a fost descoperită locuința unui meșteșugar datînd de la jumătatea sec. al XV-lea în care s-au găsit creuzete de topit metal, lupe metalice, bare de cupru, unelte de tăiat și perforat, bare de fier semilucrate ș.a.

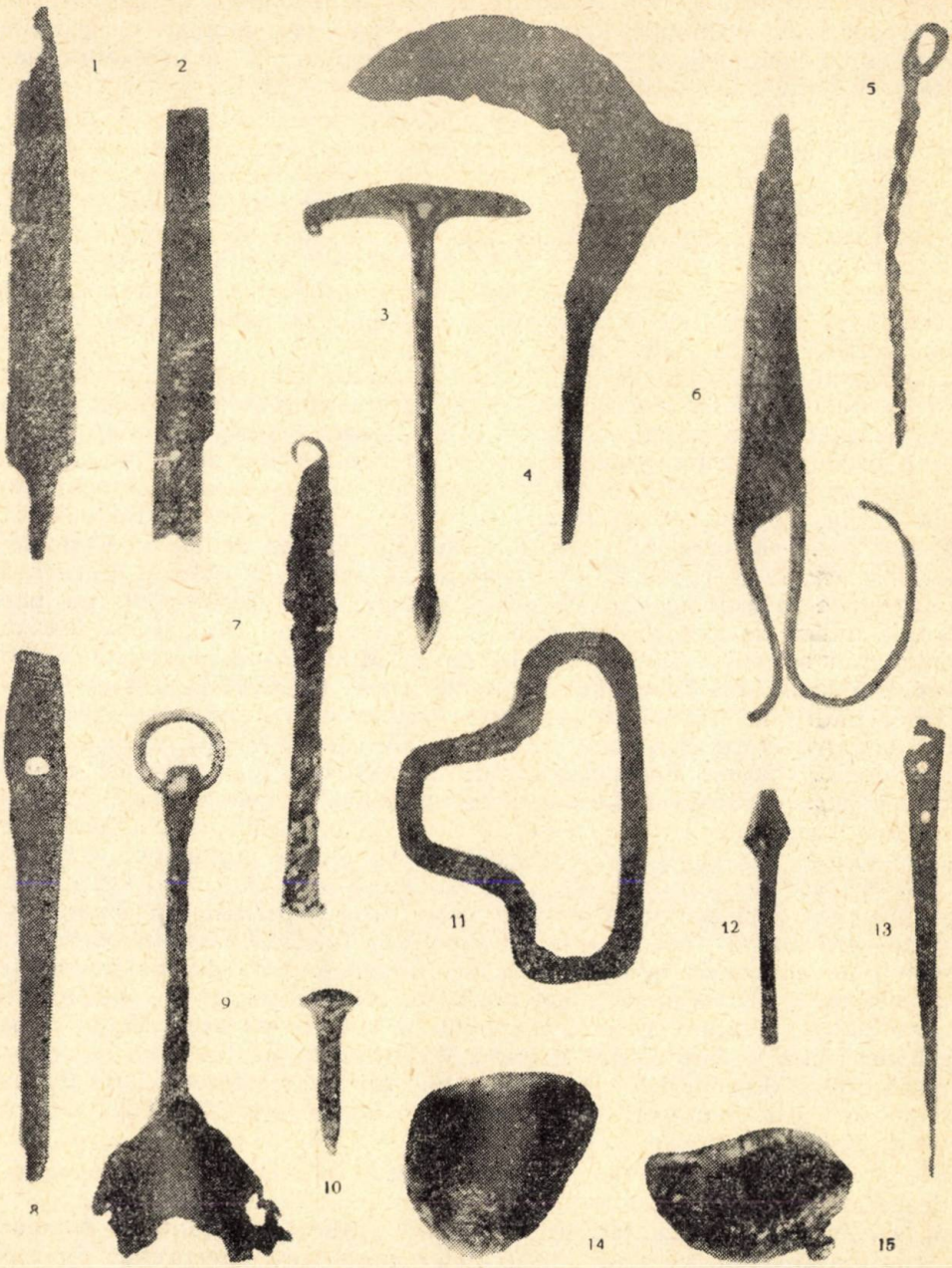

Unelte din fier descoperite în satul Măicănești (azi cartierul Străulești) datînd din sec. XIV—XVI

Astfel, cercetările arheologice au dovedit că în sec. al XV-lea aşezările omeneşti de pe teritoriul de azi al Bucureştilor, înregistrau o prosperitate economică capabilă să asigure nu numai necesităţile gospodăriei ţărăneşti şi achitarea dărilor feudale, ci să creeze o cantitate de produse destinată schimbului.

Lipsa unor aşezări urbane, în zona de centru a Cîmpiei române, era suplinită de funcţionarea unor tîrguri ocazionale în cadrul cărora avea loc desfacerea produselor locale şi a acelora aduse din alte părţi. Un astfel de iarmaroc se ţinea probabil şi în vecinătatea aşezării Bucureşti. Creşterea importanţei lui a făcut ca unii din meşteşugarii satelor învecinate să-şi aşeze atelierele în apropierea locului de tîrg unde produsele lor erau mai uşor desfăcute. Activitatea meşteşugărească precum şi procesul de schimb au creat condiţiile de bază ale trecerii Bucureştilor de la stadiul rural la cel urban.

Literatura istorică de pînă acum a tratat cu mijloace variate de documentare problemele începuturilor Bucureştilor şi a numelui oraşului. În legătură cu stabilirea locului acelei aşezări săteşti care a atins stadiul urban în urma unui proces ce se desfăşoară de-a lungul mai multor decenii, dînd numele său oraşului de reşedinţă domnească de mai tîrziu, au fost emise numeroase ipoteze. Colinele de la Radu Vodă, Mihai Vodă, cartierul Dobroteasa şi în fine centrul de azi al Capitalei, au fost considerate, de diferiţi cercetători, vetre ale satului Bucureşti. Cercetările arheologice au dovedit că unele din aceste zone nu păstrează indicii de locuire decît din a doua jumătate a sec. al XV-lea sau chiar din sec. al XVI-lea. Dealul de la Mihai Vodă a fost locuit în epoca feudală abia în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, cel al Mitropoliei mult mai tîrziu, iar teritoriul primei Curţi domneşti de lîngă Piaţa Unirii către sfîrşitul veacului al XV-lea. Cele mai vechi vestigii arheologice, datînd din perioada de închegare a unei aşezări medievale în zona centrală a Bucureştilor, exceptînd pe cele feudale timpurii, au fost semnalate cu ocazia săpăturilor de pe dealul Radu Vodă din 1953—1954. Ele constau dintr-un vas şi cîteva fragmente ceramice caracteristice secolului al XIV-lea, şi au fost găsite sub stratul de arsură provocată de incendierea de către turci a palăncii lui Sinan Paşa, în toamna anului 1595. Faptul că săpăturile ample efectuate pe această colină nu au reuşit să surprindă nici un alt indiciu de locuire stabilă în veacul al XIV-lea ne determină să considerăm aceste vestigii ca fiind purtate dintr-o aşezare apropiată şi risipite pe acest deal. Valoarea deosebită a vasului de la Radu Vodă constă în aceea că el anunţă posibilitatea descoperirii vetrei celui mai apropiat sat feudal de terenul viitoarei Curţi domneşti, devenit încă din cursul sec. XV—XVI centrul oraşului Bucureşti.

Problema numelui Bucureştilor a fost şi continuă să rămînă amplu dezbătută în cadrul istoriografiei româneşti. Capitala face parte din acea categorie de localităţi în jurul cărora tradiţia şi fantezia populară sau cultă au creat de-a lungul secolelor numeroase interpretări din care cu greu se poate desprinde un sîmbure de adevăr. La jumătatea sec. al XVII-lea călătorul oriental Evlya Celebi nota în memorialul său, că numele reşedinţei de scaun a Ţării Româneşti se trage de la acel fiu al lui Gebel-ul Himme din tribul Beni-Kureiş anume Ebu-Kariş, de aici

Bukriş-Bucureşti. În secolele care au urmat, călătorii străini sau locuitorii oraşului au îmbogăţit cu sîrguinţă, dar şi cu o surprinzătoare varietate de soluţii, aceste probleme. La 1781 I. Fr. Sulzer considera că numele Bucureşti vine de la „bucuria, bucuros, a bucura", deci „Bucureşti", iar trei decenii mai tîrziu, într-o carte tipărită la Viena, se consemna faptul că denumirea oraşului de pe Dîmboviţa se trage de la pădurile de fag ce se numesc „Bukovie". Prima menţiune scrisă despre un întemeietor al Capitalei de azi, Bucur, este întîlnită în însemnările consulului Angliei la Bucureşti, Wilkinson, publicate în 1820 la Londra. Scurt timp, această ipoteză îşi găseşte o largă circulaţie, concomitent cu legendele pseudo-istorice care considerau ca întemeietor al oraşului pe Radu Negru sau pe Mircea cel Bătrîn. În ceea ce priveşte lăcaşul de cult atribuit legendarului păstor, biserica Bucur, el va fi menţionat cu acest rol pentru prima dată în Manualul de geografie al profesorului Iosif Genilie de la Colegiul Sf. Sava, care a văzut lumina tiparului în anul 1835.

Analiza atentă a toponimicelor, atît din patria noastră cît şi din ţările vecine, a dovedit că majoritatea localităţilor, rîurilor, văilor etc. îşi datorează denumirea unei persoane sau unor cuvinte care caracterizează terenul şi regiunea. Adeseori însă aşezarea îşi ia numele de la stăpînul satului, cneazul, sau de la întemeietorul său care deseori se confundă cu cel dintîi.

Ţinînd seama de faptul că în Cîmpia română numeroase aşezări şi-au luat numele de la persoane existente pe aceste meleaguri este posibil că de la Bucur, cuvînt de origine tracă [1] să fi derivat şi numele oraşului. Astfel de exemple sînt frecvente în zona Argeşului. Numele satului Măicăneşti atestat documentar în sec. al XVI-lea, el fiind însă mult mai vechi, derivă de la un Maican, Giuleşti de la un Giulea, Lupeşti de la un Lupu, Cîrstineşti de la un Cîrstea, Grozăveşti de la un Grozav ş. a. Multe aşezări din Teleorman, Vîlcea, Putna se numeau în trecut Bucureşti.

Un Bucur pe care tradiţia l-a înzestrat cu ocupaţii şi stări sociale diferite — păstor, pescar, fiu de voievod, mare feudal etc. — trebuie să stea şi la originea numelui acestei aşezări de pe Dîmboviţa. Dar el nu are nici o legătură cu bisericuţa aflată pe colina de la Radu Vodă, modestă construcţie de la jumătatea sec. al XVIII-lea şi nici cu terenul de acolo, unde săpăturile arheologice n-au putut preciza indicii de locuire stabilă decît din a doua jumătate a sec. al XVI-lea.

La început un sat, apoi un tîrg periodic, aşezarea Bucureşti reuşeşte să polarizeze în decursul mai multor decenii ale sec. al XV-lea principalele manifestări ale activităţii economice din zonele învecinate.

Depăşirea stadiului rural şi transformarea Bucureştilor într-o aşezare urbană are loc de-a lungul unui proces istoric ce se definitivează către sfîrşitul sec. al XV-lea şi începutul veacului al XVI-lea ca urmare, în primul rînd, a desprinderii meşteşugurilor de agricultură, a consolidării continue a pieţii interne, a organizării citadine. F. Engels, analizînd procesul de constituire a centrelor urbane arată că : *„O dată cu scindarea producţiei în cele două mari ramuri principale, agricultura*

1 N. A. Constantinescu, *Dicţionar Onomastic Românesc*, Ed. Acad., Buc., 1963, p. X.

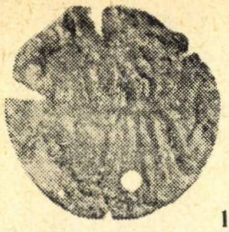

1

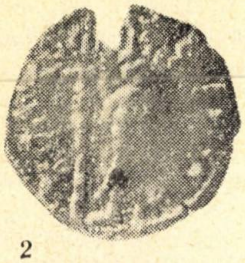

2

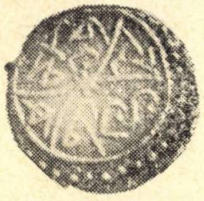

3

4

5

Monede care au circulat la Bucureşti în secolele XIV—XVI

1 fals după un gross emis de Straţimir, descoperit la Străuleşti; *2* ducat de la Mihail I găsit în necropola satului Măicăneşti; *3* aspru emis de Murad II (1421—1451) găsit la Străuleşti; *4—5* dinari emişi de Matei Corvin şi Ferdinand I, găsiţi la Tînganu

şi meşteşugurile, apare producţia în vederea schimbului, producţia de mărfuri, şi o dată cu ea negoţul..." [1].

În condiţiile dezvoltării continue a economiei Cîmpiei române, zona Bucureştilor intră în atenţia negustorilor băştinaşi şi a celor străini, care găseau aici un stadiu suficient de înaintat pentru a permite alimentarea unui schimb prosper de mărfuri. Astfel, comerţul local începe să fie completat cu schimbul de produse ale unor regiuni cu structură economică deosebită. Încă din sec. al XV-lea Bucureştii reprezentau punctul de întretăiere a principalelor căi străbătute de mărfurile negustorilor locali sau străini, atît spre Transilvania şi peninsula Balcanică cît şi spre ţinuturile din vestul Oltului şi Moldova. Fără îndoială că cel mai important drum de aducere a mărfurilor spre aşezările din bazinul Argeşului, sau de a transporta produsele Occidentului spre Orient şi invers, a fost calea ce lega Braşovul prin Tîrgovişte de Giurgiu. Condiţiile geografice ale zonei centrale a Cîmpiei române, dominată de codrii întinşi şi porţiuni mlăştinoase obliga acest drum să urmeze un culoar de trecere spre Dunăre prin direcţia Tîrgşor—Giurgiu prin vatra Bucureştilor. Importanţa acestui drum creşte şi prin aceea că în el se întîlneau şi alte căi de comunicaţie care legau partea centrală a Cîmpiei române cu oraşele porturi de la Brăila, Floci, cu centrele moldoveneşti şi poloneze. Unele din căile de comunicaţie care treceau prin Bucureşti se îndreptau spre Slatina, purtînd carele cu peşte din bălţile Dunării la mănăstirile şi oraşele de munte şi adesea pînă dincolo de Carpaţi la Sibiu şi în alte centre urbane transilvănene.

O importanţă deosebită a avut-o însă drumul sării, străbătut de carele cu bolovanii tăiaţi în salinele de la Ocna Mică şi Ocnele Mari, comerţul cu sare reprezentînd adesea una din laturile cele mai dinamice ale schimburilor

1 F. Engels, *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, în K. Marx-F. Engels, Opere, 21, Ed. Politică, Buc., 1965, p. 159.

dintre popoarele din nordul şi sudul Dunării. Înmănunchierea acestor drumuri, determinată în primul rînd de situaţia economică prosperă a aşezărilor din lunca mijlocie a Argeşului şi a afluenţilor lui, a reprezentat o condiţie de seamă a dezvoltării zonei şi în special a acelei aşezări menite să devină centrul acestei activităţi productive şi de schimb.

Factorul economic s-a împletit, în prima jumătate a sec. al XV-lea, cu o serie de evenimente politice, fapt care a grăbit constituirea şi consolidarea noii aşezări urbane de pe malurile Dîmboviţei. Încă pe la sfîrşitul sec. al XIV-lea, în urma înfrîngerii statului sîrb şi a ţaratelor bulgare măcinate de contradicţii interne, îşi făceau apariţia la Dunăre armatele statului militar feudal otoman. Aflate în plină expansiune spre centrul Europei, forţele militare turceşti reprezentau după anul 1393, o puternică ameninţare pentru suveranitatea Ţării Româneşti. Voievodul Mircea cel Bătrîn a încercat mai întîi să sprijine lupta popoarelor din Balcani, iar mai apoi, prin marile bătălii de la Rovine şi pe Ialomiţa a reuşit să repurteze răsunătoare victorii asupra cotropitorilor turci. Dar pericolul nu era încă îndepărtat, fapt care îl determină pe voievod să ridice unele fortificaţii la Dunăre, ca cetatea de la Giurgiu, sau să repare pe altele mai vechi, ca aceea de la Turnu. Concomitent cu aceste construcţii pur militare sînt zidite, în a doua jumătate a sec. al XIV-lea şi începutul veacului următor, în bazinul Argeşului şi al Mostiştei, o serie de mănăstiri fortificate ca Snagovul, Bolintinul, Strugalea ş.a. Evenimentele militare care au intervenit către sfîrşitul domniei lui Mircea cel Bătrîn au afectat în primul rînd partea sud-estică a ţării. În anul 1417 armatele turceşti trecînd Dunărea, ocupă Giurgiu şi Turnu şi pustiesc aşezările întîlnite în cîmpie.

Zona Bucureştilor de azi a fost probabil jefuită de turci, fapt dovedit şi cu ocazia cercetărilor de la Străuleşti, unde cele mai vechi locuinţe sînt distruse în urma unui puternic incendiu pe la începutul sec. al XV-lea. Într-unul din bordeie au fost găsite aplice de fier şi cupru ale unui scut din piele, ars, vîrfuri de săgeţi şi altele.

Astfel, încă din primele decenii ale sec. al XV-lea reieşise în mod limpede, că una din direcţiile principale ale expediţiilor otomane în Ţara Românească o reprezenta bazinul Argeşului, aflat într-o evidentă prosperitate economică. Cînd la mijlocul sec. al XV-lea voievodul Vlad Ţepeş (1456—1462, 1476) pregătea puternica ridicare antiotomană, problema consolidării şi îmbogăţirii sistemului de fortificaţii militare, în sudul ţării, nu putea scăpa din vedere remarcabilului strateg. De aceea, în condiţiile în care Giurgiu şi Turnu rămîneau încă ocupate de inamic, se impunea completarea sistemului de apărare din cîmpie, fie prin forma, oarecum mascată a ridicării sau refacerii unor mănăstiri ca Snagov şi Comana, fie prin construirea unor centre fortificate.

În aceste condiţii, pe teritoriul de azi al Bucureştilor voievodul Vlad Ţepeş ridică, în primul deceniu al celei de a doua jumătăţi a sec. al XV-lea, un punct fortificat numit fie „Cetatea Bucureşti",

după așezarea din apropiere, fie „Cetatea Dîmboviței", denumire întîlnită mai mult în izvoarele externe, fapt care dovedește că întăritura se afla în vecinătatea rîului omonim. Localizarea acestei fortărețe, data ridicării ei, precum și materialul din care a fost construită, sînt probleme nerezolvate încă, dar amplu dezbătute în cadrul istoriografiei contemporane. Unii istorici ai Capitalei au plasat-o pe colina de la Radu Vodă, pe Dealul Mitropoliei, la Mihai Vodă sau pe locul din apropierea Pieții Unirii, unde decenii mai tîrziu vor fi construite din cărămidă și bolovani de rîu, clădirile Curții domnești; alții i-au negat chiar existența. Cercetările arheologice efectuate la toate aceste obiective nu au reușit să surprindă încă urmele întăriturii lui Vlad Țepeș.

Prima mențiune scrisă referitoare la existența Bucureștilor datează de la 20 septembrie 1459, fiind cuprinsă într-un hrisov acordat de Vlad Țepeș lui Andrei, Iova și Drag cu ocazia întăririi ocinelor acestora de la Ponor (azi regiunea Oltenia) și a scutirii lor de obligațiile față de domnie: vama oilor, a porcilor, albinăritul, găletărit, vinărici, dijme, cositul fînului, posade, podvoade și cărături [1]. În textul documentului [2] așternut pe pergament în limba slavă, în redacție medio-bulgară, limba oficială a

1 *Doc. priv. Ist. Rom.*, veac XIII, XIV și XV Țara Românească, Ed. Acad., Buc., 1953, p. 130-131.

2 Hrisovul din 20 septembrie 1459 a fost descoperit, cu o jumătate de veac în urmă, de către învățătorul Alex. Bunceanu din com. Nadanova, raionul Baia de Aramă, reg. Oltenia. În prezent documentul se păstrează în Biblioteca Acad. Mss. CLXX/2.

Vase din sec. XV—XVI de la Tînganu

cancelariei Țării Românești, se menționează că s-a *„scris în septembrie 20 în cetatea București, în anul 6968"* (1459), [пис септемврiэ к въ град Букурещи въ лтто зцѯи] semnalîndu-se astfel indiscutabil existența, la acea dată, a Bucureștilor. Încercările unor istorici de a susține ridicarea cetății București în sec. al XIV-lea, pe baza informațiilor referitoare la evenimentele din toamna anului 1368, cînd oștile maghiare conduse de Nicolae Lackfy au fost zdrobite de Dragomir, pîrcălabul cetății Dîmbovița, nu-și găsesc temeinicie nici arheologic și nici documentar. Același lucru se poate spune și despre încercarea de a identifica Bucureștii cu „Castrum Dombovichia", unde în 1397 o fost asediat și prins de către Știbor, voievodul Transilvaniei, Vlad dușmanul lui Mircea cel Bătrîn și aliat al politicii turcești. În acest sens, informațiile referitoare la vama Dîmboviței, ce funcționa încă din

Obiecte de podoabă găsite în necropola satului Măicănești (sec. XV—XVI)

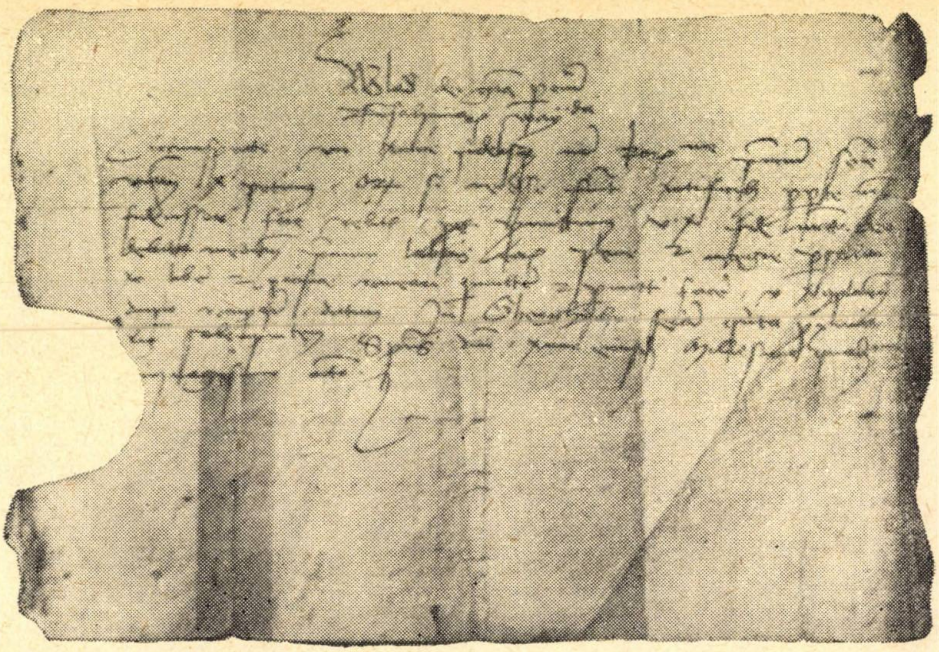

Scrisoarea lui Vlad Ţepeş către braşoveni trimisă la 25 mai 1458 prin care le cerea meşteri (*Orig. Arh. Stat. Braşov*)

sec. al XIV-lea în cetatea cu acelaşi nume, sînt incontestabile, dovedind că aceasta se afla între Rucăr şi Tîrgovişte şi nu pe teritoriul de azi al Capitalei. Cetatea Bucureştilor a fost construită la mijlocul sec. al XV-lea în condiţiile pregătirii planului de ridicare antiotomană preconizată de Vlad Ţepeş. Încă din 13 iunie 1458 voievodul se adresa de lîngă apa Dîmboviţei (iuxta fluvium aque Domboviche)[1] braşovenilor, fără a preciza existenţa vreunei cetăţi, pe cînd doi ani mai tîrziu, în 1460, el scrie din „castrul de lîngă rîul Dîmboviţa" (Ex castro fluvii Dombavicha).[1] Astfel, izvoarele documentare întăresc ipoteza referitoare la ridicarea cetăţii Bucureşti în cursul anilor 1458—1459.

Construirea cetăţii, precum şi prezenţa voievodului şi a curţii sale, la început temporară, au constituit importante condiţii de continuă creştere a rolului economic, politic şi militar al Bucureştilor. Procesul de urbanizare început în prima jumătate a sec. al XV-lea cunoaşte astfel o desfăşurare mai susţinută. Cerinţele legate de existenţa unei cetăţi precum şi avantajele de securitate pe care fortăreaţa le oferea meşteşugarilor şi negustorilor au dus la adîncirea diferenţierii dintre oraşul în formare şi satele din jur. Aşezarea Bucureşti devine centrul vieţii productive meşteşugăreşti şi de schimb, nu numai pentru o zonă restrînsă cu o prosperă dezvoltare economică ci pentru întreaga ţară.

---

1 Hurmuzaki, XV_1, p. 49.

2 *ibidem*, p. 57.

Hrisovul emis de Vlad Ţepeş la 20 septembrie 1459 în care se află cea mai veche menţiune scrisă a Bucureştilor (Orig. la Bibl. Acad.)

Cercetările de la Străuleşti au dovedit că abia din această perioadă şi în special în ultimele decenii ale sec. al XV-lea se face simţită, în structura economică şi socială a satelor din jur, influenţa unui centru orăşenesc. Sporirea uneltelor de metal, multe lucrate într-o tehnică superioară stadiului rudimentar în care meşterii săteşti îşi realizau produsele lor, dovedeşte prezenţa producţiei atelierelor meşteşugăreşti orăşeneşti în aşezările din apropiere. Este incontestabil că o importantă cantitate din articolele de uz curent, care erau desfăcute pe piaţa bucureşteană, era rodul activităţii meşteşugarilor locali. Zona lor de activitate, în topografia de azi a Capitalei, se plasa în sectorul cuprins între Piaţa de Flori, Piaţa 1848, biserica Sf. Gheorghe Vechi. Cercetările arheologice au precizat existenţa unor atari ateliere meşteşugăreşti în Piaţa 1848, urmele locuinţelor unor fierari în jurul bisericii Sf. Gheorghe Vechi, un cuptor de ars oale în grădina spitalului Colţea ş.a. Sortimentului de mărfuri locale, mereu sporit, i s-au alăturat produsele oraşelor transilvănene, în special ale Braşovului şi Sibiului, precum şi articolele aduse din Europa centrală sau din Orient. Ţesăturile cu firet, bijuteriile întîlnite în necropola de la Străuleşti, unele din vasele ceramice descoperite la Tînganu, manifestă o influenţă balcanică, pe cînd în domeniul uneltelor de producţie se constată prezenţa comerţului transilvănean.

În a doua jumătate a sec. al XV-lea, oraşul Bucureşti devenise nu numai o piaţă de desfacere a diferitelor produse dar şi un centru de tranzitare a mărfurilor între sud-estul Europei şi oraşele occidentale. Acest fapt rezultă incontestabil şi din scrisoarea trimisă de Basarab Laiotă negustorilor braşoveni (1474—1476) pe care îi anunţa că a sosit aici „un neguţător turc cu marfă bună şi multă", fapt pentru care îi îndemna pe aceştia „să se tocmească şi să se învoiască cu turcul în cetatea Bucureşti" [1]. Tranzacţiile comerciale erau facilitate pe piaţa bucureşteană de circulaţia monedei autohtone şi străine. Descoperirile arheologice şi numismatice de la Străuleşti, Tînganu, cartierul Militari ş. a., dovedesc că spre sfîrşitul sec. al XV-lea şi începutul veacului următor asprul turcesc ocupa un loc predominant, acestuia adăugîndu-i-se florinii ungureşti, monedele germane etc. Activitatea comercială se desfăşura, în special în sectorul din jurul Curţii voievodale.

Vatra oraşului Bucureşti în sec. al XV-lea era restrînsă, ocupînd în special partea stîngă a rîului Dîmboviţa în perimetrul înscris astăzi pe Piaţa Splaiului (Operetei), spitalul Colţea, podul Şerban Vodă, avînd în centru Curtea domnească. În prima jumătate a veacului al XVI-lea suprafaţa oraşului se măreşte, extinzîndu-se însă tot pe partea stîngă a rîului. În jurul Curţii domneşti se va consolida activitatea meşteşugărească şi comercială a oraşului. Agricultura constituia pentru populaţia orăşenească o preocupare de seamă. Chiar şi unii meşteşugari sau negustori, concomitent cu practicarea îndeletnicirii lor, se ocupau cu întreţinerea livezilor, a grădinilor şi îndeosebi a viilor. Oraşul a rămas secole de-a rîndul înconjurat de numeroase grădini şi vii, unele dintre acestea făcîndu-şi loc şi în gospodăriile din cadrul oraşului. Reşedinţa domnească de pe Dîmboviţa îmbina în această etapă, într-o măsură

1 I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească*, I, Buc., 1905, p. 123—124.

apreciabilă, specificul aşezărilor urbane medievale cu acela al satelor vremii.

Devenit unul din importantele centre ale ţării, oraşul avea o structură socială complexă. În afara meşteşugarilor, negustorilor, ţăranilor dependenţi şi liberi încep să se grupeze în Bucureşti şi o serie de boieri dintre care unii ocupau dregătorii domneşti, călugări, clerici, ostaşi ş.a. Exploatarea maselor largi orăşeneşti de către elementele feudale a făcut ca lupta de clasă să se manifeste sub variate forme, destul de puţin menţionate însă în documentele cunoscute pînă în prezent.

Ca şi alte centre urbane mai însemnate ale Ţării Româneşti şi la Bucureşti au funcţionat, începînd încă din a doua jumătate a sec. al XV-lea, organe administrative domneşti şi probabil orăşeneşti. Într-o carte dată sibienilor la 15 noiembrie 1469 „din cetatea Bucureşti“ [1] este menţionat Neagu Vornicul, primul slujbaş administrativ domnesc cunoscut care îşi desfăşoară activitatea în oraşul de scaun de pe Dîmboviţa. Despre o organizare a vieţii orăşeneşti, în sec. al XV-lea şi începutul veacului următor, izvoarele documentare cunoscute nu dau nici o ştire, deşi este neîndoielnic că în această perioadă a existat o formă de organizare locală. Este de menţionat faptul că, unele oraşe de mai mică importanţă decît Bucureştii, ca Rîmnicu Vîlcea, Buzău, Argeş ş.a. aveau în prima jumătate a sec. al XVI-lea o administraţie orăşenească proprie.

Situaţia politică şi militară în a doua jumătate a sec. al XV-lea şi în prima jumătate a sec. al XVI-lea

Prezenţa voievodului Vlad Ţepeş la Bucureşti a fost impusă, probabil, mai mult de urmărirea raportului de forţe la Dunăre. Aşezarea Bucureştilor reprezenta în timpul acestui voievod nu numai un centru economic regional, protejat probabil ca şi celelalte oraşe din ţară, ci şi un punct fortificat ridicat într-o zonă de unde puteau fi supravegheate mai uşor mişcările armatei otomane la Dunăre. În condiţiile consolidării politicii sale interne împotriva grupărilor feudale şi a alcătuirii unei armate bine organizate, Vlad Ţepeş refuză, din anul 1459, plata tributului faţă de Poartă. Pentru a preîntîmpina marea expediţie de pedepsire pregătită de sultanul Mohamed al II-lea, voievodul român a trecut, în iarna anului 1461—1462, la nimicirea fortificaţiilor turceşti de pe Dunăre, de la gurile acesteia pînă către Zimnicea. Este posibil ca Bucureştii să-l fi găzduit mai mult timp, ţinînd seama de faptul că la Dunăre lucrurile se precipitau într-un mod alarmant. La 26 aprilie 1460 o puternică armată turcească, apreciată în unele izvoare ca avînd 250.000 de oameni [2] (cifră probabil exagerată), se îndreaptă spre uscat şi pe mare spre Ţara Românească. Războiul antiotoman din vara anului 1462, care a constituit o strălucită victorie a poporului român împotriva uneia dintre cele mai puternice concentrări de forţe otomane de la jumătatea sec. al XV-lea a avut, pe cît se pare, unele etape de desfăşurare şi pe teritoriul Bucureştilor.

1 Hurmuzaki, XV, p. 73.

2 *Istoria României*, II, p. 471.

Unii cercetători identifică Bucureştii cu acel oraş, menţionat de L. Chalcocondil în a sa descriere a campaniei din 1462 în jurul căruia întinzîndu-se un cerc mlăştinos, voievodul muntean *„îl apăra şi-l păzea şi-l făcea foarte întărit din fire şi-l pune foarte bine la adăpost“* [1] Fără îndoială că Bucureştii, chiar şi fără a fi centrul unor asemenea evenimente, precum şi satele din jur, au avut mult de suferit din partea invadatorilor turci, care reuşesc să înainteze în 1462, pînă spre Tîrgovişte. Turcii primesc acolo lovituri grele.

După înfrîngerile suferite, Mohamed al II-lea se vede nevoit să ordone retragerea armatelor demoralizate, sultanul însuşi, îmbarcîndu-se la Brăila, se grăbeşte să mascheze acest insucces prin marile festivităţi de la Adrianopol. El lasă însă, la graniţele Ţării Româneşti pe Radu cel Frumos, pretendent la scaunul de domnie, adus de turci cu ocazia dezastruoasei lor campanii. În urma unei noi victorii repurtate de Vlad Ţepeş, pericolul turcesc a fost îndepărtat şi mai mult pentru acea perioadă. Dar în aceste condiţii, contradicţiile dintre voievod şi marii boieri s-au ascuţit. În noiembrie 1462, în urma trădării acestora, Vlad Ţepeş este îndepărtat din domnie şi apoi făcut prizonier de armatele ungureşti, în timp ce era înlocuit cu fratele său, Radu cel Frumos, protejatul turcilor.

Promovînd o consecventă politică filo-otomană, noul voievod îşi va stabili reşedinţa domnească nu la Tîrgovişte ca înaintaşii săi, ci la Bucureşti, tîrg aflat în apropierea cetăţilor devenite turceşti de la Turnu, Giurgiu şi Silistra. Astfel, dacă ridicarea fortăreţei militare a Bucureştilor în timpul lui Vlad Ţepeş a fost o manifestare a politicii ostile turcilor promovată de voievod, transformarea Bucureştilor în scaun domnesc, inaugurată de Radu cel Frumos s-a dovedit a fi o necesitate a acelui voievod supus turcilor pentru a fi cît mai aproape de raialele de la Dunăre. Cel mai vechi document cunoscut pînă în prezent, în care Bucureştii apar ca reşedinţă domnească, datează din 14 octombrie 1465, fiind emis de Radu cel Frumos *„în cetatea de scaun Bucureşti“* (у настолни град Букурещи)[2] deşi oraşul a fost probabil locuit de acelaşi voievod chiar din noiembrie 1462. În acest sens, este de menţionat că în timp ce de la Radu cel Frumos se cunosc 16 documente emise în Bucureşti, nu se ştie nici unul dat la Tîrgovişte. Deşi reşedinţă a Curţii domneşti timp de mai bine de un deceniu, oraşul a fost puternic stînjenit în dezvoltarea lui de evenimentele politice care au agitat ultima parte a domniei lui Radu cel Frumos. Domnia acestui voievod se desfăşoară într-o etapă în care Moldova, sub conducerea lui Ştefan cel Mare (1457—1504), reprezenta o puternică barieră împotriva expansiunii turceşti. Unul din obiectivele principale ale politicii voievodului moldovean faţă de Ţara Românească, a fost acela de a avea aici un aliat în lupta sa antiotomană. Dar Radu cel Frumos, exponent al unei puternice grupări boiereşti, nu a răspuns niciodată la o asemenea orientare politică. De aceea, relaţiile dintre cele două ţări, în cel de-al VIII-lea deceniu al sec. al XV-lea,

1 Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice* (ediţia V. Grecu), Ed. Acad., Buc., 1958, p. 286.

2 *Doc. priv. ist. Rom.* veac XIII, XIV şi XV, B. Ţara Românească, p. 139.

Vlad Ţepeş (1456—1462, 1476) (după o broşură germană)

au fost dominate de repetatele expediții, într-o parte și alta a graniței de pe Milcov, toate soldîndu-se, nu numai cu înfrîngerea voievodului muntean, dar și cu pustiitoare distrugeri de orașe și sate. La 18 noiembrie 1473 armatele moldovenești conduse de Ștefan cel Mare au repurtat pe pîrîul Vodnăului (al Vodnei), aflat la circa 45 km nord-est de București, o mare victorie asupra muntenilor. Letopisețul anonim al Moldovei relatează că după trei zile de crîncenă luptă *„sîmbătă spre duminică a lăsat toate ale sale Radul vodă în ocolul său și a fugit cu toată oastea sa în cetatea sa de scaun Dîmbovița* (București, n.n.). *La 23, a venit Ștefan Voievod cu toată oastea sa și a împresurat cetatea Dîmboviței. Și în noaptea aceea a fugit Radul Voievod din cetate. La 24 ale aceleiași luni, miercuri, a luat Ștefan Voievod cetatea și a intrat în ea. Și a luat și pe doamna lui Radul Voievod și pe fiica lui, care-i era singura născută și toate comorile lui și toate veșmintele și toate steagurile lui. Și a rămas acolo trei zile veselindu-se"* [1]. Altă cronică menționează fuga voievodului muntean de pe cîmpul de luptă într-un castel *„asediat cu tărie"* [2] în ziua de 23 noiembrie. În timp ce Ștefan cel Mare și-a petrecut scurta ședere în București *„în acel castel"*, cum relatează cronica moldo-polonă [3], înțelegînd probabil cetatea, tabăra armatei sale a fost stabilită lîngă o pădure, fapt consemnat în cronica moldo-germană [4]. La plecarea lui din București, Ștefan a lăsat aici ca voievod pe Basarab Laiotă, ajutat de contingente moldovenești. Numai la o lună de la aceste evenimente, Radu cel Frumos, cu sprijinul boierimii muntene și al unui puternic detașament turcesc, revenind în țară, alungă pe rivalul său. În perioada noiembrie 1473—1475 Radu cel Frumos a avut de înfruntat cel puțin patru atacuri din partea lui Basarab Laiotă. În anul 1474 voievodul fiind bolnav, trebui să părăsească București *„cu toată curtea"* în fața unei intervenții moldovenești și să rămînă la Giurgiu, de unde la 10 august anunța pîrgarilor din Brașov că însănătoșindu-se, va porni asupra vrăjmașului său Laiotă. Către sfîrșitul anului 1474 situația politică a Țării Românești a fost deosebit de agitată. Trei pretendenți : Laiotă Basarab, Basarab cel Tînăr (Țepeluș) susținut de transilvăneni, și Radu cel Frumos își disputau cu puterea armelor dreptul la scaunul domnesc al țării. Sprijinit de turci, în ianuarie 1475 Radu reușește să revină la București, dar numai pentru scurtă vreme, căci după dezastruoasa înfrîngere a armatelor otomane la Vaslui (10 ianuarie 1475), voievodul este din nou alungat de vechiul său rival Basarab Laiotă ajutat de moldoveni. Înscăunat pentru a patra oară, noul voievod, devenind adeptul intereselor puternicii grupări boierești filo-otomane din Țara Românească, părăsește tabăra susținătorilor săi de pînă atunci și în mai 1475 primește, la Constantinopol, confirmarea de domnie.

În condițiile victoriei moldovenilor din vara anului 1476 situația politică a voievodului din București era din nou periclitată. Într-adevăr, în cursul lunii noiembrie 1476 două oști coborau spre București : una din Moldova, iar cealaltă din Transilvania. În mijlocul armatei transil-

1 P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, Buc., 1959, p. 17.
2 *Ibidem*, p. 31.
3 *Ibidem*, p. 180.
4 Ibidem p. 31.

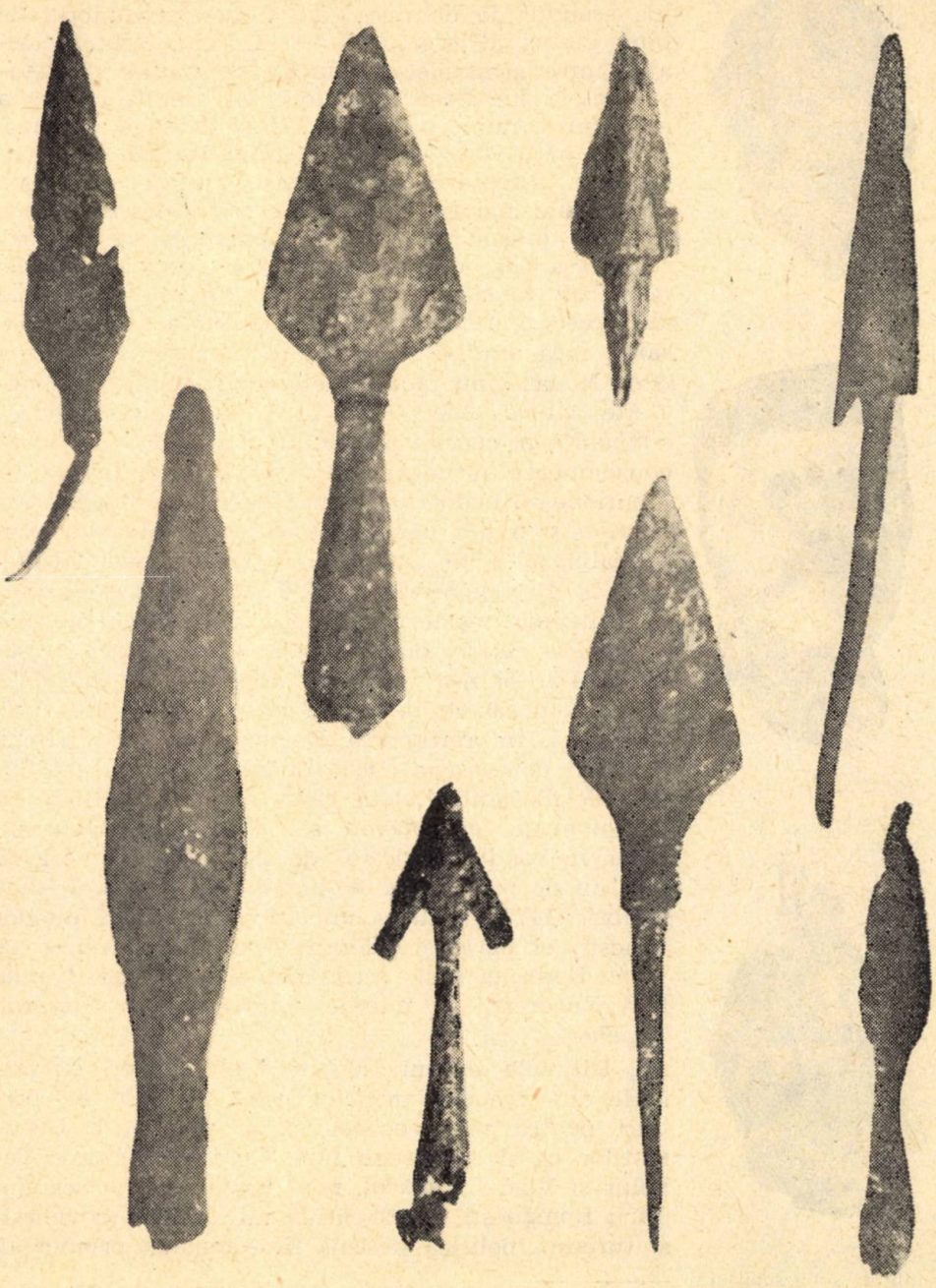

Vîrfuri de săgeți din sec. XV—XVI descoperite pe teritoriul Bucureștilor

Cahle de sobă smălțuite redînd capete de cavaleri găsite cu ocazia cercetărilor arheologice de la Mihai Vodă

vănene revenea în Țara Românească pentru a prelua scaunul de domnie Vlad Țepeș, prizonierul de pînă atunci al regelui Matei Corvin. Prima cioc-nire între armatele de dincolo de munte și detașamentele lui Basarab Laiotă, în rîndurile cărora se aflau și numeroși turci, a fost deosebit de grea. Înfrînt însă, voievodul muntean se retrage la București în așteptarea unor noi ajutoare turcești. Cîteva zile mai tîrziu armatele moldo-transilvănene asediară orașul. La 11 noiembrie Ștefan Bathory se adresa sibienilor *„din lagărul oștirilor regale chiar de lîngă București"* [1]. Întăriturile puternice ale orașului, refăcute cu temeinicie de Laiotă Basarab încă din 1476 cînd el le numește chiar „Cetatea Noua" [2], au făcut ca eforturile aliaților să necesite cîteva zile. Abia la 16 ale lunii *„într-o sîmbătă s-au cucerit prin luptă cetatea Bucureștilor"* consemnează un document [3]. Cu această ocazie se menționează în documente capturarea de steaguri, cai turcești și multe cămile. Orașul și cetatea au avut probabil mult de suferit în urma acestei bătălii, căci la 17 noiembrie 1476 Vlad Țepeș cerea din Transilvania meșteri dulgheri pentru curțile din Tîrgoviște, unde dorea să-și restabilească reședința. Dar el n-a reușit să îndeplinească măsurile propuse, deoarece la numai cîteva zile a fost ucis de boieri, în apropierea Bucureștilor, la Bălteni. Scaunul domnesc al Țării Românești este luat din nou de Basarab Laiotă care, datorită politicii lui filo-otomane, era nevoit să rămînă la București, chiar în condițiile destul de grele pe care orașul, fost nu de mult cîmp de bătălie, le oferea. În noiembrie 1477, în urma unei noi intervenții moldovenești, el părăsește definitiv scaunul domnesc al Țării Românești și, retrăgîndu-se în Transilvania, lasă Bucureștii în mîinile rivalului său, Basarab Țepeluș.

Ultimele decenii ale sec. al XV-lea și primele din veacul următor sînt tot atît de tulburi pentru viața economică și politică a Bucureștilor ca și a întregii țări. Conflictul dintre Țepeluș și Vlad Călugărul, noul pretendent la scaunul Țării Românești, intervențiile militare moldovenești și turcești, politica deschis filo-otomană promovată

1 Hurmuzaki, II_2, p. 243.
2 *Ibidem*, XV_1, p. 89.
3 *Ibidem*, p. 95.

de marea feudalitate, îşi pun pecetea şi asupra dezvoltării Bucureştilor. Oraşul îşi va disputa întîietatea de reşedinţă domnească cu Tîrgovişte, voievozii plecaţi turcilor rămînînd aici, cei ostili Porţii şezînd în oraşul de pe Ialomiţa. În timp ce Vlad Călugărul va fi legat mai mult de Bucureşti prin însăşi politica sa filo-otomană, Radu cel Mare, în timpul căruia oraşul de pe Dîmboviţa apare menţionat într-un document cu denumirea de *„minunat scaunul Bucureştilor"*[1], va sta la Tîrgovişte.

În 1512 Vlad cel Tînăr este prins de puternicul pașă Mehmed Beg şi ucis prin tăierea capului *„supt un păr în Bucureşti"* [2]. Succesorul său Neagoe Basarab, deşi supus turcilor, nu va rămîne mult timp aici, pe cînd Radu de la Afumaţi va purta cîteva din cele 19 bătălii cu turcii, în jurul Bucureştilor.

Fără îndoială că oraşul a avut mult de suferit în urma acestor evenimente. Acţiunile prădalnice ale cetelor otomane s-au abătut adesea şi asupra reşedinţei domneşti, stînjenindu-i continua dezvoltare.

Cu toate aceste calamităţi oraşul Bucureşti devine încă din prima jumătate a sec. al XVI-lea unul din cele mai importante centre orăşeneşti ale Ţării Româneşti, deţinînd primul loc după Tîrgovişte. Documente domneşti din 1534 şi 1538 atribuie Bucureştilor calificativul de *„mare cetate"* [3] sau *„minunata cetate"* [4], formule diplomatice în care se reflectă probabil şi unele realităţi. În aceeaşi perioadă Anton Verančič nota în însemnările sale că Bucureştii, Tîrgovişte şi Poienarii sînt cele trei cetăţi de piatră (arces lapideae) [5] ale Ţării Româneşti, scriitorul dalmatin referindu-se fără îndoială la palatul voievodal de pe Dîmboviţa.

Către mijlocul sec. al XVI-lea rolul economic şi în special politic al Bucureştilor cunoaşte o simţitoare creştere datorită într-o mare măsură domniilor unor voievozi supuşi turcilor şi nevoiţi să rămînă cît mai aproape de sprijinitorii lor.

---

1 *Doc. priv. ist. Rom.*, veac XVI B Ţara Românească, Ed. Acad., 1951, I p. 40.

2 Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, (ed. C. Grecescu), Ed. Acad., Buc. 1963, p. 29.

3 *Doc. priv. ist. Rom.*, veac XVI B., Ţara Românească, Ed. Acad. 1951, II, p. 170.

4 *Ibidem*, p. 239.

5 A. Popiu Ilarian ; *Tezauru de Monumente Istorice*, Bucureşti 1864, III, p. 178.

Cap. 2. ORAȘUL BUCUREȘTI ÎN PERIOADA 1545—1601

Începînd din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, rolul orașului București în istoria Țării Românești apare din ce în ce mai însemnat, atît din punct de vedere economic cît și politic.

După prăbușirea Ungariei, în urma dezastrului de la Mohács (1526), Țara Românească devine tot mai înfeudată Porții. Regimul de exploatare instaurat de turci a jucat un rol negativ, de frînare a dezvoltării forțelor de producție [1]. Totuși orașul București, centru meșteșugăresc evoluat, legat încă de la înființarea sa de drumurile comerciale, își menține în veacul al XVI-lea un anumit nivel. Dezvoltarea Bucureștilor pe plan economic atrage după sine și creșterea importanței sale politice, orașul bucurîndu-se, ca și în cea de-a doua jumătate a veacului al XV-lea, de o atenție specială din partea puterii centrale. În aceste condiții, Bucureștii cuceresc întîietatea economică și politică față de Tîrgoviște.

Dezvoltarea economică

Jucînd un rol important în procesul de producție și de schimb cu satele vecine și în acel al schimbului dintre zone geografice diferite, orașul București tinde să ajungă, din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, unul dintre cele mai de seamă centre economice ale Țării Românești.

Meșteșugurile sînt semnalate în repetate rînduri în documentele bucureștene din cea de a doua jumătate a veacului al XVI-lea, cînd se constată, pe lîngă producția la comandă, și existența producției destinată pieții. În același timp trebuie subliniat faptul că datorită slabei diferențieri între procesul de producție și cel de circulație, meșteșugarul era și negustorul propriilor sale produse. În această epocă, în mod aproape precumpănitor, *„produsul trece din mîinile producătorului*

1 Istoria României, II, p. 787.

direct în mîinile consumatorului, vînzarea produsului fiind uneori precedată de un schimb al acestuia pe produse agricole '[1].

Din acestă cauză meşteşugarii bucureşteni — a căror producţie era destinată mai cu seamă satisfacerii consumaţiei proprii sau a unui grup social restrîns (familie, vecini etc.) — nu au reuşit să acopere în veacul al XVI-lea cerinţele mereu sporite ale pieţii interne, simţindu-se necontenit necesitatea recurgerii la importul de produse meşteşugăreşti străine, în special transilvănene.

La Bucureşti se întîlnesc în veacul al XVI-lea ca meşteşugari din domeniul prelucrării metalelor, arcarii, potcovarii şi săbierii. Printre meşteşugarii din ramura prelucrării lemnului se numără podarii, dulgherii ; în ramura prelucrării ţesăturilor şi a pieilor sînt cunoscuţi croitorii, şelarii, cizmarii şi cojocarii ; din domeniul producţiei alimentare sînt documentaţi meşterii de moară (maestorii), miedarii (producătorii şi vînzătorii de mied), casapii (măcelari) şi brăgarii. Din alte ramuri se întîlnesc meşteşugari de artă : mîngînari (giuvaergii, confecţionînd salbe de mărgăritar), zlătari şi zugravi ; din branşa medico-sanitară : bărbieri, băiaşi ş.a.

Meşteşugarii bucureşteni alcătuiau una din păturile sociale cele mai însemnate ale populaţiei oraşului. Ei erau grupaţi pe profesii, pe diferite uliţe sau mahalale care — în majoritatea cazurilor — au ajuns să poarte mai tîrziu denumirea meşteşugului practicat de ramura respectivă.

Din punctul de vedere al situaţiei materiale, meşteşugarii bucureşteni nu se prezentau însă ca o masă omogenă. Cu toate că unii dintre ei — datorită exploatării la care şi-au supus calfele şi ucenicii — dobîndiseră oarecare avere, devenind posesori de proprietăţi (case, prăvălii, pivniţe, livezi, vii etc.), marea lor majoritate au rămas însă oameni de condiţie materială modestă, cîştigîndu-şi existenţa numai prin practicarea meşteşugului. Cei mai mulţi nu posedau decît o locuinţă proprie în care era şi atelierul.

O pondere însemnată în cadrul economiei bucureştene din sec. al XVI-lea a avut-o activitatea de schimb a meşteşugarilor şi negustorilor din Bucureşti, dovedită prin existenţa a numeroase obiective comerciale (pivniţe, prăvălii, dughene etc.), construite de regulă în centrul economic al oraşului, în care se comercializau o serie de produse locale. Este firesc deci ca prăvăliile şi pivniţele, prin valoarea lor economică, să constituie obiectul principal al majorităţii tranzacţiilor înregistrate în documente.

În prăvăliile bucureştene se desfăceau produsele meşteşugarilor localnici, produsele agricole — în special cele realizate pe domeniile marilor boieri şi ale mănăstirilor — mărfuri orientale venite de peste Dunăre şi altele apusene aduse din Transilvania. Abundenţa de alimente şi numărul nu prea mare al meşteşugarilor impuneau ca vînzarea lor să se facă la preţuri mai scăzute în comparaţie cu produsele meşteşugăreşti. Preţul produselor meşteşugăreşti desfăcute pe piaţa internă

---

1) V. I. Lenin. *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* în *Opere complete*, 3, Buc., Ed. Politică, 1961, p. 325.

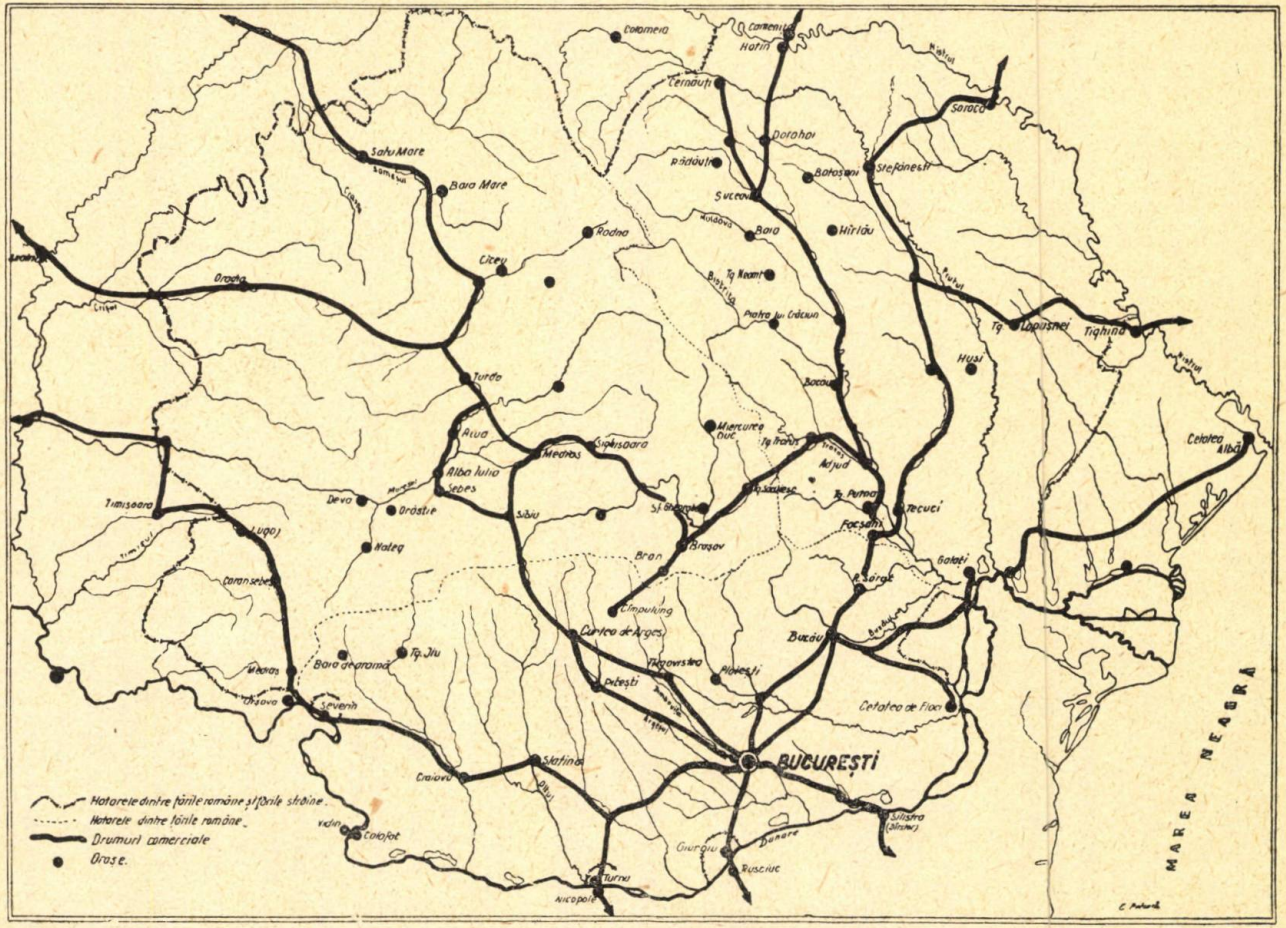

Harta principalelor drumuri comerciale ale Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei, la jumătatea veacului al XVI-lea

varia totodată şi în raport cu materia primă care putea fi găsită în ţară sau importată ; de aceea hainele făcute din aba sau postav românesc aveau un preţ mai scăzut, în timp ce acelea confecţionate din mătăsuri, blănuri sau stofe scumpe se ridicau la un preţ mult mai mare.

Extinderea economiei băneşti şi creşterea pieţii interne a Ţării Româneşti, precum şi dezvoltarea tot mai accentuată a producţiei de mărfuri meşteşugăreşti a Braşovului şi Sibiului şi prezenţa unor mărfuri apusene pe piaţa Transilvaniei, au determinat importul din aceste două oraşe ardelene în Ţara Românească a unor însemnate cantităţi de mărfuri. Se aduceau postavuri din Ypres, Louvain, Brüges, Köln, Bergamo, Cehia şi Polonia, cuţite din Stiria, metale şi produse meşteşugăreşti braşovene şi sibiene etc.

La acest comerţ fructuos negustorii bucureşteni au jucat un rol însemnat, a cărui creştere era îndeobşte strîns legată de neîncetata dezvoltare economică şi politică a Bucureştilor. Totuşi nu trebuie supraestimate legăturile economice cu Braşovul sau, mai ales cu Sibiul, deoarece orientarea comercială a oraşului era dirijată în special spre sudul Dunării, fiind impusă de turci. Oraşul se transformă astfel într-un însemnat centru din sud-estul Europei, încadrat însă în sistemul economic monopolist al Porţii otomane.

Pentru satisfacerea luxului Curţii domneşti şi a marei boierimi se importau din Veneţia — mai cu seamă prin mijlocirea negustorilor greci şi ragusani — mătăsuri, stofe scumpe lucrate cu fir de aur, postavuri, catifea neagră, podoabe, pahare de cristal etc., exportîndu-se în schimb vite, piei de animale şi ceară.

În ceea ce priveşte circulaţia monetară la Bucureşti în această epocă, moneda curentă a tuturor tranzacţiilor comerciale era cu precădere asprul turcesc. Circulau însă şi galbenii ungureşti numiţi şi ughi, ducaţii şi talerii austrieci.

În veacul al XVI-lea comerţul în oraşul Bucureşti — deşi înregistrează o anumită înflorire datorită în parte tranzitului — relevă totuşi, prin marile diferenţe de preţuri, contrastul existent pe piaţa internă între abundenţa produselor agricole-pastorale-alimentare şi raritatea produselor meşteşugăreşti autohtone. Slaba dezvoltare a producţiei meşteşugăreşti locale, insuficientă în acoperirea nevoilor mereu crescînde ale pieţii interne, provoacă recurgerea în mod precumpănitor la import. În stînjenirea comerţului negustorilor şi meşteşugarilor bucureşteni datorită monopolului turcesc, concurenţei externe şi numeroaselor vămi, mai contribuie şi privilegiile economice acordate de domn unor mari boieri şi mănăstiri din oraş pentru desfacerea produselor în prăvăliile proprii. De aceea dezvoltarea oraşului se menţine în ansamblu în veacul al XVI-lea la un nivel încă destul de redus, cu puternice reminiscenţe agrare, în absenţa unei producţii meşteşugăreşti dezvoltate, menite a asigura cerinţele pieţii interne.

Viaţa social-politică

Populaţia de bază a Bucureştilor în veacul al XVI-lea — în afara oştenilor de la Curtea domnească, a boierilor, clericilor şi personalului de curte, slugi şi robi — era alcătuită din meşteşugari şi negustori care nu părăsiseră încă preocupările lor agricole. Rolul deosebit de important

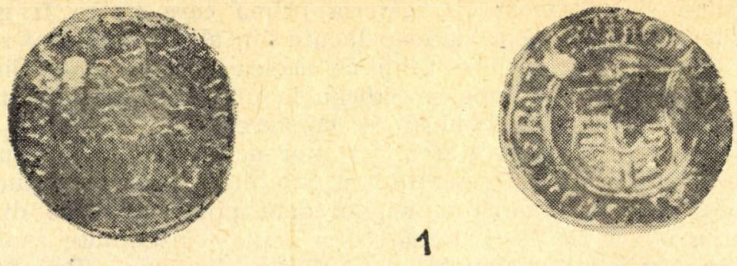

1

2

3

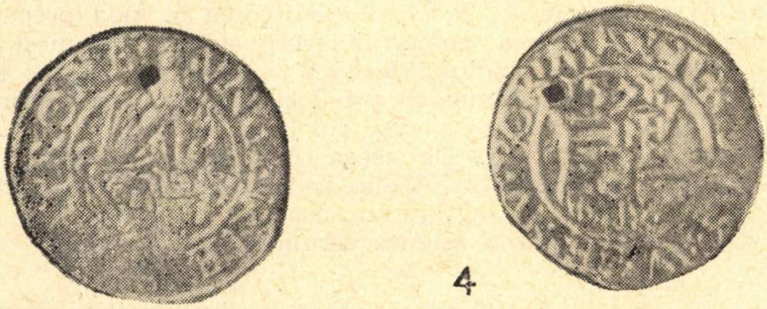

4

Monede datînd din sec. al XVI-lea găsite la Bucureşti

1. Dinar emis de Ferdinand I. în 1550
2. Gross lituanian din 1562
3—4. Dinari emişi de Maximilian II în 1574 şi 1576

pe care-l aveau meşteşugarii şi negustorii bucureşteni în viaţa oraşului se reflectă mai cu seamă în listele de martori orăşeni găsite în documentele acestei perioade. Pentru veacul al XVI-lea s-au păstrat în actele bucureştene cunoscute 96 menţiuni documentare de martori, repartizaţi astfel pe categorii sociale : cler (41 preoţi) ; boieri (12 dregători) ; oşteni (4 slujitori) ; negustori (16) ; meşteşugari (21) ; diverşi (un hagiu şi un pristav). După cum se poate constata din această statistică — desigur relativă — meşteşugarii constituiau totuşi circa 22% din numărul martorilor, iar negustorii circa 17%.

În afara preoţilor menţionaţi în număr mare (în documente 42%), fapt ce se explică prin influenţa precumpănitoare exercitată de biserică în epoca feudală şi de numărul ridicat al aşezămintelor eclesiastice din Bucureşti, se relevă ponderea meşteşugarilor şi negustorilor ce depuneau mărturii. Aceasta reflectă — chiar în condiţiile imperfecte pe care le cunoaştem — rostul şi consideraţia pe care ei le aveau în cetatea de scaun de pe malurile Dîmboviţei.

Deşi abia după cîteva decenii viaţa orăşenească începe să oglindească frămîntările societăţii împărţite în clase antagoniste, nici acum nu lipsesc conflictele dinăuntrul oraşului.

Numeroasele obligaţii faţă de domnie, definite în documente cu termenii generici de „dări" în bani sau „slujbe" în natură, au dus la pauperizarea, în foarte dese cazuri, a micilor meşteşugari obligaţi să-şi vîndă uneltele necesare practicării profesiunii lor, sau să accepte împrumuturi cămătăreşti cu dobînzi înrobitoare. Exploatarea la care erau supuşi meşteşugarii a creat în rîndurile lor un spirit de opoziţie care se reflectă în chipuri diferite, în special prin fugă sau refuz de a-şi plăti dările.

Un moment important, care a prilejuit neîndoielnic mişcări de mase, l-a constituit tulburările din Bucureşti şi din restul ţării în primăvara anului 1575. Ele au fost provocate de marea foamete ce a pustiit atît Moldova cît şi Ţara Românească în iarna anilor 1574—1575, după ce ambele ţări fuseseră teatrul de luptă între armatele turceşti cotropitoare şi oastea lui Ioan Vodă cel Viteaz.

Solul polon la Poartă, Andrei Taranowski, întorcîndu-se în ţară şi trecînd prin Bucureşti la 5 aprilie 1575 aminteşte că oamenii se omorau între ei datorită lipsei şi a scumpetei alimentelor [1]. Dieta Transilvaniei permitea la 9 decembrie 1575, secuilor din Ardeal, să-şi vîndă grîul în Moldova şi Ţara Românească unde exista mare lipsă de bucate [2].

La grelele încercări de pe urma războiului şi ale foametei, se adăugase şi izbucnirea unei cumplite epidemii de ciumă, care a provocat ravaje în 1575 atît în ţară cît şi în Bucureşti. În faţa unui tablou atît de întunecat, ne putem da seama de gradul de exploatare în care se zbăteau masele populare bucureştene, crunt lovite de calamităţile anului 1575 şi starea de efervescenţă care le-a împins la izbucniri violente. Raritatea izvoarelor interne ne împiedică să apreciem amploarea acestor frămîntări sociale înregistrate la Bucureşti spre sfîrşitul

1 A. Veress. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, II, Buc., 1930, p. 61.

2 Hurmuzaki, II_5, p. 766—767.

veacului al XVI-lea şi care anunţau manifestările hotărîte ale luptei de clasă din secolele următoare.

Veacul al XVI-lea este hotărîtor pentru istoria oraşului Bucureşti, deoarece în această vreme — mai cu seamă după 1545 — importanţa economică crescîndă a aşezării de pe malurile Dîmboviţei, concomitent cu presiunea exercitată de Poartă pentru statornicirea capitalei ţării vasale cît *„mai aproape de graniţa turcească“* [1], determină domnia să-şi stabilească aici, aproape în permanenţă, reşedinţa de scaun.

Întărirea puterii turceşti după prăbuşirea Ungariei şi transformarea ei în paşalîc turcesc, duce la înăsprirea jugului otoman şi asupra Ţării Româneşti şi la orientarea întregii activităţi economice şi politice spre Constantinopol. Cu acest prilej, Bucureştii se afirmă drept cel mai însemnat centru comercial al ţării.

Domniile lui Mircea Ciobanul (1545—1554, 1558—1559) reprezintă un moment însemnat în istoria politică a oraşului, acest domn restabilind în mod statornic la Bucureşti reşedinţa domnească.

Datorită numeroaselor sale conflicte cu marii boieri care încercau să-şi asigure sporirea privilegiilor prin limitarea puterii domneşti, Mircea Ciobanul, temîndu-se ca nu cumva să fie atacat pe neaşteptate de către unii din ei, refugiaţi în Transilvania, a hotărît încă din 1545 întărirea oraşului. Cum însă turcii nu permiteau fortificaţii de piatră, domnul s-a mărginit în a înconjura Bucureştii cu *pari mari de stejar* [2]. Concomitent cu aceste lucrări, voievodul iniţiază măsuri sîngeroase de reprimare a boierilor rivali. Cronica consemnează faptul că nu mult după venirea lui în Bucureşti, Mircea Ciobanul *„au tăiat pre boieri anume: Coadă vornecul i brat ego Radul comisul i Dragul stolnicul i Stroe spătarul i Vintilă comisul şi pre mulţi boiari....“* [3].

Prima domnie a lui Mircea Ciobanul se încheie în mod tragic pentru Bucureşti, deoarece hoardele turceşti, venite la instigarea marii boierimi să-l mazilească şi să înscăuneze un nou domn în persoana lui Pătraşcu vodă zis cel Bun (1554—1558), au jefuit oraşul şi i-au dat foc ca într-o adevărată expediţie de jaf (martie 1554) [4]. După aproape patru ani de pribegie, Mircea Ciobanul izbuteşte să revină în scaun, neuitînd să pedepsească trădarea boierilor săi.

Moartea voievodului survenită în septembrie 1559 — fiind chiar îngropat la 21 ale lunii în ctitoria sa domnească din Bucureşti [5] — deschide o nouă perioadă de anarhie feudală, marea boierime privilegiată opunîndu-se puterii centrale, reprezentată prin fiul fostului domn. Noul voievod a fost Petru cel Tînăr (1559—1568), înscăunat sub tutela mamei sale, doamna Chiajna. Mai tîrziu, la numirea în scaun a lui Alexandru al II-lea Mircea (1568—1577), nepotul lui Mihnea cel Rău, masele populare profitînd de tulburările provocate de

---

1 După informaţia genovezului Franco Sivori la Şt. Pascu, *Petru Cercel şi Ţara Românească la sfîrşitul sec. al XVI-lea*, Cluj, 1944, p. 169.

2 *Chronik des Hieronimus Ostermayer 1520—1561* (ed. Joseph Kemeny) în *Deutsche Fundgruben der geschichte Siebenbürgens*, vol. I, Cluj, 1839, p. 31.

3 *Istoria Ţării Româneşti 1290—1690. Letopiseţul Cantacuzinesc* (ed. C. Grecescu şi D. Simonescu), Buc., 1960, p. 38—49.

4 Hurmuzaki, II$_5$, p. 175.

5 *Istoria Ţării Româneşti*, 1290—1690, p. 50.

schimbarea domniei, şi-au manifestat împotrivirea faţă de apăsătorul jug otoman. Astfel, după cum rezultă din însăşi firmanul sultanului Selim II — *„nişte răzvrătiţi"* au dat foc pulberăriei domneşti, aflată probabil în Bucureşti, arzînd cu acest prilej şi alte lucruri importante. Acţiunea a provocat supărarea sultanului care a poruncit domnului o severă anchetă pentru descoperirea făptaşilor, a ceea ce el numea „complot" îndreptat împotriva stăpînirii turceşti în Ţara Românească [1].

Mircea Ciobanul (1548 — 1554; 1558 — 1559) în timpul căruia au avut loc ample lucrări la Curtea Domnească, (după o frescă de la Snagov sec. al XVI-lea)

Domnia lui Alexandru Mircea a fost destul de zbuciumată, pe plan intern avînd de făcut faţă uneltirilor facţiunilor boiereşti, iar pe plan extern amestecînd ţara în războiul moldo-turc din 1574. Sprijinindu-şi fratele, pe Petre Şchiopul, Alexandru Mircea a dus alături de turci, o campanie lipsită de glorie împotriva lui Ioan vodă cel Viteaz, domnul Moldovei. Vajnicul domnitor moldovean, care ridicase steagul eliberării ţării sale de sub jugul otoman, a înfrînt în lupta de la Jiliştea (24 aprilie 1574) armatele lui Alexandru Mircea şi Petru Şchiopul, venite la porunca Înaltei Porţi să-l scoată din scaunul Moldovei. La Bucureşti a fost înscăunat ca domn al Ţării Româneşti, Vintilă vodă, fiul lui Pătraşcu cel Bun, care nu a stat decît patru zile în scaunul domnesc, căci o oaste condusă de boierii rămaşi credincioşi lui Alexandru Mircea, în frunte cu Dragomir vornicul, Mitrea comisul, Bratu paharnicul şi Ioan pîrcălabul, l-a lovit fără veste, făcîndu-l să-şi piardă tronul şi viaţa [2].

În timpul domniei lui Alexandru al II-lea Mircea, în 1574, oraşul Bucureşti găzduieşte pentru scurtă vreme pe călătorul francez Pierre Lescalopier care lasă valoroase însemnări privind reşedinţa domnească a Ţării Româneşti *„Întăriturile acestui oraş* — scrie el — *sînt din trunchiuri mari de copaci, înfipte în pămînt, unul lîngă altul şi legate între ele prin grinzi transversale, prinse de acele trunchiuri prin cuie de*

1 *Istoria României*, II, p. 820.
2 *Istoria Ţării Româneşti 1290—1690*, p. 53.

lemn lungi şi mari". Călătorul francez apreciază ca roditor ţinutul în care se află oraşul, şi dă unele amănunte privind înfăţişarea Bucureştilor, Curtea domnească ş. a. [1].

Jafurile turceşti, cumplita foamete şi pustiitoarea epidemie de ciumă, ca şi frămîntările care au izbucnit la Bucureşti şi în ţară în primăvara anului 1575, au întunecat ultimii ani de domnie ai lui Alexandru Mircea, care a murit în septembrie 1577, fiind îngropat în ctitoria sa bucureşteană de la mănăstirea Sf. Troiţă [2]. I-a urmat în scaun fiul său Mihnea al II-lea, zis Turcitul (1577—1583, 1585—1591), ale cărui domnii şterse şi întrutotul aservite Porţii s-au caracterizat prin sporirea obligaţiilor fiscale faţă de dregătorii de la Constantinopol şi înmulţirea privilegiilor acordate înaltului cler şi marii boierimi.

O dată cu domnia lui Mihai Viteazul (1593—1601), oraşul Bucureşti dobîndeşte un rol de seamă în istoria ţării, devenind centrul de unde a pornit iniţiativa războiului de eliberare de sub jugul otoman. Începutul acestui război l-a constituit uciderea creditorilor şi garnizoanei turceşti din Bucureşti, alcătuită din 2.000 de ostaşi.

După nimicirea turcilor din Bucureşti şi devastarea cetăţilor turceşti de la Dunăre în iarna anilor 1594—1595, evenimentele s-au precipitat. Deoarece Mihai se „hainise" faţă de Poartă, turcii au pregătit o expediţie de pedepsire a ţării şi a neînfricatului ei voievod, mobilizînd în acest scop o armată de aproape o sută de mii de ostaşi, sub comanda personală a marelui vizir Sinan Paşa.

La 13 august 1595 s-a dat marea bătălie de la Călugăreni, în cursul căreia turcii au suferit o răsunătoare înfrîngere, pierzînd trei mii de ostaşi, patru paşale şi şapte sangeaci. Datorită însă superiorităţii numerice a trupelor turceşti, oastea lui Mihai nu a putut să-şi exploateze victoria. Suferind şi ea pierderi grele, a fost nevoită să se retragă peste munţi. Înainte de a căuta refugiul în Transilvania, Mihai a trecut prin Bucureşti la 15 august, poposind aici trei zile, timp în care ostaşii săi împreună cu ardelenii lui Kiraly luară tot ce putură din oraş spre a nu lăsa nimic în mîna duşmanului [3]. Sinan Paşa a reuşit să ocupe vremelnic întreaga ţară pe care a avut chiar intenţia să o transforme în paşalîc.

Instalîndu-se la Bucureşti, el a procedat la fortificarea sistematică a oraşului şi a înălţimii de la mănăstirea Sf. Troiţă. Lucrările iniţiate de comandantul turc (aşa numita „palangă" a lui Sinan Paşa) au fost descrise de către dascălul grec Nichifor Parasio, exarh al patriarhiei de la Constantinopol, trimis de Ieremia Movilă, noul domn al Moldovei, spre a-i oferi lui Sinan Paşa supunerea faţă de Poartă [4].

---

1 Paul I. Cernovodeanu, *Călătoria lui Pierre Lescalopier în Ţara Românească şi Transilvania* la 1574 în „Stud. şi mat. de ist. medie", IV, 1960, p. 441—442. 441—442.

2 *Istoria Ţării Româneşti* 1290—1690, p. 52.

3 Dan Simonescu, *Crônica lui Baltazar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane* în „Stud. şi mat. de ist. medie", II 1959, p. 79.

4 Hurmuzaki, supl. II, vol. I, p. 360 (26 oct. 1595).

Mihai Viteazul (1593—1601) (după o gravură contemporană)

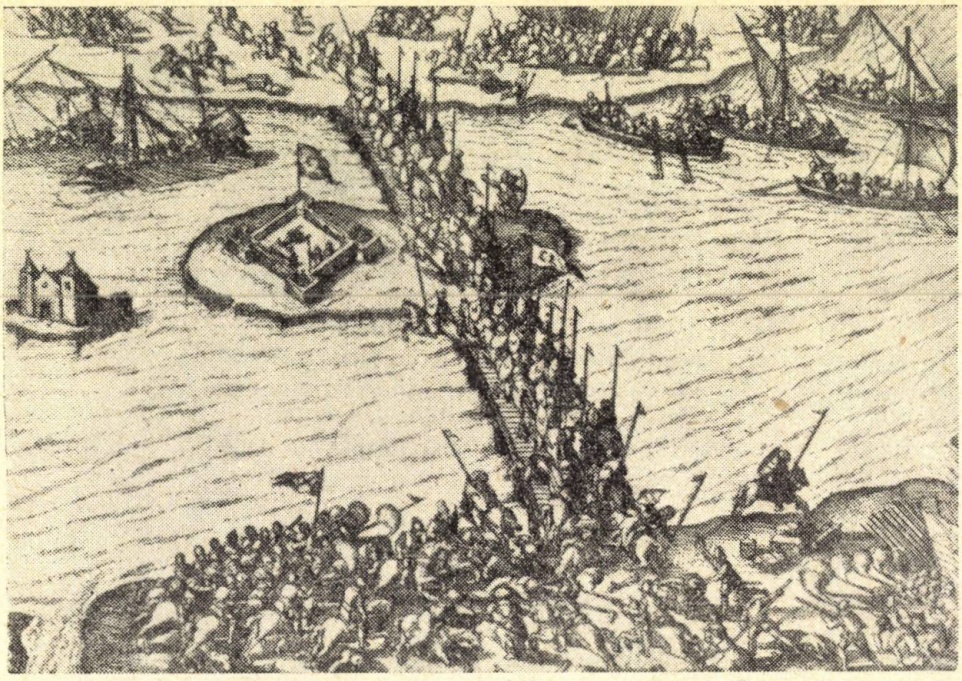

Zdrobirea trupelor turceşti la Giurgiu în octombrie 1595 după eliberarea Bucureştilor de către Mihai Viteazul (gravură în aramă publicată în „*Pannoniae historieae hronologica*", 1596)

Aceste întăriri, descrise de martorul ocular, constau dintr-un *„şanţ lat de trei stînjeni şi adînc tot atît care înconjura oraşul precum şi din două rînduri de copaci înalţi, bătuţi în pămînt şi între rînduri, tot spaţiul... umplut cu pămînt. La distanţe de o săgeată s-au construit nouă băşici* (bastioane n.n.) *pe piloţi şi cu pămînt, pe fiecare putîndu-se pune cîte 15 tunuri"*. Iar mănăstirea Sf. Troiţă — transformată în moscheie turcească — *„Sinan Paşa a fortificat-o cuprinzînd şi zidul cimitirului în fortificaţii şi întărindu-l şi pe acesta cu palisade şi cu lucruri de pămînt. Şi acolo s-au construit 5 sau 7 băşici... iar în castel* (palatul învecinat mănăstirii) *se pot pune cam la zece mii de oameni"* [1].

În toamna anului 1595, primind ajutor din Transilvania şi artilerişti toscani, refăcîndu-şi armata, Mihai Viteazul a pornit la eliberarea ţării de sub cotropitori. Luat prin surprindere de atacul neaşteptat al oştirilor conduse de Mihai, aflînd de grabnica cădere a Tîrgovişte (6 oc-

1 În ceea ce priveşte localizarea topografică în oraş a acestor fortificaţii denumite „palangă", un hrisov de la Radu Vodă Mihnea prin care întărea un loc mănăstirii Sf. Troiţă la 10 ianuarie 1623 precizează că acel loc se afla „din josul oraşului Bucureşti... lîngă mănăstire unde este palanga, pe care au făcut-o Sinan Paşa, însă de lîngă crucea lui Ştefan din sus de ţine palanga, în jos, pe drumul Văcăreştilor pînă la hotarul Grecilor şi din drumul Văcăreştilor în jos pînă la Dîmboviţa şi dela palangă în jos iar la Dîmboviţa", cf. *Doc. privind Ist.* Rom., veac XVII, B. Ţara Românească IV, p. 211. Urmele fostei „palângi" a lui Sinan Paşa de la mănăstirea Sf. Troiţă, Radu Vodă au fost scoase la iveală cu ocazia săpăturilor arheologice iniţiate în acel loc în anii 1953—1954, cf. *Bucureştii de odinioară...*, p. 66—68.

tombrie) și temîndu-se de învăluire, Sinan a părăsit în grabă Bucureștii (12 octombrie) fără a se mai putea folosi de fortificațiile sale; el a însărcinat pe Turan bei să apere orașul. Încercînd să se justifice înaintea Porții, Sinan a relatat într-un raport hotărîrea sa de a distruge orașul și a da *„foc și flăcări la toate casele, bisericile, grădinile și curțile boierești* [1], lucru care s-a și înfăptuit.

Cu această ocazie au fost distruse de turci, în afara mănăstirii Sf. Troiță, și multe din lăcașurile de seamă ale orașului printre care mănăstirea Stelea spătarul, mănăstirea Plumbuita și biserica doamnei Stana sau a doamnei Maria, din apropierea Curții domnești.

Orașul devastat, prădat și părăsit de majoritatea populației refugiate în alte locuri de groaza năvălitorilor, nu a mai putut fi locuit de domnie, astfel încît Mihai Viteazul a fost nevoit să-și mute reședința de scaun la Tîrgoviște, care suferise mai puțin de pe urma turcilor. Acest lucru convenea totodată și intențiilor sale îndreptate spre ducerea unei politici neatîrnate față de Poartă. Pentru un interval de timp de aproape trei decenii, orașul București ruinat și distrus, ocupat din nou de turci în toamna anului 1600, încetează a mai fi scaun permanent de domnie al țării, căzînd într-o stare de vremelnic declin, din care avea să fie scos mai ales datorită activității rodnice a meșteșugarilor și negustorilor reîntorși la vetrele lor, care au făcut să renască așezarea din propria-i cenușă.

Administrația orășenească

Deși existența orașului București este atestată documentar încă de la 20 septembrie 1459, totuși de la această dată și pînă la 13 mai 1563, de cînd se păstrează primul document municipal bucureștean, nu există nici o mărturie internă privitoare la organizarea administrativă a cetății de scaun de pe malurile Dîmboviței.

Se știe doar că Bucureștii — ca și celelalte orașe din Țara Românească — considerat de domnie, în virtutea dreptului domenial, ca simplă moșie și proprietate a sa personală, nu a putut ajunge la o autoadministrare completă, ca orașele din Transilvania, datorită condițiilor economice și sociale specifice (dominația relațiilor de producție agricole-pastorale și slaba dezvoltare a producției interne meșteșugărești etc.) agravate de apăsătorul jug otoman.

Bucureștii s-au bucurat doar de drepturi de autoadministrare incompletă, conducerea fiind împărțită între autoritățile locale mandatare ale obștei tîrgului și reprezentanții puterii domnești.

Orașul București — ca și celelalte orașe din restul țării — era condus de un *județ* împreună cu un sfat comunal alcătuit din 12 *pîrgari*. Dregătorii orășenești, județul și pîrgarii erau aleși anual, primăvara, de obștea tîrgului și confirmați de domnie.

În ceea ce privește atribuțiile organelor administrative orășenești în viața internă a Bucureștilor, ele erau multiple. Una dintre cele mai importante, prin care se sublinia autoritatea acestora, era dreptul de judecată. Reprezentanții orașului erau aceia care judecau toate pricinile ivite între tîrgoveți, fie că era vorba de o proprietate aflată în oraș sau în afara orașului, fie de conflicte de altă natură.

1 Hurmuzaki, III_1, p. 494.

În atribuțiile sfatului orașului se aflau urmărirea, fixarea și strîngerea dărilor datorate de tîrgoveți și în special a birului. Făceau excepție anumite proprietăți mănăstirești din oraș, care nu erau supuse autorității fiscale a organelor administrative orășenești și cele ale unor slujitori și preoți (în special cei ai bisericii domnești).

Cea mai obișnuită atribuție a judeților și pîrgarilor era confirmarea tuturor tranzacțiilor făcute în București, a daniilor și moștenirilor lăsate de tîrgoveți. Dregătorii orășenești erau aceia care confirmau orice schimbare de proprietate intervenită între feudali, mănăstiri sau orășeni și uneori chiar vînzările sau cumpărările de proprietăți din alte colțuri ale țării atunci cînd împricinații erau bucureșteni.

În afara organelor orășenești propriu-zise, conducerea Bucureștilor mai era asigurată și de reprezentanții domniei, care nu se amestecau în întreaga viață internă a orașului, ci urmăreau mai cu seamă îndeplinirea hotărîrilor domnești și încasarea veniturilor cuvenite domniei. Printre acești dregători, rolul cel mai înalt îl deținea *vornicul*, avînd atribuții juridice de instanță superioară în conflictele ivite în oraș, mai ales între categoriile de locuitori care ieșeau de sub jurisdicția organelor administrative orășenești (de pildă slujitorii domniei). *Pîrcălabilor* le revenea funcția fiscală de strîngere a birurilor de la unele categorii de orășeni. Printre slujitorii domnești mai mărunți, reprezentanți ai puterii centrale la jurăminte și hotărnicii, se mai întîlnesc al doilea vornic și al doilea portar.

Întinderea teritorială a orașului București în veacul al XVI-lea este destul de vag și incomplet amintită într-un hrisov de la Matei Basarab din 6 septembrie 1636, care menționează prima delimitare a orașului cunoscută pînă astăzi și anume aceea înfăptuită de Mircea Ciobanul. Această primă hotărnicie a orașului — parvenită nouă în mod indirect — se referea, după cît se pare, numai la marginile moșiei Bucureștilor dinspre satul Văcărești [1]. Este de presupus că aceasta era una din direcțiile principale de extindere a Bucureștilor în veacul al XVI-lea. În perimetrul orașului se includeau vatra și pămînturile înconjurătoare, care se prelungeau spre sud și sud-vest cu mult peste dealurile din dreapta Dîmboviței, pînă la hotarul moșiilor Jilava și Măgurele, la nord și nord-est pînă la rîul Colentina, iar spre vest pînă la satul Lupești al mănăstirii Sf. Troiță (Radu Vodă) în apropiere de ciutăria domnească.

În veacul al XVI-lea orașul se întindea mai cu seamă pe partea stîngă a Dîmboviței, avînd drept centru tîrgul dimprejurul Curții domnești.

În ceea ce privește numărul locuitorilor orașului pentru veacul al XVI-lea nu există nici o informație capabilă să-l indice [2]. Izvoarele interne atestă pe lîngă populația autohtonă și pe greci, turci, armeni și ragusani, ale căror principale ocupații erau negoțul și camăta.

---

1 *Doc. priv. ist. or. Buc.* (ed. M.I.B.), Buc. 1960, p. 25—27.

2 Dacă pentru Tîrgoviște (1588) unele mărturii străine semnalează 1.022 case, adică aproximativ 5.000 locuitori, iar pentru Cîmpulung (1591) 900 de case, deci aproape 4.500 locuitori (*Istoria României* II, p. 383), credem că, Bucureștii, datorită înfloririi sale economice, trebuie să fi avut în această perioadă un număr mai mare de locuitori, aproape de 10.000.

Documentul emis de judeţul Necula al lui Bobanea şi cei 12 pîrgari ai Bucureştiilor la 13 mai 1563. (*Orig. Arh. St. Buc.*)

Pecetea oraşului Bucureşti de pe cartea judeţului Stan din 9 ianuarie 1578 Legenda: „ + Сию печете вароши Букурешти" (Aceasta este pecetea oraşului Bucureşti)

Centrul tîrgului era cuprins între Curtea domnească, biserica Sf. Gheorghe Vechi şi a lui Ghiorma banul, unde îşi desfăşurau activitatea meşteşugarii sau diferiţi cupeţi ce şi-au lăsat mai tîrziu numele îndeletnicirii uliţelor pe unde locuiau. Boierii îşi aveau casele de lemn sau bolovănite, aşezate în mijlocul curţilor întinse, între vii şi livezi, sau în vecinătatea ctitoriilor şi prăvăliilor lor din tîrg.

Clădiri mai însemnate în oraş sau în împrejurimi sînt cele trei reşedinţe domneşti [1] sau cele 20 biserici şi mănăstiri [2] între care numai casele domneşti, biserica „Buna Vestire, Plumbuita, Sf. Troiţă şi Mihai Vodă erau clădite din piatră, celelalte fiind din lemn sau chiar din paiantă.

În Bucureşti nu existau în această vreme prea multe mahalale şi nu aveau încă denumirea pe care au purtat-o mai tîrziu ; documentele amintesc numai la 1589—1590 de enoria popii Matei, localizată în Ostrov, şi de aceea a popii Comino, pînă în prezent neidentificată [3]. Uliţele podite cu „trunchiuri de copaci", cum le întîlneşte în 1574 călătorul francez Pierre Lescalopier, nu purtau încă vreun nume. Abia un document din 5 iunie 1589 menţionează uliţa „Mare", care era calea

---

1 Curtea domnească (refacere 1545—1559), Radu Vodă (1568—1586) şi Mihai Vodă (1589—1591) cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Buc., 1961, p. 27—28, 45—46.

2 Mănăstirea Grinduri (1487—1510), biserica Curţii domneşti (1545—1559), biserica doamnei Maria, a doamnei Stana (refacere), biserica Sf. Gheorghe Vechi şi mănăstirea Sf. Gheorghe Nou (a doua jumătate a sec. al XVI-lea), mănăstirea Plumbuita (1559—1585), biserica lui Ghiorma banul (1564—1565), biserica Sf. Nicolae a jupînesei Caplea (1564—1568), mănăstirea Sf. Troiţă (1566—1585), mănăstirea Ostrovului (1577—1591), mănăstirea Sf. Ecaterina (1578—1579), mănăstirea Tîrnovului (Sf. Apostoli) (ante 1585), mănăstirea Mărcuţa (1586—1587), mănăstirea Sf. Dumitru (apoi Ioan cel Mare) (ante 1589—1590), mănăstirea Mihai Vodă (1589—1591), biserica Sf. Nicolae Jitniţă (ante 1590), mănăstirea Sărindar, biserica Albă din Postăvari, mănăstirea Sf. Sava (Sfîrşitul sec. al XVI-lea).

3 *Doc. priv. Ist. Rom.*, veac XVI, B. Ţara Românească, V, p. 476.

principală a vechiului tîrg de lîngă Curtea domnească devenită în 1685 *„ulița care merge la hanul Șerban Vodă"*, iar din secolul al XVIII-lea, uliţa Lipscani.

În ceea ce priveşte asistenţa sanitară şi igiena publică în Bucureşti, pentru veacul al XVI-lea ştirile sînt foarte laconice şi sporadice, reduse în special la menţiuni de personal medical pe lîngă domni şi mari dregători, cîteva băi mănăstireşti ş.a. Despre luarea unor măsuri privind asistenţa medicală a maselor populare bucureştene nu poate fi vorba în această perioadă.

Cap. 3. ORAŞUL BUCUREŞTI PÎNĂ LA STATORNICIREA LUI CA UNICA REŞEDINŢĂ DE SCAUN A ŢĂRII ROMÂNEŞTI (1601—1659)

Prima decadă a veacului al XVII-lea găseşte Bucureştii într-o stare grea, oraşul fiind ars, jefuit şi pustiit de oştile turceşti şi tătărăşti. Refacerea neîntreruptă a Bucureştilor în următoarele decenii este indisolubil legată de sporirea producţiei meşteşugăreşti, de lărgirea pieţii locale şi de orientarea negoţului răsăritean spre Balcani şi Constantinopol. Incursiunile armatelor străine, jafurile şi apăsătorul jug otoman au stînjenit dar nu au putut opri dezvoltarea Bucureştilor care va deveni, începînd din anul 1659, unica reşedinţă de scaun a Ţării Româneşti.

Dezvoltarea economică

Pentru istoria Bucureştilor, începutul veacului al XVII-lea se caracterizează prin redresarea economică lentă a oraşului, după distrugerile suferite din partea armatelor turceşti şi tătăreşti în anii 1595 şi 1596. În această perioadă se constată lărgirea cadrului activităţii meşteşugăreşti, intensificarea schimbului şi înmulţirea negustorilor.

În decursul veacului al XVII-lea, meşteşugurile bucureştene se dezvoltă necontenit. În activitatea lor începe să se resimtă, avînd o pondere mai mare către sfîrşitul veacului, producţia pentru piaţă pe lîngă aceea la comandă. Meşteşugarii produc din ce în ce mai mult acele mărfuri „mărunte" (parvalia), care pînă acum se importau, în cea mai mare parte, din Transilvania şi Polonia. Numărul mare al prăvăliilor unor meşteşugari înstăriţi — în special cojocarii — constituie o dovadă că ei simt nevoia unor case care să le slujească nu numai de atelier, ci şi pentru desfacerea produselor lor, care continuă să treacă adesea direct de la producător la consumator, fără intermediul negustorilor.

Deşi producţia pentru piaţă începe să cuprindă aproape toate ramurile meşteşugăreşti, iar cuantumul ei devine, în general, precumpănitor în raport cu producţia la comandă, totuşi, în primele decade ale

veacului al XVII-lea, activitatea meşteşugarilor rămîne destul de restrînsă, ea mărginindu-se mai ales la vînzarea pe piaţa internă, în prăvălii proprii, a produselor muncii lor. Documentele bucureştene menţionează astfel de meşteşugari care îşi vindeau singuri produsele, fiind în acelaşi timp şi meşteşugari şi negustori.

Meşteşugurile iau un mare avînt în prima jumătate a veacului al XVII-lea. Documentele vremii menţionează meşteşuguri noi care se dezvoltă concomitent cu cele existente în veacul anterior. Astfel, în domeniul prelucrării metalelor sînt cunoscuţi legănarii (constructorii părţilor feroase din leagăne), timirgii (fierari), chivărarii (confecţionînd chivărie, coifuri pentru ostaşi) şi copcarii (confecţionînd copci din aramă sau tablă de fier, pentru îmbrăcăminte).

În ramura construcţiilor, se întîlnesc zidarii şi meşterii în lemn, iar în domeniul prelucrării pieilor şi al blănurilor mestegii (pantofarii de lux), tabacii şi blănarii. Ca prelucrători ai ţesăturilor şi postavurilor sînt amintiţi plăpumarii şi zăbunarii (cei ce confecţionau zăbune, şube).

În ceea ce priveşte organizarea profesională a meşteşugarilor se ştie că în ţările române, oprimate de jugul otoman, care a frînat dezvoltarea lor economică, procesul de asociere a meşteşugarilor în bresle a întîrziat multă vreme. Pînă la mijlocul veacului al XVII-lea, meseriaşii bucureşteni erau reuniţi în asociaţii profesionale de tipul breslelor, cu o organizare simplă, avînd în fruntea lor un vătaf.

Ierarhia profesională a meşteşugarilor bucureşteni — mai accentuată în această perioadă — în meşteri, calfe şi ucenici, oglindeşte în acelaşi timp inegalitatea lor în drepturi şi o anumită stratificare socială, vătafii şi meşterii înavuţindu-se prin exploatarea subordonaţilor lor. Creşterea necontenită a dărilor, concurenţa cu marea boierime, înaltul cler şi negustorimea avută, care îşi desfăceau mărfurile şi produsele naturale în prăvăliile proprii, precum şi tendinţa de acaparare din partea claselor dominante a celor mai bune terenuri comerciale din centrul oraşului, au creat o stare de adîncă nemulţumire a populaţiei de rînd care se va reliefa în special cu prilejul marii răscoale populare antifeudale din 1655.

Activitatea comercială a oraşului Bucureşti înregistrează în prima jumătate a veacului al XVII-lea o linie ascendentă. Documentele îi în-

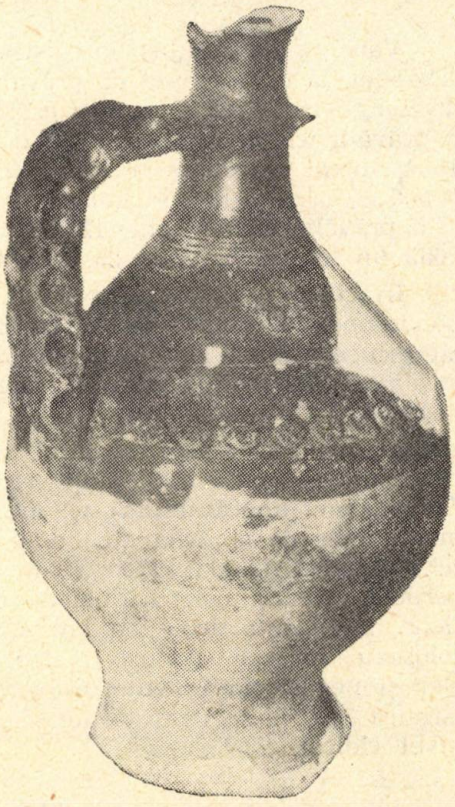

Ulcior din sec. al XVII-lea (descoperit în săpăturile de la Curtea Veche 1959)

fățișează acum pe negustori ca pe o categorie socială distinctă și bine organizată, care preluase o mare parte a desfacerii mărfurilor, jucînd un rol din ce în ce mai accentuat în viața economică și socială a orașului. Negustorii încep să se specializeze în anumite ramuri de comerț, ca de pildă băcanii sau bacalii, care desfăceau produse alimentare, mătăsarii, (vînzătorii de mătăsuri și stofe scumpe) și alții. Ei se organizează în 1631 într-o asociație profesională de tipul vătășiei.

Schimbul produselor meșteșugărești se efectua în anumite locuri publice din cadrul orașului, adică în tîrg, unde existau construcții pentru depozitarea mărfurilor : dughene, prăvălii, pivnițe, magazii etc.

Ca urmare a dezvoltării pieții, centrul comercial a fost împărțit, în raport cu Curtea domnească, în Tîrgul de Sus, menționat în 1631—1632 (aflat pe locurile unde se înalță astăzi Poșta Centrală, Banca Națională etc.) și Tîrgul de Jos (aflat în regiunea actualei Pieți de Flori). În aceste tîrguri existau numeroase prăvălii, pivnițe, magazii, care dădeau pieții un caracter permanent, fapt ce constituie unul din indicii dezvoltării continue a schimbului și a producției de mărfuri. Prăvăliile aparțineau negustorilor și meșteșugarilor dar și boierilor și marilor mănăstiri care le făceau o aprigă concurență, desfăcîndu-și pe piața orașului produsele naturale și meșteșugărești de pe întinsele lor moșii.

Variația de prețuri înregistrată în prima jumătate a veacului al XVII-lea la cumpărarea de prăvălii, locuri, pivnițe, în special în Tîrgul de Sus, demonstrează în mod grăitor creșterea valorii lor. În 1631—1632 o prăvălie cu pivniță costa 50 de ughi (adică 10.000 aspri), la 12 mai 1634 numai o treime de loc de casă și de pivniță prețuia 20 de ughi (4.000 de aspri), la 25 ianuarie 1645 o pivniță cu loc de două prăvălii și o prăvălie cu 60 ughi (12.000 de aspri) și, în sfîrșit, la 14 octombrie 1653 un loc de prăvălie 25 de galbeni [1].

În ceea ce privește produsele care se desfăceau în prăvălii, preponderența o aveau acelea agricole-pastorale. Cît privește produsele meșteșugărești, ele s-au menținut la un preț ridicat din cauză că producția locală și importul acopereau anevoios nevoile consumului populației.

Comerțul extern, practicat atît de negustorii localnici, cît și de cei străini, în special greci și turci, deservea mai mult — ca și în veacul precedent — clasele stăpînitoare. Mărfurile din Transilvania (postav, articole de îmbrăcăminte și încălțăminte, metal brut și obiecte de metal, cuie de șindrilă etc.) erau accesibile și unor pături mijlocii. În schimb, cele aduse din Orient, din Rusia, Veneția sau Germania (covoare, perdele, arme, giuvaeruri, obiecte de veselă, mătăsuri și brocarturi venețiene, stofe și articole de îmbrăcăminte, podoabe și piei lucrate etc.), foloseau aproape exclusiv Curții domnești, marii boierimi, înaltului cler și negustorimii avute. Comerțul de tranzit, aflat în cea mai mare măsură în mîinile negustorilor străini, s-a menținut de asemenea la un nivel ridicat.

---

1 Arh. St. Buc., *M-rea Stavropoleos*, XII/5—6, *M-rea Cotroceni*, XXV/8 (doc. din 14 oct. 1653) și Bibl. Acad. XLIII/71.

În concluzie, comerțul bucureștean în prima jumătate a veacului al XVII-lea înregistrează un progres incontestabil, datorită, în primul rînd, dezvoltării meșteșugurilor care determină creșterea pieții interne. Schimbul dintre oraș, satele înconjurătoare și restul țării, bazat pe producția internă, capătă în decursul veacului un caracter tot mai statornic.

Evenimente politice și militare

Orașul București se ridică încet din starea de ruină și dezastru în care îl aduseseră năvălitorii la sfîrșitul veacului al XVI-lea. Deși domnia își mutase reședința din nou la Tîrgoviște, totuși, atenția ei era mereu neabătută de la cetatea de scaun de pe malurile Dîmboviței.

După un timp relativ scurt, în care prosperitatea economică a orașului s-a reliefat din ce în ce mai accentuat, domnia și-a strămutat din nou, în mai 1625, reședința de scaun la București.

O dată cu urcarea în scaun a lui Leon Vodă Tomșa (1629—1632) s-au produs frămîntări înăuntrul clasei feudale, care reflectau împotrivirea boierimii băștinașe față de pătrunderea grecilor din Imperiul otoman în rîndurile boierilor țării. Leon Tomșa, domn străin de țară, ajutase pe boierii de origine greacă să dobîndească moșii și influență politică. Aceste măsuri — la care se adăugaseră și birurile apăsătoare puse de Leon Tomșa asupra țării, urmînd în caz de neplată să fie acoperite chiar de către unii boieri dregători fiscali— au determinat o parte din boierime, mai ales cea de peste Olt, să fugă în Transilvania [1]. Acolo, fugarii au căpătat sprijin de la voievodul ardelean Gheorghe I Rakoczy.

În vara anului 1631, grupul boierilor răsculați a trecut munții, îndreptîndu-se spre București, dar au fost înfrînți de oastea lui Tomșa în apropierea orașului (23 august 1631), pe locul unde avea mai tîrziu să se înalțe biserica Slobozia [2].

Triumful lui Leon Tomșa asupra vrăjmașilor săi a fost însă efemer, deoarece, din pricina uneltirilor boierilor ostili, a fost mazilit de Poartă în iulie 1632 și înlocuit cu moldoveanul Radu Iliaș. Matei aga, bucurîndu-se nu numai de sprijinul lui Rakoszy, dar și de cel al lui Mehmed Abaza pașa de Silistra, se reîntoarse în țară în fruntea boierilor pribegi și izgoni pe Radu Iliaș din scaun, intrînd în București la 20 septembrie 1632.

Fostul voievod, însoțit de alți boieri rămași credincioși, s-a refugiat în Moldova la curtea tatălui său Alexandru Iliaș, de unde — în fruntea unei oștiri de moldoveni și tătari — se înapoie peste o lună în Țara Românească, îndreptîndu-se spre București. Bătălia s-a dat la 25 octombrie, pe malurile lacului Fundeni, armatele lui Matei Basarab repurtînd o strălucită biruință [3].

În timpul îndelungatei domnii a lui Matei Basarab (1632—1654), perioadă de liniște din partea turcilor și de anumit progres economic — limitat însă de greaua fiscalitate datorită sporirii haraciului către

1 Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești...*, p. 93.

2 *Istoria Țării Românești 1290—1690...*, p. 97.

3 Radu Popescu, *op. cit.*, p. 95.

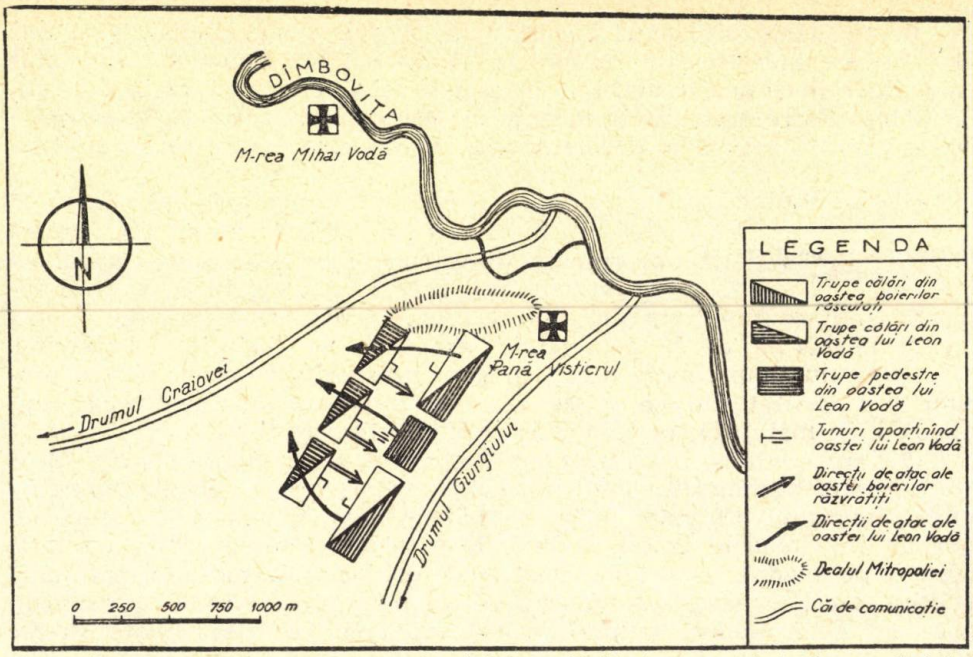

Schița luptei de la Slobozia dintre oastea lui Leon Vodă și aceea a boierilor conduși de aga Matei (Reconstituire de Tr. Mutașcu).

Poartă și a aplicării noului fel de impunere, a dării numită a „talerului" — orașul București înregistrează anumite îmbunătățiri. Numărul caselor, prăvăliilor și atelierelor meșteșugărești crește, iar orașul se extinde. Matei Basarab își are stabilit aici neîntrerupt scaunul de domnie pînă în toamna anului 1639, cînd se strămută la Tîrgoviște — potrivit afirmației venețianului Locadello — *„pentru mai bună siguranță a persoanei sale, nefiind în bună înțelegere cu Poarta"* [1].

În a doua parte a domniei, după 1641, absorbit de conflictul cu Vasile Lupu, Matei Basarab a poposit mai rar în cetatea de scaun a Bucureștilor — oraș deschis și deci expus atacurilor din partea vrăjmașilor — stabilindu-și reședința mai mult la Tîrgoviște. În București, el a fost înlocuit de ispravnicii de scaun, aleși din rîndurile marii boierimi.

Urmașul său în scaun, Constantin Șerban (1654—1658), a avut de înfruntat în primii ani ai domniei marea răscoală populară din 1655, pe care nu a izbutit să o înăbușe decît cu ajutorul militar primit din afara țării.

Răscoala seimenilor și dorobanților din 1655

În prima jumătate a veacului al XVII-lea au loc importante diferențieri de avere, care dau orașului o structură socială tot mai complexă. Alături de boierii, dregătorii de curte și clericii, care alcătuiau în general păturile suprapuse, se constată o stratificare pronunțată chiar în rîn-

1 C. Esarcu, *O descriere a Valahiei din veacul al XVII-lea* în „Arh. st. și lit. din Iași", V, (1894), p. 114.

durile meşteşugarilor şi negustorilor. Astfel la un pol al societăţii bucureştene se grupează, pe lîngă elementele feudale, şi o pătură bogată provenită mai ales din rîndurile negustorilor care practicau comerţul extern şi zărăfia, şi a meşteşugarilor posesori de prăvălii şi pivniţe, din care se recrutau meşterii şi vătafii de breaslă, la celălalt pol apare o pătură de simbriaşi, calfe şi slugi ale negustorilor, şi o „calicime" constituită chiar într-o mahala anume, întîlnită documentar încă de la 1639.

Matei Basarab (1632—1654)
(după o stampă contemporană)

Ca şi în veacul anterior, meşteşugarii — în afara obligaţiilor fiscale obişnuite, datorate domniei de către toţi orăşenii ca : birul, galbenul de fum, vinăriciul, păhărnicia, ploconul, mierea şi ceara, birul calului şi al boului, cai de olac şi alte dăjdii şi „mîncături" — mai plăteau şi o altă serie de dări legate de meşteşugul respectiv : ciohodăritul, cotăritul ş.a.

Dorobanţ şi călăraş în sec. al XVII-lea
(gravură contemporană transilvăneană)

Masele orăşeneşti trebuiau şi ele să facă faţă grelelor obligaţii fiscale ale ţării, mai ales în timpul domniei lui Matei Basarab, epocă în care birul datorat turcilor s-a dublat.

Opoziţia de interese dintre tîrgoveţi şi clasa feudală, pe de o parte, diferenţierea care se produce în sînul orăşenimii, pe de altă parte, fac ca lupta de clasă să capete aspecte felurite în mediul orăşenesc. Este drept că acţiunea maselor populare faţă de exploatarea boierească şi mănăstirească s-a mărginit pînă la mijlocul veacului al XVII-lea mai mult la procese şi plîngeri pentru încălcări de terenuri, nerespectării de hotărnicii, cumpărări forţate ş.a. Asemenea

abuzuri din partea feudalilor constituiau numai nu aspect al exploatării, întregită mai ales prin samavolniciile fiscale.

Lupta antifeudală a păturilor orășenești și a țărănimii, împletită cu aceea împotriva jugului otoman, a atins stadiul cel mai înalt la mijlocul veacului al XVII-lea prin participarea meșteșugarilor asupriți din București (tabaci, cojocari, cizmari, croitori ș.a.) și a rumânilor, din împrejurimi și din țară la marea răscoală populară din anul 1655.

Slujitorii domnești, călărașii și dorobanții, recrutați din mijlocul meșteșugarilor, moșnenilor sărăciți și rumânilor — ca și seimenii înrudiți cu aceștia, așezați prin satele din jurul Bucureștilor și muncind pămîntul în dijmă — izbutiseră, datorită calității lor de oșteni, să se ridice pe o treaptă socială superioară aceleia din care proveneau, unii dintre ei ajungînd chiar mici proprietari de pămînt. Această situație nu putea conveni în primul rînd boierimii, pentru că intrarea rumânilor în rîndurile slujitorilor însemna o cale a eliberării acestora prin răscumpărare și deci o împuținare a mîinii de lucru, iar în al doilea rînd, fiindcă prezența unei oștiri puternice în slujba domniei îi micșora puterea, silind-o la supunere față de autoritatea centrală în stat. Nu au lipsit nici unele îndemnuri primite de boierime din partea voievodului Transilvaniei, Gheorghe II Rakoczy, care nu vedea cu ochi buni întărirea domnului Țării Românești, Constantin Șerban.

Unind interesele lui Rakoczy cu acelea ale propriei lor clase, acești boieri au hotărît să pună capăt amenințării pe care o reprezenta pentru ei corpurile slujitorești. Atitudinea acestora fusese dovedită și cu ocazia răzvrătirilor de la Tîrgoviște împotriva lui Matei Basarab, în ultimii săi ani de domnie, în 1653 și 1654. Astfel, boierii au împins pe noul domn, Constantin Șerban (1654—1658), să desființeze privilegiile slujitorilor și să-i transforme în felul acesta în șerbi. Spre a izbîndi mai lesne, boierii s-au gîndit să dezbine cetele slujitorești și astfel au îndemnat pe Constantin Șerban să îndepărteze în primul rînd corpurile seimenilor sud-dunăreni, păstrînd doar pe dorobanții localnici, care urmau să fie aduși mai tîrziu la supunere.

Între seimenii împămînteniți în țară și slujitorii călărași și dorobanții recrutați din mijlocul oamenilor de rînd, domnea o bună înțelegere și se stabiliseră chiar strînse legături de familie, așa încît în momentul în care domnul a voit să-i despartă, ei au înțeles uneltirile boierești și dornici de a se răzbuna pentru umilințele și exploatarea îndurată — s-au înfrățit și s-au ridicat în comun, la București, împotriva stăpînirii asupritoare.

Cronicile boierești ale vremii, părtinitoare și pline de ură față de răzvrătiți — al căror număr se ridica pînă la 22.000 — deplîngînd acțiunile lor de pedepsire a feudalilor din București, consemnau: *„Decii, încruntîndu-se în sînge, se făcură ca neşte cîini turbaţi: căuta pe cine vor muşca, şi începură casele boiarilor a le jăfui şi, nu numai ale boerilor, ci şi ale altora...“* [1] sau *„au dat jaf caselor boereşti şi negustorilor şi tuturor cîţi ştiia ei că să biruesc şi au bucate“* [2].

---

1 Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești...*, p. 113.

2 *Istoria Țării Romînești 1290—1690*, p. 123.

Mănăstirea Radu Vodă refăcută de Radu Mihnea în anii 1613—1614 după distrugerile provocate de turci în 1595 (după o acuarelă de *lt. Ferel* din 1856)

Mănăstirea Plumbuita construită în a doua jumătate a sec. al XVI-lea şi refăcută de Matei Basarab în 1647 (fotografie executată înainte de 1940)

Boierii din Bucureşti şi chiar unii din restul ţării, înspăimîntaţi de răscoală, au fugit peste Dunăre la turci, sau în Transilvania şi Moldova, cerînd de acolo o intervenţie militară străină pentru a o înăbuşi.

Au fost devastate casele marelui vornic Preda din Brîncoveni, slugerului Udrea Doicescu din mahalaua Colţii de mai tîrziu, marelui vistier Drăghici Grecianu, vistierului Gheorghe Caridi, banului Ghiorma şi ale lui Stroe Leurdeanu, unele dintre acestea aflîndu-se în mahalaua Tabacilor sau în apropiere. În diata din 28 iunie 1695, Ilinca logofeteasa

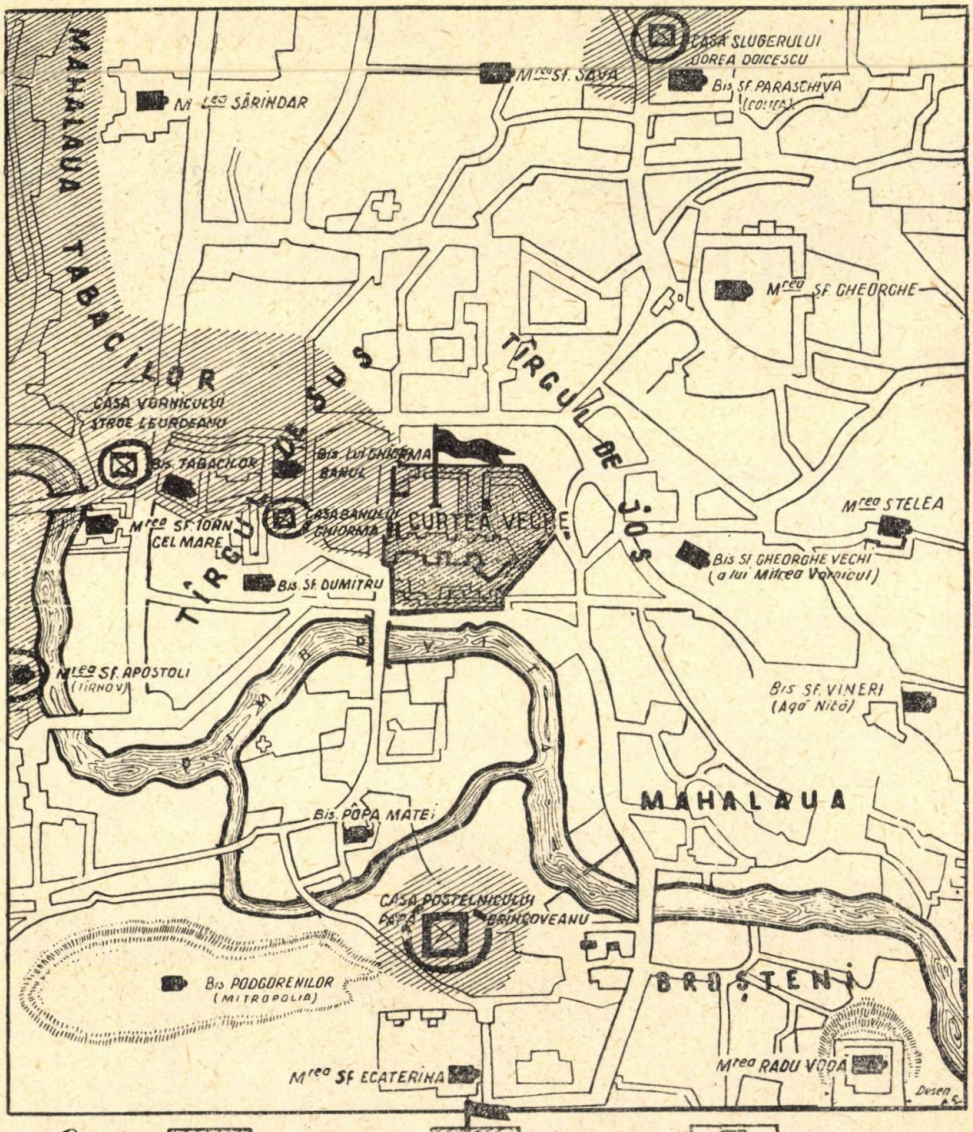

Hartă privind desfăşurarea răscoalei seimenilor şi dorobanţilor la 1655 în centrul oraşului Bucureşti

menționează fuga sa la Brașov *„pentru zavestiia dorobanților și a seimenilor, carii se-au rădicat asupra a tot neamul boerescu cu mare vrăjmășie, pentru care mulți dăn boiări au și perit...“* [1]. Printre cei care au pierit în timpul răscoalei în București se afla și Papa Brîncoveanu postelnicul, ucis în casele sale de la poalele dealului Mitropoliei.

Amploarea acțiunilor răzvrătiților, cît și caracterul de masă al revoltei ce a cuprins cu repeziciune întreaga țară, se explică prin asocierea hotărîtă la luptă împotriva exploatatorilor a maselor orășenești și țărănimii din împrejurimile Bucureștilor cît și din restul țării, în rîndurile cărora majoritatea o formau slujitorii. Cronicarul sas Kraus atestă că *„cea mai mare parte a țării trecu de partea seimenilor“* [2], iar bailul venețian de la Constantinopol, Battista Nani, raporta dogelui la 13 mai 1655 că în *„Valahia izbucnise o mare răscoală... la care participau soldații și poporul“* [3].

Răzvrătirea corpurilor slujitorești din București și extinderea răscoalei în restul țării în primăvara anului 1655 a provocat o puternică îngrijorare atît la Constantinopol cît și la curțile din Iași și Alba Iulia.

Constantin Șerban, înspăimîntat de amploarea luată de răscoală, și aproape prizonier al răzvrătiților la Curtea domnească, solicită grabnic intervenție militară străină, uneltind cu cîțiva din boierii rămași în preajma lui la București. El trimite în ascuns soli, nu numai la Rakoczy, dar și la Siavuș pașa din Silistra și la domnul Moldovei Gheorghe Ștefan, cerîndu-le neîntîrziat ajutorul.

La 14 iunie 1655, Gheorghe II Rakoczy, în fruntea unei armate de 30.000 ostași bine înarmați, dispunînd de o puternică artilerie, trecu Carpații, și împreună cu oastea boierilor pribegi, cu îngăduința turcilor, se îndreptă spre București. În același timp intră în Țara Românească și oastea moldovenească, condusă de domnul Gheorghe Ștefan. Bătălia a avut loc în ziua de 17 iunie 1655 în apropiere de Ploiești, la Șoplea, pe valea Teleajenului. Răzvrătiții s-au luptat cu multă dîrzenie, dar cu toată rezistența eroică depusă, ei au fost copleșiți și înfrînți de vrăjmași superiori ca număr și armament.

Constantin Șerban, ajutat de corpul de 2.000 mercenari lăsat în țară de Rakoczy, a continuat vreme de doi ani urmărirea și distrugerea rămășițelor oștirii seimenilor și dorobanților ascunși prin munți, mlaștini și păduri.

Urmărirea necruțătoare a oștenilor răzvrătiți a provocat de altfel și crunte represiuni împotriva maselor populare solidare cu aceștia, cîmpiile din jurul Bucureștilor și ale altor orașe fiind împînzite de trupurile unor oameni trași în țeapă ; printre alte măsuri represive s-a procedat și la confiscarea bunurilor celor răsculați.

Ca orice mișcare socială cu caracter spontan din timpul orînduirii feudale, răscoala slujitorilor izbucnită la București în 1655 și extinsă apoi în întreaga țară s-a bucurat de sprijinul maselor orășenești și țărănești, fără să aibă însă sorți de izbîndă din lipsa unei coeziuni depline între participanți și urmărirea unui țel bine definit.

---

1 N. Iorga, *Studii și documente*, V. Buc., 1903, p. 549.

2 Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608—1665* (ed. G. Duzinchevici și E. Reus-Mîrza), Buc., 1965, p. 180.

3 Hurmuzaki, IX_1, p. 62.

Fiecare categorie socială participantă la răscoală a acţionat izolat în spiritul rezolvării intereselor sale imediate — rumânii pentru scuturarea jugului boieresc, iar orăşenii pentru respectarea drepturilor încălcate de boieri — risipindu-şi însă elanul fără a căuta o asociere a eforturilor lor în lupta împotriva exploatatorilor comuni. De altfel, nici chiar ostaşii, luptînd pentru menţinerea privilegiilor acordate, n-au fost consecvenţi în atitudinea lor, mai ales faţă de domnul Constantin Şerban, în care s-au încrezut şi nici nu s-au dovedit destul de fermi în faţa manevrelor lui Rakoczy, ale turcilor şi ale boierilor rămaşi pe lîngă domn.

Toate aceste pricini, la care s-a adăugat şi complicata situaţie politică externă, nefavorabilă acţiunii răsculaţilor, au dus pînă în cele din urmă, din cauza instigaţiilor boiereşti, la intervenţia armată şi la înăbuşirea în sînge a mişcării.

Deşi înfrîntă, marea răscoală populară din 1655 reprezintă cea mai de seamă mişcare socială din Ţara Românească în veacul al XVII-lea, reflectînd ascuţirea continuă a luptei de clasă a maselor manifestată constant şi se încadrează în *„opoziţia revoluţionară" „împotriva feudalismului"* [1] în tot decursul acestei orînduiri.

Războiul antiotoman şi mutarea definitivă a reşedinţei de scaun la Bucureşti (1659)

Alianţa celor trei voievozi Constantin Şerban, Gheorghe Ştefan şi Gheorghe II Rakoczy, a continuat să păstreze caracterul unui bloc şi după reprimarea marei răscoale populare din 1655, îndreptat de data aceasta împotriva Imperiului otoman.

Ţăranii şi ostaşii n-au acordat nici un sprijin lui Constantin Şerban în lupta împotriva turcilor, deoarece era prea vie amintirea înfrîngerii sîngeroase a răscoalei maselor populare. Acest fapt a dus la mazilirea domnului muntean. Încercarea sa de rezistenţă a fost zadarnică, deoarece, părăsit de oştire şi mercenari, înfrînt de turci şi de tătari, a fost nevoit să pribegească peste munţi, refugiindu-se în Transilvania. Prădăciunile făcute cu această ocazie de turci şi tătari, la Bucureşti, au fost cumplite [2].

Potolindu-se apoi jafurile şi neorînduielile provocate de turci şi tătari, poporul şi boierii se supuseră noului domn, Mihail Radu (Mihnea al III-lea) care profită astfel de o perioadă de răgaz spre a-şi clarifica intenţiile. Mihnea al III-lea — în scurta şi eroica sa domnie — a încercat să promoveze o politică antiotomană, bazată pe sprijinul maselor populare şi nu pe al marii boierimi. Poziţia adoptată de domn a asigurat astfel participarea la lupta împotriva jugului otoman a unor pături sociale mai largi. Mihnea a devenit exponentul răsculaţilor şi înfrînţilor de la 1655, al meşteşugarilor, micilor negustori şi ţăranilor care se strînseseră în jurul slujitorilor spre a cere dreptate.

Ridicarea domnului împotriva Porţii a avut loc în condiţiile unei noi alianţe încheiate între Mihnea al III-lea, Rakoczy revenit în

1 F. Engels, *Războiul ţărănesc german* în K. Marx-F. Engels, *Opere*, 7, Buc., Ed. Politică, 1960, p. 366.

2 E. Cioran, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Ţările Române 1653—1658*, Buc., 1900, p. 239—240.

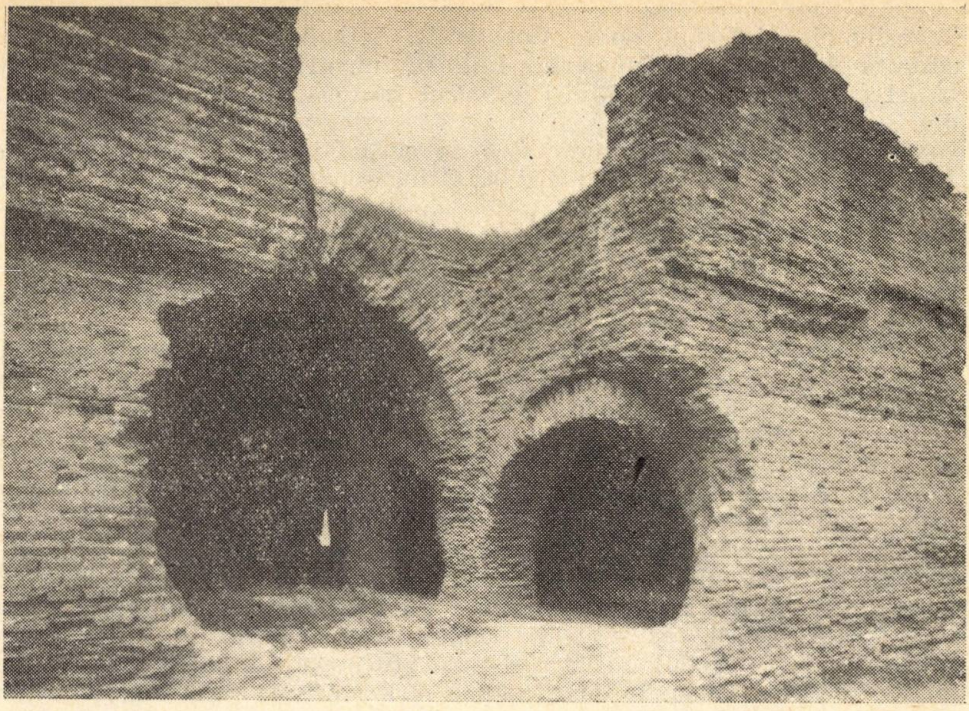

Ruinele palatului de pe malul lacului Fundeni-Colentina (fotografii executate în 1935)

Transilvania și fostul domn Constantin Șerban, căruia i se hărăzise scaunul Moldovei. Acțiunea lui Mihnea împotriva turcilor a început, la fel ca cea inițiată de Mihai Viteazul în 1594, prin uciderea turcilor din București și Tîrgoviște [1].

Trupele turcești, care intraseră de curînd în țară, au fost înfrînte de oastea lui Mihnea la Frățești și Călugăreni, unde însuși Fazlî pașa de Silistra a fost pus pe fugă [2]. Cetele de dorobanți, ajutate de contigentele ardelene trimise de Rakoczy, au cucerit cetățile Brăila și Giurgiu și trecînd Dunărea au făcut incursiuni rapide la Silistra, Rusciuc, Nicopole și chiar la Hîrșova în Dobrogea. O asemenea operativitate și atîtea victorii, care denotă un mare avînt pentru dezrobire, s-au datorat în primul rînd antrenării maselor populare la lupta antiotomană. Curînd însă, superioritatea numerică a vrăjmașilor, ca și inconsistența alianței politice și militare încheiate cu Rakoczy, dar mai ales cu Constantin Șerban, înfrînt în expediția sa din Moldova, l-au silit pe Mihnea să facă față aproape singur, cu mica sa oștire, puhoiului turcesc și tătăresc. Atacat din două părți, dinspre Dunăre și din Moldova, de unde veneau turcii și tătarii care supuseseră această țară, Mihnea nu a mai putut rezista năvalei cotropitorilor, care aduceau cu ei pe noul domn Gheorghe Ghica. Părăsind asediul cetății Giurgiului, care între timp fusese reluată de turci, Mihnea s-a retras cu oștenii săi spre București, unde boierii răzvrătiți au căutat să-l omoare. Înfrînt și lovit prin trădare, voievodul încetă rezistența, fu nevoit să se refugieze peste munți în Transilvania. În martie 1660 el a murit la Satu Mare, otrăvit probabil de fostul său aliat, dar pe ascuns rival, Constantin Șerban.

O dată cu înscăunarea lui Gheorghe Ghica (1659—1660), turcii mîniați de desele răscoale ale domnilor Țării Românești din ultima sută de ani — adeseori sprijiniți de principii Transilvaniei — au hotărît ca voievozii să nu-și mai strămute scaunul domnesc de la București, oraș mai apropiat de raiaua Giurgiului și să părăsească definitiv cetatea Tîrgoviștei, așezată prea aproape de hotarul Transilvaniei [3].

Administrația orășenească

În veacul al XVII-lea, regimul de semi-autonomie administrativă a Bucureștilor intră în conflict cu interesele claselor privilegiate, care, în tendința lor de infiltrare masivă în oraș și de acaparare a terenurilor cu valoare comercială sporită din centru, încearcă să limiteze, cu sprijinul domniei, puterea obștei tîrgoveților. Astfel, începînd din timpul domniei lui Matei Basarab, profitîndu-se de mutarea temporară a reședinței de scaun a domniei din nou la Tîrgoviște, se constată apariția în viața orașului a unor noi dregători domnești, cu puteri mult mai întinse — *ispravnicii de scaun*. Sarcinile acestor dregători întîlniți la București, începînd din anul 1642, depășeau cadrele înguste ale administrației orașului, aceștia fiind locțiitorii domnului în timpul absenței sale din oraș, cu largi atribuții executive și jurisdicționale asupra întregii țări. Deși noii dregători nu se amestecau aparent

1 Radu Popescu, *op. cit.*, p. 124.

2 Evliya Celebi, *Seyahat namesri* (Memorial de călătorie), VII, Istambul 1928.

3 Cronica lui Radu Greceanu în *Cronicari munteni* (ed. M. Gregorian), II, Buc., 1961, p. 68.

mai mult decît domnia în treburile orașului, totuși recrutarea lor din sînul marei boierimi și a celor mai de frunte reprezentanți ai sfatului domnesc (mari logofeți, mari vornici etc.), a contribuit la întărirea pozițiilor boierimii în oraș și la continua slăbire a semi-autonomiei Bucureștilor, prin scăderea prestigiului și autorității judeților și pîrgarilor.

Cu toate prefacerile înregistrate pînă la jumătatea veacului al XVII-lea (extinderea hotarului așezării, sporirea proprietăților și clădirilor claselor dominante și vîrfurilor negustorimii și meșteșugărimii avute, creșterea populației etc.), orașul continuă să se dezvolte anarhic, cu casele boierilor sau ale tîrgoveților răsfirate fără nici o ordine în preajma ctitoriilor sau a proprietăților lor, cu ulițele strîmbe și înguste, cu ateliere meșteșugărești și prăvălii înghesuite în centru, cu construcții modeste împînzind mahalalele din apropierea livezii domnești.

Informații de ordin demografic referitoare la București în prima jumătate a veacului al XVII-lea sînt redate în însemnările unor călători străini. Cu tot caracterul lor aproximativ și de multe ori contradictoriu, ele sînt prețioase, deoarece reflectă un indice demografic ascendent (Baksici, în 1640, menționează 1.200 case cu 100.000 locuitori. Pavel din Alep în 1657, 6.000 case etc.). Cifrele sînt neîndoielnic exagerate, populația orașului trebuind să se cifreze în această perioadă la cel mult 20.000 locuitori.

În ceea ce privește compoziția etnică a populației bucureștene în această vreme, în afara localnicilor sînt întîlniți — ca și în veacul al XVI-lea — greci, turci, evrei, armeni, stabiliți aici.

Din documentele și descrierile contemporane, se pot reconstitui cu aproximație marginile și întinderea orașului pînă la mijlocul veacului al XVII-lea. La nord, hotarul Bucureștilor pornea de pe lîngă lacul și grădina ce aparținea în cea de a doua jumătate a veacului, neguțătorului Gheorghe Dura (actualul Cișmigiu) și șerpuia la deal pe lîngă mănăstirea Sărindar și apoi spre răsărit, prin grădinile și livezile cu arbori fructiferi ce aparțineau mănăstirilor Radu Vodă și Snagov. La răsărit, el se întindea pînă la locul unde s-a zidit către sfîrșitul veacului biserica cu Sfinți, pe vechiul pod al Tîrgului de Afară, apoi ocolea viile și grădinile mănăstirii lui Stelea spătarul, trecea apoi tot prin livezi și locuri de paragină, pe lîngă biserica Sf. Vineri ridicată de aga Niță la 1644—1645, pentru a ajunge pînă în dreptul viitoarei biserici Olteni (clădită înainte de 1696), loc de unde porneau codrii deși, din partea de miază-zi a Bucureștilor.

Orașul cunoaște în această epocă o înmulțire a mahalalelor și a ulițelor. Documentele amintesc de mahalaua din jurul mănăstirii Sf. Troiță (1613), apoi mahalaua Calicească, adică a sărăcimii tîrgului înființată în apropierea Gorganului viitoarei Mitropolii (1639), pe locurile străbătute mai tîrziu de Podul Calicilor (azi Calea Rahovei), de mahalaua Sîrbilor (1639) în partea de sud a orașului și în sfîrșit de mahalaua Tabacilor (1652) din Tîrgul de Sus. Ulițele întîlnite acum sînt : ulița Turcilor (1652), ulița Mică (1643), ulița de lîngă biserica lui Ghiorma (1644), ulița Curții (1649) și ulița Domnească (1659). Viața orășenească era concentrată mai ales în ulițele din jurul Curții domnești care fusese reparată de Matei Basarab.

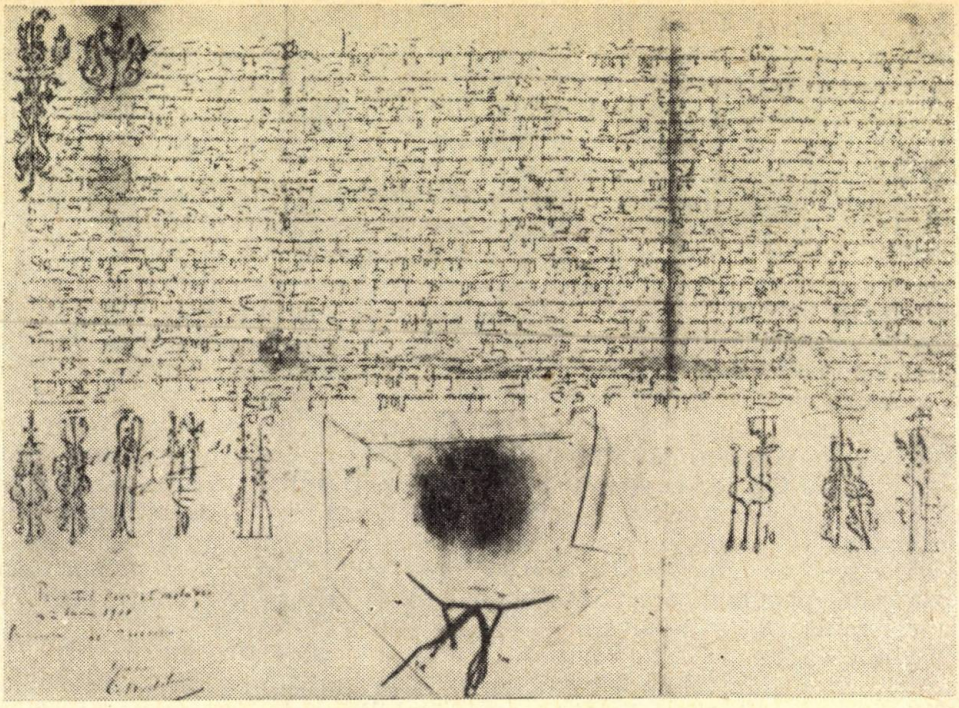

Hrisovul lui Matei Basarab din 6 septembrie 1636 privind hotărnicirea proprietăţilor tîrgoveţilor bucureşteni înspre Văcăreşti. (Orig. M.I.B.)

Oraşul se împodobeşte cu noi clădiri, printre care multe edificii religioase ctitorite de boieri şi clerici [1]. Pe lîngă palatele şi proprietăţile domneşti, boierii continuă să-şi clădească locuinţe de piatră pe întinsele lor stăpîniri din oraş, ca, de pildă, Cantacuzinii, Cocorăştii, Brîncovenii etc.

Progresele edilitare înregistrate în această epocă sînt foarte relative. Uliţele oraşului continuă să fie acoperite cu podine de lemn, iar canalizarea să se limiteze la deservirea cu apă de izvor a fîntînilor şi băii Curţii domneşti.

În ceea ce priveşte asistenţa sanitară, spre deosebire de veacul precedent în care documentele nu menţionează decît pe bărbieri, în prima jumătate a celui de al XVII-lea secol, se constată la Bucureşti — ca şi la Tîrgovişte de altfel — apariţia documentară a medicilor aşezaţi în oraş pentru îngrijirea sănătăţii tîrgoveţilor mai înstăriţi.

Igiena publică nu înregistrează un progres notabil în această epocă; băile din oraş continuă să aparţină doar marilor mănăstiri şi Curţii domneşti.

1 Bisericile Enii, Sf. Nicolae din Sîrbi şi Dintr-o zi (de lemn) (la începutul sec. al XVII-lea), Batiştei, Sf. Dumitru de Jurămînt, Negustori şi Sf. Nicolae Tabacu (prima jumătate a sec. al XVII-lea), Bărăţia catolică (1633—1637), bisericile Răzvan (1635—1647), Aga Niţă (Sf. Vineri) (1644—1645), lui Udrea sluger (Colţea) Zlătari, Tabaci, Sf. Nicolae Şelari (de lemn, mijlocul veacului al XVII-lea) şi Mitropolia (1655—1659). Ca refaceri reamintim printre altele biserica lui Ghiorma banul (după 1631), mănăstirea Tîrnovului (Sf. Apostoli) (1633—1654) şi mănăstirea Sărindar (mijlocul veacului al XVII-lea).

Cap. 4. BUCUREȘTI — CAPITALA UNICĂ A ȚĂRII ROMÂNEȘTI ÎN PERIOADA 1659—1716

Dezvoltarea economică

Începînd cu a doua jumătate a veacului al XVII-lea producția pentru piață crește în București datorită specializării devenită evidentă în cadrul meșteșugarilor, a producției de mărfuri sporită, a intensificării schimbului cu satele înconjurătoare și cu restul țării. Se constată în această vreme o lărgire a pieții orașului, care în mod normal este legată de altfel *„de gradul de specializare a muncii sociale"* [1].

Valorificarea produselor meșteșugărești pe piața internă a orașului București este ilustrată de numeroase fapte. În tîrgurile și ulițele orașului, în special în cele din centru, se îngrămădesc casele, prăvăliile, pivnițele și dughenele în care meșteșugarii și negustorii își desfac mărfurile.

Unii dintre meșteșugari devin proprietarii a mai multor prăvălii, pivnițe, vii și livezi. Marea lor majoritate o formau însă oameni de condiție materială modestă, care nu posedau decît casa de locuit, ce constituia în același timp și atelierul (sau eventual prăvălia de desfacere) pentru care plăteau dări.

În a doua jumătate a veacului al XVII-lea sînt atestate în București noi subdiviziuni ale diferitelor ramuri de producție meșteșugărească. Astfel, în domeniul metalurgiei sînt cunoscuți căldărarii, lăcătușii, sîrmarii (care făureau sîrme de fier sau aramă) și spoitorii ; în latura militară a acestei ramuri de producție se evidențiază tunarii, (turnători de tunuri de aramă) ca și silitrarii care preparau praful de pușcă.

În această epocă se mai specializează în București și alte ramuri de producție. Astfel, printre meșteșugarii constructori și prelucrători ai lemnului și pietrii apar meșterii rotari, calapodarii, pietrarii și cărămidarii lucrînd la cărămidăria din apropierea ciutăriei domnești. În domeniul prelucrării pieilor se întîlnesc cavafii, săhăidăcarii sau

1 V. I. Lenin, *Cu privire la așa-zisa problemă a pieților* în *Opere complete*, 1, Buc., Ed. Politică, 1960, p. 95.

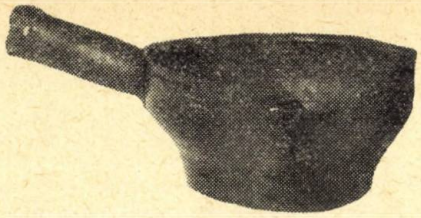

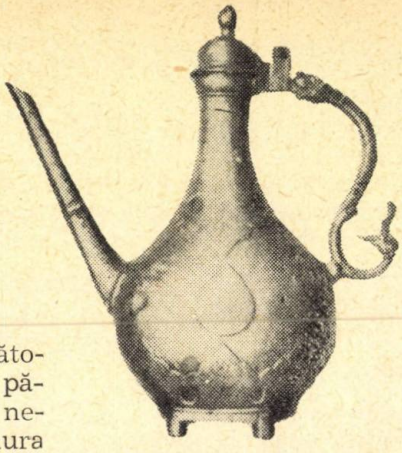

săidăcarii şi papugii, iar pentru ţesătorii, ceaprazarii, pînzarii, postăvarii şi păpuşarii (cei care confecţionau sfoara necesară caiacurilor de pe Dunăre). Ramura alimentară se îmbogăţeşte acum cu brutarii şi bucătarii, specificaţi ca atare. Din ramura meşteşugurilor de artă se relevă argintarii şi sculptorii în lemn şi piatră. Înfiinţarea tiparniţei Mitropoliei din Bucureşti la 1678, duce la apariţia gravorilor, corectorilor şi tipografilor. Ca meseriaşi legaţi de trebuinţa tîrgoveţilor de a-şi făuri fîntîni pentru alimentarea cu apă din curţile proprii sau din diferite alte locuri, se ivesc fîntînarii.

În majoritatea cazurilor, meşteşugarii locuiau grupaţi, ca şi mai înainte, pe profesii, pe diferite uliţe sau în mahalale care de obicei purtau denumirea meşteşugului. Astfel, în Bucureşti, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, se întîlnesc uliţa bărbierilor (1660), uliţa zlătarilor (1669), uliţa căldărarilor (1683) sau mahalaua zăbunarilor (1665), mahalaua săpunarilor (1667), mahalaua măcelarilor (1684) etc. O dată cu dezvoltarea producţiei meşteşugăreşti, pe aceeaşi uliţă, alături de meşteşugarii de specialitate care predominau numeric, se stabilesc meşteşugarii cu profesii înrudite sau auxiliare şi negustorii care se ocupau cu comerţul.

Un fenomen nou, progresist, care se iveşte acum în viaţa economică bucureşteană, îl reprezintă constituirea breslelor. Ele au luat fiinţă *„din nevoia de clădiri comune pentru vînzarea mărfurilor“* [1], din necesitatea apărării muncii „învăţată cu trudă“, pentru a se opune concurenţei pe care o făceau meşteşugarii din alte părţi. Înfiin-

Vase de metal din sec. XVII—XVIII

1 K. Marx-F. Engels, *Ideologia germană* în *Opere*, Vol. 3, Buc., Ed. Politică 1960, p. 25.

țarea lor a dus la sporirea rezistenței meșteșugarilor împotriva exploatării boierești. Breslele aveau drept scop nu numai ajutorul mutual, ci și menținerea unor prețuri ridicate, de monopol, la produsele meșteșugărești, pe piața locală. Prima breaslă bucureșteană este aceea a bărbierilor; la 5 octombrie 1668 este menționat pentru prima dată starostele breslei, Iani [1]. Peste cîțiva ani este atestată bresla croitorilor, prin documentul din 24 ianuarie 1671 în care este amintit starostele Mihalcea. Numărul breslelor bucureștene sporește mai ales în secolul al XVIII-lea, cînd acestea ajung la o perioadă de maximă înflorire.

Mulțimea și greutatea obligațiilor fiscale au creat în rîndurile meșteșugarilor bucureșteni o stare permanentă de agitație, manifestată în diferite forme: nesupunere, fugă, răzmerițe și frămîntări. Întărirea rînduielilor organizării în bresle a meșteșugarilor, care adîncea inegalitatea în drepturi a membrilor breslei, exploatarea — din ce în ce mai accentuată — a ucenicilor și a calfelor de către meșteri a agravat și mai mult contradicțiile dintre exploatatori și exploatați.

În a doua jumătate a veacului al XVII-lea se petrece în București o accentuare a procesului acaparării puterii economice și politice de către marii feudali și înaltul cler, în urma deposedării sistematice a meșteșugarilor și negustorilor mărunți, la acest proces începînd să participe din plin și vîrfurile negustorimii înstărite. Într-adevăr, în această epocă se produc diferențieri mai accentuate în rîndul păturii negustorești, putîndu-se vorbi — în anumite limite însă — chiar de apariția unui „patriciat" orășenesc. Din 1660, negustorii organizați în breaslă, condusă de staroste, încep să joace un rol de seamă în viața economică a Bucureștilor.

O dovadă a creșterii capitalului, nu numai comercial dar și cămătăresc, la sfîrșitul veacului al XVII-lea, o constituie prezența în documente a numeroși zarafi, a căror îndeletnicire — separată propriu-zis de negoț — se rezuma în special la acordarea de credite, cu dobînda respectivă și la schimbul de monede străine.

Monedele care circulau în această perioadă în oraș sînt destul de variate ca origine: asprii și galbeni turcești, ughii ungurești, costandele și potronicii polonezi, talerii austriaci și olandezi, țechinii venețieni etc.

În ceea ce privește creșterea schimbului în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, numeroase documente atestă înmulțirea produselor meșteșugărești pe piața orașului. Numărul prăvăliilor crește considerabil; la 1666 călătorul turc Evliya Celebi semnalează în oraș — exagerînd desigur — prezența a 1.000 de prăvălii și dugheni construite din scînduri. În această epocă se formează „rîndurile comerciale" de prăvălii specializate după produsele vîndute în: băcănii, mărgelării, lînării, pînzării etc.

Crescînd volumul schimburilor, se delimitează în București două zone comerciale, una în interiorul orașului, purtînd denumirea de Tîrgul din Lăuntru (7 octombrie 1698), iar cealaltă în exterior, anume Tîrgul de Afară (17 iulie 1698), unde se desfăceau în special produsele sătești.

---

1 *Doc. priv. ist. or. Buc.*, p. 36—38.

În aceste tîrguri existau numeroase prăvălii, dugheni, magazii, care confereau pieţii bucureştene un caracter permanent.

O dată cu înmulţirea numărului pivniţelor, prăvăliilor şi dughenelor, reflectînd creşterea volumului de schimburi, se înregistrează, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, apariţia hanurilor ca antrepozite de mărfuri şi locuri de găzduire a negustorilor străini.

În 1666 Evliya Celebi aminteşte de existenţa a 7 hanuri de negustori şi casa pentru vămi, în afara unui caravanserai de 50 de camere, destinat musulmanilor şi care era aşezat în afara oraşului. Documentele amintesc printre primele hanuri pe acela al lui Manole zaraful, apoi hanul lui Şerban Vodă, ridicat de Şerban vodă Cantacuzino între

Latura de nord-est a hanului Sf. Gheorghe construit de Constantin Brîncoveanu în anii 1694—1698 (Detaliu dintr-un desen de *A. Raffet*)

1683—1686 în Tîrgul de Sus, lîngă biserica lui Ghiorma banul (pe locul actualei Bănci Naţionale), hanul lui Constantin Vodă, clădit după 1690 de Constantin vodă Brîncoveanu, pe terenurile confiscate pentru „hiclenie" de la boierii Bălăceni (astăzi ridicîndu-se acolo Palatul Poştelor şi Telecomunicaţiilor) şi hanul Sf. Gheorghe, construit de acelaşi domn la 1698 în curtea mănăstirii omonime refăcută şi ea din temelii ş.a. Secretarul domnesc al lui Brîncoveanu, florentinul Antonmaria Del Chiaro, descrie chiar înfăţişarea unui han bucureştean la începutul secolului al XVIII-lea, luînd ca prototipuri marile stabilimente comerciale de la Şerban Vodă şi Sf. Gheorghe Nou.

Astfel, el descrie hanul ca *„un loc împrejmuit cu întărituri şi alte ziduri, alcătuit în felul unei mănăstiri de a călugărilor noştri* (catolici n.n.), *unde de jur împrejur sînt dugheni boltite de apărare mai sigură împotriva primejdiei de foc şi aceste dugheni sînt ţinute de negustori creştini sau turci, ce plătesc ceva pe lună drept chirie pentru care sînt paznici, şi mai să aibă grije să încuie în fiecare seară porţile zisului han şi să vegheze la paza şi liniştea negustorilor"* [1].

Reiese concludent faptul că în a doua jumătate a veacului al XVII-lea şi începutul celui de-al XVIII-lea, la Bucureşti se înregistrează o evidentă înflorire a comerţului intern şi extern — ca rezultat al dezvoltării producţiei de mărfuri şi intensificării schimbului, proces la care participă alături de negustorime şi o parte din marii boieri şi chiar înaltul cler mănăstiresc.

De altfel, în vremea domniei lui C. Brîncoveanu — figură de prestigiu a istoriei noastre politice şi culturale — Bucureştiul a constituit cel mai populat şi mai însemnat oraş din ţară în care se afla concentrată intensa activitate economică, politică, culturală şi religioasă a întregului teritoriu sud-est european, de sub dominaţia turcească.

Aspecte social-politice

În a doua jumătate a veacului al XVII-lea, o dată cu părăsirea reşedinţei domneşti de la Tîrgovişte — ruinate de turci — boierii de frunte ai Divanului şi-au strămutat locuinţele la Bucureşti, spre a fi în apropiere de domn şi a-şi păstra poziţia dominantă în stat. Pentru aceasta fie că sileau pe tîrgoveţii de rînd, meşteşugari sau negustori mărunţi să se despartă de locurile centrale, alungîndu-i prin violenţă, fie că înduplecau pe domn, care exercita dreptul de proprietate supremă asupra Bucureştilor, să le dăruiască suprafeţe întinse din moşia oraşului.

În afară de aceasta, clasa stăpînitoare a mai agravat situaţia maselor populare — mai ales în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea — prin introducerea a noi biruri şi prestaţii.

Constantin Brîncoveanu a ridicat, de asemenea, dările, practicînd o excesivă fiscalitate, silit la aceasta de obligaţiile sporite ce şi le luase faţă de turci, cărora pentru a se menţine în scaunul domnesc,

1 A. Del Chiaro, *Storia delle moderne rivoluzioni della Valachia* (ed. N. Iorga), Buc. 1914, p. 28.

le dădea an de an tributul sporit, mai multe peşcheşuri (daruri), cereale, vite, lemne etc.

Astfel, o dată cu înăsprirea jugului otoman şi creşterea exploatării interne, la sfîrşitul veacului al XVII-lea şi începutul celui de-al XVIII-lea, se constată necontenita pauperizare a maselor populare bucureştene în folosul marilor feudali. Aceştia, în frunte cu domnul ţării, îşi vor îngădui cheltuieli mereu mai însemnate pentru asigurarea unui trai fastuos. Accentuarea apăsării maselor populare se va produce însă mai ales o dată cu instaurarea regimului turco-fanariot din 1716, caracterizat printr-o fiscalitate excesivă.

După stabilirea definitivă a reşedinţei domniei la Bucureşti, se conturează în rîndurile boierimii, în această epocă, facţiuni rivale — aşa-zisă „partida naţională", condusă de boierii Cantacuzineşti şi gruparea „grecească" în frunte cu Goleştii şi Bălenii care îşi găseau sprijin la domnii aduşi de la Poartă (Grigore I. Ghica, Radu Leon şi Gheorghe Duca) şi la clientela lor grecească. De fapt, nici una din facţiuni nu urmărea, în această epocă de apogeu a statului nobiliar, decît stăpînirea dregătoriilor şi însuşirea veniturilor ţării. Teatrul de luptă al celor două grupări l-a constituit în bună măsură Curtea domnească din Bucureşti, unde fiecare partidă îşi avea reprezentanţii ei.

Domnia lui Şerban Cantacuzino (1678—1688), consfinţind izbînda facţiunii sale — sprijinindu-se numai pe marea boierime — s-a caracterizat printr-o grea fiscalitate care a apăsat masele populare atît din ţară, cît şi din Bucureşti. Şerban Cantacuzino a realizat o avere uriaşă în urma cotropirii a numeroase sate şi moşii din ţară, precum şi a unor importante terenuri şi prăvălii în Bucureşti.

În afara acestor aspecte negative, Şerban Cantacuzino şi-a cîştigat însă şi merite incontestabile în istoria patriei, instaurînd o politică diplomatică de prestigiu pentru apărarea drepturilor Ţării Româneşti, într-un moment de declin vădit al Imperiului otoman, şubrezit de victoriile Ligii Sfinte încheiată între Austria, Veneţia, Polonia şi Rusia. Mizînd pe eventualitatea unei victorii a creştinilor, mai cu seamă după cucerirea Budei, Belgradului şi a Transilvaniei de către imperiali, domnitorul şi-a trimis emisari la Viena spre a negocia obţinerea independenţei ţării în cazul înfrîngerii Porţii, recunoaşterea sa ca domn ereditar şi acordarea altor privilegii. Concomitent, solii lui Şerban Cantacuzino au intrat în legături cu polonii şi ruşii, insistînd asupra necesităţii înlăturării jugului turcesc din spaţiul sud-estic european. Moartea neaşteptată a domnului (28 octombrie 1688) a pus însă capăt încercărilor sale de a elibera ţara de sub dominaţia otomană, nepotul şi urmaşul său Constantin Brîncoveanu (1688—1714) arătîndu-se la început a fi adeptul unei politici filo-turceşti. Cu toate acestea, întreaga lui domnie a fost dominată, în bună măsură, tot de Cantacuzineşti. Fraţii răposatului domn deţineau cele mai însemnate dregătorii ale ţării. Învăţatul Constantin stolnicul, remarcabil diplomat aflat în legătură cu ilustre personalităţi ale lumii politice contemporane în frunte cu Petru cel Mare, a fost cel mai important sfetnic al ţării timp de cîteva decenii,

Constantin Brîncoveanu
(după Del Chiaro)

Mihai spătarul şi apoi Toma spătarul au condus armata, iar alţi fraţi, nepoţi şi rubedenii au deţinut numeroase dregătorii.

Fiscalitatea a fost în această vreme foarte apăsătoare pentru masele populare. Privilegiile acordate de Brîncoveanu au întărit atît în ţară cît şi în Capitală situaţia marii boierimi, care a cotropit numeroase sate, vii, moşii, precum şi terenuri de case şi prăvălii, în dauna maselor populare exploatate. Cheltuielile enorme trecute în „Condica Visteriei" atestă cît de costisitoare au fost pretenţiile de mărire ale lui Brîncoveanu la curţile sale domneşti din Bucureşti, Mogoşoaia, Potlogi şi Tîrgovişte, precum şi favorurile cu care a răsplătit pe boierii credincioşi. Spre a se menţine în scaun şi a-şi aduna susţinători la Poartă, domnul nu a cruţat de fel visteria ţării, făcînd numeroase daruri şi plocoane dregătorilor turci şi tătari ca şi negustorilor turci din Bucureşti la bairam, sau cu prilejul altor sărbători.

La începutul domniei lui C. Brîncoveanu, oraşul Bucureşti a avut de suferit prima ocupaţie a trupelor austriece (1689), aflate în război cu turcii, urmată apoi de o pustiitoare invazie tătărască în ţară [1].

În anii următori, pînă la încheierea păcii, Constantin Brîncoveanu a căutat să se menţină în relaţii bune atît cu austriecii cît şi cu turcii, dar sprijinindu-se mai ales pe aceştia din urmă. Domnitorul întreţinea însă pe ascuns relaţii cu împăratul Leopold, I, al cărui emisar, cunoscutul călător şi geograf contele Luigi Ferdinando Marsigli, a fost primit de mai multe ori de domn la Bucureşti.

Domnul a intrat în legături şi cu ambasadorul englez de la Constantinopol, lordul William Paget, unul din mediatorii delegaţi a negocia pacea dintre turci şi imperiali, căruia i-a făcut numeroase servicii, înlesnindu-i trecerea corespondenţei sale spre Viena prin Ţara Românească. Secretarul ambasadorului, Schreyer, a trecut de altfel în cursul unei misiuni diplomatice şi pe la Bucureşti, Brîncoveanu a mizat pe întreaga sa influenţă politică spre a modera pretenţiile austriecilor şi a-i face pe turci să încheie o pace acceptabilă. Un agent al său a participat ca reprezentant al ţării — deşi nerecunoscut oficial de marile puteri — la negocierile preliminare iniţiate de mediatorii englezi şi olandezi la Carlovitz [2].

Poarta a răsplătit credinţa lui Constantin Brîncoveanu, confirmîndu-i, după iscălirea păcii de la Carlovitz (1699), domnia pe viaţă. Dar el se temea totuşi de turci, care îl pizmuiau în ascuns, pentru avuţiile sale considerabile şi a căutat să-şi făurească un refugiu mai sigur decît la Bucureşti, redînd în acest scop o strălucire de scurtă durată fostei reşedinţe de scaun de la Tîrgovişte. Brîncoveanu a locuit astfel concomitent vara la Tîrgovişte şi iarna la Bucureşti, spre a putea face astfel oricînd faţă unui pericol, deşi în faţa turcilor conta ca singură şi oficială reşedinţă de scaun numai aceea de la Bucureşti. După moartea domnului, Tîrgovişteа a încetat pentru totdeauna să mai fie reşedinţă domnească, chiar temporară, astfel că Bucureştii au rămas singura şi statornica capitală a Ţării Româneşti.

---

1 *Istoria Ţării Româneşti de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, (ed. C. Grecescu), Buc., 1959, p. 28.

2 Hurmuzaki, supl. I, vol. I, p. 346—347.

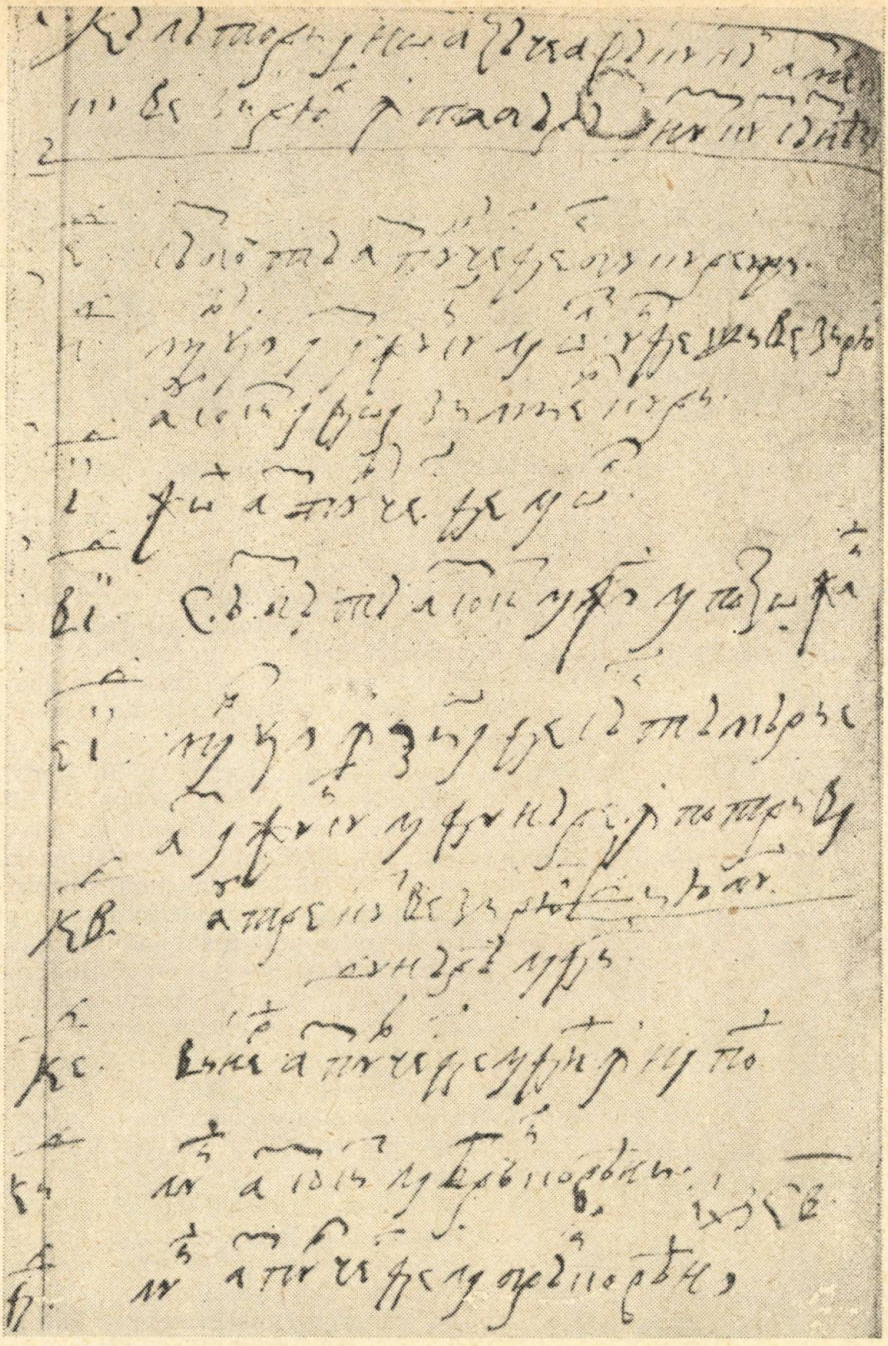

Pagină din „Foletul Novel“ cu însemnările zilnice ale lui Constantin Brîncoveanu din august 1693 (Orig. la M.I.B.)

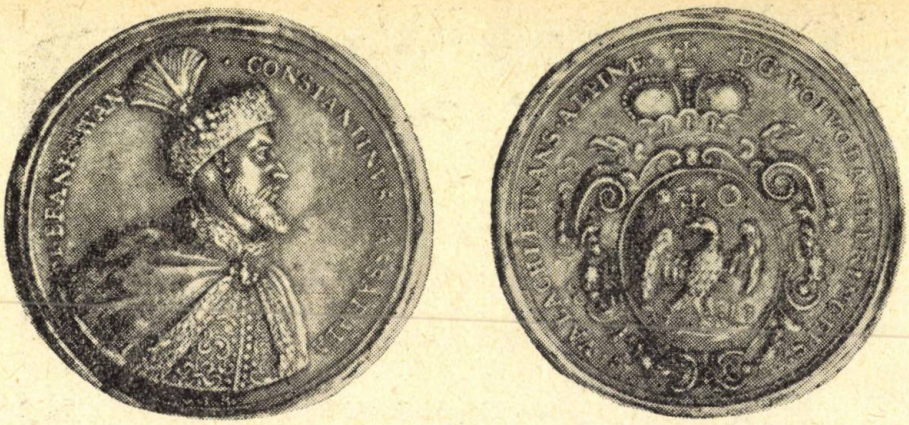

Medalie bătută de Constantin Brîncoveanu în anul 1713 (orig. la M.I.B).

Politica de prestigiu a lui Constantin Brîncoveanu, a cărui domnie îndelungată şi stabilă, a sporit prin înfăptuiri culturale de seamă renumele ţării noastre în sud-estul Europei şi în lumea greco-orientală, nu convenea însă turcilor cărora le displăcea puterea şi avuţiile atît de însemnate ale domnului.

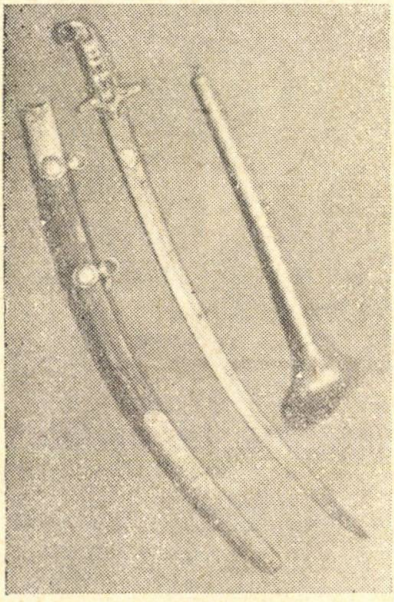

Sabia lui Constantin Brîncoveanu şi sceptrul atribuit domnitorului (Orig. la M.I.B.)

Scoaterea din domnie a lui Constantin Brîncoveanu în anul 1714 s-a datorat însă rupturii care a avut loc în ultimii săi ani de domnie cu Cantacuzinii, prilejuind astfel lui Constantin stolnicul şi Mihail spătarul, unchii domnului, pretextul — prin arătarea legăturilor lui cu Austria şi Rusia — de a-i obţine mazilirea la Poartă şi apoi executarea, cu întreaga familie la Constantinopol.

A urmat apoi la domnie Ştefan vodă Cantacuzino (1714—1716) fiul stolnicului, a cărui domnie ştearsă nu a prezentat nici o importanţă pentru istoria Bucureştilor.

Aducerea lui Nicolae Mavrocordat ca domn al Ţării Româneşti, după ce domnise în Moldova, în urma plecării în Rusia a lui Dimitrie Cantemir, arată că Poarta nemai avînd încredere în oligarhia boierească locală şi în domnii aleşi de ea, a impus stăpînitori numiţi direct, dintre grecii din Fanarul Constantinopolului.

În felul acesta, se deschide o nouă etapă a istoriei Țării Românești și a Capitalei sale, în condițiile regimului turco-fanariot, împămîntenit la 1716.

Administrația orășenească

În a doua jumătate a veacului al XVII-lea, solidaritatea de clasă dintre domn, marea boierime și clerul mănăstiresc s-a lovit adeseori de organele administrative ale obștei tîrgoveților din București. Administrația orașului reprezentată de județi și pîrgari, aceștia din urmă avînd chiar în fruntea lor un vătaf [1], s-a ridicat adesea în fața domnilor cu pîri îndreptățite împotriva boierilor, egumenilor sau dregătorilor domnești abuzivi.

Regimul nobiliar a încercat să limiteze autoritatea judeților și a pîrgarilor, coasociindu-le aproape în permanență în această vreme dregători subordonați domniei — portarii și vornicii.

Pînă în cele din urmă, pentru ca marea boierime, înaltul cler mănăstiresc și negustorimea înstărită să poată profita nestingherite de privilegiile lor în București, iar dregătorii domnești să nu mai fie stînjeniți în exercitarea atribuțiilor lor fiscale și juridice în favoarea claselor dominante de către organele reprezentînd vechea autonomie a orașului care le făcea opoziție, Constantin Brîncoveanu a desființat la începutul sec. al XVIII-lea, instituția județului și a celor 12 pîrgari, sarcinile lor fiind trecute asupra marelui agă, a marelui căpitan de dorobanți și a altor dregători domnești.

În a doua jumătate a veacului al XVII-lea și la începutul celui de al XVIII-lea, orașul București continuă să se dezvolte din punct de vedere edilitar, marginile sale se lărgesc mult în afară, apar alte mahalale, se deschid drumuri noi care leagă orașul cu satele din împrejurimi și cu tîrgurile țării, se clădesc noi biserici, hanuri și case boierești.

Datele demografice privind populația orașului în această perioadă sînt consemnate în însemnările numeroșilor călători, unele însă fiind exagerate : circa 60.000 de locuitori (la 12.000 case) la Evliya Celebi în 1666 și circa 50.000 la Del Chiaro, la începutul sec. al XVIII-lea ; este de presupus însă că cifra locuitorilor nu depășea pe aceea de 30.000, ținînd seama și

Stolnicul Constantin Cantacuzino (1640 — 1716), cărturar de seamă și sfetnic al lui Constantin Brîncoveanu

1 La 29 martie 1698 și 28 mai 1699 este întîlnit Gavrilă vătaf de pîrgari, alături de Ion, Ivașcu, Vasile, Udrea și Ene pîrgari (Arh. Sf. Pop. *Grivița Roșie*, inv. 9, doc. 4 și 5).

de datele pe care ni le oferă mai tîrziu izvoarele interne pentru secolul al XVIII-lea.

În a doua jumătate a veacului al XVII-lea şi începutul celui de al XVIII-lea, hotarul oraşului pornea la nord din regiunea mahalalei Popa Stoica (Brezoianu) şi terenurile aparţinînd mănăstirii Sărindar, coborînd apoi peste malul drept al Dîmboviţei, unde s-au ridicat mahalale noi, în jurul mănăstirilor Mihail Vodă, Sf. Apostoli şi Sf. Spiridon Vechi şi a întinselor proprietăţi ale boierilor Cantacuzineşti, lîngă podul Cilibiului. Dincolo de podul şi mahalaua Calicilor hotarul urma linia pămînturilor altor mari boieri (Brăiloii şi Dudeştii) şi trecea prin apropierea Mitropoliei şi în jurul mănăstirii Sf. Ecaterina, unde se aflau locurile Brîncovenilor pe care domnul ridică — pe temeliile caselor

Scene de ospăţ la Curtea domnească
Gravură din Triod, 1700

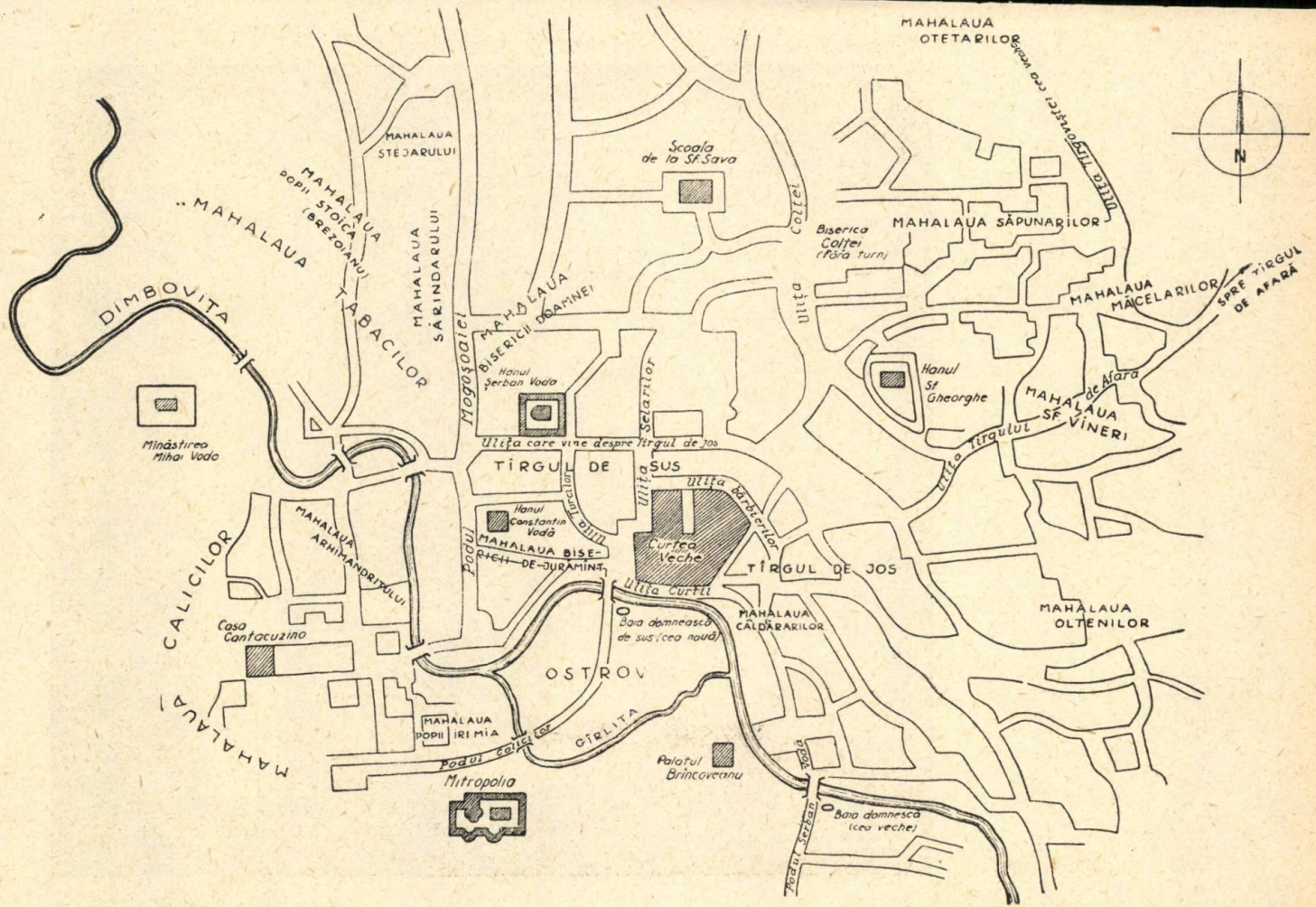

Harta oraşului Bucureşti în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (reconstituire de P. Cernovodeanu şi N. Vătămanu)

părinteşti — un nou palat ; de aici, hotarul oraşului se îndrepta spre răsărit pînă în mahalaua din jurul bisericii Sfinţilor de pe podul Tîrgului de Afară, urcîndu-se spre nord pînă în dreptul proprietăţilor boierilor Mogoşeşti, din preajma ctitoriei lor reînnoite de la biserica Ienii, încheindu-se iarăşi în mahalaua popii Stoica.

În această epocă se întîlnesc în Bucureşti noi uliţe, poduri şi mahalale. Apar uliţele : Bărbierilor (1660), „ce vine dinspre Tîrgul de Jos" (1664), „dinspre biserica Grecilor" (1669), Zlătarilor (1669), „dinspre biserica lui Mitrea vornicul" (1671), „spre drumul Tîrgoviştei" (1681), căldărarilor (1683), „ce merge la Scaune" (1692), ulicioara Călinescului (1694), uliţele : Puţul Turcului (1701), în „Boiangii" (1707), „Abagii" (1710), în Mărgelari" (1710), Băraţilor (1712), „Boiangiilor (1712), Şipo-

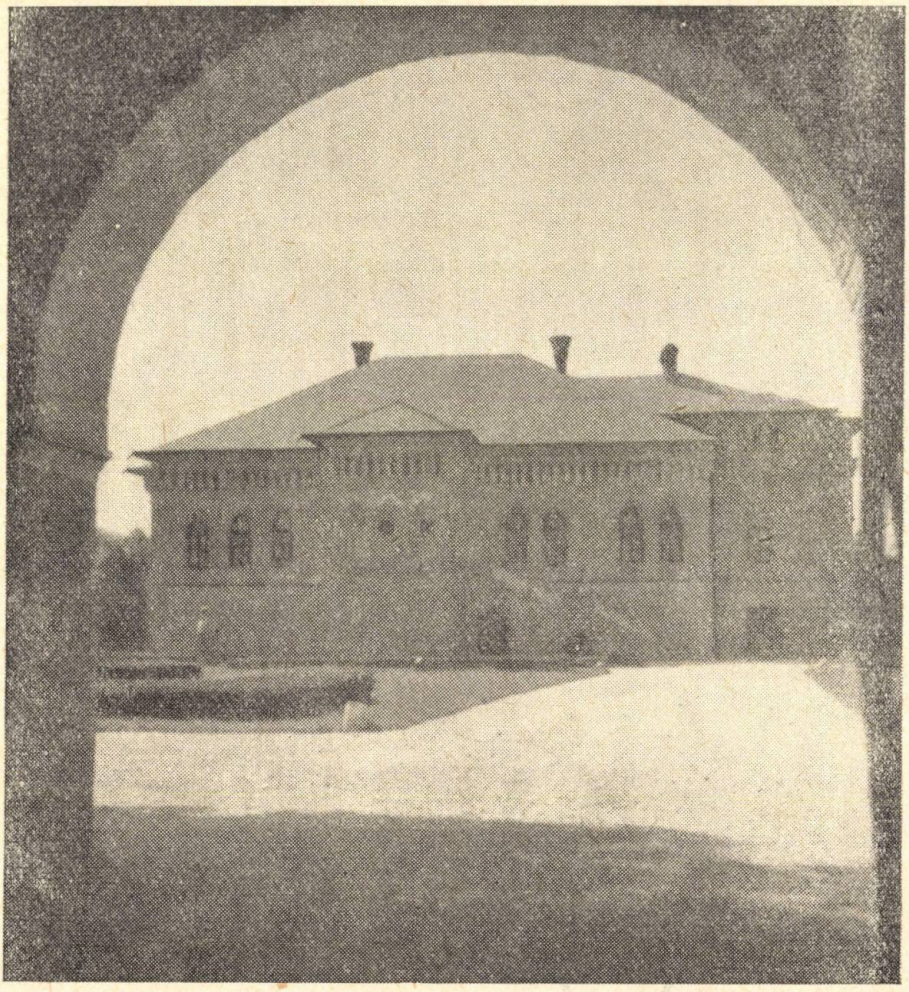

Palatul de la Mogoşoaia construit în anul 1702

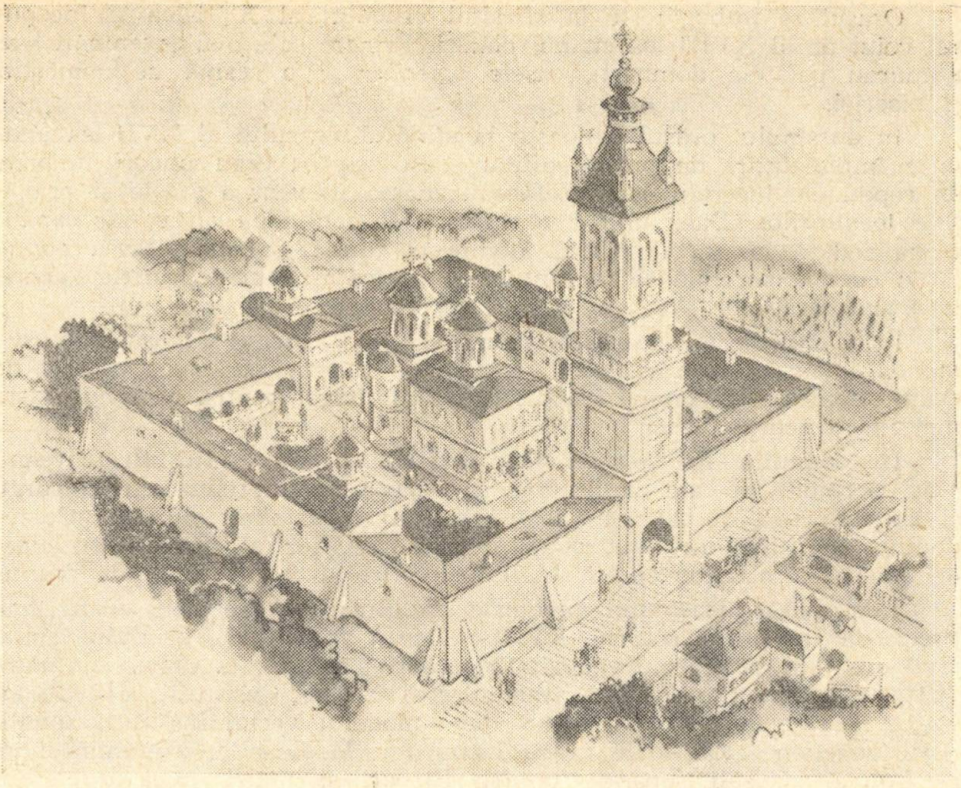

Aşezămîntul de la Colţea în primii ani de funcţionare (reconstituire de N. Vătămanu şi R. Pava)

tului, lîngă Cişmigiu (1713), Lăptăreselor (1713) ca şi locurile „Precupeţi" (1669), în „Zarafi" (1678—1688) şi „unde se frînge herul" (1699).

Ca mahalale se întîlnesc : Sf. Gheorghe (1664), Sf. Sava (1664), Şelarilor (1664), Zăbunarilor (1665), Săpunarilor (1667), Colţei (1669), Grecilor (1679), bisericii Doamnei (1684), Măcelarilor (1684), bisericii de Jurămînt (1687), (devenită apoi a Bălăceanului sau Sf. Dumitrie), Stejarului (1687), popii Ivaşcu (Pitar Moş) (1690), popii Stoica Sterpul (1693) (ulterior a Brezoianului), Sf. Vineri sau a lui aga Niţă (1693), Oţetarilor (1695), Oltenilor (1696), Moldovenilor (1696) (în apropiere de Stejar şi Brezoianu), Broştenilor (1695) şi Lăcătuşilor (1709).

Pentru a lega oraşul cu proprietăţile sale de la Mogoşoaia, Constantin Brîncoveanu a tăiat, după 1692, o nouă cale de comunicaţie prin locurile Bălăcenilor, mănăstirilor Sf. Ioan cel Mare, Zlătari şi ale Cantacuzinilor pînă la mănăstirea Sărindari aşa-numita „Uliţa mare", care lua drumul Braşovului, devenită mai tîrziu „Podul Mogoşoaiei". Ea a ajuns cu timpul artera cea mai importantă a oraşului, căci aici s-a concentrat, începînd din sec. al XVIII-lea, prin diferite clădiri, instituţii şi tot felul de prăvălii, cea mai intensă activitate comercială a Bucureştilor.

Oraşul se îmbogăţeşte la sfîrşitul veacului al XVII-lea şi începutul celui de al XVIII-lea cu noi clădiri. Printre cele mai însemnate [1] se numărau palatele domneşti, casele boierilor şi o seamă de mănăstiri şi biserici.

În ansamblu, oraşul cunoaşte la sfîrşitul veacului al XVII-lea anumite îmbunătăţiri de ordin edilitar, deşi acestea erau uneori umbrite de repetatele incendii care prefăceau adesea în cenuşă casele şi prăvăliile locuitorilor. Dacă uliţele continuă a fi podite cu bîrne, iar canalizarea redusă la nevoile Curţii domneşti, totuşi, în alimentarea populaţiei cu apă potabilă se fac anumite îmbunătăţiri prin apariţia „aparilor" sau sacagiilor.

În această perioadă, asistenţa sanitară în Bucureşti cunoaşte de asemenea unele ameliorări, deşi oraşul este pustiit aproape endemic de crunte epidemii de ciumă (1660, 1689 etc.), flagel pentru care nu exista nici un remediu atunci.

În domniile lui Şerban Cantacuzino şi Constantin Brîncoveanu s-au perindat pe aici mulţi medici, depăşind împreună cu chirurgii şi spiţerii cifra de 20. Desigur că numai o parte au slujit la Curtea domnească ; unii au avut ocupaţii culturale, iar alţii s-au preocupat de sănătatea marilor boieri, înalţilor clerici şi negustorilor de frunte.

Dezvoltarea asistenţei medicale în Bucureşti se conturează mai precis la începutul sec. al XVIII-lea prin înfiinţarea primului spital civil din ţară, ridicat în vecinătatea ctitoriei sale de la Colţea, de către spătarul Mihai Cantacuzino. Inaugurarea acestei instituţii a avut loc la 14 decembrie 1704. Organizat după modelul vechii instituţii spitaliceşti veneţiene „Ospedale di S. Lazzaro e Medicanti", aşezămîntul de la Colţea, cu săli separate pentru bărbaţi şi femei, avea un profil dermato-chirurgical.

Dezvoltarea asistenţei medicale în Bucureşti la sfîrşitul veacului al XVII-lea şi începutul celui de al XVIII-lea, vădită prin crearea primului spital din oraş, înmulţirea numărului medicilor stabili şi comerţul de spiţerie destul de activ, dovedeşte creşterea populaţiei oraşului şi nevoia ce s-a ivit pentru asigurarea unei cît de sumare îngrijiri a sănătăţii publice.

---

1 Printre aceste monumente semnalăm mănăstirea şi casele domneşti de la Cotroceni (1679—1682), biserica Doamnei (1683), biserica din Fundenii Doamnei (1699), palatul Brîncovenesc de la poalele dealului Mitropoliei (sfîrşit sec. XVII), casele boierilor Corbeni (idem), mănăstirea Colţea (biserica, spitalul, şcoala, turnul) (1701—1715), biserica Dintr-o Zi (1702), palatul Mogoşoaia (1702), mănăstirea Zlătari (1705), casele lui Toma Cantacuzino din faţa capului Podului Mogoşoaia, (1708) ş. a.

Cap. 5. ORAŞUL BUCUREŞTI ÎN TIMPUL REGIMULUI TURCO-FANARIOT (1716—1821)

În condiţiile creşterii şi descreşterii dependenţei Ţării Româneşti faţă de Imperiul otoman, oraşul Bucureşti a devenit locul specific unde se împleteau cele mai variate forme ale contradicţiilor social-economice şi politice, care au grăbit sfîrşitul feudalismului şi trecerea la noi relaţii de producţie. Epoca aceasta este caracterizată prin apariţia premizelor relaţiilor capitaliste în domeniul producţiei de mărfuri şi accentuarea formelor luptei de clasă, ajungînd pînă la mişcarea revoluţionară din 1821, prin politica de centralizare administrativă şi prin apariţia de instituţii noi. Aceste modificări din structura şi suprastructura oraşului Bucureşti erau mai ales la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea, în concordanţă cu slăbirea dominaţiei otomane.

Dezvoltarea economică

În condiţiile regimului turco-fanariot, oraşul Bucureşti se remarcă prin creşterea şi varietatea producţiei de mărfuri, prin intensificarea schimbului pe piaţa internă, menţinîndu-se ca cel mai important centru economic al ţării.

Din primele decenii ale sec. al XVIII-lea, creşterea nivelului tehnic în fiecare ramură de producţie, care răspunde totodată cererii şi exigenţei crescînde a clienţilor, a determinat specializarea mai îngustă a multor meşteşuguri şi apariţia unor meşteşugari care lucrau independent. Nomenclatura lor şi caracteristica mărfurilor produse erau în concordanţă cu influenţa modului de viaţă oriental exercitat asupra societăţii bucureştene în această epocă.

Cele mai însemnate meşteşuguri noi care produc mărfuri alimentare, de îmbrăcăminte şi încălţăminte, obiecte de uz casnic, pentru construcţii şi transport sînt practicate de jimblari, simigii, pacegii (plăcintari), bragagii, işlicari şi calpaccii (căciulari de mătase), şalvaragii, găitănari, basmagii, căciulari, condoragii, iorgangii (plăpumari), ştiucatori, sticlari, giuvaergii, caretaşi etc. La începutul sec. al XIX-lea existau în Bucureşti aproape 1.500 de meşteşugari cu prăvălii pentru desfacerea măr-

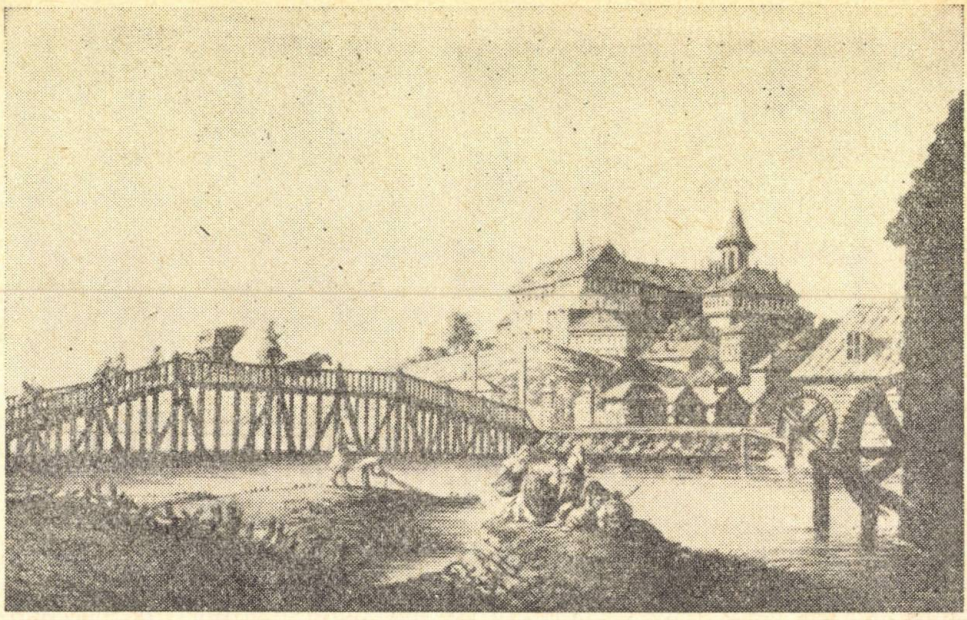

Morile de pe Dîmboviţa şi clădirile mănăstirii Mihai Vodă în 1794
(Acuarelă de *Luigi Mayer*)

furilor şi anume : 56 brutari şi jimblari, 41 simigii şi bragagii, 4 prese de ulei, 51 pescari etc., pentru mărfuri alimentare ; 151 cojocari, 131 croitori, 92 cizmari şi condoragii, 82 postăvari, 61 tăbăcari, 38 plăpumari şi bumbăcari etc. [1], pentru obiecte de îmbrăcăminte şi încălţăminte; 205 dulgheri, 115 zidari, 39 covaci şi lăcătuşi, 10 tîmplari, 9 cărămidari, pentru construcţii ; 17 căldărari, 21 lumînărari, 14 olari şi sticlari, 16 trăistari, 10 săpunari etc., pentru obiecte de uz casnic ; 14 caretaşi pentru mijloace de transport etc.

Pe rîul Dîmboviţa funcţionau numeroase mori şi pive. În primele decenii ale sec. al XVIII-lea se găseau în Capitala ţării aproape 20 roate de moară stăpînite de mănăstirile Mihai Vodă, Radu Vodă, Cotroceni, Sf. Ioan, Arhimandritului [2]. Călătorul J. C. Flachat care a trecut prin Bucureşti la 1739—1740 remarca în însemnările sale că rîul Dîmboviţa are un curs foarte repede şi *„un foarte mare număr de mori“* [3]. La sfîrşitul secolului, unele din cele 21 de mori şi pive de pe Dîmboviţa, şi anume cele de la Mihai Vodă, aveau un nivel tehnic superior, aşa cum rezultă şi din desenul lui Luigi Mayer din 1794. Iarna şi vara, pe secetă, morile de apă erau înlocuite prin morile cu cai, care existau pe lîngă fiecare mănăstire mare. În ultimii ani ai sec. al XVIII-lea şi la începutul sec. al XIX-lea funcţionau 14 mori cu cai şi chiar 1—2 mori de vînt.

1 Arh. St. Buc., *Visteria Ţării Româneşti*, 2360/1811, fila 86—87.
2 *Idem, mss.* 377, fila 41, 47, 62v, 93v.
3 N. Iorga, *Ştiri noi despre biblioteca Mavrocordaţilor şi despre viaţa muntenească în timpul lui Constantin vodă Mavrocordat*, Buc. 1926, p. 21.

Atelierele și prăvăliile meșteșugarilor din aceeași branșă aflate în centrul comercial al orașului, erau grupate și în această perioadă pe o stradă care purta numele meșteșugului respectiv, de exemplu : ulițele boiangiilor, abagiilor, șalvaragiilor, lăcătușilor, căldărarilor etc. Alți meșteșugari erau instalați la marginea orașului, ca de exemplu : tăbăcarii, în jos de mănăstirea Radu Vodă, postăvarii în mahalaua Biserica Albă, cărămidarii în mahalaua Sf. Elefterie, la Lupești, Dudești, Văcărești, săpunarii în mahalalele Popa Chițu și Popa Rusu. În lunca Dîmboviței, pe cîmpia Filaretului, funcționau, la începutul sec. al XIX-lea, atelierele meșteșugarilor basmagii, care-și procurau pînza de borangic de la 60 de dulapuri.

Dezvoltarea meșteșugurilor bucureștene în condițiile sporirii concurenței exercitate mai ales de negustorii intermediari localnici a fost sprijinită de organizațiile lor profesionale, de bresle.

În cursul sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea, ele au fost reorganizate de mai multe ori, cînd au primit din partea domniei și o serie de privilegii și scutiri pe o anumită durată. Breslele meșteșugarilor bucureșteni, al căror număr ajunsese la 15 în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, 32 la sfîrșitul aceluiași secol, și 40 la începutul sec. al XIX-lea, erau organizate în general pe principiul conducerii de către organe alese de obște în limitele unei ierarhii profesionale și administrative. Astfel de organizații profesionale numite adesea isnafuri sau rufeturi aveau : croitorii, boiangii, tăbăcarii, papugiii, cavafii și cizmarii, bărbierii, cojocarii, șalvaragiii, abagiii și pînzarii, blănarii, zăbunarii, işlicarii, iaurgiii etc. Conducătorii lor, numiți staroști, erau aleși în fiecare an în cadrul unei adunări obștești din rîndul meșterilor mai pricepuți. Bucureștenii din lumea comercială și meșteșugărească cunoșteau îndeaproape activitatea lui Stan (1754) starostele cizmarilor, a lui Marin (1775) starostele pînzarilor și abagiilor, a lui Gheorghe Vernier (1787) starostele zugravilor de chipuri și icoane, a lui Manu starostele cavafilor, reales în mai multe rînduri și la începutul sec. al XIX-lea. Pe lîngă îndatoriri de natură profesională, potrivit cărora ei vegheau la îndeplinirea în mod conștiincios a obiectelor produse, staroștii se bucurau de o seamă de beneficii (scutiri de privilegii) și erau ajutați de doi sau mai mulți epitropi, proveniți tot din rîndul meșterilor de frunte. În prezența staroștilor și a epitropilor, meșterii bucureșteni achiziționau de la negustorii localnici și străini materiile prime necesare meșteșugului lor. Pricinile profesionale ale breslașilor erau judecate de asemenea de staroști și epitropi.

Unele bresle, în special acelea ai căror membri produceau mărfuri de larg consum (pîine, carne, lumînări, săpun) sau care lucrau în ramura construcțiilor, se bucurau de mai puțină autonomie. Acestea erau conduse de vătafi numiți de domnie și nu aveau nici epitropi și nici adunări obștești. Sînt cunoscuți din documente Manciu (1759), vătaful măcelarilor, Șerban (1725—1749) al căldărarilor, Manea al brutarilor, Radu (1754—1755) al lemnarilor, Burcea (1754) al zidarilor, Ștefan (1754) al ceaprazarilor etc.

Ca persoane juridice și recunoscute de domnie, breslele meșteșugarilor bucureșteni își strîngeau veniturile la cutia de mile sau de

milostenie, încredințată starostelui și epitropilor. Din sumele de bani provenite din taxe săptămînale și anuale, din amenzi numite gloabe sau geremele și din danii, se acordau, anual sau la nevoie, ajutoare membrilor breslei, pentru cazuri de sărăcire, de boală și de deces. Tot din acești bani se acopereau cheltuielile pentru ajutorarea unor instituții cu caracter social (ca de exemplu casa de orfani), pentru repararea sau construirea unor biserici la hramul cărora, anual, breslașii sărbătoreau pe patronul lor ales în persoana unui sfînt. Pentru abagii și pînzari, praznicul organizat în acest scop avea loc la 29 iunie, la ziua sfinților Petru și Pavel, iar pentru bărbieri la 14 octombrie, la ziua sfintei Paraschiva.

În limitele breslelor, meșterii aveau în subordine pe ucenici și calfe. Ucenicii, băieți tineri, intrau la meșter să învețe meșteșugul în răstimpul cîtorva ani care varia de la breaslă la breaslă. În schimbul unei taxe, ei primeau totodată și întreținere și locuință. Calfele erau angajate în atelierul meșterului pe un timp limitat. Atît ucenicii cît și calfele duceau o viață grea în atelierele unde lucrau, patronii căutînd să obțină cît mai multe beneficii din munca lor.

Adîncirea diferențierii social-economice în sînul breslelor a dus la accentuarea contradicțiilor dintre calfe și ucenici pe de o parte și meșteri pe de altă parte. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, calfele și ucenicii erau ținuți cu sila să muncească în atelierele meșterilor, drept urmare a faptului că mulți din ei fugeau pentru a se angaja în altă parte. Așa a fugit un ucenic în 1779 de la meșterul zugrav Constantin după $1^1/_2$ ani, deși el trebuia să stea $5^1/_2$ ani și Ion, calfa, în 1739 de la meșterul Gheorghe calpacciu după 7 luni, în loc să stea un an, cum se angajase cu zapis, ș. a. De asemenea, calfele primeau simbrii prea mici, erau împiedicați să deschidă prăvălii în apropierea acelora ale meșterilor, deși plăteau taxe destul de mari la cutia breslei.

Pe măsură însă ce sporea numărul meșterilor — proveniți din rîndul calfelor ale căror cunoștințe profesionale erau verificate de staroste și epitropi — meșteșugarii fiecărei bresle, care la început se bucuraseră de dreptul de întîietate pentru achiziționarea de materii prime, de monopol de producție și de desfacere a mărfurilor produse, au avut de făcut față la tot felul de tentative din partea unor negustori și meșteșugari din afara breslelor, care urmăreau să știrbească aceste privilegii prin folosirea acelorași materii prime, prin producerea și folosirea unui sortiment asemănător de mărfuri etc. Cele mai frecvente conflicte ale meșteșugarilor breslași bucureșteni, pentru stăvilirea concurenței, le-au avut negustorii cu cojocarii breslași în 1766 și 1785, cu zăbunarii în 1800, cu croitorii în 1804, iar cavafii bucureșteni, cu cizmarii, pantofarii, imingiii și papugiii în 1820. Cu tot sprijinul acordat de domnie breslașilor, nu s-a putut împiedica destrămarea breslelor, care începuseră de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea să frîneze dezvoltarea noilor relații de producție.

Încă din prima jumătate a sec. al XVIII-lea, multe din atelierele meșteșugărești bucureștene s-au mărit, avînd un număr mai ridicat de lucrători, posesorii lor fiind meșteri și negustori înstăriți. Acestea erau întreprinderi de cooperație capitalistă simplă, ca de exemplu : cărămidării, săpunării, poverne, prese de ulei, care funcționau de obicei la

marginea orașului de teama incendiilor pe care le puteau provoca. În același timp încep să apară primele manufacturi, unde se introduce diviziunea tehnică a muncii. Ele au funcționat în limitele teritoriale ale orașului și uneori pe moșiile unor boieri din apropiere. Un călător anonim turc relatează în 1742 că la București funcționa pe moșia Afumați o manufactură de postav. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea ia ființă pe moșia Pociovaliște o manufactură tot de postav (1766), pe moșia Ciorogîrla o manufactură de hîrtie (1796), iar la mănăstirea Mărcuța o manufactură de basmale (1800). În oraș funcționau manufacturi care lucrau diferite mărfuri ; lumînări de ceară albă pe podul Mogoșoaia la metohul episcopiei Rîmnicului (1764), postav pe malul Dîmboviței la Grozăvești (1796), fidea lîngă mănăstirea Văcărești (1798), șaluri

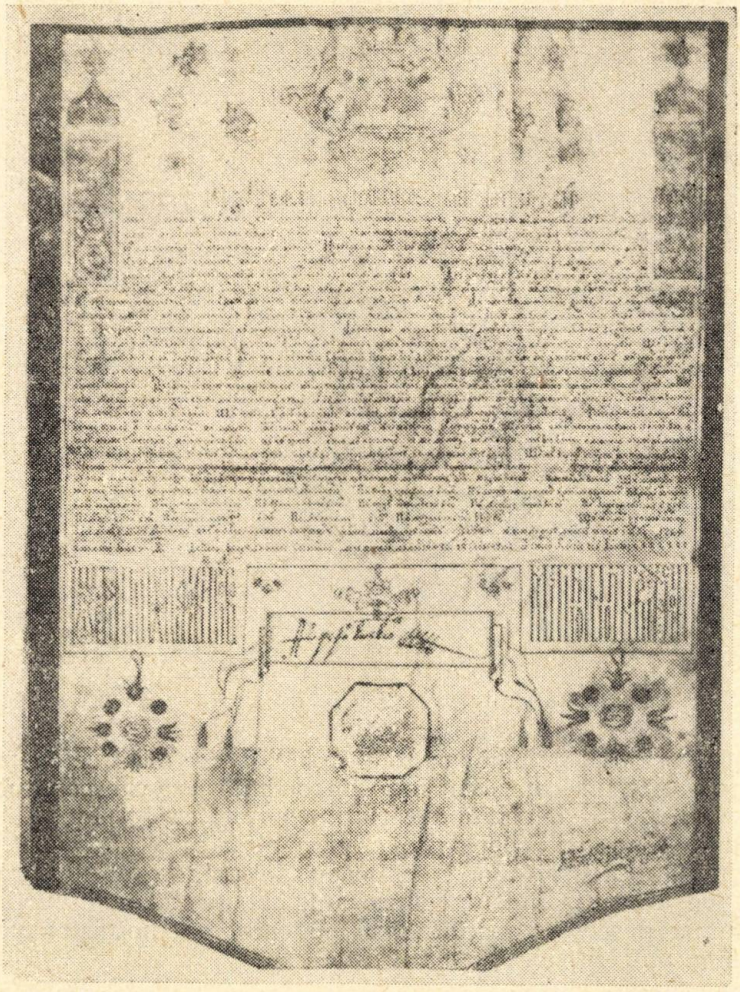

Hrisovul din 14 iulie 1764 pentru înființarea manufacturii de ceară albă (Orig. la M.I.B.)

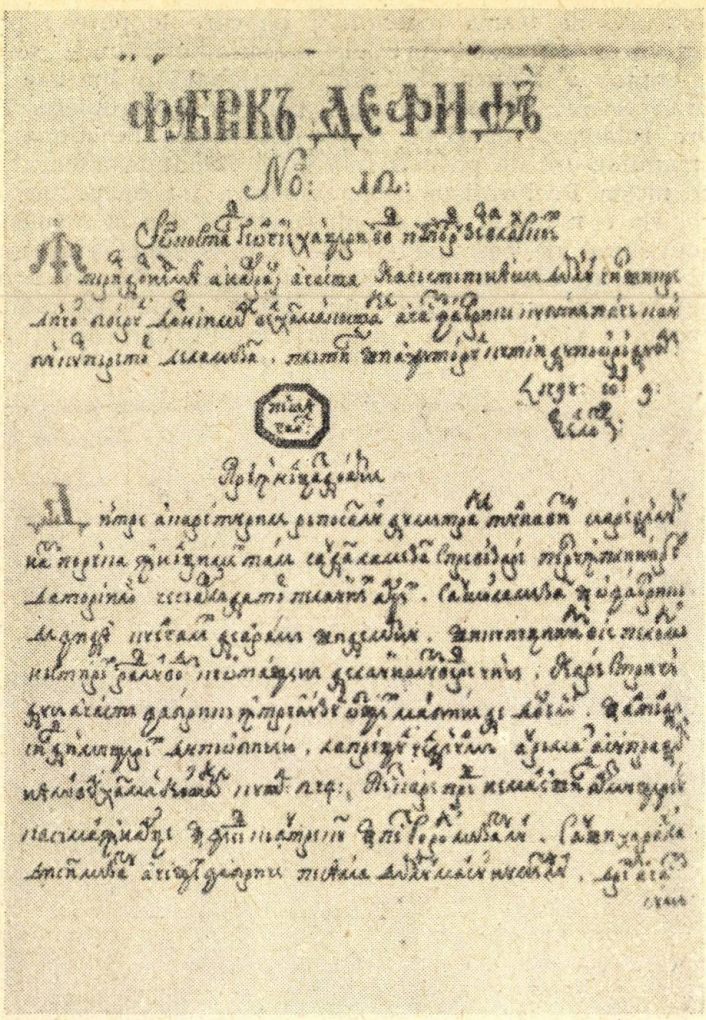

Actul de vînzare a „fabricii" de fidea din Bucureşti din 1798.
(Orig. la Bibl. Acad.)

şi ghermesuturi (1803), bumbac tors (1805), bere (1815) etc., precum şi unele tipografii din care cea mai importantă era la capătul podului Mogoşoaia (1817) — devenită ulterior proprietatea lui Ion Eliade.

Patronii manufacturilor, proveniţi mai ales din rîndul boierilor şi mai tîrziu al negustorilor, dispuneau de monopolul de producţie şi desfacere pe un timp îndelungat de ani, sub protecţia puterii centrale. Chiar domnia deschidea manufacturi pe care le administra prin intermediul unor antreprenori.

Tehnica noilor întreprinderi era la nivelul aceleia din ţările europene, multe din instalaţii fiind aduse din Austria. Mîna de lucru avea însă o compoziţie eterogenă, alături de lucrătorii localnici aflîndu-se şi

meşteri străini. În rîndul lucrătorilor se puteau întîlni meşteşugari sărăciţi, salahori, ţărani liberi şi clăcaşi, oameni datornici şi chiar copii între 12—16 ani.

În aceste manufacturi, lucrătorii munceau în mod istovitor, de dimineaţa pînă seara, erau bătuţi sau pedepsiţi cu închisoarea pentru cea mai mică împotrivire. Ţăranii clăcaşi lucrau aici pentru zilele lor de clacă. Adesea, ei sabotau munca în manufactură sau se judecau cu patronii manufacturilor.

Asemenea procese au fost la manufactura de postav din Bucureşti, de pe moşia Grozăveşti, în anii 1796, 1799 şi 1801. În jalbele lor înaintate domniei, postăvarii protestau împotriva condiţiilor de muncă inumane, a pedepselor la care erau supuşi şi a retribuţiei nesatisfăcătoare. Cu tot sprijinul dat de domnie antreprenorului acestei manufacturi, postăvarii au reuşit în 1796 să obţină vremelnic desfiinţarea normei de muncă, iar în 1799, un supliment de salariu în natură. În 1803, aceiaşi postăvari se împotrivesc a plăti amenzile exagerat de ridicate şi să mai lucreze în condiţii grele impuse de antreprenorul hagi Chiriac Arbut.

Profitul mare obţinut din munca acestora a constituit un imbold pentru mulţi deţinători de capital comercial de a înfiinţa noi manufacturi, la începutul sec. al XIX-lea, similare cu cele de pînă atunci, nemaiţinînd seama de existenţa monopolului acordat de domnie celor dintîi. Domnia a împiedicat însă prin măsuri severe funcţionarea unor noi manufacturi de vopsit stofe, de lumînări şi de basmale, pe motiv că erau uzurpate privilegiile altor patroni.

Oraşul Bucureşti a ajuns, prin activitatea sa comercială din această vreme, cel mai important oraş al Ţării Româneşti. Centrul său comercial — Tîrgul din Lăuntru — se întindea în sec. al XVIII-lea pe o suprafaţă de aproape 50 ha, avînd numeroase uliţe care purtau numele negustorilor (bogasieri, băcani, mătăsari, marchitani), meşteşugarilor localnici şi al negustorilor braşoveni şi străini (lipscani, gabroveni etc.). În prăvălii, care adesea erau făcute din paiantă şi lemn, prevăzute cu pivniţe din cărămidă şi piatră, ale căror ziduri groase, bolţi şi firide s-au descoperit în parte cu prilejul săpăturilor arheologice (1960), lîngă Curtea Veche, se găseau mărfuri de tot felul aduse cu carele din Peninsula Balcanică şi din Orient, din Rusia sau din ţările europene, procurate mai ales prin intermediul negustorilor braşoveni, organizaţi într-o puternică companie comercială. Călătorii străini, cum ar fi anonimul turc din 1742, trecînd prin Bucureşti remarcă „mulţimea negustorilor“ [1], alţii, de exemplu I. C. Flachat, arată că aceşti negustori, în bună parte străini „greci, turci sau unguri“ [2], îşi desfac mărfurile în oraş şi apoi sînt obligaţi să plece mai departe, neavînd permisiunea să se stabilească în mod statornic, decît în anumite condiţii.

După pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), volumul de mărfuri care circula pe piaţa oraşului Bucureşti a crescut şi mai mult. Dintr-un tarif vamal de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea rezultă că în acea vreme

---

1 Mihail Guboglu, *Тулецкий источник 1742 г. о Валахии, Молдавии и Украине* în *Восточные Источники по истории народов юго-восточной и центральной Европь* Moscova— 1964 p. 134

2 N. Iorga, *Ştiri nouă..., op. cit.*, p. 19.

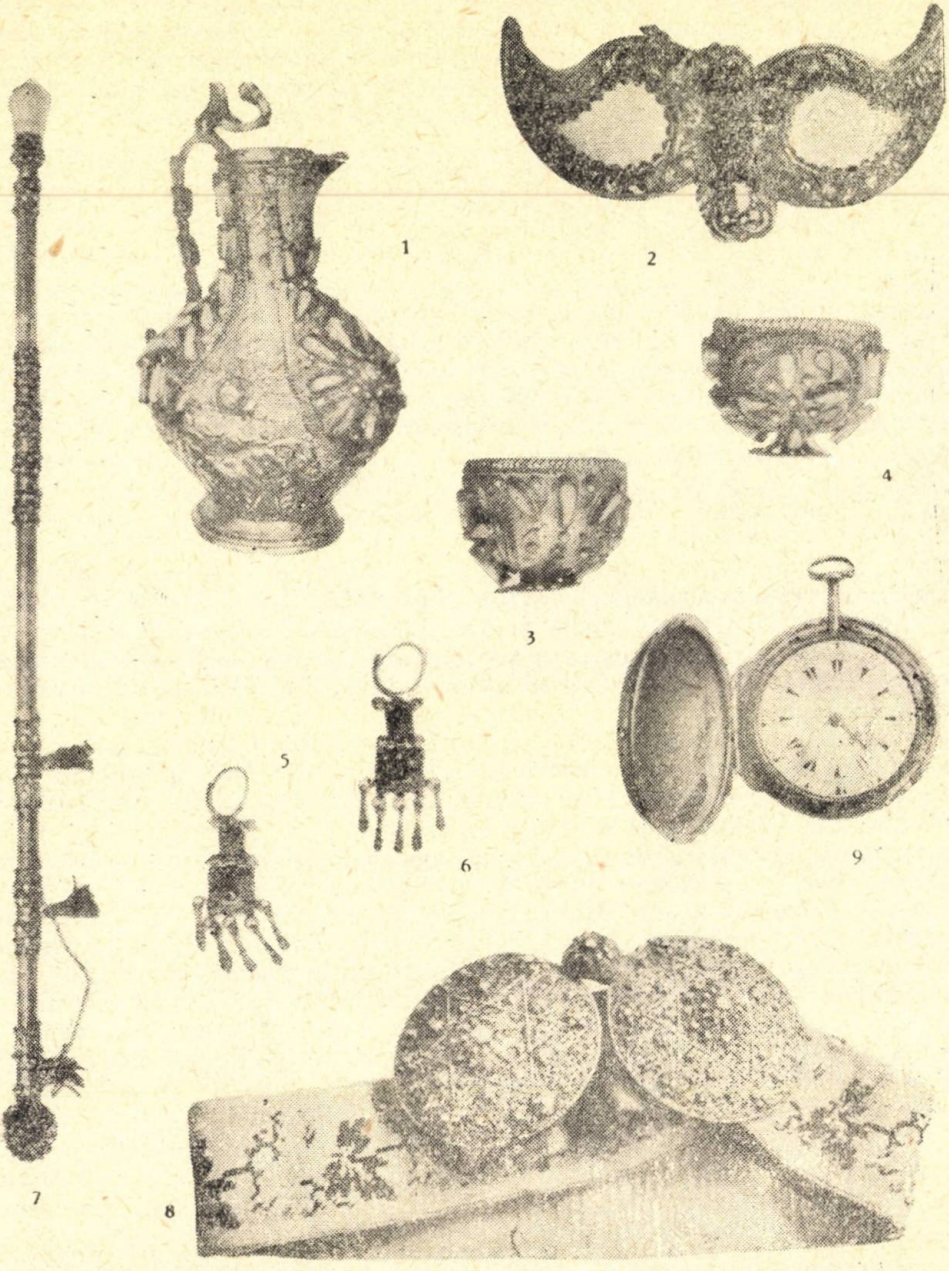

Obiecte orientale de import (orig. la M.I.B.)

se vindeau : blănuri din Rusia, Crimeia, Polonia şi Asia Mică, cafea de Yemen şi de Moca, măsline din Rumellia şi Constantinopol, zahăr franţuzesc Cassaunade, candel veneţian, anason din Polonia, icre din Rumellia, pastramă de Ţarigrad (Constantinopol), orez de Pazargic, şofran de Veneţia, ulei din Franţa, halva de la Adrianopol, citrice din Grecia, pînză de Olanda şi din Rusia, mătăsuri din Florenţa, Veneţia, Lyon şi China, postavuri din Paris, Londra şi Veneţia, ghermesuturi de Ţarigrad, covoare de Smirna şi Salonic, şaluri de Cairo etc.

Pe piaţa periodică a oraşului, în Tîrgul de Afară, săptămînal se aduceau produse ale ţăranilor din împrejurimi — iar anual, încă din vremea lui Constantin Brîncoveanu, se ţinea aici Tîrgul Moşilor, la care veneau negustori de pretutindeni din ţară şi de peste hotare. O piaţă de proporţii mai reduse era la Tîrgul Cucului lîngă biserica Sf. Gheorghe Nou. La sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi la începutul sec. al XIX-lea se înfiinţează noi pieţe, prin diferite părţi ale oraşului, în vederea desfacerii produselor alimentare, mai ales prin intermediul precupeţilor.

Comerţul bucureştean se desfăşura sub protecţia starostelui negustorilor, a cărui autoritate se extindea asupra tuturor negustorilor localnici. El reglementa pe pieţele oraşului achiziţionarea mărfurilor de la negustorii străini toptangii, la care breslaşii aveau întîietate. Totodată, pe lîngă unele confirmări a actelor de propietate, el judeca pe negustori pentru pricini profesionale. Cei mai importanţi staroşti de negustori bucureşteni au fost Tănase (1734), Mihail (1739), Constantin boltaşul (1752), Iorga (1766—1773) ş.a.

1 2 3

Vase de faianţă şi porţelan din Italia (1), Anglia (2) şi Damasc (3) folosite în Bucureşti

Hanul Manuk (Desen din anul 1841 de *M. Bouquet*)

Constatată, la sfîrşitul sec. al XVII-lea, îngustarea specializării şi în rîndul negustorilor localnici manifestată prin desfacerea unor anumite categorii de mărfuri, ca de exemplu mărfuri de băcănie, mărgelărie, bogaserie, lipscănie etc., de către băcani, mărgelari, bogasieri, lipscani, se continuă în mod accentuat în cursul sec. al XVIII-lea cu care prilej apar şi asociaţiile profesionale numite isnafuri sau rufeturi, conduse de vătafi. Dintr-o evidenţă a acestor negustori specializaţi, datînd de la începutul sec. al XIX-lea, reiese că la acea dată erau 1.033 cîrciumari şi rachieri, 195 băcani, 78 lipscani, 54 făinari, 12 precupeţi, 39 bogasieri, 37 marchitani, 34 braşoveni, 30 mătăsari şi mărgelari.

Afară de negustorii localnici, se găseau în Bucureşti numeroşi negustori străini, al căror număr este în creştere mai ales după înfiinţarea consulatelor străine ale Rusiei, Austriei, Franţei, Prusiei şi Angliei. Sub protecţia consulilor, negustorii străini puteau circula în bună voie, cu mărfuri aduse de prin toată Europa şi din Orientul apropiat. Aceasta a dus la o puternică concurenţă între negustorii localnici şi străini care făceau deopotrivă comerţ cu Lipsca şi cu Braşovul. Negustorii străini, organizaţi în companie, desfăşurau o largă activitate în sec. al XVIII-lea, unii din ei punînd bazele unor case comerciale ca de exemplu : Festetics şi Bezenhard (1766), Anastase şi Polizu (1780), Pellet şi Hortolan (1796), Hagi Constantin Pop, Mihai Ţumbru etc. Prin intermediul lor, capitalul comercial şi cămătăresc bucureştean a cunoscut o adevărată înflorire, în această vreme, cînd, în Capitala Ţării Româneşti circula o puzderie de monede străine şi cînd zarafii desfăşurau o intensă activitate.

Convoaiele de care încărcate cu mărfuri ale negustorilor localnici şi străini, care vindeau cu ridicata, staţionau în curtea hanurilor, grupate mai ales în centrul comercial al oraşului. În cursul sec. al XVIII-lea, numărul acestora sporise, pe măsură ce circulaţia mărfurilor pe piaţa oraşului devenea tot mai vie. În prima jumătate a sec. al XVIII-lea existau în Bucureşti aproape 20 de hanuri aparţinînd domniei, unor boieri, mănăstirilor şi chiar orăşenilor. La sfîrşitul sec. al XVIII-lea, numărul lor se ridica la 32, iar în preajma mişcării revoluţionare din 1821, la 40. Călătorul I. C. Flachat dădea în 1739—40 o sugestivă descriere hanului Gabroveni *„o clădire mare pătrată, cu prăvălii de jur-împrejur ca şi în piaţă“* [1], iar Peysonnel, consulul francez în Crimeea, relata despre toate hanurile bucureştene în 1759 că sînt *„foarte frumoase... şi mai ales măreţe“...* [2] pe care le numea şi hotele publice, ocupate fiind de negustori bogaţi, în care se găseau tot felul de mărfuri din toate ţările lumii comerciale.

Desfacerea mărfurilor de larg consum pe piaţa oraşului era reglementată de domni prin stabilirea preţului fix numit nart. Nartul modificat periodic de o comisie de boieri, mai ales în urma vremurilor de război, a perioadei de secetă, avea drept scop să frîneze specula.

O piedică în dezvoltarea comerţului bucureştean o constituiau numeroasele taxe vamale şi dări faţă de visterie pe care trebuia să le plătească şi străinii. Negustorii străini plăteau taxa vamală la Casa Vămii Centrale (Carvasara), aflată în această perioadă lîngă biserica Colţea; ceilalţi negustori aveau de plătit taxe în Tîrgul de Afară, Tîrgul Cucului şi în alte pieţe, vameşului, marelui cămăraş şi zapciilor, marelui agă şi marelui spătar, pe lîngă o seamă de havaeturi. Adesea, aceşti slujbaşi săvîrşeau abuzuri care rareori erau înfrînate de domnie.

Desele nemulţumiri ale populaţiei şi teama de izbucnirea unei mişcări populare, din cauza taxelor excesive aplicate pe mărfurile de larg consum, au obligat puterea centrală ca în 1809 să desfiinţeze taxele vamale aplicate produselor alimentare, taxele plătite de pescari şi precupeţi, de ţăranii care aduceau care cu lemne de foc, cu fîn, precum şi pentru comerţul cu sare, al cărui monopol se desfiinţa (1810).

Staicu neguţătorul — Secolul al XVIII-lea (după *G.I. Ionnescu Gion* „Istoria Bucureştilor“)

1 Pe lîngă hanurile vechi, în perioada 1716—1821, iau fiinţă hanuri noi, printre care cele mai importante erau: Stavropoleos, Gabroveni, Colţea, Creţulescu, Mihai Vodă, Filaret, Pappasoglu, Niculescu, Roşu, Verde etc. În anul 1808 a fost construit hanul Manuk menţinut în prezent ca monument istoric.

2 N. Iorga, *op. cit.*, p. 19.

Frămîntări social-politice

În cursul sec. al XVIII-lea şi la începutul veacului următor, oraşul Bucureşti avea o populaţie densă şi cu o mare fluctuaţie. Din izvoarele narative şi documente rezultă că de la 30.000 locuitori cît trebuie să fi fost în vremea domniei lui Constantin Brîncoveanu, populaţia crescuse spre mijlocul sec. al XVIII-lea în jurul cifrei de 40.000, cu toate epidemiile, calamităţile şi războaiele din această epocă. O catagrafie parţială a orăşenilor din numai 12 mahalale din marginea de răsărit a Bucureştilor (1752) atestă o populaţie de 4.500 locuitori, iar unele aprecieri ale călătorilor străini din ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea duc la concluzia că ritmul de creştere demografic al capitalei Ţării Româneşti încetinise în această epocă, iar fluctuaţia devenise excesiv de mare. Pe la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, populaţia Bucureştilor era de aproape 50.000 locuitori. Catagrafia oraşului pe mahalale din 1798, care menţionează un număr de 6.006 case, nu specifică la cei peste 30.000 locuitori [1], reieşiţi din calculele convenţionale, marele număr de orăşeni flotanţi. Aceeaşi situaţie se va menţine la începutul sec. al XIX-lea, cînd datele statistice oficiale din anii 1810—1811 indică o populaţie de peste 32.000 locuitori stabili la care se adăugă cca. 10—15.000 flotanţi. Datele călătorului rus Ignatie Iakovenko şi ale consulului englez Wilkinson (1820), potrivit cărora ar fi fost o populaţie de 80.000 locuitori [2], par exagerate în comparaţie cu aprecierile doctorului C. Caracaş, care considera că oraşul avea în 1820 cel mult 60.000 de locuitori.

Rezultă, aşadar, că urmărirea ritmului de creştere a populaţiei trebuie să ţină seama în primul rînd de marea fluctuaţie din oraş. Într-o perioadă de intensă apăsare fiscală, un mare număr de ţărani din diferite părţi ale Ţării Româneşti se refugiau la Bucureşti, ca şi în alte oraşe, contribuind în acest fel la creşterea populaţiei urbane.

Ritmul de creştere a acestei populaţii a fost influenţat de războaiele ruso-austro-turce desfăşurate pe teritoriul oraşului şi în împrejurimi şi de numeroasele calamităţi inerente acestora (epidemii, incendii, distrugeri şi jafuri). În timpul acestor războaie, o bună parte din populaţie, mai ales cei înstăriţi, părăseau oraşul ; în schimb, în perioada postbelică, numeroşi noi locuitori se stabileau aici, venind din mediul rural şi de peste hotare. Aşezarea acestor locuitori era însoţită de extinderea suprafeţei locuite, de noi construcţii şi de o creştere a consumului, căruia uneori forţele de producţie locale nu-i puteau face faţă. Poruncile domniei din 1776, 1784 şi 1800 arată extinderea oraşului prin *„faceri de case afară de hotar, venirea ţăranilor la oraş prin spargeri de sate“* [3], care împiedicau autorităţile locale de a mai asigura în bune condiţii aprovizionarea cu alimente şi lemne de foc, de a mai menţine igiena publică şi de a mai stăvili incendiile destul de numeroase. Măsurile luate de Alex. Ipsilanti, prin fixarea marginilor oraşului cu cruci mari de piatră şi cu garduri înalte de lemn, au fost

1 Bibl. Acad., mss. 52, f. 89—89 v.

2 Gh. Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Buc., 1947, p. 211.

3 Arh. St., Buc., mss. 12, f. 179—180 v.

continuate, atît în ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea cît şi la începutul veacului următor, prin instituirea unui control riguros asupra celor care intrau şi ieşeau din oraş [1].

În această perioadă, populaţia Bucureştilor avea o structură socială complexă, fiind alcătuită din : meşteşugari, negustori, ţărani, slujitori, clerici, boieri şi ţigani robi.

Meşteşugarii şi negustorii, nucleul viitoarei clase sociale — burghezia — precumpăneau faţă de celelalte pături sociale, în centrul comercial al oraşului, în timp ce prin mahalalele de la margine se găseau pe locul al treilea. Pe lîngă cei localnici se constată prezenţa unui număr mare de meşteşugari şi negustori străini, numiţi adesea sudiţi. La începutul sec. al XIX-lea, din totalul celor 3.238 prăvălii bucureştene, 2,442 aparţineau autohtonilor, iar restul de 796 sudiţilor ruşi, francezi şi austriaci [2]. Din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, în pătura meşteşugarilor şi negustorilor s-a accentuat diferenţierea social-economică, care a contribuit la creşterea numărului marilor negustori şi meşteşugari.

O mare parte din locuitori încă nu se desprinseseră cu totul de ocupaţiile agricole. Ei se îndeletniceau cu agricultura, cultivau viţa de vie, îngrijeau livezi de pomi, grădini de legume şi zarzavaturi. Proprietăţile şi casele lor se aflau mai ales în mahalalele de la margine, unde erau cei mai numeroşi. Mulţi dintre ei, folosind vite şi mijloace de transport, făceau cărăuşii spre Dunăre, Brăila şi Focşani.

Pătura slujitorilor şi a slujbaşilor administraţiei locale se înmulţise, mai ales din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, drept urmare a reformelor domnilor fanarioţi. Slujitorii, cu numele de arnăuţi, păzeau Curtea domnească, alţii făceau parte din steagurile marelui agă, ale marelui vornic etc.

Un oraş atît de important, sub toate aspectele, unde se afla reşedinţa permanentă a domniei şi a divanului ţării, cu o structură socială atît de complexă, era în acelaşi timp şi centrul unor adînci frămîntări sociale şi politice. Cauza acestor frămîntări izvora din nemulţumirile maselor populare bucureştene, care nu mai puteau suporta politica .de jaf şi samavolniciile unor domni fanarioţi şi a dregătorilor acestora. Deşi se aflau cu aşezările lor pe loc domnesc — şi prin aceasta se bucurau din partea domniei de anumite scutiri şi privilegii — totuşi bucureştenii erau siliţi, în sec. al XVIII-lea, să plătească dări către visterie, percepute prin cislă de către marele agă. În afară de aceasta, cei care aveau încă preocupări agricole plăteau oieritul, vinăriciul, dijmăritul, meşteşugarii dădeau ciohodăritul, ierbăritul, săpunăritul, căldărăritul etc. În afară de munca la Curtea domnească numită beilic, orăşenii posesori de prăvălii, pivniţe şi dughene erau obligaţi să asigure darea fumăritului. Domnii obţineau de asemenea venituri în bani şi în natură de la patronii manufacturilor care funcţionau în oraş. De la negustorii care foloseau unităţi de măsură vîndute de domnie şi care aduceau mărfuri spre vînzare în oraş se percepea taxa cîntăritului, cotăritul şi cele vamale. Adesea, taxele vamale erau atît de mari încît

---

1 V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, X A, p. 6.

2 Arh. St. Buc., *Visteria Ţării Româneşti*, 2360/1811 f. 86—87.

negustorii localnici erau obligați să sporească prețul mărfurilor lor : alteori, ei renunțau de a mai importa asemenea mărfuri. Pe lîngă toate acestea se mai adăugau havaeturile din ce în ce mai mari, pe care le pretindeau întotdeauna toți dregătorii din administrația orașului, de la marele agă și marele spătar pînă la cel mai mărunt zapciu.

Aceste nemulțumiri și-au găsit expresia în repetate acțiuni spontane, îndreptate împotriva domnilor fanarioți și dregătorilor, care patronau asemenea samavolnicii și jafuri. În 1753, în dangătul clopotelor de pe dealul Mitropoliei, *„tot norodul Bucureștilor s-a ridicat împotriva domnului Matei Ghica care, drept urmare, a fost în scurt timp mazîlit de turci"*. Zece ani mai tîrziu (1764), din nou *„s-a sculat tot norodul Bucureștilor"* asupra domnului Constantin Racoviță. Cu acest prilej, la refuzul domnului de a reduce dările și de a elibera pe adversarii săi, bucureștenii au atacat pușcăria domnească și i-au spart porțile, eliberînd pe cei închiși.

Un moment important al acestor ridicări în masă a populației orașului București împotriva politicii interne și în special împotriva fiscalității excesive a domnilor fanarioți, l-a constituit răscoala rufeturilor (1765).

Răscoala bucureștenilor din 1765 a izbucnit în urma introducerii unui spor de haraciu care se ridica la 7.000 de pungi, a extinderii dării fumăritului pe toată țara și a sporirii taxelor vamale. Cei mai nemulțumiți erau negustorii și meșteșugarii ale căror interese erau prejudiciate prin creșterea prețurilor mărfurilor ce se importau mai ales de la Brașov. Protestele lor, întîmpinînd măsurile represive ale domniei, aceștia au pregătit o răscoală a rufeturilor (breslelor). Pornind tot de pe dealul Mitropoliei, ca și în 1753, bucureștenii răsculați, alături de care se găseau și țăranii din satele vecine veniți la sărbătorirea hramului, au trecut Dîmbovița, și în dangătul clopotelor au atacat *„cu strigăte și răcnete"* una din porțile Curții domnești. Atacul lor a fost respins de trupele din garda domnească — printre care erau mulți turci bine înarmați — aflată sub comanda însăși a domnului Ștefan Racoviță. După cîteva ore, răsculații au fost împrăștiați, iar trei dintre cei prinși în timpul luptei, au fost decapitați : un negustor, un meșteșugar și un țigan rob. Răscoala bucureștenilor din 1765, deși înăbușită, a avut drept urmare reducerea dărilor, pe care domnia le impusese în mod abuziv, și după cîteva luni, chiar mazilirea lui Ștefan Racoviță.

Deosebit de dîrji s-au dovedit orășenii din București și în lupta pentru menținerea privilegiilor și a scutirilor lor — amenințate și uneori chiar abolite prin daniile făcute de domnie unor boieri și mănăstiri, din moșia și vatra orașului. Aceste danii, constatate și în secolul anterior, afectaseră la jumătatea sec. al XVIII-lea suprafețe întinse din vatra orașului. Astfel, în 1752, o asemenea danie domnească, care cuprindea teritoriul unui număr de 12 mahalale, cu aproape 400 ha din partea estică a orașului — unde trăia o populație de aproximativ 4.500 locuitori — fusese făcută mănăstirii și spitalului Pantelimon. Potrivit dreptului feudal, oamenii aflați pe aceste terenuri dăruite își pierdeau libertatea, devenind dependenți față de noul proprietar al pămîntului. Acestuia, bucureștenii au trebuit să-i răspundă mult timp renta feudală, prin dijmă și clacă și să-i respecte drepturile feudale,

Prinderea lui Nicolae Mavrocordat la Curtea Veche, în noiembrie 1716, de către armata austriacă (gravură contemporană în aramă)

plătind taxe pentru : vînzarea vinului şi rachiului, ţinerea de cîrciumi, dughene, pivniţe, scaune de carne şi peşte, băcănii, pive şi mori, precum şi embatic (chirie) pentru case şi locuri etc. Alteori, bucureştenii îşi mai pierdeau scutirile şi privilegiile lor prin abuzurile unor mănăstiri şi boieri, care, stăpînind părţi din vatra oraşului, căutau să le extindă şi asupra unor locuri care nu le aparţineau.

Împotriva acestor acţiuni ale reprezentanţilor clasei stăpînitoare, orăşenii din Bucureşti au dus decenii de-a rîndul o luptă consecventă şi dîrză. Locuitorii celor 12 mahalale, dăruite în 1752 mănăstirii şi spitalului Pantelimon, au refuzat în repetate rînduri să plătească embaticul sporit, pretins de epitropii mănăstirii, atît în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea cît şi la începutul sec. al XIX-lea.

Procesele bucureştenilor cu boierii şi mănăstirile, care în mod abuziv îi considerau pe oamenii aşezaţi pe moşiile lor — care se întindeau şi în vatra oraşului — ca embaticari, s-au judecat mai ales la sfîrşitul sec. al XVIII-lea. Astfel de procese au fost cu mănăstirea Radu Vodă (1785—1793), cu marele logofăt N. Brîncoveanu (1786—1793), cu mănăstirea Mihai Vodă (1787), cu mănăstirea Sf. Spiridon Vechi (1795) ş.a., cîştigate de orăşeni mai ales în vremea lui N. Mavrogheni.

Lupta populaţiei oraşului Bucureşti împotriva asupririi feudale s-a împletit în acelaşi timp şi cu ridicări împotriva dominaţiei otomane, îndeosebi în perioada războaielor austro-ruso-turce din sec. al XVIII-lea şi de la începutul sec. al XIX-lea. Astfel, în toamna anului 1716, după izbucnirea războiului austro-turc şi după detronarea lui Nicolae Mavrocordat de către un detaşament austriac, populaţia săracă a oraşului,

înarmată cu măciuci și topoare, s-a năpustit și a devastat casele boierești și prăvăliile negustorilor. Un martor contemporan relatează în cronica sa că în urma acestor evenimente se puteau *„vedea pretutindeni în București șiroaie de sînge, mînjind pămîntul"* și că poporul răsculat distrugea *„casele și prăvăliile oricărui negustor... dărîmînd cu securile, spărgînd cu topoarele și dălțile porțile caselor și prăvăliilor..."* [1].

Ura împotriva asupritorilor pămînteni și turci a sporit în vara anului 1769, cînd s-a produs jaful însoțit de crime în cîteva mahalale bucureștene, de către bandele turcești venite de la Dunăre. Drept urmare, pătrunderea în Țara Românească și apropierea armatelor rusești de București, în luna noiembrie a aceluiași an, a însuflețit marea majoritate a populației orașului, care punînd mîna pe arme a atacat, alături de ostașii ruși, o puternică armată turcească staționată în mahalalele Tîrgului de Jos. Atunci *„norodul Bucureștilor s-a ridicat cu mic, cu mare, femei cu prăjini și cu cărămizi... și din toate ferestrele caselor celor de la uliță se slobod puști, pistoale"* [2], relatează un martor al acelor clipe ale ridicării întregii populații a orașului împotriva regimului turco-fanariot. În zilele următoare, bucureștenii s-au înscris în unitățile de voluntari, care au luptat apoi alături de armata rusă împotriva turcilor. Doi ani mai tîrziu, în 1771, populația Bucureștilor a luat parte la respingerea unui atac al armatei turcești, care urmărea să recucerească orașul.

După o perioadă de liniște, relativ scurtă, care a urmat după pacea de la Kuciuk-Kainargi, masele populare din Capitală s-au ridicat din nou la luptă în timpul războiului austro-ruso-turc din anii 1787—1792.

Venit de curînd la conducerea țării, Nicolae Mavrogheni a constituit în 1788, la București, o oaste de aproape 6.000 de oameni din care o bună parte provenea din rîndul orășenilor localnici, majoritatea însă fiind turci și elemente sud-balcanice. Înarmată și echipată pe cheltuiala țării și prin contribuție obștească, această oștire, instruită pe maidanele din București, a fost trimisă să lupte împotriva austriecilor la trecătorile Carpaților. Timpul scurt în care a fost constituită și numărul mare de voluntari se explică prin dorința fermă a bucureștenilor și a altor orășeni și țărani de a lupta împotriva asupririi feudale la chemarea lui N. Mavrogheni, care la începutul domniei lui lăsase impresia că sprijinea masele exploatate împotriva stăpînilor de pămînt. Pitarul Hristache, martor ocular al acestui eveniment istoric din viața orașului, subliniază în versurile cronicei sale sentimentul de ură care cuprinsese pe voluntarii autohtoni, tîrgoveți și țărani, împotriva boierilor și slujitorilor corupți ai administrației. Această armată era o adevărată primejdie pentru boieri căci oștenii nu se sfiau să spună : *„Și l-aș prinde pă zapciu / Cu ochii la foc să-l țiu"*, tot așa cum îi chinuiseră aceștia pînă atunci pentru neplata dărilor.

1 D. Russo, *Studii istorice greco-române*, II, Buc., 1939, p. 444.

2 M. Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, (ed. N. Iorga), Buc., 1902, p. 172—173.

Pe ciocoi urmăreau să-l bată *„Oasele să i le moiu / Căci că mă bătea de bir / Şi eu n-aveam mălai fir"*, iar stăpînilor de moşii să nu le mai facă zile de clacă şi nici să le mai dea dijmă din produse.

„Din nimic n-o să-i dau dijmă
Că am de mult pă el pizmă
Căci mă tot lua la clacă
Să-l văz acum ci-o să-mi facă" [1]

În acelaşi timp s-a accentuat în rîndurile populaţiei bucureştene procesul de cristalizare a ideii originii comune a românilor din Moldova, Ţara Românească şi Transilvania. Colecta populară organizată în Bucureşti în 1789 pentru strîngerea sumelor necesare răscumpărării „fraţilor români" din Transilvania, luaţi prizonieri de armata lui N. Mavrogheni, este semnificativă în acest sens.

Dar spiritul de luptă al populaţiei bucureştene împotriva asupririi feudale şi otomane a îmbrăcat un conţinut nou prin pătrunderea şi larga răspîndire în Ţara Românească a ideilor progresiste — de libertate şi egalitate ale marei revoluţii burgheze din Franţa din 1789—1794. Aceste idei însufleţeau, în acea vreme, armatele revoluţionare franceze în războaiele de eliberare pe care le purtau pentru apărarea ţării împotriva monarhilor europeni intervenţionişti. Cunoscute pe diferite căi : prin presa tipărită peste hotare, prin intermediul personalului consular al cîtorva ţări europene [2] care funcţiona după 1782, prin lucrările filozofilor materialişti francezi difuzate mai ales în rîndurile boierilor şi negustorilor cu vederi înaintate, ele agitau în acelaşi timp nu numai păturile largi ale populaţiei oraşului, ci şi pe revoluţionarii polonezi în frunte cu generalul Dambrowski şi pe cei greci de felul lui Rigas Velestinlis, care-şi găsiseră un refugiu sigur la Bucureşti. Cronicarul bucureştean Ioan sîn Dobre relatează în însemnările sale răspîndirea în Bucureşti în acea vreme a „duhului lui Voltir" (Voltaire), dar pune în mod naiv pe seama acestuia schimbarea moravurilor, izbucnirea războiului ruso-turc (1806—1812) şi a epidemiei de ciumă din 1813. Astfel, începînd din ultimul deceniu al sec. al XVIII-lea, oraşul Bucureşti devine un focar de popularizare şi de răspîndire a ideilor revoluţionare antifeudale şi antiotomane, care circulau cu aceeaşi intensitate în ţările române şi în tot sud-estul european.

La începutul sec. al XIX-lea, starea de spirit a bucureştenilor, înfierbîntată de ideile înnoitoare care tindeau să pună capăt feudalismului în ţările europene, este şi mai mult agitată de jafurile pazvangiilor, care, după ce pustiiseră cîţiva ani Oltenia, ameninţau acum cu distrugerea, însăşi Capitala Ţării Româneşti. Fuga din oraş a multor boieri,

---

1 N. Docan, *O povestire în versuri încă necunoscută despre domnia lui Mavrogheni*, Buc., 1911, p. 94.

2 Primul consulat străin la Bucureşti a fost cel rus înfiinţat în anul 1782. Ulterior au luat fiinţă consulatele Austriei (1783), Prusiei (1785), Franţei (1795), Angliei (1802).

Primirea prinţului de Saxa-Coburg în 1789 la Bucureşti
(cromolitografie, orig. Bibl. Acad).

mari negustori şi chiar a domnului M. Suţu (1802), speriaţi de această ameninţare, a încurajat păturile sărăcite bucureştene în a se ridica la luptă împotriva stăpînirii.

Pătrunzînd cu forţa în incinta Curţii domneşti, răsculaţii au devastat palatul şi clădirile anexă, după care au atacat cu aceeaşi furie prăvăliile negustorilor. În ura lor fără margini, au ridicat din palat însemnele domniei (tuiul şi stindardele) — mărturiseşte un contemporan — plimbîndu-le fără teamă pe uliţele oraşului. Unul din conducătorii lor purta pe cap, în batjocură, chiar cuca domnească [1]. Această ridicarea spontană a bucureştenilor, lipsită de obiective precise, a fost înăbuşită de un detaşament turcesc.

Spiritul de luptă antiotomană şi antifeudală a populaţiei oraşului s-a manifestat cu vigoare şi în decembrie 1806, cînd, în colaborare cu armata rusă, aceasta a alungat din oraş o întreagă garnizoană otomană. În dangătul clopotelor de la bisericile şi mănăstirile din oraş, locuitorii *„gătiţi toţi cu mic cu mare cu arme“* au atacat prin surprindere pe turcii care ocupaseră oraşul şi intenţionau să-l distrugă. Înspăimîntaţi, turcii au căutat să scape prin fugă, *„unii încălecau pe cai fără şele şi frîie, alţii fără de arme, alţii fără de-ncălţăminte, alţii pe jumătate dez-*

1 D. Fotino, *Istoria generală a Daciei* (trad. G. Sion), II, Buc., 1859, p. 225.

brăcaţi, alergau care încontro ca să găsească locul de ieşire fără să se întîlnească cu duşmanii". Totul însă le-a fost în zadar, căci majoritatea au fost măcelăriţi cu săbiile, cu suliţele şi mazdracele, prea puţini scăpînd cu fuga pînă la Giurgiu. La chemarea domnului Constantin Ipsilanti, care trecuse făţiş de partea armatei ruse, populaţia oraşului Bucureşti a dat primii voluntari în noua armată a ţării, care urma să continuie lupta împotriva turcilor. Dionisie Eclisiarhul relatează că la chemarea domnitorului *„a dat năvală norodul în toate părţile de se scria ostaşi"* [1]. În timpul acestui război, bucureştenii au participat în mod activ la lupta antiotomană, prin unităţile de voluntari, prin procurarea de echipament pentru armată şi contribuţii băneşti. Un rol important au avut ei în lupta de la Obileşti (1807) la 20 km de oraş, unde, alături de armata rusă, au zdrobit un puternic corp de oaste otoman care intenţiona să jefuiască şi să distrugă Capitala Ţării Româneşti. Documentele atestă o evidentă sporire a luptei împotriva abuzurilor şi a samavolniciilor reprezentanţilor clasei feudale. Astfel, în 1810 cîrciumarii bucureşteni, care plăteau de trei ani taxe excesiv de mari, şi-au închis prăvăliile, toţi în acelaşi timp, în semn de protest la faptul că divanul ţării refuzase reducerea acestor taxe. Drept urmare, marele spătar a procedat la arestarea celor răzvrătiţi. Numărul celor închişi era atît de mare încît arestul spătăriei devenise neîncăpător; de aceea, o parte din ei au fost trimişi la metohul episcopiei Rîmnicului de pe podul Mogoşoaia. În anul următor (1811), marele agă şi marele spătar au fost nevoiţi să pecetluiască prăvăliile unui număr de 800 de negustori, care refuzaseră să plătească o contribuţie extraordinară de 90.000 lei. Abia după arestarea marilor negustori, s-a reluat în oraş activitatea comercială.

Frămîntările sociale şi politice au luat o deosebită amploare la Bucureşti în vremea lui Ioan Caragea (1812—1818). Proverbiala lăcomie de bani a domnului avusese drept urmare stoarcerea fără milă a contribuabililor bucureşteni şi a acelora din restul ţării, al căror număr scăzuse mult de pe urma războiului, a foametei şi a ciumei din 1813—1814. Nemulţumirile împotriva tiraniei lui Ioan Caragea se extindeau nu numai asupra aparatului său administrativ şi fiscal, ci şi împotriva tuturor boierilor şi clerului care-l sprijineau. Adversarii domniei lui Ioan Caragea au reuşit, în scurt timp, să constituie un complot din care făceau partea aproape 200 de oameni. Aceştia, avînd conducători cu „idei mari", printre care era şi Mihai Gross [2], intenţionau ca la momentul hotărît să atace curtea domnească, să asasineze pe domnul ţării şi familia sa, pe boieri, pe conducătorii clerului şi pe cei mai însemnaţi negustori. Ei sperau să atragă de partea lor şi masele populare nemulţumite şi dornice de libertate. Denunţul neaşteptat al complotiştilor a sortit eşecului această acţiune a bucureştenilor împotriva lui Ioan Caragea. Flacăra luptei antifeudale va izbucni mai puternică în primele luni ale anului 1821, sub forma mişcării revoluţionare conduse de Tudor Vladimirescu.

---

1 Dionisie Eclisiarhul, *Cronograful Ţării Româneşti*, (ed. C. S. Nicolaescu-Plopşor), R. Vîlcea, 1934, p. 138—139.

2 *Doc. priv. ist. Rom. Răscoala din 1821*, I, Buc., Ed. Acad., 1959, p. 111—112

Administrația orășenească

Existența unor condiții de viață mai bune și a unei piețe sigure pentru mulți producători a determinat, în sec. al XVIII-lea, nu numai o creștere a populației, ci și o extindere a teritoriului orașului. Din acest punct de vedere orașul București deține primul loc în comparație cu celelalte centre urbane ale Țării Românești. Lipsit de incintă, încă de la sfîrșitul sec. al XVI-lea, Bucureștii lăsa impresia oricărui călător ca fiind *„un oraș deschis, îndestul de mare, așezat într-un șes roditor în grîne, acoperit cu pomi și pășuni"* [1], cu numeroase livezi și grădini. Din această cauză, în primele decenii ale sec. al XVIII-lea, extinderea orașului s-a făcut mai ales în lungul podului Mogoșoaiei și în jurul noilor biserici și mănăstiri, hanuri și case boierești ridicate pe marginea vetrei sale ca : mănăstirea Colțea cu hanul ei, mănăstirea și hanul Zlătari (1705), hanul Sărindar (1708), biserica Mîntuleasa din apropierea podului Tîrgului de Afară (1733), toate pe malul stîng și mănăstirea Antim (1715), biserica Slobozia (1743) de lîngă podul Beilicului, biserica Sf. Ilie de pe podul Calicilor, aflate pe malul drept al apei care împărțea orașul în două.

În deceniile următoare, creșterea forțelor de producție și a populației au contribuit în măsură din ce în ce mai mare la extinderea orașului pe anumite direcții. După cel mai vechi plan al orașului din 1770 rezultă că limita sa de sud se întindea pînă la jumătatea distanței între albia Dîmboviței și dealurile de la marginea luncii. Dincolo de dealul Mitropoliei nu erau așezări, în schimb de-a lungul podului Beilicului (azi Calea Șerban Vodă), ele se întindeau pînă aproape de dealul unde erau mahalalele Tabacilor și Broștenilor. Spre est, teritoriul locuit se extinsese de-a lungul podului Tîrgului de Afară (azi Calea Moșilor), pînă la oborul de vite (azi bariera Moșilor), pe la bisericile Olari și Negustori. Atunci se ridicau case și pe ulița Vergului, dincolo de biserica Lucaci. Spre nord, casele bucureștenilor ajunseseră pînă aproape de biserica Visarion și Sf. Nicolae Tabaci, iar spre vest, pînă dincolo de lacul lui Dura neguțătorul, atingînd zona dealului Mihai Vodă.

După aproape 50 de ani, în preajma mișcării revoluționare din 1821, orașul se extinde aproape în toate părțile. Urmărind pe planul orașului din 1807 extinderea suprafeței locuite, se constată că în acest interval de timp apăruseră noi construcții în mahalalele Cărămidarii de Jos, Tabaci, Dobroteasa, de lîngă mănăstirea Radu Vodă, în mahalaua Slobozia, Sf. Spiridon Nou și Flămînda pe podul Șerban Vodă, în mahalaua Nouă sub dealul Mitropoliei, în mahalaua Bărbătescu, Dealul Spirii și Lupeștii de sus pe platoul din vestul luncii Dîmboviței, de-a lungul podului Mogoșoaia spre cișmeaua lui Mavrogheni, pe podul de Pămînt în mahalaua Fîntîna Boului (azi str. Popa Tatu și Nuferilor), spre Herăstrău și Băneasa etc.

La sfîrșitul sec. al XVIII-lea, istoricul F. I. Sulzer aprecia limita orașului ca avînd în lățime 3/4 de oră de mers și în lungime $1^1/_2$ ore mers [2]. Se poate presupune că F. I. Sulzer s-a mărginit să delimiteze

1 N. Iorga, *op. cit.*, p. 18.

2 F. I. Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, I, Viena, 1781, p. 289.

Orașul București la începutul secolului al XVIII-lea (gravură fantezistă în aramă publicată la Leipzig în 1717)

numai o parte din oraș pe unde existau ulițele podite și locuințele mai importante. La începutul sec. al XIX-lea dr. C. Caracaș apreciază că orașul are o întindere de 6.000 stînjeni de la nord la sud și 4.000 stînjeni de la vest la est și o circumferință de parcurs în timp de 4 ceasuri. Însemnarea pe care o face Ion Ghica că orașul avea la începutul sec. al XIX-lea o întindere de 1.250 ha ni se pare mai veridică, dacă se are în vedere că majoritatea caselor erau înconjurate de curți largi cu garduri mari și livezi. La începutul sec. al XIX-lea, D. N. Bantîș Kamenski (1808) compara orașul București cu Moscova, ca întindere, și constata că este *„cu puțin mai mic decît aceasta"* [1]. În preajma mișcării revoluționare din 1821, capitala Țării Românești ajunsese să aibă o circumferință *„de mai multe leghe"* [2]. Recordon care face această constatare, se referă tot la perimetrul ocupat de locuințe și principalele artere de circulație.

Superioritatea pe care o avea Bucureștii din punct de vedere economic și politic, demografic și teritorial în comparație cu celelalte orașe ale Țării Românești este constatată și în modul de organizare și funcționare al autorităților administrative locale.

După desființarea organelor administrative alese de obște, domnii fanarioți au continuat să acorde *marelui agă* și atribuții de natură administrativă asupra populației bucureștene, pe lîngă celelalte cu caracter militar pe care le deținea mai înainte. Pe măsură însă ce armata țării și-a redus efectivul, în urma poruncilor Înaltei Porți, la un corp de oaste suficient să apere numai Curtea domnească, atribuțiile administrative ale marelui agă au devenit primordiale, comanda

1 D. Bantîș Kamenski, *Путешествие в Молдавию, Валахию и Сербию*, Moscova, 1810, p. 85.

2 Fr. Recordon, *Lettres sur la Valachie*, Paris, 1821, p. 21.

gărzii domneşti fiind încredinţată altor organe. De aceea, în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, marele agă îndeplinea toate îndatoririle care în secolele anterioare reveniseră judeţului şi pîrgarilor, cu excepţia dreptului de judecată. El avea la început grijă să strîngă dările de la orăşeni şi să ia măsuri pentru construirea şi întreţinerea principalelor uliţe ale oraşului — numite poduri. De aceea marele agă avea în subordine mai mulţi zapcii, un polcovnic de poduri şi numeroşi podari.

Ulterior, sarcinile sale s-au înmulţit. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, marele agă stabilea preţul mărfurilor de larg consum, supraveghea stingerea incendiilor şi judeca pricinile dintre orăşeni, legate de dreptul de proprietate asupra locurilor, caselor şi prăvăliilor. Întrucît pentru buna administrare a oraşului era nevoie şi de alte măsuri, care ar fi depăşit pe marele agă, domnia a numit un al doilea dregător, pe *marele spătar* [1]. Acestuia, care se bucura de drepturi egale cu ale marelui agă, i-au revenit pe lîngă sarcinile noi şi o parte din cele vechi ale marelui agă, ca de exemplu : securitatea orăşenilor prin străjile care erau stabilite la ieşirile din oraş şi pe poduri, prevenirea şi combaterea incendiilor, luminarea principalelor străzi, controlul persoanelor străine în trecere prin oraş, îndeplinirea poruncilor domneşti relative la circulaţia mărfurilor şi la vămi etc.

Aceşti dregători urmau de asemenea să ia măsuri pentru aprovizionarea oraşului cu mărfuri de larg consum, delimitarea hotarului vetrei oraşului, organizarea corvezilor pentru beilic şi pentru curăţenia oraşului. În principiu, ambii răspundeau în mod egal de administraţia oraşului cu deosebire că, pe măsura întinderii teritoriale a acestuia, marele agă se ocupa mai mult cu partea centrală, în timp ce marelui spătar îi reveneau mahalalele de la periferie.

Pentru îndeplinirea unor sarcini atît de multiple, fiecare din cei doi dregători dispunea de un aparat numeros de subalterni. În preajma mişcării revoluţionare din 1821, marele spătar avea în subordine un boier logofăt şi şase boieri zapcii cu funcţii diferite : căpitan de lefegii, vel ceauş, polcovnic de poteri, polcovnic de vînători, polcovnic de seimeni şi un başbuluc başa — toţi aceştia comandau mici detaşamente de 20—40 slujitori cu leafă (lefegii) şi aveau temniţe separate prin mahalalele unde erau închişi, judecaţi şi pedepsiţi orăşenii pentru pricini mici. În aceeaşi vreme, de marele agă depindeau tot şase boieri mai mici cu funcţii de : căpitan de dorobanţi, polcovnic de tîrgoveţi,

Pecetea Vornicii Obştirilor, 1814

1 Bibl. Acad. mss. 52, f. 21 v.

polcovnic de oraş, un alt polcovnic de vînătoare, un logofăt al agiei şi un stegar — precum şi un iuzbaşa de divan, un iuzbaşa de harem şi păzitorul porţilor domneşti. Ca şi marele spătar, el dispunea de o închisoare personală unde se judecau şi se ispăşeau pedepsele date în instanţă [1].

Un sprijin în îndeplinirea sarcinilor ce reveneau celor doi dregători ai administraţiei oraşului s-a creat din 1775 prin *epitropia obştească*, constituită din patru boieri din prima treaptă şi alţi patru din treapta a doua. Doi dintre ei erau logofeţi, iar unul grămătic. Ei urmau să se ocupe în special de meşteşugari, de isnafuri, de întreţinerea podurilor şi a şoselelor şi de organizarea şi funcţionarea unei instituţii de asistenţă socială obştească numită cutia de milostenii (cutia milelor).

Acest început de descentralizare s-a continuat în ultimul deceniu al sec. al XVIII-lea, cînd, în 1794, a fost înfiinţată *vornicia obştirilor* [2].

Noul dregător în administraţia oraşului, *marele vornic al obştirilor*, avea ca sarcină strîngerea dărilor prin cislă de la orăşeni, alcătuirea catagrafiei bucureştenilor, precum şi controlul circulaţiei străinilor prin oraş. Marele vornic dispunea iniţial de un logofăt, un vătaf şi de 40 dregători. La începutul sec. al XIX-lea, el aduna şi dările datorate de străinii stabiliţi în oraş, avea un sameş, un polcovnic de străini şi un număr oarecare de vătăşei sau zapcii prin mahalale, pentru strînsul dajdiei. Marele vornic al obştirilor a încercat, mai ales la începutul sec. al XIX-lea, să stăvilească creşterea populaţiei oraşului prin interzicerea aşezării aici a elementelor provenite din mediul rural, fără însă a reuşi datorită practicii pe scară largă a abuzurilor. Principalii dregători, subalternii lor, precum şi membrii epitropiei de obşte erau retribuiţi cu leafă de la visterie, pe lîngă faptul că se bucurau de venituri provenite din havaeturi obţinute de la orăşeni.

În preajma mişcării revoluţionare din 1821, în timpul domniei lui Alexandru Şuţu, potrivit unor măsuri administrative adoptate temporar în vremea războiului ruso-turc din 1806—1812, cînd funcţionase un *comitet de politie*, s-au înfiinţat (1820), *epistăşiile de mahalale*. Cei care făceau parte din aceste epistăşii trebuiau să supravegheze intrarea şi ieşirea tuturor persoanelor din oraş, să stîrpească hoţiile, să stingă incendiile şi molimele inerente într-un centru atît de aglomerat şi cu locuinţe construite din material inflamabil.

Activitatea dregătorilor administraţiei oraşului s-a dovedit rodnică prin unele rezultate obţinute la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi la începutul sec. al XIX-lea. Prin intermediul marelui spătar şi al marelui agă şi cu ajutorul epitropiei obşteşti, au fost recalculate periodic preţurile mărfurilor de larg consum, depreciate în timpul războaielor austro-ruso-turce şi a perioadelor de secetă. Nerespectarea acestor preţuri de către negustori atrăgea adesea asupra lor amenzi grele, pedeapsa corporală sau chiar închisoarea. Tot ei reglementau funcţionarea atelierelor de meşteşugari şi a prăvăliilor negustorilor.

---

1 D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, II, p. 276—277, 284—285.

2 Arh. St. Buc., mss. 27 f. 110—112.

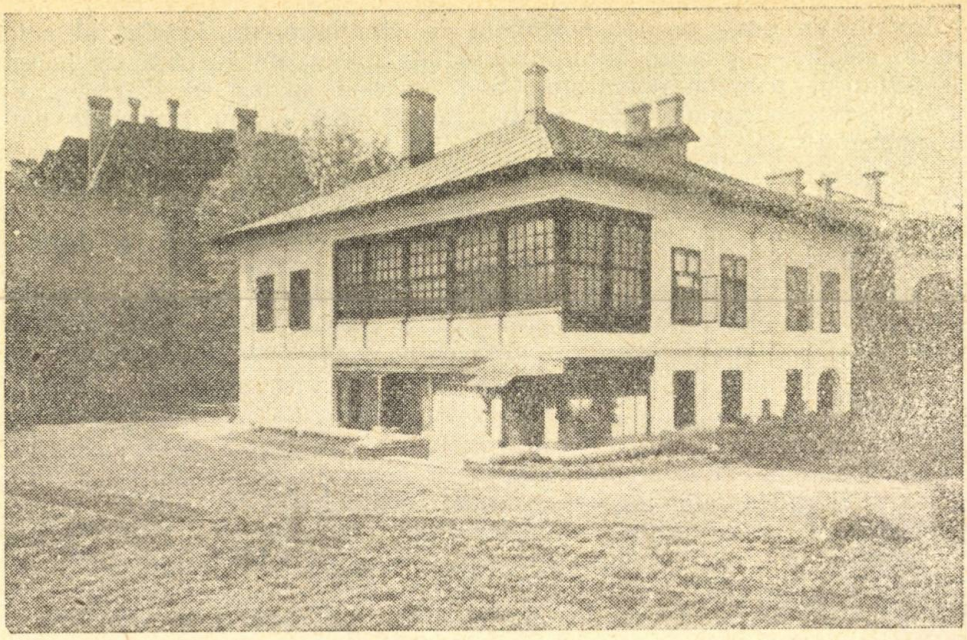

Casa Melik de pe str. Spătarului nr. 22, construită pe la 1760

Administraţia oraşului avea de făcut faţă cu greu incendiilor atît de frecvente, favorizate de materialul uşor inflamabil din care erau construite majoritatea clădirilor. În 1718, un mare incendiu pustiise oraşul, arzînd „multe case şi mănăstiri", printre care mănăstirea Sf. Gheorghe Nou şi biserica Curtea Veche. Un altul, în 1739, provocat de la un foc de gunoi din curtea mănăstirii Sf. Sava, contribuise la arderea mănăstirii Colţea împreună cu alte trei biserici, precum şi a 142 case şi 49 prăvălii.

Pentru localizarea şi stingerea lor cu mai multă eficacitate, administraţia oraşului a obligat în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea pe prăvăliaşii din centrul comercial al oraşului să ţină putini pline cu apă, iar în ultimul deceniu al aceluiaşi secol au fost organizate şi primele unităţi obşteşti de pompieri numite *steaguri de foc,* înzestrate cu sacale cu apă, cängi, scări şi topoare (1790) [1]. De asemenea, pentru semnalizarea incendiilor, în oraş s-a construit un foişor de foc, din lemn, în Tîrgul Cucului (Piaţa 1848 de astăzi). Toate aceste măsuri s-au dovedit ineficace faţă de numeroasele incendii, printre care cel mai mare, în această perioadă, a fost acela din 1804.

Securitatea locuitorilor oraşului a fost restabilită prin stîrpirea cetelor de hoţi şi tîlhari care operau în voie mai ales prin mahalale, fiind înţelese adesea chiar cu autorităţile administrative ale oraşului. În acelaşi scop s-au înfiinţat posturi fixe de strajă la marginea ora-

1 Arh. St. Buc., mss. 18, f. 206 v—208.

şului şi pe principalele uliţe, iar în 1814 a fost introdus iluminatul cu lumînări de seu, cu felinare fixe (fînare) însă numai pe podul Mogoşoaia, la fiecare şapte case [1].

Aprovizionarea cu apă a majorităţii populaţiei bucureştene era asigurată, pînă la jumătatea sec. al XVIII-lea, cu sacalele care cărau apă din Dîmboviţa. În unele curţi ale mănăstirilor şi ale gospodăriilor boiereşti sau ale tîrgoveţilor înstăriţi, se săpaseră fîntîni căptuşite cu ghizduri de piatră sau de lemn. Un astfel de puţ, datînd din sec. XVIII—XIX, a fost descoperit în timpul săpăturilor arheologice de pe str. Sf. Ioan Nou.

Încă de la începutul sec. al XVIII-lea se discuta în cercurile clasei conducătoare necesitatea aducerii apei pe conducte, în locuinţe. Călătorul I. C. Flachat (1739—1740) a făcut o ofertă lui Constantin Mavrocordat pentru instalarea unei pompe, prin a cărei funcţionare urmau să fie puse în mişcare havuzurile din grădina domnească şi să ducă apa, pe conducte *„în toate încăperile în care s-ar dori"* [2]. Numai lipsa unor meşteri pricepuţi ce urmau a fi aduşi din Germania sau Ungaria a făcut imposibilă realizarea acestui interesant proiect. Pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, în grădina boierilor Brîncoveni, din apropierea bisericii Sf. Spiridon Vechi, se amenajase un mare havuz alimentat cu apă adusă din Dîmboviţa pe conducte de olane. În timpul lui Alexandru Ipsilanti, sistemul de aprovizionare cu apă din Dîmboviţa a fost înlocuit parţial prin aducerea apei pe conducte de la Creţuleşti, care a pus bazele primelor cişmele din oraş (1779). Reţeaua de alimentare cu apă a fost simţitor lărgită în 1787, în timpul domniei lui N. Mavrogheni, aducîndu-se apa de la Ciocăneşti şi Crevedia. Aceste instalaţii se găseau mai ales în partea centrală a oraşului, la Curtea domnească, în curţile unor boieri, în Tîrgul de Afară şi pe marile artere de circulaţie. Resturi de aceste conducte au fost semnalate prin cercetări arheologice atît în perimetrul Curţii Vechi şi pe B-dul 1848, cît şi pe str. Academiei etc. Între 1795 şi 1811 erau instalate în Bucureşti 18 cişmele [3] cu un mare debit de apă, însă insuficient faţă de cerinţele populaţiei.

Marele agă şi marele spătar au luat unele măsuri în vederea menţinerii condiţiilor igienice pentru întreaga populaţie a oraşului. În acest scop, în cursul sec. al XVIII-lea şi la începutul sec. al XIX-lea, au fost evacuate mai către margine scaunele de carne şi peşte din centru, orăşenii au fost obligaţi, mai ales cei cu case la uliţă, să menţină curăţenia în mod permanent, atît iarna cît şi vara, pe podul de lemn unde-şi aveau locuinţele. La nevoie, agia şi spătăria scoteau la curăţitul străzilor pe cei închişi la puşcărie. Tot în grija orăşenilor rămînea nu numai repararea podurilor, prin contribuţie obştească, dar şi reconstruirea lor la un interval de 15—20 de ani şi chiar mai puţin.

---

1 V. A. Urechia, *op. cit.*, X A, p. 710.
2 N. Iorga, *Ştiri nouă...*, p. 22.
3 V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 885.

Pentru îngrijirea sănătății populației și pentru evitarea întinderii epidemiilor de ciumă, frecvente în perioadele postbelice (cea mai violentă fiind epidemia de ciumă din anul 1813, cunoscută sub numele de ciuma lui Caragea), s-au înființat noi spitale la Pantelimon, Visarion (1750), Dudești (1796) și Filantropia (1811—1813), a fost reorganizat personalul medical permanent, s-au luat măsuri pentru reorganizarea breslei cioclilor (1793—1796, 1813—1814). În anul 1781 s-a creat postul de medic public, iar în 1811, personalul medical al orașului era compus din șase medici și trei chirurgi, retribuiți din veniturile epitropiei. Tot pentru asigurarea asistenței sanitare și sociale a fost înființată în 1781 o casă pentru copiii orfani (orfanotrofia), și în 1785, primul azil de bătrîni și săraci.

În sfîrșit, marele spătar și marele agă au luat măsuri pentru reglementarea cursului Dîmboviței prin oraș, care șerpuia în lunca ei largă și printr-un braț secundar — Bucureștioara — printre numeroase bălți și smîrcuri, provocînd importante pagube orășenilor prin inundații frecvente mai ales în timpul ploios și primăvara și vătămînd sănătatea locuitorilor prin miazmele ce le răspîndeau. S-au luat, de asemenea, măsuri pentru micșorarea debitului de apă al Dîmboviței prin săparea unui șanț în afara orașului, care trebuia să abată o parte din apele rîului în Argeș. În același scop s-a interzis aruncarea gunoaielor în apa Dîmboviței, pentru ca prin îngustarea mătcii să nu se producă vara *„vărsare cu înnecăciune"* și *„paguba de obște"* [1]. Ineficacitatea acestor dispoziții a determinat hotărîrea, prin anafora, a lucrărilor (zăgazuri și stăvilire), din 1814, prin care urmau să se evite noile inundații, iar în 1815 să se proiecteze curățirea mătcii Dîmbovița cu o mașină de dragat, specială [2].

Toate aceste măsuri au impus o împărțire administrativă corespunzătoare a Bucureștilor. Încă din secolul anterior, orașul se compunea din mahalalele care cuprindeau casele de pe aceeași stradă sau de pe mai multe străzi alăturate, depinzînd de aceeași parohie, sau unde se lucrau aceleași meșteșuguri. În 1773 existau în București 67 mahalale [3], iar în 1798, numărul lor atingea cifra de 80, grupate pe cinci mari plase : Tîrgului, Gorgani, Broșteni, Tîrgul de Afară, podul Mogoșoaia [4]. În 1807, orașul este organizat pe despărtăminte, numite culori sau boiele (roșie, verde, neagră, galbenă și albastră), conduse de comisari și pristavi.

Încă din prima jumătate a sec. XVIII-lea, din punct de vedere edilitar, orașul București începuse să aibă un pronunțat aspect oriental. Măsurile luate de domnie în 1768 pentru reglementarea construcțiilor de case și prăvălii, care începuseră *„să năpăstuiască pe vecini"* și *„să aducă vătămare obștei"* [5], n-au fost întotdeauna respectate de către locuitori, astfel că orașul s-a dezvoltat pe o suprafață prea întinsă, cu străzi întortocheate și înguste, care țineau cu greu seama de un plan

1 V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 409.

2 Arh. St. Buc., ms. 1114, f. 231.

3 Bawr, *Mémoires historique et géographique sur la Valachie, Francfurt, Leipzig*, 1778, p. 151.

4 *Bibl. Acad.*, mss. 52, p. 89.

5 Arh. St. Buc., Suluri 34.

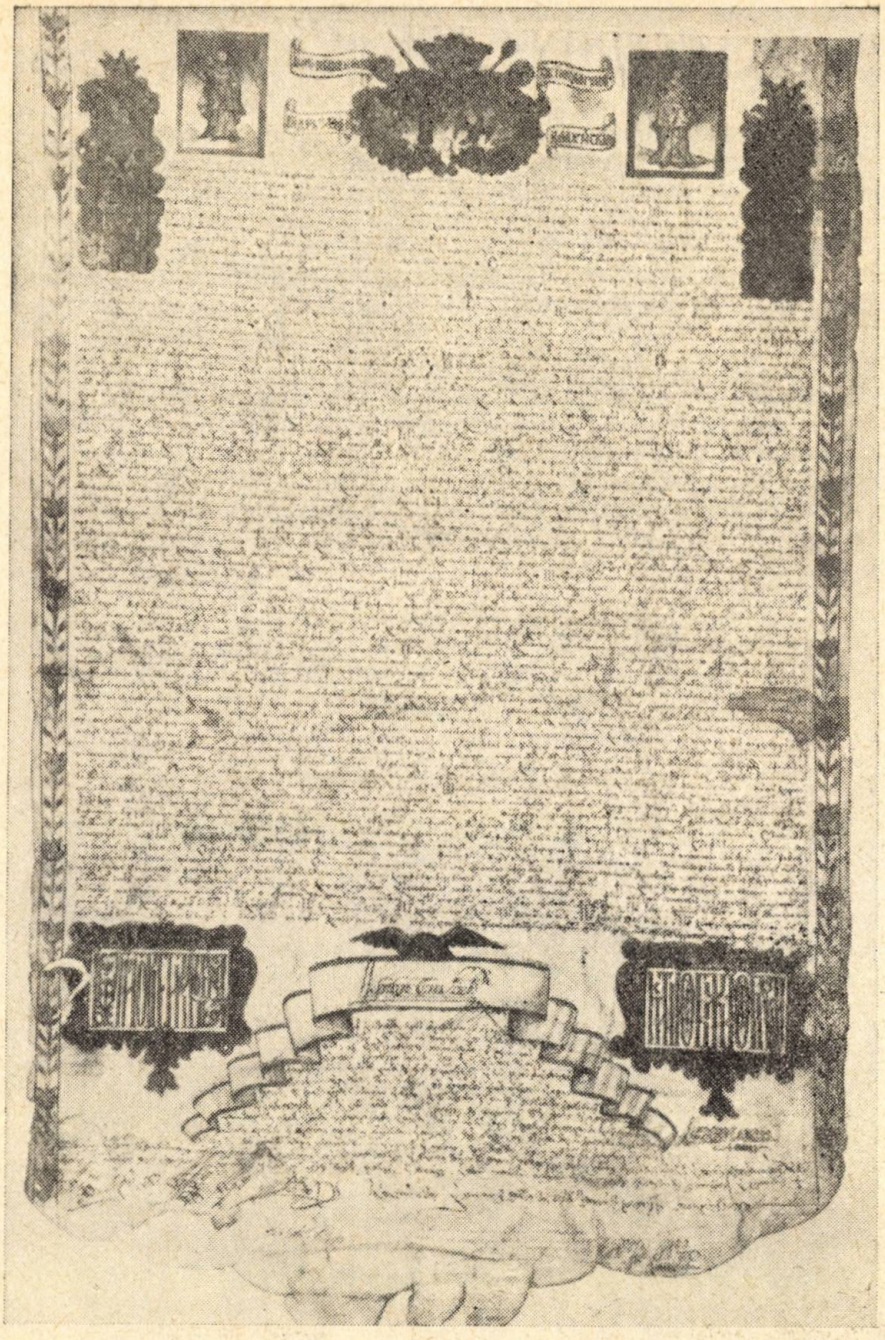

Hrisovul de înființare a spitalului Pantelimon din 1735
(Orig. la M.I.B.)

arhitectonic. Prin principalii dregători ai administrației, s-a încercat, fără folos, construirea caselor și prăvăliilor din piatră și cărămidă, pentru a se înlocui vechiul sistem de construcție, care folosea în mod exclusiv lemnul, atît pentru ziduri cît și pentru acoperiș.

Din această cauză, pe planurile cartografice de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, ridicate de inginerii ruși (1770) și austrieci (1790), precum și pe acelea de la începutul sec. al XIX-lea (1807), orașul București apare ca avînd străzi foarte lungi și înguste, parțial podite, în jurul palatului domnesc sau în porțiunile unde se aflau casele boierești, clădite din cărămidă și acoperite cu șindrilă, ca și hanurile, mănăstirile, unele biserici mai mari etc. În ceea ce privește ulițele din mahalalele de margine, formate din construcții modeste, acestea nu erau podite, aveau un traseu sinuos și adesea chiar nedefinit, pierzîndu-se prin vii și livezi.

În această perioadă, realizările cele mai importante din punct de vedere edilitar-urbanistic au fost : repararea periodică a principalelor străzi ale orașului : podul Tîrgului de Afară, podul Mogoșoaia, podul Beilicului, podul Calicilor, podul de Pămînt, extinderea podirii lor și a unor străzi mai mici, construirea și repararea podurilor de lemn de pe apa Dîmboviței prin contribuție obștească, construirea Turnului

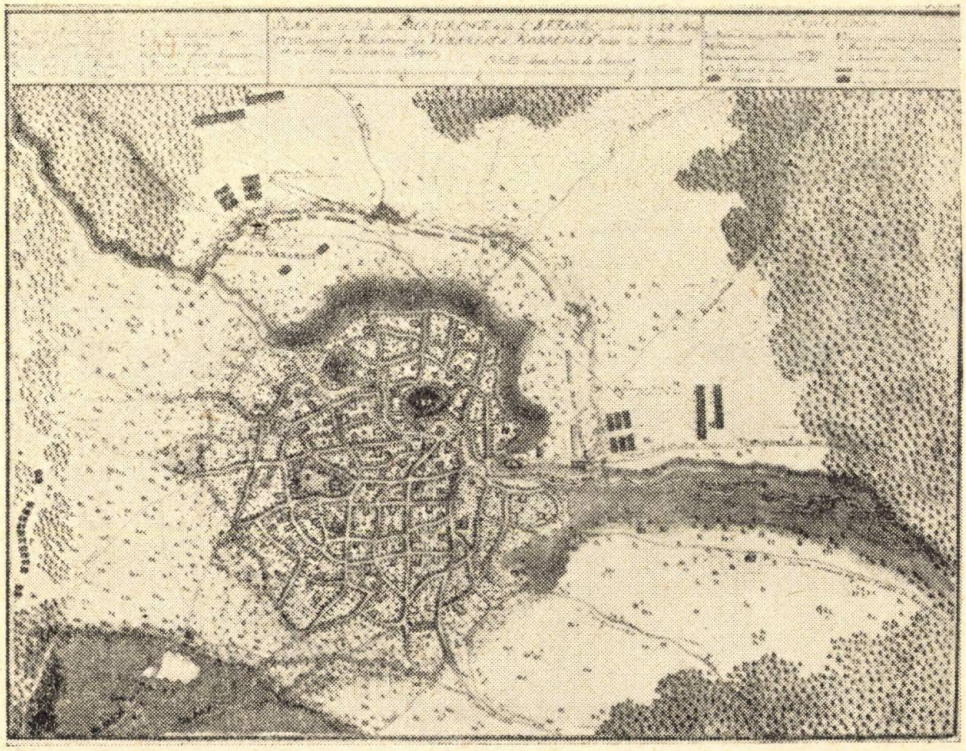

Planul orașului București din 24 ianuarie 1770 (Orig. Arh de război — Viena)

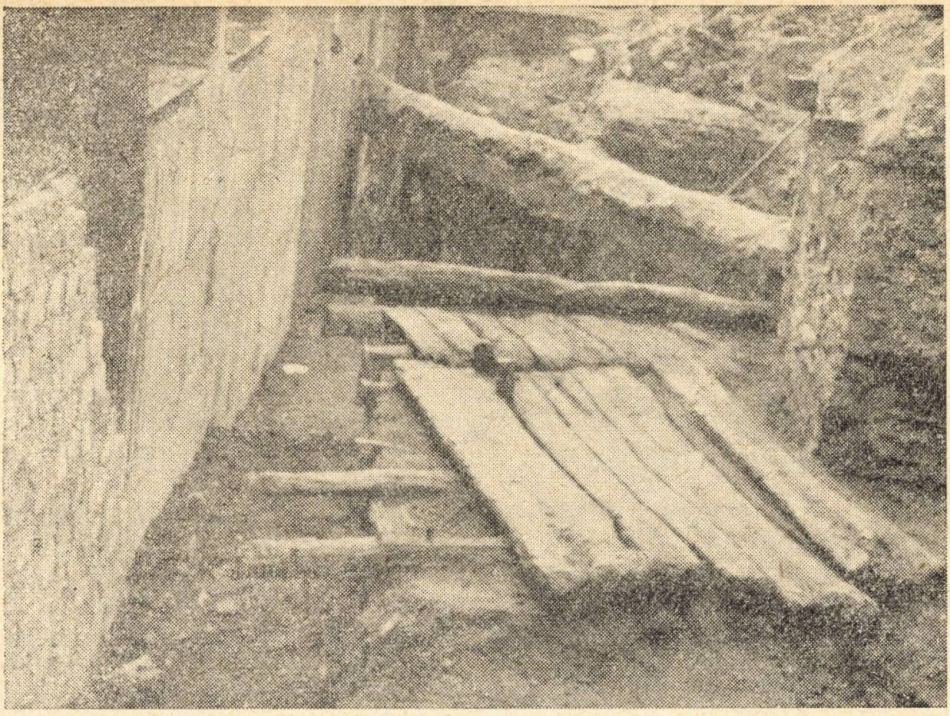

Resturile unei uliţe podite găsite cu ocazia lucrărilor de construcţie la Piaţa de Flori

Colţei, a palatului domnesc de la Mihai Vodă (Curtea Nouă), casele banului D. Ghica, de pe podul Mogoşoaia, devenite reşedinţă domnească în vremea lui Ioan Caragea, a Academiei greceşti de la Sf. Sava, a băilor publice, a fîntînilor arteziene, a spitalelor, Carvasaralei, a primului teatru din Bucureşti, ridicat la Cişmeaua Roşie, a foişoarelor de foc etc.

De asemenea, s-au luat măsuri pentru repararea numeroaselor clădiri publice şi particulare, avariate de frecventele cutremure, dintre care cel mai important este acela din 1802, în urma căruia nu numai Turnul Colţea a avut de suferit, dar şi majoritatea turlelor şi clopotniţelor bisericilor şi mănăstirilor, precum şi toate casele cu caturi.

Transformările edilitare efectuate în acestă perioadă schimbă în mod evident aspectul oraşului, fapt consemnat şi de călătorii străini aflaţi în trecere prin Bucureşti. Astfel, Lagarde considera în 1812 că oraşul are în înfăţişare un *„amestec de european şi asiatic“* care *„îi creiază un caracter specific“* [1], iar Ignatie Iacovenko sublinia în 1820 numărul mare de case clădite în stil european [2]. Aceste afirmaţii, ca şi ale altora, recunoşteau estomparea tot mai accentuată a influenţei orien-

1 Lagarde Comte de, *Voyage de Moscou à Vienne...*, Paris, 1824, p. 322.
2 Gh. Bezviconi, *op. cit.*, p. 210.

tale, care era înlocuită în aceeași măsură cu o influență europeană. Călătorul Marcellus (1820) considera că această dublă influență se exercita în vremea sa deopotrivă, de vreme ce orașul București *„nu mai este legat de Orient"*, *„fără însă să aparțină Europei"* [1]. În același timp, Fr. Recordon, fostul secretar al lui Ioan Caragea, deosebea în mod categoric orașul București de celelalte orașe ale Imperiului otoman cu care nu se mai asemăna nu numai prin aspectul său exterior care-i dădea o notă de *„adevărată feerie"* [2], dar și prin viața pitorească proprie care-l caracteriza.

Mișcarea revoluționară din anul 1821

Adîncirea crizei feudalismului din Țara Românească la începutul sec. al XIX-lea a provocat, în 1821, izbucnirea unei puternice mișcări revoluționare condusă de Tudor Vladimirescu. În cursul ei, orașul București a avut un rol hotărîtor, prin importanța sa politică, el fiind nu numai locul de unde s-a pregătit ridicarea la luptă a maselor populare, dar și centrul unde această mișcare a atins punctul culminant.

În cursul sec. al XVIII-lea, exploatarea maselor populare luase amploare deosebită încît la începutul sec. al XIX-lea se semnalau în Țara Românească tot mai numeroase și diferite forme ale luptei de clasă. Jalbele și procesele judecate de divan, în Capitala țării, dintre care cel mai cunoscut a fost acela a tîrgoviștenilor, făcea ca nedreptățile și asupririle la care erau supuși țăranii ca și unii tîrgoveți să fie cunoscute și de masele populare din București, nemulțumite și ele de neîncetatele abuzuri ale domniei și dregătorilor. În octombrie 1820, podul Mogoșoaiei și străzile care duceau la Divan fuseseră străbătute cu strigăte furioase de delegația tîrgoviștenilor care veneau cu *„jalba în proțap"* și *„rogojini aprinse pe cap"* să li se facă dreptate. Răzvrătirea tîrgoviștenilor împotriva acaparării ilegale de către domnie a moșiei orașului lor, judecata din divan și pedepsirea nedreaptă a reprezentanților lor a impresionat adînc pe bucureșteni, în amintirea cărora mai persistau jafurile nemiloase ale lui Ioan Caragea și complotul lui Mihai Gross din 1816.

Sprijinul acordat, mai ales boierilor, de către Imperiul otoman contribuia la împletirea luptei antifeudale cu cea antiotomană, manifestată mai ales în timpul războaielor austro-ruso-turce din sec. XVIII—XIX, cînd alături de armatele celor două puteri europene au luptat cu eroism, ca voluntari, mii de țărani și tîrgoveți români. Ideea eliberării sociale și naționale, a ridicării împotriva tiraniei feudale și otomane, care timp de secole însuflețise masele de asupriți, frămînta și mai mult pe orășeni și tîrgoveți la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, atît datorită condițiilor de trai tot mai grele cît și răspîndirii ideilor revoluționare burgheze din Franța.

---

1 Marcellus Comte de, *Souvenirs d'Orient*, Paris, 1861, p. 598.

2 Fr. Recordon, *op. cit.*, p. 21.

O contribuţie de seamă în formarea situaţiei revoluţionare, în preajma lui 1821, a avut-o înfiinţarea la Odessa a societăţii greceşti Eteria, care prin eforii din Bucureşti şi din alte oraşe ale ţării, întărea speranţele membrilor ei într-o iminentă răscoală antiotomană. În rîndurile acestei organizaţii s-au înrolat elemente provenite dintre tîrgoveţi, boieri şi cler nemulţumite de regimul turco-fanariot şi care au acceptat programul limitat al Eteriei.

Teama de a nu fi descoperiţi de turci, care începuseră să bănuiască existenţa acestei societăţi, a determinat conducerea Eteriei să hotărască începerea răscoalei antiotomane, în Bucureşti, la 14 noiembrie 1820. Lipsa tuturor condiţiilor favorabile pentru izbucnirea ei, i-a obligat însă pe eterişti s-o amîne pentru primăvara anului următor [1]. Înţelegerea lui Tudor Vladimirescu cu Eteria a permis eforului general, Alexandru Ipsilanti, să-şi asigure forţa revoluţionară de care avea absolută nevoie pentru declanşarea răscoalei împotriva turcilor. Conform înţelegerii stabilite la Bucureşti, cu conducerea Eteriei, la sfîrşitul anului 1820, Tudor Vladimirescu urma să înceapă răscoala antiotomană în Oltenia, în scopul uşurării înaintării armatei eteriste, în sudul Dunării.

Provenit din rîndul moşnenilor gorjeni, Tudor Vladimirescu cunoscuse, în cursul activităţii sale, toate suferinţele ţăranilor exploataţi şi asupriţi de stăpînirea feudală şi turco-fanariotă şi devenise adesea apărătorul celor năpăstuiţi şi sărăciţi, al căror reprezentant se considera, chiar în faţa boierilor. De aceea, boierii care aderaseră la Eterie erau convinşi că Tudor Vladimirescu va reuşi să ridice masele ţărăneşti la lupta antiotomană.

Momentul prielnic începerii acţiunii l-a constituit moartea neaşteptată a lui Alexandru Şuţu, domnul Ţării Româneşti, în ianuarie 1821, şi formarea unui Comitet de oblăduire alcătuit din principalii membri ai Eteriei din Bucureşti. În înţelegere cu aceştia, Tudor Vladimirescu, care se afla în Capitala ţării de cîteva săptămîni, a pornit din Bucureşti la 18 ianuarie cu o ceată de arnăuţi şi după ce a ajuns în Oltenia a declanşat acolo răscoala. Curînd, s-a strîns în jurul său un mare număr de ţărani, foşti panduri, alături de care luptase în timpul războiului din 1806—1812. În satul Padeş din plaiul Cloşani, T. Vladimirescu a adresat o proclamaţie *„către tot norodul omenesc din Bucureşti şi din celelalte oraşe şi sate ale Ţării Româneşti“* [2]. Proclamaţia, redactată la Bucureşti înainte de izbucnirea răscoalei, chema masele populare la luptă cu arme, cu furci de fier şi cu lănci, împotriva stăpînilor de pămînt *„mireni şi clerici“*. Ea a avut un puternic ecou. *„Scos din răbdări şi ajuns la disperare* — relatează Liprandi — *poporul a început să se ridice şi aproape întreaga Oltenie s-a grăbit să vină sub stegul lui Tudor, sub conducerea căruia spera să scuture jugul fanarioţilor şi al unor boieri“* [3].

---

1 *Doc. priv. ist. Rom., Răscoala din 1821*, IV, p. 75.

2 *Ibidem*, I, p. 207.

3 *Ibidem*, V, p. 270.

Tudor Vladimirescu
(Desen de *Th. Aman*)

Pretutindeni unde pătrundea chemarea lui Tudor Vladimirescu, ţăranii atacau curţile stăpînilor de pămînt, fără a mai face deosebire dacă aceştia erau sau nu de partea Eteriei. Străbătînd satele şi tîrgurile, conducătorul răscoalei proclama desfiinţarea birului, făgăduind pandurilor restabilirea privilegiilor, iar clăcaşilor împărţirea averilor *„rău agonisite ale tiranilor boieri"* şi încetarea asupririlor provocate de dregători. Din Oltenia, mişcarea s-a întins şi în restul Ţării Româneşti.

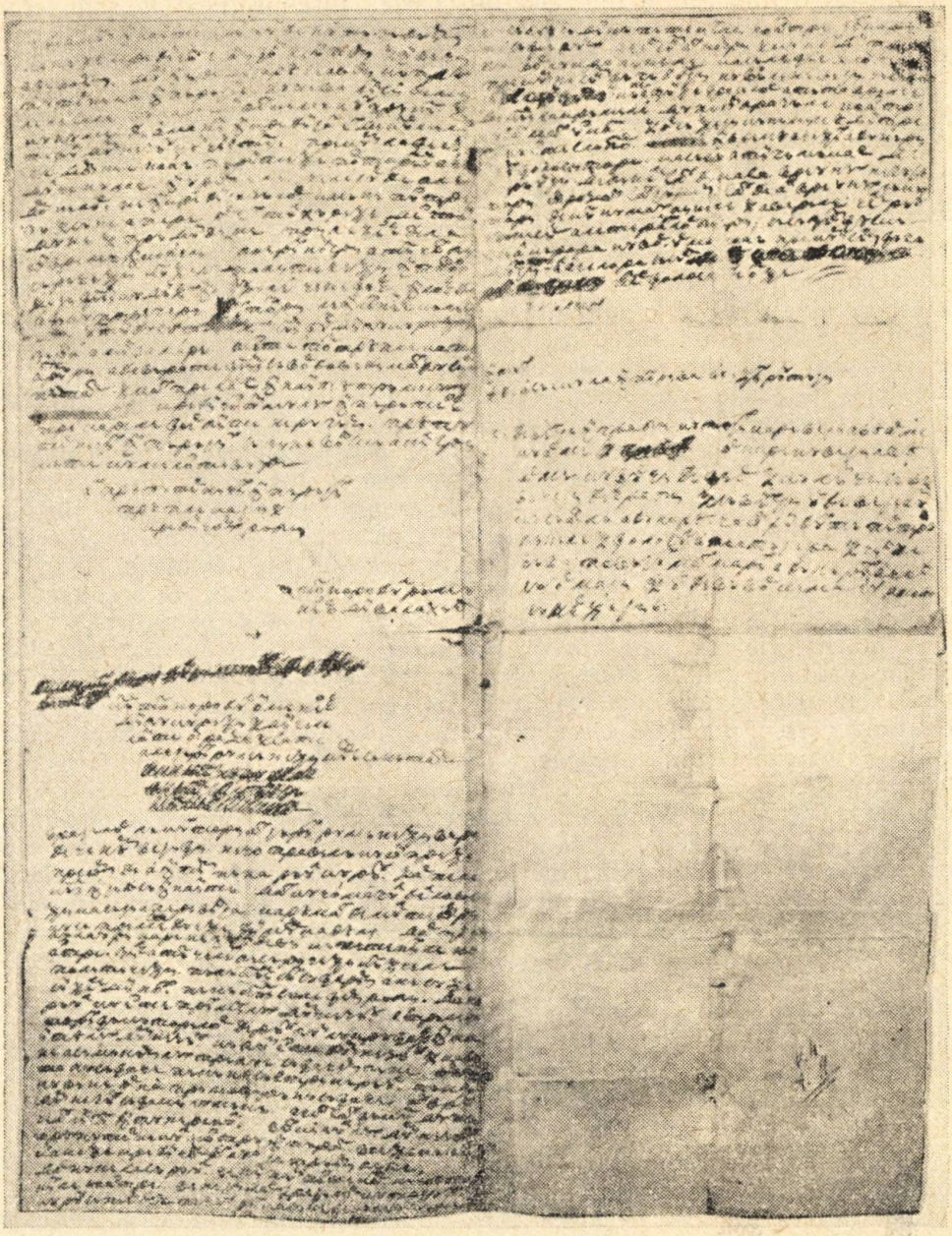

Ciorna proclamației de la Padeș scrisă de Tudor_Vladimirescu (Orig. la M.I.B)

Tudor Vladimirescu a luat, în același timp, măsuri pentru a preîntîmpina o intervenție imediată din partea turcilor, pînă la strîngerea armatei eteriștilor. În acest scop a stabilit o corespondență cu pașii de la Dunăre și cu Poarta otomană, în care menționa că răscoala este îndreptată împotriva domnilor fanarioți și a boierilor. De aceea, cînd a primit știrea că a izbucnit răscoala eteriștilor în Moldova, Tudor Vladimirescu a hotărît să pornească cu Adunarea norodului spre București.

Clasele și păturile sociale din București și-au arătat în mod diferit atitudinea față de mișcarea izbucnită în Oltenia. Boierii care împuterniciseră pe conducătorul ei să procedeze în acest fel nu au manifestat o poziție consecventă, așa cum le-o impuneau evenimentele. La început, ei au arătat o anumită înțelegere, dar mai tîrziu, temîndu-se de masele de țărani răsculați, au încercat să oprească întinderea răscoalei prin trimiterea de detașamente înarmate de arnăuți împotriva acesteia. O parte din boieri nu s-a dat înapoi nici de la tentative pentru asasinarea lui Tudor Vladimirescu. Pe de altă parte, boierii negociau obținerea unui sprijin din partea pașalelor de la Dunăre, așteptînd în același timp cu nerăbdare sosirea lui Alexandru Ipsilanti la București în fruntea armatei sale și a armatei ruse, despre care se spunea că i-ar ajuta pe eteriști. Alți boieri, străini de planurile Eteriei, minimalizau amploarea pe care o luase răscoala din Oltenia și, potrivit relatărilor lui Ion sîn Dobre, cronicarul bucureștean, o socoteau o „glumă", continuînd să-și petreacă timpul în baluri și petreceri.

Informațiile fragmentare și nesigure, referitoare la răscoala lui Tudor Vladimirescu în Oltenia și a eteriștilor în Moldova, provocau în rîndul maselor bucureștene nedumeriri, care impuneau unele măsuri de prevedere. Zvonurile circulau printre locuitori, prin cîrciumi, prăvălii și cafenele pînă noaptea tîrziu, întreținînd o atmosferă de nesiguranță. Îngrijorarea care cuprinsese pe unii negustori, îi determinase să-și adăpostească în grabă mărfurile prin hanuri și beciuri. Proclamația lui Tudor Vladimirescu fusese primită cu simpatie de populația săracă din mahalale ; cît privește aceea a lui Alexandru Ipsilanti, șeful eteriștilor, ea făcuse o oarecare senzație în rîndul tineretului și profesorilor de la Academia grecească, care au început să se înroleze ca voluntari sub drapelul Eteriei, alături de alți tineri greci, fii de negustori.

Sosirea în oraș a celor două armate de răsculați a determinat Comitetul de obläduire să ia unele măsuri pentru preîntîmpinarea izbucnirii unor dezordini, prin sporirea numărului de străji, prin limitarea circulației pe ulițe în timpul nopții și formarea unui detașament de arnăuți, pentru apărarea orașului, pus sub comanda bimbașei Sava.

Apropierea simultană de București a Adunării norodului condusă de Tudor Vladimirescu și a armatei eteriste din Moldova a transformat atmosfera de nesiguranță a bucureștenilor într-o adevărată panică, manifestată prin fuga precipitată a boierilor pe la conace, mănăstiri, spre Brașov și prin bejenia mai ales a locuitorilor înstăriți. Același Ioan sîn Dobre, fiu de cojocar, descrie în cronica sa că *„mare băjenie s-au făcut, încît cară nu să mai ajungea, om peste om da, iar alții căra prin hanuri cu spinarea, alții prin biserici, și unul*

pe altul întreba: ce e? ce e? şi nici unul nici altul nu putea da răspuns" [1]. Toate încercările Comitetului de oblăduire de a împiedica bejenia orăşenilor şi a potoli spiritele agitate s-au dovedit zadarnice. La începutul lui martie 1821, potrivit relatărilor consulului prusian din Bucureşti, străzile oraşului care duceau la Curtea domnească, erau înţesate de trăsuri, carete şi care, peste tot boierii şi negustorii împachetau de zor lucrurile lor de preţ, fie pentru a le lua cu ei, fie pentru a le depozita pe la biserici şi mănăstiri. Majoritatea celor bogaţi evitau să mai rămînă în oraş, mai ales de teama populaţiei de rînd, care neavînd nimic de pierdut, îl aştepta pe Tudor cu însufleţire.

În ajunul sosirii lui Tudor Vladimirescu în Capitala Ţării Româneşti bimbaşa Sava, însoţit de o gardă de arnăuţi, a străbătut principalele uliţe ale oraşului, dînd locuitorilor asigurări că nu vor fi dezordini, dar sfătuindu-i să ţină prăvăliile închise.

Acestei atmosfere de nesiguranţă i-a pus capăt intrarea Adunării norodului în Bucureşti, la 21 martie 1821, care s-a făcut printr-un solemn alai. Tudor Vladimirescu a străbătut călare podul Calicilor, în fruntea unui detaşament de panduri, avînd în dreapta un preot cu crucea în mînă, iar în stînga un ofiţer aghiotant. Conducătorul răsculaţilor ţinea în mînă o pîine mare [2], anunţînd prin aceasta prosperitate locuitorilor. Urmau apoi un corp numeros de arnăuţi şi panduri călare, care încheiau alaiul. Un martor ocular, Laurenţon, relatează că timpul era superb şi dealul Mitropoliei era înţesat de orăşeni din toate păturile sociale, care veniseră să-l vadă pe Tudor Vladimirescu. În după amiaza aceleaşi zile, căpitanii conducătorului răscoalei, însoţiţi de cete de panduri şi de preot, au parcurs aproape tot oraşul, oprindu-se pe la răspîntii unde se citea noua proclamaţie a lui Tudor Vladimirescu, după care pandurii, trăgînd cu pistoalele în aer [3], chemau masele populare la luptă pentru libertate. După înfrîngerea rezistenţei unor elemente izolate, potrivnice răsculaţilor, principalele poziţii strategice ale Capitalei, de pe dealurile Mitropoliei, Radu Vodă, Văcăreşti, Mihai Vodă şi Cotroceni, au fost ocupate de panduri. Din acest moment începea o nouă etapă în desfăşurarea răscoalei.

În momentul intrării Adunării norodului în Bucureşti, raporturile dintre Tudor Vladimirescu de o parte şi Comitetul de oblăduire şi eterişti, pe de altă parte, suferiră o importantă schimbare care dădea o nouă orientare mişcării revoluţionare. Prin fuga boierilor eterişti, care încheiaseră înţelegerea cu Tudor de a dezlănţui răscoala, acesta se considera eliberat de orice angajament faţă de ei, iar dezavuarea Eteriei de către guvernul ţarist îi permitea să ia o nouă atitudine faţă de Alexandru Ipsilanti. Aşa se explică şi dispozitivul pe care l-a luat armata răsculaţilor în Capitala Ţării Româneşti.

Poziţiile pe care le ocupa oastea lui Tudor Vladimirescu în oraş dominau toată regiunea aflată pe malul stîng al Dîmboviţei unde se afla centrul comercial, principalele instituţii administrative locale şi casele celor mai importanţi boieri. Conducătorul răscoalei, cu reşe-

---

1 Bibl. Acad. mss. 3404 f. 123.

2 *Doc. priv. ist. Rom., Răscoala din 1821*, V, p. 64.

3 *Ibidem*, p. 278.

dința la Cotroceni, luase măsuri pentru supravegherea acestora cît și a ieșirilor și intrărilor în București. Acest control riguros era cu atît mai justificat cu cît Tudor Vladimirescu se temea de o intervenție a armatei turcești dinspre Giurgiu sau de noi acțiuni ale boierilor, care așteptau cu nerăbdare sosirea eteriștilor conduși de Alexandru Ipsilanti.

Interesul vădit pe care-l arătau boierii pentru eteriști, era în legătură cu răspîndirea în oraș a știrilor relative la dezaprobarea de către guvernul rus atît a mișcării lui Tudor Vladimirescu cît și a acțiunilor lui Alexandru Ipsilanti. Unii dintre cei rămași, înspăimîntați de consecințe, se grăbiseră să fugă din oraș, alții continuau să creadă că aceste vești nu sînt decît zvonuri neîntemeiate și așteptau pe eteriști. După intrarea lui Tudor Vladimirescu în București, fuga boierilor a încetat datorită mai ales acțiunilor spontane ale maselor populare, care încurajate de prezența Adunării norodului, au împiedicat cu forța, încercările unora de a părăsi orașul însoțiți de care *„încărcate cu calabalîcuri..."* [1].

Lipsa unor autorități centrale, care să lichideze haosul existent pretutindeni în oraș, l-a determinat pe Tudor Vladimirescu să ia o serie de măsuri, dovedind prin aceasta că singura forță organizată, capabilă să asigure viața și bunurile locuitorilor, era Adunarea norodului de sub conducerea sa. În ajunul intrării în oraș, Tudor Vladimirescu primește, la cerere, o confirmare scrisă din partea reprezentanților orașului, prin care aceștia aprobau acțiunea sa, iar după ce s-a instalat la Cotroceni, un alt act scris, în același sens, semnat de mitropolit, episcopi și 53 de boieri de toate treptele [2]. Astfel, după intrarea în București, Tudor Vladimirescu se putea considera domn al țării, așa cum țăranii de pretutindeni îl numeau „Domnul Tudor".

Autoritatea lui Tudor Vladimirescu s-a exercitat nu numai asupra populației orașului, ci și a celei mai întinse părți a teritoriului Țării Românești, mai ales în Oltenia și în cîmpia Dunării. Prin intermediul Divanului, el s-a îngrijit, în primul rînd, de întreținerea și înarmarea oastei. Astfel, conducătorul răscoalei a primit în tot timpul pîine, alimente, echipament și bani pentru ostași și a folosit pe bucureșteni și pe cei din împrejurimi la săparea șanțurilor *„cu tabii și meterezuri"* [3] în jurul mănăstirii Cotroceni. Pe de altă pare, el a numit pe unii boieri în funcție, a orînduit ispravnici pe la județe, a primit jalbele adresate domniei, a judecat procese în ultimă instanță, a trimis proclamații prin județe, cerînd locuitorilor deplină ascultare la împlinirea dărilor și a zaharelelor. La Cotroceni, la reședința sa, se întrunea Divanul, se primeau jălbi, se împărțeau poștele, *„slujindu-i boierii ca unui domn"* [4]. De acolo, el porunci să strîngă rămășița birului pe lunile din urmă pînă în mai, impunînd și pe preoți *„să dea ei fieștecare cîte taleri 10"*, iar *„mănăstirile celei mari fieștecare după puterea sa"*. La contribuția pentru armată au fost impuse cu sume mari de bani și breslele de meșteșugari și negustori din București. Autoritatea lui

---

1 Bibl. Acad., mss. 3404, f. 124.

2 *Doc. priv. Ist. Rom. Răscoala din 1821*, I, p. 395—396.

3 *Ibidem*, V., p. 67.

4 Bibl. Acad., mss. 3404, f. 124.

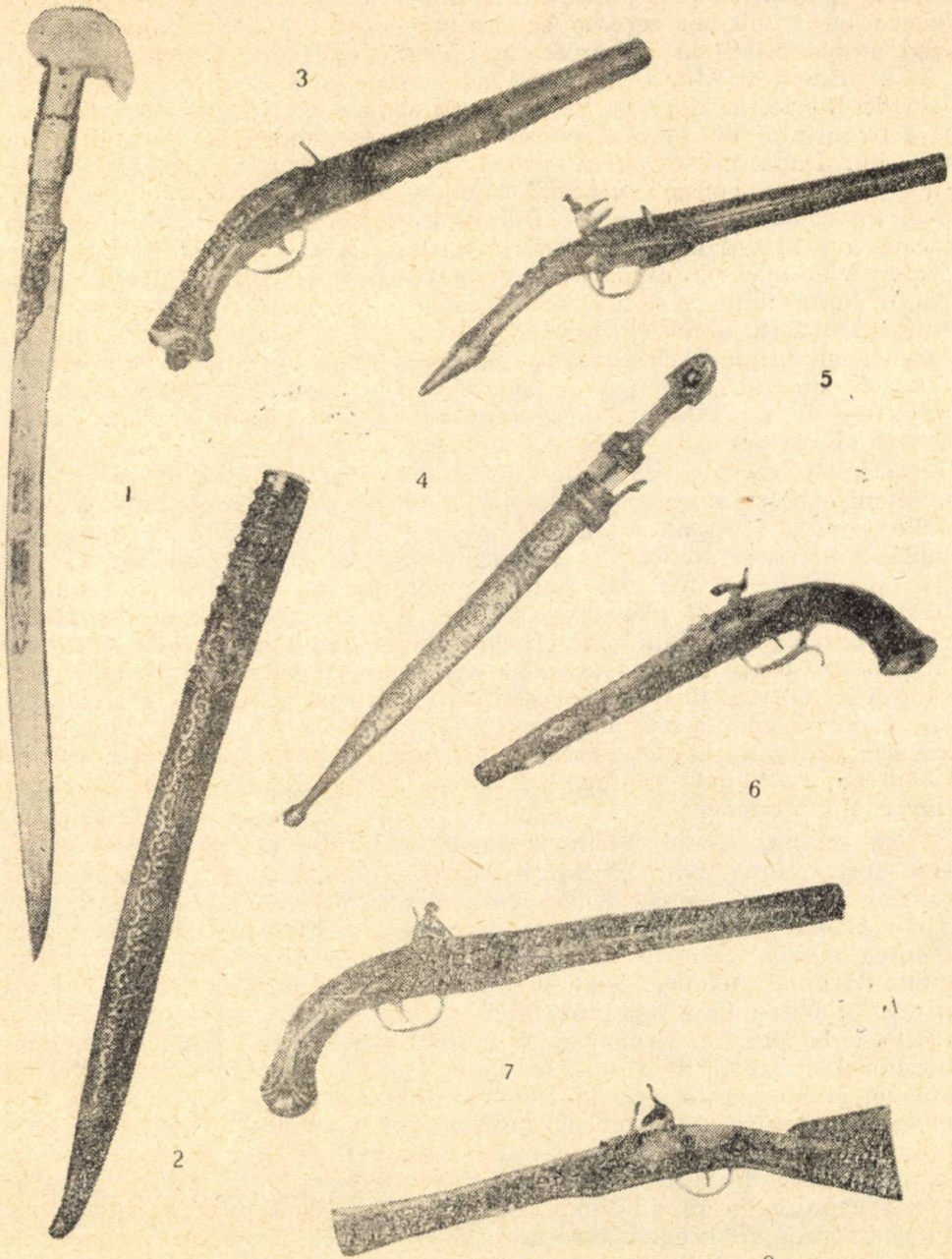

Sabie, hanger şi pistoale din timpul mişcării revoluţionare din 1821

Tudor Vladimirescu a fost recunoscut de divan nu numai prin executarea poruncilor date, asemenea unui domn, ci şi prin faptul că boierii au trimis, la cererea sa, un memoriu Porţii otomane, cuprinzînd ample relaţii asupra mişcării, pe care o găseau îndreptăţită.

În Bucureşti fiind, Tudor Vladimirescu şi-a schimbat atitudinea faţă de Eterie. El n-a fost de acord ca armate eteriste să intre în oraş şi a manifestat tot timpul rezerve faţă de Alexandru Ipsilanti şi acţiunile lui. După instalarea reşedinţei lui Alexandru Ipsilanti la Colentina, în partea opusă Cotrocenilor, unde se afla Tudor — s-a stabilit, prin intermediul boierilor, o întîlnire între cei doi conducători la Cişmeaua lui Mavrogheni. Alexandru Ipsilanti a căutat să-l convingă pe Tudor Vladimirescu să colaboreze cu el şi să-şi unească forţele pentru a lupta împotriva turcilor. Acesta s-a opus, cerînd eteriştilor să treacă Dunărea, spunîndu-le : *„duceţi-vă, treceţi Dunărea şi luptaţi cu turcii"*, el urmînd să continuie răscoala împotriva abuzurilor stăpînilor de pămînt. *„In ceea ce mă priveşte* — spunea Tudor Vladimirescu — *eu nu intenţionez să lupt cu ei, intenţionez să lupt numai contra abuzurilor care sfîşie patria mea"* [1].

Trupele eteriste, alcătuite din greci, sîrbi, bulgari, moldoveni şi munteni, au provocat mari dezordini în oraş, sub pretextul înrolării noilor voluntari şi al adunărilor în care se manifesta entuziasmul de luptă împotriva turcilor. În grupuri compacte, eteriştii străbăteau uliţele şi mahalalele, cîntînd cîntece revoluţionare, în jurul steagurilor, trăgînd din puşti şi pistoale. Unii dintre ei spărgeau pivniţele, cămările şi hambarele, jefuind lucruri de mîncare, cereale, cai, vite şi păsări. În general, timp de aproape două săptămîni, populaţia oraşului a fost supusă la jafuri şi distrugeri. Potenţialul scăzut al armatei sale şi refuzul lui Tudor Vladimirescu de a colabora cu el l-au determinat pe Alexandru Ipsilanti să părăsească, la începutul lunii aprilie 1821, oraşul Bucureşti, retrăgîndu-se în oraşul Tîrgovişte pe care l-a întărit cu metereze şi bastioane.

În schimb, Tudor Vladimirescu a continuat să rămînă la Bucureşti încă o lună, timp în care a fortificat mai departe mănăstirea Cotroceni, dealurile Mihai Vodă, Radu Vodă, Mitropolia etc. La organizarea taberei de la Cotroceni se pare că a participat şi Gh. Lazăr, în fruntea elevilor săi de la Sf. Sava, precum şi arhitectul Freywald, dînd îndrumări tehnice. S-au luat noi măsuri pentru întărirea armatei, pentru a putea face faţă iminentei intervenţii a armatei turceşti, care ajunsese la Dunăre. Urmărind să evite totuşi o vărsare de sînge, conducătorul mişcării a căutat să ajungă la o înţelegere cu guvernul otoman şi cu paşalele de la Dunăre, pe calea tratativelor, cerînd trimiterea în ţară a unui comisar turc, pentru a asculta plîngerile poporului român. Încercările sale au eşuat însă, pentru că guvernul otoman, ca şi paşalele de la Dunăre, tergiversau negocierile şi cereau necondiţionat capitularea răsculaţilor, ceea ce Tudor Vladimirescu n-a admis. În acest timp, o armată turcească, care trecuse Dunărea, se îndrepta spre Bucureşti. Abia cînd această armată a ajuns aproape de oraş, Tudor Vladimirescu s-a hotărît, la 15 mai, să-şi ridice tabăra de la

1 *Doc. priv. Ist. Rom. Răscoala din 1821*, V, p. 289.

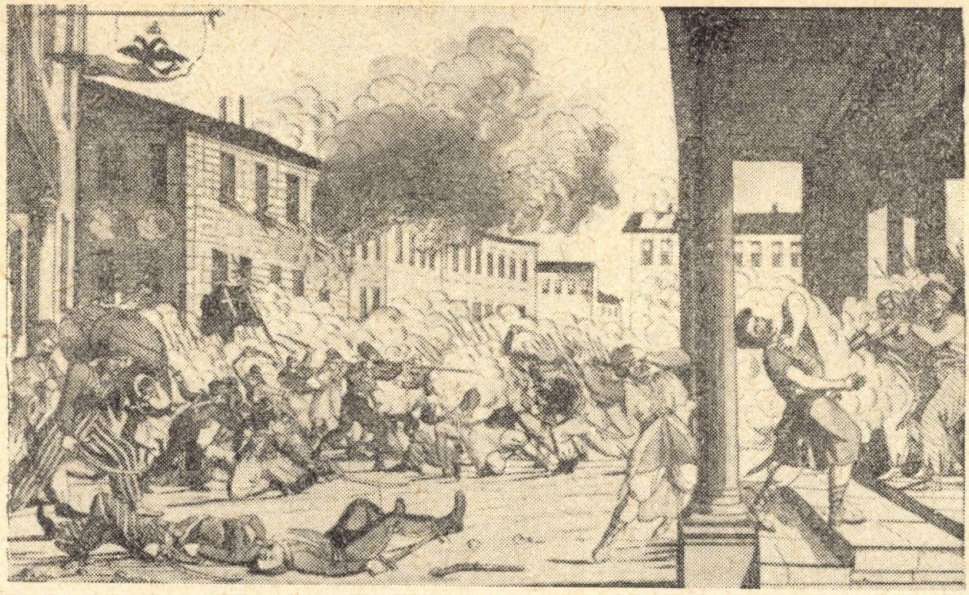

Uciderea lui bimbaşa Sava şi a detaşamentului său de arnăuţi în casele Bellu din str. Işlicari (gravură în aramă)

Cotroceni, plecînd spre Oltenia. El părăsea oraşul pentru ca acesta să nu fie distrus de turci [1]. *Astfel, timp de 56 de zile, oraşul Bucureşti fusese centrul mişcării revoluţionare conduse de Tudor Vladimirescu.*

Părăsirea oraşului Bucureşti de către răsculaţi a grăbit înfrîngerea mişcării. Armata eteriştilor a staţionat o vreme la Tîrgovişte, aşteptînd acolo venirea turcilor, în timp ce Tudor Vladimirescu s-a retras către Piteşti, în drum spre Oltenia. La Goleşti, în urma unui complot pus la cale de eteriști, el a fost arestat, dus la Tîrgovişte şi asasinat în mai 1821.

După uciderea lui Tudor Vladimirescu, cea mai mare parte din oastea sa s-a risipit ; numai un număr mic de panduri a însoţit pe eteriști în Oltenia. Inferioară ca număr, armata eteriştilor a fost nimicită de turci în luptele de la Drăgăşani [2], Sculeni şi Secul (iunie—iulie 1821), iar la Slobozia (lîngă Tg. Jiu), aceea a pandurilor.

De o deosebită violenţă au fost represiunile sîngeroase împotriva populaţiei bucureştene în timpul ocupaţiei turceşti, care a durat mai bine de un an. La început, ele au putut fi evitate datorită intervenţiei autorităţilor administrative, fruntaşilor negustorilor şi vechilor consuli străini. Aceştia au întîmpinat armata turcă, la intrarea ei în oraş, cărei a-au arătat suferinţele îndurate de pe urma răsculaţilor. După ocuparea oraşului, turcii au început însă prigoana împotriva locuitorilor paşnici. Ei au pedepsit cu moartea pe toţi cei care erau dovediţi că au arme sau că ar fi participat la mişcare, locurile de

1 *Doc. priv. Ist. Rom. Răscoala din 1821*, V, p. 298.
2 *Ibidem*, p. 313—318.

Jefuirea unei mănăstiri din Bucureşti de către trupele turceşti la 12 decembrie 1821 (gravură contemporană)

execuţie fiind mai ales la capul podului Tîrgului de Afară şi la casele Beilicului. În dorinţa lor de jaf, turcii decapitau, trăgeau în ţeapă, sugrumau, înnecau în puţuri şi heleştee pe toţi care erau bănuiţi că ar fi ajutat sau ar fi avut legături cu răsculaţii, cadavrele acestora fiind lăsate apoi pe locul execuţiei [1]. După aproape o lună, represiunile s-au intensificat, prin aducerea în Bucureşti a răsculaţilor prinşi prin sate. Unii din ei erau ucişi în oraş pe la răspîntii sau pe la porţile Curţii Vechi, alţii erau trimişi în lanţuri la Silistra sau Constantinopol pentru a fi decapitaţi acolo.

La 7 august 1821 a fost nimicit în masă detaşamentul de arnăuţi condus de bimbaşa Sava [4], care colaborase la început cu Tudor Vladimirescu şi cu eteriştii, iar ulterior cu armata turcă de ocupaţie. Acest sîngeros eveniment începu în casele lui Bellu de pe uliţa Işlicari şi se extinsese asupra întregului oraş, îndeosebi în mahalalele Olteni, Tabaci, Radu Vodă, Dobroteasa, Lucaci, Sf. Vineri, Ceauş Radu, Apostoli etc. Pretextînd pedepsirea arnăuţilor lui bimbaşa Sava, turcii

1 Bibl. Acad., mss. 3404, f. 125.

2 *Doc. priv. Ist. Rom. Răscoala din 1821*, V, p. 104—105, 339—340.

s-au dedat timp de 3 zile la masacrarea populației, la jefuirea și incendierea orașului. Martorii oculari relatează că de multă vreme nu se mai întîmplaseră scene atît de sîngeroase pe ulițele Bucureștilor. Abia în toamna anului 1821, aceste represiuni au scăzut în intensitate. La toate acestea s-au mai adăugat contribuțiile extraordinare, rechiziții, în provizii și bani — pentru întreținerea armatei turcești de ocupație — la care a fost supusă întreaga populație a orașului.

Ele au încetat o dată cu numirea primului domn pămîntean — Grigore Dimitrie Ghica — cînd începe și retragerea armatei turcești din oraș, terminată în septembrie 1822, o dată cu instalarea noului domn.

În timpul mișcării revoluționare din 1821, orașul București a avut astfel un important rol, atît în ceea ce privește pregătirea, cît și desfășurarea ei. Intrarea oastei de panduri în Capitala Țării Românești în frunte cu Tudor Vladimirescu și activitatea acestuia în oraș marchează punctul culminant pe care a putut să-l atingă această mișcare. Lovind puternic în relațiile feudale aflate în plină descompunere, ea a zdruncinat din temelii vechea orînduire socială și a dat impuls dezvoltării noilor relații de producție. Cu toate că mișcarea revoluționară din 1821, care a arătat dorința de libertate a maselor populare, a fost înăbușită, prin jertfa locuitorilor din București și din țară, ea a avut totuși un succes imediat, și anume, înlocuirea domnilor fanarioți prin domni pămînteni.

Cap. 6. BUCUREȘTII ÎN PERIOADA 1822—1848

Evenimentele revoluționare din anul 1821 au avut însemnate urmări, care s-au răsfrînt în mod firesc și asupra dezvoltării orașului București. În următoarele trei decenii s-a desfășurat în capitala Țării Românești un proces de modernizare, strîns legat de dezvoltarea relațiilor capitaliste și de criza regimului feudal. În aceeași perioadă, orașul București a fost centrul frămîntărilor social-politice care au culminat prin revoluția burghezo-democratică din 1848. Cele aproape trei decenii care au urmat după 1821 reprezintă o etapă hotărîtoare în istoria Bucureștilor, oglindită pregnant în dezvoltarea multilaterală a orașului.

Dezvoltarea economică

Accentuarea dezvoltării economice a orașului se resimte încă din deceniul următor mișcării revoluționare din 1821. Se înmulțesc îndeosebi atelierele de cooperație capitalistă simplă și manufacturile, iar spre mijlocul perioadei iau ființă primele fabrici. Prin 1821—1822 chiar și proiectele de reformă întocmite de boierii conservatori cereau deschiderea liberă a manufacturilor, numite de ei impropriu „fabrici". După pacea de la Adrianopol (1829), procesul de dezvoltare a industriei orășenești se accentuează simțitor, atît în ceea ce privește numărul unităților, cît mai ales specificul lor. „Regulamentul Organic" acordă „fabricanților" : „cărți de apărare pentru un număr de ani hotărîți, dar niciodată privilegiul de a lucra numai ei acel meșteșug" (art. 92)) și hotărăște că *„Stăpînirea va ocroti așezarea fabricilor și manufacturilor, trăgînd din străinătate, prin făgăduințe folositoare, pe meșterii și lucrătorii ce vor voi să se așeze aici în țară și dînd, atît acestora, cît și celor ce vor desăvîrși vreo ramură de orice industrie premii (daruri de însuflețire)"* (art. 158) [1]. Înlăturarea piedicilor din calea dezvoltării industriei și a haosului din administrație a dus la accentuarea relațiilor capitaliste în industrie, la apariția forței aburului și la o evidentă sporire a utilizării muncii salariate.

1 *Regulamentul Organic,* Buc., 1832, p. 102.

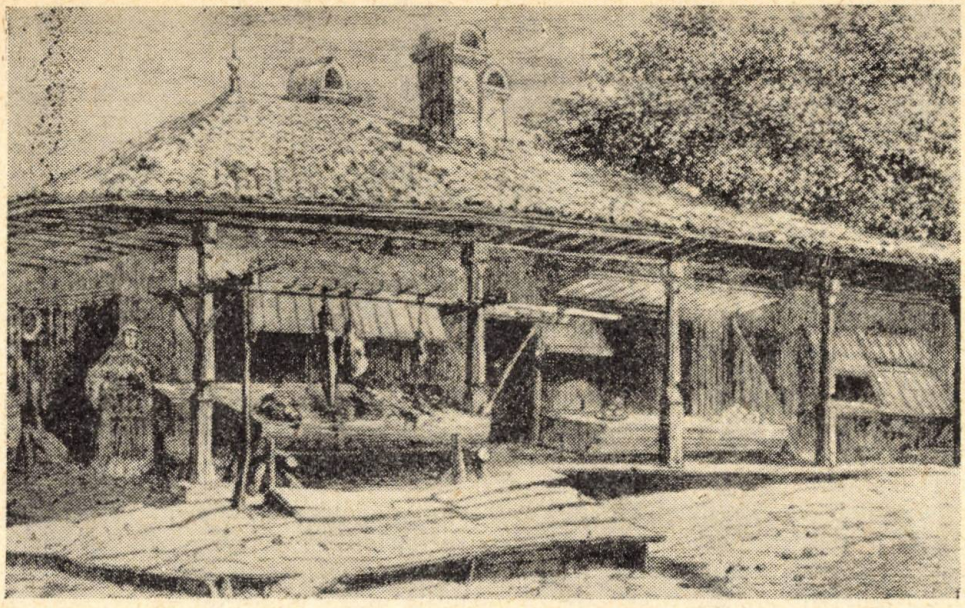

Măcelărie și brutărie în București (Desen de *D. Lancelot*)

La începutul celui de-al patrulea deceniu din secolul al XIX-lea, existau în oraș peste 100 de „fabrici", majoritatea însă ateliere de cooperație capitalistă simplă — *„punctul de plecare al producției capitaliste"* [1] — și nici o fabrică propriu-zisă. Precumpăneau tăbăcăriile și povernele de rachiu, de ulei și de săpun și „fabricile" legate de ramura textilă (basmale, testemeluri, ciorapi, găitane etc.) ; la acestea se mai adăugau morile. Un stadiu avansat îl reprezintă fabrica de postav de la Tunari, înființată de Nicolae Bălcanu, ale cărei mașini le admira în 1843 Petrache Poenaru și care utiliza și lucrători germani. O întreprindere bucureșteană însemnată era manufactura doctorului Zucker, care producea mașini agricole, pompe de incendiu, mobilier. În această întreprindere erau instruiți și soldați în vederea manevrării pompelor de incendiu. *„În industria țării* — scria destul de depreciativ consulul prusian Neigebaur în preajma anului 1848 — *capitala Valahiei joacă un rol puțin important. Aci se fabrică doar așa-zisele testemele, basmale turcești. În împrejurimi se găsesc abatoare sau zalhanale, topitorii mari de seu, unde se prepară și carne presată și uscată, pastramă și în cantitate, de asemenea mare, untură de vite, care merg mai ales în Turcia"* [2]. Totuși, statisticile arată că aprecierile lui Neigebaur nu erau decît în parte veridice în ceea ce privește nivelul de dezvoltare a industriei bucureștene. Din cele 5.018 „stabilimente" industriale — în majoritate ateliere de cooperație capitalistă simplă — înființate între 1830—1850 în întreaga țară [3], o mare parte au luat ființă în Bucu-

1 K. Marx, *Capitalul*, I, ed. a IV-a, Buc., Ed. Pol., 1960, p. 342.

2 Victor Papacostea. *Un observator prusian în țările române acum un veac*, Buc., 1942, p. 74—75.

3 *Analele statistice*, 1863, p. 136—137.

reşti. Dar menţinerea relaţiilor feudale frîna dezvoltarea industriei bucureştene ; aceasta nu va putea lua un real şi puternic avînt decît în urma revoluţiei burghezo-democratice din 1848 şi îndeosebi după reforma agrară din 1864.

În condiţiile dominaţiei relaţiilor feudale, meşteşugurile bucureştene, beneficiind de unele măsuri proteguitoare stabilite de Regulamentul Organic, joacă un rol însemnat, Bucureştii fiind cel mai important centru meşteşugăresc din Principate. În perioada aceasta, meşteşugarii au fost grupaţi în corporaţii care au luat locul vechilor bresle feudale. În 1832 existau în capitala Ţării Româneşti 38 corporaţii de meseriaşi şi negustori, numărul meseriaşilor fiind de cca. 2.000 de oameni. Se remarcă o continuă adîncire a diferenţierii meşteşugurilor mai ales după 1831 şi, treptat, o creştere a utilizării muncii salariate. În această perioadă se practicau în Bucureşti peste 50 de meşteşuguri. Numeroşi erau în 1832 : cojocarii subţiri (135), cizmarii şi pantofarii (165), croitorii (178 împreună cu telalii), tabacii (82), bărbierii (124), meseriaşii din ramurile alimentare şi cei din domeniul construcţiilor. Apar noi meşteşugari ca : „făcătorii de tot felul de instrumente de machini", croitorii pentru femei, şepcarii etc., dispărînd în schimb meşteşugurile care deveniseră anacronice (calpaccii, işlicarii, tufeccii etc.).

Comerţul continuă să aibă un rol tot mai important în viaţa economică a Bucureştilor. În 1824, o statistică negustorească indica faptul că în capitala Ţării Româneşti se găsea jumătate din numărul prăvăliilor centrelor urbane din ţară (1515 faţă de 3032) — exceptînd trei judeţe ale căror centre principale erau ocupate de turci (Brăila, Giur-

O bărbierie la Bucureşti în 1842 (Desen de *Ch. Doussault*)

giu şi Turnu Măgurele). Deşi împrejurările generale din perioada imediat următoare mişcării revoluţionare din 1821 nu erau favorabile dezvoltării activităţii comerciale, negustorii bucureşteni activau intens şi în această vreme. În 1823, de exemplu, un pitac domnesc recomanda starostelui de negustori din oraş să îndemne pe negustori să meargă la tîrgul din Slivna, la sud de Dunăre.

În Regulamentul Organic, o întreagă „secţie" poartă titlul semnificativ „pentru slobozenia comerciului", iar acesta este calificat drept „mijlocul cel mai singuratic şi înfiinţat pentru destinderea lucrării pămîntului şi înaintarea a tot felul de meserii care sînt izvorul cel adevărat al fericirii obşteşti" (art. 154) [1]. Sînt desfiinţate drepturile de monopol, ca şi vămile, iar nenumăratele obligaţii fiscale caracteristice perioadei turco-fanariote, au fost înlocuite printr-o impunere fixă, numită patentă, care varia între 60 şi 340 lei. Taxele cele mai ridicate erau plătite de negustorii care practicau comerţul extern. Negustorii, grupaţi în corporaţii, aveau în frunte un staroste ales pe doi ani. Ei aveau dreptul de a intra în componenţa sfaturilor orăşeneşti, iar cei din clasa I puteau fi desemnaţi ca membri ai tribunalelor de comerţ. Unii negustori, practicînd comerţul extern şi deseori cămătăria, în condiţiile inexistenţei unor bănci moderne, realizau averi mari.

Consulul prusian, zgîrcit în calificative în ceea ce priveşte celelalte sectoare ale vieţii economice, arată în privinţa comerţului „de consum" bucureştean din perioada regulamentară că acesta *„este foarte important"*, în capitala Ţării Româneşti găsindu-se laolaltă *„produse ale luxului european şi asiatic"*. *„Iată* — scria el — *cam ce se găsesc aci: mărfuri de galanterie, croitorie şi bijuterie din Leipzig, sau produse germane din Nürnberg, material şi fierărie nemţească, articole de modă şi lux din Franţa, care sînt, aci, foarte căutate, fiindcă deşi, în general, se poate spune că boierii cei bogaţi sînt economi, totuşi pentru gustul femeilor, de obicei nimic nu le este scump... În prăvăliile greco-armeno-turceşti sînt adunate covoare, şaluri, aromate, tutun şi alte produse orientale împreună cu alte felurite mărfuri venite din Asia. În dughenile ruseşti sau lipoveneşti, numite marchitanerii, se pot cumpăra: iuft, fire, porţelan, alamă, ceai etc., iar în magazinele aşa-numite braşovenii: lucrări din fier, lemn, lînă, ceară, păr de cal. În fine, la negustorii evrei găseşti; sticlă ordinară, fierărie, praf de puşcă etc..."* [2]. Deşi înfloritor, comerţul bucureştean era totuşi, în ansamblu, grefat pe import şi în special pe produsele de lux ale clasei dominante. Amploarea comerţului extern se datora şi caracterului încă limitat al producţiei interne, care nu acoperea necesităţile crescînde ale pieţii.

Un rol de seamă în activitatea economică a Bucureştilor continuau să-l aibă ocupaţiile agricole şi pastorale ale unei părţi a locuitorilor oraşului, îndeosebi ale celor din mahalalele mărginaşe. Teritoriul oraşului cuprindea spaţii agricole pe care se cultivau vii, livezi şi întinse grădini sau se creşteau vite. Răspîndirea teritorială a oraşului favoriza dezvoltarea agriculturii „urbane". În 1843, anunţuri publicitare aminteau

---

1 *Regulamentul Organic*, p. 101.

2 Victor Papacostea, *op. cit.*, p. 76.

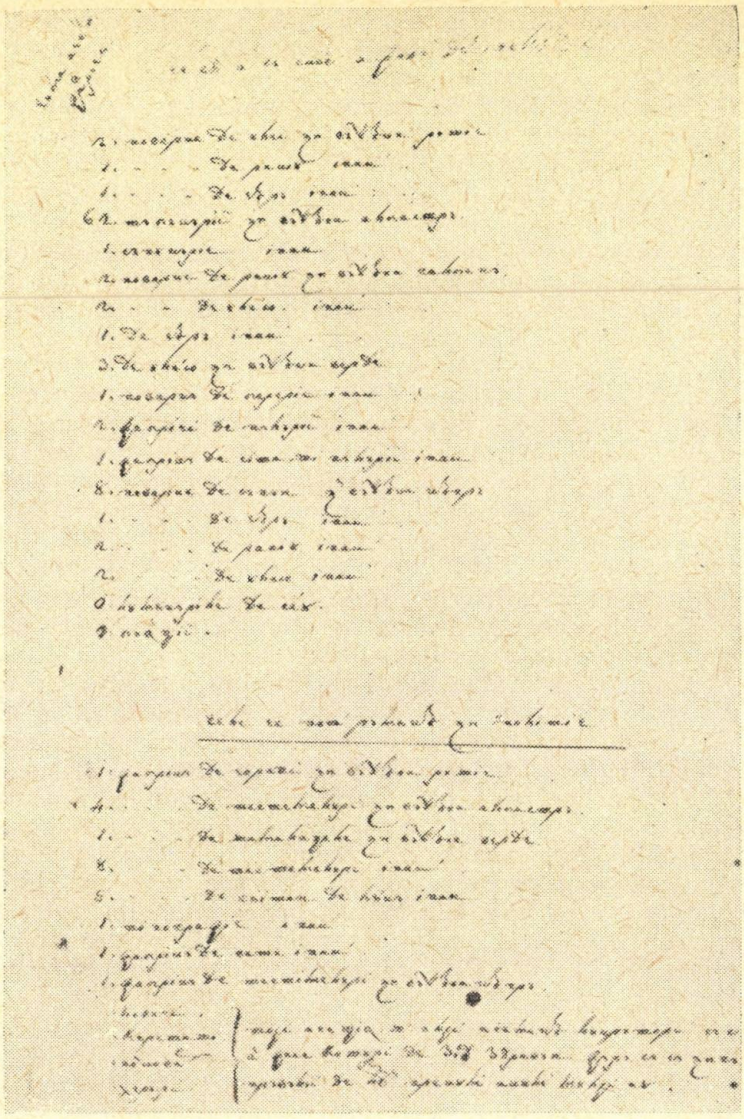

Tabel privind „fabricile" și povernele din politie, întocmit la 29 februarie 1832
(Orig. Arh. St. Buc.)

în oraș vii de peste 5 ha, iar în 1845 se vindea în uliţa Tîrgoviștei (azi Calea Griviței), averea unui anume Ioan Ceacovschi, compusă din case la stradă cu prăvălie, case în curte, grădină, altă grădină cu pomi fructiferi, o vie mare înconjurată cu pomi fructiferi, o livadă cu 1.000 pruni, o fîneață, o povarnă cu trei cazane, magazii etc. [1].

1 *Curierul românesc*, nr. 45 din 15 iunie 1845, p. 180.

Viaţa economică bucureşteană înregistrează evidente progrese, dar în toate sectoarele se simţea tot mai accentuată necesitatea de a se înlătura vechile relaţii feudale. Parţial, regimul instaurat prin pacea de la Adrianopol şi mai ales prin Regulamentul Organic îngăduise o pătrundere mai evidentă în economie a elementelor capitaliste, dar dezvoltarea economico-socială impunea spre sfîrşitul celei dintîi jumătăţi a secolului al XIX-lea deplina înlăturare a orînduirii feudale aflată într-un avansat proces de destrămare şi înlocuirea ei prin noua orînduire capitalistă.

Aspecte ale vieţii sociale şi politice

Ca şi pe plan economic, oraşul Bucureşti cunoaşte profunde transformări pe plan social. Mişcarea revoluţionară din 1821 şi revoluţia burghezo-democratică din 1848 înscriu o perioadă de efervescenţă socială pe care o trăia oraşul în pragul trecerii sale într-o nouă orînduire. Raporturile de clasă suferă transformările impuse de dezvoltarea economică. Burghezia îşi întăreşte poziţiile în dauna boierimii, care rămîne totuşi clasa dominantă. Întărirea burgheziei se leagă de dezvoltarea diferitelor stadii ale industriei capitaliste, ca şi de amplificarea activităţii comerciale, mai ales după pacea de la Adrianopol. O însemnată parte a economiei se află în mîinile burgheziei, care începe să aspire din ce în ce mai stăruitor şi la puterea politică. Ele-

Negustori din Bucureşti

mentele burgheze pătrund în sfatul orășenesc, ca și în Adunarea obștească extraordinară, sau obțin titluri boierești. Burghezia comercială este mai puternică decît cea industrială, fapt ce ajută apropierea care se făurește treptat, încă din acești ani, între reprezentanții unei părți a burgheziei și cei ai părții boierimii, care încearcă să se adapteze noilor rînduieli, făcînd concesii pe plan economic, dar încercînd să păstreze puterea politică. *„Pentru burghezie* — arăta Lenin — *este mai avantajos ca transformările necesare în direcția burghezo-democratică să fie înfăptuite mai încet, mai treptat, cu mai multă prudență, cu mai puțină hotărîre, pe calea reformelor, iar nu pe calea revoluției"* [1].

În deceniile 3—5 ale sec. al XIX-lea are loc o continuă sporire a rîndurilor maselor orășenești. Țăranii pătrund în mare număr în oraș, angajîndu-și forța de muncă în diferite stabilimente industriale și comerciale. Începe să se dezvolte clasa muncitoare. În cadrul luptei ce se dădea pe toate planurile împotriva feudalismului, masele populare sînt luptătoare pline de abnegație.

Istoria orașului este brăzdată de frămîntări sociale, care sapă temeliile orînduirii feudale. Mișcarea revoluționară din 1821 este urmată de o permanentă stare de efervescență, mai ales în sectorul de nord-est al orașului, în care masele înfruntă pe Ghiculești, care menținеau în dependență feudală această parte a Bucureștilor. În deceniile următoare, în București activează asociațiile revoluționare și în primul rînd mișcarea revoluționară de la 1840 condusă de Dimitrie Filipescu și „Frăția", constituită în 1843. Aceasta din urmă organizează lupta revoluționară a maselor pentru evenimentele din 1848. În oraș, exploatarea feudală, ca și neasigurarea condițiilor pentru o lărgire a activității comerciale și industriale, sistemul financiar nedrept — favorizant pentru boierime — și nesfîrșitele abuzuri ale slujitorilor unei orînduiri aflată într-un avansat proces de descompunere creaseră premisele inevitabilei revoluții.

Numirea domnului pămîntean Grigore Dimitrie Ghica n-a pus capăt nesfîrșitelor abuzuri ale turcilor. Impuneri arbitrare și samavolnicii caracterizează începutul noii domnii. La aceasta se adăugau distrugerile suferite de oraș în timpul evenimentelor din 1821 și împilările la care erau supuși orășenii de rînd de către noul domn și boieri. La rîndul lor, forțele care luptau pentru progres înfruntă pe apăsători. Rapoartele consulare aminteau circularea unor pamflete — în care erau atacați favoriți ai domnului — ca și ai unor planuri de răsturnare a ordinei existente ; domnul însuși era amenințat că împotrivă-i se vor ridica „7.000 ciomege". Paralel cu aceasta însă apar noi elemente în viața societății bucureștene. Orașul începe pe toate planurile — deși încă stîngaci — procesul de modernizare. *„Cu puțin înainte de 1828* — scria călătorul francez Béchamp cu un entuziasm desigur exagerat, dar care indica totuși o situație de care trebuie ținut seama — *nu mai era trebuință de a avea felinar spre a ieși seara din casă... Da, sub Grigore Ghica se putea respira, se trăia într-o viață nouă, barbaria se retrăgea, aspirîndu-se din ce în ce la un viitor mai bun..."* [2].

---

1 V. I. Lenin, *Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică* în *Opere complete*, 11, Buc., Ed. Politică, 1962, p. 36.

2 C. Moisil, *Bucureștii vechi*, Buc., 1932, p. 37.

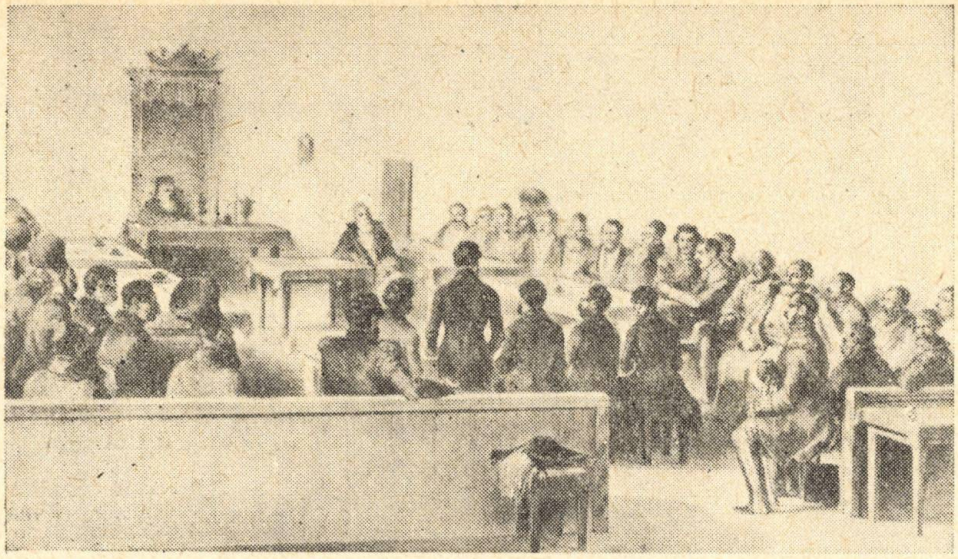

Obștească Adunare din București la 1837 (Desen de *A. Raffet*)

Dar precipitarea evenimentelor pe plan extern și îndeosebi izbucnirea unui nou război ruso-turc duce la noi evenimente și în istoria orașului, cu consecințe pentru dezvoltarea sa ulterioară. Spre sfîrșitul anului 1827, vestea retragerii din Constantinopol a reprezentanților Rusiei, Franței și Angliei produce o stare de panică în oraș, care durează mai multe luni, neîncetînd decît în momentul pătrunderii armatelor ruse în Principate. Înaintarea acestor trupe înlătură primejdia unei sîngeroase invazii otomane. Războiul are de data aceasta o grabnică desfășurare, deși produce pagube și pierderi de vieți omenești. Din nou — ca și în 1806—1812 — Bucureștii se transformă într-un uriaș spital militar. Totodată, orașul suferă de foamete.

Încheierea păcii și semnarea tratatului de la Adrianopol în 1829 înlătură monopolul comercial turcesc din Moldova și Țara Românească ; se creează condiții pentru reorganizarea pe baze moderne a administrației lor. Sub conducerea generalului Pavel Kiselev se trece la adaptarea Principatelor la o formă de stat modernă, păstrîndu-se însă marii boierimi rolul preponderent. Încă din vara anului 1829 fuseseră numiți membri din cele două țări, însărcinați cu redactarea proiectului noii legi fundamentale : Regulamentul Organic. Lucrările acestei comisii s-au desfășurat în București. Prin prevederile sale, Regulamentul Organic — considerat pe bună dreptate de K. Marx ca un codice al muncii de clacă datorită modului în care aborda problema țărănească — a înscris totuși unele măsuri privind îmbunătățirea vieții economice și administrative a Capitalei. Orașul București înregistrează în deceniile 4—5 ale sec. al XIX-lea transformări importante în sensul modernizării sale. Tot acum, în orașul în care ofițerii ruși cu vederi progresiste găsesc literatura interzisă în Imperiul țarist, apare „Curierul Românesc", prima

Boieri de prim rang din Bucureşti după albumul lui *A. von Henikstein* (Orig. Bibl. Acad.)

gazetă bucureşteană pe care o editează Ion Eliade, eveniment cultural, dar totodată şi un semnificativ moment social-politic (1829).

Dacă pacea de la Adrianopol a fost vestită bucureştenilor prin iluminaţii, situaţia oraşului nu era din cele mai îmbucurătoare, tocmai din pricina recentelor evenimente militare. Lipsa de alimente şi scumpetea pun la grea încercare masele populare ale Capitalei. Un raport consular din octombrie 1830 relata că săracii abia îşi puteau cumpăra cele necesare traiului.

Intrarea în vigoare a Regulamentului Organic în vara anului 1831 are consecinţe deosebit de importante pentru dezvoltarea ulterioară a oraşului, atît ca urmare a noilor măsuri adoptate în domeniul economiei şi în cel al administraţiei, cît şi prin regulamentele şi dispoziţiile adiacente acestei legiuiri fundamentale. Oglindind transformările care aveau loc pe plan social-politic, moravurile şi portul sînt în plină schimbare. *„Această epocă* — scria pictorul maghiar Barábás — *era foarte curioasă la Bucureşti unde lumea... a început să se lase de obiceiurile turceşti, imitînd şi luînd pe cele europene. Hainele turceşti erau purtate de boierime şi de slugile ei, arnăuţi, pe cînd ţăranii şi-au păstrat portul strămoşesc, tot aşa ca şi cea mai mare parte a femeilor, însă cucoanele din înalta aristocraţie purtau mai toate rochii după moda franceză; tinerimea fireşte îşi schimba mai uşor portul...“* [1]. Un eveniment impor-

1 Andrei Veress, *Pictorul Barábás şi românii (cu însemnările sale din 1833 despre viaţa bucureşteană)*, Buc., 1930, p. 21.

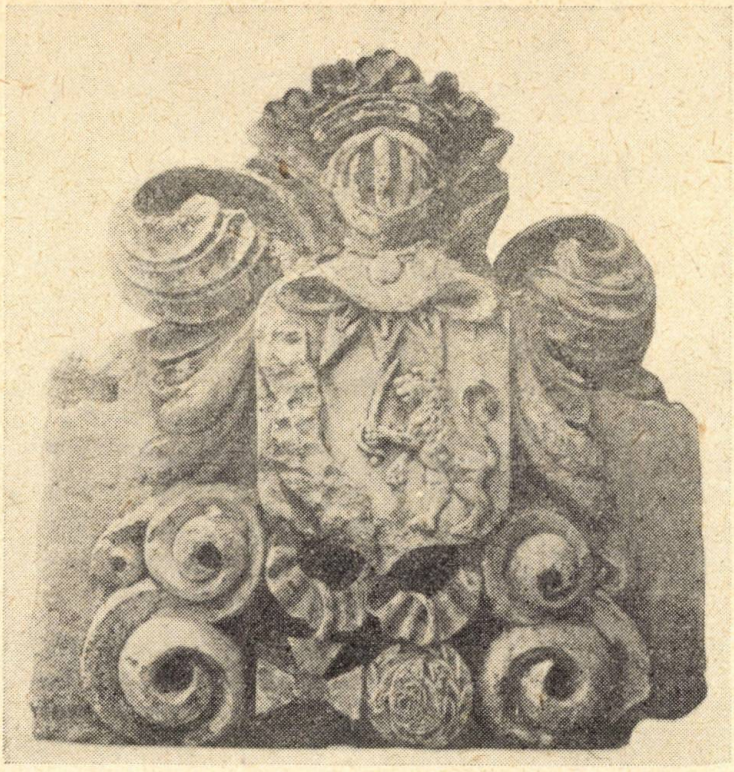

Stema familiei Bălăceanu

tant al acestei perioade îl constituie înfiinţarea celor dintîi unităţi ale armatei naţionale. Prima festivitate legată de prezenţa unei roate ostăşeşti a avut loc la 6 decembrie 1830 în incinta metohului episcopiei de Rîmnic, aflată pe locul Ateneului Român de astăzi.

În 1834, Pavel Kiselev îşi încetează funcţiunile şi pleacă din Principate. Iată ce caracterizare dădea diplomatul francez Bois le Comte Bucureştilor din aceşti ani : *„Bucureştii, pustiit de războaie, de tulburări civile şi de incendii, se reface cu rapiditate : amestec de frumoase palate şi sărace bordeie, uneori cu aspectul unui mare sat, alteori cu acela al unui oraş european, acest oraş are în întregul său înfăţişarea şi felul de a fi al unei capitale. Luxul care a rămas încă considerabil s-a despoiat de formele sale asiatice şi este mai apropiat de moravurile noastre“* [1].

Procesul de modernizare început în timpul lui Kiselev continuă sub domnia lui Alexandru Ghica. El era impus guvernanţilor de însăşi stadiul de evoluţie al societăţii din Principate. Modernizarea concretizată pe plan edilitar ori în moravuri era dublată de o intensificare a luptelor pe plan social-politic. După Societatea literară — organizată iniţial la Braşov de o parte din boierii aflaţi în emigraţie şi strămutată

1 Hurmuzaki, XVII, p. 358—359.

Infanteria română defilînd la București în 1837 (Desen de *A. Raffet*)

apoi la București — mișcarea pentru progres cu țeluri culturale, dar și politice se grupează în jurul Societății Filarmonica, care — ca și societatea anterioară — folosește cultura ca un cîmp de luptă împotriva forțelor retrograde. Deși avea limitele ce i le impuneau înșiși conducătorii ei — în frunte cu boierul liberal Ioan Cîmpineanu — Societatea Filarmonica a dus în București o susținută acțiune pentru eliberarea socială și națională a poporului român. Totodată, conducătorii Societății Filarmonice — și în special I. Cîmpineanu — stabilesc contacte cu emigrația polonă, care acreditează la București pe agentul ei Woronicz. Se înregistrează în această vreme o creștere accentuată a spiritului de luptă al maselor. În toamna anului 1840, autoritățile domnești arestează și aruncă în închisoare un grup de patrioți, membrii mișcării revoluționare condusă de Dimitrie Filipescu, alături de care întîlnim pe Nicolae Bălcescu, pe Eftimie Murgu și pe profesorul francez filoromîn J. A. Vaillant. Mișcarea de la 1840 militase pentru răsturnarea rînduielilor feudale și pentru o împroprietărire a clăcașilor pe cale embaticară. Reprimarea acestei înaintate mișcări — ale cărei acțiuni pregătitoare s-au desfășurat mai ales în București — nu a pus însă capăt luptei forțelor înaintate. Evocînd starea de efervescență revoluționară din acea vreme, poetul Grigore Alexandrescu scria versuri înaripate :

„A lumei temelie se mișcă, se clătește
Vechile-i instituții, se șterg, s-au ruginit
Un duh fierbe în lume, și omul ce gîndește
Aleargă către tine, căci vremea a sosit".

Esențialul în istoria orașului, în deceniul de sfîrșit al celei dintîi jumătăți a secolului al XIX-lea, nu era opoziția înverșunată pe care Alexandru Ghica o întîlnea în Obștească Adunare și nici proiectul gu-

vernamental pentru sporirea numărului „amploiaților" poliției — proiect care reflecta însă, atît teama de mase a clasei boierești, cît și extinderea orașului (ofisul domnesc amintea de „înmulțirea populației și dezvoltarea relațiilor sociale din acest oraș") — precum și necontenita creștere a spiritului de luptă al maselor, care se accentua an de an, spre mijlocul sec. al XIX-lea. La aceasta contribuiau și acțiunile elementelor înaintate grupate în noua Societate literară — activă propagatoare a culturii naționale — dar mai ales a principiilor înnoitoare pe tărîm social-politic — și îndeosebi, în societatea revoluționară „Frăția", creată de Nicolae Bălcescu, I. Ghica, Chr. Tell. „Frăția" organizează lupta revoluționară a maselor și pregătește timp de o jumătate de deceniu, prin variate mijloace, izbucnirea revoluției.

La începutul anului 1847 apare un nou element în viața social-culturală dar și politică a orașului : se înființează o „cazină", care, prin publicații periodice, difuzează informațiile europene abonaților ei și prin aceștia, păturii culte din oraș. Difuzarea ideilor înaintate și prin aceasta, însăși pregătirea revoluției este ajutată, prin înființarea unor noi tipografii, ca și prin apariția unor publicații periodice — între care un rol însemnat l-a avut „Magazin istoric pentru Dacia", editat de N. Bălcescu și August Treboniu Laurian.

De teama revoluției, guvernanții reorganizează poliția la începutul anului 1847, ceea ce însă n-a putut stăvili creșterea avîntului de luptă al maselor orășenești. În lunile următoare și mai ales la începutul anului 1848 — în ambianța generală revoluționară europeană — problema dominantă la ordinea zilei în București va fi apropiata și inevitabila revoluție, nădejdea celor mulți și prilej de spaimă pentru boierime și domn. Măsurile autorităților pentru stăvilirea avîntului revoluționar al maselor se vor dovedi ineficace și orașul București va trăi astfel prima revoluție a istoriei lui.

Organizarea administrativă

În primii ani de după 1821, administrația orășenească își păstrează în linii generale structura complicată și ineficientă din perioada turco-fanariotă. Trebuie însă subliniat faptul că sub această administrație din timpul domniei lui Grigore Ghica apar totuși semnele unei activități edilitare moderne, care se va dezvolta în perioada regulamentară.

Regulamentul Organic, prin prevederile sale, acordă o importantă însemnătate problemelor orășenești și reorganizării pe noi baze a vieții urbane, fapt ce-l reflectă prevederile sale. Orașul capătă o nouă administrație, tinzînd din nou spre o poziție de autonomie — ca și vechiul sfat al județului și pîrgarilor, dar pe baze noi — și care pusă sub autoritatea Departamentului din Lăuntru are o sferă de acțiune destul de largă. În temeiul Regulamentului Organic, magistratul sau sfatul orășenesc — compus dintr-un președinte și patru membri, este ales anual — ca și fostul județ — de către reprezentanții mahalalelor, așa-numiții deputați de mahalale. Aceștia, la rîndul lor, erau desemnați de către mahalagii în proporția : 1 la 30. Mahalagiilor li se puneau însă condiții de vîrstă (25 ani) și cens (avere de 5.000 lei într-un acaret nemișcător).

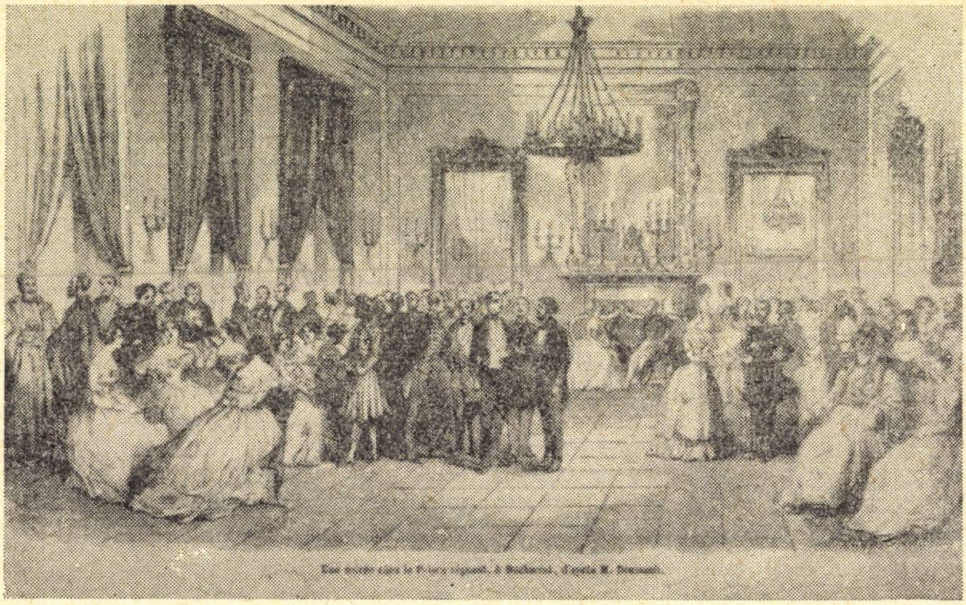

Recepție la palatul Știrbei din București în 1843 (Desen de *Ch. Doussault*)

Dacă în perioada turco-fanariotă administrația complexă a orașului era diriguită de domnie printr-un număr de dregători mai mici sau mai mari, îndeobște boieri, de data aceasta, orășenimea — și îndeosebi vîrfurile burgheziei în dezvoltare — capătă un rol important în procesul de administrare a vieții Bucureștilor. În sfatul orășenesc puteau fi aleși acum și reprezentanți ai comerțului, dacă își puteau întemeia candidatura pe un „acaret nemișcător" în valoare de 20 000 lei. Primul sfat orășenesc compus din reprezentanți ai boierimii și ai burgheziei orașului a intrat în funcțiune la 2 decembrie 1831.

Sfatul orășenesc trebuia să se îngrijească de veniturile și cheltuielile orașului, de asigurarea *„îndestulării orașului"*, de *„apărarea negoțului"*, de judecarea unor pricini comerciale și de aprovizionarea orașului cu pîine, carne, sare sau produse aduse de țărani. Totodată, sfatul avea *„datoria de a îngriji pentru trebuințele orașului, întru ceea ce se atinge de instrumenturile de foc, de școală, de închisoare, de cfartiruri militărești, de măsurile de sănătate și de înfrumusețarea orașului, de fîntîni, poduri, iluminarea orașului, caldarîmuri și toate cîte privesc binele cel de obște al locuitorilor"*. De asemenea, sfatul orășenesc mai trebuia să se *„ajutoreze cu poliția întru toate cîte privesc la paza bunei orînduieli și liniștea obștei "* [1].

---

1 Emil Vîrtosu, Ion Vîrtosu și Horia Oprescu, *Începuturi edilitare 1830—1832. Documente pentru istoria Bucureștilor*, Buc., 1936, p. 119—120.

În afara sfatului, un alt organ al administrației orășenești era poliția, condusă de agă. Aceasta avea în atribuții ordinea publică, străjuirea, îndeplinirea hotărîrilor judiciare, împliniri de bani, privegherea cumpenelor și a măsurilor etc. Era menținut, de asemenea, din perioada anterioară, vornicul de poliție, căruia îi reveneau sarcini privind corporațiile, încasarea impozitelor, întocmirea listelor electorale etc.

Pecetea Sfatului orășenesc București la 1831

În timpul Regulamentului Organic s-au asigurat orașului venituri constante și s-au fixat reguli precise pentru darea în antrepriză și licitații. Regulamentul sfaturilor orășenești din 1832 a fixat următoarele categorii de venituri orășenești: zeciuiala patentelor și capitației, accizele la băuturile și tutunul introduse în oraș. Aceste venituri s-au dovedit neîndestulătoare ; de aceea, în perioada regulamentară, problema sporirii veniturilor orășenești este necontenit un subiect de discuție. În ultimii ani ai domniei lui Alexandru Ghica se iau măsuri pentru sporirea veniturilor, dar boierimea pune piedici impunerii ei. Sfatul orășenesc este scutit de cheltuielile agiei, prevederea respectivă urmînd a fi folosită în scopuri culturale : pentru construirea teatrului și pentru învățămînt. Sub Gh. Bibescu, Obștească Adunare dezbate un proiect referitor la decontarea socotelilor sfatului orășenesc și de sporire a veniturilor orășenești, ocrotindu-se însă clasa dominantă. Boierimea a pus stavilă unei creșteri sănătoase a veniturilor orășenești, neacceptînd taxarea pe metri liniari de fațadă și căutînd să arunce sarcinile întreținerii și dotării edilitare asupra celorlalte categorii de orășeni. Nu este de mirare că în aceste condiții sfatul orășenesc se găsea grevat de apăsătoare datorii. La sfîrșitul domniei lui Al. Ghica, orașul avea o datorie de 1.033.494 lei, iar în august 1848, Locotenența domnească denunță sultanului — făcînd bilanțul domniei lui Gh. Bibescu — deficitul bugetar al orașului București, neuitînd totodată să sublinieze faptul că pînă atunci taxele fuseseră aruncate mai ales asupra comercianților, boierii fiind ocrotiți.

În perioada regulamentară este schimbată vechea stemă a Bucureștilor printr-una nouă, simbolizînd momentul de cotitură pe care-l trăia orașul : Municipalitatea sub chipul unei femei stînd în picioare cu o eșarfă pe piept, ținînd în mînă cumpăna dreptății.

Revoluția burghezo-democratică din 1848 va duce mai departe procesul de organizare modernă a administrației orășenești.

Dezvoltarea edilitar-urbanistică

În anii 1822—1848, orașul își continuă procesul de extindere, deși se remarcă totodată — ca și mai înainte — străduințele administrației de a limita creșterea teritorială a Bucureștilor. Barierele pe care le fixează legiuirile regulamentare au tocmai menirea de a opri o extindere dispropor-

ţionată cu populaţia. Limitele oraşului sînt clar indicate în lucrările cartografice contemporane, printre care cele mai importante sînt : planul Blaremberg — anexat la „Annuaire de la Principauté de Valachie" din 1842 — şi marele plan Borroczyn, realizat în anii 1844—1846.

Din aceste lucrări rezultă că limitele estice ale Bucureştilor se aflau pe aliniamentul barierelor Vergului, Iancului, Tîrgului de Afară, cele de la nord urcau pînă în apropierea Parcului Kiselev şi dincolo de spitalul Filantropia, la vest, marginile fiind marcate de bariera Dealul Spirii, biserica Ghencea, iar la sud, barierele Beilicului şi Cărămidari. Într-un plan din 1847 ridicat de Gh. Ghica este trecută şi altitudinea oraşului socotită a fi de 255 picioare deasupra nivelului mării.

Continua dezvoltare a oraşului se reflectă pregnant şi în creşterea numărului locuitorilor. Urmărirea dezvoltării demografice a Bucureştilor este înlesnită nu numai de cifrele date în însemnările diferiţilor călători străini, ci şi de catagrafiile generale sau parţiale, întocmite în această perioadă. Sînt cunoscute astăzi datele cuprinse într-o statistică negustorească din 1824, în catagrafia generală din 1831, în catagrafiile parţiale lucrate între 1832—1835, precum şi în marea catagrafie generală din 1838. Astfel, „Tabla statistică a Poliţii Bucureştilor", alcătuită în luna decembrie 1831, menţionează existenţa celor 78 mahalale ale oraşului, cu un număr de 58.893 locuitori stabili, cărora li se alăturau 1.795 sudiţi şi circa 10—12.000 flotanţi, populaţia Capitalei fiind de aproximativ 70.000 de locuitori [1].

Cea de a doua catagrafie generală, aceea din 1838, înscrie în cele 81 mahalale ale Bucureştilor — împărţite pe 5 culori — 63.604 locuitori în afară de flotanţi. Mahalalele cu cea mai mare populaţie erau : Sf. Dimitrie (1.712 suflete), Broşteni (1.502), Vladica (1.500), Dobroteasa (1.327), Colţea (1.293) etc. [2].

În coloanele acestui recensămînt sînt trecute o serie de personalităţi ale epocii, lucrarea avînd astfel şi un valoros interes documentar. Prin datele înscrise în rubricile sale, catagrafia din 1838 dezvăluie caracterul complex al societăţii bucureştene în cel de-al patrulea deceniu al sec. al XIX-lea.

Perioada cuprinsă între anii 1822 şi 1848 cunoaşte multilaterale transformări pe plan urbanistic şi edilitar, care au loc îndeosebi în perioada regulamentară. În limitele pe care le punea menţinerea parţială a rînduielilor feudale, are loc începutul procesului de modernizare a Bucureştilor la nivelul oraşelor europene.

Deosebit de sugestive sînt unele descrieri ale oraşului, „*Bucureştii,*— scrie T. Cipariu în 1836 — *pentru un om care n-a ieşit din Ardeal este un oraş colosal. Atît pociu să zic că de are Parisul, Londra, Viena prospecturi frumoase din afară, nu ştiu că nu le-am văzut decît pe hîrtie, dar despre Bucureşti poţi să zici, ori de vei căuta de la Băneasa, ori de sus de la Mitropolie, cum că are o vedere şi o situaţie aşa de frumoasă şi romantică cît ochii mei nu s-au putut sătura*". „Annuaire de la Prin-

1 Florian Georgescu, *Aspecte privind împărţirea administrativă şi evoluţia demografică din Bucureştii anilor 1831—1848* în *Materiale de istorie şi muzeografie*, III„ Buc., M.I.B., 1965, p. 53—88.

2 *Ibidem.*

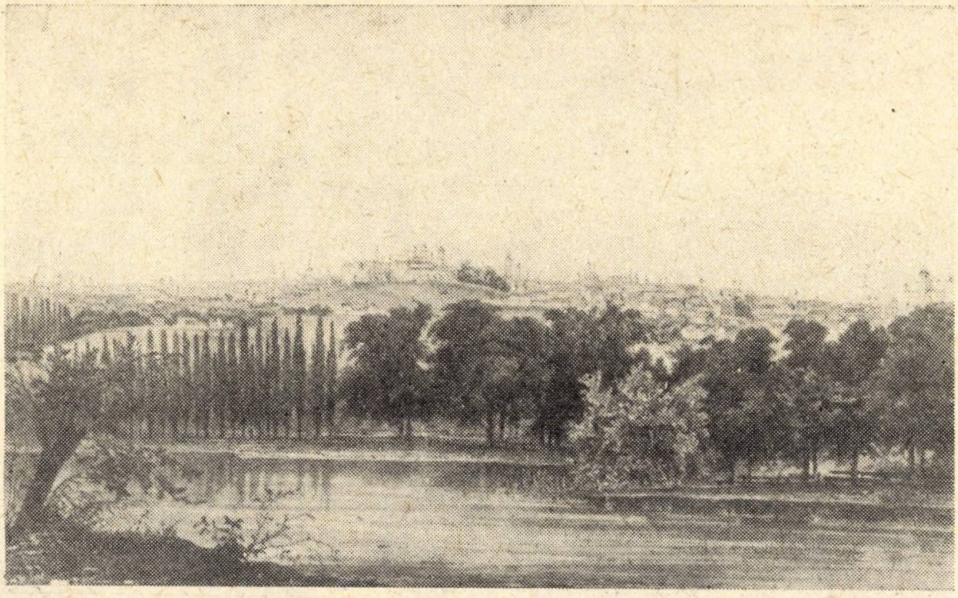

Bucureștii pe la mijlocul sec. al XIX-lea. Vedere din Dealul Filaret
(Desen de *R. Bielitz*)

cipauté de la Valachie" din 1842 prezintă succint, dar edificator, Bucureștii sfîrșitul domniei lui Alexandru Ghica. Între altele, anuarul menționează aleea cu tei de la Băneasa, frumoasele poziții de la Văcărești Dealurile Spirei și Cotroceni sau Colentina și Herăstrăul și dă numele hotelurilor bucureștene din acea vreme : cel al Teatrului, cel al Cazinoului, cel al Leului de Aur și cel al Țării Românești. Descrierile de călătorii din timpul lui Gheorghe Bibescu, cînd se iau noi măsuri în cadrul procesului de modernizare a orașului, atestă noi progrese. De fapt, toate realizările edilitare *„erau impuse de o necesitate imperioasă"* [1] — cum observa un consul al Franței — adică de necesitatea în care se găsea regimul feudal „modernizat", de a satisface cel puțin în parte noile trebuințe ale societății.

Problemele de sistematizare se impun guvernanților mai ales în perioada regulamentară, ele izvorînd din necesitatea de a găsi o cale de adaptare a orașului feudal la cerințele dezvoltării economice din perioada de ascensiune spre capitalism. În 1830 — începînd de la 5 martie — lucrează o comisie numită de Kiselev *„pentru înfrumusețarea și îndreptarea politiei"*, din care fac parte mari boieri, dar și oameni de meserie ca : „arhitectonii Hartl și Ott, locotenent-colonelul inginer rus Baumer, doctorii Constantin Estiotu și Grünau. Comisia se ocupă de sistematizarea și modernizarea orașului, asanarea și curățirea lui, de iluminare, chiar și de o eventuală navigabilitate a Dîmboviței, ea întocmind totodată un număr de devize, în vederea înfăptuirii practice a diferitelor proiecte. În iulie 1830, comisia își încetează lucră-

1 Hurmuzaki, XVII, p. 1128.

Oraşul Bucureşti văzut de la Curtea Arsă (Gravură în oţel de *M. Bouquet*)

rile, redactînd în prealabil aşa-numitul „Regulament pentru starea sănătăţii şi paza bunei orînduieli în politia Bucureştilor". Prin regulament se prevede : limitarea extinderii oraşului, stabilirea unei reţele de străzi principale, lărgirea străzilor prea strîmte, degajarea Dîmboviţei şi îndreptarea malurilor, scurgerea bălţilor, stabilirea de pieţe, plasarea exterioară a cimitirelor, iluminarea şi promenadele, construirea de cinci mari canale colectoare etc. [1]. Adunarea obştească de revizie a Regulamentului Organic aprobă acest regulament la 14 aprilie 1831, împreună cu cel întocmit *„pentru orăşenescul sfat al politiei Bucureştilor"*.

Spre sfîrşitul anului 1832, Adunarea Obştească adoptă un nou proiect de regulament *„pentru sfaturile orăşeneşti de prin oraşele prinţipatului Valahiei"*, care cuprinde părţi modificate ale proiectului din 1830 — adoptat în 1831, dar netradus în viaţă — şi o secţie nouă privind veniturile, cheltuielile şi darea socotelilor. Acest proiect a fost sancţionat de Kiselev printr-un ofis din 2 decembrie 1832. Spre sfîrşitul anului 1833 se alcătuieşte un nou proiect *„pentru mărginirea şi împărţirea oraşului Bucureşti"* şi *„pentru îndeplinirea comunicaţiei prin uliţele acestui oraş"*, prin care se tindea să se ducă mai departe principiile de sistematizare, stabilite în 1830, prin traducerea lor într-un plan de realizare concret, pe 10 ani. Dar sumele necesare înfăptuirii acestui plan *„decenal"* trebuiau obţinute prin călcarea unuia din principiile de bază ale Regulamentului Organic, cel privind ocrotirea

1 *Analele Parlamentare ale României*, tom. I, partea I, Buc., 1890, p. 442—469.

comerțului, întrucît ele trebuiau procurate — după proiect — prin introducerea unor taxe pe produsele și mărfurile introduse în oraș. Kiselev n-a aprobat însă această prevedere, recomandînd ca veniturile să se obțină prin taxarea caselor, ceea ce însemna a impune și clasei dominante a-și da contribuția la acțiunea de modernizare a orașului. Acest proiect, ca și propunerile pe care le face marea vornicie, în 1834 — privind construirea celor cinci canale colectoare, amenajarea a 50 de cișmele, crearea a 4 piețe, înființarea a 5 foișoare, mărginirea orașului cu șanțuri și o șosea etc. — își are aplicarea practică limitată, datorită în special refuzului clasei dominante de a-și da contribuția materială.

Problemele de sistematizare — deși realizate în destul de slabă măsură — sînt necontenit un subiect de preocupare. În ianuarie 1836, arhitectul Sanejouand prezintă domnitorului Alexandru Ghica un detailat memoriu referitor la sistematizarea și dezvoltarea Bucureștilor. În același an, în luna mai, sfatul administrativ reia proiectul *„pentru mărginirea și împărțirea orașului București"*, încheind un jurnal — sancționat de domnitor în luna iulie — prin care proiectele de sistematizare erau limitate în mod substanțial. Problema sistematizării este dezbătută din nou în 1836. Dar necontenitele și stăruitoarele preocupări de sistematizare sînt greu traduse în viață. Se aliniază clădiri, se închid uliți și ulicioare „netrebnice", se nivelează străzile, dar, în ansamblu, nu se realizează o sistematizare masivă a orașului. Relațiile feudale retrograde, refuzul boierilor de a contribui materialicește pentru o simțitoare modificare a structurii orașului, fac ca numeroasele și repetatele proiecte să rămînă în bună măsură pe hîrtie. Progrese se realizează neîndoielnic — mai ales ținînd seama de situația anterioară — dar ele nu pot ține pasul cu necesitățile. De altfel, programul general de acțiune, preconizat în aceste proiecte și care reflectă trebuințele noii orînduiri capitaliste, nu putea fi împlinit în cadrul societății „regulamentare".

În anii următori continuă să se înfăptuiască, în măsura posibilităților, sistematizarea și modernizarea Bucureștilor. Un impuls paradoxal și indirect este dat acestei acțiuni de marele foc din 1847, care simplifică prin flăcările sale problemele de urbanistică. Incendiul înfrînge îndărătnicia cu care mulți membri ai caselor posedante se împotriviseră acțiunii modernizatoare, căci este cunoscut că atît proprietatea feudală, cît și cea burgheză, se opun din interese egoiste traducerii în viață a planurilor de sistematizare. Ca urmare a incendiului, se elaborează în 1847 un plan de sistematizare a centrului și se poate iniția temeinic alinierea străzilor „bîntuite de foc".

Dacă rînduielile feudale întîrzie soluționarea problemelor generale de sistematizare a orașului, în domeniul construcțiilor și al edilității, transformările sînt cu mult mai vizibile. În ceea ce privește construcțiile, se remarcă, mai ales după focul din 1847, intensificarea ritmului de înlocuire a caselor de paiantă și de lemn prin case de zid. Înmulțirea clădirilor de zid reflectă o dată cu dezvoltarea orașului însuși, întărirea burgheziei. Totodată, *„construcțiile elegante d-un stil modern"*, tind să înlocuiască *„clădirile cele vechi orientale"*. Pe de altă parte, se iau măsuri de către stat, încă de la începutul perioadei regulamentare,

Stradă în București către mijlocul sec. al XIX-lea (Desen de *Ch. Doussault*)

pentru dărîmarea *„binalelor din politie ce sînt slabe şi primejdioase"* sau pentru înlăturarea *„clădirilor de scînduri"*.

În anii 1822—1848 se construieşte un număr destul de mare de clădiri cu etaj şi edificii publice. În această perioadă, Grigore Ghica ridică palatul în stil neoclasic de la Colentina, iar casa lui Dinicu Golescu de pe podul Mogoşoaia este transformată în „palat de ţeremonie". În 1842, Xavier Villacrosse construieşte clădirea sfatului orăşenesc aşezată la capul fostei străzi Bazaca (Piaţa Unirii). Se mai clădesc cazărmi şi se iniţiază din 1846 lucrările de construire a Teatrului Naţional pe locul fostului han Filaret, şubrezit de cutremurul din 1838. În preajma revoluţiei de la 1848, un martor străin menţiona următoarele edificii publice şi mari clădiri bucureştene : Curtea administrativă, Primăria, Curtea de Justiţie, Închisoarea, Casa Statului Major, Cazarma de infanterie, Cazarma de cavalerie, Colegiul Sf. Sava, palatele Brîncoveanu, Ghica, Ştirbei, Meitani, care a găzduit pe Pavel Kiselev, casele Oteteleşanu, Lenş, Filipescu, Moscu, etc.[1]. Tot în această perioadă se ridică palatul Suţu în faţa Turnului Colţea.

Progrese simţitoare se remarcă în domeniul edilitar. În primul rînd, problema pavării străzilor intră într-un nou stadiu. „Casei podurilor" i se asigură venituri regulate şi se iau măsuri pentru pavarea cu piatră a principalelor artere ale oraşului, încheindu-se în 1824 un

1 Victor Papacostea, *Un observator prusian...*, p. 71—72.

contract în această privinţă cu arhitecţii Freywald şi Hartl, care se obligă să realizeze în 12 ani pavarea cu piatră a celor patru mari poduri *„după meşteşugul ingineresc"*. Treptat, piatra înlătură costisitoarele podine. În perioada regulamentară, ritmul pavării cu piatră se intensifică în oraş cu toate piedicile de natură financiară ce i se pun în cale. Pavarea este intensă, mai ales în prima parte a perioadei. În răstimpul cuprins între 15 noiembrie 1829 şi 1 ianuarie 1834 se pavează cu piatră 13 străzi principale, iar în anii 1835—1837 se acoperă cu piatră străzi în suprafaţă de 16.095 stînjeni pătraţi. Pavarea era însă defectuoasă ; se utiliza piatra calcaroasă necorespunzătoare, nu se asigura totdeauna nivelaţia prealabilă şi nu se canalizau străzile, ceea ce a impus reparaţii grabnice. În ceea ce priveşte străzile, o inovaţie a perioadei regulamentare este faptul că ele capătă denumiri, punîndu-se la capetele lor tăbliţe cu numele dat. Tot acum se înlocuiesc tabelele de lemn prin care erau numerotate casele, prin altele de metal.

Perioada Regulamentului Organic pune în mod acut problema înfiinţării de pieţe, aceasta tot din punct de vedere al degajării urbanistice şi înlesnirii circulaţiei, cît şi din pricina sporirii activităţii economice a oraşului. „Regulamentul" din 1830 prevede înfiinţarea a 4 pieţe externe — la capătul uliţelor mari — şi a 6 pieţe în oraş. La mijlocul veacului existau următoarele pieţe mai însemnate : Ghica Vodă, Amzei, Mogoşoaia, Sf Ştefan, Sf. Vineri, Sf. Anton şi Creţulescu.

Un important progres îl înregistrează oraşul în ceea ce priveşte grădinile publice. Se înfiinţează cîteva grădini amenajate, comparabile parcurilor şi grădinilor din orice capitală europeană. Iniţial se deschid „aleiul" de la Mitropolie, apoi grădinile Filaretului şi a Colentinei, pentru ca apoi să se adauge marile grădini Kiselev şi Cişmigiu.

În ceea ce priveşte amenajarea Dîmboviţei, realizările sînt minime. Marea primejdie a inundaţiilor nu este înlăturată. Practic nu se realizează nici desfiinţarea morilor, care contribuiau la inundaţii. În primăvara anului 1829 au loc puternice inundaţii, iar în 1839 o mare revărsare a Dîmboviţei cuprinde o treime din oraş, ceea ce duce la o amplă discuţie publicistică. Una dintre soluţii este cea preconizată de foaia „Pămînteanului" care, printr-un lung studiu, propune : întărirea malurilor rîului, introducerea de stăvilare pentru reglementarea cursului apei, construirea unui canal prin Bucureşti ; totodată, el accepta funcţionarea în continuare a unor mori. Un alt proiect prevedea menţinerea la fiecare moară doar a unei roţi. Practic, zăgazurile de pe Dîmboviţa nu sînt desfiinţate, problema rămînînd deschisă în continuare, pînă după marile inundaţii din 1864 şi 1865. Totuşi, se iau unele măsuri pentru reglementarea cursului rîului prin oraş. Între altele, se ia hotărîrea de a se înlătura clădirile prea apropiate de mal, se refac podurile, se întăresc unele maluri etc. Temeinic, problema Dîmboviţei nu se va rezolva însă decît după războiul de independenţă.

Deosebit de importantă este problema alimentării cu apă a oraşului. Vechea instalaţie din sec. al XVIII-lea era într-o stare avansată de degradare. Orăşenii foloseau apa din fîntîni şi îndeosebi apa adusă de sacagii pe la casele lor. Se impunea să se dea întreaga atenţie problemei alimentării moderne cu apă şi această necesitate apare

acută îndeosebi la începutul perioadei regulamentare. *„Lipsa de cișmele* — raporta Adunării marele vornic Mihail Ghica, în 1836 — *este supt multe chipuri de o trebuință simțitoare de obște, iar, mai cu osebire aici în orașul București, mai mult se simte această lipsă la întîmplare de arderi și la întrebuințarea băuturei; căci Dîmbovița n-au rămas decît un mic rîu, care spală necurățeniile orașului și amestecîndu-se cu dînsele pentru cei ce nu sînt în stare de a o curăți, ca să o bea, nu ne mai putem îndoi că au ajuns a fi de o mare vătămare"* [1]. Într-o scrisoare contemporană se mai remarca că *„una din necesitățile simțite cel mai în general în București este construcția fîntînilor"* [2].

Încă din 1834 se prevede construirea a 50 fîntîni ; în anul următor se procură unelte de foraj, dar timp de încă un deceniu nu se realizează nimic. În 1839 doar 14 cișmele mai erau alimentate cu apă de la Ciocănești și Crevedia. În sfîrșit, în 1844 încep lucrările pentru alimentarea modernă cu apă a orașului București. În vederea înfăptuirii instalațiilor și rețelei de alimentare cu apă este chemat inginerul parizian Marsillon. Știrea apropiatei începeri a lucrărilor produse bucurie în rîndurile orășenilor. Într-o jalbă se pot citi următoarele rînduri semnificative în legătură cu aceasta : *„Vestea care ne-au umplut inimile tuturor orășenilor de bucurie, recunoștință și binecuvîntare, cînd am auzit că întru folosul obștii s-a făcut punerea la cale a se aduce apă prin cișmele într-acestă capitală"* [3].

Pe malul Dîmboviței se construiește o clădire specială unde se instalează două mașini de pompat „cu strecurătorile cele trebuincioase", avînd o capacitate de 3 milioane ocale în 24 ore. Țevile pentru rețeaua de alimentare cu apă sînt aduse din Banat. La 21 septembrie 1847 — în cadrul unei solemnități la care participă un mare număr de bucureșteni — se inaugurează lucrările executate pentru alimentarea cu apă a Bucureștilor ; de fapt însă, nu era vorba decît de o conductă care unea Dîmbovița prin calea Mogoșoaia cu Șoseaua și din care se alimenta un număr de fîntîni publice și cîteva locuințe particulare. Deși „Vestitorul Românesc" caracteriza lucrarea drept o *„întreprindere colosală"*, practic, în cea mai mare măsură, noua instalație de alimentare cu apă potabilă deservea doar vîrfurile clasei dominante ce locuiau în părțile podului Mogoșoaiei. Cu toate acestea, în ceea ce privește problema în sine, este cert că se făcuse primul pas în această direcție.

Tot în perioada regulamentară se vor construi primele mari canale colectoare de scurgere. Deși inițial se preconizase construirea a cinci canale, se vor realiza două : unul de piatră sub caldarîmul podului Tîrgului de Afară — care nu se va termina deplin decît în 1875 — și altul sub ulița Nemțească (Smîrdan) [4]. Mai merită să fie menționat marele șanț de scurgere realizat în timpul domniei lui Alexandru Ghica din capul podului Mogoșoaiei prin străzile Buzești și Berzei în

---

1 *Analele Parlamentare ale României*, tom VI, partea I, p. 690.

2 A. L. de Gramont, *De l'administration provisoire russe en Valachie et de ses résultats*, Buc., 1840, p. 93.

3 Arh. St. Buc., *Municip. București*, dos. nr. 165/1833, f. 307 .

4 Ambele canale făcute din bolovani de piatră au fost surprinse în anii 1959—1962 cu ocazia săpăturilor pe șantierele de construcție.

Dîmbovița. Dar, la sfîrșitul perioadei analizate, canalizarea rămînea neîndoielnic o problemă deficitară, care-și cerea încă rezolvarea.

În privința salubrității se realizează unele progrese mai ales în centru, în timp ce mahalalele continuă să-și păstreze vechea înfățișare. Măsurile luate în timpul perioadei regulamentare — între altele și niște care cu buți de stropit străzile — sînt cu totul insuficiente.

În ceea ce privește iluminatul, progresele sînt vizibile. De la felinarele de pe podul Mogoșoaiei — pe care un pitac domnesc din 1814 le cerea din șapte în șapte case — se face un adevărat salt în deceniile 4 și 5 ale sec. al XIX-lea. „Regulamentul" din 1830 preconiza instalarea de felinare nu numai pe cele patru poduri mari, dar și „în toate ulițele tîrgului". Deși planul acesta nu se realizează nici pe departe, se înregistrează totuși evidente progrese. În 1833 funcționau în oraș 280 felinare. Un raport al lui Kiselev arăta că între 15 noiembrie 1829 și 1 ianuarie 1834 se puseseră în funcțiune 200 de felinare — iar pentru anul următor, 1834 — se prevedea utilizarea a 500 felinare. La începutul celui de-al cincilea deceniu al secolului al XIX-lea, ajunseseră să funcționeze în oraș peste 700 de felinare. În lucrarea sa „La Romanie" — publicată în 1844, reflectînd situația de prin 1840 — J. A. Vaillant semnalează existența la București a 722 felinare.

În condițiile existenței în oraș a unui număr însemnat de clădiri din lemn, pericolul incendiilor catastrofale se menținea. În 1838, un incendiu distruge hanul Roșu, dar deosebit de important a fost cumplitul incendiu din 23 martie 1847. Iată cum îl descrie Anton Pann în versurile sale sugestive :

„Vai ce vedere ! ce groază vie !
Ce bici, ce pară, urgii cerești !
Ce jale mare ! ce sărăcie !
Căzu d'odată pe București...
Biserici sfinte, făcute bine,
Palate, hanuri de rînd ardea
Lipscani, bolte de mărfuri pline
Focului pradă toate cădea...
Tot orizontul se înegrise
De fumuri multe ce izbucnea
Zbura în aer mărfuri aprinse
Hîrtii, materii pe sus pornea..." [1]

Incendiul — propagat de un puternic vînt de nord-vest — distruge 2.000 de case tocmai în partea centrală a orașului, *„partea cea mai populată și cea mai bogată a capitalei"* — cum va spune Bibescu în discursul de deschidere al Obștești Adunări. Pierderile în bunuri materiale au fost foarte mari. Distrugerea întregului oraș este evitată doar prin intervenția eroică a roatei de pompieri. După incendiu se inițiază subscrieri în țară și în afară de hotare, strîngîndu-se peste 3,5 milioane lei. Se iau măsuri pentru interzicerea speculei cu materiale de construc-

1 Anton Pann, *Memorabilul focului mare întîmplat în București în ziua de Paști, anul 1847, martie 23...*, ed. II, Buc. 1854, p. 71—96.

Marele foc de la Bucureşti, din 1847. (Acuarelă de *Mustacoff* Orig. la M.I.B.)

ţie şi se plănuieşte reconstrucţia sistematică a centrului, numindu-se o comisie specială. Rezultatul lucrărilor comisiei va fi tradus într-un plan de sistematizare publicat în foaia oficială.

Străduinţele în direcţia luptei contra incendiilor au fost constante, fiind impuse de gravitatea problemei. Încă din perioada turco-fanariotă, steagurile de foc organizate în jurul agiei şi a spătăriei, în colaborare cu starostele de binale şi calfele sale, luptaseră uneori cu destulă eficienţă împotriva extinderii catastrofale a incendiilor. În perioada regulamentară, pompieristica intră într-o nouă fază, punîndu-se bazele organizării moderne a corpului de combatere a incendiilor. În afara faptului că se aduc în Bucureşti pompe la nivelul european al tehnicii vremii şi se înfiinţează în 1844 privighetorii de foc ai agiei, se hotărăşte scoaterea din oraş a povernelor şi se trece la organizarea militară a pompierilor. În Bucureşti se alcătuieşte o roată compusă din 256 soldaţi, 23 subofiţeri şi 7 ofiţeri ; aceasta utiliza 7 tulumbe mari şi 7 tulumbe mici. Datorită eroismului pompierilor bucureşteni — care în anul următor îşi vor dovedi prin jertfe de sînge dîrzenia revoluţionară — Bucureştii vor fi salvaţi de un dezastru total în primăvara anului 1847, cu prilejul uriaşului incendiu din 23 martie. În urma acestui incendiu se va impune ca o consecinţă firească grăbirea ritmului de înlocuire a construcţiilor din oraş, uşor incendiabile, prin construcţii de zid.

Perioada cuprinsă între anii 1822—1848 marchează unele progrese şi în domeniul vieţii sanitare. Realizările obţinute în acest sens sînt impuse atît de procesul continuu de modernizare a Bucureştilor cît şi de epidemiile care se abăteau asupra oraşului. Astfel, în timpul războiului

ruso-turc din 1828—1829, ciuma a făcut ravagii în București, iar în 1831, orașul este bîntuit de o puternică epidemie de holeră. De teama contaminării fuge din oraș circa o treime din locuitori. Măsurile ce se iau : evacuarea sărăcimii și instituirea unui cordon de pază în jurul orașului, au dus la stăvilirea epidemiei. În anii ce au urmat, capitala Țării Românești a fost dotată cu noi instituții sanitare. Spitalul Colțea a fost reconstruit, în 1838 s-a deschis noul spital Brîncovenesc și, în anul următor, spitalul de nașteri, anexat spitalului Pantelimon etc.

Orașul București cunoaște în anii 1822—1848 un șir de transformări urbanistice și edilitare. Dar menținerea puterii politice în mîinile boierimii încetinește ritmul firesc de modernizare a orașului, iar realizările servesc în primul rînd clasa dominantă.

★

Anii 1822—1848 reprezintă pentru București o perioadă de multilaterale transformări. Este momentul cînd începe să se formeze orașul modern. Deși procesul de modernizare este frînat de menținerea relațiilor feudale, este neîndoielnic că se înregistrează schimbări pe toate planurile. În oraș apar primele fabrici și producția orășenească este în creștere ; de asemenea, se remarcă progrese însemnate în privința comerțului, în condițiile desființării monopolului turcesc. Paralel se dezvoltă clasa burgheză și începe să se formeze proletariatul. Cele aproape trei decenii cunosc pe plan social o stare de neîntreruptă frămîntare. De altfel, perioada este deschisă prin puternica mișcare revoluționară din 1821 și se încheie prin revoluția burghezo-democratică din 1848. În ceea ce privește administrația orașului, crearea sfatului orășenesc reprezintă o nouă etapă în istoria administrativă a Bucureștilor. Dezvoltarea procesului de modernizare pe plan urbanistic și edilitar caracterizează îndeosebi perioada regulamentară. Spre sfîrșitul perioadei se impune ca o necesitate neapărată înlăturarea asupritoarei orînduiri feudale, sarcină ce va reveni revoluției burghezo-democratice din 1848.

Cap. 7. — CULTURA ÎN ORÎNDUIREA FEUDALĂ

În orînduirea feudală, manifestările culturale aparţineau pe de o parte clasei exploatatoare — boierimea şi clerul — iar pe de altă parte maselor exploatate — ţărani, orăşeni etc.

Cultura clasei dominante oglindea viaţa de la Curtea domnească, din casele boiereşti şi mănăstiri, iar manifestările culturale ale maselor populare reflectau condiţiile de viaţă şi aspiraţiile lor.

În cultura medievală, cultura maselor orăşeneşti a ocupat un loc deosebit, atît prin formă, cît şi prin conţinut. Constituită iniţial din elemente ale culturii populare — majoritatea orăşenilor provenind în această epocă din rîndul ţăranilor, ea şi-a creat treptat şi forme proprii de manifestare, al căror conţinut era în deplină concordanţă cu nevoile orăşenilor, purtători ai unor noi relaţii de producţie.

În tot cursul evului mediu, contradicţiile antagoniste dintre orăşeni şi feudali în domeniul economic, social şi politic sînt oglindite şi în manifestările culturale, din ce în ce mai variate.

Ca şi în celelalte oraşe ale Ţării Româneşti, cultura în oraşul Bucureşti a cunoscut o variată activitate, mult mai restrînsă însă la începutul existenţei aşezării urbane, decît în perioada de înflorire şi de destrămare a feudalismului. Continua dezvoltare a culturii a fost rezultatul existenţei unor condiţii locale, favorabile oraşului Bucureşti de pe malul Dîmboviţei, în decurs de cîteva secole timp în care devine cel mai important centru economic şi politic al Ţării Româneşti.

Învăţămîntul

Ştiinţa de carte în evul mediu, considerată ca un privilegiu al clasei stăpînitoare, a fost la început limitată la cunoaşterea scrisului şi citirii în limba slavă. În această limbă erau scrise textele religioase, actele de cancelarie ale domniei, boierilor şi orăşenilor. Deprinderea limbii slave pentru cunoaşterea scrisului şi citirii s-a făcut, în primele veacuri de existenţă a oraşului Bucureşti, prin clerici, pe lîngă bisericile şi mănăstirile din oraş, care dispuneau de textele religioase, materialul de bază pentru învăţătura acestei limbi.

Scoală „în aer liber" la Bucureşti, pe la 1842. (Desen de *Ch. Doussault*)

Cea mai veche şcoală bucureşteană, cunoscută pînă în prezent, este aceea care a funcţionat în chiliile din jurul bisericii Sf. Gheorghe Vechi ; ea exista probabil încă din anul 1576. Această şcoală pregătea dieci din rîndul cărora se recrutau apoi grămăticii, logofeţii şi pisarii de cancelarie. Tot aici deprindeau limba slavă fiii boierilor destinaţi pentru dregătorii, cît şi viitorii preoţi. Numărul lor era extrem de mic în raport cu populaţia oraşului.

Greutăţile pe care le provoca limba slavă, puţin cunoscută, au determinat înlocuirea acesteia cu limba română. La începutul sec. al XVIII-lea, ea apare în actele municipale bucureştene, în sigiliul oraşului şi se preda alături de limba slavă, la şcoala de la mănăstirea Colţea, atunci înfiinţată. În cursul aceluiaşi secol, învăţămîntul în limba română s-a introdus şi la şcoala de la biserica Sf. Gheorghe Vechi. În schimb, la şcoala de pe lîngă biserica Domniţa Bălaşa, înfiinţată tot în cursul aceluiaşi secol, se prevedea în afară de limba română şi învăţarea unor limbi europene : franceză, italiană, germană. În primele decenii ale sec. al XIX-lea exista o şcoală de grad elementar şi la biserica Udricani. Cît priveşte şcoala de la Văcăreşti, înfiinţată în timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat, în anul 1721, ea continuă a avea învăţămîntul cu limba de predare numai greacă. Se pare că această şcoală era destinată clericilor care veneau şi plecau în sudul Dunării. Tot pentru clerici, dar pentru cei autohtoni, a existat la mănăstirea Antim o şcoală înfiinţată în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti (1774—1782).

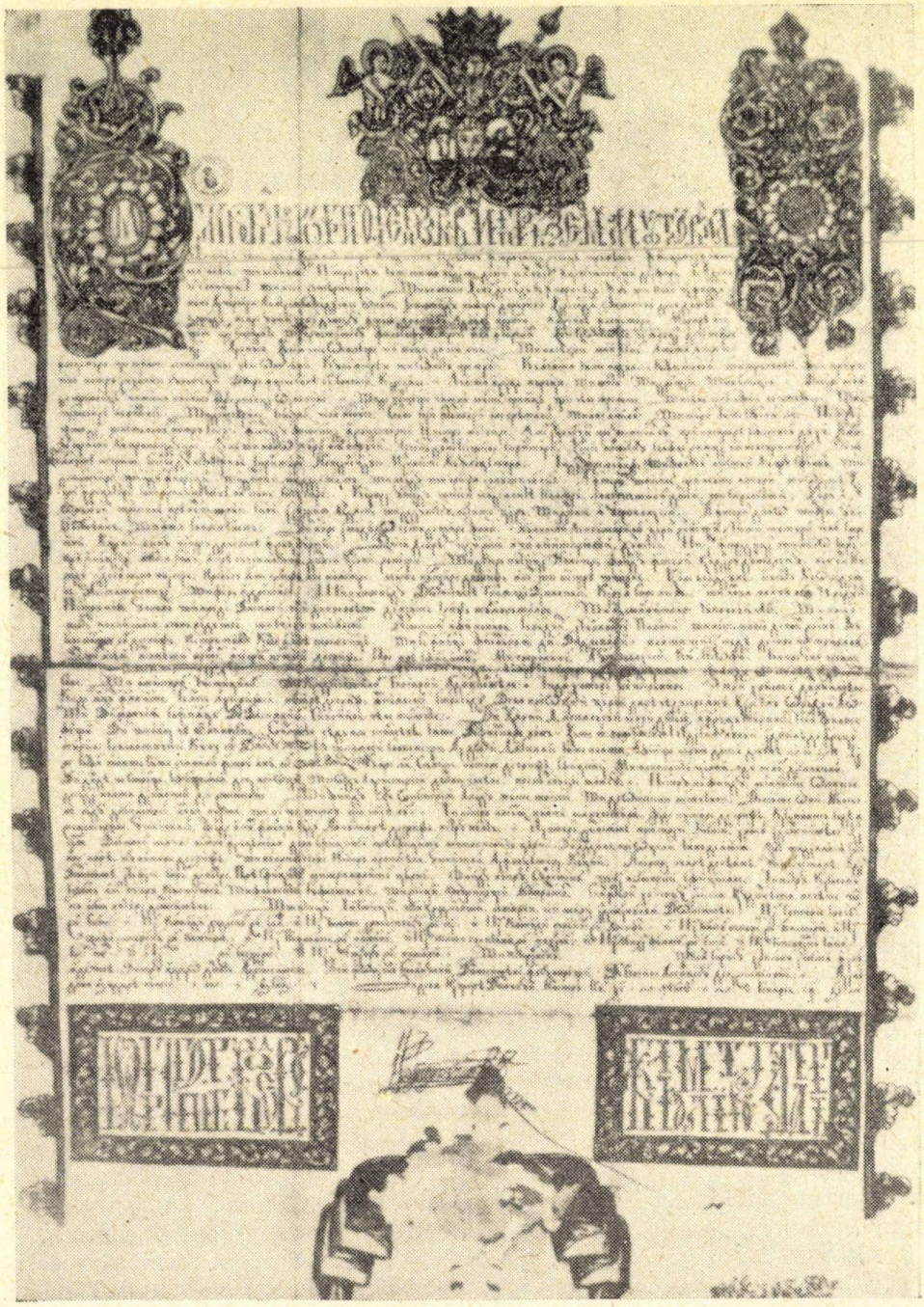

Hrisovul dat de Grigore Ghica la 17 ianuarie 1749, prin care se asigură plata lefilor dascălilor de la Sf. Sava. (Orig. Arhivele Statului Buc.)

Întreţinute iniţial de Mitropolie şi de către orăşeni, aceste şcoli trec în sec. al XVIII-lea în grija puterii centrale, care suporta toate cheltuielile necesare construcţiei şi reparaţiei lor, precum şi plata salariilor preoţilor ce ţineau loc de profesori. Printre cei mai cunoscuţi dascăli ai şcolii de la biserica Sf. Gheorghe Vechi sînt popa Flor şi popa Constantin Chiriţă, ambii miniaturişti talentaţi şi copişti de numeroase manuscrise.

„Dascălul şi ucenicul" (miniatură de pe un manuscris din sec. al XVIII-lea aflat la Bibl. Acad.)

Un vădit progres înregistrează învăţămîntul bucureştean prin înfiinţarea în sec. al XVIII-lea a unei şcoli de învăţămînt superior, cu caracter laic, la mănăstirea Sf. Sava. Ea a fost înfiinţată în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu, în anul 1694, avînd ca limbă de predare limba greacă. Domnul C. Brîncoveanu, împreună cu stolnicul C. Cantacuzino şi Sevastos Kimenitul, primul director al şcolii, au stabilit programa ei, asigurîndu-i totodată veniturile de întreţinere printr-o donaţie din cei 3.000 de taleri, depuşi de voievod la Zecca din Veneţia. Această şcoală de grad superior, care este prima de acest gen în Bucureşti, fusese înfiinţată după modelul celor existente în acea epocă la Constantinopol şi în oraşele italiene. Din această cauză, mulţi dintre profesorii ei proveneau din centrele culturale greceşti, din sudul Dunării. Academia domnească avea trei secţii, conduse fiecare de către un profesor. Materiile de predare erau : matematica superioară, algebra, geometria, filozofia, astronomia, istoria, geografia, fizica şi chimia, precum şi limbile clasice (elina şi latina) şi romanice (franceza şi italiana). În cadrul şcolii se studiau, de asemenea, aproape toţi marii scriitori elini. Şcoala ajunsese vestită şi în afara ţării şi din această cauză veneau să studieze aici elevi şi din ţările vecine. La sfîrşitul sec. al XVII-lea şi începutul celui următor, oraşul Bucureşti, şi prin el Ţara Românească, era considerat, datorită Academiei domneşti, un puternic centru de cultură europeană în tot orientul creştin. După moartea domnului C. Brîncoveanu (1714), şcoala a cunoscut o vremelnică decădere, deoarece urmaşii săi i-au neglijat activitatea. Domnul N.

Mavrocordat a pus director al Academiei domneşti pe Panait Sinopeus, care a înfiinţat catedra de limbă turcă.

Învăţământul bucureştean, ca şi cel din întreaga Ţară Românească, a fost reorganizat în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti, pe baza hrisovului din ianuarie 1776, în care se prevedeau unele îmbunătăţiri aduse în organizarea şcolilor şi în mod deosebit a celor de la mănăstirea Sf. Sava şi biserica Sf. Gheorghe Vechi. Astfel, şcoala de la mănăstirea Sf. Sava urma să se organizeze în patru cicluri, cuprinzînd întregul proces de învăţămînt, iar numărul profesorilor să crească la nouă. Prin această reformă au obţinut accesul la învăţămînt şi fiii de negustori bogaţi, ceea ce ilustrează unele tendinţe de primenire a societăţii bucureştene, în perioada de descompunere a feudalismului.

Localul şcolii de la Sf. Sava, refăcut în anul 1779, a fost avariat în timpul războiului austro-ruso-turc din anii 1787—1792, din care cauză, domnitorul Mihail Suţu a mutat şcoala în clădirile de la biserica Domniţa Bălaşa. Aici şi-a desfăşurat activitatea Academia domnească, pînă în anul 1802, cînd, datorită unui cutremur, localul a fost atît de avariat, încît elevii şi profesorii s-au mutat în casele metohului Mitropoliei de la biserica Măgureanu (Piaţa Splaiului), unde a funcţionat pînă în anul 1821, cînd a fost definitiv închisă.

O importantă reformă, care a afectat şi învăţămîntul bucureştean, a fost aceea din timpul domniei lui Ioan Caragea (1814), cînd învăţămîntul a fost reorganizat, şcolile urmînd a fi conduse de o Eforie.

În sec. al XIX-lea, lupta pentru înlăturarea relaţiilor feudale, precum şi pentru independenţă şi unitate naţională, s-a reflectat puternic în învăţămîntul bucureştean, în condiţiile afirmării naţionale.

Învăţămîntul superior în limba română a fost introdus la Bucureşti prin şcoala condusă de Gheorghe Lazăr, în localul mănăstirii Sf. Sava (1818). Prin manifestul său tipărit cu prilejul deschiderii

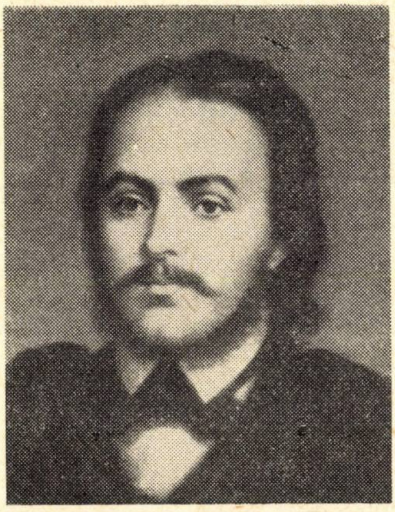

Gheorghe Lazăr (1779—1823)

Ion Eliade-Rădulescu (1802—1872)

şcolii, Gheorghe Lazăr chema elevi de toate vîrstele şi stările sociale ale oraşului, chiar şi pe fiii de prăvăliaşi ; şcoala răspundea astfel în mare măsură intereselor unor pături largi. Programa de învăţămînt prevedea studiul aritmeticii, „geografiei, istoriceşti pe hărţi", a geometriei teoretice şi geometriei practice. Închisă vremelnic în timpul mişcării revoluţionare din anul 1821, şcoala şi-a redeschis apoi porţile, pînă în anul 1828, cînd cursurile s-au suspendat din nou din pricina izbucnirii războiului ruso-turc. Din toamna anului 1831, prin intervenţia generalului Pavel Kiselev, şcoala redeschisă a funcţionat normal, avînd ca profesori, printre alţii, pe întemeietorii învăţămîntului modern în ţara noastră, Ion Eliade şi Petrache Poenaru.

În epoca Regulamentului Organic, şcolile bucureştene, ca şi cele din restul ţării, erau conduse tot de Eforia şcoalelor. În acest scop s-a dat un regulament de funcţionare al acestora (1833), potrivit căruia, instrucţiunea elevilor de toate vîrstele era împărţită în : şcoli începătoare (4 ani), umanioare (4 ani), învăţămînt complimentar (3 ani) şi cursuri speciale, cuprinzînd : studii juridice, matematici aplicate şi agricultura practică. Durata fiecărui curs era de 3 ani [1]. În acelaşi timp mai existau şi cursuri „slobode", adică libere, cu următoarele discipline: istoria naturală, limbile greacă modernă, slavonă şi rusă [2]. Curînd după aceasta, în Bucureşti s-au înfiinţat şcoli începătoare, tot pe lîngă biserici, ca de exemplu, la biserica Amzei, Sf. Gheorghe Nou, mănăstirea Colţea, precum şi în fiecare sector administrativ al oraşului. Despre şcoala de la mănăstirea Colţea ştim că pregătea fii de negustori şi meşteşugari, învăţîndu-i mai ales aritmetica.

Şcoala „umanioară" a funcţionat numai la Sf. Sava, la vechea şcoală înfiinţată de Gheorghe Lazăr, care devine „Colegiu" şi apoi „Academie", cu un ciclu complet de învăţămînt : două clase începătoare (I—II), trei elementare umanioare (III—V) şi trei complimentare (VI—VIII). Un element nou îl constituie introducerea metodei lancasteriene în învăţămînt [3].

În perioada anilor 1832—1833 şcolile de toate gradele din Bucureşti au cuprins 1.062 elevi, dintre care 798 au urmat şcolile începătoare, 264 umanioare şi cursuri complimentare [4]. Prin regulamentul amintit s-a iniţiat înfiinţarea şcolilor particulare cu sprijinul profesorilor străini, care erau supravegheate de către Eforia şcoalelor [5]. Învăţămîntul particular a cunoscut o mare dezvoltare în această perioadă.

O înnoire adusă a fost şi organizarea învăţămîntului elementar pentru fete, la Bucureşti. Astfel era pensionul cu 5 ani de studii cu limba de predare română, condus de soţia prof. Vaillant, care era de fapt o şcoală particulară. În anii 1838—1839 s-au înfiinţat asemenea şcoli pentru fete şi în mahalalele : Lucaci, Icoanei, Sf. Ştefan. După modelul pensionatului Vaillant, au luat fiinţă la Cişmigiu şi la biserica Enei cîte o şcoală pentru fete. (1839). Chiar şi hanul Şerban Vodă a adăpostit în 1844 o şcoală bucureşteană de fete.

---

1 V. A. Urechia, *Istoria şcoalelor*, I, 1892, p. 171—178.
2 *Ibidem*, p. 178.
3 Hurmuzaki, XXI, p. 409.
4 V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 239.
5 *Ibidem*, p. 243.

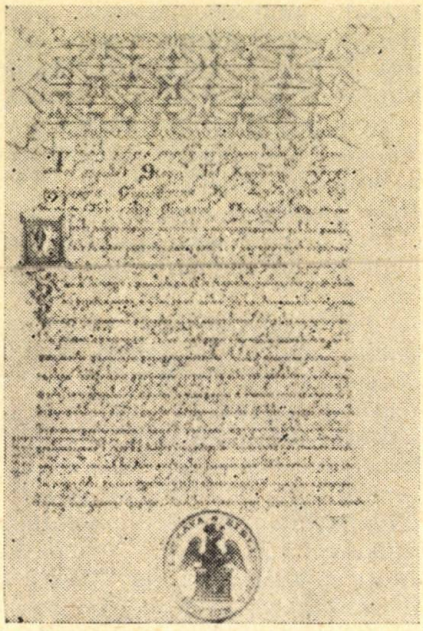

„Despre cer“ de Teofil Coridaleu, cu însemnarea lui Manase Eliad profesor la Sf. Sava

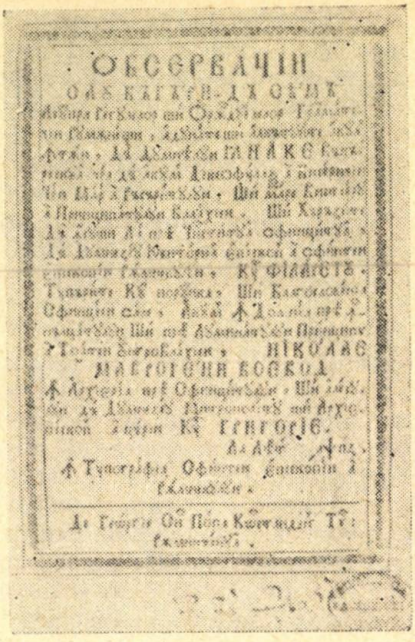

„Observaţii sau băgări de seamă asupra regulelor şi orînduelelor gramaticii românești“ de Ianache Văcărescu

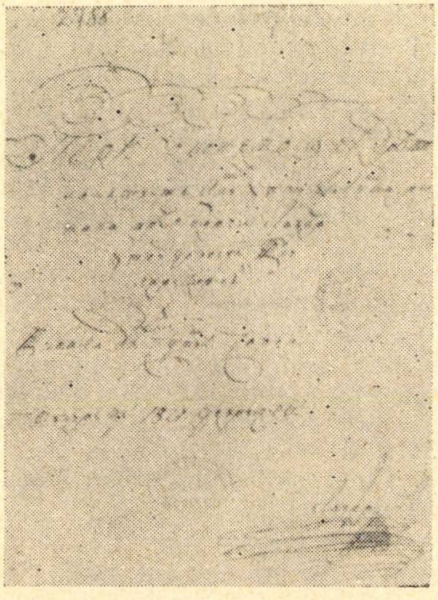

Foaie de titlu a manuscrisului „Trigonometria“ de Gh. Lazăr cu iscălitura autorului (Orig. Bibl. Acad.)

Coperta lucrării „Elemente de Deseniu şi de Arhitectură“ de Carol Valştein, profesor la Colegiul Sf. Sava

În timpul domniei lui Gh. Bibescu (1847), a fost elaborată : *„Legea asupra organizației învățăturilor publice"*, prin care a fost introdusă, ca limbă de predare la „Academia" de la Sf. Sava, limba franceză. Limba română nu mai servea ca limbă de învățătură, ea numai „deprinzîndu-se". „Academiei" de la Sf. Sava i se alătură o facultate juridică, iar ca anexă, o școală militară și una de ingineri. În toamna aceluiași an, legea a fost modificată, în scopul transformării „Academiei" într-o școală de limba franceză, ceea ce îngreuia accesul elementelor burgheze în învățămîntul superior. Aici urmau să predea profesori aduși din Franța. Așa-numita „Academie franceză" din București a durat pînă în iunie 1848, cînd a izbucnit revoluția.

Tipografiile

În istoria culturală a Bucureștilor, tiparul a jucat un rol important, fiind unul dintre factorii principali, care a contribuit la răspîndirea culturii scrise, atît religioase cît și laice, în sînul societății bucureștene, dezvoltarea lui fiind strîns legată de evoluția culturii din orînduirea feudală. Tipăriturile bucureștene au avut o largă circulație, trecînd și peste hotarele Țării Românești, în toate ținuturile locuite de români, contribuind astfel la unitatea și îmbogățirea limbii române. La început, meșteșugul tiparului, răspunzînd nevoilor bisericii, a determinat instalarea tiparnițelor în lăcașurile religioase, meșterii tipografi fiind recrutați în special din rîndul călugărilor.

Introducerea tiparului în București se realizează de-abia în anul 1675, în timpul domniei lui Gheorghe Duca și cu stăruința mitropolitului Varlaam, prin instalarea unei tipografii la Mitropolie, situînd astfel Bucureștii, în ordine cronologică, de-abia pe al cincilea loc, după Cîmpulung, Govora, mănăstirea Dealului și Tîrgoviște.

Prima carte tipărită la București, cu caracter religios, dar în limba română, este „Cheia înțelesului" (1678), o traducere din limba rusă, cu frumoase gravuri de Ioan Bacov. După doi ani urmează la intervale scurte încă patru cărți : „Liturghia" (1680), „Molitvele" (1680), „Evanghelia" (1682), „Apostolul" (1683), tradus ca și „Evanghelia" din greceşte, cu gravuri de ieromonahul Damaschin Gherbest.

După o întrerupere de cîțiva ani, apare la 1688 „Biblia lui Șerban", operă superioară, atît din punct de vedere literar — contribuind astfel la formarea limbii literare române — cît și din punct de vedere grafic. Traducerea integrală din limba greacă a „Bibliei", a cărei tipărire începută în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino este continuată în aceea a lui Constantin Brîncoveanu, a fost rezultatul unei munci colective. S-au folosit mai multe traduceri anterioare, parțiale, printre care o traducere a spătarului Milescu și „Palia de la Orăștie" (1582), asigurîndu-se totodată și colaborarea unor învățați, atît greci cît și români, printre care și stolnicul Constantin Cantacuzino. Autorii principali au fost însă frații Radu și Șerban Greceanu, ajungîndu-se astfel la un text cu o limbă destul de închegată, vie, expresivă, apropiată mult de limba literară de astăzi.

Cu anul 1690, începe să apară seria tipăriturilor grecești în secția cea nouă pentru limba greacă a tipografiei Mitropoliei. Mai numeroase

la început, ele devin din ce în ce mai rare după epoca lui Constantin Brîncoveanu.

La sfîrşitul sec. al XVII-lea şi începutul celui de al XVIII-lea, tiparul ajunge la o mare înflorire, datorită, mai ales, activităţii mitropolitului Antim Ivireanu, originar din Iviria (Gruzia de azi), care între anii 1691—1716 depune o vastă activitate culturală, în special ca întemeietor de tipografii şi ca traducător şi tipăritor de cărţi. Activitatea tipografiei Mitropoliei din Bucureşti este strămutată la Snagov, o dată cu numirea lui Antim Ivireanu ca egumen la această mănăstire. Tipografia de la Snagov a scos de sub teascurile ei, între anii 1696—1701, un număr de 14 cărţi în limbile română (5), greacă (7), slavă (1) şi una bilingvă, greco-arabă. Aici lucrează ca tipograf Mihail Ştefan (Iştvanovici), devenit mai tîrziu conducătorul unei tipografii la Tiflis, unde a fost trimis de Constantin Brîncoveanu.

În cadrul aceleiaşi acţiuni de răspîndire a cărţii religioase în întregul Orient creştin de către tiparul bucureştean, trebuie să menţionăm trimiterea unei tipografii complete la Alep, precum şi tipărirea de cărţi în limba turcă (1701) şi arabă (1702). Astfel, la Bucureşti a apărut „Proschinitarul Ierusalimului şi a toată Palestina" în 1701, care este prima carte tipărită în limba turcă din întreaga lume otomană. După o scurtă întrerupere a acestei activităţi, determinată de plecarea lui Antim Ivireanu ca episcop la Rîmnic, ea este reluată în anii 1716—1720, cînd a funcţionat tipografia de la mănăstirea Tuturor Sfinţilor (Antim). Aici s-au tipărit numai 4 cărţi : două în limba română şi două în limba greacă, importantă fiind cartea domnitorului Nicolae Mavrocordat „Despre datorii" (1719), cu o largă răspîndire în apusul european, fiind tradusă şi în limba latină şi germană. Pe la jumătatea sec. al XVIII-lea mai existau în Bucureşti şi tiparniţele de la Colţea, Sf. Sava şi Văcăreşti, care împreună cu cea de la Antim au fost comasate în tipografia Mitropoliei. Probabil că în aceeaşi situaţie a fost şi noua tipografie grecească înfiinţată în 1767.

În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea, perioadă de destrămare a feudalismului, în care se încearcă o consacrare a limbii greceşti ca limbă de stat, sub influenţa domniilor fanariote, se constată totuşi caracterul covîrşitor românesc al tipăriturilor bucureştene. Astfel, din 187 de tipărituri (inclusiv 59 de tipărituri din perioada post-brîncovenească), numai 30 erau în limba greacă, 6 în slavă, una în greacă şi turcă, una în turcă şi română, una în română şi rusă, restul fiind în limba română.

O altă trăsătură fundamentală este laicizarea tiparului, atît din punct de vedere al tipăriturilor cît şi al conducerii tipografiilor. Laicizarea tiparului bucureştean s-a făcut treptat. Întîi a fost închiriată tipografia Mitropoliei, cînd de negustorul Constantin Boltaşul (1747), cînd de tipografii localnici Barbu şi Grigore (1749). Ulterior au luat fiinţă tipografiile lui Nicola şi Ioan Lazari din Ianina, pentru limba greacă, una în 1783 şi alta — la Cişmeaua lui Mavrogheni — (1789), unde s-au tipărit cărţile didactice şi ştiinţifice : „Abecedar mare" (1783), „Însemnări fizice" (1784), „Descrierea Valahiei" de Bauer (1789).

Fraţii Lazari, care deţineau astfel tipografii particulare, obţinuseră de la domn interzicerea importurilor de tipărituri din Transilvania.

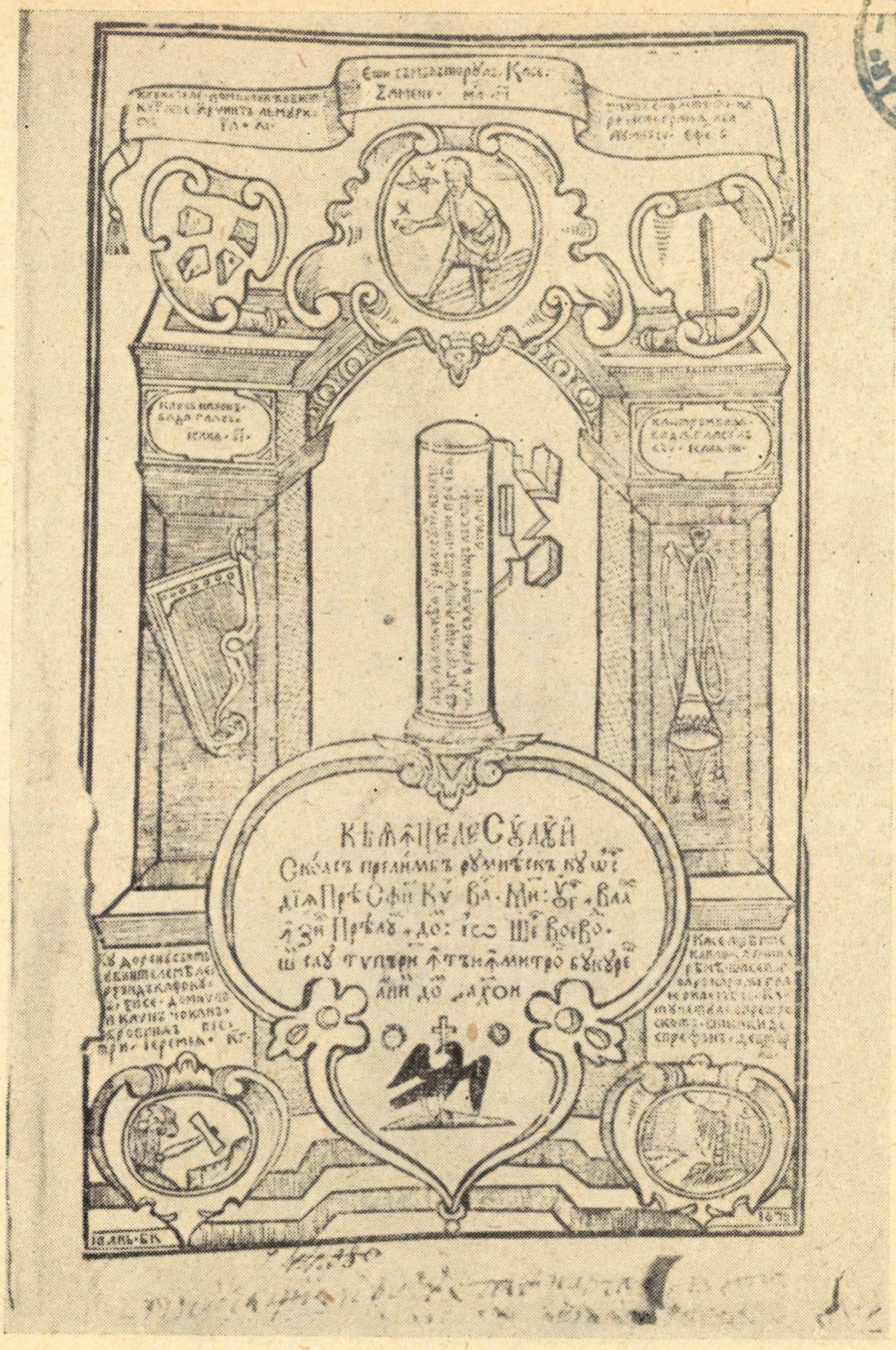

„Cheia Înțelesului", traducere din limba rusă de mitropolitul Varlaam. Prima carte tipărită în București la 1678.

Fiind şi proprietarii unor „fabrici" de hîrtie (harturghii), ei au contribuit la reactivarea tipografiilor bucureştene.

O altă tipografie particulară, care a avut o deosebită importanţă pentru dezvoltarea tiparului bucureştean, a fost „Privileghiata tipografie" (1817), înfiinţată sub conducerea a trei efori : dr. Constantin Caracaş, stolnicul Răducanu Clinceanu şi slugerul Dumitrache Topliceanu, care au obţinut monopolul tipografiilor în Ţara Românească pe 20 de ani, în afara acelora de la Mitropolie şi de la Episcopia de Rîmnic. În această tipografie s-au imprimat „Legiuirea lui Caragea" (1818), prima

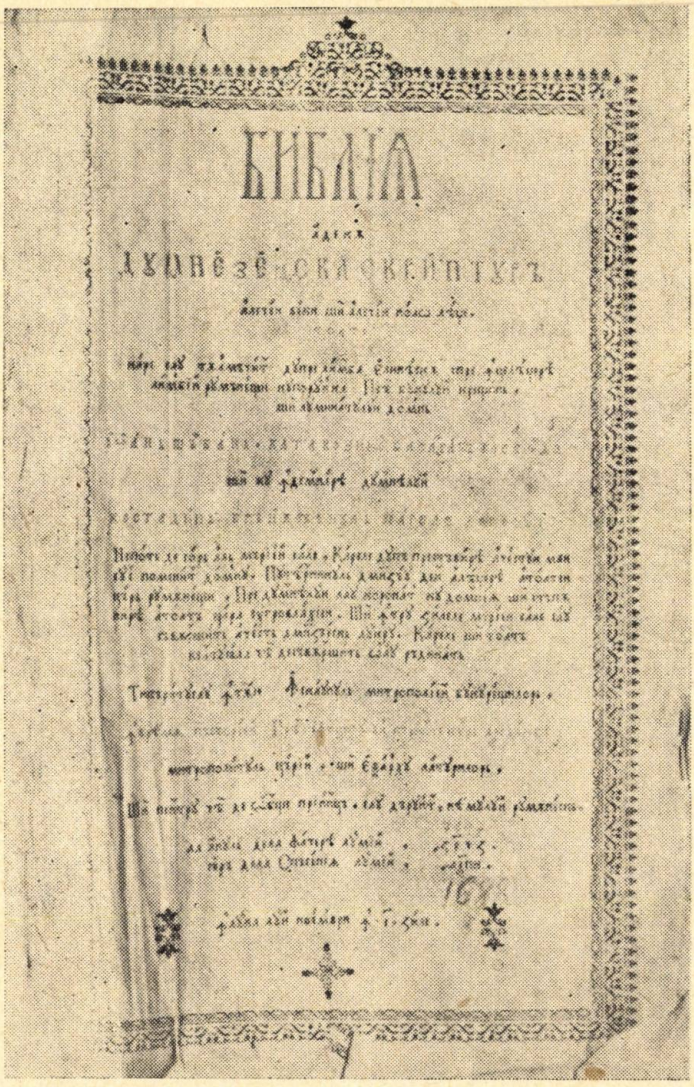

Biblia lui Şerban Cantacuzino, valoroasă tipăritură bucureşteană din anul 1688

culegere de versuri românești „Rost de poezii" ale lui Paris Mumuleanu (1820) și cartea doctorului Ștefan Vasile Episcopescu, „Mijloace și leacuri de ocrotirea ciumei" (1834), cea dintîi lucrare despre ciumă scrisă în limba română. În secția grecească apar primele tragedii traduse din franceză și italiană („Brutus și Merope" de Voltaire, „Oreste și Filip" de Alfieri 1820) — ce prezintă interes și prin faptul că pe fiecare piesă se menționează data prezentării pe scena teatrului bucureștean. Tot aici, în secția românească a apărut și Proclamația lui Tudor Vladimirescu din martie 1821.

În 1820 ia ființă tipografia de muzică bisericească, înființată de Petre Efesul pe lîngă școala sa de „muzichie" de la biserica Sf. Nicolae Șelari. Această întreprindere, în care a lucrat și Anton Pann și care a fost vîndută Mitropoliei (1827), a fost prima tipografie de muzică bisericească din toată lumea ortodoxă orientală.

După mișcarea revoluționară din 1821, pe lîngă tipografia Mitropoliei, care în 1836 își încetează activitatea, se vor deschide mai multe ateliere tipografice, care vor publica numeroase cărți de literatură, știință, medicină, didactice. S-au tipărit în special numeroase traduceri ale operelor literare, filozofice, științifice din apus, opere ce pătrunseseră în societatea bucureșteană încă din sec. al XVIII-lea, prin intermediul traducerilor în greceşte, răspîndind astfel înaltele idei ale enciclopediștilor francezi.

Tipografia de la cișmeaua lui Mavrogheni este vîndută lui Ion Eliade Rădulescu care o mută mai întîi în mahalaua Dudescu, iar apoi în grădina sa numită „Eliade" de lîngă Tîrgul Moșilor, dîndu-i o mare amploare. În acest stabiliment, care în 1840 avea 6 teascuri de tipărit, cu 10 casete pentru litere, cu o litografie și o turnătorie de litere, se tipăresc pînă la 1848 peste 200 titluri de cărți, periodice și foi volante, referitoare la toate domeniile de activitate, ca de exemplu ziarul „Curierul Românesc" (1829), „Buletinul oficial al Țării Românești" (1831), „Regulamentul Organic" (1832), volumul de poezii al lui Cezar Bolliac, intitulat „Meditațiile" (1835), „Gramatica" lui Iordache Golescu (1840), „Proclamația de la Izlaz" (1848) ș.a.

Activitatea lui I. Eliade, ca tipograf și editor, a avut o importanță deosebită pentru dezvoltarea culturii românești și a contribuit la pregătirea revoluției de la 1848 în țările române.

De asemenea, în această perioadă (1837—1863), a funcționat și tipografia Colegiului Sf. Sava (Colegiul Național), instalată în chiliile mănăstirii Sf. Sava, unde s-au imprimat printre numeroase cărți cu caracter didactic destinate elevilor din școlile bucureștene și din toată Țara Românească și „Magazinul istoric pentru Dacia" al lui A. T. Laurian și Nicolae Bălcescu (1845—1847). Tipografia lui Zaharia Carcalechi (1836—1856), care era instalată în hanul Greci, pe str. Lipscani, a publicat printre altele „Almanahul statului" (1840—1853) și „Regulamentul pentru aliniere și clădire din Capitala București" (1847), precum și „Poeziile" lui Grigore Alexandrescu ; iar în tipografia lui Frederich Walbaum, de pe str. Doamnei, unde a funcționat și prima litografie din București, trecută ulterior în posesia lui C. A. Rosetti și a lui E. Winterhalder, s-a tipărit „Almanahul Curții și al statului" (1837—

1840) și „Anuarul Principatului Valahiei“ (1842), apărut în același an și în limba franceză, ambele avînd și un plan al orașului București.

Ca tipografii bucureștene din perioada Regulamentului Organic mai pot fi menționate: tipografia pitarului Constantin Pencovici (1838—1844), a lui Anton Pann (1845—1850), instalată în chiliile bisericii Olteni și apoi din 1847 în locuința sa de pe strada care astăzi îi poartă numele, unde s-a tipărit cartea sa „Povestea vorbii“ (1847); tipografia lui August Ruof (1839), care tipărește printre altele „Meșteșugul moșirei pentru învățătura moașelor“ (1839), scrisă de dr. Iosif Sporer, pentru Institutul maternității din București, de pe lîngă biserica Radu Vodă, tipografia lui Iosef Kopainic (1842—1859), pe str. Doamnei, în care a fost instalată prima mașină tipografică din București (1850) și unde s-a imprimat și „Mica chirurgie“ de Dr. Vartiade (1844); tipografia propriu-zisă a lui C. A. Rosetti și Enric Winterhalder (1846—1852), unde a apărut ziarul revoluționar „Pruncul român“ (12 iunie—14 septembrie 1848).

Înmulțirea tipografiilor, diversitatea de conținut a tipăriturilor, care pătrundeau adînc în rîndul maselor largi ale poporului, împletite cu progresele realizate în domeniul învățămîntului, au dus treptat la ridicarea nivelului cultural al populației bucureștene.

Foaia de titlu a cărții „Refutatio Locorum communium...“ de Richard Smith, cu ex. librisul stolnicului Constantin Cantacuzino (Orig. Bibl. Acad.)

Bibliotecile

În evul mediu, circulația manuscriselor și cărților contribuia la lărgirea orizontului cultural al cititorilor. Greutatea cu care se copiau manuscrisele după originalele scrise sau tipărite și relativ tîrzia introducere a tiparului la București au determinat înființarea de biblioteci abia în sec. al XVIII-lea, care, ca și învățămîntul, erau un privilegiu al clasei stăpînitoare. Totodată, aceste mărturii ale culturii scrise și ale activității tipografice din țară și de peste hotare se procurau cu mare greutate, la prețuri foarte ridicate. De aceea, primii posesori de biblioteci în București au fost domnii, care își aveau reședințe în oraș, unii boieri cu vederi înaintate și unele biserici.

Biblioteci personale au avut logofătul cărturar Udriște Năsturel, cumnatul lui Matei Basarab și stolnicul Constantin Cantacuzino, cunoscut om politic și erudit. Ele erau formate din manuscrise și cărți tipărite în țară și peste hotare. Alături de aceste două biblioteci particulare, amintim și pe aceea a banului Grigore Brîncoveanu.

O însemnată bibliotecă din Bucureşti, cu faimă europeană, a fost aceea a familiei Mavrocordaţilor, care cuprindea cărţi provenite de la trei bibliofili : Alexandru Exaporitul şi domnii Nicolae şi Constantin Mavrocordat. Biblioteca, care cuprindea cărţi provenite din bibliotecile Cantacuzinilor şi Brîncovenilor, precum şi achiziţiile făcute în străinătate, prin diferite licitaţii, rivaliza prin conţinut cu acelea ale monarhilor europeni. F. I. Sulzer evalua această bibliotecă pe la 1780, cînd cea mai mare parte a cărţilor nu mai erau în ţară, la 60.000 taleri.

La Mitropolie, bazele bibliotecii au fost puse de către mitropolitul Neofit I Cretanul (1738—1754). O altă bibliotecă bisericească, bine dotată, a existat în sec. al XVIII-lea, la mănăstirea Cernica. Şcolile de la biserica Sf. Gheorghe Vechi şi mănăstirea Sf. Sava, aveau de asemenea biblioteci, pe care le-a cercetat şi înzestrat cu cărţi noi Nicolae Mavrocordat. În perioada Regulamentului Organic, Eforia şcoalelor punea la îndemîna elevilor manualele necesare. Cele mai multe cărţi se trimeteau în mod gratuit. Cărţile intrate în biblioteci erau inventariate într-un registru special.

Biblioteci publice bucureştene au apărut abia în sec. al XIX-lea, cînd, în perioada Regulamentului Organic, biblioteca de la Colegiul Sf. Sava a fost transformată în Bibliotecă naţională. În iunie 1838 s-a deschis pentru publicul bucureştean o sală de lectură, cu 10.000 de volume, înregistrate de prof. Iosif Genilie, în primul catalog al acestei biblioteci, publicat în anul 1846.

De asemenea, în această perioadă s-au înfiinţat şi cabinete de lectură, unde publicul, în baza unei cotizaţii, puteau citi cărţi cu împrumut. În Bucureşti, librarii curţii, Walbaum şi Weiss, au înfiinţat primul cabinet de lectură. Cel mai important cabinet de lectură din Bucureşti a fost însă cel al lui C. A. Rosetti şi Enric Winterhalder, deoarece pentru prima dată s-a pus la dispoziţia publicului cărţi în limba română din diferite domenii de ştiinţă.

Literatura

Cele mai vechi forme ale literaturii populare s-au păstrat în legende şi balade, care se referă în versurile lor la pagini din istoria Bucureştilor. Una din acestea, menţionată de unii călători străini în preajma mişcării revoluţionare din 1821, se referă la începuturile oraşului, pe care tradiţia populară le punea pe seama ciobanului Bucur. De asemenea, în unele balade (Oprişeanu, Ştefan Vodă, Mogoş Vornicu) sînt menţionate unele frămîntări social-politice, incendii din oraş (Arde foc în Bucureşti), locuri cunoscute (Filaretul, Cînd tocă la Radu Vodă). Poetul anonim evocă de asemenea şi aspectul înfloritor al oraşului în perioada de la sfîrşitul feudalismului (Bucureşti — oraş vestit). Tot în această ultimă perioadă încep să apară şi cîntecele de lume, o creaţie lirică tipic orăşenească. Cîntecele de lume, răspîndite prin acompaniamentul tarafului de lăutari, au apărut relativ tîrziu la Bucureşti (sfîrşitul sec. al XVIII-lea). Cunoaşterea lor astăzi se datoreşte folcloristului bucureştean Anton Pann, care a alcătuit prima culegere

a acestei forme a folclorului bucureștean, în volumul intitulat „Poezii deosebite" sau „Cîntece de lume" (1831). Tot el a tipărit și prima broșură de „Poezii populare" (1846), care cuprindea opt poezii.

Masele largi bucureștene au cunoscut de la sfîrșitul sec. al XVII-lea și cărțile populare, care, prin conținutul lor, au dat ulterior un puternic impuls literaturii culte. Ele au circulat în epoca feudală sub formă de manuscrise, din care multe erau opera unor copiști bucureșteni. Astfel, „Varlaam și Ioasaf" fusese copiat în 1675 de preotul Florea, grămătic domnesc, „Alesandria" de către Ștefan, dascălul de la mănăstirea Colțea, în 1780, iar „Istoria lui Erotocrit" de logofătul Ioniță, în 1787. Despre „Alesandria", Ioan Eliade relatează că pe vremea copilăriei sale, aceasta se citea și se vindea în București, la poarta bisericii Crețulescu, pe podul Mogoșoaia.

Primii poeți bucureșteni, proveniți din rîndurile clasei stăpînitoare, sînt în același timp și primii poeți din Țara Românească. Abordînd diferite genuri literare, ei ilustrează, în producțiile lor literare, aspecte tipice ale orașului. Astfel, Ienăchiță Văcărescu, în afară de poezii cu caracter erotic, elogiează în versuri măsurile de alimentare cu apă a orașului, luate la sfîrșitul sec. al XVIII-lea : „La Cișmeaua cea din drum", „La Cișmeaua din Obor" (1795—1796). Iancu Văcărescu, nepotul lui Ienăchiță, întîmpină cu entuziasm deschiderea tipografiei de la Cișmeaua lui Mavrogheni (1818) prin poezia „Tipografia", ale cărei versuri subliniază aspectul patriotic al acestei întreprinderi. Cu același elan el scrie, un an mai tîrziu, poezia „La deschiderea teatrului întîiași dată în București în anul 1819", care indica poziția autorului față de primele începuturi ale teatrului bucureștean.

Iancu Văcărescu a abordat și alte genuri de poezie. Colaborator la „Curierul românesc", el publică elegia „Ceasornicul îndepărtat", cantoneta „Plecarea" (1829), precum și odele : „La stema țării" (1830), „Slavă strămoșilor vestiți", ultima din ele denumită mai tîrziu „Marșul românesc". Tot în anul 1830, susținut de I. Eliade, alcătuiește și tipărește volumul „Poezii alese", despre care editorul său susținea că fusese redactat în anul 1818, pe vremea cînd poetul locuia la mănăstirea Sf. Apostoli.

Drumul deschis de poeții Văcărești, a fost urmat de tineri poeți— prin adopțiune bucureșteni — Barbu Paris Mumuleanu, Vasile Cîrlova, Grigore Alexandrescu ș.a. Primul dintre poeții amintiți trăia în casa boierului Constantin Filipescu, de pe podul Mogoșoaiei ; el publică volumele „Rost de poezii, adică stihuri" (1820) și „Caracteruri" (1825). În al doilea volum, autorul demască de pe poziția păturei orășenești „Dărăpănarea moravurilor", de pe urma luxului clasei stăpînitoare. De mult interes s-au bucurat poeziile lui Vasile Cîrlova, publicate în „Curierul românesc". Tema abordată în aceste poezii este trecutul istoric. Poetul Grigore Alexandrescu, care a locuit pe rînd în mahalalele Dudeștilor, pe podul Mogoșoaiei și lîngă biserica Curtea Veche, critica de asemenea în lucrările sale racilele societății feudale. Colaborator la „Curierul românesc", unde își face debutul ca scriitor, tipărește, tot cu spijinul lui I. Eliade, primul volum de poezii intitulate „Elizer și Neftali (1832), care cuprindea unele traduceri, dar mai ales multe poezii originale. Tot în București el publică în preajma revoluției din 1848, o nouă ediție a poeziilor sale „Suvenire și impresii, epistole și fabule", apărută prima dată în 1827.

Poeţii Văcăreşti: Ianache, Alecu, Nicolae şi Ioan, cărturari români.
(litografie, orig. Bibl Acad.)

Manifestările literare dintre anii 1830—1848 sînt dominate, însă, de activitatea multilaterală a lui I. Eliade. Acesta sprijină dezvoltarea literaturii autohtone, publicînd operele literare ale tinerilor poeți, el însuși desfășurînd o bogată activitate literară. Într-una din lucrările sale în proză, „Domnul Sarsailă", I. Eliade satirizează pe impostorii bucureșteni în domeniul literelor. Creator al primelor elemente ale pastelului în literatura românească, I. Eliade, scriitor fecund, creator al multor opere în proză și versuri, se impune ca o personalitate de seamă a culturii românești.

Legată de viața orașului este și poezia orginală a lui Anton Pann, consacrată incendiului Bucureștilor din 1847, intitulată „Memorabilul focului mare...".

Începuturile literaturii culte în Capitala Țării Românești dezvăluie și activitatea primilor dramaturgi bucureșteni, Costache Facca și Costache Bălăcescu. Primul și-a legat numele de piesa intitulată „Comodia vremii", cunoscută și sub numele de „Franțuzitele" (1833), a cărei acțiune se petrece într-o mahala din București. Autorul a satirizat în versuri moravurile clasei stăpînitoare și a păturilor parvenite ale orășenilor, din care se promova burghezia în ascensiune. Costache Bălăcescu publică în 1845 piesa „O bună educație", în care satirizează aceleași apucături morale și sociale ale populației bucureștene. Personajele sale sînt negustori și funcționari ai statului.

În București circulau încă la începutul sec. al XVIII-lea cronografe și cronici în manuscris, care cuprindeau informații relative la istoria țărilor române și la istoria universală.

În prima jumătate a sec. al XVIII-lea, preotul Stanciu de la biserica „Toți Sfinții" copia cronici muntene și moldovenești, iar spre sfîrșitul aceluiași secol sînt întîlniți copiști de cronici : preotul, Flor, logofătul Ștefan de la biserica Crețulescu și Dumitru cîntărețul.

Cronicile Țării Românești, cele mai multe scrise la curtea domnească, cuprindeau importante referiri la istoria orașului București. Din sec. al XVIII-lea, faptele istorice care se referă deseori și la București sînt prezentate în limba română de către autori laici, dintre care mulți dețin dregătorii în Capitala Țării Românești. Istoriografia boierească ilustra interesele de clasă ale boierimii, facțiunile sale și lupta dintre acestea, ca de exemplu, lupta Cantacuzinilor împotriva Bălenilor. Așa sînt „Letopisețul Cantacuzinesc", operă atribuită lui Stoica Ludescu și „Istoriile domnilor Țării Românești" a lui Radu Popescu. Ambii cronicari sînt atestați de documente ca avînd proprietăți în București, unde au locuit multă vreme.

Pe lîngă cronicile scrise în favoarea regimului boieresc, în sec. al XVII-lea au existat și o serie de scrieri îndreptate împotriva marii boierimi. Acestea circulau în manuscrise, avînd un caracter polemic. Unul dintre pamflete era intitulat „Povestea unor boieri răi ce au fost în zilele lui Matei Vodă anume Ghinea vistierul ce-i i-au zis Țucala și Radu armașul ce i-au zis Vărzarul".

În sec. al XVIII-lea, cronica Ghiculeştilor şi lucrările scrise de Mihai Cantacuzino : „Genealogia Cantacuzinilor“ şi „Istoria Ţării Româneşti, politică şi geografică“, dau multe amănunte despre viaţa oraşului. Ele sînt izvoare de seamă pentru prezentarea răscoalelor bucureştenilor din 1716, 1764, 1765 (răscoala rufeturilor) şi din 1769.

Relativ la războiul ruso-turc din 1768—1774, a circulat o cronică anonimă, în versuri, scrisă în Bucureşti, precum şi cronica medelnicerului Dumitrache. In ele se constată o deosebită aversiune a autorilor faţă de turci, exprimînd indirect unele speranţe pentru eliberarea ţării de sub dominaţia lor. În acelaşi sens menţionăm şi „Cronica rimată“ de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, consacrată domniei lui N. Mavrogheni, scrisă de pitarul Hristache, în care apare de asemenea atitudinea ostilă a orăşenilor faţă de reprezentanţii clasei stăpînitoare. Imagini istorice ale Capitalei Ţării Româneşti se găsesc şi în „Hronograful“ lui Dionisie Eclesiarhul, precum şi în Cronicile lui Naum Rîmniceanu şi a lui Zilot Românul.

Tot în sec. al XVII-lea, cînd limba română se afirmă în literatură, apar şi primele însemnări cu caracter istoric ale orăşenilor, făcute pe diferite manuscrise şi tipărituri.

De la sfîrşitul sec. al XVIII-lea se întocmesc şi primele cronici bucureştene. Astfel, „Însemnările Andronestilor“ cuprind relaţii ale unor mici boieri din Bucureşti, originale din 1768 pînă la 1848, pe lîngă unele note copiate după alte cronici pentru perioada anterioară (1290-1768).

O altă cronică rămasă pînă azi inedită este cea întocmită de Ion sîn Dobre cojocarul, din mahalaua Batiştei. Însemnările sale se referă la viaţa populaţiei bucureştene din primele decenii ale sec. al XIX-lea, prezentînd şi unele evenimente europene deosebit de importante, cum sînt războaiele napoleoniene.

În perioada premergătoare revoluţiei de la 1848, studiile istorice s-au intensificat, arătîndu-se un deosebit interes pentru ele. Din epoca Regulamentului Organic s-a păstrat corespondenţa purtată în 1832 de cabinetul generalului Kiselev cu Mitropolia pentru catagrafierea monumentelor istorice, pentru conservarea şi copierea inscripţiilor şi pentru strîngerea manuscriselor şi documentelor de interes istoric, în depozite de arhivă. În preajma anului 1848 se remarcă efortul deosebit de a cunoaşte trecutul istoric, cu mijloace ştiinţifice. Importanţa cunoaşterii trecutului, care avea rolul să asigure promovarea conştiinţei naţionale, a fost subliniată în periodicul „Magazinu istoricu pentru Dacia“, unde Nicolae Bălcescu şi August Treboniu Laurian au publicat documente inedite şi unele lucrări istorice. O dată cu N. Bălcescu, istoriografia romînească şi cea bucureşteană devine o ştiinţă.

Progresul realizat de învăţămînt în ţările române în sec. al XVIII-lea, este indisolubil legat de atenţia acordată literaturii didactice. După traduceri sau adaptări în greceşte executate mai ales de cărturarii greci, legaţi de învăţămîntul superior din Bucureşti, au urmat o serie de traduceri şi adaptări ale clasicilor români, care impuneau alcătuirea unui vocabular ştiinţific românesc.

Primele cursuri şi manuale de matematici redactate în Bucureşti se datoresc lui Gh. Lazăr ; ele sînt traduceri după manualele germanului

Ch. Wolff. În epoca Regulamentului Organic, Ion Eliade şi Petrache Poenaru au continuat traducerea de manuale de matematici, mai ales din limba franceză.

Înainte de anul 1830, în domeniul filozofiei şi jurisprudenţei, au făcut traduceri Dinicu Golescu din limba greacă, după Neofit Vanvas, şi Eufrosin Poteca după Heineccius.

După tipărirea de către Ienăchiţă Văcărescu a primei gramatici a limbii române, I. Eliade redactează şi publică în Bucureşti o gramatică românească (1828), care stabileşte îndeosebi reguli de ortografie şi ortoepie. Lucrarea „Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticeşti", din 1840, a vornicului Iordache Golescu, este cu mult inferioară gramaticii lui I. Eliade.

Societăţi culturale

Printre primele manifestări ale noii ideologii burgheze care se cristaliza în Bucureşti, sînt societăţile literare, ştiinţifice şi politice. Astfel, Dinicu Golescu, reprezentant al boierimii liberale, pătruns de idei iluministe, a înfiinţat, cu ajutorul lui I. Eliade şi a altora, în anul 1827, „Societatea literară". Programul ei cuprindea măsuri pentru dezvoltarea învăţămîntului, teatrului şi presei. Întrerupîndu-şi activitatea din motive obiective, acest program a trecut pe seama Societăţii filarmonice, întemeiată în anul 1833 şi condusă de I. Eliade. Statutul Societăţii filarmonice a fost publicat în ziarul „Curierul românesc". Scopul principal consta în realizarea unui teatru naţional, pentru care s-au pus bazele unei şcoli de muzică vocală, de declamaţie şi literatură (1834), condusă tot de I. Eliade. Mişcarea teatrală s-a întărit şi prin editarea de către comitetul filarmonicii a periodicului „Gazeta teatrului naţional" (1835). În acelaşi an, pe lîngă Societatea filarmonică, s-a înfiinţat Şcoala de muzică vocală şi instrumentală, condusă de I. Wachmann, care avea să pună bazele conservatorului bucureştean de mai tîrziu. Avînd strînse legături cu societatea secretă revoluţionară „Frăţia", înfiinţată în 1843, doi ani mai tîrziu se înfiinţează „Asociaţia literară a României", condusă de Iancu Văcărescu, avînd ca secretari pe N. Bălcescu şi Ion Voinescu II. Ea a lucrat în sprijinul dezvoltării culturii naţionale şi pentru promovarea literaturii originale.

Presa

O presă locală a apărut în Bucureşti abia în sec. al XIX-lea. Pînă atunci, orăşenii din diferite pături sociale obţineau informaţii cu caracter divers, dar mai ales politic, prin intermediul gazetelor europene achiziţionate de domnie şi de boierii cu vederi înaintate, ca de exemplu : „Journal de Petersbourg"", „Journal de Francfort", „Spectateur du Nord", „Mercure de France,", „Le moniteur universel", „Ofner Zeitung" etc., ziare ce proveneau din Rusia, Prusia, Franţa, Anglia, Italia etc.

Primul ziar în Bucureşti, „Curierul românesc", a fost scos la 8 aprilie 1829, sub îngrijirea lui I. Eliade şi Constantin Moroiu. Ziarul a avut şi un supliment literar „Curier de ambe sexe" (1836). La 19 aprilie 1848, „Curierul românesc" a fost suprimat de cenzură. În anii 1835—1837,

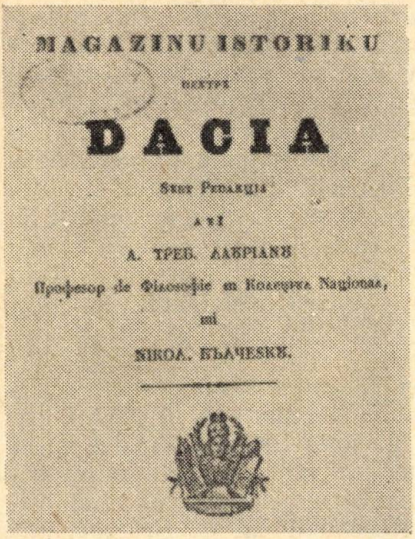

MAGAZINU ISTORIKU

PENTRU

DACIA

SUB REDACȚIA

AȚI

A. ТРЕБ. ЛАВРІАНЪ

Професор de Філософіе ꙗ Колеціꙗ Naționaлъ,

ꙗ

NIKOЛ. БЪЛЧЕСКЪ.

„Magazinu istoricu pentru Dacia“, scos la București sub redacția lui August Treboniu Laurian și Nicolae Bălcescu

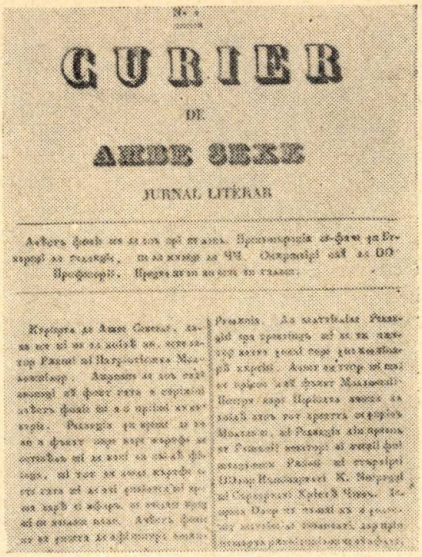

CURIER

DE

AMBE SEXE

JURNAL LITERAR

Numărul 2 al jurnalului literar „Curier de ambe sexe“

ANUL AL 10... 1846 МАРЦІ 29 ОКТОМВРІЕ

№ 8.

ВЕСТІТОРЪЛ

РОМАНЕСК.

ГАZЕТЪ СЕМІ-ОФІЦІАЛЪ

ЩІРІ ОФІЦІАЛЕ.

НОІ ГЕОРГІЕ ДІМІТРІЕ БІБЕСКУ ВЕД.

„Vestitorul românesc“ din 29 octombrie 1846

Comitetul filarmonicii a editat „Gazeta teatrului național" și „Muzeul național" (1836-1838), ca supliment la „Curierul românesc". Gazeta teatrului național era însoțită de litografii, înfățișînd imagini din toată lumea. După un an, sub redacția lui Cezar Bolliac, a apărut „Curierul" (1836-1837), avînd drept scop difuzarea lucrărilor scriitorilor contemporani. Tot în București a apărut și primul cotidian din țările române, „România" (1837-1838) și „Învățătorul satului", foaie pentru sate, cu a cărei tipărire a fost însărcinat Petrache Poenaru. Cu excepția ziarului editat de Zaharia Carcalechi „Cantor de avis și comers", transformat în „Vestitorul românesc", gazetă semioficială, care a avut o durată mai lungă de apariție (1837-1857), celelalte periodice din București și Țara Românească, înainte de anul 1848, au avut o apariție efemeră.

Teatrul

Primele manifestări teatrale s-au desfășurat la curțile domnești, mai ales din sec. al XVIII-lea, în perioada turco-fanariotă. Ele constau din spectacole care actualizau vestitul Kura goz turcesc, devenit jocul păpușarilor de mai tîrziu. Asemenea serii de spectacole aveau conținut mai totdeauna trivial. Anton Maria del Chiaro, secretarul lui C. Brîncoveanu, care a asistat la o reprezentație de acest fel, o descriere ca *„o mascaradă foarte scandaloasă"*.

Trupe străine sînt cunoscute în timpul ocupației austriece în București, între anii 1789—1792. Este vorba de trupa unui comediant Mahieu, care a dat multe spectacole în Capitală.

Cea mai veche autorizație pentru spectacole publice ale unei trupe străine este cunoscută din timpul lui C. Hangerli, care la 29 mai 1799 a eliberat-o unor comedieni francezi. Sînt înregistrate spectacole date de trupe străine și în timpul domniei lui Mihail Suțu, în 1783—1784.

La începtul sec. al XIX-lea sînt semnalate, într-o scrisoare a generalului Kutuzov, adresată de la București fiicei sale, spectacolele unei trupe italiene și a unei trupe poloneze.

Din 1817, reprezentațiile date de elevii Academiei grecești din București încep să aibă un caracter permanent, devenind prin aceasta un factor activ în ridicarea cultural-artistică a populației locale. Astfel, domnița Ralu Caragea a oferit în 1817 o încăpere în palatul domnesc destinată spectacolelor grecești, iar în anul următor a fost creată o sală de spectacol la Cișmeaua Roșie, prima sală de teatru din București, în mahalaua Fîntîna Boului. Aici s-au jucat în special piese traduse din operele lui Alfieri, Voltaire și Racine. Legat de mișcarea eteristă, teatrul grecesc din București a fost în plină ascensiune în preajma anului 1821.

Dorința de a avea însă un teatru în limba română era tot mai vie în rîndurile clasei burgheze, interesată în promovarea culturii naționale. În 1818, elevii de la Academia Sf. Sava au prezentat primul spectacol în limba română cu piesa „Hecuba" de Euripide, în traducerea lui A. Năneșcu, iar un an mai tîrziu „Avarul" de Molière sub numele „Zgîrcitul", în traducerea lui Herdelius. Printre primii actori profesioniști au fost Frosa Vlasto, Ion Curie și Costache Aristia ; acesta din urmă și-a început activitatea la Teatrul de la Cișmeaua Roșie. Ei au început orga-

nizarea spectacolelor în București, în 1834, cu reprezentarea piesei „Mahomed" de Voltaire, iar în 1837 cu „O sărbătoare cîmpenească" a lui I. Eliade. Dar actorii români au trebuit să înfrunte concurența trupelor străine sprijinite de boierimea cosmopolită. Activitatea teatrală a fost însă reorganizată pînă în 1848 de Costache Caragiale, actor și scriitor cu merite deosebite. Acesta a închegat în 1845 un mic colectiv de actori cu care a dat reprezentații în sala Momolo cu „Furiosul", o prelucrare a lui C. Caragiale, după „Don Quichotte" de Cervantes, care a constituit o manifestare artistică și națională.

În general, prin intermediul spectacolelor prezentate la teatrul din București, s-a căutat să se dezvolte spiritul de luptă al maselor bucureștene contra jugului otoman.

Muzica

În epoca feudală, muzica avea strînse legături cu viața de toate zilele a maselor populare. Taraful de lăutari care cîntau la sate cît și în orașe erau formate din oameni liberi sau țigani robi. În sec. al XVIII-lea lăutarii din București erau organizați în vătășii, care-și repartizau membrii la ospețele de la curtea domnească și de la casele boierești.

Lăutarii distrau în același timp pe bucureștenii din mahalale în zilele de sărbătoare și în zilele de bîlci, cînd, pe lîngă dulapuri și barăci cu pehlivani veniți din alte părți, se organizau jocuri populare în sunetul instrumentelor acestora. Dintre lăutarii vestiți care au cîntat în București, amintim pe : Chiosea și Năstase Ochi Albi.

La curtea domnească se introduce la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, pe lîngă muzica turcească și muzica occidentală. F. I. Sulzer relata că pe vremea domniei lui Al. Ipsilanti s-a dat aici reprezentația „Un cvartet de muzică germană". Trupele ambulante străine de operă trec prin București abia la începutul sec. al XIX-lea. Reprezentații permanente de operă, dar tot cu trupe străine, au existat începînd cu epoca Regulamentului Organic, și anume : în anii 1834-1835 a dat reprezentații trupa germană a lui Th. Müller, iar în 1843 trupa italiană a lui Sansoni.

Un rol deosebit în dezvoltarea gustului muzical l-a avut taraful de lăutari sprijinit de Dinicu Golescu. Această orchestră a stat la baza formării primelor noastre muzici militare, organizate după înființarea armatei pămîntene (1832).

Muzica bisericească era la început în limba slavă. Datorită mitropolitului Antim Ivireanu a fost îngăduită din anul 1713 o oficiere a slujbei religioase în limba română.

Preocupări locale pentru dezvoltarea unei muzici culte — instrumentale și vocale — au loc după înființarea Societății filarmonice în București (1832). În 1845 a apărut în București prima lucrare de teorie a muzicii românești, „Gramatica melodică" a lui Anton Pann.

Artele plastice

Cel mai important domeniu de activitate a artelor plastice îl reprezintă arhitectura. Arhitectura bucureșteană a evoluat în strînsă legătură cu dezvoltarea economică și politică a reședinței Țării Românești.

Complexele arhitectonice, după funcția avută în epoca medievală, se pot împărți în două categorii : civile și religioase.

Pivnițe ale Curții Arse ridicate de Alexandru Ipsilanti în anii 1775—1776
(Clișeu Muzeul de artă)

Arhitectura civilă a cunoscut o continuă dezvoltare, fiind legată de construcțiile domnești, de cele ale feudalilor sau tîrgoveților. Datorită calamităților care s-au abătut asupra orașului, marea majoritate a edificiilor arhitectonice s-au distrus. Despre vechea Curte domnească ridicată în a doua jumătate a sec. al XV-lea, în zona Pieții de Flori de azi, sau despre vechile case boierești din acea vreme se cunosc puține date. Săpăturile arheologice au creat posibilitatea identificării unui zid de cărămidă și bolovani de rîu, precum și a unei pivnițe aflată pe str. Soarelui, care au aparținut Palatului domnesc. Sectorul Curții vechi domnești era cuprins între actualele străzi : Șelari, Gabroveni, B-dul 1848 pînă în dreptul Bărăției, de aici pînă la Dîmbovița între str. 30 Decembrie și Șelari.

Despre Palatul domnesc, atît în sec. al XVI-lea, cît și în cel următor, dau relatări o serie de călători străini, care au trecut în acest timp prin București, începînd cu P. Lescalopier, în anul 1574. În secolul următor, printre alți călători care au vizitat capitala țării, Evlia Celebi, în 1659, însoțitor al expediției de pedeapsă și jaf a turcilor, nota că : „palatul avea aspect de fortăreață, iar în interior existau 200 de odăi — cifră desigur exagerată.

Complexul arhitectonic domnesc a avut de suferit o serie de distrugeri datorită cutremurelor, incendiilor și războaielor. Din aceste cauze, el a fost reparat, iar în anumite cazuri refăcut de o serie de domnitori

ca : Matei Basarab, C. Brîncoveanu, Gr. Ghica ş.a. Nemaiputînd fi locuit, încă din prima jumătate a sec. al XVIII-lea, în timpul domniei lui A. Ipsilanti a fost ridicat un nou palat, în anii 1775—1776, situat în Dealul Spirii, între străzile de azi : Uranus, Cazărmii, Bateriilor şi Mihai Vodă. Dionisie Fotino găseşte că această nouă reşedinţă denumită — Curtea nouă — era „minunată“ [1]. După descrierea mai completă făcută în urma restaurării din anul 1779, palatul apare zidit în stil bizantin, cu două etaje, cu patru scări şi trei foişoare. Şi acest palat, ca şi primul de altfel, denumit — la această vreme Curtea veche — a fost de mai multe ori distrus şi apoi refăcut. În anul 1812, construcţia a ars pînă la temelie şi de atunci a fost numită „Curtea arsă“. Săpăturile făcute în anii din urmă pe terenul ocupat cîndva de Curtea arsă au dat posibilitatea identificării zidurilor de incintă ale construcţiei şi cercetarea a două galerii lungi, care probabil că în trecut comunicau cu palatul. Tot prin cercetări arheologice s-au identificat alte două pivniţe mari, situate în actuala stradă Putul cu apă rece.

În afară de aceste două curţi domneşti amintite, în Bucureşti, de-a lungul anilor, au mai existat şi alte case şi palate domneşti. Astfel, casele de la Radu Vodă, înălţate de Alexandru Mircea şi Mihnea Turcitul, erau construite după un plan dezvoltat în jurul unei mari săli centrale cu bolţi şi arcuri transversale, fapt constatat de altfel şi cu ocazia cercetărilor arheologice. După un sistem asemănător, au fost ridicate de către Mihai Viteazul, înainte de a fi domn (1589—1591), şi casele aflate în preajma mănăstirii Mihai Vodă. Şerban Cantacuzino (1680—1682) a zidit o dată cu mănăstirea de la Cotroceni un alt palat domnesc. O construcţie mai modestă, formată numai din 7 camere şi o cuhnie, acoperită cu şindrilă, au fost casele domneşti de la mănăstirea Plumbuita, zidite de Matei Basarab, o dată cu refacerea mănăstirii în anii 1646—1647.

Din timpul domniilor fanariote datează casele domneşti de la mănăstirea Văcăreşti, construite de domnul N. Mavrocordat (1719—1722). Aceste case erau prevăzute cu un foişor.

Casele boiereşti, menţionate în Bucureşti pentru prima dată documentar în sec. al XVI-lea, au păstrat de-a lungul secolelor stilul tradiţional românesc. Printre primele construcţii de acest gen sînt cunoscute casele bolovănite din piatră ale lui Dan vistierul, Dobromir banul şi Vlad pîrcălabul etc. În sec. al XVII-lea, casele boiereşti devin mai mari, mai spaţioase, clădite pe o pivniţă împărţită pe compartimente. Aceste case erau lucrate de meşteri autohtoni, precum şi de meşteri aduşi din Transilvania. Dintre casele boiereşti amintim pe a Dudeştilor, denumită astfel după proprietarii ei din sec. al XVIII-lea, zidită în preajma anului 1630 de către postelnicul C. Cantacuzino. Construcţia avea o pivniţă mare, iar deasupra era prevăzută cu o serie de camere cu bolţi şi arcuri de descărcare.

O altă construcţie din Bucureşti, care cuprindea 30 camere, depistată prin cercetări arheologice, este aceia situată lîngă actualul pod Mihai Vodă. Casa datează de la începutul sec. al XVIII-lea.

În afară de casele domneşti şi boiereşti, în epoca feudală s-au construit şi case aparţinînd orăşenilor. La început, acestea erau con-

1 D. Fotino, *Istoria Daciei*, I, Buc., 1859, p. 182.

struite din paiantă, iar mai tîrziu din cărămidă, fiind prevăzute cu cerdac sprijinit pe stîlpi de lemn, ca de exemplu : casa Melic (1760), cea mai veche casă păstrată pînă în prezent în București, precum și casele din: str. Mircea Vodă, Calea Văcărești, str. Bradului etc.

În timpul domniei lui C. Brîncoveanu, în arhitectura românească se conturează un stil nou — stilul brîncovenesc. Dintre impunătoarele con-

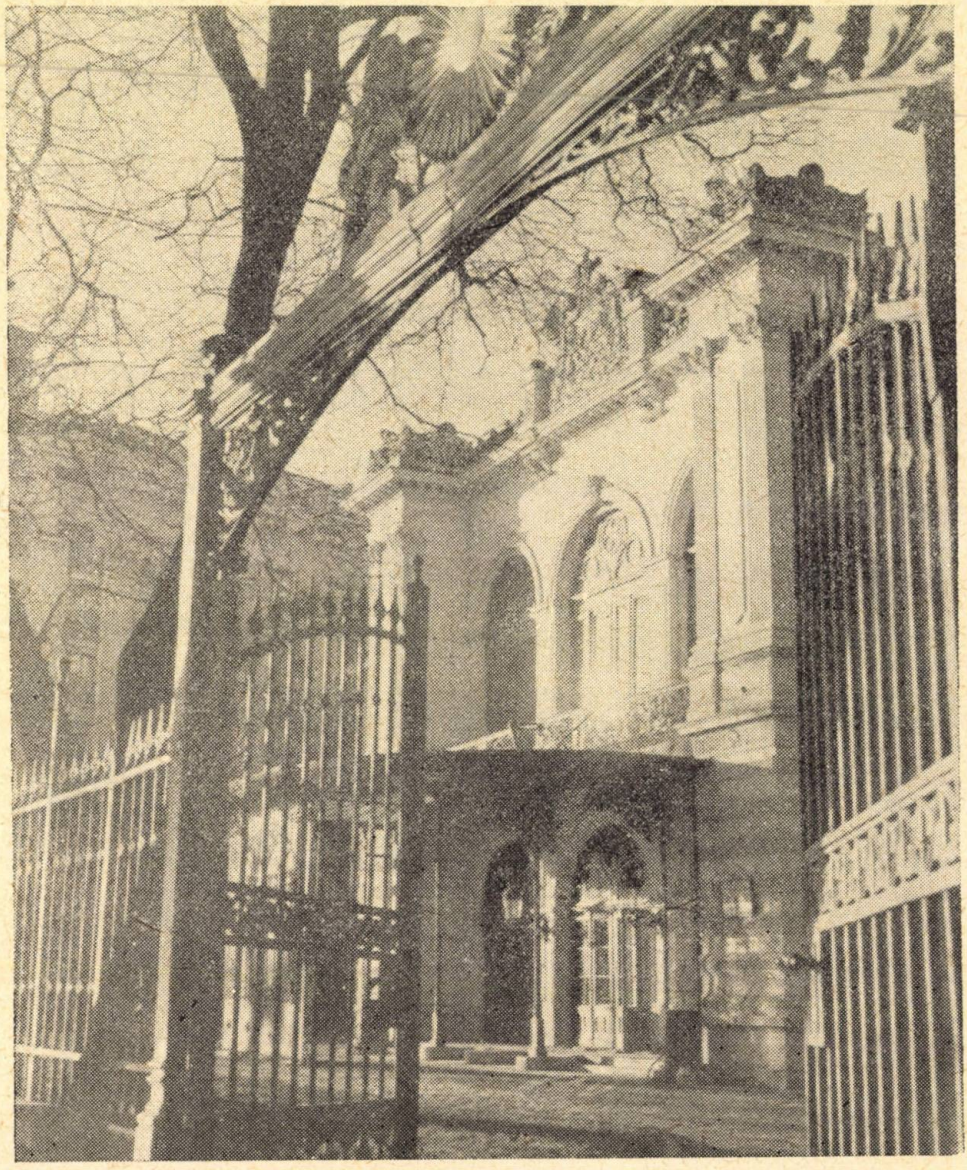

Palatul Suțu

Casă din str. Bradului din sec. XVIII—XIX.

strucţii civile ale domnului, în Bucureşti, se păstrează numai palatul de la Mogoşoaia, terminat la 20 sept. 1702. Avînd o formă dreptunghiulară, palatul este compus din subsol, parter şi un etaj, la care se ajungea printr-o scară exterioară de lemn. Măreţia acestei construcţii o dă linia simplă în care este ridicat, precum şi loggia inspirată din arta apuseană.

Domnul C. Brîncoveanu a mai clădit pe locul fostelor case ale lui Preda Brîncoveanu un palat pentru oaspeţi, situat la poalele Mitropoliei. Călătorul Chisthull, în anul 1702, îl descrie ca fiind o construcţie frumoasă, încăpătoare, acoperită cu şindrilă şi înconjurată de o grădină mare, situată în apropierea palatului domnesc (Curtea veche).

În perioada turco-fanariotă, în arhitectura bucureşteană se resimt puternice influenţe ale stilului oriental. Aceste elemente orientale pot fi văzute mai ales în construcţia caselor prevăzute cu foişoare şi sacnacsiuri, precum şi în decorarea interioară a camerelor. Aceste case erau înconjurate cu grădini întinse, cuprinzînd după model turcesc şi chioşcuri.

Pe lîngă clădiri particulare, în sec. XVIII şi XIX, s-au ridicat şi o serie de construcţii de interes obştesc : Turnul Colţea (1714—1715), spitalele : Colţea (1704), Pantelimon (1752), Dudeşti (1796), Filantropia (1812) etc., foişoare de foc, precum şi o serie de hanuri. După anul 1800, influenţa occidentală se resimte tot mai puternic în arhitectură. Ca urmare a dezvoltării relaţiilor de producţie capitaliste, începe un puternic progres de modernizare. Prin intermediul unor arhitecţi şi

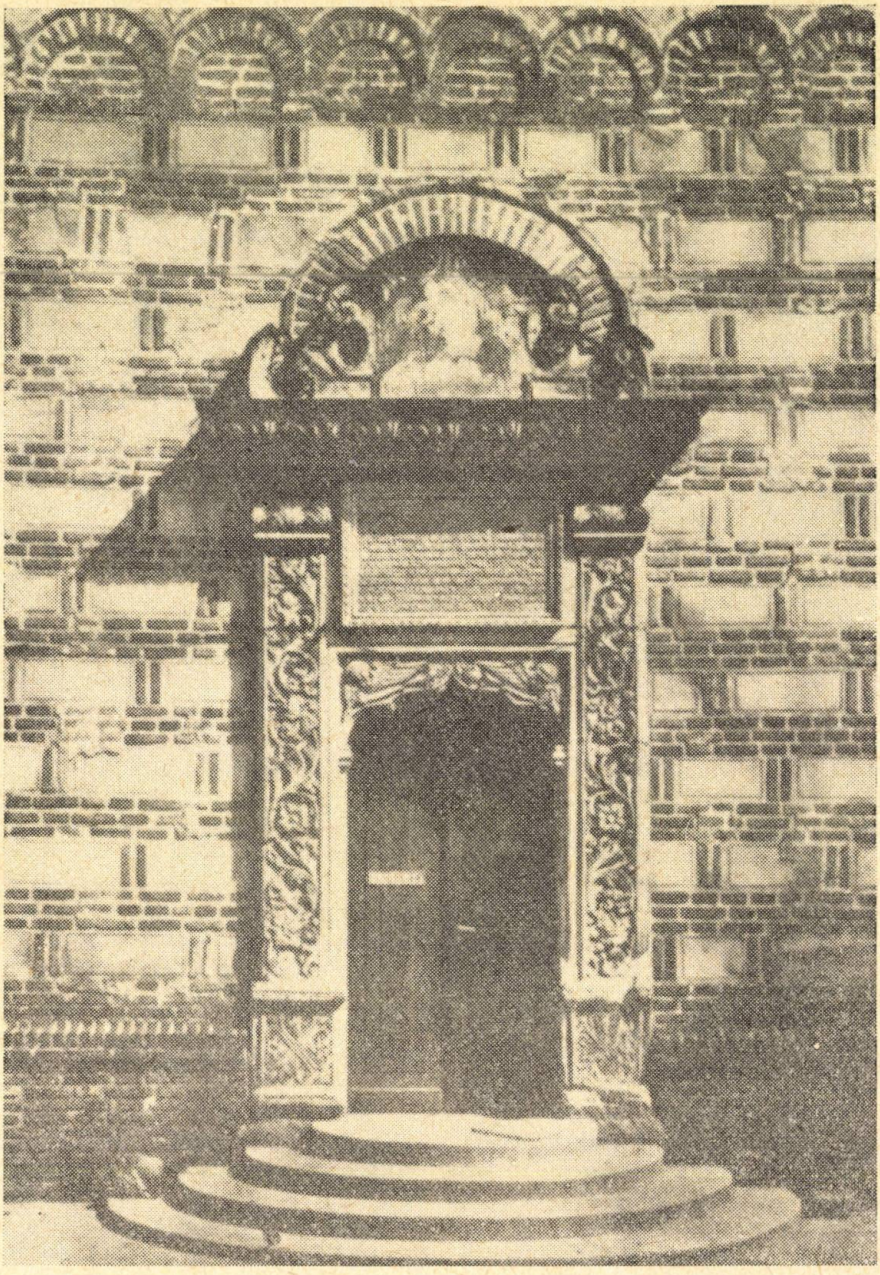

Portalul bisericii Curtea Veche ridicată de Mircea Ciobanul în 1545—1554, cel mai vechi monument religios din Bucuresti.

meşteri italieni, nemţi şi francezi, casele boierilor sînt construite după model apusean, aşa cum sînt : palatul Ghica Tei (1822), ridicat de Grigore Ghica, casa Suţu, construită de postelnicul Costache Suţu (1832), palatul ridicat de Barbu Ştirbei înainte de 1835, casa Dinicu Golescu, reşedinţa domnească de mai tîrziu ş.a.

Ca şi arhitectura civilă, arhitectura religioasă bucureşteană a cunoscut în orînduirea feudală o continuă evoluţie. În perioada feudalismului dezvoltat, stilul edificiilor religioase este influenţat de arta bizantină sau sud-dunăreană. Cel mai vechi monument de acest gen cunoscut este biserica mănăstirii Tînganu, ridicată de Radu cel Frumos (1462—1474). Edificiul a fost construit din bolovani şi cărămidă, înscriind un plan treflat. În sec. al XVI-lea, bisericile bucureştene au urmat în genere acelaşi plan, fiind construite din cărămidă şi avînd pereţii exteriori împărţiţi în registre (bisericile Curtea Veche, Mărcuţa, Mihai Vodă, Plumbuita etc.). În cursul sec. al XVII-lea, în Bucureşti sînt ridicate o serie de biserici şi mănăstiri, atît de către domnitori, cît şi de boieri sau orăşeni. Cele mai importante edificii din această perioadă sînt : mănăstirea Radu Vodă, refăcută de Radu Mihnea începînd din 1613 pe locul fostei mănăstiri Sf. Troiţă distrusă de turci în 1595, mănăstirea Sf. Apostoli, Mitropolia a cărei construcţie a fost începută în 1656 de către Constantin Şerban, mănăstirea Cotroceni, biserica Doamnei ş.a.

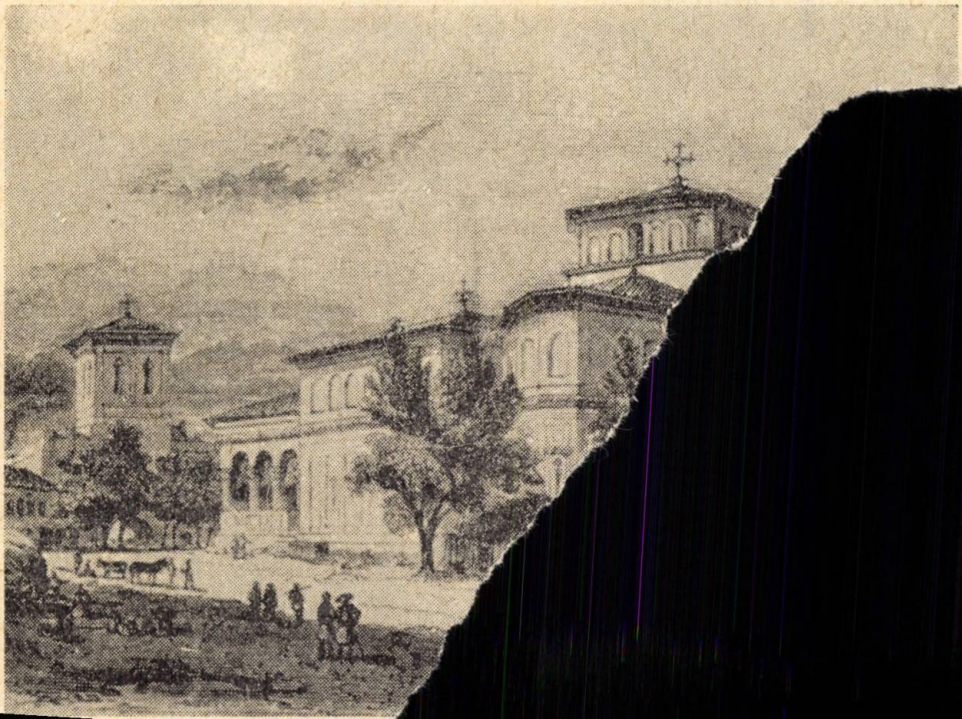

ăstirii Mărcuta

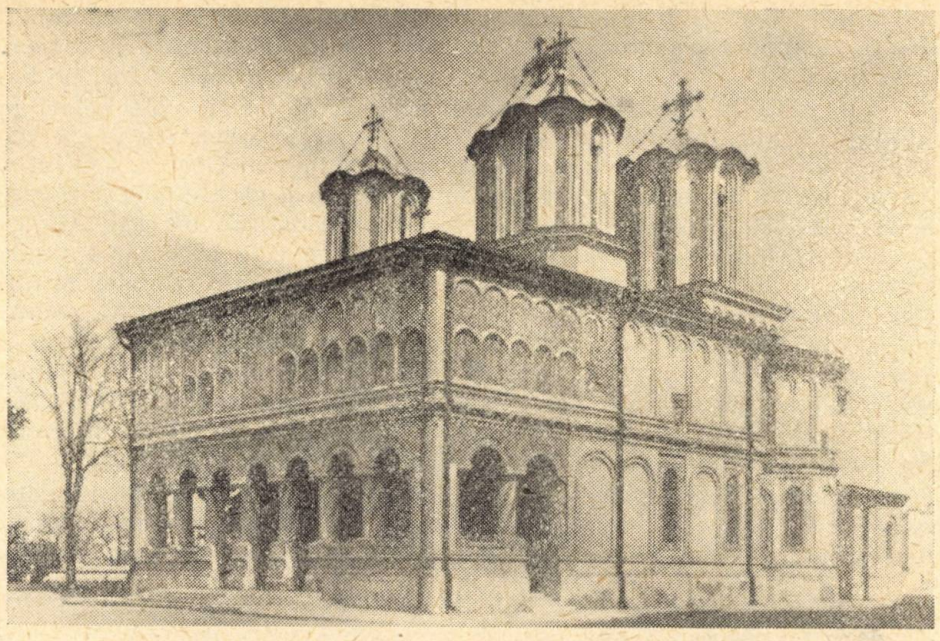

Mitropolia din București, construcție începută de Constantin Șerban (1654—1658) pe locul unei biserici mai vechi de lemn, și terminată de Mihail Radu (1658—1659)

La sfîrșitul sec. al XVII-lea, în arhitectura religioasă pătrund tot mai puternic elemente ale stilului Renașterii și al Barocului, un rol de seamă în răspîndirea acestora avîndu-l boierii ctitori Cantacuzini și domnitorul C. Brîncoveanu. Cu meșteri autohtoni, cărora li se alătură meșteri italieni, sîrbi etc., au fost construite biserici și mănăstiri al căror stil a rezultat din împletirea elementelor tradiționale locale cu cele occidentale. În stilul numit „brîncovenesc" sînt realizate bisericile Colțea, Crețulescu, Stavropoleos, mănăstirea Antim, ctitoria mitropolitului Antim Ivireanu ș.a.

În deceniile următoare, în București, deși se construiesc multe biserici de către tîrgoveți, ele nu prezintă un interes arhitectonic deosebit.

În timpul domniei lui N. Mavrocordat a fost ridicată mănăstirea Văcărești, terminată definitiv în anul 1722. De o rară frumusețe sînt decorațiile celor patru coloane, care despart pronaosul de naosul acestei biserici, precum și coloanele exterioare din pridvor.

În sec. al XIX-lea, intensificarea contactului cu cultura occidentală a influențat și arhitectura religioasă ; dintre curentele occidentale amintim neoclasicismului italian (biserica Teiul Doamnei). În genere, în acest secol comparativ cu secolele precedente, se observă o decădere a arhitecturii religioase.

Sculptura în această perioadă s-a manifestat mai mult în domeniul ornamentației monumentelor, materialele folosite fiind piatra și lemnul. Dintre motivele figurative predominau cele vegetale compuse

din : frunze, flori și fructe, precum și cele animaliere, ca de exemplu, grifonul susținînd pisania mănăstirii Colțea. Aceste elemente s-au concentrat la mijlocul sec. al XVII-lea pe chenarele ușilor și ferestrelor, pe balustradele pridvoarelor, la capitelurile, fusurile și bazele coloanelor. În sculptură au fost împrumutate și elemente ale artei Renașterii și ale Barocului, care pot fi văzute la portalul bisericii Fundenii Doamnei. O influență importantă în motivele sculpturale au avut-o și cărțile populare care circulau. Astfel, capitelurile coloanelor din pridvorul bisericii Colțea cuprind o ilustrație a „Fiziologului". Înfloritoare este în această vreme și sculptura în lemn ; pe această linie s-au realizat tîmple, jilțuri, strane, tetrapoade etc. Dintre sculpturile în lemn, reprezentativă pentru arta sec. al XVII-lea, este aceea a paraclisului Mitropoliei, precum și tîmpla mănăstirii Cotroceni, unde ca element de ornamentație se întîlnește știuletele de porumb. Cu o deosebită artă, meșterii vremii au împodobit ușile monumentelor, ale căror suprafețe sînt îmbrăcate în întregime cu stuc policromat (ușile mănăstirilor Cotroceni și Colțea).

La sfîrșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea, datorită avîntului pe care l-a luat arhitectura, s-au format pe lîngă mănăstiri o serie de meșteri zugravi. Astfel, cei mai importanți zugravi ai

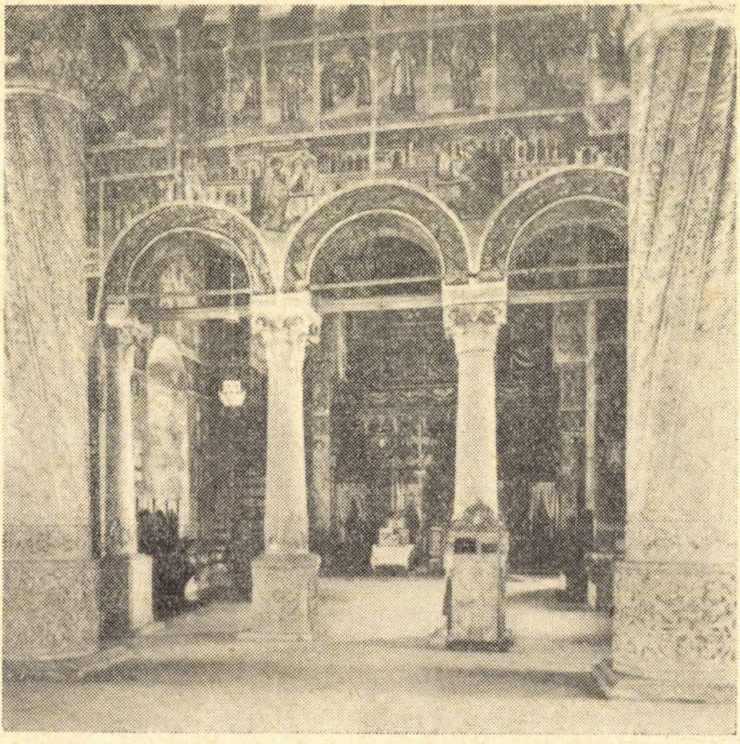

Interiorul bisericii Văcărești, unul din cele mai importante edificii ridicate în prima jumătate a sec. al XVIII-lea în București

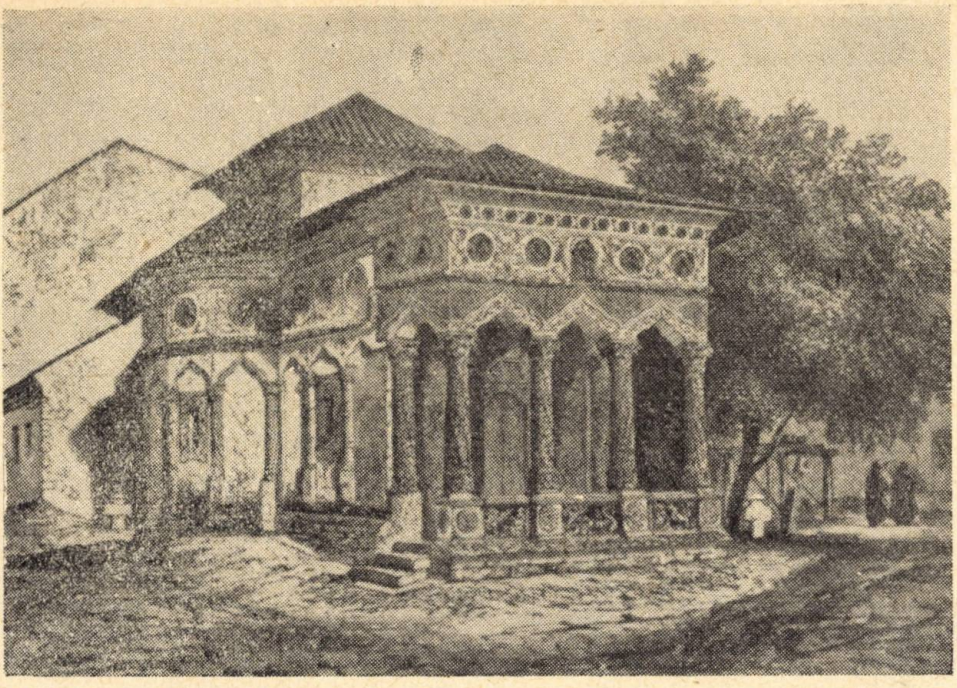

Biserica Stavropoleos, clădită de Ioanichie arhimandritul în anul 1724. Monumentul păstrează o frumoasă decoraţie exterioară (Desen de *Lancelot*)

acestei perioade sînt : Pîrvul Mutu, care locuia în mahalaua Broşteni şi Constantin Zugravul.

Pîrvul Mutu este autorul unor remarcabile ansambluri picturale, care decorau ctitoriile domneşti şi ale boierilor Cantacuzini (biserica Sf. Gheorghe Nou, Fundenii Doamnei şi Colţea). Contemporan cu el este Constantin Zugravul, grec împămîntenit aici, care a realizat o serie de picturi în biserici (biserica Doamnei).

În cursul sec. al XVIII-lea, din rîndul zugravilor se separă cei de icoane (zugravi de subţire), numiţi mai tîrziu pictori. Ei lucrau la început numai icoane, apoi au început să facă şi portrete. La sfîrşitul sec. al XVIII-lea, cel mai cunoscut pictor a fost I. Venier, starostele breslei cu acelaşi nume. El pictează o compoziţie de ansamblu, reprezentînd pe N. Mavrogheni însoţit de curtea sa.

La începutul sec. al XIX-lea, pictorii din Bucureşti s-au eliberat de influenţa picturii religioase, exemplu ca atare fiind Nicolae Polcovnicul. În perioada Regulamentului Organic, în Bucureşti şi-au găsit adăpost pentru un timp, desfăşurînd o bogată activitate, şi pictori străini. Menţionăm pe Carol Vallenstein, ani de zile profesor de desen la Colegiul Sf. Sava. Lui i se datoreşte şi primul manual tipărit de „Elemente de desen şi arhitectură", alcătuit pe timpul cînd se afla în Bucureşti. Un rol important în dezvoltarea artelor plastice l-a avut I. A. Schoefft, care a deschis o expoziţie de pictură la Colegiul Sf. Sava şi Anton Chladek, ale cărui producţii au contribuit la laicizarea picturii româneşti.

Artele aplicate

Avînd în vedere arta tradiţională, miniaturile de pe manuscrise, broderiile şi argintăria au căpătat rînd pe rînd elemente noi proprii artei orăşeneşti.

Miniaturistica semnalată pe documentele bucureştene încă din sec. al XVI-lea cunoaşte o deosebită dezvoltare la sfîrşitul sec. al XVII-lea şi începutul sec. al XVIII-lea. Miniaturile erau lucrate în special de călugări şi grămătici domneşti. În sec. al XVIII-lea, ele însoţesc şi actele de cancelarie cu conţinut laic, unele cronici şi cărţi populare, cu care prilej pe lîngă motive ornamentale, geometrice, apar şi elemente artistice florale şi animaliere. Pe un Erotocrit, ilustrat de Petrache logofătul din Bucureşti, se află înfăţişată o petrecere cu lăutari, alături de alte diferite scene din viaţa laică. Aceasta este o realizare deosebit de importantă. Alţi miniaturişti au fost Constantin săidăcarul, Popa Stanciu de la biserica Toţi Sfinţii, Popa Flor de la şcoala Sf. Gheorghe Vechi etc.

La începutul sec. al XIX-lea se perindă prin Bucureşti şi miniaturişti străini, care lucrau pe email, cum a fost Henri de Mondonville, ce executa nu numai portrete, ci şi motive artistice pe obiecte de metal.

O valoare deosebită în arta medievală o au broderiile. Încă din sec. al XVI-lea în broderia liturgică se cunosc atît scene religioase, cît şi portrete de domni sau de boieri. Deosebit de iscusite sînt executate portretele domnului Şerban Cantacuzino şi ale familiei sale, cusute în aur şi argint, după epitafele de la biserica Doamnei şi mănăstirea

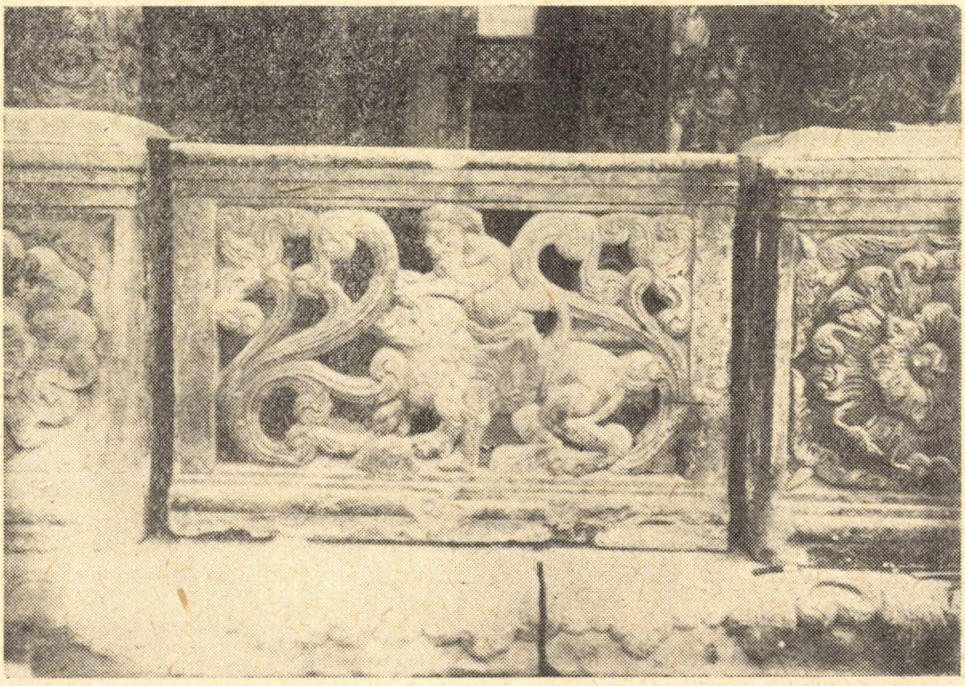

Balustrada pridvorului bisericii Stavropoleos (detaliu)

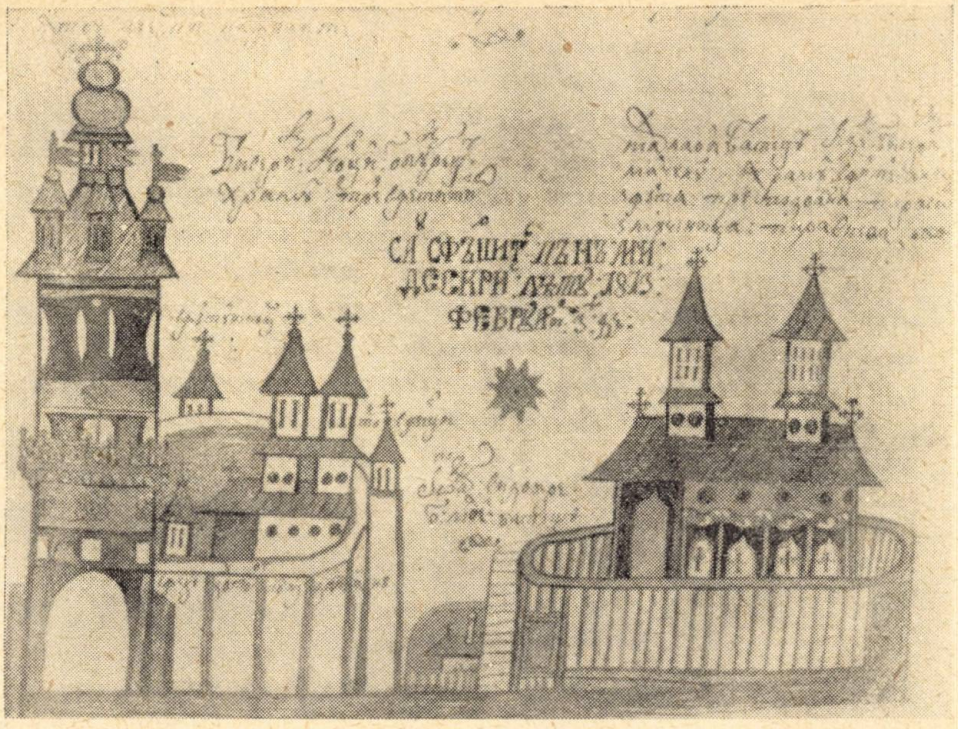

Turnul Colţei (miniatură de Ion sin Dobre cojocarul (Orig. Bibl. Acad.)

Cotroceni. În timpul lui Constantin Brîncoveanu şi în perioada următoare, broderia în aur şi argint s-a dezvoltat prin aplicarea ei pe stofe şi pe mătase, de preferinţă de culoare roşie, cumpărate din străinătate.

Cît priveşte argintăria, ea era destinată la început pentru împodobirea lăcaşurilor religioase, a interioarelor curţii domneşti, precum şi a caselor boiereşti. Mult timp, ea a fost lucrată la Braşov, unde meşteşugul argintăriei atinsese un înalt nivel artistic. Cele mai masive comenzi se cunosc din vremea lui C. Brîncoveanu. Multe din obiectele de argint executate la Braşov, făceau parte la începutul sec. al XVIII-lea din inventarul mănăstirilor şi bisericilor bucureştene : Cotroceni, Văcăreşti, Sf. Gheorghe Nou, Colţea, Creţulescu etc. Ulterior se formează meşteri argintari locali. Printre aceştia, cei mai cunoscuţi sînt : Gheorghe zlătarul (1777), Enache argintarul (1775), starostele breslei argintarilor şi alţii.

Artele aplicate au decăzut la începutul sec. al XIX-lea. Miniaturile au fost mai mult înlocuite cu frontispicii tipărite, iar obiectele de broderie şi argintăriile cu mărfuri manufacturate, provenite din import.

Cultura în Bucureşti a parcurs de-a lungul secolelor un drum greu, pornind de la o cultură cu baze religioase şi ajungînd în preajma revoluţiei din 1848, la o cultură naţională, în plină dezvoltare, cu rădăcini puternice în toate formele de manifestare.

PARTEA a III-a

ORAȘUL BUCUREȘTI ÎNTRE ANII 1848 — 1918

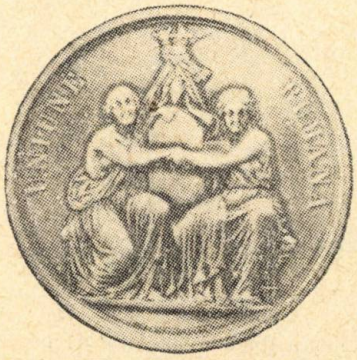

Vigneta de pe pag. 239
Uniunea română, medalie de bronz

Cap. 1. ANUL REVOLUȚIONAR 1848 ÎN BUCUREȘTI

Orașul București și-a înscris numele în rîndul marilor centre europene ale revoluției de la 1848. După cum arăta F. Engels, Capitala Țării Românești a format, alături de Varșovia și Debrețin hotarul răsăritean al ultimelor avanposturi revoluționare [1]; amploarea și ecoul evenimentelor petrecute în vara anului 1848 la București îndreptățesc pe deplin această apreciere.

Revoluția de la 1848 din Țara Românească, al cărui principal centru a fost orașul București, este rezultatul dezvoltării forțelor de producție, care, spre sfîrșitul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, căpătînd un ritm tot mai accelerat, intraseră în conflict cu relațiile de producție feudale.

Burghezia în ascensiune, interesată să obțină noi poziții economice și să cucerească puterea politică din mîinile boierimii, s-a sprijinit la orașe pe lucrătorii atelierelor, manufacturilor și fabricilor, iar la sate pe țărănimea clăcașă, forța socială de bază a revoluției.

Orașul București, ca centru și principal teatru al evenimentelor de la 1848 din Țara Românească, a fost arena pe care s-au înfruntat toate clasele și păturile societății românești de atunci. Împotriva boierimii și a aparatului ei de dominație politică s-au ridicat burghezia, forța conducătoare a revoluției și masele muncitoare ale Bucureștilor.

Alături de acestea și de păturile burgheziei bucureștene — negustori, meșteșugari, funcționari, intelectuali, membri ai clerului — au participat la revoluție și unele elemente progresiste din rîndurile boierimii.

Însă caracterul radical al mișcărilor și manifestărilor de stradă a fost imprimat de masele muncitoare și în special de tabaci, măcelari, lucrători tipografi, ucenici și calfe din ateliere.

---

1 K. Marx-F. Engels, *Opere*, *9*, Buc., Ed. Politică, 1960, p. 35.

Un element caracteristic îl constituie însă și prezența unor mase importante de țărani la toate marile demonstrații și manifestări politice, care s-au desfășurat în Capitală în timpul celor trei luni de existență a puterii revoluționare.

Referindu-se la natura factorilor care au concurat la izbucnirea revoluției, N. Bălcescu spunea cu deplină îndreptățire : „*Revoluția română de la 1848 n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără trecut și viitor, fără altă cauză decît voința întîmplătoare a unei minorități sau mișcarea generală europeană. Revoluția generală fu ocazia, iar nu cauza revoluției române. Cauza ei se pierde în zilele veacurilor. Uneltitorii ei sînt optsprezece veacuri de trude, suferințe și lucrare a poporului român asupra lui însăși*“ [1].

Într-adevăr, așa cum arăta N. Bălcescu, revoluția generală europeană — în care includea și revoluțiile din țările române — a fost ocazia care a dat impuls factorilor interni, hotărîtori, să intre în acțiune și să determine cursul evenimentelor.

Procesului dezvoltării istorice a capitalismului, care subminase pas cu pas baza social-economică a orînduirii feudale, i se adăugase în anii 1840—1848, acțiunea de pregătire a revoluției, desfășurată în București, ca și în restul țării, de elementele revoluționare ale generației pașoptiste în frunte cu N. Bălcescu. Formele organizatorice ale acestei acțiuni pregătitoare fuseseră stabilite încă din 1843, cu ocazia înființării societății secrete revoluționare „Frăția“.

Conducerea asociației precum și manifestările ei ajunseseră în anul 1848 într-un stadiu înaintat ; cele mai radicale forțe ale revoluției erau în același timp și cel mai bine organizate. Este semnificativă în acest sens situația din unele mahalale în care tabacii și măcelarii fuseseră organizați în grupe de 10—20 de frății. Forța și promptitudinea cu care au reacționat masele populare în diferitele împrejurări ale revoluției au arătat limpede că activitatea organizatorică a „Frăției“ a fost temeinică și îndelungată în perioada anterioară revoluției.

Începutul revoluției

Știrile despre marile evenimente din apusul și centrul Europei din primele luni ale anului 1848, precum și vestea celor petrecute în capitala Moldovei și în Transilvania au fost primite la București cu sentimente diferite. Populația mahalalelor, cercurile revoluționare și în general toate clasele și categoriile sociale interesate în înlăturarea pe cale revoluționară a regimului regulamentar au înțeles că se apropie momentul trecerii la acțiune. În tabăra reacțiunii se vădesc semne de adîncă îngrijorare și teamă. Situația încordată din Capitală tinde să se transforme în orice moment într-o izbucnire revoluționară. Fără a lua încă forma deschisă a demonstrațiilor de stradă sau a altor manifestări violente, publice, mișcarea revoluționară își croiește drum cu repeziciune, cuprinde masele, își intensifică activitatea propagandistică și organizatorică, se pregătește de asalt.

---

1 N. Bălcescu, *Opere*, I, Buc., 1953, p. 307.

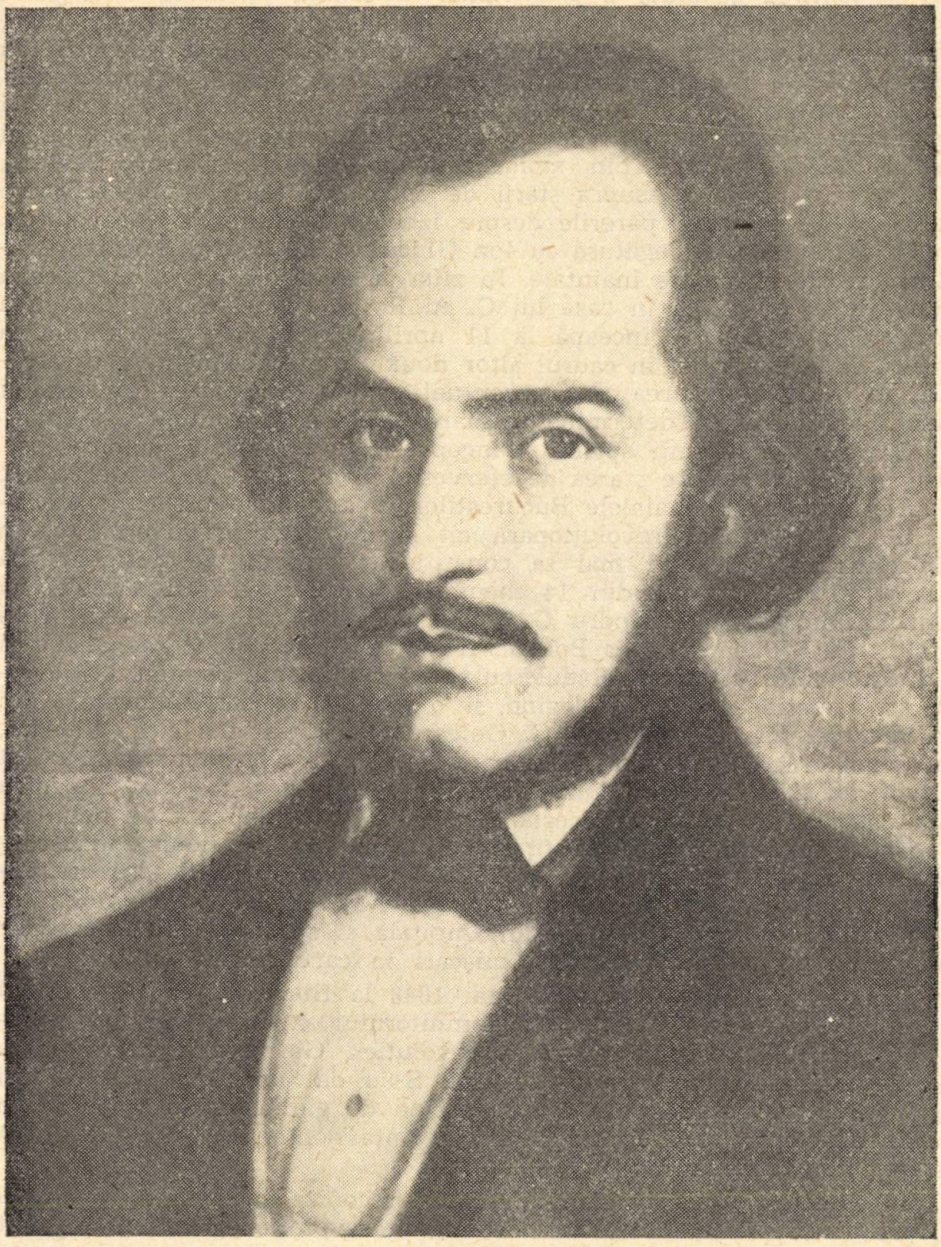

Nicolae Bălcescu
(portret în ulei de *Gh. Tattarescu*. Original M.I.B.)

În nopțile lui martie 1848 apar pe zidurile Capitalei manifeste cerînd *„...abolirea generală a privilegiilor boierimii, formarea unei gărzi civice și libertatea presei"* [1]. Consulul Franței la București, de Nion, informa pe Lamartine, ministrul de externe al Republicii Franceze, că mișcarea de la București urmărea independența țării și reforma radicală a instituțiilor. La începutul lunii aprilie, activitatea conspirativă capătă un puternic impuls prin sosirea la București, de la Paris, a lui Nicolae Bălcescu. Încă din momentul debarcării la Turnu Severin, N. Bălcescu, informat asupra stării de spirit din țară și îndeosebi din București, își exprimă părerile despre izbucnirea iminentă a revoluției. Ajuns în Capitală, ia legătura cu Ion Ghica, C. A. Rosetti, Nicolae Crețulescu și alte elemente înaintate. În ziua de 8 aprilie a avut loc prima adunare secretă ținută în casa lui C. A. Rosetti, la care N. Bălcescu a cerut ca insurecția să înceapă la 11 aprilie, propunere pe care o va susține că la 9 aprilie, în cadrul altor două ședințe. Elementele șovăielnice, invocînd așteptarea unui eventual ajutor din partea guvernului francez, au reușit să determine amînarea trecerii la acțiune.

Către sfîrșitul lunii aprilie și începutul lunii mai, evenimentele se precipită. Știrile despre starea de efervescență din orașele și satele țării, ca și agitația din mahalalele Bucureștilor produc o intensificare a activității atît în tabăra revoluționară cît și în cercurile guvernante. În prima jumătate a lunii mai se constituie Comitetul revoluționar. La 17 mai el era compus din 14 membri : Ion Ghica, frații Nicolae și Costache Bălcescu, Alexandru G. Golescu (Negru), C. A. Rosetti, frații D. și I. C. Brătianu, Cezar Bolliac, frații Nicolae, Ștefan, Alexandru și Radu C. Golescu, I. Eliade Rădulescu și I. Cîmpineanu. Comitetul a adoptat proclamația revoluției, alegînd și o comisie executivă formată din trei membri : N. Bălcescu, A. G. Golescu (Negru) și I. Ghica. Ulterior, Ion Ghica, fiind trimis ca „agent confidențial" la Constantinopol, a fost înlocuit cu C. A. Rosetti. Ziua declanșării revoluției a fost fixată pentru data de 9 iunie. În timpul acesta, reacțiunea era dominată de neliniște și teamă. „Dezordinile" de la sfîrșitul lunii martie, menționate în corespondența lui Gh. Bibescu cu Pavel Kiselev, ca și știrile despre pregătirile ce se făceau în tabăra revoluționară, l-au determinat pe domnitor să sporească efectivele poliției din Capitală și să ia măsuri severe de preîntîmpinare a unor eventuale mișcări în cartierele orașului.

Generalul Duhamel, sosit în mai 1848 la București cu instrucțiuni din partea guvernului țarist, cere domnitorului să ia noi măsuri represive pentru a preveni izbucnirea revoluției. Garnizoana București a fost de fapt pusă în stare de alarmă. S-au dat ordine severe ca toți comandanții de batalioane să stea pe rînd de gardă la cazarmă, iar la caz de nevoie să vină cu trupa la reședința domnească, unde fuseseră instalate două tunuri.

În vederea aplicării planului, care preconiza izbucnirea revoluției în mai multe puncte ale țării concomitent, revoluționarii și-au împărțit locurile de acțiune. Spre Valea Prahovei, acolo unde cu ani în urmă avuseseră loc ridicări ale ciocănarilor de la ocna Telega, s-a îndreptat Nicolae Bălcescu. Fiind împiedicat de către colonelul Banov, trimis pe

1 *Anul 1848 în Principatele Române*, I, Buc., 1902, p. 161.

Un grup de revoluționari purtînd steagul cu deviza revoluției din 1848: „Dreptate—Frăție". (acuarelă de *C. Petrescu*)

urmele sale de Bibescu Vodă pentru a-l aresta, N. Bălcescu n-a reușit să înceapă acțiunea revoluționară la 9 iunie pe Valea Prahovei așa cum era stabilit [1]. În zilele următoare a fost ajutat de C. Telegescu, de căpitanul Al. Cristofi, comandantul închisorii politice din Telega și de pictorul Negulici, care activa la Ploiești. În județul Vîlcea, la Ocnele Mari, a plecat Costache Bălcescu. În satul de la confluența Oltului cu Dunărea, Islaz, unde avea să izbucnească scînteia revoluției pașoptiste, au sosit în mod tainic, la începutul lunii iunie, I. Eliade Rădulescu, Ștefan Golescu și Christian Tell, care, cu concursul lui Gh. Magheru, cîrmuitorul județului Romanați, al căpitanului N. Pleșoianu, comandantul companiei din Islaz și al preotului Radu Șapcă din Celei, preot ridicat din rîndul țăranilor clăcași, trebuiau să înceapă revoluția [2]. În dimineața zilei de 9 iunie, cîteva sute de țărani adunați pe cîmpia Isla-

1 *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 653.
2 *Istoria României*, IV, p. 69.

zului ascultau cu înfrigurare cele 21 „ponturi" ale proclamației [1], care prevedea desființarea rangurilor boierești, egalitatea în drepturi politice, contribuție generală după venitul fiecăruia, împroprietărirea țăranilor etc. Masele țărănești adunate la Islaz au jurat să lupte pentru înfăptuirea reformelor cuprinse în proclamație și în primul rînd pentru aplicarea articolului 13, care prevedea emanciparea și împroprietărirea țăranilor. Astfel, primind consfințirea din partea poporului, proclamația de la Islaz a devenit constituție. În entuziasmul general s-a constituit acolo primul guvern provizoriu [2].

În cursul aceleiași zile s-a trimis lui Gheorghe Bibescu o scrisoare prin care noul guvern îl invita să fie alături de cauza revoluției. Drept răspuns, domnul intensifică măsurile represive în București. Agia lucra cu înfrigurare, capii revoluției erau căutați pretutindeni.

În seara zilei de 9 iunie, în timp ce Gh. Bibescu își făcea plimbarea la șosea, asupra sa și asupra marelui vornic Al. Vilara, care-l însoțea, au fost trase focuri de pistol de către trei călăreți [3]. Atentatorii erau tinerii revoluționari : Gr. Pereț, D. Crețulescu și Al. Paleologu. Acțiunea lor, rămasă de altfel fără efect, glonțul atingînd doar epoletul domnitorului, nu se încadra în acțiunea de organizare a mișcării. Atentatul — ivit în atmosfera încărcată de atunci — a contribuit la precipitarea evenimentelor. Din seara aceea începu însă un nou val de arestări. Noaptea de 9 spre 10 iunie a fost o adevărată vînătoare de revoluționari.

A doua zi, criza politică din Capitală evoluă cu deosebită rapiditate. În dimineața zilei de 10 iunie, Gh. Bibescu arătă ofițerilor garnizoanei București, epoletul lovit de glonțul atentatorilor, cerîndu-le sprijinul pentru reprimarea oricăror tentative revoluționare. El întîmpină însă atitudini evazive. Domnitorul înțelese că nu putea conta nici măcar pe majoritatea corpului ofițeresc. Atunci el făcu o nouă manevră politică, încercînd să-i înarmeze pe comercianți și să formeze cu ei o gardă orășenească. Și această tentativă a eșuat. Între timp, în casa lui Axente Sever din mahalaua Dobroteasa, toți capii revoluției rămași nearestați, hotărîră declanșarea mișcării în București pentru a doua zi, 11 iunie, la ora 4 după amiază.

În zorii zilei de 11 iunie, căpitanul Fărcășanu a coborît din căruța de poștă în curtea cazărmii Sf. Gheorghe, de pe Calea Plevnei de azi, aducînd amănunte despre cele petrecute la Islaz. El făcu în fața ofițerilor o relatare asupra impunătoarei manifestații de la Islaz, adoptării proclamației și constituirii guvernului provizoriu.

Domnitorul ordonă îndată adunarea garnizoanei, iar la orele 11 sosi la cazarmă și trecu în revistă trupa. Ținu apoi ostașilor un lung discurs în care încerca să-i atragă, sondînd totodată starea de spirit. Începută aparent favorabil, solemnitatea se termină însă printr-un eșec

---

1 Exemplarul original care a fost citit la Islaz, cu semnăturile autografe ale conducătorilor adunării, se găsește la Muzeul de istorie a orașului București.

2 Primul guvern provizoriu constituit la Islaz a fost format din I. Eliade, Ștefan Golescu, maiorul Christian Tell, căpitanul N. Pleșoianu și popa Radu Șapcă. (Cf. *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 502).

3 *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 502—503.

Guvernul provizoriu format la Islaz la 9 iunie 1848 din Ion Eliade, Ştefan Golescu, popa Radu Şapcă, maiorul Christian Tell şi căpitanul N. Pleşoianu

pentru Gh. Bibescu. Căpitanul Fărcăşanu ieşi din front şi-i ceru să primească constituţia pe care a *„decretat-o poporul romîn“* [1]. Aceasta punea într-un fel nou problema puterii : domnitorul, şeful oficial al statului şi singurul în drept pînă atunci să emită decrete, era deodată invitat să se supună unei legi supreme a ţării, făurită împotriva voinţei şi fără participarea lui. Simţind starea generală de spirit a ostaşilor, Gh. Bibescu ocoli răspunsul direct la această problemă crucială, adoptînd o atitudine echivocă. Discursul său dădea clar de înţeles că nu poate răspunde acestui afront adus prerogativelor sale.

Simpatizanţii revoluţiei traseră concluzia pe loc. Ofiţerul de jurnă Enache Dimitriu se repezi în cancelaria regimentului unde erau drapelele, aduse unul din ele şi-i ceru Domnului să jure că armatele străine contrarevoluţionare nu vor intra în ţară. De fapt se cerea lui Gh. Bibescu jurămînt că el nu va chema trupele străine. Domnitorul se supuse ; el fu silit să scoată şapca, să sărute drapelul şi să jure pe viaţa lui şi a soţiei sale că nu vor intra invadatorii străini în ţară. Apoi plecă din cazarmă.

Mulţimea care urmărea scena, privind printre ulucile ce împrejmuiau cazarma, se împrăştie prin oraş răspîndind vestea celor văzute şi auzite acolo. În această atmosferă se auziră către orele amiezii bătăile clopotului Mitropoliei. Din toate mahalalele Capitalei, poporul se revărsa către centru. La orele 16, conform planului stabilit, de pe o tribună improvizată pe strada Lipscani, în faţa prăvăliei lui Dimitrie Danielopol, tînărul cadet Ioan Magheru dădu citire în faţa mulţimii, proclamaţiei revoluţionare [2]. Era de fapt prima manifestaţie publică a revoluţiei pe teritoriul Bucureştilor ; revoluţia îşi înfăţişa deschis, în faţa poporului, ţelurile ei. Centrul oraşului fremăta de entuziasm. Masele muncitoare, tabacii, măcelarii, ucenicii „de pe la toate meseriile“, servitorii, ţăranii din împrejurimi, profesorii, artiştii, negustorii şi alte elemente ale burgheziei revoluţionare ieşiseră în stradă în mase compacte. În actuala piaţă 1848, pe o altă tribună improvizată, poetul Ion Catina dădu citire Constituţiei şi începu să declame versurile incendiare ale marşului său „Pentru patria română“, închinate revoluţiei :

. . . . . .

Toba în piaţă să răsune
Tot românul să s-adune
Ori pe viaţă ori pe moarte
Dulce-i pentru libertate
Un mormînt a cîştiga [3]

Şuvoiul mulţimii începu să se scurgă pe strada Şelari, îndreptîndu-se spre palatul domnesc de la poalele Dealului Mitropoliei. În timpul acesta, mase compacte de ţărani intrau necontenit prin toate barierele oraşului. Către orele 6—7 seara, mulţimea adunată în actuala piaţă a Unirii devenise atît de numeroasă încît, după relatarea unui contemporan, *„din odăile palatului şi pînă în casele Fălcoianului“* [4] nimeni nu

1 *Amintirile colonelului Lăcusteanu*, Buc. 1933, p. 115.
2 *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 545.
3 Biblioteca Acad., secţia manuscrise, foaia volantă 184/1848.
4 *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 545.

mai putea străbate. Mulțimea reuși să pătrundă în palat. În fața acestei grandioase demonstrații politice, Gh. Bibescu, lipsit de sprijinul armatei, semnă către orele 9 seara Constituția și recunoscu noul guvern propus de Nicolae Golescu [1]. Poporul ceru lui Gh. Bibescu să îndepărteze garda militară a palatului; domnul se supuse și de astă dată. Palatul domnesc rămase în paza revoluționarilor.

Sigiliul guvernului provizoriu

Victoria din interiorul palatului domnesc declanșă afară un puternic val de entuziasm. Descriind acest moment istoric din noaptea de 11 iunie, Aron Florian scria lui Gh. Barițiu: *„Muzica militară cînta marseieza română, poporul striga: Să trăiască Constituția! Cocardele naționale se împărțeau pe la toți și stindardele tricolore fîlfîiau în toate părțile“* [2].

În aceeași noapte istorică, revoluționarii arestați au fost puși în libertate, iar membrii guvernului provizoriu — atîți cîți se aflau în București — au fost conduși de mulțimea entuziastă cu muzică și drapele la noul lor sediu instalat în casa Goleștilor de pe podul Mogoșoaiei.

Așadar, evenimentele de la 11 iunie 1848 s-au încheiat cu o strălucită victorie; revoluția era învingătoare pe întreg teritoriul Capitalei și al țării.

La 12 iunie, consulul Rusiei țariste la București, Kotzebue, trimite domnitorului Gh. Bibescu o notă de protest prin care declara că „inovațiile“ (reformele) ce urmau să fie introduse pe baza constituției erau contrare Regulamentului Organic și că din această cauză își întrerupe funcțiunea și părăsește Bucureștii. În aceeași zi apărea la București primul ziar revoluționar, „Pruncul român“, scos de C. A. Rosetti și E. Winterhalder. În noaptea de 13 spre 14 iunie, temîndu-se de a nu fi acuzat de Rusia și Turcia că patronează revoluția și fiind în același timp potrivnic constituției pe care fusese silit de popor s-o semneze cu două zile mai înainte, domnitorul Bibescu abdică și părăsi imediat Capitala, plecînd la Brașov.

După abdicarea domnitorului, în dimineața zilei de 14 iunie, boierii s-au adunat la locuința mitropolitului Neofit pentru a organiza răsturnarea guvernului provizoriu și readucerea pe tron a lui Gh. Bibescu. Agenții

---

1 Compus din: N. Golescu (Departamentul din Lăuntru), Ștefan Golescu (Departamentul Dreptății), colonel I. Odobescu (șef al Oștirii), I. Eliade (Departamentul Credinței), Gh. Magheru (Departamentul Visteriei), N. Bălcescu (secretar al Statului), C. A. Rosetti (șef al Poliției), Cf. *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 513—514.

2 *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 543.

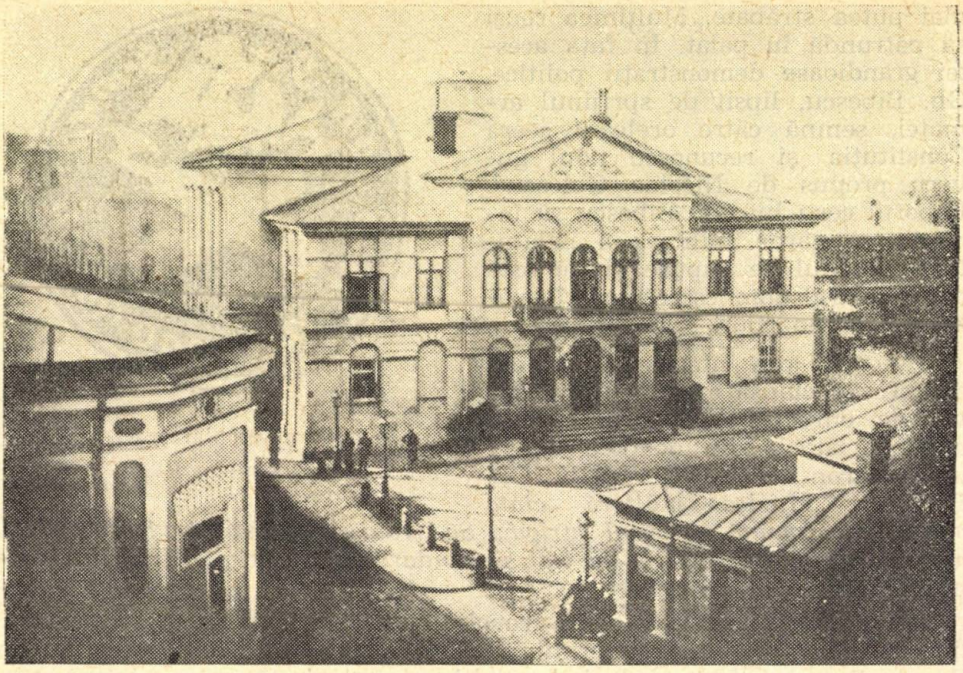

Casele lui Dinicu Golescu de pe Podul Mogoşoaiei, unde a fost sediul guvernului provizoriu

reacţiunii răspîndeau în timpul acesta prin oraş tot felul de zvonuri şi se dedau chiar la provocări şi violenţe.

Dacă acţiunile duşmănoase ale contrarevoluţiei nu au întîmpinat nici o împotrivire din partea guvernului, în schimb masele populare au reacţionat cu promptitudine şi energie. Poporul intră agitat în curtea Mitropoliei şi nu părăsi incinta decît după ce mitropolitul Neofit şi boierii adunaţi la el au jurat credinţă revoluţiei şi au sărutat în faţa mulţimii stindardul tricolor. În aceeaşi zi s-a constituit noul guvern provizoriu numit „vremelnicesc“ [1], menit să conducă ţara pînă la alegerea unui domnitor, precum şi un cabinet ministerial [2]. Prezenţa lui Neofit ca preşedinte şi a lui Ioan Odobescu, în calitate de ministru de Război, dădea dintru început reacţiunii două puternice puncte de sprijin în conducerea supremă a statului.

---

1 Guvernul provizoriu de la 14 iunie era alcătuit astfel : mitropolitul Neofit, preşedinte : I. Eliade, Ştefan Golescu, Christian Tell, Gh. Magheru şi Scurtu, membri : N. Bălcescu, A. G. Golescu (Negru), C. A. Rosetti şi I. C. Brătianu, secretari. (Cf. *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 564).

2 Cabinetul ministerial era format din : N. Golescu, ministrul din Lăuntru ; I. Cîmpineanu, ministrul Dreptăţii ; Ioan Voinescu II, ministrul Treburilor din Afară ; C. N. Filipescu, ministrul Finanţelor; Gh. Niţescu, obştescul controlor ; Ioan Odobescu, ministrul de Război ; Ion Eliade, ministrul Instrucţiei Publice ; Scarlat Creţulescu, comandant al Guardiei naţionale ; C. Creţulescu, preşedinte al Sfatului Orăşenesc ; Mărgărit Moşoiu, şeful Poliţiei. (Cf. *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 564).

Grup de fruntaşi ai revoluţiei din Ţara Românească de la 1848.
(*După o gravură germană contemporană*)

Încă din ziua de 14 iunie, guvernul — sub presiunea maselor — emise primele decrete. Drapelul tricolor revoluționar — roșu, galben și albastru — avînd înscrisă deviza : „Dreptate-Frăție", deveni stindardul național. În ziua de 14 iunie au fost decretate desființarea rangurilor boierești, desființarea bătăii și a pedepsei cu moartea, desființarea cenzurii, libertatea presei, înființarea gărzii naționale etc., atît în București cît și în țară. Tot la 14 iunie, gazeta bucureșteană „Învățătorul satului", scoasă în 1843 de Petrache Poenaru, a trecut sub conducerea directă a lui Nicolae Bălcescu, fiind transformată într-o tribună de luptă revoluționară, care se adresa clăcașilor.

Înfățișarea străzii bucureștene începe să se schimbe ; revoluția aduce pretutindeni elemente noi și caracteristice. Pe clădiri și în vitrine se văd drapele revoluționare ; cetățenii poartă cocarde tricolore ; în mahalaua Scaunelor și pe chei, tabacii, măcelarii, tipografii țin întruniri ; se organizează cluburi ; populația este trezită la o clocotitoare activitate politică. Toată vara lui 1848 poporul bucureștean a fost prezent în stradă, atent la orice uneltire a reacțiunii, gata în permanență la luptă.

În ziua de 15 iunie se desfășoară pe cîmpia Filaretului noua și impunătoarea demonstrație de masă la care au luat parte 30.000 de oameni. Această manifestație, inițiată de elementele consecvent revoluționare, era menită să dea un și mai puternic fundament legal schimbărilor din 11 și 14 iunie, printr-un jurămînt solemn și colectiv al poporului, miniștrilor și armatei față de puterea revoluționară.

Mitropolitul Neofit și marii boieri, înțelegînd semnificația politică deosebită a acestui act, au căutat să se eschiveze și să determine, dacă nu împiedicarea, măcar amînarea lui, sub pretextul că el ar fi inoportun înainte de a se obține asentimentul Porții otomane pentru Constituție. Manevra însă a eșuat. În Cîmpul Filaretului s-au adunat miniștrii și funcționarii, întreaga garnizoană a orașului, clerul, breslele, negustorimea și mai ales masele largi ale populației nevoiașe din mahalale, precum și mii de țărani din satele Ilfovului.

Formele noi de agitație încîntau privirile și stîrneau entuziasmul participanților. Alături de muzici, drapele și pancarte, a făcut o deosebită impresie carul alegoric al corporației tipografilor. Lucrătorii tipografi instalaseră un teasc de tipar pe un car mare, tipărind în mers, în mii de exemplare, o poezie ocazională, care era răspîndită manifestanților [1].

În această atmosferă, în acest cadru neobișnuit și măreț, se desfășură apoi solemnitatea. După cuvîntarea lui Ioan Voinescu II, ministrul Treburilor din Afară, care explică rostul adunării și după ce dădu citire celor 21 de articole ale Constituției, a urmat jurămîntul solemn depus pe rînd de toți cei care erau de față. După aceea s-a făcut alegerea șefului gărzii naționale în persoana lui Scarlat Crețulescu, care însă n-a întreprins nimic practic spre a-și îndeplini misiunea, deoarece a fugit peste cîteva zile în Austria. Un decret al guvernului, apărut a doua zi, dădea Filaretului denumirea de „Cîmpia Libertății".

---

1 *Pruncul Român*, nr. 3 din 19 iunie 1848.

Zdrobirea comploturilor contrarevoluționare din 19 și 29 iunie 1848

Mitropolitul, marii boieri și ofițerii reacționari din fruntea armatei acceptară revoluția împotriva voinței lor, siliți numai de împrejurări. Sarcina fundamentală a revoluției după cucerirea puterii, era rezolvarea problemei agrare. Or, după cum se știe, în această privință aripa de dreapta din conducerea revoluției făcuse concesii marilor boieri chiar din primele zile. Încă de la 13 iunie, guvernul provizoriu dăduse la Craiova un decret care sfătuia pe clăcași să mențină ordinea și să continuie a lucra pământul după rînduielile Regulamentului Organic. La 16 iunie, o proclamație a guvernului provizoriu și a ministerului liniștea pe boieri, asigurîndu-i că problema împroprietăririi clăcașilor nu este o chestiune actuală.

La 18 iunie, boierii, trimițînd 5 „delegați ai proprietarilor", cerură explicații guvernului provizoriu. Guvernul adoptă din nou o poziție defensivă, dînd cu foarte multă „deferență" explicații acestora. Boierii însă prinseră și mai mult curaj și, declarîndu-se nemulțumiți de explicațiile primite, hotărîră să se întrunească a doua zi într-o adunare publică, spre a discuta situația.

În dimineața zilei de 19 iunie, ei s-au adunat la „reduta" lui Jeronim Momolo [1]" spre a discuta problema „proprietății amenințate". Reacțiunea cerea în mod deschis răsturnarea guvernului și restaurarea regimului regulamentar. Guvernul trimise la sala Momolo pe Gh. Magheru spre a potoli temerile proprietarilor, dar aceștia nici nu-l lăsară să vorbească. Gh. Magheru reuși să se retragă cu greu din sală și să relateze colegilor săi din guvern atitudinea insolentă a reprezentanților reacțiunii. În jurul orei 12, ofițerii garnizoanei București, în frunte cu colonelul I. Odobescu, șeful Oștirii și colonelul I. Solomon, comandantul regimentului 3 infanterie, se prezentară la palat „să complimenteze guvernul provizoriu", vizită cu totul nejustificată, după jurămîntul depus în comun de miniștri, armată și popor la 15 iunie. Ei au adus și două companii de soldați înarmați din regimentul 3 infanterie, în stare de ebrietate, cu care au ocupat intrările palatului. Complotiștii au trecut la arestarea membrilor guvernului prezenți în palat : I. Eliade, N. Bălcescu, Alexandru, Ștefan și Nicolae Golescu și Christian Tell. Gh. Magheru s-a opus, închizîndu-se împreună cu doi ostași credincioși într-o cameră din palat.

Calculele reacțiunii nu ținuseră însă seama de promptitudinea și elanul revoluționar al poporului bucureștean. La vestea că guvernul e arestat, o mare masă de bucureșteni înconjură palatul, se înarmează cu arme luate din magaziile hanului Crețulescu și ridică baricade [2]. Este anunțată mulțimii constituirea unui nou guvern din care nu făcea parte nici un membru al guvernului provizoriu. O parte din revoluționari au spart cordonul de soldați, au pătruns în palat și l-au arestat pe colonelul I. Odobescu, silindu-l să ordone eliberarea membrilor arestați ai guvernului. Jos în stradă, evenimentele luară însă o întorsătură gravă. Colonelul I. Solomon ordonă soldaților foc asupra mulțimii. Au căzut morți și răniți. La început, surprinsă de fapta criminală a colonelului

1 Sala Momolo se afla pe str. Edgar Quinet, între Calea Victoriei și str. Academiei.

2 Arh. St. Buc., *Interne-Administrative*, dos. 23/1848, f. 13.

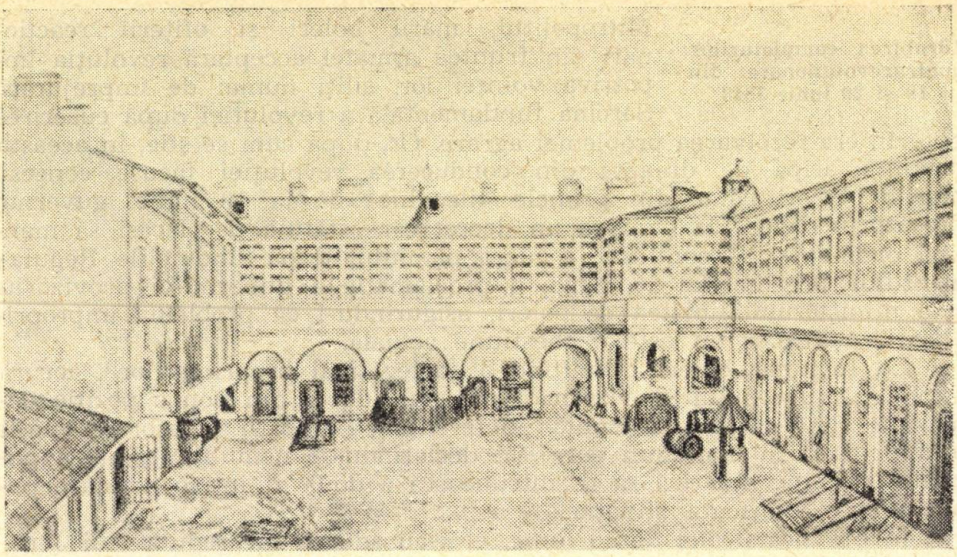

Cazarma de infanterie din Dealul Spirei (acuarelă de *Lt. Ferel*)

Solomon, mulţimea neînarmată se retrage, dar după ce se înarmă în pripă cu pietre, scînduri, pari sau chiar şi cu arme de foc, porni să asalteze trupa. În fruntea acestor mulţimi, hotărîte să înfrunte cu bărbăţie moartea, păşea cofetarul Toma Gheorghiu [1] şi alţi revoluţionari. Înarmată cu două pistoale, Ana Ipătescu striga : *„Curaj copii ; Moarte trădătorilor !“* [2] Poporul copleşi pe soldaţi ; aceştia, văzînd acţiunea nefastă la care fuseseră împinşi, începură să şovăie. Colonelul Solomon se retrase în fugă şi sfîrşi prin a se baricada în cazarma veche. Între timp, poporul, spre a preveni o nouă trădare, înălţase în spatele palatului baricade. Plini de mînie şi revoltă, oamenii simpli ai mahalalelor bucureştene alergau la arme. Tineretul bucureştean procură şi împărţi mulţimii arme „de foc şi albe“, topoare, lopeţi, furci. În tipografia ziarului „Pruncul Român“ plumbul tiparului fu topit pentru a fi transformat în gloanţe.

Complotul sfîrşi lamentabil : poporul îl aduse pe mitropolit la cazarma veche şi nu se retrase pînă nu obţinu arestarea lui Solomon, a lui Odobescu şi a complicelui lor, maiorul Lăcusteanu. Ziua de 19 iunie sfîrşi îndoliată ; din rîndurile poporului căzuseră 8 morţi şi 12 răniţi.

La 20 iunie a avut loc o altă demonstraţie politică de masă, a patra în decurs de 9 zile ; 30 000 de oameni au însoţit pe ultimul drum victimele complotului din 19 iunie, înmormîntate cu toate onorurile pe dealul Mitropoliei.

La această ceremonie funebră au putut fi auzite însă cuvinte care contrastau puternic cu atmosfera încordată a momentului : *„Să iertăm* — declara I. Eliade — *pe cei ce au comandat să se facă foc asupra fra-*

1 *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 708.
2 *Ibidem*, p. 702.

POPOLUL SUVERAN.

Ziarul revoluționar „Popolul suveran"

ților lor, să-i iertăm ca niște adevărați creștini, ca să ne ierte și pe noi Dumnezeu, cînd vom fi înaintea lui". I s-a răspuns din masă : *„Nu ! Nu ! La ocnă pentru toată viața"* [1].

Linia capitulardă se accentua însă pe măsură ce combativitatea poporului se manifesta mai pregnant. În noaptea de după măcel, guvernul, denumit mai tîrziu de N. Bălcescu *„infam și trădător"* [2], decretase abandonarea articolului 13 privitor la dezrobirea clăcașilor.

Cuvintele rostite de I. Eliade la înmormîntarea celor căzuți în ziua de 19 iunie nu exprimau însă opinia tuturor membrilor guvernului provizoriu. În guvern au avut loc discuții aprinse asupra modului în care trebuiau pedepsiți complotiștii. O propunere venită din popor cerea

1 *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 697.

2 N. Bălcescu, *Opere*, (Ed. G. Zane), IV, Buc., 1964, p. 281, nr. 117 (Scrisoare către A. C. Golescu din 4 martie 1850).

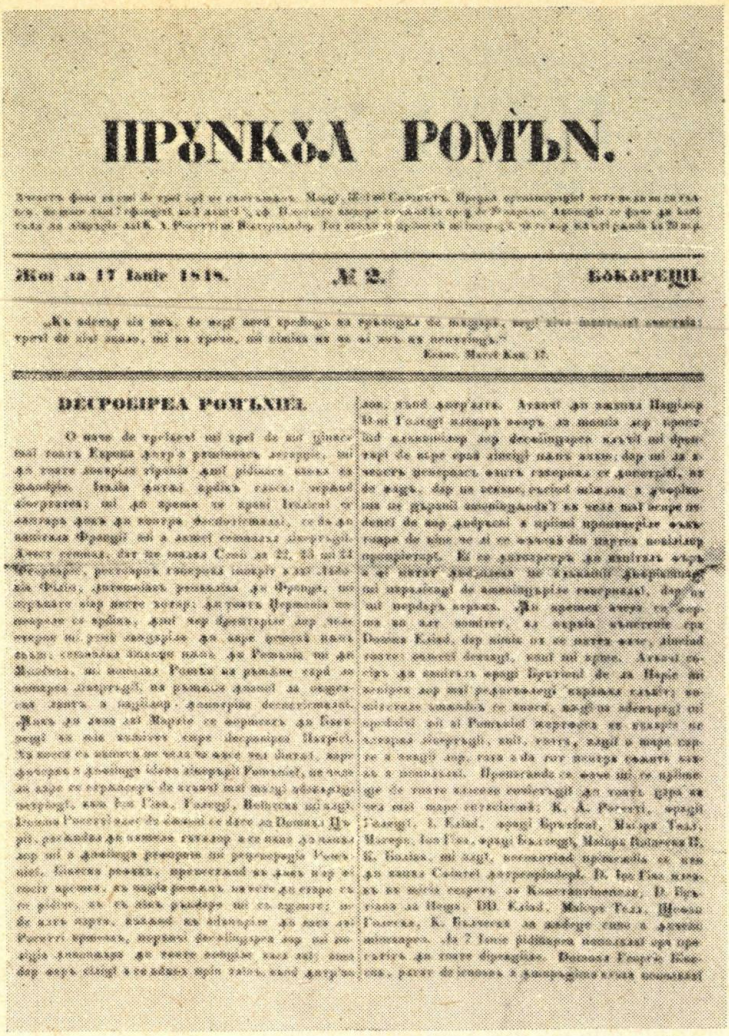

ПРѢNКѢЛ РОМЪN.

Жоі ла 17 Іоніе 1848. № 2. БѢКѢРЕЩІ.

DECPOБIPEA POMЪNIEI.

Ziarul revoluţionar „Pruncul Român".

imperios aplicarea legii marţiale pentru trădare de patrie; propunerea a fost susţinută cu tărie de Nicolae Bălcescu şi Alexandru Golescu (Negru), dar a fost respinsă de ceilalţi membri ai guvernului. Aceştia au adoptat hotărîrea de a se institui o comisie ostăşească extraordinară, care să judece pe Odobescu, Solomon şi Lăcusteanu şi să propună doar scoaterea lor din cadrele armatei. La 22 iunie, comisia a fost instituită printr-un decret pătruns de toleranţă şi timiditate faţă de crimele acuzaţilor. Comisia, prezidată de colonelul Pleşoianu, avînd ca membri pe maiorii Mavrocordat şi Racotă, pe căpitanii Serghie, Ciocîrlan, Hagiopol şi Dumitrescu, iar ca judecător de instrucţie pe Ciocîrdia, îşi desfăşoară lucrările în Bucureşti în zilele de 22—26 iunie şi ajunse, cel

puțin pe hîrtie, la concluzii destul de îndepărtate de indicațiile majorității guvernului provizoriu. Simpla ștergere din controalele armatei era hotărîtă numai pentru maiorul Lăcusteanu. În ce-l privea pe colonelul Odobescu, comisia hotăra ca, după degradare și scoaterea din armată, acesta să fie trimis în *„judecată criminalicească politicească, unde să se judece ca un ucigaș"* [1]. O hotărîre identică era prevăzută și pentru Solomon.

Aceste hotărîri au rămas însă simple acte oficiale. Ele nu au mai fost niciodată puse în aplicare.

Înfrîntă la 19 iunie în luptă deschisă, reacțiunea recurge la alte mijloace mai primejdioase. Amenințarea intervenției armatei țariste produsese în sînul guvernului provizoriu ample discuții. Împotriva majorității de dreapta, condusă de I. Eliade, care preconiza o retragere a guvernului provizoriu din Capitală în cazul intervenției străine contrarevoluționare, se ridicară partizanii rezistenței armate în frunte cu N. Bălcescu. Faptul că se punea totuși problema unei eventuale părăsiri a Capitalei a fost considerat de către mitropolitul Neofit demn de a fi adus în scris la cunoștința consulului țarist Kotzebue. Marii boieri, informați tot de mitropolit, erau și ei la curent cu cele discutate în ședințele închise ale guvernului și aveau cunoștință de intențiile capitularde exprimate acolo. Încurajați și de poziția guvernului în chestiunea agrară și în problema judecării complotiștilor, ei trecură la acțiune, răspîndind versiunea că armatele țariste au și pătruns în țară și că se apropie de București. Zvonul coincidea și cu conținutul unui raport al colonelului I. Engel, comandantul polcului 2, expediat din Brăila în noaptea de 16 iunie și sosit mai tîrziu, care anunța de altfel confuz și tot pe bază de lucruri auzite, că trupele țariste s-ar îndrepta prin Moldova spre București.

În ziua de 28 iunie, ofensiva concentrată a reacțiunii se intensifică. Neliniștea și îngrijorarea ce domneau în Capitală au fost amplificate prin acțiunea unor ofițeri din regimentul 3, care își prezentară în dimineața acelei zile demisia din armată. Concomitent, mitropolitul Neofit anunță că primise, în mod neoficial, de la Talaat-efendi — comisarul otoman de la Iași — vestea că o armată turco-rusă va sosi curînd în Țara Românească și în București. La ședința guvernului provizoriu din cursul amiezii, I. Eliade nici nu mai luă parte ; el părăsise orașul încă de dimineață, îndreptîndu-se, prin Tîrgoviște, spre Pucioasa. În cursul ședinței, N. Bălcescu, C. A. Rosetti și Goleștii combătură ideea retragerii din București și se pronunțară hotărît pentru organizarea rezistenței. Spre miezul nopții, discuția a luat sfîrșit cu hotărîrea, impusă de ceilalți membri, ca totuși guvernul să se retragă din Capitală. Și astfel, în noaptea de 28 spre 29 iunie, la orele 4 dimineața, guvernul, escortat de două companii de ostași comandate de N. Pleșoianu, părăsi orașul, dînd o proclamație pătrunsă de pesimism, care anunța drept unică soluție practică și nădejde de viitor... ajutorul providenței [2]. Mai este menționată și existența unei a doua proclamații, rămasă nepublicată. Prin această proclamație, concepută într-un spirit ceva mai com-

1 *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 132—133.

2 *Ibidem*, p. 173—174.

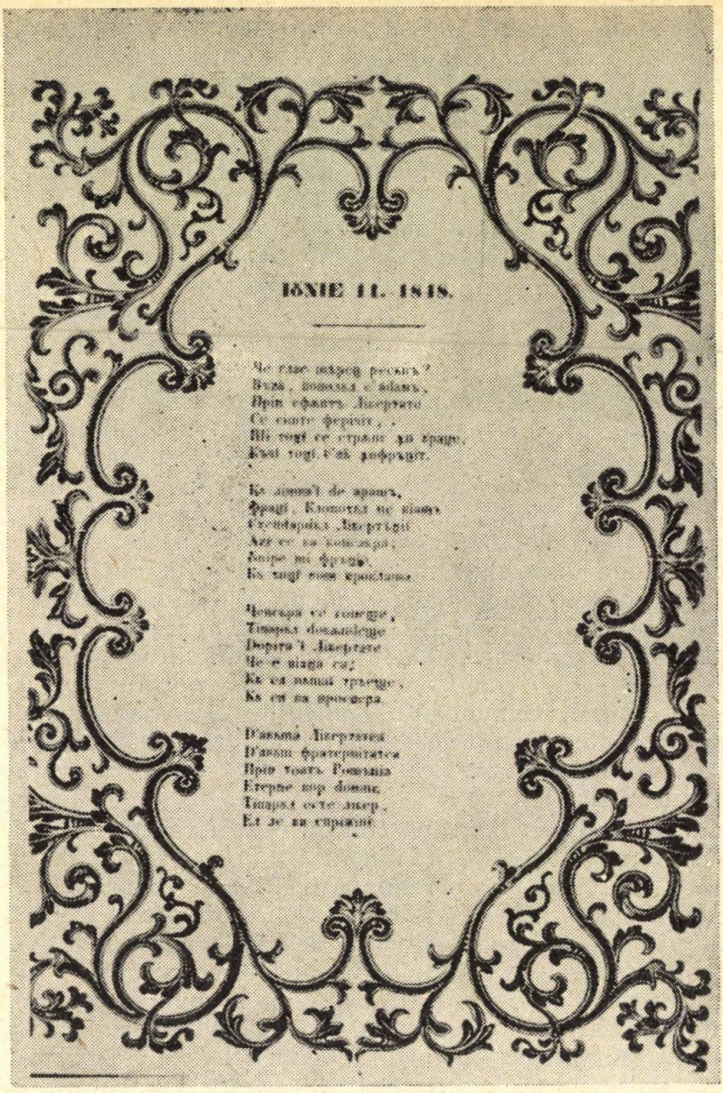

IUNIE 11. 1848.

Versuri ocazionale răspîndite de tipografii bucureşteni în timpul revoluţiei de la 1848

bativ, inspirată probabil de elementele radicale, garda naţională şi cetăţenii Bucureştilor, care doreau să lupte, erau invitaţi să se retragă în munţi, pentru a opune acolo rezistenţă armată.

Ziua de 29 iunie a fost bogată în evenimente. Dimineaţa, devreme, a avut loc la mitropolitul Neofit o adunare a boierilor, după care aceştia se duseră la Palatul de pe podul Mogoşoaiei, unde a avut loc instalarea unei căimăcămii reacţionare compusă din banul Teodor Văcărescu şi vornicul Emanoil Băleanu. Ea a dat deîndată o proclamaţie scurtă, care se referea la problema puterii de stat, declarînd că în temeiul ar-

ticolului 18 din Regulamentul Organic preia conducerea țării ; proclamația chema pe toți funcționarii numiți de Gh. Bibescu, care nu participaseră la revoluție, să-și reia posturile. În după amiaza zilei de 29 iunie a fost afișată în oraș și o proclamație a mitropolitului Neofit, care, anunțînd că „rebeliștii" au părăsit Capitala, cerea tuturor *„să primească cu sentimente de recunoștință și de dragoste pe izbăvitorii țării"* [1], adică pe boieri și trupele otomane și țariste.

Pe teritoriul Bucureștilor, victoria vremelnică a contrarevoluției a avut efecte imediate. Coloneii I. Odobescu și I. Solomon și maiorul Gr. Lăcusteanu au fost eliberați și rechemați la comandă, iar căpitanii Costache Chiorul și Gheorghe, cunoscuți zbiri ai Agiei din timpul lui Gh. Bibescu, și-au reocupat funcțiile. Peste București se așternu cea mai cruntă teroare. Emanoil Băleanu dădu poruncă să fie distrusă statuia libertății și un tablou reprezentînd România liberată, care fuseseră așezate în curtea Vorniciei. Dar dezorientarea creată în sînul poporului bucureștean de actul pripit și lipsit de justificare al guvernului provizoriu începu să se risipească. Sălbăticia cu care reacțiunea își inaugurase politica de represiune a avut un rezultat diametral opus scopului urmărit. În loc de a fi intimidat de transferul puterii, consimțit atît de ușor de partizanii lui I. Eliade, poporul Capitalei începu, către seară, să acționeze. Conducătorii locali ai organizațiilor revoluționare din mahalale adunau oamenii, îi organizau, pregătindu-i pentru contraofensivă. Alți emisari ai acestor organizații străbătură în taină barierele orașului, păzite cu strășnicie de autoritățile contrarevoluționare și se duseră prin sate pentru a-i ridica la luptă pe țărani. Ziua de 30 iunie găsi orașul într-o stare de efervescență atît de puternică, încît, încă din zori, boierii alergară alarmați la mitropolit spre a se consulta. Acolo sosi însă o delegație a poporului și a negustorilor, care adresă mitropolitului somația de a înlătura imediat căimăcămia și funcționarii ei, de a repune îndată în funcții organele revoluționare și de a rechema guvernul provizoriu în Capitală.

Nici nu se terminase bine această întrevedere și din toate părțile orașului începură să se scurgă spre Mitropolie coloanele impresionante ale mulțimii : meșeriași, negustori și țărani, al căror număr se ridica la 40.000. Palatul Mitropoliei fu îndată înconjurat ; revoluționarii pătrunseră înăuntru, îi adresară mitropolitului Neofit calificativul de trădător și sperjur și îl siliră să dea o proclamație în care acesta anula propria sa poziție și semnătură din ziua precedentă : *„Ceea ce s-a obștit eri, la 29 ale acesteia, subt iscălitura noastră, făcînd guvernul provisoriu rebeli și altele, astăzi, după dorința poporului român, o refuzăm cu desăvîrșire, adeverind și întărind din toată puterea mea jurămîntul ce am săvîrșit în Cîmpul Libertății în 15 ale acesteia..."* [2].

Proclamația anunța înlăturarea organelor contrarevoluționare, repunerea în posturi a funcționarilor numiți după 11 iunie, precum și rechemarea guvernului provizoriu în Capitală. Mulțimea se îndreptă apoi spre Palat și acolo impuse, cu toată opunerea colonelului I. Odobescu, numirea unei comisii interimare, care să gireze conducerea treburilor

1 *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 174—175.

2 *Ibidem*, p. 185—186.

obștești pînă la revenirea guvernului provizoriu. Comisia era alcătuită din : mitropolitul Neofit, I. Cîmpineanu, C. A. Crețulescu, N. Mincu și I. C. Brătianu. Cu o energie extraordinară, poporul acționa pretutindeni, înlăturînd pe agenții reacțiunii și pedepsind pe făptașii nelegiurilor din ziua precedentă. Casele căpitanului Costache, ale vornicului Emanoil Băleanu, ale lui Zossima, secretarul mitropolitului Neofit și ale altor contrarevoluționari au fost atacate de mulțimea înfuriată. Căimăcămia fusese înlăturată de popor, dar nici puterea revoluționară nu era pe deplin restabilită ; coloneii contrarevoluționari Odobescu și Solomon, refuzînd să se predea poporului care înconjurase cazarma, rămîneau blocați, însă puternic înarmați înlăuntrul ei.

Ziua de 1 iulie a adus înfrîngerea deplină a contrarevoluției. Datorită acțiunii dîrze a poporului, soldații sfîrșiră prin a fraterniza cu masele. A făcut cu acest prilej o deosebită impresie fapta curajoasă a preotului Ambrozie, care, urcîndu-se pe un tun, i-a rupt fitilul aprins, gest ce i-a adus și porecla de „Popa Tun". Curajul cu care poporul a înfruntat în acele clipe dramatice armele și tunurile îndreptate de cei doi colonei trădători împotriva sa, a făcut să șovăie chiar și pe acei dintre soldați care rămăseseră supuși față de ofițerii reacționari. Ultimul episod al acestor grave evenimente se consumă așadar în interiorul cazărmii în uralele și îmbrățișările ostașilor și poporului. Încercarea contrarevoluției de a cuceri puterea luă sfîrșit pe teritoriul Bucureștilor către seara zilei de 1 iulie printr-un eșec desăvîrșit. A doua zi, la 2 iulie, o proclamație a comisiei interimare vestea demisia din armată a coloneilor Odobescu și Solomon. Aceștia părăsiră îndată Capitala și curînd trecură granița la Orșova.

Activitatea legislativă și administrativă a guvernului provizoriu

Pînă la 7 iulie, toți membrii guvernului provizoriu se reîntoarseră la București. Marii boieri socotiră, după eșecul de la 30 iunie, că e mai prudent să părăsească un timp Capitala ; se retraseră pe la moșii sau peste granită, mutîndu-și deocamdată în provincie sau în străinătate centrul activității lor contrarevoluționare. Unii din ei începură să recurgă la acțiuni armate, organizînd bande care atineau calea călătorilor și funcționarilor pe drumuri, prin păduri și lanuri. În București însă, guvernul avu un oarecare răgaz, în cursul căruia putu să continuie opera începută după 11 iunie. La propunerea lui N. Bălcescu, pe lîngă fiecare din administratorii de județe au fost numiți comisari extraordinari de propagandă. Au fost luate măsuri pentru mărirea numărului de școli la sate, au fost numite comisii pentru întocmirea proiectelor de legi privind : instrucțiunea publică, organizarea administrativă, reforma financiară și organizarea Băncii Naționale, lucrările publice, organizarea armatei, organizarea judecătorească. În prealabil fusese numită o comisie pentru întocmirea proiectului de Constituție ; la 14 iulie, prin decretul nr. 258, guvernul convoca pe alegători pentru aprobarea Constituției pe baza votului universal. În ceea ce privește activitatea legislativă și administrativă, privind direct și exclusiv orașul București, sînt de relevat cîteva aspecte interesante.

O primă măsură a fost organizarea gărzii din oraş în rîndurile căreia s-au înscris, încă de la început, 1.500 de cetăţeni. Este de menţionat şi iniţiativa negustorimii de a întreţine prin contribuţia ei un efectiv de 6.000 cetăţeni gardişti. Însă principala piedică o constituia lipsa armamentului. Un impuls în organizarea Gărzii Naţionale a fost dat prin numirea lui Ion Deivos, ofiţer din roata de pompieri, în funcţia de comandant. El avea un bogat trecut revoluţionar, fiind unul din primii participanţi la acţiunile „Frăţiei". Ulterior a fost înaintat în grad şi trimis în regimentul 2 infanterie, iar funcţia de comandant al Gărzii Naţionale a fost încredinţată maiorului N. Teologu. Vornic al Capitalie a fost numit Cezar Bolliac, preşedinte al Sfatului Orăşenesc, Nicolae Niculescu, iar membri ai acestuia : Hilel B. Manoah, Gheorghe Ioan Pashal, Gheorghe Sulacoglu, Grigore Ipătescu, Ştefan Papa Teodosiu şi Nicolae Cămărăşescu [1]. Preşedintele Sfatului Orăşenesc nu a intrat în funcţiune, fiind înlocuit cu Dimitrie Polizu.

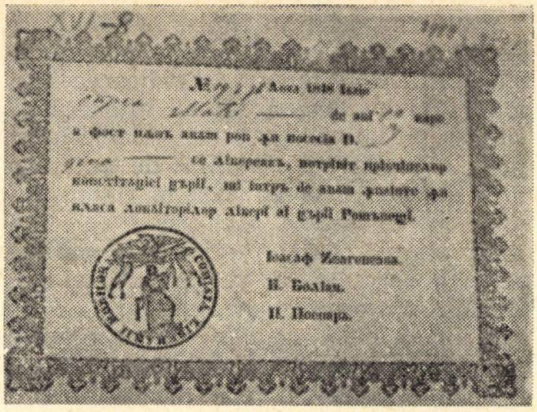

Un act de eliberare din robie

Activitatea de gospodărie economică şi administrativă a oraşului nu s-a putut desfăşura normal, datorită evenimentelor politice. Totuşi, sînt de menţionat cîteva acţiuni de acest fel. O problemă acută căreia Sfatul Orăşenesc a trebuit să-i facă faţă a fost aprovizionarea cu alimente. Administraţia orăşenească a lărgit corporaţiile de brutari şi măcelari şi totodată a încercat să plafoneze preţurile de desfacere. La 3 iulie, Sfatul Orăşenesc anunţa libera vînzare a pîinii şi cărnii, dar nu peste preţul corporaţiilor, iar la 27 august se anunţa din nou vînzarea slobodă a pîinii şi obligaţia ca brutarii să accepte pe oricine în corporaţie. Totodată se hotăra înfiinţarea unor brutării ale municipalităţii, în care urmau să fie trimişi soldaţi ca să înveţe meseria [2].

În domeniul administraţiei s-au făcut de asemenea remarcate cîteva măsuri şi iniţiative importante. În august, de pildă, Consiliul Municipal, adresîndu-se Ministerului din Lăuntru, făcea propuneri pentru viitoarea organizare a administraţiei oraşului, între altele, necesitatea prelungirii duratei de funcţionare a Sfatului.

Comisia lucrărilor publice a fost de asemenea reorganizată, arhitectul Jules Villacrosse fiind numit membru al acesteia [3].

Pe plan cultural se numără cîteva acţiuni importante. Astfel, la 15 august Locotenenţa Domnească a elaborat un decret privind ridicarea unei statui a dascălului ardelean Gheorghe Lazăr, întemeietorul învăţă-

1 *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 502.

2 *Ibidem*, III, p. 708—711.

3 *Ibidem*, III, p. 597.

mîntului superior în limba națională, în preajma școlii de la Sf. Sava [1]. De asemenea, Cezar Bolliac a propus într-o adunare populară, pe Cîmpul Libertății, la 19 august, și ridicarea altor statui în București, pentru eroii poporului român ca Mihai Viteazul și Tudor Vladimirescu [2]. Meritorie este și inițiativa luată de „Asociația comercială" — întrunită la 17 august la hanul lui Zamfir [3] de pe ulița Băcanilor — de a organiza un curs de economie politică în Capitală, care să fie predat de cunoscutul agronom cu vederi progresiste Ion Ionescu de la Brad, cu începere de la 31 august [4]. Mai merită a fi subliniat și aportul dat revoluției de o parte a corpului de actori în frunte cu Costache Aristia și Constantin Serghie. Pe scena teatrului de la „Momolo" se cîntaseră imnuri revoluționare, ca de pildă „La revoluțiunea de la 1848" și se reprezentase cu mare succes piesa revoluționară a lui I. Dimitrescu — „Două sute galbeni mită pentru o păhărnicie de trei zile căzută prin Constituție".

Un rol însemnat au jucat pictorii revoluționari I. Negulici, C. D. Rosenthal și Barbu Iscovescu, care au imortalizat pe pînzele lor ideile măreție ale revoluției. În ceea ce privește presa, revoluția de la 1848, desființînd cenzura, îngăduia apariția unor publicații politice progresiste, cu un deosebit ecou în rîndurile opiniei publice. Printre acestea, un rol de seamă l-au avut ziarele „Pruncul Român" și „Poporul suveran". În coloanele lor și-au găsit locul firesc articole de mare răsunet scrise de pana cunoscută a lui Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac, Grigore Alexandrescu, Dimitrie Bolintineanu, Ion Ionescu de la Brad ș.a.

Între timp, în primele zile ale lunii iulie, Capitala a fost teatrul unor impresionante manifestări politice de masă. Din toate colțurile țării, din orașe și din sate, soseau la București delegați, care adresau felicitări și urări de bine guvernului provizoriu. Zilnic, ulițele care duceau spre Palatul de pe podul Mogoșoaiei erau străbătute de cortegiile impunătoare ale delegaților de la județe. După ce plecau de la Palat, delegații își duceau drapelele la Filaret, în Cîmpul Libertății, unde depuneau într-un cadru solemn jurămînt de credință revoluției. A rămas între altele amplu descrisă prezentarea delegației județului Ilfov, condusă de prefectul Aron Florian. Un original car alegoric, tras de zece boi cu coarnele aurite și ornați în culorile naționale, susținea un arbore de mari proporții din crengile căruia curgeau panglici tricolore. În ovațiile nesfîrșite ale mulțimii, acest arbore al libertății a fost plantat în curtea Palatului.

Răgazul a fost însă de scurtă durată ; dușmanii din afară, cu mult mai puternici decît cei din interior, își începeau către sfîrșitul lui iulie acțiunea lor concentrată pentru înăbușirea revoluției. Începută la 19 iulie printr-un manifest al cabinetului imperial de la Petersburg și cu sosirea, în aceeași zi, a lui Suleiman-pașa și a trupelor sale la Giurgiu, această acțiune avea să continuie la 28 iulie prin înlocuirea guvernului provizoriu cu Locotenența Domnească formată din trei membri, dominată de poziția șovăielnică a lui I. Eliade. Imixtiunea străină și mai ales intrarea trupelor otomane pe teritoriul Țării Românești au dus în Ca-

1 *Anul 1848 în principatele Române*, III, p. 450—451.

2 *Ibidem*, p. 553.

3 *Ibidem*, p. 538.

4 *Ibidem*, IV, p. 14.

pitală la un nou avînt al luptei populare. Minoritatea combativă din conducerea revoluției a făcut în mod consecvent apel la masele bucureștene, pentru a arăta și în acest mod dușmanilor externi forța și rădăcinile adînci ale puterii noi, instaurate la 9 și 11 iunie.

În seara de 19 iulie s-a ținut o întrunire în sala teatrului de la Momolo, la care au luat parte peste 300 de reprezentanți ai puterii revoluționare din oraș. Adunarea, discutînd situația nouă, creată prin intrarea trupelor turcești în țară, a luat hotărîrea de a convoca pentru a doua zi poporul. În aceeași noapte sosea la hotel Momolo secretarul lui Suleiman-pașa, Tînghir-efendi. El era purtătorul unei scrisori a superiorului său către mitropolit și către boieri, ignorînd complet guvernul provizoriu.

Guvernul comunică lui Tînghir-efendi că scrisoarea nu poate fi discutată, decît dacă la titlul „către boierii țării" se adaugă „și către notabilii țării". Tînghir trimise un curier la Giurgiu ca să obțină aprobarea. Suleiman-pașa acceptă. Era un prim succes al miilor de bucureșteni care, în timpul discuțiilor, înconjurară hotelul Momolo, strigînd cu hotărîre, cu mîndrie și îndîrjire : „Trăiască Constituția".

De altfel, Suleiman luă cunoștință și despre evenimentele din după amiaza zilei de 20 iulie, cînd pe Cîmpul Libertății 30.000 de oameni au votat un protest prin care avertizau solemn Turcia asupra consecințelor invaziei sale în Țara Românească : „*Dacă Înalta Poartă* — scria declarația — *nu își va trage trupele de pe pămîntul român și dacă va căuta ca prin putere armată, să se amestece în treburile țării din lăuntru, atunci toate tractatele ce există se socotesc ca desființate chiar de Poartă*" [1].

Protestul, iscălit de mii de cetățeni, a fost trimis la 21 iulie la Giurgiu, lui Suleiman-pașa. În ziua de 22 iulie, în sala Adunării Obștești din dealul Mitropoliei, Tînghir-efendi dădu citire scrisorii lui Suleiman-pașa, în care Turcia considera guvernul provizoriu ca ilegal și cerea numirea în locul lui a unui caimacam. În urma tratativelor purtate la Giurgiu între delegația guvernului provizoriu și Suleiman se ajunsese inițial la soluția înlocuirii guvernului provizoriu nu cu un caimacam, ci cu o Locotenență Domnească alcătuită din 6 membri [2]. Această importantă concesie făcută politicii otomane și țariste de I. Eliade și de cei ce-l susțineau a fost mult atenuată datorită opoziției populare manifestată în adunările din Cîmpul Libertății. Poporul refuză categoric cererea ca noii locotenenți să fie aleși pe temeiul rangurilor boierești ; el alese și proclamă ca membri ai Locotenenței pe cei șase membri ai guvernului provizoriu, păstrînd astfel sub o formă nouă, vechiul conținut, iar ministerul rămase același. De la Cîmpul Libertății, mulțimea, cu torțe și muzică, se îndreptă spre Palat în strigăte de : „Trăiască Constituția". Era limpede că prima încercare a contrarevoluției externe de a elimina guvernul provizoriu nu reușise în ceea ce privește fondul ei, decît în parte. Noua Locotenență însă, la cererea lui Suleiman-pașa, se grăbi să publice o proclamație care anunța, lapi-

---

1 *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 642—643.

2 Au fost aleși locotenenți domnești : Mitropolitul Neofit, I. Eliade, St. Golescu, Christian Tell, N. Mincu și Gh. Magheru.

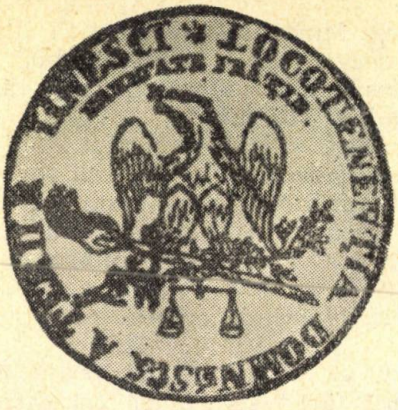

Sigiliul Locotenenței Domnești

dar că guvernul provizoriu a încetat, fiind înlocuit de o Locotenență Domnească compusă din șase membri, iar noile așezăminte nu vor putea să intre în vigoare decît după aprobarea Sultanului [1]. Atît de mare a fost opoziția poporului, încît această proclamație nu a fost tipărită decît în 4 exemplare, neînregistrate, din care unul a fost afișat la Palat, altul la Ministerul de Interne, al treilea pe zidurile bisericii Sărindar și al patrulea s-a trimis lui Suleiman-pașa. Elaborarea și tipărirea ei s-a făcut cu opunerea categorică a lui Nicolae Bălcescu, C. A. Rosetti și a altor cîtorva membri ai Comitetului revoluționar. Puterea reală a acestui Comitet și în special a elementelor revoluționare în frunte cu Nicolae Bălcescu consta în legăturile sale cu poporul, cu mahalalele și satele. El putea influența politica guvernului prin organizarea și mobilizarea maselor, însă rolul său direct în conducerea supremă de stat, era redus în comparație cu partizanii lui I. Eliade. Masele protestară cu energie împotriva proclamației Locotenenței de șase, mai ales cînd sosi știrea de la Giurgiu că nici măcar această Locotenență nu este acceptată de comisarul otoman. Zilnic se succedau, în Cîmpul Libertății, mari adunări populare de protest față de cererile Porții.

În ziua de 28 iulie, poporul Bucureștilor fu din nou chemat în Cîmpul Libertății, pentru a alege o nouă Locotenență, alcătuită din 3 membri, conform cu cererile guvernului otoman. Nicolae Bălcescu, refuzînd a face parte din Locotenență, au fost aleși Ion Eliade, Nicolae Golescu și Christian Tell. Cu același prilej se petrecură încă două fapte pline de adîncă semnificație ; poporul protestă împotriva proclamației Locotenenței formată din șase membri și ceru noii Locotenențe să nu o recunoască. Totodată, mulțimea adunată își făcu cunoscută hotărîrea ca Locotenența să acționeze în strînsă legătură cu Comitetul revoluționar.

Noua Locotenență a fost de îndată recunoscută ca guvern legitim al țării de Turcia și apoi și de unele din marile puteri europene. Luna august începea astfel pentru revoluție cu oarecare semne de stabilitate, chiar dacă evoluția evenimentelor nu corespundea pe deplin cu năzuințele poporului. În primele zile ale lui august a luat ființă la București un „Comitet al regenerației", ales de Clubul regenerației [2]. Rostul mărturisit al acestui comitet era pregătirea alegerilor pentru Constituantă și coordonarea muncii comisarilor de propagandă. În realitate, activitatea sa era mult mai largă, cuprinzînd și alte aspecte ale muncii poli-

1 *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 704—705.

2 Comitetul era alcătuit din 19 persoane, din el făcînd parte : Cezar Bolliac, C. A. Rosetti, Al. C. Golescu, I. C. Brătianu, D. Bolintineanu, C. Bălcescu, preotul Ioan Znagoveanu, C. Kretulescu, R. Golescu, Duca, Gr. Grădișteanu, A. Zane, I. C. Cantacuzino, I. A. Filipescu, C. Roată, Gr. Peretz, Al. Orescu, Kirilov și P. Teulescu.

tice în mase. Noua ofensivă a revoluției pe tărîmul propagandistic și organizatoric era cu atît mai necesară cu cît și reacțiunea internă începuse să-și intensifice activitatea. Pe măsură ce contrarevoluția externă se arăta mai înverșunată și insolentă față de revoluție, reacțiunea internă, înfrîntă și dispersată după zdrobirea acțiunii din 29 iunie, începu să-și adune rîndurile. Zossima, secretarul și omul de încredere al mitropolitului Neofit, începu, cu consimțămîntul superiorului său, organizarea unei conspirații ultrareacționare în mănăstiri și în sînul clerului mirean. De asemenea, conform scrisorii lui Suleiman-paşa din 1 august și a manifestului său din 4 august, care-i invita pe boieri să se reîntoarcă în țară și în Capitală, aceștia reveniră din străinătate și de la moșii către 10 ale lunii, începînd o vie agitație antirevoluționară.

În aceste împrejurări, conducătorii revoluționari au socotit util să folosească vizita lui Suleiman-paşa la București pentru a demonstra în modul cel mai categoric și sugestiv atașamentul poporului față de Constituție. Vizita lui Suleiman-paşa în București a durat patru zile, de la 8 la 12 august. Primirea făcută comisarului otoman a fost minuțios și cu multă ingeniozitate organizată. Alături de elementele obișnuite de ceremonial, corespunzătoare împrejurărilor și rangului pe care-l ocupa comisarul imperial în ierarhia otomană, revoluționarii au recurs la o varietate impresionantă de forme agitatorice, plăcute ca formă și totodată bogate în semnificație. La barieră i-a fost prezentat un dar simbolic : o pernă elegantă de atlas pe care erau tipărite cu litere de aur cele 21 articole din Constituție. În ziua de 10 august Suleiman-paşa a convocat o adunare în fostul palat al lui Bibescu, în care de fapt a repetat lucrurile deja amintite de el în scrisoarea și proclamația din 1 și 4 august. A invitat apoi pe cei de față să semneze o declarație comună prin care recunoșteau Locotenența ca guvern legitim *„pînă la primirea noilor porunci ale Înaltei Porți"*. Deși această frază lăsa deschisă posibilitatea unei imixtiuni, totuși, o parte din boieri, nemulțumiți că puterea rămîne, chiar și provizoriu, în mîinile Locotenenței, au părăsit sala, iar alții au semnat indescifrabil. De altfel, ei sosiseră la București pentru a folosi o arenă de luptă mult mai importantă, unde se dezbătea o problemă care-i privea pe fiecare în modul cel mai direct. Această arenă era comisia proprietății. Între 9 și 19 august, pe primul plan al discuțiilor politice a stat importantul articol 13 al proclamației de la Islaz, care prevedea desființarea clăcii și împroprietărirea clăcașilor. Opunerea boierilor la acceptarea articolului 13 și îndîrjirea delegaților țărani de a-și apăra dreptul la pămînt și libertate au fost atît de categorice încît, în ultimele zile, ședințele au luat un caracter deosebit de furtunos ; asistența compusă din cetățeni revoluționari, dar și din reacționari, lua de asemenea parte la discuții cu aprindere. În loc de a impune o soluție favorabilă țăranilor, Locotenența găsi mai potrivit să suspende la 19 august ședințele comisiunii. Această concesie a încurajat pe boieri, care au început să tocmească elemente declasate pentru formarea unor bande înarmate, clandestine, atît la sate cît și în Capitală. Agia (poliția) descoperi cîteva asemenea bande ; în noaptea de 24 august, C. Romanescu, șeful cancelariei Locotenenței, fu atacat cu focuri de pistol și rănit de patru indivizi rămași nedescoperiți, care-l confundaseră cu Cezar Bolliac, adevăratul vizat de gloanțele atentatorilor. C. A. Rosetti, direc-

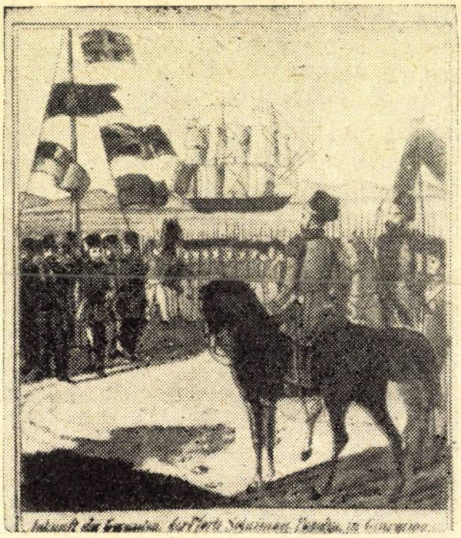

Sosirea lui Suleiman-paşa la Giurgiu, în august 1848

Intrarea lui Suleiman-paşa în Bucureşti

Adunarea de la Filaret din august 1848, cu ocazia venirii în Capitală a lui Suleiman-paşa

torul Ministerului din Lăuntru, invită printr-o proclamaţie pe cetăţenii oraşului de a păzi ei înşişi oraşul în timpul nopţii, aşa cum făcuseră în primele zile ale revoluţiei. Se propunea de asemenea aducerea în Capitală a pandurilor şi a corpului de voluntari organizat de Magheru peste Olt. Spre sfîrşitul lunii august sosi la Bucureşti vestea rechemării lui Suleiman-paşa şi a înlocuirii lui cu Fuad, un alt comisar, purtător al unor instrucţiuni noi şi grave pentru destinele revoluţiei.

Capitala ţării trăi clipe de adîncă îngrijorare, dar şi de hotărîre nestrămutată. În ziua de 2 septembrie, o impunătoare delegaţie bucureşteană, unică în felul ei, numărînd peste 20.000 de oameni, sosi la Giurgiu unde luă cunoştinţă în mod direct de schimbarea politicii otomane faţă de revoluţie. La 3 septembrie Suleiman-paşa părăsea teritoriul românesc şi în aceeaşi zi sosea la Giurgiu noul comisar imperial, Fuad. În adresa prezentată de delegaţie noului emisar otoman, se afirma că : *„...desperaţia* (poporului, faţă de această cerere n.n.) *l-ar putea împinge la un act din acelea de care istoria ne dă atîtea exemple şi care lasă după dînsele o urmă nepieritoare de sînge de martiri"* [1]. Fuad-efendi, după ce a refuzat să primească delegaţia, a sfîrşit prin a-i striga poruncitor de la fereastră să termine agitaţia. Transmise apoi delegaţilor că va aduce el însuşi răspunsul la Bucureşti. Cîteva zile mai tîrziu, armata otomană părăsea Giurgiu şi pornea asupra Capitalei.

Evenimentele de la Giurgiu au stîrnit în Bucureşti un puternic val de mînie şi revoltă. Departe de a fi intimidat de primejdia ce se arăta la orizont, poporul îşi manifesta într-un mod semnificativ şi original protestul, aruncînd o îndrăzneaţă sfidare reacţiunii interne şi externe. În ziua de 6 septembrie, către orele amiezii, zeci de mii de cetăţeni, cu muzica şi cu drapele în frunte, au sosit la Palatul de pe podul Mogoşoaiei, cerînd să li se predea *„cărţile blestemate"* — Regulamentul Organic şi Arhondologia (condica rangurilor boiereşti) — spre a le arde. Încercările lui I. Eliade de a refuza această cerere s-au izbit de hotărîrea neclintită a poporului ; acesta primi cele 12 volume ale Arhondologiei şi două exemplare ale Regulamentului Organic, care fură purtate, în cadrul unui simulacru de ceremonie religioasă pînă la Mitropolie, unde, în prezenţa mitropolitului Neofit, au fost arse filă cu filă. La cererea mulţimii, mitropolitul a fost silit să-şi reînnoiască jurămîntul de la 15 iunie şi să anunţe întregul popor al Ţării Româneşti de cele petrecute.

Această originală demonstraţie populară a avut un larg ecou. După exemplul Capitalei, Regulamentul Organic a fost ars cu aceeaşi ceremonie în aproape toate oraşele, întărind pretutindeni spiritul de luptă al poporului. Spre a caracteriza şi mai bine importanţa politică a actului săvîrşit la 6 septembrie 1848, este interesant de subliniat că ulterior organele represive contrarevoluţionare aveau ca etalon principal al vinovăţiei celor anchetaţi participarea la două evenimente : începutul revoluţiei în 9 şi 11 iunie şi arderea Regulamentului Organic.

Începînd din ziua de 6 septembrie, oraşul a trăit zile dramatice, dar glorioase. Din seara zilei de 6 septembrie şi pînă în seara de 13 septembrie, Capitala s-a aflat în permanentă stare de luptă. Locuitorii oraşului şi ţăranii din împrejurimi au pornit în zilele următoare să

1 *Anul 1848 în Principatele Române*, IV, p. 153.

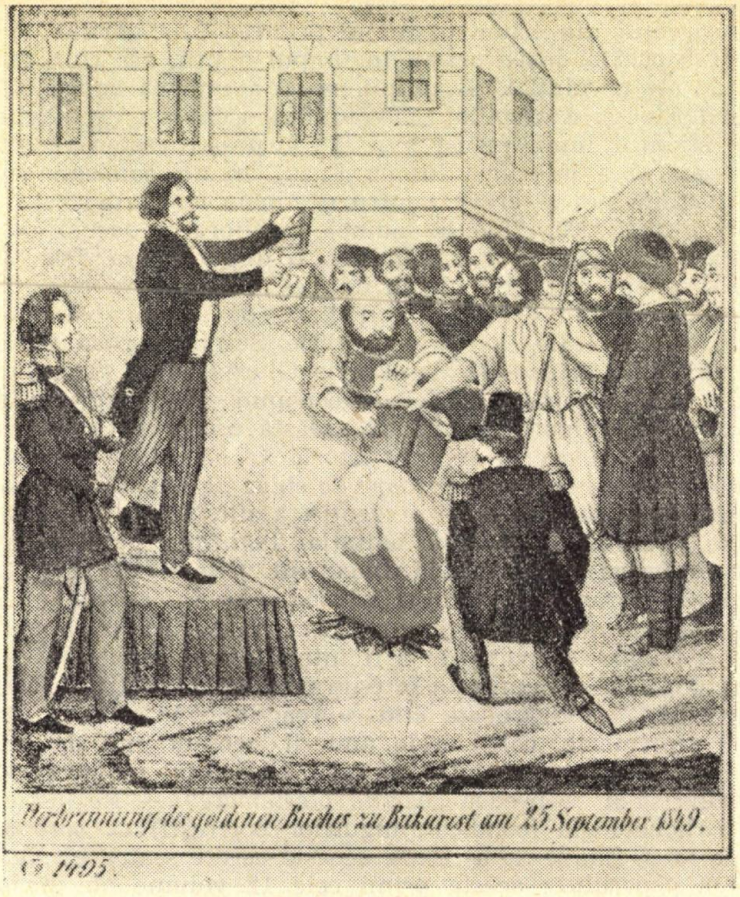

Arderea Regulamentului Organic şi a Arhondologiei
(*După o stampă germană*)

întîmpine armata lui Fuad-efendi, deşi cuvîntul de ordine al Locotenenţei Domneşti era să nu se opună rezistenţei. Poporul a fost lăsat fără arme şi fără organizare de luptă. Şi totuşi, peste capul Locotenenţei Domneşti şi împotriva acesteia, masele populare şi ostaşii garnizoanei Bucureştilor au dat evenimentelor cu totul alt curs. Îngrijorat de ştirile ce-i veneau din Bucureşti, Fuad a trimis încă, de la trecerea Neajlovului, patrule de lăncieri să cerceteze porumbiştile de pe marginea drumului, spre a preîntîmpina un eventual atac prin surprindere.

La 9 septembrie, cercetaşii armatei de invazie au ajuns în viile de la bariera Beilicului. Clopotele bisericilor au început să bată. Poporul alergă spre marginea oraşului. Capitala se pregătea să dea o ripostă dîrză invadatorilor. Rezultatul a fost că în ziua de 10 septembrie, Fuad, generalul Omer şi comisarul ţarist Duhamel, care-i însoţea, au hotărît să oprească deocamdată înaintarea spre Capitală. Armata turcă îşi stabili tabăra la Sinteşti. În aceeaşi zi, la orele 12, un sol turc intra în Bucu-

rești și-i înmîna mitropolitului Neofit o scrisoare ce purta semnătura comisarului otoman.

Această scrisoare, oglindind marea îngrijorare a comandantului otoman, era adresată numai de formă mitropolitului. Asupra atitudinii acestui reacționar, care devenise vestit prin jurămintele succesive ce le făcea atît revoluției cît și contrarevoluției, Fuad nu mai avea nici o îndoială. El scrise însă mitropolitului pentru a nu fi silit să se adreseze Locotenenței Domnești, pe care o considera ilegală, dar care mai deținea încă puterea în oraș. Era sigur că mitropolitul Neofit va încunoștiința pe membrii Locotenenței despre conținutul mesajului.

Fuad scria că „...*acei care, rătăciți în patrimile lor, ar voi să cerce ca să se împotrivească poruncilor sultanului și să tulbure prin faptele și cuvintele lor liniștea obștească a orașului, vor vedea numai decît efecturile unei drepte răsplătiri. Orașul d-voastră* — scria Fuad-efendi — *este de astăzi pus sub paza armiei împărătești... În minutul ce veți primi această scrisoare, armata va fi la poarta orașului...*“ [1].

Acest ultimatum, care oglindea totodată și teama lui Fuad-efendi de o rezistență armată, a produs în Capitală un efect absolut contrar celui scontat de emitentul său. În ziua de 11 septembrie, cînd armata otomană a ajuns la bariera Beilicului, a fost întîmpinată de o mulțime uriașă de locuitori ai orașului și țărani sosiți la București chiar și din județele învecinate. Deși neînarmată, această masă de oameni a fost socotită de Fuad-efendi primejdioasă. În consecință, armata otomană își schimbă itinerariul și în loc de a intra în oraș prin Cariera Șerban Vodă, porni paralel cu marginile orașului spre nord-vest, oprindu-se la Cotroceni, în preajma locurilor unde se află astăzi Palatul Pionierilor. Poporul, urmînd același itinerariu, porni paralel cu oastea dușmană, într-un marș impresionant și se opri în fața ei, pe cîmpia Cotrocenilor, la capătul Podului de Pămînt, prin locurile unde este astăzi Teatrul de operă și balet și Facultatea de Drept. În ziua de 12 septembrie, o deputație a orașului fu refuzată de comisarul otoman. Acesta trimise vorbă că va primi a doua zi pe reprezentanții români. În noaptea de 12 spre 13 septembrie, deplasarea unei mici unități de cavalerie otomană a fost interpretată de populație ca un preludiu al intrării armatei turcești în oraș. În numai un sfert de oră, poporul, alarmat de dangătul clopotelor, a pornit, în bună parte înarmat, spre Cotroceni. Peste 40.000 de oameni stăteau gata să lupte și să moară pentru apărarea revoluției și a patriei amenințate.

Înfrîngerea revoluției

Zorile lui 13 septembrie au găsit orașul în stare de veghe. La răsăritul soarelui, un grup de călăreți turci, ce-l însoțeau pe generalul Kerim, au intrat în oraș, aducînd mitropolitului Neofit o scrisoare, prin care Fuad chema la orele 13, în tabără, deputația orașului și pe marii boieri. De la Mitropolie, Kerim s-a dus la banul Alecu Filipescu, unul din capii reacțiunii, spre a-i face aceeași invitație. În primele ore ale dimineții, poporul trimise lui Fuad o scrisoare colectivă care, deși nu afișa ostilitate deschisă față de Poarta otomană, protesta cu energie și demnitate

1 C. Colescu-Vartic, *1848, zile revoluționare*, Buc., 1898, p. 388—389.

împotriva intervenției contrarevoluționare. În jurul orei unu după amiază, delegații au sosit în tabăra otomană. După ce-i lăsă un ceas să aștepte, Fuad le citi o proclamație care califica revoluția izvorîtă din duhul „comunismului". *„Legiuirile voastre* — scria proclamația — *nici odinioară nu vor dobîndi îndreptare din sînul neorînduielilor drumașe și a zgomotului patimilor, precum nici din sînul... unei răzvrătiri. Pentru aceasta, mai întîi trebuie să se statorniceze ordinea legală, trebuie să piară cu totul ver-ce urmă a revoluției"* [1].

Comisarul declară apoi că logofătul Constantin Cantacuzino, unul din cunoscuții apropiați ai lui Gh. Bibescu, a fost numit caimacam. În fața acestei încălcări grosolane a drepturilor țării, ridicară glasul Nicolae Bălcescu și ceilalți conducători revoluționari. Răsună strigătul : *„Moarte mai bine decît Regulamentul !"* [2].

În fața acestui protest vehement, Fuad se retrase, cerînd ca cei care recunosc Regulamentul să-l urmeze. Au răspuns 40 de mari boieri în frunte cu caimacamul.

Conducătorii revoluției au fost arestați și apoi trimiși în exil. Armata otomană, împărțită în trei coloane, porni asupra orașului. Una din coloane s-a năpustit asupra barierei vii de oameni ce stăteau la capătul Podului de Pămînt. Infanteria otomană, neputînd străbate acest zid omenesc, făcu loc cavaleriei. Bărbați și femei, tineri și bătrîni din mulțime s-au aruncat asupra călăreților, au apucat caii de dîrlogi spre a-i împiedica să înainteze ; unii s-au culcat la pămînt spre a-i opri astfel pe călăreți de a trece mai departe. Călcînd peste trupuri, tăind cu săbiile pe cei ce le stăteau în cale, călăreții treceau însă mai departe spre oraș.

Evenimentele din tabăra Cotrocenilor și atacul sîngeros de la bariera Podului de Pămînt au stîrnit în oraș un nou val de mînie și revoltă. Numeroși cetățeni alergau din toate părțile spre Palatul de pe Podul Mogoșoaiei pentru a cere Locotenenței arme. Dar Ion Eliade, aruncînd pe masă eșarfa tricoloră, se declară a fi un simplu particular și plecă spre consulatul britanic spre a cere adăpost, iar Nicolae Golescu și Christian Tell, după ce adresaseră un protest reprezentanților puterilor străine, au declarat dizolvată garda palatului și au cerut mulțimii să se răspîndească. Și totuși, deși revoluția rămăsese fără conducători — unii fiind arestați, iar alții îndepărtați de la datorie — poporul și ostașii garnizoanei București au ținut sus pînă la urmă stindardul rezistenței naționale.

La cazarma pompierilor de la Agie, au început să sosească oamenii din popor, cetele îndîrjite ale mulțimilor din mahalale, care chemau pe ostași la luptă. Roata de pompieri a orașului București a răspuns chemării fraților ei, cu totul altfel decît răspunseseră membrii Locotenenței Domnești. Ostații au alergat la arme și, împreună cu locuitorii civili înarmați, au pornit spre cazarma de infanterie din Dealul Spirii, neținînd seama de ordinul Locotenenței, potrivit căruia batalionul II din regimentul 2 infanterie și roata de pompieri trebuiau să întîmpine pe turci cu onorurile militare cuvenite unei oștiri puternice.

---

1 C. Colescu-Vartic, *op. cit.*, p. 395.

2 *Anul 1848 în Principatele Române*, IV, p. 436.

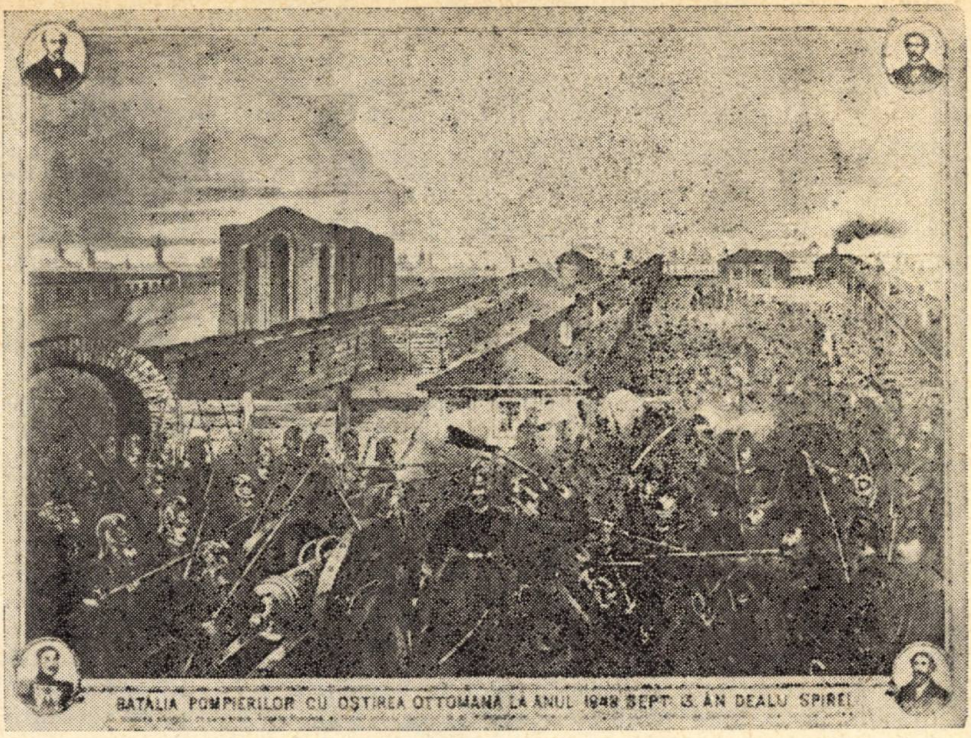

Bătălia pompierilor cu oştirea otomană a lui Kerim-paşa din Dealul Spirii, de la 13 septembrie 1848. (După o litografie a lui *C. Isler*, publicată de maiorul D. Pappazoglu)

Această coloană, comandată de Kerim-paşa, avea un efectiv de 5.000 de oameni şi era dotată cu artilerie. Generalul Kerim a somat pe colonelul Radu Golescu, comandantul garnizoanei, să-i predea cazarma şi să dezarmeze trupele. În timp ce se desfăşurau tratativele, au sosit la porţile cazărmii pompierii comandaţi de căpitanul Pavel Zăgănescu şi cetăţenii înarmaţi ce-i însoţeau. În mod spontan, aceştia au angajat lupta cu oştirea otomană. În cursul bătăliei, pompierii au asaltat la baionetă artileria inamicului, capturîndu-i două tunuri pe care le-au îndreptat împotriva coloanei turceşti, provocînd inamicului sute de morţi şi răniţi. Între timp, ostaşii batalionului II infanterie comandaţi de căpitanul Ion Deivos [1] (atît colonelul Radu Golescu cît şi majoritatea ofiţerilor îşi părăsiră ostaşii), deschiseră şi ei focul asupra turcilor. Pentru a lichida centrul de rezistenţă din Dealul Spirii, Kerim-paşa dezlănţui asupra roatei de pompieri şi a cazărmii un violent bombardament de artilerie.

Copleşiţi de puterea inamicului, net superior ca număr şi putere de foc şi avînd pierderi grele, între care şi pe ofiţerii eroi Dănescu şi Starostescu — pompierii s-au retras în cazarmă, unde au continuat lupta alături de fraţii lor infanterişti.

1 Trecut din roata de pompieri în oştirea de linie.

Pe Dealul Spirii, în locul unde se înalță astăzi Monumentul eroilor de la 1848, s-a desfășurat, către ora 4 după amiază, o inegală și sîngeroasă bătălie între ostașii roatei de pompieri și ai batalionului II și cea de a doua coloană otomană, de douăzeci de ori mai numeroasă, care pătrunsese în oraș prin bariera Dealul Spirii.

Rezistența eroică a micii garnizoane se afla însă la capătul ei. Începură tratativele pentru încetarea focului. Kerim promisese soldaților români absoluta libertate, cu condiția de a înceta rezistența și a preda armele. Călcînd cu barbarie cele mai elementare norme ale onoarei militare și ale omeniei, generalul turc a ordonat însă deschiderea focului asupra ostașilor, care începuseră a depune armele. Ostașii roatei de pompieri și ai batalionului de infanteriști, care s-au aflat într-o poziție mai favorabilă, au putut însă părăsi locul bătăliei cu armele în mîini. Conduși de sublocotenentul erou Dincă Bălășeanu [1], ei s-au retras spre Filaret, iar apoi, în noaptea de 13 spre 14 septembrie, au ieșit din oraș, îndreptîndu-se spre tabăra lui Magheru de la Cîmpul lui Traian pentru a continua lupta în sprijinul revoluției.

Așadar, în seara zilei de 13 septembrie, Capitala Țării Românești era cucerită prin forța armelor și dată pradă răzbunării invadatorilor. În primele ore ale nopții, Fuad-efendi și comisarul țarist Duhamel stabileau primele măsuri de guvernare în orașul ocupat. Revoluția începută la 11 iunie luă astfel sfîrșit.

Deși înfrîntă, revoluția burghezo-democrată are o mare însemnătate pentru istoria țării în general și pentru orașul București în special. Ea a deschis cîmp larg relațiilor de producție capitaliste, creînd condiții noi de dezvoltare a țării noastre și deci și orașului București, care va cunoaște o rapidă dezvoltare în epoca modernă și contemporană.

---

1 Ulterior Dincă Bălășeanu a trecut munții și a luptat ca centurion în armata revoluționară condusă de Avram Iancu. Cu prilejul trecerii clandestine a lui N. Bălcescu prin Transilvania în urma înfrîngerii revoluției din Ungaria în vara anului 1849, Dincă Bălășeanu a salvat pe marele democrat-revoluționar cu prețul arestării sale.

Cap. 2. ORAŞUL BUCUREŞTI ÎN PERIOADA UNIRII ŞI A FORMĂRII STATULUI NAŢIONAL ROMÂN (1848—1864)

Revoluţia de la 1848 a dovedit că vechea stare de lucruri nu mai putea continua. Se constată o creştere a elementelor capitaliste în economie, sporeşte numărul atelierelor de cooperaţie capitalistă simplă, care au constituit „veriga" dintre meserii şi mica producţie de mărfuri, ca forme primitive ale capitalului pe de o parte şi industria mecanizată pe de altă parte [1]; sînt înfiinţate fabrici care utilizează forţa aburilor. Pe plan politic, se realizează Unirea Moldovei cu Ţara Românească şi se formează statul naţional modern.

Dezvoltarea economică

Menţinerea ţărănimii sub regimul clăcii a constituit o puternică frînă în calea progresului economic şi social. Persistenţa relaţiilor de producţie feudală a frînat dezvoltarea forţelor de producţie, ceea ce explică atît slaba dezvoltare a industriei cît şi caracterul ascuţit al contradicţiilor din această perioadă.

Pătrunderea în industrie a forţei aburilor şi a maşinilor-unelte era extrem de redusă, preponderenţa rămînînd de partea micii producţii de mărfuri şi a cooperaţiei capitaliste simple. În asemenea condiţii o mare parte din producţia cu caracter industrial era dată de atelierele meşteşugăreşti şi de cele bazate pe cooperaţia capitalistă simplă. Ponderea cea mai mare în ceea ce priveşte producţia destinată pieţii o aveau însă meşteşugurile practicate în oraşe şi în special în Bucureşti, cel mai mare oraş din ţară, cu 6.826 meşteşugari în anul 1860. În cadrul procesului de diferenţiere a meseriaşilor prin specializare şi a aceluia de subordonare a micilor meseriaşi de către capitalul comercial, creşte numărul atelierelor capitaliste bazate pe cooperaţia simplă. Dezvoltarea edilitară şi urbanistică a oraşului Bucureşti a impus şi mai mult sporirea numărului meseriaşilor şi specializarea lor. Creşte şi numărul atelierelor care pro-

1 V. I. Lenin, *Opere complete*, 3, Buc., Ed Politică, 1961, p. 61.

duceau materiale de construcţii. În 1861 erau 67 cărămidării, dintre care 32 la Cotroceni, 23 în lunca Crîngaşi şi 12 în lunca Colentinei şi Fundeni.

Meşteşugarii bucureşteni au continuat a fi organizaţi în corporaţii. Ele erau însă în plină descompunere şi se menţineau numai pentru obligaţiile fiscale ale meşteşugarilor. Legea patentelor din 1863 şi înfiinţarea Camerelor de Comerţ şi Industrie în 1864, au făcut şi mai anacronice organizaţiile de breaslă.

În această perioadă sînt importate numeroase maşini, în special pentru industria alimentară, primele fiind instalate la morile cu aburi. *„Moara de mînă,* arată Marx, *va da o societate cu stăpînul feudal; moara de foc, societatea cu capitalistul industrial"* [1]. În 1863 existau în toată ţara 33 mori cu aburi. Cea mai veche şi cea mai mare a fost moara Assan din Bucureşti, înfiinţată în 1853 [2].

Preocupări pentru introducerea morilor cu vapori au existat chiar din anul 1847. Printre cheltuielile Casei Sfatului Capitalei pe anul 1847—1848, figurau şi 2.000 lei pentru ca Departamentul din Lăuntru să-i folosească la cumpărarea maşinilor pentru moara cu vapori. În 1849, Sfatul Orăşenesc s-a preocupat de înfiinţarea unei mori cu aburi. În afară de moara Assan, în 1862 ia fiinţă şi moara N. T. Olmazu. Morile cu apă de pe Dîmboviţa sînt desfiinţate prin lege, în 1865.

Din cele 11 fabrici de bere cu aburi, cîte existau în toată ţara în 1853, patru erau la Bucureşti. Printre acestea se remarcau stabilimentele lui Andrei Cabe şi a lui Gh. Crept. În anul 1854 ia fiinţă şi fabrica de bere Carol Oppler. Cea mai veche fabrică de mezeluri aparţine lui Paţac şi este cunoscută la Bucureşti din anul 1850. Ea a fost complet utilată cu maşini abia în anul 1886. Totodată, se înmulţesc zalhanalele şi abatoarele utilate, de asemenea, rudimentar. Tot în industria alimentară poate fi menţionat şi proiectul, nerealizat, din 1864, al unui „fabricant de zahăr", Limberger, care cere autorizaţie pentru înfiinţarea unei fabrici de zahăr.

Interesul manifestat pentru dezvoltarea industriei textile înainte de 1848, se constată şi în perioada următoare. În 1859, George Coemgiopol, starostele bogasierilor din Bucureşti, împreună cu alţi asociaţi, înfiinţează o societate sericicolă pentru producerea mătăsii. Tot el a organizat şi fabrica de pe moşia Dămăroaia. Societatea a cumpărat o maşină cu 160 de roţi de tipul maşinilor Lyon. La această maşină, patru lucrătoare şi un maşinist au prelucrat în vara anului 1859, zece mii scule

---

1 K. Marx şi F. Engels, *Opere*, 4, Buc., Ed. Politică, 1958, p. 130.

2 Maşina cu aburi a fost adusă de la Viena, de la Casa Siegel, iar transportul ei a durat de la Viena la Giurgiu două săptămîni şi de la Giurgiu la Bucureşti patru săptămîni, din cauza drumului impracticabil şi a greutăţii maşinilor (cazanul cîntărea 7 tone).

După, instalarea maşinii cu aburi, brutarii n-au voit să macine grîu pentru motivul că moara de foc arde făina. Nu puteau să creadă că focul produce aburi şi aburii pun în mişcare maşinile. De aici şi numele dat unei străzi învecinate: Moara de Foc.

În primul an după instalarea morii cu aburi, fiind o iarnă geroasă care a îngheţat Dîmboviţa, pe malurile ei aflîndu-se toate morile de apă, brutarii au fost nevoiţi să macine la moara cu aburi. Văzînd că făina a ieşit bună s-au convins că focul nu le arde grîul...

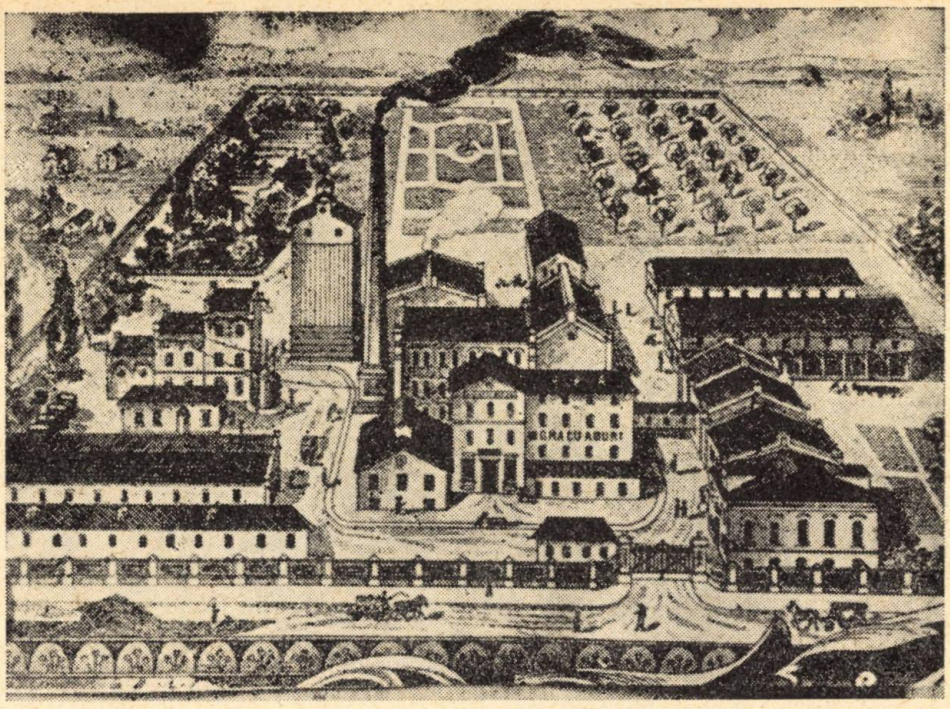

Moara Assan, înființată în anul 1853, prima moară cu aburi din București

de gogoși, scoțîndu-se 409 ocale de mătase de bună calitate [1]. Însă din cauza unei boli printre viermii de mătase din Franța, a sporit cererea de sămînță de viermi de mătase, iar producătorii din țară s-au ocupat mai ales cu producerea de semințe, fiindcă se cîștiga mai mult. Astfel, industria mătăsii nu se mai dezvoltă. În schimb, în 1860 este înființată „Fabrica de tricotaje H. Schubert și fii".

O oarecare dezvoltare a industriei se constată și în ceea ce privește fabricarea de cărămizi. Prima fabrică de cărămizi utilată cu mașini a fost înființată în București în anul 1860 și aparținea serdarului Filipescu; el ceruse încă din 1857 autorizație pentru instalarea mașinilor. Mai bine și mai complet utilată a fost fabrica Max Tonolla, construită în anul 1865 pe terenul unde este azi Circul de Stat.

Către sfîrșitul domniei lui Al. Ioan Cuza, începe să se dezvolte industria de stat. În 1863 ia ființă Arsenalul Armatei, iar Școala de meserii de la Pantelimon, înființată în 1851 de către Barbu Știrbei, este dotată cu mașini pentru produs și reparat unelte agricole. Cu mașini funcționau și alte ateliere mari ale statului ca : Fonteria și capsularia națională, unde erau folosite încă din 1862, „o mașină de găurit țevile", „o strungă pentru învîrtirea metalelor", o „mașină-foarfecă", o „mașină

1 A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, (ed. III), Buc., 1934, p. 176.

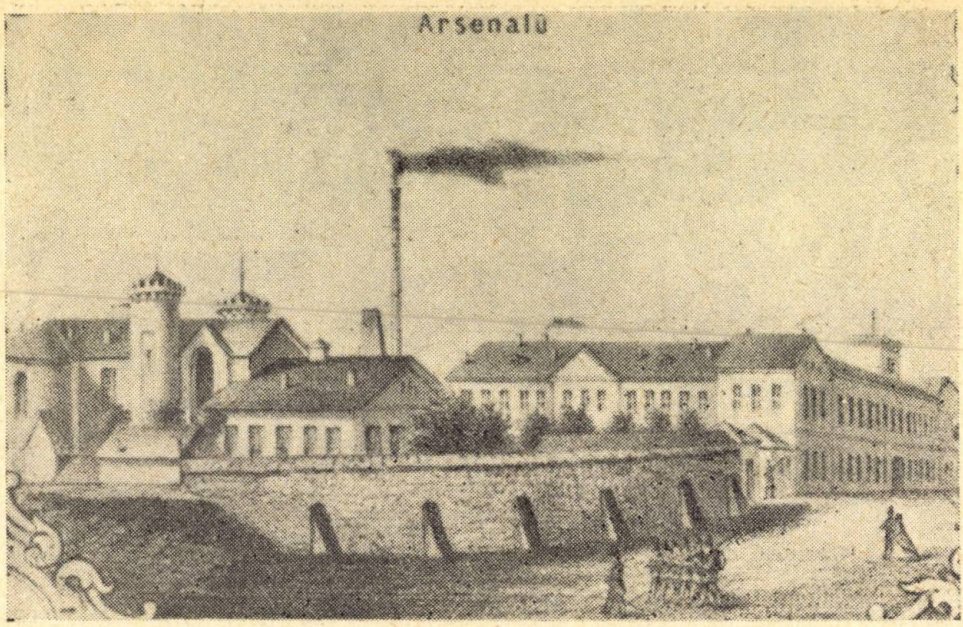

Arsenalul Armatei (1863)

zisă lemnorul“ [1], sau „Pirotehnia Armatei“ şi „Imprimeria statului“, care număra în 1864 aproape 100 lucrători [2].

În această perioadă iau fiinţă şi unităţi ale industriei metalurgice. Astfel, în 1859, la fabrica B. Gaiser se lucra foi de tablă şi tinichigerie, iar în 1864, fabrica Lemaître este transformată în fabrica „Metalurgia română“. Mai pot fi menţionate şi „fabrica“ de clopote a lui Daniil Wolf, care funcţiona din anul 1858, precum şi Atelierele de maşini agricole aparţinînd lui Trexler.

Din datele de mai sus rezultă că în oraşul Bucureşti, în preajma reformei agrare din 1864, predominau în producţia industrială capitalistă ateliere bazate pe cooperaţia capitalistă simplă, manufactura era slab dezvoltată, iar producţia pe baza maşinilor era abia la început.

Cu toată lenta dezvoltare a capitalismului, se constată totuşi o permanentă dezvoltare a comerţului şi a pieţei interne. În anul 1860, din cei peste 30.000 de comercianţi din toată ţara, numai la Bucureşti erau 4.742. Cît priveşte importul, el cuprindea, mai ales, articole de lux reclamate de clasele dominante. În general însă, comerţul cu ţările străine era stingherit de unele restricţii impuse de Poartă, precum şi de lipsa căilor de comunicaţie. Gurile Dunării, din cauza bancurilor de nisip, erau accesibile numai vaselor cu mic tonaj, porturile erau slab utilate, şoselele erau puţine, iar căile ferate inexistente. Cea mai mare parte din

1 *Analele economice pentru cunoştinţa părţii muntene din România*, I—IV, nr. 9—12, 1862, p. 143.

2 Cu maşini moderne erau utilate şi tipografiile particulare Albert Baier (1850) şi Carol Göbl (1859).

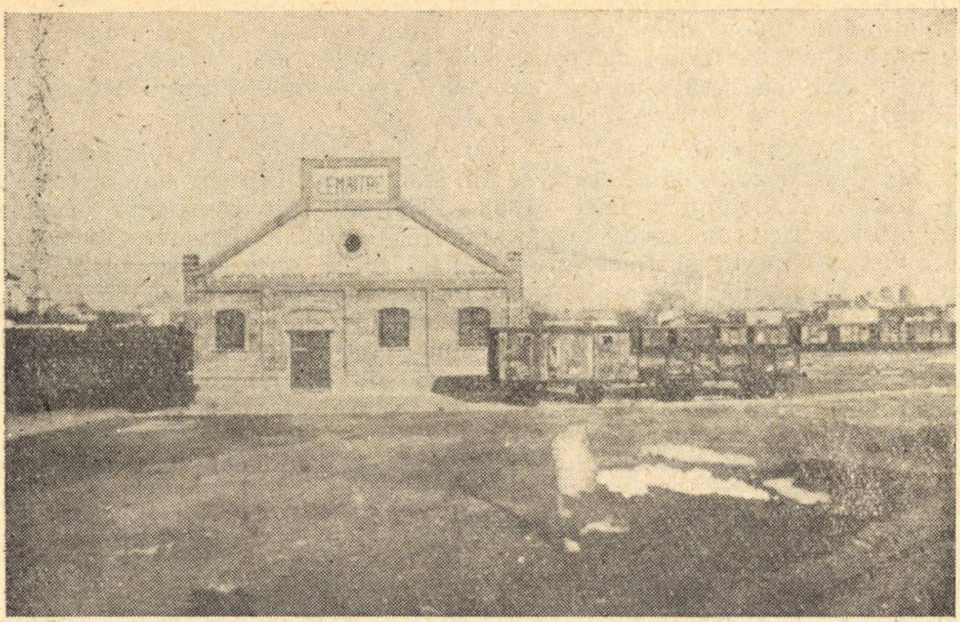

Fabrica Lemaître (1864)

mărfurile importate veneau de la Lipsca şi Braşov, în caravane mari ce întîmpinau mari greutăţi. Comerţul Capitalei începe însă să se dezvolte mai accentuat după 1870, de cînd căile de comunicaţie se înmulţesc şi încep să se modernizeze. Cu toate acestea, s-a simţit nevoia îmbunătăţirii mijloacelor de comunicaţie în mod accentuat la mijlocul sec. al XIX-lea, din cauza dezvoltării producţiei de mărfuri şi a creşterii comerţului intern şi extern.

Oraşul Bucureşti a început a fi legat de celelalte centre ale ţării cu drumuri mai accesibile abia din deceniul al şaselea. În 1862, drumul principal care lega oraşul Bucureşti cu restul ţării era în mare parte şoseluit; în special linia Predeal—Cîmpina—Ploieşti—Bucureşti—Giurgiu. Poduri de fier încep să se construiască după 1864. De asemenea, a fost luată în discuţie şi problema construirii de căi ferate, căci lipsa lor îngreuia mult toate formele de transport. Între anii 1855—1856 s-a discutat construirea unor căi ferate pe traseul Orşova—Bucureşti—Brăila şi Braşov—Bucureşti—Giurgiu. Un proiect de concesiune a fost votat la 14 iulie 1860. La 9 aprilie 1862, J. Barcley, bancher englez, solicită primului ministru Barbu Catargiu concesiunea preliminară a construirii mai multor linii ferate pe o lungime aproximativă de 452 mile engleze. Oferta a fost însă respinsă, neîndeplinind condiţiile necesare [1]. La 20 mai, acelaşi an, Vasile Alecsandri scrie de la Paris domnitorului Alexandru Ioan Cuza despre intenţia unor capitalişti francezi, englezi şi belgieni de a construi o linie ferată Bucureşti—Giurgiu, care să fie legată de

1 Arh. M.I.B., doc., inv. nr. 13018.

Oltenița. În timpul domniei lui Al. I. Cuza se fac mai multe încercări în acest sens, dar problema construirii de căi ferate a început a fi rezolvată abia din 1869, cînd este construită prima linie ferată, București—Giurgiu.

In ceea ce privește serviciul poștal, pînă în 1862 el a fost arendat ; numai după această dată începe să fie administrat în regie de către stat. În timpul războiului Crimeii (1853—1856) au fost construite primele linii telegrafice electrice, între anii 1854—1855 : Brașov—București, București—Giurgiu și București—Brăila. Liniile serveau deopotrivă armatelor și civililor. Telegrafiștii au fost la început austrieci. În 1855 a fost înființată cea dintîi școală de telegrafie, care în doi ani a scos patru serii de elevi. În 1857, telegraful era complet sub controlul statului. Însă organizarea definitivă a serviciului poștal s-a făcut în anul 1860, poșta fiind separată de serviciul telegrafelor pînă în anul 1864 Primele timbre poștale, emisiunea Principatelor Unite, datează din 1862; în 1865 au apărut primele timbre cu efigia lui Al. Ioan Cuza, iar cărțile poștale abia în 1873.

Ca și în restul țării, viața financiară a orașului București a avut de suferit din cauza inexistenței unui sistem modern de credit și a circulației monetare. Menținerea relațiilor feudale și suzeranitatea otomană au împiedicat și dezvoltarea acestui proces. Creditul cunoaște și forma cămătăriei. În anul 1860 erau în Bucuresti 39 bancheri, dar și 32 zarafi și 25 „zălogari". Necesitatea creării unui sistem modern de credit s-a impus încă de la 1848. În 1852 a fost preconizată chiar ideea creării unei bănci naționale. La 18 octombrie 1865, Adolphe de Herz și I. Lobel înființează Banca României, societate anonimă, cu un capital de 25 milioane lei, care a funcționat pe baza unui act de concesiune emis de

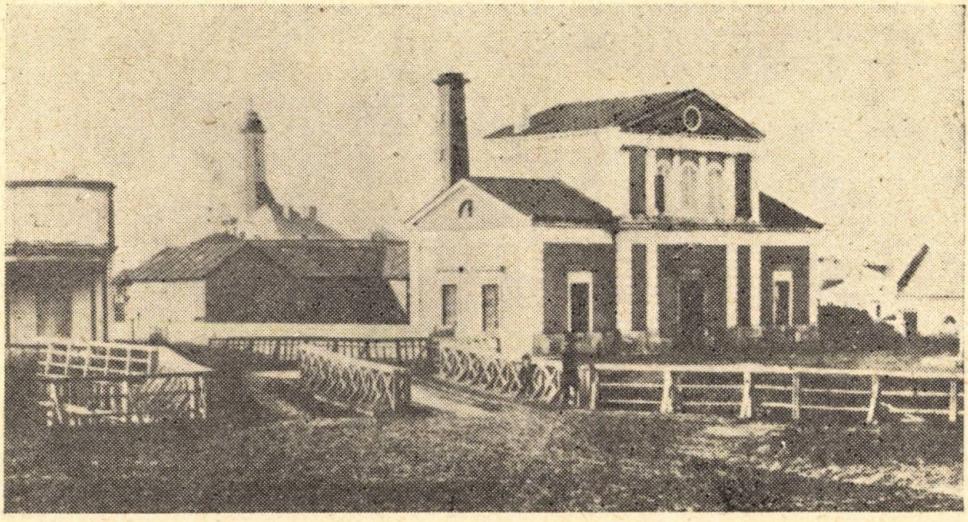

Uzina de apă, înființată în anul 1854, se afla în apropierea podului Mihai Vodă
În fund, stînga, foișorul

domnitorul Al. I. Cuza. Din anul 1862 activează la Bucureşti prima societate de asigurări — „Providenţa", cu un capital de 200.000 galbeni.

Cît priveşte circulaţia monetară, existau la mijlocul sec. al XIX-lea peste 70 de monede variate. Intenţia lui Al. I. Cuza de a crea o monedă naţională, romanatul, şi prin aceasta de a impune un sistem monetar unitar, n-a putut fi realizată. Dezvoltarea capitalismului, care a determinat creşterea producţiei de mărfuri, lărgirea pieţii interne şi intensificarea comerţului, a dus în anii următori, în mod inevitabil, la unificarea sistemului monetar.

Frămîntări social-politice după înăbuşirea revoluţiei din 1848

După înăbuşirea revoluţiei a fost restabilită puterea boierimii conservatoare sub căimăcămia lui Constantin Cantacuzino, întrucît Gh. Bibescu, fugar prin Europa, n-a reuşit să-şi recapete domnia.

Căimăcămia lui C. Cantacuzino, impusă de Rusia şi Turcia, a reintrodus regimul regulamentar sub presiunea armatelor străine. Guvernul de la Bucureşti a avut un caracter net reacţionar, promovînd o politică ostilă faţă de ideile revoluţionare şi de susţinătorii ei.

Reinstalarea regimului regulamentar s-a produs în septembrie 1848, imediat după înfrîngerea revoluţiei. S-au făcut numeroase arestări, care au continuat şi în primăvara anului 1849. „Comisia pentru cercetarea tulburătorilor liniştei obşteşti", înfiinţată la 21 septembrie 1848, activează şi în 1849, ţinîndu-şi şedinţele la Văcăreşti sau la spitalul Colţea şi avînd ca scop cercetarea activităţii tuturor acelora care au avut amestec în timpul revoluţiei sau manifestau o atitudine ostilă faţă de căimăcămie şi guvern. Toţi cei care nu puteau face dovezi „îndestulătoare de bună purtare", precum şi străinii suspecţi erau expulzaţi. Persoanele periculoase, cărora urma să li se facă proces, erau întemniţate la Văcăreşti. Aceeaşi comisie supraveghea intrările şi ieşirile atît din ţară cît şi din Bucureşti şi aviza eliberarea paşapoartelor. În aprilie 1849, comisia îşi încetează activitatea ; ea stabileşte mai mult de 100 de persoane vinovate. Se instituie deîndată, în aceeaşi lună, o înaltă curte criminalicească, pentru a judeca pe cei care s-au opus cu arma în mînă trupelor imperiale, otomane sau au ars Regulamentul Organic. Serdarul Ion Suţu a fost numit procuror general. Instituirea înaltei curţi criminalicești a constituit ultimul act reacţionar al căimăcămiei lui Constantin Cantacuzino.

În urma convenţiei de la Balta Liman, Poarta numeşte, cu asentimentul Rusiei, ca domn al Ţării Româneşti pe banul Barbu Ştirbei. Primirea lui la Bucureşti s-a făcut la 1 mai 1849, în prezenţa unei mari mulţimi adunate pe străzi şi poduri. Din punct de vedere politic, domnia lui Barbu Ştirbei a constituit un regim contrarevoluţionar. Acţiunea împotriva revoluţionarilor, începută de căimăcămie, este continuată cu şi mai multă insistenţă. Faţă de exilaţi, noul domn are o atitudine destul de dură. Sînt reprimiţi în ţară numai aceia care îşi luau angajamente solemne faţă de domn. Lui Nicolae Bălcescu i-a refuzat intrarea în ţară, obligîndu-l să-şi continue exilul printre străini. Poetul Dimitrie Bolin-

tîneanu, Grigore Peretz, Marin Serghiescu şi mulţi alţii n-au putut intra în ţară decît mai tîrziu. După înfrîngerea revoluţiei din Transilvania, la sfîrşitul lunii august 1849, măsurile represive împotriva oricărei mişcări revoluţionare sînt intensificate. Printre măsurile luate în octombrie 1849 de către Consiliul administrativ extraordinar, a fost urmărirea cu stricteţe şi expulzarea tuturor acelora care participaseră la revoluţie, simpatizaseră cu ea sau îşi manifestau adversitatea faţă de domnie şi de trupele de ocupaţie. Aceste măsuri erau determinate de faptul că în rîndul oamenilor simpli erau foarte mulţi sprijinitori ai revoluţiei. Printre aceştia se numărau numeroşi meşteşugari, calfe şi alţi oameni ai muncii, potrivnici faţă de cîrmuire; de asemenea, fierari, brutari, cojocari, pantofari ş.a.

În iarna anului 1849 este arestat, printre alţii, şi C. D. Aricescu, care a fost întemniţat la Snagov în ianuarie 1850, pentru că tipărise un manifest revoluţionar în versuri. La 24 august 1850, Barbu Ştirbei semnează un ofis în care se declara că bunăvoinţa arătată pentru conciliere chiar cu exilaţii fusese considerat drept slăbiciune. *„Cu toate eforturile noastre, vedem cu regret* — afirmă domnul — *că sînt indivizi care se joacă cu liniştea publică şi încearcă să o compromită prin tot felul de manevre“*. De aceea, continuă domnul, *„declarăm că ne vom face o datorie în a lua dinainte măsuri energice împotriva acelora, indiferent cărei clase aparţin, care vor încerca să tulbure liniştea publică şi să o facă jucăria intrigilor şi maşinaţiunilor lor“* [1]. El continuă luarea de măsuri împotriva tuturor acelora care au fost consideraţi revoluţionari în tot timpul domniei lui.

Măsurile represive luate în ţară după înfrîngerea revoluţiei, precum şi lupta purtată de revoluţionarii exilaţi arată că după 13 septembrie 1848, masele populare din Ţara Românească în deosebi cele din Bucureşti au continuat să fie frămîntate şi nemulţumite. Mai întîi, căimăcămia după 13 septembrie 1848 şi apoi Barbu Ştirbei după 1 mai 1849 au dus o îndoită acţiune antirevoluţionară; una de ştergere a urmelor revoluţiei şi de lichidare a spiritului revoluţionar şi alta de menţinere în exil a revoluţionarilor.

În aprilie 1851 au fost evacuate trupele contrarevoluţionare ruso-turce, venite în ţară în toamna anului 1848. A urmat apoi o scurtă perioadă de linişte şi pentru oraşul capitală. Dar numai pînă în anul 1853. La 29 iunie în acel an, generalul Gorciakov făcea cunoscut lui Barbu Ştirbei că din *„motive de înaltă însemnătate“* trupele ruse vor intra pe teritoriul ţării. La 2 iulie 1853, ele treceau prin Moldova, iar în zilele următoare, avangărzile lor, conduse de generalul Anrep Elmpt, ajungeau la bariera Colentinei, fiind primite de dregători şi cler. La 16 iulie sosea în Bucureşti şi generalul Gorciakov, comandantul suprem al armatelor ruse de ocupaţie, găzduit în casa Lenş, de pe Podul Mogoşoaiei. Generalul Budberg, numit preşedinte al divanurilor de la Bucureşti şi Iaşi, locuia în casa Belu, fosta proprietate a lui Ienăchiţă Văcărescu, de pe Podul Mogoşoaiei. Izbucnirea războiului ruso-turc, la 7 octombrie 1853, obligă pe Barbu Ştirbei să părăsească ţara. La începutul anului 1854, preşedinte al divanului de la Bucureşti este consulul general Halcinski.

1 *Journal de Bucarest*, II, 1850, nr. 28.

Ocuparea ţărilor române de către armata rusă alarmează Imperiul habsburgic, care îşi vedea astfel ameninţate interesele la Dunăre. De aceea intervine o alianţă austro-turcă, iar la 1 iulie 1854 se încheie convenţia de la Boiagi-Kioi, în baza căreia Austria dobîndea dreptul unei ocupaţii provizorii a Principatelor. La sfîrşitul lunii iulie 1854, generalul Gorciakov şi armatele lui se retrag. La puţine zile intră în Bucureşti primele trupe otomane în frunte cu generalul Halim-paşa, fiind instalat tot în casele Lenş, iar la 23 august soseşte la Bucureşti Omer-paşa, comandantul oştirilor turceşti, cu 30.000 ostaşi, fiind însoţit de Mazar-paşa (englezul Lakemann) şi de Ion Eliade.. Noul comandant locuieşte în palatul Ghica de la Colentina. Trupelor turceşti li se adaugă la 6 septembrie 1854 12.000 ostaşi austrieci sub comanda feldmareşalului Coronini, comandantul suprem al armatelor austriece din Principate, a cărui primire s-a făcut la Băneasa de unităţi otomane şi de dregătorii ţării. La 23 septembrie 1854, austriecii readuc în scaunul domniei pe Barbu Ştirbei, care remaniază imediat guvernul cu elemente apropiate burgheziei.

Prezenţa la Bucureşti a celor două armate de ocupaţie a fost însoţită de nenumărate samavolnicii. Din cauza numeroaselor conflicte dintre soldaţii turci şi austrieci care, de obicei, loveau în avutul şi liniştea locuitorilor, cei doi comandanţi, Omer-paşa şi Coronini, erau nevoiţi să se întrunească foarte des pentru a soluţiona situaţiile grele create

La Bucureşti, în timpul războiului Crimeii, armata austriacă de ocupaţie îşi avea cartierul general în casele baronului Meitani, de pe Podul Mogoşoaiei

de ostaşii de sub comanda lor. După evacuarea Principatelor, ca urmare a încheierii păcii de la Paris, au rămas nenumărate reclamaţii şi jalbe ale locuitorilor în care sînt arătate abuzurile ocupanţilor.

În conjunctura politică de după 1848, ideea Unirii Ţării Româneşti cu Moldova, care însufleţise secole de-a rîndul lupta maselor populare, s-a conturat din ce în ce mai mult. Această nobilă idee cuprinsese atît masele populare, ale căror aspiraţii ar fi putut fi realizate mai uşor în cadrul unui stat unitar, cît şi burghezia, pentru care perspectiva lărgirii pieţii interne însemna de fapt unul din principalele mijloace pentru cucerirea puterii economice şi politice. Desfăşurarea evenimentelor, îndeosebi după războiul Crimeii, a creat un climat internaţional favorabil unirii Moldovei cu Ţara Românească.

La 25 iunie 1856, Barbu Ştirbei părăseşte definitiv ţara, expirînd perioada pentru care fusese numit domn. În locul său, la începutul lunii iulie 1856, Poarta numeşte drept caimacam pe Al. Ghica, fostul domn. Trupele austriece se retrag în martie 1857, cînd vin comisarii celor şapte puteri. Lupta pentru Unire intră în faza decisivă.

Lupta pentru Unire. Bucureşti, capitala României

În primele luni ale anului 1857, lupta pentru Unire se intensifică. La Bucureşti. activitatea politică era concentrată îndeosebi în jurul cluburilor şi a cîtorva ziare. Din decembrie 1856 reapare ziarul „Timpul" al lui Bossueceanu, care avea un caracter unionist moderat; la 6 februarie 1857 apare „Concordia", oficios al partidei naţionale, condus de C. A. Creţulescu. La 11 martie, Comitetul central al Unirii de la Bucureşti, creat în primele zile ale acelei luni şi avînd ca oficios ziarul „Concordia", invită pe moldoveni să colaboreze la lupta pentru Unire. O delegaţie ieşană în frunte cu M. Kogălniceanu, V. Alecsandri şi D. Ralet vine la Bucureşti pentru a invita pe reprezentanţii puterilor garante să se deplaseze la Iaşi ca să cunoască starea de spirit unionistă din Moldova, înăbuşită prin măsurile luate de caimacamul Th. Balş. În iunie 1857 revin la Bucureşti ultimii revoluţionari exilaţi în frunte cu C. A. Rosetti, care aşteptau de şase luni la Rusciuc. Ei participă la conducerea luptei pentru Unire, atît în Comitetul central al Unirii, cît şi prin editarea „Românului", fosta „Concordie", trecută de la 9 august 1857 sub redacţia lui C. A. Rosetti.

La 29 septembrie 1857 se deschide Adunarea ad-hoc la Bucureşti. Masele populare sînt prezente în Piaţa Unirii de azi şi pe dealul Mitropoliei pentru a sprijini pe deputaţii unionişti. Ele erau interesate ca Unirea să se realizeze pentru că de aceasta se lega însăşi procesul de lichidare al orînduirii feudale. Deschiderea Adunării Ad-hoc este salutată de ziarul „Românul" care, subliniind prezenţa mulţimilor pe dealul Mitropoliei, afirmă că acest fapt arăta că poporul român *„a intrat în vîrsta vîrstniciei"* [1]. Sala Adunării, scria un ziar contemporan, *„prezenta un frumos spectacol, rar şi unic în felul său. Era un contrast vrednic de observat, între aurul strălucitor şi decoraţiunile uniformelor de tot felul ce se afla întrînsa; şi între modestele dar frumoasele haine ale ţăranilor deputaţi, cu plete(le) lor lungi şi figurile mari şi serioase"* [2].

1 *„Românul"*, nr. 16 din 1 octombrie 1857.
2 *„Secolul"*, nr. 74 din 30 septembrie 1857.

În martie 1857 au venit la București membrii comisiei internaționale pentru reorganizarea principatelor dunărene, formată din Lytton Bulwer (Imperiul britanic), Safvet-efendi (Turcia), Basily (Rusia), Baron de Richthofen (Prusia) Cavalier Benzi (Sardinia), Baron Talleyrand Perigord (Franța) și Cavaler de Liehman Palmrode (Austria)

Începerea lucrărilor s-a făcut în prezența majorității comisarilor puterilor garante. Conducerea Adunării a fost aleasă la 5 octombrie 1857 numai din rîndul membrilor aripii stîngi a partidei naționale.

Rezoluția cu privire la Unire, votată în Adunarea munteană, la 9 octombrie 1857, era mai categorică decît cea adoptată în Adunarea de la Iași, la 7 octombrie 1857, prin aceea că ideea Unirii era mai precis conturată [1]. La propunerea deputatului Christian Tell se hotărăște baterea unei medalii în cinstea acestei zile. Iar poetul C. Sion, în poezia „Triumful", manifesta astfel entuziasmul general :

. . . . . .
Saltă, saltă Românie !
Visul tău s-a împlinit
Saltă, saltă în veselie
Soarta ta s-a hotărît.
. . . . . .
În vestminte de serbare
Bucureștii s-au îmbrăcat ;
Astăzi este nuntă mare ;
Două țări mîna și-au dat. [2]

1 Rezoluția prevedea la punctul 2 „Unirea țărilor România (adică Țara Românească, n.n.) și Moldova într-un singur stat și într-un singur guvern".

2 *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, V, Buc. 1892, p. 727—729.

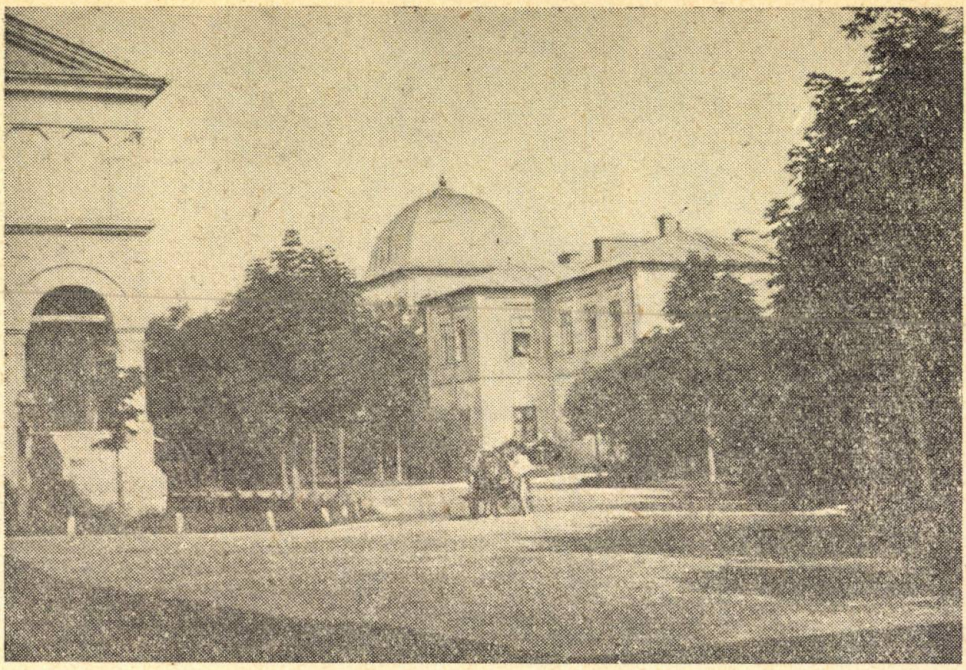

Vechiul local al Adunării Deputaţilor,

Votul Adunării ad-hoc, ale cărei lucrări au fost închise, de teama tulburărilor, printr-un jignitor firman imperial la 10 decembrie 1857, a avut o mare însemnătate pentru evoluţia evenimentelor.

Pe baza hotărîrilor Adunărilor ad-hoc de la Iaşi şi Bucureşti şi a raportului comisiei celor şapte comisari, s-a deschis la 22 mai 1858, la Paris, conferinţa reprezentanţilor celor şapte puteri pentru a rezolva problema Unirii şi a reorganizării Ţării Româneşti şi Moldovei.

La 18 octombrie 1858 are loc la Bucureşti, potrivit stipulaţiilor Convenţiei, instalarea noii căimăcămii formată din Ion Manu, Em. Băleanu, cunoscuţi prin reacţionarismul lor, şi I. Al. Filipescu, care avea o atitudine mai moderată. Căimăcămia a luat o serie de măsuri abuzive : a falsificat listele electorale, a introdus o cenzură aspră a presei, a interzis întrunirile publice etc. Alegerile care urmau să aibă loc pentru Adunarea electivă s-au desfăşurat în condiţii grele. La Bucureşti, cei excluşi de pe liste depăşeau 28% din totalul alegătorilor. La 12 ianuarie 1859 este cunoscut rezultatul alegerilor : din cei 71 deputaţi aleşi, 43 erau conservatori [1]. Alegerea colonelului Alexandru Ioan Cuza la Iaşi în ziua de 5 ianuarie a fost primită la Bucureşti cu mare însufleţire. Ziarul „Românul" din 6 ianuarie salută marele eveniment. O delegaţie de moldoveni în drum spre Constantinopol, pentru a notifica alegerea lui Al. I. Cuza, se opreşte la Bucureşti, unde prin manifestările ce s-au produs se întrevedea în mod evident posibilitatea ca şi Ţara Românească

1 Arh. M.I.B., doc., inv., nr. 37729—37731.

Membrii Adunării ad-hoc întruniți în septembrie 1857
(După o litografie a lui *C. Szathmary*)

să aibă același domn. N. Catargiu și N. Mavrichi au discutat cu muntenii eventualitatea alegerii lui Al. I. Cuza și, la București [1]. În fața acestei idei însă se ridicau grele obstacole : majoritatea Adunării elective, fiind conservatoare, urmărea alegerea lui Barbu Știrbei sau Gh. Bibescu, în timp ce partida națională nu susținea în mod deschis pe nici un candidat, deși simpatiile ei se îndreptau către N. Golescu și Al. Ghica. Ideea alegerii lui Al. Ioan Cuza avea însă să se impună în zilele de 22, 23 și 24 ianuarie. În alegeri se înfruntau conservatorii cu partida națională, a cărei aripă stîngă se sprijinea pe masele populare. „Tribunii" partidei erau recrutați îndeosebi dintre tineri ca N. T. Orășanu, I. G. Valentineanu, frații Caluda, care se aflau mereu în mijlocul maselor populare. În asemenea condiții se deschide Adunarea electivă la 22 ianuarie 1859. În acea zi, toate prăvăliile și atelierele erau închise. Cea mai mare parte din populația orașului, formată din meseriași, calfe, negustori, intelectuali, studenți și elevi se adunaseră în dealul Mitropoliei pentru a asista la deschiderea Adunării elective. Aceasta și-a început activitatea luînd în discuție falsurile făcute în alegeri, la cererea insistentă a opoziției sprijinită de mulțimile ce înconjurau *„clădirea Adunării ca o mare vie ale cărei valuri abia se puteau mișca și care amenința să năvălească pe uși și pe ferestre în Cameră ca să-și susțină drepturile și principiul său"*, scria un martor contemporan [1]. Consulul Franței, Béc-

1 Dimitrie Bolintineanu scrie că delegații moldoveni „avură misia a trece prin București și a scruta ideea dacă este cu putință a veni la unirea țărilor cel puțin prin alegerea domnului Moldovei de domn al Țării Românești" (D. Bolintineanu, *Cuza Vodă și oamenii săi*, Buc., 1870, p. 19).

lard, afirma într-un raport al său că masele populare ajunseseră pînă la băncile deputaţilor, amestecîndu-se printre ei, iar consulul austriac Eder, că erau 10—12.000 ţărani şi lucrători. La cererea deputaţilor conservatori au fost aduse trupe, dar opoziţia a cerut îndepărtarea lor. Sub presiunea maselor solidarizate cu opoziţia s-a dat ordin ca trupele să fie retrase. Oraşul era în fierbere. La Colentina, 28 dorobanţi au fost dezarmaţi de ţărani, iar prefectul judeţului Ilfov, căutat acasă de mulţime, a trebuit să fugă. Situaţia era gravă pentru majoritatea conservatoare. Se impunea un compromis.

În seara zilei de 23 ianuarie, deputaţii majorităţii s-au adunat la casa Oteteleşeanu de pe Podul Mogoşoaiei, unde s-a discutat chiar eventualitatea retragerii lor din Adunare. Informaţi despre această intenţie, consulii puterilor garante s-au opus. Numai consulul Austriei, Eder, duşman declarat al Unirii, a propus ca Adunarea să-şi continuie lucrările în alt oraş. În aceeaşi seară, deputaţii partidei naţionale s-au întrunit la hotelul Concordia din str. Germană (azi str. Smîrdan), unde a fost discutată propunerea conservatorilor ca cele două partide să renunţe la candidaţii lor. D. Ghica, convins că în asemenea condiţii alegerea lui era exclusă, ca şi a unchiului său Al. Ghica, a propus Unirea celor două ţări prin alegerea lui Alexandru Ioan Cuza [2]. *„Toată noaptea aceia de 23 spre 24 ianuarie se petrecu un neastîmpăr, atît din partea poporului cît şi din a guvernului. Toată oştirea de cavalerie şi infanterie umbla în patrule pe poduri... se zicea că în acea seară, poporul să se fi înţeles cu oştirea, ca nici într-un caz sînge să nu se verse“* [3].

A doua zi, la orele 8 dimineaţa, deputaţii partidei naţionale s-au adunat din nou la hotelul Concordia şi au hotărît ca mai întîi să facă propunerea în şedinţă secretă, iar dacă nu va fi aprobată să se retragă. La orele 11 dimineaţa, la deschiderea şedinţei Adunării elective, Vasile Boerescu a propus o şedinţă secretă a deputaţilor celor două partide, în care a susţinut alegerea domnului Moldovei. Boierii deputaţi au acceptat *„de teamă“*, scria consulul austriac Eder, *că nu vor părăsi vii sala de şedinţă“* [4]. La redeschiderea şedinţei, reprezentanţii celor două partide au anunţat că sprijină o singură candidatură, pe Alexandru Ioan Cuza. Masele populare, care cunoşteau această propunere încă din zorii zilei, erau adunate, o parte în Piaţa Unirii, alta la Filaret, pentru a interveni dacă nu va fi ales Al. I. Cuza, aşa cum se hotărîse. *„Hotărîrea care se luase de comitetul liberal unionist era ca, îndată ce conservatorii sau albii din Cameră ar persista în alegerea lui Bibescu, poporul din dosul şi curtea Mitropoliei, unit cu poporul de la Filaret, să năvălească în cameră şi s-o silească a proclama ca ales pe alesul Moldovei“*, scria un alt martor contemporan [5].

---

1 N. T. Orăşanu. *O pagină a vieţii mele sau 22, 23 şi 24 ianuarie 1859*, Buc., 1861, p. 31.

2 Cel dintîi care a emis ideia alegerii se pare a fi fost Cezar Bolliac, care a propus-o lui Al. Ghica, fostul domn al Ţării Româneşti (A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, Iaşi, 1903, I, p. 49 nota).

3 Revista *Carpaţilor* I, 1860, p. 74.

4 Eder către Buol, Raportul din 8 februarie (st. nou) 1859 (Bibl. Acad. Rapoarte consulare austriace. Copii).

5 I. G. Valentineanu. *Alegerea, detronarea şi înmormîntarea lui Cuza Vodă, 1859—1866—1873*, Buc. 1898, p. 10.

Béclard, consulul francez, în raportul său menţiona că *„strigătul, să trăiască principele Cuza a fost adesea ori repetat de mulţimea care, reţinută pînă atunci în afară de zid, veni în curînd să ia parte la această manifestaţie improvizată“* [1].

S-a votat în unanimitate pentru alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Ţării Româneşti. În sala de şedinţe emoţia era generală. Lacrimile vărsate de boieri, precizează Eder, în acelaşi raport, nu erau *„nici din pricina lui Cuza, pe care nu l-au văzut niciodată, nici din pricina Unirii, care le era indiferentă, ci pentru că li se oferise posibilitatea de a-şi salva viaţa în dosul unei perdele diplomatice“* [2]. O batistă albă fluturată la una din ferestrele Adunării, după anunţarea rezultatului votului, a indicat mulţimilor alegerea domnului Moldovei ca domn al Ţării Româneşti. Vestea s-a răspîndit în tot oraşul cu iuţeala fulgerului. Entuziasmul era indescriptibil. La toate răspîntiile, bucureştenii se îmbrăţişau, cîntau, jucau „Hora Unirii“. Nu se mai auzeau în toată Capitala decît cele mai vii demonstraţii de bucurie, scria „Românul“ [3].

După alegere, preşedintele Adunării elective a trimis o telegramă la Iaşi lui Alexandru Ioan Cuza prin care îi notifica alegerea ca domn al Ţării Româneşti. *„Obştească adunare salută cu respect şi onor pe domnul său şi-l invită să ia cîrma ţării“*, se spune în încheiere în telegramă.

Bătălia pentru Unire, care începuse încă din 1857 în Moldova o dată cu lupta pentru anularea alegerilor falsificate, a căpătat un caracter decisiv în 1859, prin lupta dată de masele populare bucureştene. Ele au înfrînt uneltirile reacţiunii, au silit pe conservatori să renunţe la candidaţii lor şi au impus soluţia îndoitei alegeri a lui Al. Ioan Cuza. În felul acesta, poporul romîn a arătat puterilor europene că nu poate fi abătut de la calea pe care şi-a ales-o. *„Unirea* — a spus Mihail Kogălniceanu în 1863, *eu nu recunosc nimănui că-i actul său individual, proprietatea sa exclusivă, Unirea e actul energic al întregii naţiuni române...“*.

Actul de la 24 ianuarie 1859 s-a înfăptuit prin participarea maselor orăşeneşti şi ţărăneşti. Grosul maselor populare l-au format orăşenii. Ei au fost puşi în mişcare de membrii aripii radicale ai partidei naţionale, în frunte cu C. A. Rosetti, Cezar Bolliac, D. Bolintineanu, N. T. Orăşanu şi alţii. Aceştia au agitat mahalalele şi au scos din ateliere şi prăvălii pe meşteşugari şi negustori, chemîndu-i în„Dealul Mitropoliei“ şi pe cîmpia Filaretului să manifesteze pentru Unire. În primele rînduri ale manifestanţilor se aflau tăbăcarii şi măcelarii, a căror prezenţă în zilele premergătoare Unirii este confirmată de Ion Ghica într-o telegramă trimisă la Iaşi în care afirmă că *„numirea lui Cuza îi scăpase pe deputaţi de măcelari“* [4]. O participare masivă la manifestaţie au avut-o

---

1 *Acte şi documente relative la istoria renaşterii României*, Bucureşti, 1892, IX, p. 276.

2 Eder către Buol în raportul din 8 febr. 1859.

3 *Românul*, nr. 11 din 27 ianuarie 1859, p. 43.

4 N. Iorga. *Istoria românilor* IX, Buc., 1938, p. 342.

însă meseriaşii şi negustorii [1]. Or, dacă avem în vedere că in 1860 erau în Bucureşti 6 826 meşteşugari, dintre care 1 605 aveau şi prăvălii, iar 2.784 ateliere proprii, ne putem da seama de rolul important jucat şi prin numărul lor.

Din corespondenţa consulilor ca şi din diferite documente interne reiese că ţăranii veniţi la Bucureşti în ajunul alegerii lui Alexandru Ioan Cuza fuseseră puşi în mişcare de către ţăranii clăcaşi, foşti deputaţi în Adunarea ad-hoc din 1857. Într-un raport a lui Béclard, consulul francez de la Bucureşti, către Walewski, ministrul de externe al Franţei, din 8 februarie 1859, se afirma : *„Un mare număr de ţărani veniţi din împrejurimi îngroaşă rîndurile maselor formate din populaţia mahalalelor"*. Foştii deputaţi ţărani au ridicat satele din preajma Bucureştilor, pentru a împiedica alegerea unui domn care ar fi continuat politica vechiului regim. Or, cum problema agrară continua a fi principala problemă socială ce îşi aştepta dezlegarea încă din 1848, cetele de ţărani au aderat cu entuziasm la lupta pentru alegerea unui domn care să le facă şi lor dreptate.

Interesul meşteşugarilor, negustorilor şi ţăranilor era ca un nou regim să fie instaurat, regim pe care îl aşteptau încă de la 1848. Printr-o lărgire a legii electorale cenzitare sperau să dobîndească libertăţi. În sfîrşit, realizarea Unirii cu un domn călăuzit de ideile noi ale vremii însemna transformarea Bucureştilor în capitala României şi îi asigura dezvoltarea economică, ceea ce atrăgea, eo-ipso, prosperitatea economică a meşteşugarilor şi negustorilor.

Entuziasmul maselor populare bucureştene s-a manifestat puternic şi în ziua de 8 februarie 1859, cînd domnitorul Al. Ioan Cuza a venit la Bucureşti pentru a depune jurămîntul. Cu mult înainte de intrarea în Bucureşti, dincolo de Băneasa, era masată populaţia bucureşteană pentru a saluta pe noul domnitor. *„O sută de mii de oameni adunaţi din diferite sate şi urbe formau această lume entuziastă ce venea spre întîmpinare..."* [2]. În seara acelei zile, oraşul fu iluminat, iar Cuza asistă la un spectacol la Teatrul Naţional, inspirat de scene din istoria Ţării Româneşti, pe care Béclard, consulul Franţei, l-a considerat *„un mare succes"*, deşi, precizează consulul în raportul său, în ultimul tablou, soldaţii se lăsau dezarmaţi de mulţime şi fraternizau cu ea.

Cu toate că masele populare îşi spuseseră cuvîntul, totuşi partida naţională, care reprezenta îndeosebi burghezia, le-a frînat elanul revoluţionar. Totodată, domnia lui Al. Ioan Cuza începea sub semnul unei mari instabilităţi.

După alegerea lui Al. Ioan Cuza s-au format, la Bucureşti şi Iaşi, două guverne de coaliţie cu reprezentanţi ai burgheziei şi ai moşierilor. Dar numai după cîteva luni au început dificultăţile din cauză că cele două partide de guvernămînt îşi disputau, fiecare, puterea, potrivit intereselor lor. Tînărul stat român îşi începe existenţa în condiţii grele : pe de-o parte Convenţia de la Paris prevedea o organizare separată a celor două ţări, iar pe de altă parte dubla alegere a lui Al. Ioan

1 *Revista Carpaţilor* I, (1860), p. 71.

2 D. Bolintineanu, *op. cit.*, p. 25.

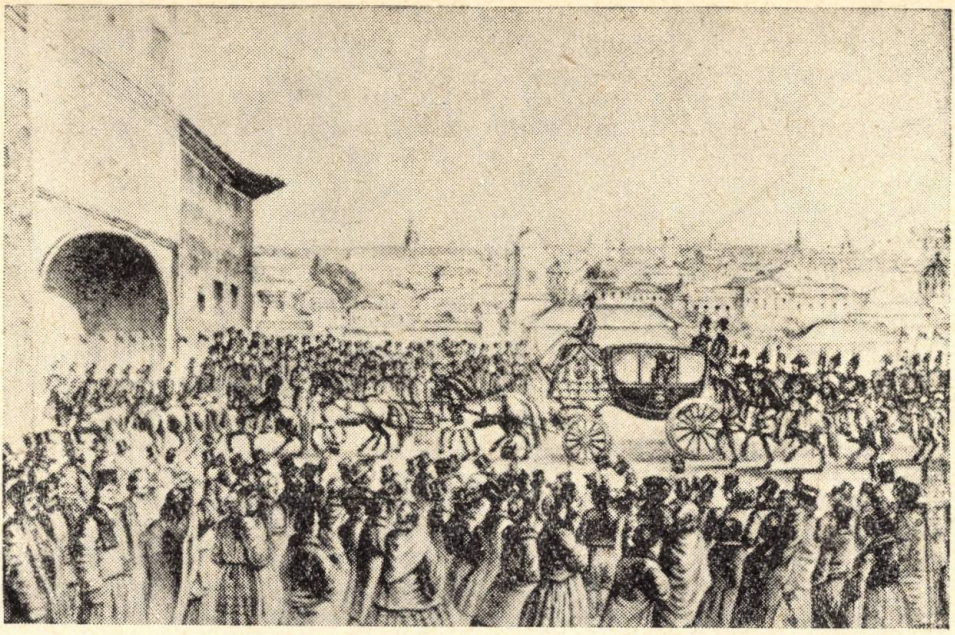

Bucureştenii aclamă pe Domnitorul Al. Ioan Cuza, în drum spre Adunarea României. (După o litografie a lui *C. Danielis*)

Cuza impunea respectarea voinţei poporului de a se realiza Unirea deplină. În plus, greutăţile sporeau şi din cauza crizei economice mondiale din 1857—1858, care cuprinsese şi ţările române. În aceşti trei ani s-au succedat, în Principate, peste 20 formaţii guvernamentale şi 5 adunări. La rîndul ei, nici Comisia centrală de la Focşani, creată prin Convenţia de la Paris, nu a corespuns scopului, avînd, fie un caracter formal, fie un caracter reacţionar.

În asemenea condiţii este lesne de înţeles de ce domnia lui Al. Ioan Cuza a fost atît de frămîntată şi de ce masele populare bucureştene au trebuit să se mişte în repetate rînduri. În septembrie 1859, nemulţumirile împotriva guvernării lui N. Creţulescu s-au transformat într-un conflict între guvern şi consiliul municipal, care era dominat de radicali. Sînt suspendate ziarele care atacau guvernul şi, ca urmare a acestui fapt, opoziţia a convocat o adunare publică în sala Bosel, de pe Podul Mogoşoaiei, pentru ziua de 28 septembrie, care se soldează, în urma intervenţiei poliţiei, cu răniţi.

Existenţa a două guverne, luptele politice dintre cele două partide, activitatea comisiei de la Focşani, o domnie care trebuia să se împartă între Bucureşti şi Iaşi, întîrzierea definitivării Unirii au determinat o stare de permanentă nemulţumire în rîndurile maselor populare. De aceea, în toamna anului 1860 au loc frămîntări în unele centre ale ţării iar cîteva luni mai tîrziu, în iunie 1861, masele populare bucureştene ieşeau din nou în stradă pentru a sprijini de data aceasta pe domnitorul Al. I. Cuza în opera lui reformatoare împotriva conservatorilor care, pentru a zădărnici discutarea reformei agrare şi a legii electorale, în-

cepuseră să agite ideea aducerii unui prinț străin. Radicalii, sprijiniți de masele populare, au organizat o puternică manifestație la Filaret pentru a sărbători ziua de 11 iunie, ziua izbucnirii revoluției. Adunarea a avut un mare răsunet atît în Moldova cît și în Țara Românească.

În ianuarie 1862, în momentul în care domnitorul era preocupat cu formarea unui singur guvern al Principatelor Unite în urma recunoașterii actului Unirii de către cele 7 puteri garante, are loc mișcarea țărănească condusă de Mircea Mălăeru, fost deputat țăran în Adunarea ad-hoc în 1857 și animator al maselor în ianuarie 1859. Mai multe mii de țărani din Ilfov și Prahova s-au îndreptat spre București pentru a determina formarea unui guvern liberal-radical, în speranța că acesta va rezolva problema agrară. Țăranii au trecut la acțiuni violente. Guvernanții au trimis în calea lor armata. La Afumați au fost arestați 160 de oameni și începutul de răscoală a fost reprimat. Procesul țăranilor, deținuți la Văcărești, s-a judecat în septembrie 1862 și s-a terminat în primăvara anului următor. Mircea Mălăeru a fost eliberat ca și ceilalți fruntași, în 1864.

Recunoașterea unirii politice și administrative de către puterile garante a dus la 22 ianuarie 1862 la formarea primului guvern al Principatelor Unite, prezidat de Barbu Catargiu. În ziua de 24 ianuarie 1862 s-a deschis la București Adunarea legislativă a României. O dată cu formarea primului guvern al Principatelor Unite și convocarea primei Adunări legislative, procesul de formare a noului stat unitar român intra într-o nouă fază. Exista un stat, cu un singur guvern, cu o administrație unificată, cu o Adunare și cu o singură capitală.

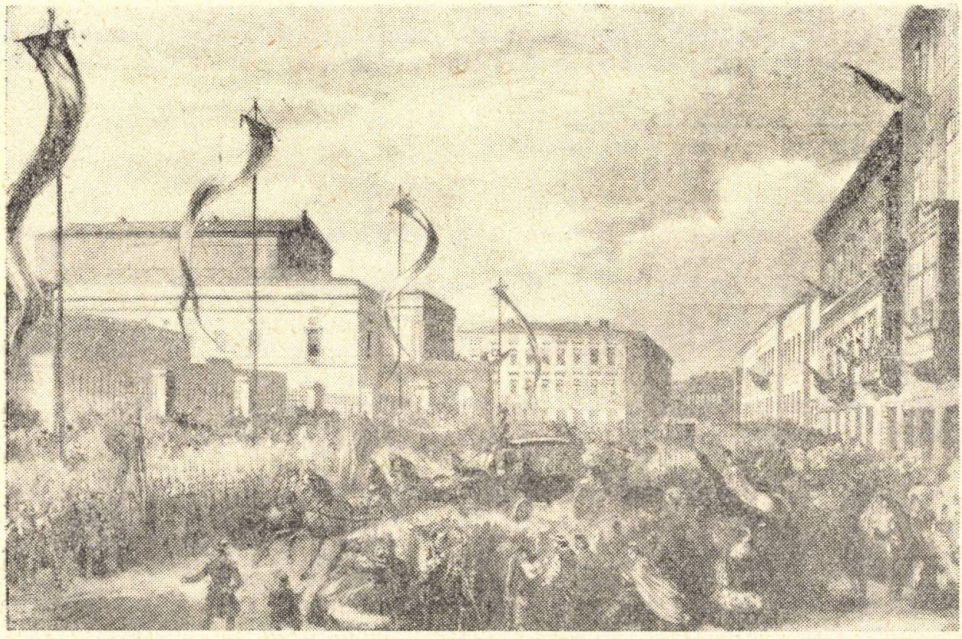

Trecerea cortegiului cu Domnitorul Al. Ioan Cuza pe Podul Mogoșoaiei prin piața Teatrului Național, spre Adunarea României, în ianuarie 1862. (După o gravură în lemn)

Alexandru Ioan I. Cuza, Domnitorul Principatelor Unite

Stema Principatelor Unite

Problema fixării capitalei Principatelor Unite fusese discutată încă din octombrie 1959, în cadrul primei sesiuni a Comisiei Centrale de la Focşani. Cum părerile erau împărţite, fixarea capitalei noului stat român a provocat ample dezbateri. A fost necesară intervenţia lui Mihail Kogălniceanu, care a arătat importanţa istorică a oraşului Bucureşti, pentru ca în cele din urmă, acest oraş să fie ales capitală a României. „Oraşul Bucureşci — a spus marele om politic —, este de secole făcut pentru ca să fie capitala României. Aproape de arterul principal al comerciului, al bogăţiei Principatelor Unite, Dunărea, pe drumul cel mare al Occidentului către Orient, cu o populaţiune numeroasă, compactă şi eminamente românească, Bucureşci este apoi singurul oraş care are elementul cel mai puternic al unei ţări, clasa sau starea de mijloc. Nicăierea, în nici un alt oraş al României nu există un centru de lumini mai mari, un popor cu aspiraţiuni mai naţionale şi mai liberale un spirit public mai neatîrnat. Nicăieri opiniunea publică n-a putut a se dezvolta şi a domni mai mult decît în Bucuresci... Exemple le-am avut în 15 iunie 1848 şi în 24 ianuarie 1859“ [1].

Hotărîrea Comisiei Centrale de la Focşani nu a făcut decît să legalizeze o stare de spirit deja existentă atît în rîndurile populaţiei bucureştene, cît şi ale administraţiei oraşului. Imediat, după 24 ianuarie 1859, municipalitatea a şi adoptat ca stemă a Bucureştilor : vulturul şi bourul [2].

Cea de a doua parte a domniei lui Al. I. Cuza (ianuarie 1862—februarie 1866) se caracterizează printr-o luptă continuă împotriva forţelor reacţionare, pentru înfăptuirea unor reforme şi consolidarea noului stat.

Primul guvern al Principatelor Unite este preocupat de la început, atît de probleme administrative legate de unificare, cît şi de reforma agrară care constituia o gravă problemă socială.

În vederea organizării statului român unificat, au fost desfiinţate, prin jurnalul Consiliului de Miniştri de la 26 ianuarie, departamentele moldovene şi înlocuite, provizoiu, prin directorate. Legile fiscale au

1 Protocoalele Comisiunii Centrale a Principatelor Unite, Protocolul LXIV ; şedinţa din 1 octombrie 1859, p. 12 şi urm.

2 Stema oraşului a fost fixată în timpul domniei lui Al. I. Cuza, prin decretul din 7 decembrie 1864. Ea era formată dintr-un scut cu Sf. Dumitru, patronul oraşului, avînd o coroană, şi fiind terminat cu o eşarfă tricoloră ; la dreapta, un păstor cu un cîine, care aminteau legenda lui Bucur ciobanul, iar la stînga un herald cu armele ţării sub coroana domnească. Acest scut a fost modificat după abdicarea lui Al. I. Cuza prin omiterea păstorului şi a cîinelui, şi adaosul : „Patria şi dreptul meu“.

fost unificate, s-a extins legea procurorilor și asupra Moldovei, Monitorul Oficial al Moldovei a fost înlocuit cu o *Foaie de publicațiune oficială,* iar la 14 februarie a fost desființată comisia centrală de la Focșani.

La sfîrșitul lunii mai 1862, Barbu Catargiu a adus în discuția Camerei proiectul legii agrare, elaborat de Comisia centrală, prin care era respinsă împroprietărirea țăranilor, fiind desființate doar obligațiile de clacă. Discutarea proiectului a atras dezbateri furtunoase în Adunarea Deputaților din Dealul Mitropoliei. Numeroși deputați, în frunte cu Mihail Kogălniceanu, au adus vehemente critici acestui proiect de inspirație conservatoare, care spulbera toate speranțele țărănimii și anula tot ceea ce elementele înaintate din rîndurile burgheziei intenționau să facă în sprijinul marei mase a poporului român. Liberalii radicali au recurs chiar la sprijinul maselor pentru a face eficientă lupta lor împotriva proiectului și au convocat o mare întrunire pe cîmpia Filaretului pentru ziua de 11 iunie, ziua aniversării revoluției de la 1848. Cu trei zile înainte însă, guvernul o interzice după o prealabilă discuție în Cameră. În aceeași zi, pe cînd pleca de la Cameră pe aleea de pe dealul Mitropoliei, Barbu Catargiu, primul ministru, a fost împușcat de un necunoscut. Majoritatea conservatoare, furioasă, impune votarea legii agrare susținută de Barbu Catargiu. Dar domnitorul Cuza nu o sancționează. La 23 iunie 1862 este format un nou guvern liberal moderat, avînd în frunte pe N. Crețulescu. Noua guvernare continuă opera legislativă legată de organizarea și consolidarea statului român unificat și durează pînă la 11 octombrie 1863, cînd puterea este preluată de M. Kogălniceanu, liberal democrat.

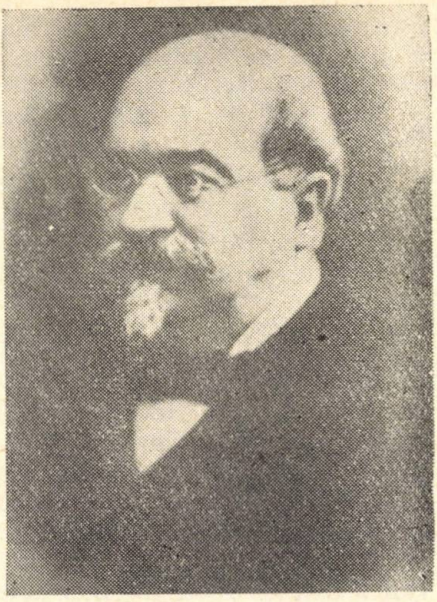

Mihail Kogălniceanu

În timpul guvernării lui N. Crețulescu s-au produs o serie de evenimente politice care au marcat o și mai strînsă apropiere între moșierime, reprezentată de conservatori, și o parte din burghezie, reprezentată de liberali moderați și radicali. Ceea ce a dus la un început de cristalizare a coaliției al cărei nucleu se formase încă din timpul revoluției de la 1848 și avea să se definitiveze în 1866, o dată cu răsturnarea lui Al. Ioan Cuza și instaurarea regimului burghezo-moșieresc. Pentru a crea dificultăți domniei lui Al. I. Cuza, conservatorii, liberalii moderați și radicalii au cerut ca, o dată cu înscrierea veniturilor mănăstirești propusă de guvern, acestea să intre în bugetul statului. Or, acest fapt ar fi creat grave complicații lui Al. I. Cuza, deoarece ar fi lezat interesele patriarhiilor ortodoxe care încasau cea mai mare parte din veniturile proprietăților mănăstirești din România[1]. Îndîrjirea con-

1 *Istoria României* IV, p. 351.

servatorilor era cu atît mai mare, cu cît domnitorul A. I. Cuza anunţase, chiar la formarea guvernului Creţulescu (23 iunie 1862), că va institui domnia personală. În aceste împrejurări, numai liberalii democraţi, în frunte cu Mihail Kogălniceanu, sprijineau politica personală a domnitorului pentru că vedeau posibilă prin aceasta, realizarea reformei agrare.

O dată cu guvernarea lui Mihail Kogălniceanu, România a intrat într-o etapă decisivă, care avea să ducă în cele din urmă la realizarea celor două mari reforme : secularizarea şi reforma agrară.

Guvernarea lui Mihail Kogălniceanu a fost progresistă. La 3 noiembrie 1863, cu prilejul deschiderii Adunării, mesajul domnesc anunţa o serie de legi importante : legea rurală, legea electorală, legea pentru organizarea şi dezvoltarea armatei, legea comunală, legea instrucţiunii publice etc. Domnitorul, avînd convingerea că nu-şi va putea impune reformele din cauza opoziţiei din Adunare, era hotărît să recurgă la lovitura de stat pe care o fixase pentru ziua de 30 noiembrie 1863. Erau pregătite chiar trăsurile pentru transportarea celor ce urmau să fie arestaţi. Dar liberalii democraţi, în frunte cu Mihail Kogălniceanu şi Dimitrie Bolintineanu, ministru al instrucţiunii, s-au opus. Lovitura de stat a fost amînată. Iar pentru a încerca o conciliere cu opoziţia, M. Kogălniceanu a depus pe biroul Adunării proiectul pentru secularizarea averilor mănăstireşti, votat la 13 decembrie 1863, cu 93 voturi contra trei. Prin secularizare, statului îi revenea un sfert din teritoriul naţional, obligîndu-se să plătească în schimb o sumă forfetară ca despăgubiri care, pînă în cele din urmă, n-au fost plătite niciodată. Cu toate greutăţile externe întîmpinate din cauza secularizării averilor mănăstireşti, totuşi puterile şi patriarhiile interesate au trebuit să recunoască faptul împlinit. O dată cu secularizarea se încheie un capitol trist din istoria Principatelor, a căror autonomie fusese grav ştirbită, punîndu-se capăt scoaterii din ţară a unor importante venituri, care în noile condiţii reveneau visteriei statului.

La 16 martie 1864 este adus, în discuţia Adunării, proiectul legii rurale. Problema împroprietăririi ţăranilor a agitat mereu, de la 1848, masele ţărăneşti. În acest moment, proiectul reformei a neliniştit în primul rînd moşierimea, deşi el avea un caracter limitat. Discuţiile în Adunare au fost furtunoase. Conservatorii reuşesc să dea un vot de blam guvernului. În felul acesta era amînată rezolvarea problemei agrare. Momentul era critic. Nu exista altă ieşire decît lovitura de stat. La 15 aprilie 1864, Mihail Kogălniceanu anunţa Adunarea că domnitorul i-a respins demisia şi că a prorogat Adunarea pînă la 2 mai, cînd urma să se întîlnească pentru a discuta legea electorală. La data fixată, 2 mai 1864, Mihail Kogălniceanu cere Adunării votarea legii electorale. Dar, neţinîndu-se seamă de mesajul domnesc, opoziţia, pe baza unei cereri pentru care obţinuse majoritatea, nu acceptă discutarea legii decît cu un alt guvern. În faţa acestei situaţii, Mihail Kogălniceanu anunţă dizolvarea Adunării, depunînd pe biroul ei mesajul decretului domnesc. Lovitura de stat fusese dată. Domnitorul se adresează ţării şi anunţă că puterile publice vor fi împărţite între domn, Corpul ponderator, un adevărat

senat, şi Adunarea electivă. Domnitorul cerea ca printr-un plebiscit să fie aprobate măsurile luate.

Domnia personală a lui Cuza a fost impusă de necesitatea rezolvării problemei agrare. Contradicţiile dintre relaţiile de producţie şi caracterul forţelor de producţie, impuneau urgenta înlăturare a relaţiilor feudale care constituiau o frînă puternică în calea dezvoltării noului stat.

Legea agrară, decretată la 14 august 1864, desfiinţa claca, dijma şi în general toate sarcinile feudale ale ţăranului, stabilind, totodată, despăgubiri pentru foştii posesori ai pămîntului „legiuit", asupra căruia ţăranii aveau dreptul prin aşezămintele agricole din 1851. Despăgubirile care au constituit o grea sarcină pentru ţărănime n-au fost date pentru pămînt, ci în contul servituţilor feudale desfiinţate. Prin legea agrară, care n-a fost complet aplicată, au fost împroprietăriţi cu 1.766.258,2 ha un număr de 467.840 familii de ţărani foşti clăcaşi.

Reforma a însemnat o cotitură în procesul istoric al înlocuirii modului de producţie feudal, cu cel capitalist. Ca urmare a abolirii clăcii şi a servituţilor feudale, a devenit disponibilă, o masă de oameni, foştii clăcaşi care, mai curînd sau mai tîrziu, trebuind să-şi vîndă forţa de muncă, au îngroşat rîndurile muncitorilor salariaţi, proletarii. De asemenea, reforma a creat premisele lărgirii pieţii interne. Concomitent a fost posibilă şi acumularea de bani, care a permis dezvoltarea industriei capitaliste.

Reformele realizate de domnitorul A. I. Cuza şi de cel mai apropiat sfetnic al său, Mihail Kogălniceanu, precum şi toată opera legislativă care a dus la modernizarea statului român, au găsit un sprijin efectiv în rîndul maselor populare din Capitală şi ţară.

Administraţia orăşenească şi dezvoltarea edilitar-urbanistică

În condiţiile dezvoltării capitalismului şi a revoluţiei industriale, oraşul Bucureşti se dezvoltă continuu, atît din punct de vedere teritorial şi demografic, cît şi din punct de vedere urbanistic şi edilitar. În acelaşi timp, oraşul a crescut neîntrerupt şi datorită faptului că aici se concentra viaţa economică, politică şi administrativă, a ţării.

În Bucureşti, mai ales după Unirea Principatelor, îşi aveau sediile cele mai importante bănci, societăţi de asigurare şi comerciale, întreprinderi industriale etc., fapt care a dus la creşterea populaţiei. Astfel, dacă în 1859, Capitala număra 122.000 locuitori, în 1866 număra peste 162.000. Deci, numai în 7 ani se înregistrează o creştere a populaţiei de peste 30% [1].

Un factor important care a contribuit la modernizarea oraşului, în condiţiile create de dezvoltarea capitalismului, a fost legea comunală din 1864, întocmită de Mihail Kogălniceanu [2]. Organizarea administrativă a oraşelor şi satelor, adaptată la noua situaţie, a constituit, desigur, un progres faţă de organizarea administraţiilor locale în perioada regula-

1 *Anuarul statistic al municipiului Bucureşti, 1934—1936*, p. 12—15.

2 Legea comunală a fost promulgată la 1/13 iulie 1864 (M. Of. 75, p. 341—346).

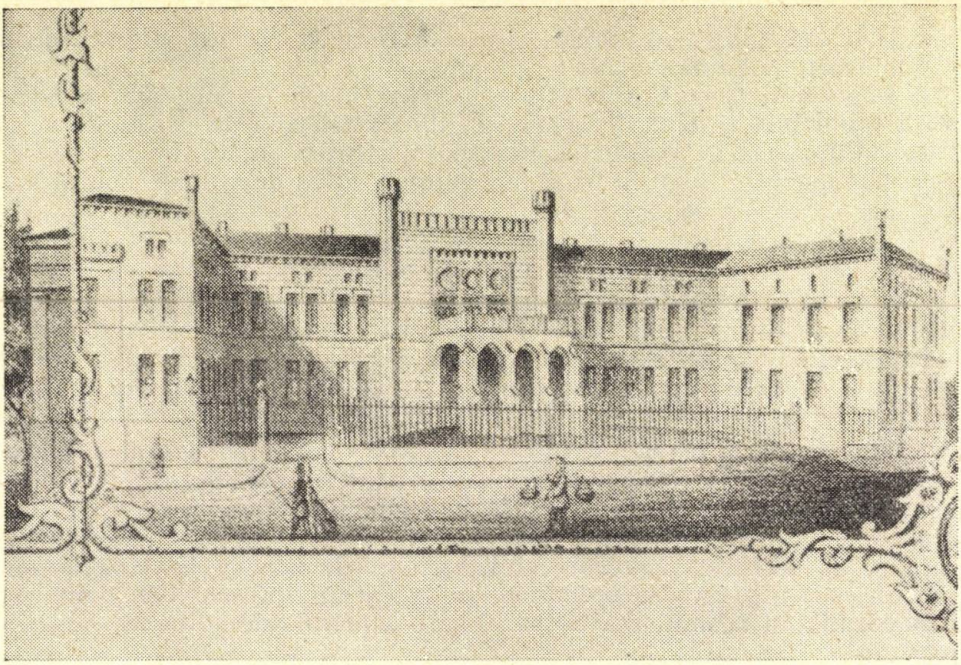

Printre instituţiile create în timpul domniei lui Al. Ioan Cuza a fost şi Spitalul Militar (după o litografie a lui *I.R. Huber* — 1864)

mentară. Dar de autonomia oraşelor, prevăzută de legea comunală din 1864, au beneficiat în principal clasele dominante. În ceea ce priveşte oraşul Bucureşti, acest lucru s-a reflectat în faptul că mai ales centrul său a fost modernizat.

Primăria ia fiinţă în acelaşi an, la 7 august 1864, consiliile ei comunale fiind alcătuite, de la început, aproape exclusiv din reprezentanţi ai claselor dominante. Primul primar ales a fost Barbu Vlădoianu [1].

În ceea ce priveşte veniturile comunale, legea din 1864 prevedea zecimile adiţionale asupra unor impozite directe, care loveau în primul rînd masele populare. Accizele se percepeau în special asupra obiectelor de larg consum (ulei, zahăr, petrol, chibrituri etc.). Avantajele însă erau pentru burghezie, întrucît încasarea accizelor se făcea de către o asociaţie capitalistă care vărsa Primăriei o sumă forfetară, mult inferioară faţă de venitul realizat din încasarea lor.

Un alt sistem de îmbogăţire pe baza taxelor comunale era evaziunea. Erau introduse în oraş diverse mărfuri, fără a fi plătite taxele ; ele erau însă vîndute la preţul celor taxate.

Taxele comunale nu puteau însă crea venituri care să satisfacă nevoile din ce în ce mai mari pentru edilitatea şi urbanistica oraşului. În 1859, bugetul Primăriei oraşului însuma 474.268 lei, iar in anul 1866

1 M. Of. nr. 183, p. 819.

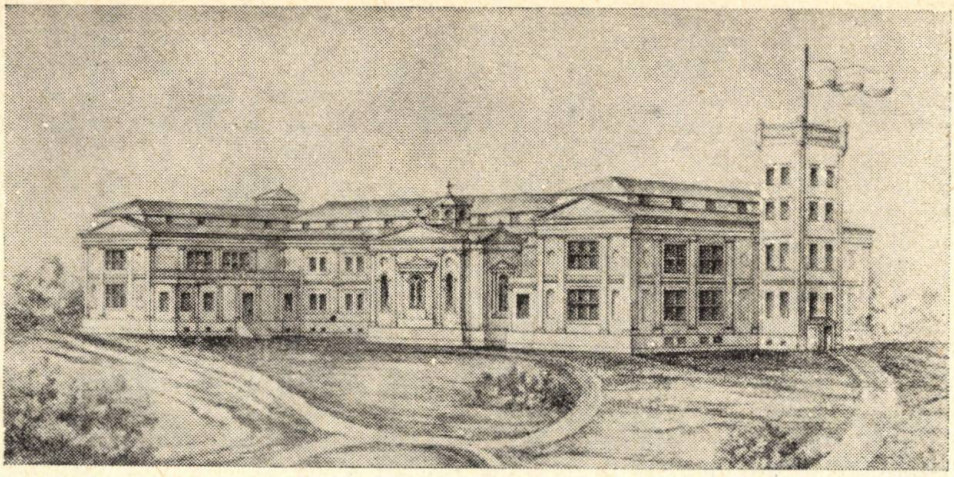

Prospectul Azilului Elena Doamna, de la Cotroceni (1862).

era de 7.161.564 lei. Edilii oraşului, fiind puşi în faţa unor nenumărate probleme edilitare şi urbanistice, au apelat şi la împrumuturi pe pieţele străine, care însemnau importuri de capital şi o dată cu el dependenţa finanţelor oraşului Bucureşti faţă de acest capital.

Încă din anul 1864, capitalul străin începe să fie interesat în plasamente edilitare. Un trimis al domnitorului Al. I. Cuza la Paris comunica la Bucureşti că un grup de capitalişti francezi propunea canalizarea Dîmboviţei, „de la Bucureşti şi chiar mai sus, pînă la Oltenita", precum şi „înfiinţarea unei campanii de navigaţie" [1].

Pătrunderea capitalului străin era sprijinită atît de burghezia interesată, în colaborare cu capitaliştii străini, cît şi de moşierime.

Prima concesiune importantă obţinută de capitalul străin din partea Primăriei oraşului Bucureşti a fost aceea acordată lui Godillot în 1865.

Între anii 1849—1864, oraşul Bucureşti, deşi devenise încă de la 24 ianuarie 1862 capitala României, îşi păstrează în mare măsură aspectul vechi, care este confirmat atît de anunţurile publicaţiilor vremii [2], cît şi litografiile sau gravurile contemporane [3]. Interioarele caselor boiereşti îşi păstrau înfăţişarea luxoasă, fie orientală, fie occidentală.

După 1849 se înregistrează, este drept, un oarecare progres faţă de starea oraşului din 1829, de cînd începe perioada regulamentară. Dar progresul era însă redus şi lent. În timpul domniei lui Barbu Ştirbei

---

1 A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza*, II, Iaşi, 1903, p. 368.

2 În *Vestitorul românesc* din 1849 găsim multe anunţuri de „cură de struguri" ca aceea care se poate face la „Costache de la frumoasa vierie a Herăstrăului".

3 Într-o litografie a lui G. Vanneberg, din 1857, *„Hora din dealul Spirii"* predomină aspectul rural al petrecerii dominată de costume ţărăneşti. O altă litografie a lui D. Lancelot, din 1860 *„Măcelărie şi brutărie în Bucureşti"*, aminteşte o modestă băcănie sătească etc.

a existat chiar un proiect de sistematizare a centrului comercial al oraşului, distrus de focul cel mare de la 1847. Proiectul a rămas în cartoane din cauză că proprietatea feudală, ca şi proprietatea burgheză de altfel, era refractară oricărei sistematizări. De aceea, sistematizarea proiectată în 1851 s-a redus doar la atribuirea de noi terenuri pentru locuitorii sinistraţi din Piaţa Sf. Gheorghe, care fusese complet distrusă de marele incendiu. *„Din cauza unui foc întîmplat cu cîţiva ani mai înainte* (incendiul de la 23 martie 1847, n.n.), *o parte din oraş zace în ruine, cu pivniţe ce se deschid ca adevărate prăpăstii în cele mai frecvente străzi"* [1]. Soluţionarea tuturor marilor probleme edilitare ca : alimentarea cu apă, canalizarea Dîmboviţei, pavarea uliţelor şi podurilor, iluminatul, va fi urmărită mai riguros de municipalitatea bucureşteană mult mai tîrziu.

În general, în timpul domniei lui Barbu Ştirbei (1849—1856), aspectul oraşului rămîne neschimbat. Un interes special s-a manifestat doar pentru parcuri şi grădini. Astfel, se continuă amenajarea Cişmigiului, cunoscut şi sub numele de grădina Ştirbei Vodă.

Tot în anii domniei lui Barbu Ştirbei se deschid noi artere de circulaţie, printre care actuala stradă Constantin Mille. Existau numeroase grădini de vară, printre care grădina Warenberg sau a Castrişoaiei de pe podul Mogoşoaiei şi grădina Lipsca. Însă principalul loc de plimbare al protipendadei continua a fi Herăstrăul. Unele străzi erau pietruite, cele principale erau iluminate cu „gaz" iar *„contraccii eclerării uliţelor capitalei cu lampe"* se angajau să lumineze şi gangurile sau curţile particulare, la cerere, dar numai în timpul nopţilor. În 1852 se mai pun pe podul Mogoşoaiei încă 25 felinare.

Singura realizare edilitară remarcabilă pînă în 1859 a fost introducerea în anul 1857 a petrolului lampant pentru iluminarea oraşului. Încă din anul 1856, Th. Mehedinţeanu, îndrumat de profesorul de chimie Marin Alexe de la Colegiul Sf. Sava, a făcut mai multe experienţe, împreună cu farmacistul Steege, în laboratorul acestuia, distilînd ţiţei într-un alambic. Experienţele au dat rezultate bune. Th. Mehedinţeanu a propus Primăriei să ilumineze oraşul cu petrol la un preţ cu 50% mai redus decît a acelora care întrebuinţau lămpi de iluminat pe bază de ulei de nucă sau de rapiţă. În octombrie 1865 a încheiat un contract pe 4 ani, prin care contractantul se obliga să instaleze 1.000 felinare [2].

O altă măsură a fost obligarea proprietarilor de a-şi închide maidanele şi locurile virane, şi a negustorilor de a-şi curăţa uliţa în faţa prăvăliilor. Podul Mogoşoaiei, Şoseaua, sînt stropite ; sute de sergenţi păzesc liniştea oraşului, iar 500 de străjeri fac noaptea de pază. Birjele, 400 la număr, aveau felinare roşii, albe şi negre, pentru a se diferenţia clasele I, II, III, pentru care se plătea, respectiv 3, 2 sau 1 şfanţ [1]. Însă mărfurile continuau, ca şi la începutul secolului al XIX-lea, să fie expuse pe tarabe la marginea caldarîmului, de obicei fără nici un aran-

1 Mihai Popescu, *Descrierea oraşului Bucureşti făcută de căpitanul austriac Ştefan Dietrich în anul 1855*, în *Bucureştii vechi*, an I—V, 1935, p. 89.

2 Petrolul lampant era prelucrat la Rîfov (Prahova) unde exista o rafinărie de mare capacitate a lui T. Mehedinţeanu, prevăzută cu instalaţii aduse de la Hamburg. A fost una din primele rafinării din lume.

3 *Bukarester Deutsche Zeitung*, 1856, nr. 44.

jament. Tot în timpul acestei domnii este amenajat şi primul cimitir în afara oraşului, pe proprietatea boierului Belu [1].

O realizare importantă din timpul domniei lui Barbu Ştirbei a fost construirea Teatrului Mare, pe locul fostului han Filaret. Începute încă din 1846, sub Gh. Bibescu, lucrările au fost întrerupte în timpul revoluţiei, fiind reluate de Barbu Ştirbei. Teatrul, construit după planurile arhitectului austriac Heft, cu interioare decorate de Müldorfer, a fost inaugurat la 30 decembrie 1852, cu piesa „Zoe sau un amor romanesc". A fost considerat ca unul din cele mai mari şi mai frumoase teatre din Europa. *„Clădirea Teatrului Naţional... este foarte frumoasă şi poate sta alături de cel mai frumos teatru din Viena"*, scrie căpitanul Ştefan Dietrich, din armata austriacă de ocupaţie [2].

Se clădesc hoteluri moderne : Hotel de France, Hotel zur Stadt Wien, Hotel de Londres, Hotel St. Petersburg. În 1856 se adaugă noi corpuri spitalului Brîncovenesc. În 1857, după planurile arh. Al. Orăscu, începe construirea palatului Academiei, adică Universitatea, pe locul aparţinînd mănăstirii Sf. Sava. În timpul domniei lui Al. I. Cuza, numărul edificiilor publice nou construite creşte în mod sensibil. Este construită Casa Statului Major, Cazarma de infanterie din Dealul Spirii, cunoscută sub numele de Cazarma Cuza (1862), Azilul „Elena Doamna" de la Cotroceni, pentru fete sărace şi orfane (2 august 1862), a fost refăcută cazarma de cavalerie Alexandria (1863), cazarma Malmaison, construită în 1844 şi distrusă de foc în 1861, este reconstruită şi număra 475 camere. În 1864 este construit spitalul Colentina şi Colegiul Sf. Sava. Dacă în timpul domniei lui Barbu Ştirbei au fost numai refăcute unele case boiereşti, printre care : casele Brîncoveanu, Ghica, Ştirbei, Meitani, Oteteleşeanu, Lenş, după Unire, ritmul construcţiilor se intensifică.

O situaţie asemănătoare se constată şi din punct de vedere edilitar. Pînă la Unire au fost înregistrate doar reparaţii de poduri şi uliţe. „Vestitorul românesc" cerea în 1856 repararea străzilor principale : *„fiind comunicaţia întreruptă"* [3]. Aceeaşi situaţie se menţinea şi în 1858. „Anunţătorul român", reluînd problema, aprecia că 87 de străzi din cele aproximativ 480 străzi, cîte erau în acea vreme în Bucureşti, trebuie imediat reparate [4]. O caracterizare a oraşului a făcut-o Ferdinand Lassalle [5] care, vizitînd Bucureştii în anul 1857, îl găseşte ca avînd *„un caracter ciudat, straniu, surprinzător"*, fiind un *„amestec drăcesc de case şi palate de toate stilurile, adesea pretenţioase"* [6].

Oarecare progrese au fost înregistrate şi în ceea ce priveşte reglementarea cursului Dîmboviţei prin oraş, pentru a se preveni conse-

---

1 Pînă în anul 1857 au fost la Bucureşti 109 cimitire în curţile bisericilor. Din 1876 nu s-au mai permis înmormîntările decît în cimitirele special amenajate ; au făcut excepţie numai bisericile de la periferia oraşului, dar numai pînă în anul 1880, de cînd au fost interzise definitiv înmormîntările şi în cimitirele bisericilor.

2 Mihai Popescu, *op. cit.*, p. 95.

3 *Vestitorul românesc*, 1856, nr. 43, p. 172.

4 *Anunţătorul român*, 1858, nr. 27, p. 3—4.

5 Ferdinand Lassalle, scriitor şi agitator oportunist mic burghez, a fost caracterizat de K. Marx ca un „socialist regalist prusian".

6 N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, (ed. II) IV, Buc., 1929, p. 54—56.

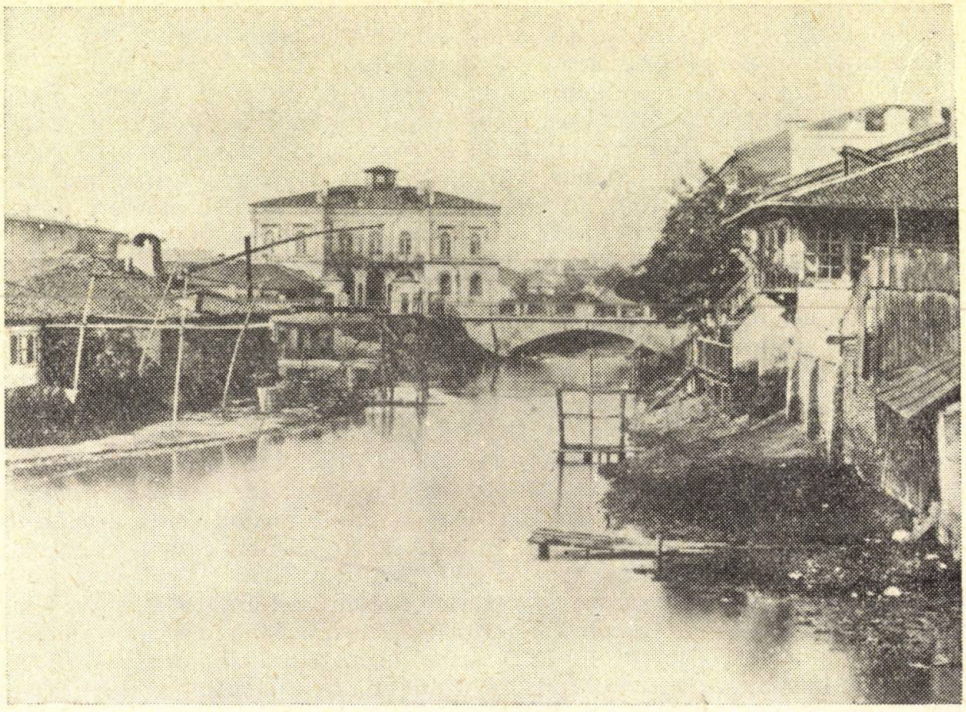

Dîmboviţa înainte de canalizare. În dreapta podul Calicilor, (azi calea Rahovei). (După o fotografie a lui *L. Angerer* din 1856)

cinţele inundaţiilor. Pentru aceleaşi motive se iau măsuri să nu se mai clădească pe malurile ei. Sînt reparate podurile şi sînt consolidate, în unele puncte, malurile : în 1852, în dreptul mănăstirii Radu Vodă, iar în 1853, în mahalaua Cărămidari.

Crearea statului naţional, prin actul Unirii din 24 ianuarie 1859, a atras perspective atît de complexe şi de variate, încît ele încep să se concretizeze şi în ceea ce priveşte modernizarea oraşului. Demn de remarcat este faptul că în 1860 se aflau în Bucureşti 16.263 clădiri de zid şi 7.176 din lemn şi paiantă. Dintre clădirile de zid, 58 aveau cîte trei caturi şi 1.327 cîte două caturi [1].

În acelaşi an, 1860, a luat fiinţă şi o comisie *„a salubrităţii şi înfrumuseţării"* Capitalei. Proiectul elaborat de acest organ preciza însă că *„suprafaţa Capitalei fiind foarte întinsă"*, modernizarea şi înfrumuseţarea oraşului să se facă numai în *„centrul activităţii"*, adică numai în cartierele locuite de clasele avute [2].

În timpul domniei lui Al. I. Cuza, o atenţie deosebită a fost dată reparării podurilor şi ulicelor principale. În această perioadă s-a început chiar pavarea cu piatră cubică. La 15 decembrie 1860, printr-un jurnal al Consiliului municipal, se decide *„facerea unei probe de pa-*

1 *Analele statistice*, 1860, p. 124—125.

2 *Buletinul municipiului Bucureşti*, II, 1861, nr. 1.

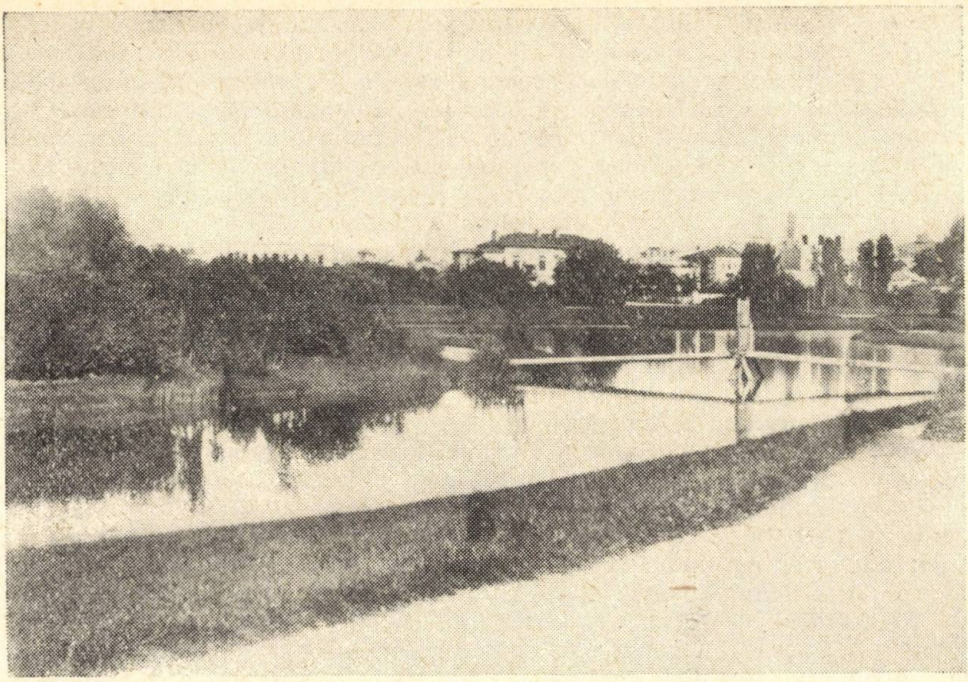

Aspect din Cişmigiu, în anul 1856. (După o fotografie a lui *L. Angerer*)

vaj cu pietre cubice de la... podul de Piatră din strada Colţei spre a Şelarilor". Proba consta în *„pavarea cu pietre cubice, cu trotuarele laterale şi gurile pentru scurgerea apelor"*. Pentru această lucrare a fost însărcinat arhitectul Primăriei [1]. Însă abia în 1864—1865 a fost pavat podul Mogoşoaiei cu piatră cubică, făcîndu-se tot atunci şi cele dintîi trotuare.

Din 1864 începe să fie construit un nou sistem de canale colectoare, ovoidale, de cărămidă, pe strada Franţuzească (azi 30 Decembrie) şi pe podul Mogoşoaiei pînă la Capul podului (azi Piaţa Victoriei).

Alimentarea cu apă a continuat a fi problema principală. Ea se făcea şi în această perioadă, în cea mai mare măsură, tot din Dîmboviţa, cu ajutorul sacalelor, întrucît numărul fîntînilor era redus, iar unele din ele nu mai funcţionau. Existau pe malul stîng al Dîmboviţei mai multe vaduri ale sacagiilor de unde „aparii", cum se numeau cărătorii de apă cu sacalele, aprovizionau locuitorii oraşului. Cînd în 1861 Primăria a permis proprietarilor de case să-şi tragă în curţile lor ţevi de la fîntînile Capitalei, măsura a constituit un progres [2].

Una din calamităţile care se abăteau aproape în fiecare primăvară asupra Capitalei erau inundaţiile provocate de apele Dîmboviţei, mai ales din cauza zăgazurilor morilor de pe malurile ei. În 1861, din cauză că proprietarii de mori şi de case de pe malurile Dîmboviţei nu au dat

1 *Buletinul municipiului Bucureşti*, II, 1860, nr. 27.

2 *Ibidem*, III, 1861, nr. 21.

urmare ordonanței Primăriei, care prevedea dărîmarea clădirilor ce împiedicau cursul apei, Consiliul municipal decide *„desființarea zăgazurilor acelor mori prevăzute a se dărîma spre a se înlătura în acest mod inundațiunea ce dînsele cauzează orașului"*. Plata s-a făcut din casa comunală, suma fiind ulterior încasată de la proprietarii vizați. Cu toate măsurile luate, Dîmbovița a continuat să inunde cartierele mărginașe. În 1864 a fost una din cele mai mari inundații, fiind acoperite de ape mai multe mahalale. Proporțiile inundării mahalalei Tabaci au fost așa de mari, încît chiar domnitorul Al. I. Cuza însoțit de dr. Carol Davila a condus măsurile de salvare. O gravură a lui Th. Aman surprinde acest moment. În anul următor, 1865, se produc în primăvară, noi și catastrofale inundații. În același an se votează o lege pentru desființarea morilor de pe Dîmbovița, pentru a se evita în viitor inundațiile, și se hotărăște facerea cheiurilor rîului.

Actuala grădină a Icoanei era, la mijlocul secolului al XIX-lea, o baltă pe lîngă care curgea apa Bucureștioarei. Ea își avea matca prin mahalaua Scaunelor, de la Pescăria Veche și Bazaca, de unde se vărsa în Dîmbovița. În 1861, Camera a votat un credit de 600.000 lei pentru Primărie, ca balta să fie desecată ; însă abia în deceniul următor a fost amenajată grădina de către horticultorul Louis Leyvras, cunoscută cu numele de Grădina Icoanei.

Problemele legate de aprovizionarea cu alimente a orașului au fost în atenția Consiliului municipal și în această perioadă. Astfel, în 1861, din cauza unui conflict cu brutarii, conducerea Municipiului hotărăște înființarea unei societăți pe acțiuni care să cumpere *„o mașină de aburi*

Mănăstirea Radu Vodă și biserica lui Bucur. (După o litografie a lui *C. Szathmary*, din 1864)

Centrul oraşului în anul 1856
În primul plan, stînga, casele Fr. Bosel; dreapta, fosta reşedinţă domnească a lui Ioan Vodă Caragea (1812—1818); în faţă, dreapta, curtea caselor Oteteleşeanu.
(După o fotografie a lui *L. Angerer*)

şi brutărie mecanică". De asemenea, este discutată şi înfiinţarea unei noi mori cu aburi [1]. La 5 august 1860, Consiliul municipal însărcina pe Al. Zane de la Direcţia lucrărilor publice să cerceteze oferta unui francez, Deftd, în vederea înfiinţării unui stabiliment pentru fabricarea de făină şi pîine [2]. În noiembrie 1860, Consiliul municipal a fost sesizat de o cerere a unui francez, Jean Pierre Jacquot, împuternicitul unui oarecare Lebos, măcelar de la Paris, pentru organizarea şi instalarea unei măcelării model la Bucureşti. La 24 martie 1861 se încheie un *„contract între Consiliul municipal din oraşul Bucureşti şi d. Jean Pierre Jacquot, proprietar francez, pentru organizarea şi instalarea în capitala Principatelor Unite a măcelăriilor de model întocmai ca acelea din Paris* [3]. Contractul avea o durată de 5 ani, de la 1 ianuarie 1862—1 ianuarie 1867, după care măcelăriile urmau să rămînă în posesia Primăriei.

Consiliul municipal avea însă şi alte preocupări. La 8 mai 1861 se hotăra ca pe locul unde fusese hanul Constantin Vodă, azi Poşta Centrală, distrus de incendiul din 1847, să se clădească *„încăperi provizorii*

1 *Buletinul municipiului Bucureşti*, III, 1861, nr. 36.
2 Arhiva M.I.B., doc., nr. inv. 69.871.
3 *Ibidem*, nr. inv. 41.790.

pe tot terenul pentru o expoziţiune agricolă naţională şi de instrumente arătoare fabricate în Principatele Unite". O mare parte din încăperi a fost destinată pentru industria naţională, iar un salon *„pentru expunerea operelor artiştilor din ţeară"* [1].

În general, în afară de podul Mogoşoaiei, Cişmigiu, Herăstrău, Sosea şi centrul comercial, cartierele periferice ale oraşului păstrau aproape acelaşi aspect necivilizat. Deşi erau tot *„atîtea trăsuri cîte la Paris"*, cum remarca un contemporan străin, totuşi procesul de modernizare edilitar-urbanistică a oraşului s-a desfăşurat lent. În perioada cercetată se formează însă cadrele administrative ale municipalităţii, prin efectele legii comunale din 1864, desăvîrşindu-se astfel opera începută în perioada regulamentară.

1 *Buletinul municipiului Bucureşti*, III, 1861, nr. 25.

Cap. 3. ORAŞUL BUCUREŞTI ÎN PERIOADA 1864—1878. CUCERIREA INDEPENDENŢEI DE STAT

Reforma agrară din 1864, moment de mare însemnătate pentru dezvoltarea capitalismului în România, a avut adînci consecinţe asupra vieţii economice, sociale şi politice.

Fiind cel mai important centru economic şi politic al ţării, oraşul Bucureşti era în măsură să reflecte mai puternic decît celelalte localităţi consecinţele legiuirii din 1864. Capitalurile acumulate de moşieri, prin despăgubirile plătite de ţăranii împroprietăriţi, în măsura în care au fost utilizate pentru investiţii în industrie, comerţ, credit şi transporturi, s-au îndreptat către marile oraşe şi, în primul rînd spre Bucureşti. În felul acesta s-a creat — în parte — una din premisele necesare formării marii industrii capitaliste.

Desfiinţarea dependenţei ţăranilor şi lipsa de pămînt suficient a celor împroprietăriţi, precum şi accelerarea procesului de diferenţiere a populaţiei rurale, au aruncat pe piaţă un mare număr de braţe de muncă, contribuind astfel la crearea celei de a doua premise fundamentale pentru formarea marii industrii şi a proletariatului modern de fabrică.

Dar, pe lîngă aceşti factori de bază care favorizau dezvoltarea industriei capitaliste, au existat, in condiţiile specifice României, şi alţi factori care acţionau în sens opus. Forţa economică şi politică a moşierimii, rămînînd şi după reforma din 1864 extrem de importantă, moşierimea a putut impune regimul liber-schimbist, care-i asigura debuşee sigure de export în ţările cu industrie dezvoltată, dar deficitare în producţia agricolă ; în schimbul acestor debuşee, ea a deschis graniţele mărfurilor industriale străine a căror concurenţă zdrobitoare a frînat şi lovit puternic producţia industrială autohtonă. Nefiind încă stat independent, stăpîn pe politica sa externă şi pe raporturile politice şi economice cu ţările străine, România nu-şi putea apăra, printr-un regim vamal protecţionist, tînăra ei industrie naţională. Pe de altă parte, acumulările interne de capital erau mai reduse, datorită, între altele, împrejurării că o parte din sumele plătite de ţărani, în schimbul pămîntului primit, erau

cheltuite de moşieri în scopuri neproductive şi scoase din ţară. Sărăcia de capitaluri autohtone şi dependenţa politică faţă de Poarta otomană, ea însăşi dominată de capitalul occidental, au creat astfel condiţii pentru pătrunderea capitalului străin.

Tabloul general al dezvoltării Bucureştilor oglindeşte cu fidelitate desfăşurarea tuturor proceselor, adesea contradictorii, declanşate sau accelerate de reformă. În această perioadă începe crearea propriu-zisă a marii industrii capitaliste şi a proletariatului, iau fiinţă primele organizaţii muncitoreşti, masele populare bucureştene ridică pe o treaptă nouă acţiunile lor de luptă pentru eliberarea socială şi naţională, se întreprind acţiuni importante pentru modernizarea oraşului.

Dezvoltarea economică

Dezvoltarea industrială a Capitalei în anii 1864—1877 oglindeşte condiţiile caracteristice începuturilor marii industrii capitaliste în ţările care au urmat calea prusacă şi înrîurirea unor împrejurări specifice României ca, lipsa independenţei politice, convenţia comercială cu Austro-Ungaria etc.

În această perioadă iau fiinţă şi se dezvoltă principalele întreprinderi industriale ale statului : Manufactura de tutun (1864), Fabrica de Cărticele (foiţe de ţigări) 1864, Atelierele Centrale ale Căilor Ferate (1872), Fabrica de timbre, în acelaşi an, Pirotehnia Armatei (1873) şi altele.

Apar noi unităţi industriale în diferite ramuri de producţie. În ramura industriei alimentare sînt create : Fabrica de conserve D. Staicovici (1874) şi Fabrica de zahăr Chitila (1876) ; în ramura materialelor de construcţii : Fabrica de bazalt artificial Cotroceni (1865), Întreprinderea A. Veigand (1869) ; în ramura metalurgiei : Turnătoria F. Freund (1867), Compania Generală Liège (1872) ; în ramura tîmplărie mecanică : Întreprinderea E. Lessel (1874) ; în ramura cartonaje şi tipar : Tipografia F. Göbl (1865) şi Întreprinderea I. V. Socec et Comp. (1871) ; în ramura pielăriei : Tăbăcăriile Bernard Weitasse (1867) şi M. Gh. Trandafirescu (1873).

În ramura pielăriei ca şi în cea textilă, masa principală a produselor provenea aproape în exclusivitate din atelierele meşteşugăreşti. De altfel, chiar şi în întreprinderile mari, numărul maşinilor era redus, predominînd munca manuală. Deşi după reforma agrară din 1864 ritmul dezvoltării industriale a crescut, totuşi el era departe de a corespunde necesităţilor economice. Dar şi acest ritm, care în anii 1869—1873 vădea tendinţe de accelerare, a fost frînat considerabil de efectele crizei economice din anii 1874—1875 şi mai ales de aplicarea convenţiei comerciale cu Austro-Ungaria din 1875. Aceşti doi factori la care s-au adăugat şi anii războiului, au concurat la stagnarea dezvoltării industriale. Cu excepţia Fabricii de zahăr Chitila care, împreună cu cea de la Sascut, a luat naştere în baza unei legiuiri speciale cu caracter protecţionist, convenabilă moşierimii, anii 1875—1878 nu aduc nici un nume nou de vreo fabrică mare înfiinţată în Bucureşti.

Cît despre meserii, ele au avut de la începutul perioadei un curs încă ascendent şi ocupau sectorul principal al producţiei în multe ramuri.

În afară de prelucrarea metalelor, producţia meşteşugărească se orienta, ca şi cea a întreprinderilor mai mari, spre sectoarele cu bază de materii prime autohtone care alimentau de altfel şi industria casnică, mult răspîndită pe atunci în Bucureşti.

Prelucrarea mătăsii, de pildă, era o ramură importantă a industriei casnice ; cu toate acestea, sînt înregistrate şi în această ramură tendinţe de a se părăsi mijloacele casnice tradiţionale şi de a se trece la forme superioare. Astfel, Dimitrie Simion avea un atelier, în care se producea, probabil manual, fire de mătase. Un alt atelier de produse textile, era acela al lui Vasile Mihai de la Obor, care producea „abale vopsite şi lucrate de 3 sfanţi cotu", făcute „cu maşina sa trasă de cai". În ramura pielăriei sînt cunoscute atelierele : Nestor Stancu care producea „piei colorate", Nistor Stoica Tabacu (meşine), Vasile Meriu (papuci de lac şi saftian), Chiriac Stamatopulo (opinci de vînătoare şi papuci cu talpă de lemn) etc. Prelucrarea blănurilor indigene şi de import (samur, vulpea neagră, karakul) continuă să rămînă o branşă mult apreciată a meşteşugurilor bucureştene ; principalul atelier de blănărie era situat pe str. Colţei, proprietarul lui — P. Rădulescu, fiind totodată şi starostele corporaţiei respective. În aceste ateliere se lucrau încă în aceşti primi ani ai epocii de după reformă, cojoace, ghebe şi pantalonii surugieşti, alături de „zuavele de damă" şi hainele croite după moda occidentală.

Necesităţile moderne de confort impun specializări noi şi în alte ramuri. Firma I. Ecklard de pe podul Mogoşoaiei, vizavi de biserica Creţulescu, vindea biblioteci, fotolii, canapele, mobilier de mahon, lucrate în Bucureşti ; Stabilimentul de Artilerie din Dealul Spirii producea candelabre ; ceasornicarul Jules Endrele, orologii de voiaj, iar atelierul C. Ştefanici de pe Lipscani, „materii de studii şi recreare pentru copii" (jucării).

Totodată însă, în atelierele N. Carapati, lîngă ministerul de Război, Teodor Filipescu şi Ion Hristescu din str. Căldărari şi în altele, lucră-

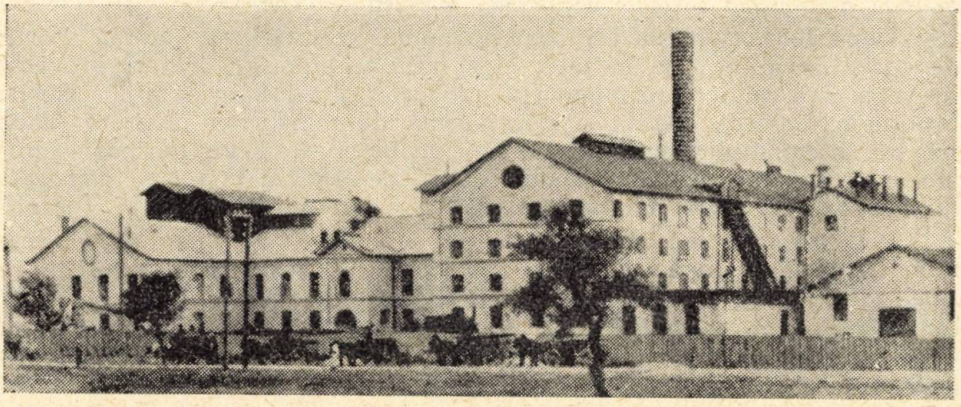

Fabrica de zahăr de la Chitila (1876)

torii aurari, argintari și arămari continuau și dezvoltau tradiția seculară a înaintașilor.

Concurența produselor fabricate străine a adus însă repede o stagnare și apoi un regres al meșteșugurilar, mai ales în ramuri de mare importanță.

Încă în 1873 se constata exodul masei de foști meseriași cizmari, croitori, tabaci, postăvari, boiangii ruinați, spre șantierele căilor ferate, spre ocupații cu caracter agricol și casnic. Ocupațiile agricole aveau un rol important în viața economică a orașului, pe teritoriul Bucureștilor aflîndu-se exploatări hortiviticole, zootehnice, sericicole, apicole sau agricole propriu-zise.

Încă în 1865 este semnalată existența unor cunoscuți cultivatori de legume, fructe sau flori (Anton Anderel, grădinar la Radu Vodă lîngă „Cornărie" ; Iordache Floraru, avînd grădina pe Sf. Apostoli, Bîtcoveanu pe ulița Vămilor, Ioan Lipoi la grădina Breli, Timer pe podul Calicilor la nr. 15). Pe lîngă viile din cuprinsul orașului, unii din proprietari obișnuiau să cultive și tutun „cu sămînță turcească" sau românească, pe care-l prelucrau ei înșiși, iar unii locuitori se îndeletniceau cu creșterea animalelor, alimentînd cu produsele acestora piața orașului. Creșterea viermilor de mătase preocupa un mare număr de locuitori. Un George Bérod folosea în 1865 chiar și viermi de mătase japonezi importați „de el însuși".

Cît despre producția viticolă, străveche ocupație a locuitorilor Bucureștilor, aceasta continua să ocupe un loc important în viața economică a orașului, așa cum arătau chiar și cifrele statistice din 1878. Vinurile de Văcărești erau mult apreciate, alături de cele produse în centrele viticole principale ale țării. Această ramură a producției a avut o covîrșitoare importanță pe plan local asupra industriei alcoolului, asupra structurii comerțului bucureștean și asupra finanțelor comunale. Numărul excesiv de comercianți de băuturi alcoolice din București se explică, între altele, și prin existența puternicei baze viticole cuprinse chiar în hotarele orașului.

Comerțul, ca și producția, trăiește în această perioadă un amplu proces de transformări determinat de efectele legiuirii agrare din 1864 asupra dezvoltării tot mai accelerate a pieții interne.

După 1864, Capitala a primit nu numai contingentele mereu sporite de forță de muncă de la sate, ci și afluxul de cumpărători provocat de separarea unui mare număr de producători agricoli de mijloacele de producție. Cererea sporită și permanentă de mărfuri a făcut să scadă treptat însemnătatea economică a bîlciurilor și tîrgurilor periodice anuale, caracteristice orînduirii feudale, și a determinat creșterea comerțului stabil, de factură modernă, al cărui volum a crescut în ritm rapid.

O interesantă oglindire a evoluției economiei naționale și bucureștene din anii de după reformă a fost expoziția de la Moși „ de vite, de flori, de legumi, de producte agricole și industriale", deschisă la 20 mai 1865 pe proprietatea lui I. Eliade de la Obor. Expoziția, prima de acest fel pe plan național, a fost organizată de Ion Ionescu de la Brad și P. S. Aurelian și s-a bucurat de un mare succes.

Orașul București era un mare centru al comerțului de produse indigene și chiar locale. În perioada reformei, din cei 3.870 de patroni

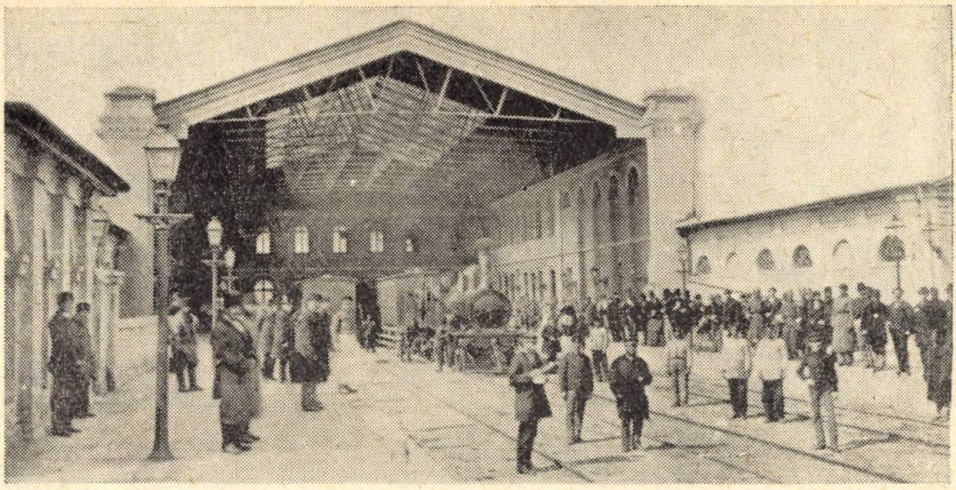

Peronul gării Filaret în toamna anului 1869, cînd a fost inaugurată prima linie ferată: București—Giurgiu

cuprinși în statistici, în categoria comercianților, 1.403 erau cîrciumari, 522 negustori de zarzavaturi și produse similare agro-alimentare, 155 negustori de vite, 124 negustori de pește, 166 tutunari și 144 „speculanți" de vinuri, grîne, lemne și cherestea.

Un indice important al creșterii activității economice în perioada de după reformă, este sporul masiv al locuitorilor legați de comerț. De unde în ajunul reformei, comercianții și familiile lor totalizau 13.722 persoane [1], după un deceniu și jumătate, în 1878, aceștia numărau 27 110 persoane [2], deci dublu (în același interval, populația orașului crescuse cu mai puțin de 50%). La numărul calfelor și ucenicilor din comerț, situația se prezenta asemănător (calfe : 1.537 în 1863 și 2.497 în 1878 ; ucenici : 695 în 1863 și 1.470 în 1878).

Comerțul cu produse industriale, în bună parte de import, avea de întîmpinat foarte mari dificultăți din pricina lipsei de credit, care la rîndul său era în mare măsură determinat de lipsa unei monede naționale. Pe piața românească și pe cea bucureșteană în special circulau zeci de monede străine : galbenul și șfanțul austriac, icoșarul și lira otomană, napoleonul francez, rubla rusă ; leul era o monedă nominală. Proprietarii de case de schimb, (comptuare), zarafii stabili și cei ambulanți realizau cîștiguri importante chiar și numai din operațiunea schimbului. Deși comptuarele efectuau și alte operațiuni decît cele de schimb propriu-zis de monede, vînzînd și cumpărînd efecte publice și private, totuși comerțul și industria erau mult împiedicate în dezvoltarea lor de persistența puterii capitalului cămătăresc. De aceea, o formă des întîlnită încă în această epocă, mai ales în comerțul cu produse industriale, sînt tovărășiile de negustori. De pildă, negustorul angrosist bucureștean Nicolae Hagi Stoica domina comerțul de marchi-

1 *Analele statistice*, p. 36—147.
2 P. S. Aurelian, *Terra nostra*, Buc., 1876, p. 276.

Gara de Nord construită în anul 1872

tănie, cu ajutorul unor asociaţii de forma societăţilor în comandita simplă. În cadrul asociaţiei, Hagi Stoica depunea bani şi mărfuri, iar asociatul său, activitatea propriu-zisă în schimbul unei remuneraţii din care surplusul era investit în aceeaşi întreprindere. După un număr de ani, angrosistul începea să-şi retragă treptat capitalul, retragere făcută sub forma unui împrumut pe 3—4 ani [1]. Acest sistem de finanţare pe bază de credit personal era menit să suplinească, cel puţin în parte, lipsa unor mari şi puternice instituţii de credit moderne. Iar o condiţie de bază pentru dezvoltarea acestora era crearea unei monede naţionale. Respingerea de către Adunare a împrumutului cu ajutorul căruia Al. I. Cuza voia să bată romanatul, urmată apoi de retragerea, în urma evenimentelor din 1866, a dreptului de emisiune acordat în 1865 „Băncii României", au amînat rezolvarea acestei urgente probleme cu încă 2 ani. În urma legii din 1867, prin care s-a adoptat ca unitate monetară naţională leul cu 100 de bani, precum şi sistemul monetar zecimal şi metric al Uniunii Monetare Latine, s-au comandat în Anglia primele monede româneşti. Fiindcă Poarta cerea ca toate monedele româneşti, în afara celor divizionare de aramă, să poarte însemnele Imperiului otoman, nu s-au bătut la început decît monede de aramă de 1, 2, 5 şi 10 bani.

Ulterior, în anii 1868—1873, s-au bătut şi monede de argint de 0,50, 1 şi 2 lei, precum şi monede de aur de 20 lei, tot fără însemnele turceşti. În timpul războiului de independenţă s-au emis bani de hîrtie, sub forma biletelor ipotecare garantate de bunurile imobiliare ale statului [2]. Rezultatele introducerii noii monede nu au întîrziat să se repercuteze asupra sistemului de credit. Numărul caselor de schimb a început să se micşoreze, astfel că în 1877 rămîn în Capitală numai 15. S-au dezvoltat însă băncile particulare, finanţînd îndeosebi operaţiunile comerciale (băncile Crisoveloni, Evloghie Gheorghieff, Negroponte etc.) [3].

La 6 decembrie 1864, Al. I. Cuza înfiinţase printr-un decret Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni, care folosea fonduri din depuneri judi-

1 N. Anghelescu, *Tovărăşii de negustori,* Buc., 1933, p. 7—9.

2 *Istoria României,* IV, p. 469—470.

3 *Ibidem.*

Piaţa Ghica Vodă (Unirii) în anul 1868. (Reconstituire după o acuarelă a lui A. Preziosi). În stînga, Hanul Manuc; în mijloc biserica Domnească

ciare şi administrative, fonduri comunale neutilizate şi cauţiuni, precum şi depunerile particularilor. Primul director al acestei instituţii a fost Enric Winterhalder, Ion Ghica fiind preşedinte al Comisiei de priveghere.

Banca României, după retragerea dreptului de emisiune, a continuat să funcţioneze pînă în 1903 ; expirarea privilegiului a dus la transformarea numelui ei în „Bank of Roumania".

Din 1871 a funcţionat la Bucureşti Societatea Financiară a României, creaţie a băncilor particulare şi a capitalului străin, care însă s-a lichidat în 1875 ; Banca de Bucureşti a avut de asemenea o existenţă efemeră — din 1875 pînă în 1877.

Cu sprijinul statului a fost înfiinţat Creditul Funciar Rural (în 1873) care acorda împrumuturi pe 10—60 ani cu 7% dobîndă, în valoare de cel mult 50% din valoarea moşiilor ipotecate.

Marii proprietari de imobile au înfiinţat, tot cu sprijinul statului, în 1875, Societatea de Credit Urban Bucureşti, pe baze similare cu Creditul Funciar Rural.

În 1870 s-au constituit societăţile de asigurări „Dacia" şi „România", conduse respectiv de V. Boerescu şi Dimitrie Ghica. În acelaşi an a fost fondată Societatea Economia din Bucureşti, pentru acordarea de credite proprietarilor de întreprinderi mijlocii şi mici ; după 5 ani, banca avea 700 de societari [1].

1 P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 204.

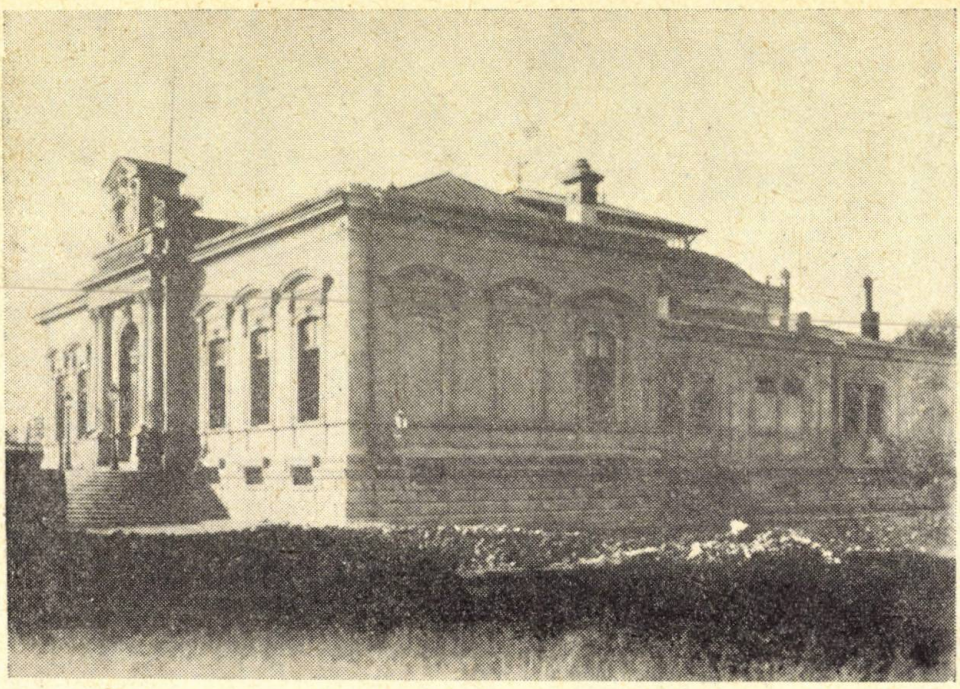

Vechiul local al Casei de Depuneri şi Consemnaţiuni. — Aici au funcţionat birourile C.E.C. între anii 1875—1895

În afară de înfiinţarea căilor ferate şi a instituţiilor moderne de credit, o măsură care a contribuit la accelerarea ritmului vieţii economice a fost reorganizarea poştelor. În 1869, serviciul exterior al comunicaţiilor poştale, care pînă atunci era deţinut de consulatele Austriei şi Rusiei, a fost preluat de poşta română ; oraşul Bucureşti, legat nemijlocit de restul lumii, a avut astfel condiţii mult mai favorabile pentru intensificarea legăturilor comerciale cu străinătatea. Iar renunţarea la vechile unităţi de măsură autohtonă şi adoptarea sistemului metric înlătura, încă din 1864, o piedică serioasă din calea circulaţiei sporite a mărfurilor [1].

Tot în deceniul al 7-lea, burghezia bucureşteană şi-a constituit şi formele de organizare corespunzătoare noilor condiţii. Pe baza legii votată în anul 1864 şi-a început activitatea, în februarie 1868, Camera de comerţ şi industrie din Bucureşti, prima organizaţie de acest fel din România. Corporaţiile care continuau să persiste, deşi treptat, golite de vechiul lor conţinut, încercau totuşi să se opună noului curs al dezvoltării economice. În atari împrejurări s-au produs dese ciocniri între corporaţiile bucureştene şi Camera de comerţ şi industrie. Este semna-

1 Sistemul metric a fost introdus facultativ la 15 septembrie 1864, devenind obligatoriu de la 1 ianuarie 1866.

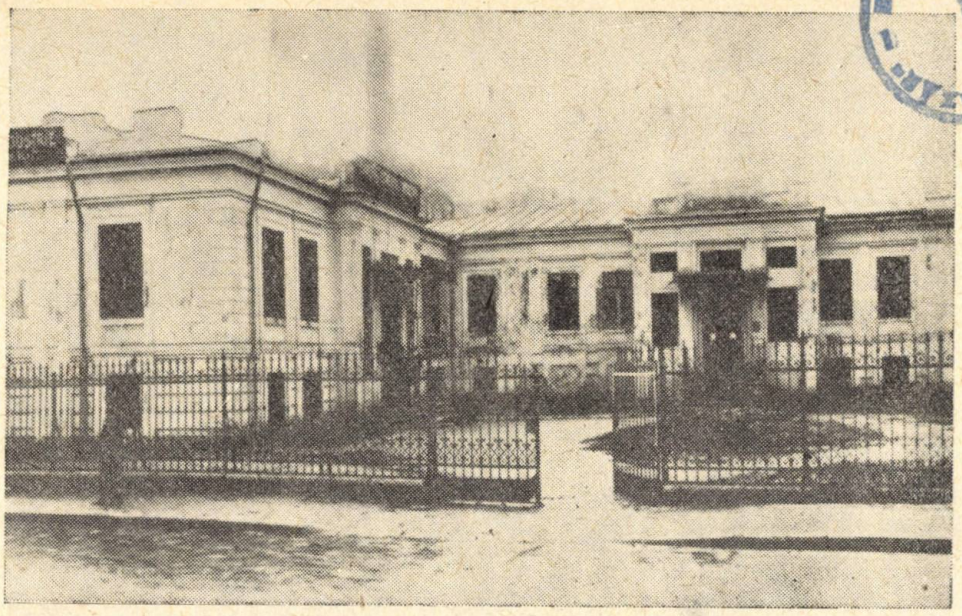

Vechiul local al Camerei de comerț și industrie

lată astfel acțiunea unor staroști care, *„abuzînd de puterile și de situația lor, și-au făcut venituri percepînd tot soiul de taxe la legalizarea contractelor de ucenicie, la trecerea unei calfe de la un patron la celălalt și la eliberarea autorizațiilor pentru deschiderea de noi prăvălii“*. Iar Starostia corporației de industriași „de încălțăminte subțire“ continua să considere Camera de comerț ca o organizație similară, cerîndu-i, fără succes, să-i aprobe regulamentul de funcționare. Fără a se pronunța direct pentru desființarea corporațiilor, Camera de comerț a căutat în 1872 să le adapteze noilor condiții ; *„astfel încît să nu stînjenească cu nimic principiile de libertate economică“*. De altfel, se pare că această încercare era dictată mai curînd de interese de menajare a unor conducători ai corporațiilor, decît de convingerea că o asemenea acțiune ar reuși. În același an, Camera de comerț și industrie din București, răspunzînd guvernului care-i cerea să întocmească, împreună cu Primăria Capitalei, regulamente speciale pentru fiecare din corporațiile bucureștene, se arată foarte sceptică și refuză să ia parte la elaborarea unor regulamente *„care s-ar nesocoti în curînd, chiar de aceia care sînt chemați a le aplica“* [1].

Depășite în cadrul noilor relații de producție, corporațiile au fost desființate printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri, în anul 1873, Camerele de comerț și industrie rămînînd unicele forme de organizare economică a burgheziei industriale și comerciale.

---

1 *Camera de comerț și industrie din București 1868—1938*, p. 26—27.

Vedere panoramică a oraşului pe la 1864. (După o litografie a lui *I.R. Huber*)

Viaţa socială şi politică. Începuturile mişcării muncitoreşti şi ale celei socialiste

În perioada de după 1864 se desfăşoară tot mai viu procesul formării clasei muncitoare şi al afirmării ei ca clasă cu interese specifice. În istoria mişcării muncitoreşti din România, perioada dintre reforma rurală şi războiul independenţei reprezintă începutul procesului de ascuţire a luptei de clasă dintre proletariat şi burghezie, de trezire a conştiinţei şi de organizare a muncitorimii. Oferta mereu crescîndă de braţe de muncă avea o influenţă covîrşitoare asupra gradului de exploatare a muncitorilor din fabricile şi atelierele bucureştene. Raporturile dintre muncitori şi patroni au rămas de fapt lipsite de o încadrare în prevederile legale. În aceste condiţii, exploatarea era dusă pînă în ultimele limite ; în tipografii şi în brutării, de pildă, durata zilei de muncă era de dimineaţa pînă seara. Se lua muncitorilor tipografi pînă şi din puţinul timp necesar meselor, iar un regulament al brutarilor „interzicea" lucrul peste 14 ore pe zi. Repaosul duminical nu exista, iar concediile de odihnă erau un lucru cu totul necunoscut. În general, în fabrici şi ateliere se muncea pînă la 14—16 ore pe zi.

Condiţiile de muncă erau grele. Problema stabilimentelor industriale şi comerciale insalubre a fost deseori, ca în 1862 sau 1867, obiectul unor prevederi regulamentare care conţineau, între altele, obligativi-

tatea mutării acestor întreprinderi în afara oraşului ; regulamentele au fost lăsate însă mai mult pe seama înţelegerii dintre poliţie şi patroni, rămînînd de fapt pe hîrtie.

Legea sanitară din 1874, conţinînd oarecare prevederi de igienă industrială ignora, ca şi regulamentul de igienă industrială emis un an mai tîrziu, interdicţia folosirii copiilor în industrie. De aceea, în ateliere şi în comerţ erau utilizaţi copii de vîrsta cea mai fragedă.

Turnul Colţei, dărîmat în anul 1888 pentru deschiderea B-dului Colţea. Aci s-au ţinut şedinţe conspirative ale Cercului revoluţionar din Bucureşti

LUCRATORUL ROMAN

APPARE IN TOATE DUMINECILE

REDACTIUNEA SI ADMINISTRATIUNEA

ADMINISTRATORE N. D. RĂDULESCU

PROSPECT

uneĭ ramure industriale şi care ar voi să devină membru al acestei Asociaţiuni, de a se adresa pentru înscriere către D-nu Daniel Rătescu, (casier), în Tipografia Naţionale, strada Academiei No. 24, în tôte Duminecile şi sărbătorile de la 10 ore dimineţa până la 2 ore după amédă.

PANE ŞI LEMNE

Ziarul „Lucrătorul român", oficios al Asociaţiei generale a lucrătorilor din România

Între condiţiile specifice ale începuturilor formării proletariatului modern de fabrică în Bucureşti, se înscrie de asemenea şi persistenţa legăturilor dintre ocupaţiile industriale şi agricole.

Ţinînd seama că o mare parte din stabilimentele industriale din Bucureşti nu lucrau în tot timpul anului, numeroşi muncitori erau ocupaţi sezonier în cultura legumelor sau viilor pe micile loturi proprii sau erau angajaţi la alţi proprietari.

În Bucureşti, ca şi în alte centre industriale, primele detaşamente ale proletariatului, care au început să se organizeze şi să-şi afirme drepturile, au fost lucrătorii din tipografii şi din întreprinderile statului. În 1865, muncitorii tipografi au încercat să reorganizeze vechea „Casă de ajutorare şi prevedere a lucrătorilor tipografi", înfiinţată în 1858. Această acţiune a prilejuit apariţia primei gazete muncitoreşti din Bucureşti şi din ţară „Tipograful Român", şi a dus la adoptarea unui nou statut, organizaţia numindu-se acum „Asociaţia lucrătorilor tipografi din România". În 1872, vechea casă a fost reorganizată sub numele de „Societatea generală de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi Gutemberg" [1]. La sfîrşitul celui de-al 7-lea deceniu a apărut în Bucureşti gazeta „Analele tipografice", care, proclamînd principiul „Unirea e puterea", netezea drumul către organizare şi a muncitorilor din alte ramuri. În iulie 1872, „Analele tipografice" îşi schimbă numele în „Uvrierul", iar în toamna

1 *Istoria României*, IV, p. 489.

aceluiaşi an, în sala vechiului local al Ateneului lua fiinţă „Asociaţia generală a tuturor lucrătorilor din România".

Cîteva săptămîni mai tîrziu, în noiembrie 1872, îşi făcea apariţia organul asociaţiei, gazeta „Lucrătorul Român". Statutul noii organizaţii, cuprinzînd şi meseriaşi patroni, includea şi puncte programatice străine revendicărilor muncitoreşti (de exemplu : credite pentru înfiinţarea de stabilimente industriale). Principiul într-ajutorării şi al unirii pe ţară a lucrătorilor era însă — de natură —, dacă societatea ar fi acţionat în condiţii normale, să aibă urmări pozitive pentru dezvoltarea ulterioară a mişcării muncitoreşti. „Lucrătorul Romîn" (din 1873 „Lucrătorul"), în cei doi ani de apariţie (pînă în 1874, cînd a fost suprimat), a îndeplinit un rol important în trezirea conştiinţei de clasă, arătînd muncitorilor cît de grea le era viaţa din cauza salariilor insuficiente, a scumpetei, şi în general a *„tot ce e rău şi vătămător lucrătorilor din orice punct de vedere"* [1].

Guvernul conservator Lascăr Catargiu a înţeles că organizarea pe scară naţională a muncitorilor reprezintă un pericol serios pentru regimul burghezo-moşieresc şi a trecut la măsuri drastice.

În noiembrie 1873, autorităţile au arestat şi acuzat de complot împotriva statului pe muncitorii C. I. Borşian şi M. Glodeanu, care făceau parte simultan din conducerea asociaţiei „Matei Basarab" a tipografilor de la Imprimeriile statului din Bucureşti şi din comitetul de redacţie al „Lucrătorului Român". Deşi ei au fost eliberaţi după cinci luni din lipsă de dovezi, totuşi „Asociaţia generală a lucrătorilor din România" şi organul ei de presă, şi-au încetat activitatea [2].

În această perioadă a luat fiinţă în Bucureşti „Asociaţia lucrătorilor constructori", cu funcţiuni mai complexe ; pe lîngă acţiunea de într-ajutorare, asociaţia îndeplinea şi funcţia de cooperativă de credit, precum şi pe aceea de finanţare a pregătirii cadrelor de maiştri în ţară şi străinătate.

Perioada constituirii asociaţiilor coincide cu primele acţiuni greviste de amploare în Bucureşti.

În 1872 a avut loc greva muncitorilor de la Regia de tutun din Bucureşti, cu care s-au solidarizat şi debitanţii de tutun, în 1873, acţiunile de la Imprimeriile Statului ; în 1874, greva lucrătorilor croitori. În 1877, şase sute de muncitori italieni de la calea ferată Frăţeşti—Zimnicea, construcţie abandonată ulterior, cărora la angajare li se promiseseră salarii mult mai mari decît cele primite, au părăsit lucrul, împreună cu muncitorii români, şi au venit la Bucureşti, unde 1.500 grevişti au manifestat pe străzi.

Paralel cu mişcarea muncitorească s-a dezvoltat şi mişcarea socialistă. Înapoierea economică a României, dezvoltarea lentă a industriei bucureştene şi predominarea atelierelor au întreţinut în rîndurile muncitorilor mentalitatea mic-burgheză şi iluzia de a deveni sau a redeveni mici proprietari. În aceste condiţii, ideile socialiste au pătruns în rîndurile proletariatului mai tîrziu decît în mediul intelectual.

După ce, în deceniul al 7-lea, începuseră să devină tot mai dese referirile din presa bucureşteană la teoriile proudhoniste, anarhiste şi

1 *Lucrătorul Român* din 11 noiembrie 1872.
2 *Istoria României*, IV, p. 492—494.

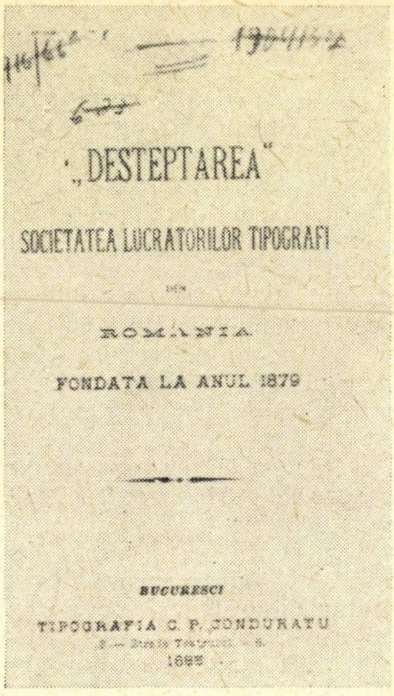

„DESTEPTAREA"

SOCIETATEA LUCRATORILOR TIPOGRAFI

DIN

ROMANIA

FONDATA LA ANUL 1879

BUCUREŞCI

TIPOGRAFIA C. P. CONDURATU

1892

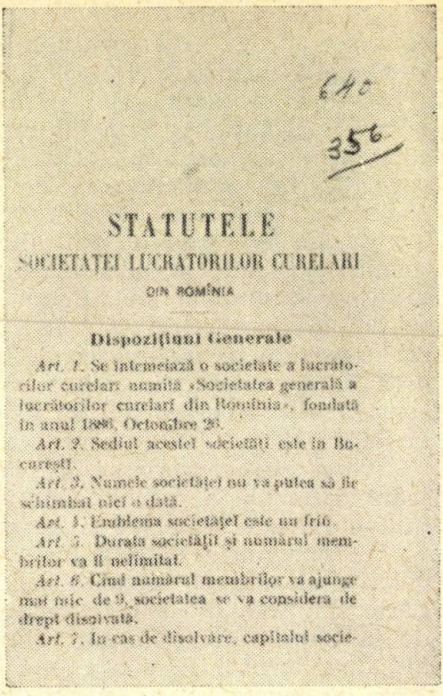

STATUTELE

SOCIETAŢEI LUCRATORILOR CURELARI

DIN ROMÎNIA

Dispoziţiuni Generale

Art. 1. Se întemeiază o societate a lucrătorilor curelari: numită «Societatea generală a lucrătorilor curelari din Romînia», fondată în anul 1888, Octombre 28.

Art. 2. Sediul acestei societăţi este în Bucureşti.

Art. 3. Numele societăţei nu va putea să fie schimbat nici o dată.

Art. 4. Emblema societăţeĭ este un frîu.

Art. 5. Durata societăţii şi numărul membrilor va fi nelimitat.

Art. 6. Cînd numărul membrilor va ajunge mai mic de 9, societatea se va considera de drept disolvată.

Art. 7. În cas de disolvare, capitalul socie-

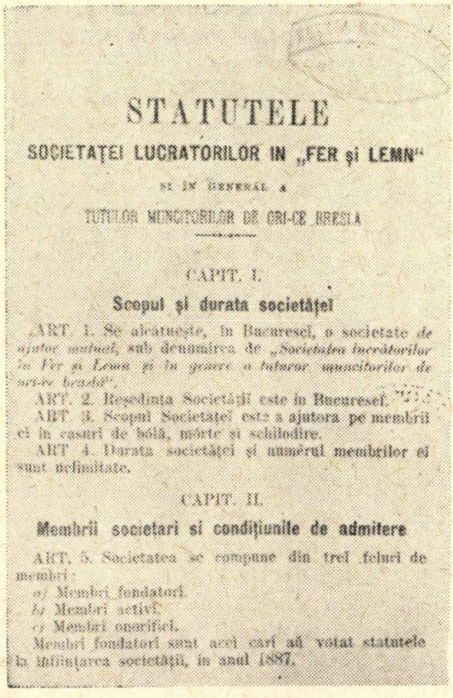

STATUTELE

SOCIETAŢEI LUCRATORILOR IN „FER şi LEMN"

SI IN GENERAL A

TUTUROR MUNCITORILOR DE ORI-CE BRESLA

CAPIT. I.

Scopul şi durata societăţeĭ

ART. 1. Se alcătueşte, în Bucureşci, o societate *de ajutor mutual*, sub denumirea de *„Societatea lucrătorilor în Fer şi Lemn şi în genere a tuturor muncitorilor de orice branşă"*.

ART. 2. Reşedinţa Societăţii este în Bucureşci.

ART. 3. Scopul Societăţeĭ este a ajutora pe membrii ei în casuri de bolă, morte şi schilodire.

ART. 4. Durata societăţei şi numărul membrilor ei sunt nelimitate.

CAPIT. II.

Membrii societari şi condiţiunile de admitere

ART. 5. Societatea se compune din trei feluri de membri:

a) Membri fondatori.

b) Membri activi.

c) Membri onorifici.

Membri fondatori sunt acei cari aŭ votat statutele la înfiinţarea societăţii, în anul 1887.

STATUTELE

SOCIETATEI CROITORILORU ROMANI

REGULAREMENTUL DE ADMINISTRATIE

TABLOUL MEMBRILOR FUNDATORI

BUCUREŞCI

TIPOGRAFIA ALEXANDRU A. GHEŢESCU

1885

Tipărituri ale organizaţiilor muncitoreşti

narodnice, marele eveniment al Comunei din Paris s-a făcut puternic resimțit în opinia publică românească și a înlesnit pătrunderea ideilor socialiste și revoluționare, întîi în rîndurile intelectualității progresiste și ulterior în masele proletariatului. Ecoul Comunei din Paris a fost amplu oglindit în presa română, și a favorizat izbucnirea mișcării republicane populare de la 10 martie 1871. Deși această mișcare nu s-a desfășurat sub lozinci socialiste, totuși la ea au participat numeroși muncitori și oameni din popor care priveau cu simpatie lupta poporului francez și a proletariatului parizian pentru libertate și dreptate socială. Dînd glas acestei stări de spirit, „Telegraful" din București scria în aprilie 1871 : *„Intenționea insurgenților a fost nobilă, a fost patriotică și sublimă"* [1].

Elementele mai active care militau pentru luminarea și organizarea muncitorilor bucureșteni erau numite de autorități „petroliști", denumire similară cu aceea dată de burghezia versailleză unor detașamente de comunarzi care folosiseră petrolul aprins în lupta de baricade de pe străzile Parisului.

În anul 1875 sînt semnalate în Capitală primele forme organizate de activitate socialistă. La începutul acestui an, în luna ianuarie, a luat ființă „Societatea studenților medicinești din București", în care activau studenții socialiști C. Stăuceanu, C. I. Istrati și Gh. Manicea ; un an mai tîrziu, C. I. Istrati devenea președintele acestei societăți, iar studentul socialist Alexandru Spiroiu, secretar. Tot în 1875, în primăvară, s-a stabilit în București, înscriindu-se în anul II al Facultății de medicină, Nicolae Codreanu, tînăr revoluționar, urmărit de autoritățile țariste, care cu un an înainte se refugiase în Romînia. În toamna anului 1875 s-a organizat în București un cerc revoluționar secret compus din democrați revoluționari socialiști-utopici români, ruși, polonezi și bulgari. În același an funcționa, semilegal, o „Societate de cultură și solidaritate între studenți", la care participa, ca și în cercul revoluționar secret, Nicolae Codreanu. Cercul din București, începe a se interesa de literatură, de știință, de politică ; tinerii citeau lucrările lui N. G. Cernîșevski și K. Marx și studiile lui A. Comte, H. Spencer, Ch. Darwin, M. A. Bakunin, Louis Blanc, F. Lassale etc.

Perioada războiului de independență a fost prilejul unui început de afirmare publică, printr-un organ de presă, a ideilor socialiste. La 26 mai, ziarul „Socialistul" a publicat în primul său număr articolul redacțional intitulat „Rezbelul" în care, deși se ridica împotriva războaielor de cucerire, totuși aproba războaiele de eliberare națională, cum era cel pe care-l începea România, arătînd că *„românii, în avîntul și entuziasmul suvenirilor trecute, iau armele pentru a-și apăra independența"*. Totuși, ziarul a fost suprimat de guvern. Societatea de cultură și solidaritate între studenți, acuzată că uneltește împotriva țarismului, a fost desființată cu participarea activă a însuși prefectului Poliției Capitalei.

Deși în timpul războiului Nicolae Codreanu nu și-a desfășurat permanent activitatea în București, totuși el a ținut o strînsă legătură cu cercul socialist din Capitală. Sub conducerea lui socialiștii au dus, între al-

1 *Telegraful de București* — 4 aprilie 1871, p. 2.

tele, o activă propagandă revoluționară în rîndurile armatei ruse. În 1878 sosea din Elveția, la București, Zamfir Arbore, care a activat împreună cu C. Dobrogeanu-Gherea. Ohrana țaristă l-a arestat pe C. D. Gherea, în timp ce Z. Arbore și N. Codreanu au reușit să scape, refugiindu-se la Ploiești și Curtea de Argeș. Acțiunea poliției secrete țariste era motivată de marea cantitate de literatură revoluționară (publicațiile Obscina și Obscee Delo) adusă în librăriile bucureștene, care fiind expusă în vitrine era cumpărată și citită de ofițerii și soldații ruși aflați în trecere prin oraș.

Abia după războiul din 1877—1878 va începe procesul unirii socialismului cu mișcarea muncitorească.

★

De la reforma agrară de la 1864 și pînă la evenimentele de la 11 februarie 1866, situația politică din Capitală este caracterizată prin încordarea raporturilor dintre Domnitor și opoziție. Procesul formării monstruoasei coaliții, polarizînd fireşte și anumite categorii de orășeni, nu a putut însă cuprinde masele largi bucureștene. Faptul este cu atît mai semnificativ cu cît burghezia mică și mijlocie și chiar păturile proletare sau semi-proletare ale populației orașului, îi urmaseră pînă atunci pe liberalii-radicali în toate acțiunile lor politice de amploare din anii Unirii. Această influență i-a determinat, între altele, pe reprezentanții moșierimii conservatoare, urîți și izolați de masele țărănești și orășenești, să caute alianța foștilor adversari politici.

Evenimentele din 3 august 1865 păreau inițial să îndreptățească nădejdile conspiratorilor într-un sprijin de masă. Urmărind răsturnarea lui Al. I. Cuza, plecat la Ems pentru cură, monstruoasa coaliție a organizat, în absența domnitorului, o mișcare de stradă în Capitală, aparent lipsită de orice substrat politic. O ordonanță municipală care interzicea comerțul ambulant de legume și fructe, obligîndu-i pe vînzători să se stabilească în gherete, pentru a nu răspîndi virusul holerei, a provocat în ziua de 3 august în piață o puternică manifestație de protest a celor vizați, manifestație soldată, în urma intervenției armate, cu 20 de morți și mai mulți răniți. După mărturiile consulilor străini, mișcarea, în cursul căreia fusese atacată și devastată. Primăria, a fost pregătită atît ca atmosferă cît și sub aspect organizatoric de conservatorii și liberalii radicali care ținuseră în seara de 2 august o consfătuire secretă. Evenimentele din 3 august, numite semnificativ de N. Iorga *„falsa revoluție populară"*, cu toate prejudiciile politice aduse domnitorului, mai ales pe plan extern, nu au fost însă de natură să creeze în Capitală o stare de spirit favorabilă monstruoasei coaliții. Puținele realizări din ultimul an al domniei lui Al. I. Cuza, situația financiară tot mai grea, precum și acțiunea unor elemente corupte din jurul său, printre care se număra Cezar Liebrecht, directorul Poștelor, nu au putut înlătura popularitatea de care se bucura Domnitorul în păturile largi ale poporului. De aceea, radicalii, deși dispuneau în mahalale de o organizație bine pusă la punct, au înțeles că nu vor fi urmați de populația Capitalei în acțiunea de înlăturare a alesului ei din ianuarie 1859. În

consecință, au păşit pe calea conspirației, apelînd la soluția unei conjurații militare, fără nici o participare de masă. La 11 februarie 1866, domnitorul Al. I. Cuza este obligat să abdice. Astfel, domnia lui se încheie după 7 ani, timp în care a fost creat, organizat şi consolidat statul român modern. *„Nu greşelele ci faptele lui Cuza adusese a lui detronare"*, a spus Mihail Kogălniceanu în 1873 la Ruginoasa la înmormîntarea fostului domnitor [1].

După detronarea lui Al. I. Cuza, burghezia liberală a căutat, în vederea unor viitoare lupte pentru putere, în cadrul coaliției burghezo-moşiereşti, să înarmeze şi să organizeze masele de orăşeni. În martie 1866 a fost votată de corpurile legiuitoare, legea pentru înfiinţarea „guardiei orăşeneşti", instituită în toate oraşele „pentru a privighea la paza ordinei". În Bucureşti, membri ai gărzii puteau fi locuitorii între 20—40 de ani care aveau o casă în valoare de 5.000 lei sau plăteau o chirie în valoare de 500 lei.

În aprilie 1866, atunci cînd populaţia Capitalei a fost chemată să-şi dea votul în cadrul plebiscitului pentru aducerea lui Carol de Hohenzollern pe tronul României, registrele stăteau neatinse pe mese publice în Cişmigiu şi deşi muzica militară îmbia pe locuitori, puţini veneau să voteze [2]; rezultatul publicat era departe de a oglindi votul real al bucureştenilor pentru dinastia prusacă şi reprezentantul ei.

Către toamna anului 1866, după formarea celui de-al doilea guvern Ion Ghica şi mai cu seamă după firmanul de recunoaştere de către Poartă a lui Carol de Hohenzollern, înţelegerea între cele două fracţiuni ale coaliţiei burghezo-moşiereşti, stabilite înainte de detronarea lui Al. I. Cuza, a slăbit. Perioada de instabilitate guvernamentală din anii 1866—1871 este reflectată în viaţa politică a Capitalei prin violente frămîntări, din care unele capătă forma unor puternice acţiuni de stradă. În martie 1867, ţăranii din jurul Capitalei, rămaşi neîmproprietăriţi, au întreprins o mare acţiune de petiţionare pentru a căpăta pămînt pe moşiile statului. Acţiunea a fost sprijinită printr-un marş al ţăranilor petiţionari spre clădirea Adunării. În ziua de 9 martie, ei au fost însă atacaţi de jandarmii călări şi de garda civică şi împrăştiaţi.

Către sfîrşitul celui de-al şaptelea deceniu, capitala României este centrul unor importante manifestări ale avîntului luptei pentru independenţă şi unitate naţională. În ianuarie 1867 apărea la Bucureşti ziarul „Perseverenţa", iar în mai, acelaşi an, lua fiinţă societatea „Transilvania", sub preşedenţia lui Al. Papiu-Ilarian — ambele susţinînd cauza românilor de peste munţi. La prima sesiune a Societăţii academice romîne, deschisă trei luni mai tîrziu, învăţaţii români transilvăneni Gh. Bariţiu şi T. Cipariu îşi exprimau în Bucureşti speranţa că *„bărbaţii de stat ai românilor vor îngriji pentru eliberarea perfectă a patriei române"* [3].

Este epoca în care primul oraş al ţării începe să polarizeze tot mai puternic aspiraţiile românilor de peste graniţe şi să devină un centru

---

1 A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, II, Iaşi, 1903, p. 257.

2 *Un dialog interesant între doi ofiţeri superiori din 1866*, Buc., 1880, p. 3—41.

3 *Istoria României*, IV, p. 575; cf. Dan Berindei *„Înfiinţarea societăţii literare (academice) (1866) şi sesiunea din 1867"*, în „Studii", IX (1956), nr. 5, p. 35.

activ al luptei pentru desăvîrşirea unităţii naţionale, pentru cucerirea independenţei. După adoptarea legii concepute de colonelul Gh. Adrian, ministrul de război, fost colaborator apropiat al lui N. Bălcescu, prin care forţa armată a ţării era organizată pe principiul înarmării păturilor largi ale poporului, s-a născut un curent patriotic pentru deprinderea mînuirii armelor. În aceste împrejurări a fost creată *Societatea română de arme, gimnastică şi dare la ţintă,* avînd ca preşedinte pe istoricul V. A. Urechie, viitorul preşedinte al Ligii Culturale. La 8 septembrie 1868, în sala împodobită cu harta Daciei a avut loc o semnificativă manifestaţie politică, în prezenţa guvernului, cu prilejul serbării prezentate de Societatea de tir.

Bucureştii capătă, tot în această perioadă, o mare pondere internaţională în acţiunea de pregătire a răscoalelor popoarelor din Balcani. Viaţa politică a Capitalei este mult timp dominată de problema cetelor de revoluţionari bulgari organizate în Bucureşti şi în alte oraşe de către patrioţii bulgari, cu asentimentul guvernului român, fie de Societatea de binefacere bulgară din Bucureşti condusă de bancherul Hristo Gheorghieff, fie de Societatea bulgară.

La sfîrşitul deceniului, curentul antidinastic întreţinut de afacerea Strussberg, ca şi de noua conjunctură europeană a războiului franco-prusian, a crescut considerabil, dînd naştere unor mari frămîntări politice.

Izbucnirea războiului franco-prusian în iulie 1870 a fost considerată de liberalii radicali ca moment prielnic pentru organizarea răsturnării domnitorului printr-o mişcare insurecţională. Pe fondul mîniei populare, stîrnită de afacerea Strussberg şi de interzicerea manifestării deschise a sentimentelor filofranceze ale populaţiei, Eugeniu Carada, cu aprobarea lui C. A. Rosetti, a pus la cale o răscoală simultană în Bucureşti, Ploieşti, Craiova şi în alte oraşe, precum şi în tabăra militară de la Furceni. Din conspiraţie făceau parte : Al. Candiano-Popescu care urma să acţioneze la Ploieşti, Constantin Ciocîrlan, fost prefect al Poliţiei Capitalei, maiorul Pilat, ginerele lui C. A. Rosetti şi dr. Sergiu care urmau să lucreze la Bucureşti, Mişcarea plănuită pentru noaptea de 8 august a eşuat la Ploieşti după ce avusese un început promiţător, atrăgînd şi eşecul ei în Capitală. Nereuşita s-a datorat faptului că ofiţerii de la Furceni voiau să aştepte mai întîi rezultatul operaţiunilor militare din Franţa. Au fost arestaţi N. Golescu, I. Brătianu, B. P. Haşdeu, E. Carada. C. A. Rosetti, fiind plecat în Franţa, nu a putut fi arestat.

De teama unor mişcări populare la Bucureşti, procesul a fost ţinut la Tîrgovişte, unde Curtea cu Juraţi, ca urmare a stării generale de spirit, a achitat pe toţi acuzaţii. Deşi îngrijorat de această conspiraţie, domnitorul Carol a încercat, prin presiuni asupra Adunării, să fie votată plata anuităţii către Strussberg. Domnitorul încercînd, prin cunoscuta scrisoare către un imaginar Auerbach publicată în „Augeburger Allgemeine Zeitung", în care ameninţa cu renunţarea la tron, să forţeze mîna Adunării pentru salvarea afacerii Strussberg, a încordat şi mai mult atmosfera. Într-o asemenea stare de spirit s-a produs puternica mişcare populară antidinastică din 10—11 martie 1871. Sărbătorind printr-un banchet, ostentativ de fastuos, ziua de naştere al lui

Wilhelm I şi totodată triumful Prusiei asupra Franţei, consulul prusian la Bucureşti, von Radovitz, a organizat în seara de 10 martie o adunare numeroasă a coloniei germane în sala Slătineanu de pe podul Mogoşoaiei. Din primele momente ale banchetului, clopotele bisericilor au început să sune, felinarele au fost stinse, iar asupra localului s-a abătut o ploaie de pietre care au spart geamurile, au distrus balcoanele şi o parte a localului. Mulţimea a luat cu asalt intrarea ; vreo 60 de inşi au reuşit să pătrundă în sala banchetului. Respinsă apoi de jandarmi, mulţimea, întărîtată şi mai mult, a ţinut localul sub un puternic şi continuu bombardament de pietre, fluierînd şi vociferînd timp de o oră. Von Radovitz şi alţi participanţi la banchet au fost răniţi.

Între timp, mişcarea căpătase amploare, mulţimile umplînd străzile şi strigînd : „La Palat ! Trăiască Republica !"

Generalul Solomon a scos armata pentru a împrăştia poporul din faţa Palatului, a sălii Slătineanu şi de pe podul Mogoşoaia. Străzile au fost pline de oameni, toată noaptea aceea, precum şi în ziua următoare, cînd centrul mişcării s-a mutat în dealul Mitropoliei, unde Adunarea, în şedinţă secretă, respingea hotărîrea de abdicare a lui Carol şi accepta plata anuităţii către Strussberg. În urma acestor evenimente, primul ministru Ion Ghica a fost demis, formîndu-se un guvern conservator condus de Lascăr Catargiu.

Noua guvernare avea să însemne pentru populaţia Bucureştilor o înăsprire a dominaţiei politice a exploatatorilor şi începutul unei accelerate decăderi a stării micilor meseriaşi.

Spre a preîntîmpina o eventuală mişcare insurecţională a burgheziei, garda civică a fost dezarmată în 1872, sub pretextul reorganizării, pentru a fi redusă la două batalioane pînă în 1877.

În prima fază a guvernării conservatoare, burghezia a ocolit calea unei lupte politice deschise şi a căzut la înţelegere cu moşierimea pe tărîm financiar. Astfel, a luat naştere la Bucureşti, în 1873, Comitetul marilor proprietari, care a iniţiat înfiinţarea în acelaşi an a Creditului Funciar Rural, condus de Ion Ghica şi D. A. Sturdza. În faza următoare însă, pe baza influenţei finanţei liberale asupra moşierimii mici şi mijlocii, exercitată prin Creditul Funciar Rural, în condiţiile creşterii nemulţumirilor generale la sate şi oraşe, generate de criza financiară din anii 1873—1874, a fost luată ofensiva şi pe tărîm politic, concretizată prin alianţa cunoscută sub numele de Coaliţia de la Mazar-Paşa [1]. Programul acestei coaliţii cuprindea şi unele probleme specifice populaţiei orăşeneşti, interesînd deci şi pe cea bucureşteană (de pildă descentralizarea administraţiei comunale sau împroprietărirea ţăranilor mărginaşi ai oraşelor principale).

Coaliţia de la Mazar-Paşa avea să declanşeze ulterior violente campanii în presă, în parlament şi în stradă, împotriva Convenţiei comerciale cu Austro-Ungaria şi a semnatarilor ei.

---

1 Adunările se ţineau în casa din str. Enei a englezului Lakemann, fost în serviciul Turciei, sub numele de Mazar-Paşa.

Ultimele alegeri organizate de guvernul conservator au adus în Capitală victoria absolută a opoziției ; cu acest prilej s-au petrecut incidente sîngeroase, mergînd pînă la linșarea unor agenți guvernamentali de către mulțimea exasperată. Presiunea maselor populare și efectele crizei financiare ca și considerente de ordin extern au determinat în cele din urmă, în aprilie 1876, căderea guvernului Lascăr Catargiu.

Războiul din 1877—1878 avea să prilejuiască o nouă și importantă contribuție politică a populației Capitalei. În primăvara anului 1877, orașul a fost teatrul marilor evenimente istorice care au culminat, la 9 mai, cu proclamarea independenței de stat a României.

Consiliul de miniștri extraordinar întrunit la 1 aprilie, la care au fost invitați C. A. Rosetti, președintele Adunării Deputaților și șefi ai grupărilor opoziționiste, a hotărît, cu mare majoritate, semnarea proiectului convenției româno-ruse.

La 8 aprilie 1877, bucureștenii citeau, afișat pe străzi, decretul de mobilizare ; pe străzi, dar mai ales pe Podul Mogoșoaiei și pe calea Tîrgoviștei, în drum spre Gara de Nord sau pe Calea Șerban Vodă, în drum spre Filaret, au început în zilele acelea să treacă în ținută de război regimentele capitalei, care părăseau garnizoana.

Unități de dorobanți în 1877, mărșăluind pe străzile Capitalei înainte de plecare pe frontul din Bulgaria

Dar ţinuta solemnă, disciplinată, a acestor coloane de ostaşi sub arme, alterna cu entuziasmul celor ce purtau încă haina civilă. Se remarcă astfel grupul tinerilor studenţi medicinişti care, după o perioadă de instrucţie preliminară, pornesc spre Dunăre cîntînd „Marseillesa", în aclamaţiile mulţimii.

Mobilizarea era terminată la 26 aprilie, şi apoi, atunci cînd toate regimentele de dorobanţi, vînători, călăraşi, precum şi divizionul de pompieri Bucureşti al artileriei teritoriale au părăsit reşedinţa garnizoanei, funcţiile acestora au fost preluate de garda orăşenească alcătuită din cinci legiuni, cu 11 batalioane. Cei 9.698 de cetăţeni, membri ai grăzii civice din Bucureşti, nu erau cu toţi înarmaţi cu puşti şi nici nu aveau cu toţii uniforme. Însă tot timpul cît armata a fost plecată pe teatrul de operaţiuni, ei au reuşit să menţină în oraş o ordine desăvîrşită, lucru de altfel perfect explicabil dacă se ţinea seama de starea generală de spirit patriotică a majorităţii covîrşitoare a populaţiei.

În timp ce primele unităţi ale garnizoanei Bucureşti plecau spre Dunăre, viaţa politică a Capitalei se concentra asupra dezbaterilor istorice din Adunarea Deputaţilor.

În asemenea împrejurări s-a desfăşurat şedinţa istorică a Adunării Deputaţilor din 9 mai 1877, în faţa unor tribune arhipline şi cu o mare mulţime adunată în curtea Adunării şi pe străzi. La interpelarea deputatului radical N. Fleva, Mihail Kogălniceanu a rostit istoricele cuvinte : *„Sîntem independenţi, sîntem o naţiune de sine stătătoare ; nu am cea mai mică îndoială şi frică de a declara în faţa reprezentanţei naţionale că sîntem o naţiune liberă şi independentă"*.

Apoi, într-o atmosferă de mare însufleţire, Adunarea Deputaţilor adoptă rezoluţia în care lua act că *„războiul între România şi Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta şi independenţa absolută a României au primit consacrarea lor oficială"*.

Votul Adunării a stîrnit în Capitală un val de entuziasm ; cu drapele şi muzici, mulţimea a manifestat călduros pe toate străzile centrale, la redacţia „Românului" şi la locuinţele liderilor radicali, între care la aceea a lui C. A. Rosetti. Acesta avea să devină în curînd primar al Bucureştilor.

Începea acum o altă perioadă în viaţa ţării şi a oraşului. Efortul de război cu aspectele lui majore se resimte pretutindeni. Încep rechiziţiile masive de alimente, cai, căruţe ; sînt deschise subscripţiile de către Primărie, prin care la 1 septembrie 1877 se adună suma de 90.000 lei pentru cumpărarea a 1.000 de puşti, 25.000 cojoace şi alte obiecte de îmbrăcăminte şi pentru îngrijirea a 5.000 răniţi.

De pe front încep să sosească, o dată cu ştirile din desele ediţii speciale, primele trofee cîştigate de trupele române ; un drapel turcesc, luat de batalionul II vînători la Griviţa, a fost purtat de ostaşi pe străzile oraşului, iar două tunuri capturate la Griviţa au fost aşezate la statuia lui Mihai Viteazul.

În seara căderii Plevnei, la 28 noiembrie, vestea s-a răspîndit în tot oraşul. Cu drapele, torţe şi muzici, mii de bucureşteni au ieşit pe străzi, manifestîndu-şi pînă tîrziu noaptea, bucuria pentru victorie. Mulţimea de manifestanţi s-a îndreptat spre locuinţa lui C. A. Rosetti.

SOCIALISTUL

POLITICA ESTERNA

Ziarul „Socialistul", scos de cercurile revoluționare în anul 1877

Ieșind în balcon și mulțumind manifestanților, C. A. Rosetti a rostit în seara aceea cuvintele care aveau să rămînă însă pentru multe decenii, doar un deziderat : *„Am luat Plevna externă, e adevărat, acum, însă ne mai rămîne ca să luăm Plevna internă".*

Un an mai tîrziu, la 8 octombrie, se desfășura pe Calea Victoriei, noul nume al podului Mogoșoaiei, parada armatei reîntoarse de pe front, trecînd prin Piața Victoriei, pe sub un arc de triumf înălțat în cinstea ei.

Administrația orășenească și transformările edilitar-urbanistice

Activitatea administrației comunale pe tărîm edilitar-urbanistic a fost în mare măsură determinată de conținutul politic, de clasă, al acestei administrații.

Legea comunală din 1864, decretînd împărțirea întregului teritoriu al țării în „comune independente", proclama cel puțin formal, autoconducerea locală. În aceste împrejurări a luat ființă Primăria orașului București ; Consiliul comunal format din 17 membri era ales pe 4 ani de un singur colegiu, alcătuit din toți contribuabilii cetățeni români care-și plăteau dările. Primarul se numea

de domn, dintre cei trei consilieri care întruneau cele mai multe voturi ; tot domnul îl putea şi revoca.

Modificări importante au fost aduse prin legea comunală din 1874. Ele însă înrăutăţeau părţile bune ale legii precedente. Reflectînd întărirea poziţiilor politice ale moşierimii în cadrul regimului burghezo-moşieresc, această lege, elaborată de guvernul conservator Lascăr Catargiu, punea în inferioritate nu numai masele muncitoare de la oraşe şi sate, ci chiar şi burghezia urbană ; această inferioritate era şi mai evidentă în conducerea marilor oraşe ale ţării, între care şi Capitala, unde, în locul colegiului unic, erau instituite 4 colegii de alegători (colegiul I cu cens de cel puţin 200 lei impozit, colegiul II cu 100 lei impozit, colegiul III cu lei 60 impozit şi colegiul IV, al tuturor contribuabililor), care aveau fiecare un număr egal de membri în consiliu. Prin noua lege, guvernul era împuternicit să participe la şedinţele Consiliului comunal, unde agentul său avea drept de veto.

Conţinutul de clasă al politicii comunale se reflectă puternic în domeniul fiscal, în organizarea perceperii veniturilor.

Resursele financiare ordinare ale comunei se bazau în mare parte pe taxele asupra operaţiunilor comerciale şi a prestărilor de servicii. Perceperea acestor taxe era concesionată prin licitaţie unor întreprinzători particulari pe un timp anumit ; în acest mod se percepea taxa accizelor, taxa asupra venitului provenit din cotitul vaselor de vin, din vînzarea cărţilor de joc, taxa pentru marcarea măsurilor de capacitate, greutate şi lungime folosite în comerţ, taxa cîntăritului etc.

Impozitele directe şi veniturile aduse de proprietăţile comunei reprezentau o sursă destul de importantă, fără a fi însă cea principală. Impozitele directe erau aplicate construcţiilor clădite, chiriei localurilor publice, tăierii vitelor la abator, autorizaţiilor de construcţii, proprietarilor de birji, omnibuze şi tramcare, vînzării vitelor la Obor, proprietarilor de cai, abonaţilor la reţeaua de apă etc.

Legislaţia fiscală comunală din anii premergători şi din timpul războiului de independenţă indica o sporire substanţială a veniturilor din impozitele indirecte, atît prin creşterea taxelor la unele articole de larg consum, cît şi prin lărgirea nomenclatorului de mărfuri supuse taxării. Faţă de mărfurile şi taxele prevăzute în legea pentru maximul taxelor şi contribuţiunilor comunale decretată în 1871 [1], se constată după numai patru ani modificări substanţiale în sensul sporirii poverii fiscale. Astfel, potrivit legii din 1875 [2] au fost mărite taxele la consumul petrolului lampant, zahărului, berii, spirtului etc. şi au fost supuse taxării noi mărfuri : lemnele de foc, materialele de construcţie, furajele şi alte produse. Taxele asupra metrilor de pavaj cuprinse în legile din 1871 şi 1875 au fost înlocuite ulterior, în 1878, cu o taxă mai mică de 4% asupra venitului neto al proprietăţilor clădite şi al locurilor virane.

În 1864, oraşul Bucureşti avea circa 16.000 case ; în perioada 1865—1878 s-au construit 4.452 [3], deci o medie anuală de creştere de 318

1 C. Zătreanu, *Codicile comunale*, II, p. 1456—1460.

2 Tabela generală de taxele şi contribuţiunile ce se percep de comuna Bucureşti în temeiul legii votată de corpurile legiuitoare, promulgată în 1875, relativă la taxele acestei comune.

3 P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 280.

Vedere panoramică a orașului București. (După o acuarelă a lui *A. Preziosi*, din 1869)

case. De fapt însă, ritmul construcțiilor a fost foarte inegal ; de pildă, numai în anul 1870 s-au construit 792 case, aproape jumătate cît se construise în cei cinci ani precedenți. Apoi, în 1871, numărul caselor construite a scăzut la 351, în 1872 la 306, iar în anii 1873—1876 sub 300 anual, pentru ca abia în 1877 să crească din nou însă nu peste nivelul anului 1872 [1].

Acest ritm inegal, sinuos, al construcțiilor oglindește, ca și ritmul dezvoltării industriale, înăsprirea dominației de clasă a moșierimii, accelerarea procesului de ruinare a micilor producători și conjunctura crizei economice.

La capătul perioadei cercetate, în 1878, cei aproape 30 de km^2 pe care se întindea orașul erau ocupați astfel : 4.236.000 m.p. case și curți sterpe, 360.692 grădini de flori, 4.129.270 m.p. pometuri, 3.001.522 m.p. grădini de legume, 12.118.122 m.p. vii, 2.892.213 m.p. locuri virane și 2.515.830 străzi și piețe.

Construcțiile, risipite pe o întindere de 30 km^2, adică pe o suprafață egală cu jumătate din suprafața Parisului de atunci, ocupau în 1878 împreună cu curțile, abia a 7-a parte din oraș, iar străzile și piețele mai puțin de 10%.

1 P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 280.
2 *Ibidem*, p. 270.

Interesul pentru ocupaţiile horticole a provocat într-o oarecare măsură extinderea vetrei oraşului, proces care venea însă în contradicţie cu interesele administraţiei comunale. Hotarele atît de întinse fiind aproape imposibil de supravegheat, impozitul accizelor, perceput la intrarea mărfurilor pe teritoriul oraşului, era ocolit de foarte mulţi negustori şi producători cu ajutorul contrabandelor, privînd astfel Primăria de cea mai importantă sursă financiară. De aceea s-au emis tot felul de proiecte pentru împiedicarea construcţiilor noi la periferii, mergîndu-se pînă la ipoteza unui şanţ cu apă care să înconjure ca un brîu oraşul [1]. Din pricina lipsei de lucru în industrie şi meserii, locuitorii periferiilor au ales însă calea pe care le-o oferea fertilitatea solului, îndepărtîndu-se în continuare de centru.

Clădirile monumentale din centru ridicate în această perioadă, cu excepţia palatului Universităţii şi a altor cîtorva construcţii mari, sînt relativ puţin numeroase şi nu aduc nici chiar unor artere centrale o schimbare prea bruscă şi izbitoare de peisaj, aşa cum se va produce după războiul de independenţă.

În această perioadă au loc însă alte transformări însemnate care au dus la modernizarea oraşului. Curînd după reforma agrară a fost creată baza juridică a viitoarelor lucrări edilitar-urbanistice. La 17 octombrie 1864 a fost decretată Legea de expropriaţiune pentru cauza de utilitate publică, iar cîteva luni mai tîrziu, în martie 1865, este decretată Legea pentru desfiinţarea morilor de pe rîul Dîmboviţei. În această lege, care înlătura din cursul apei morile cu stăvilarele, zăgazurile, podurile cu picioare şi alte obstacole provocatoare de inundaţii, se aflau şi alte prevederi importante : întocmirea de studii pentru canalizarea Dîmboviţei şi înfiinţarea de splaiuri, rectificarea cursului Dîmboviţei şi curăţirea rîului Ilfov şi unirea lui cu Colentina, astfel ca apele crescute ale Dîmboviţei să poată fi deversate la nevoie în acest rîu.

Problema cursului Dîmboviţei, a evitării inundaţiilor, a deschiderii unor mari artere de circulaţie paralele cu traseul rîului, forma o parte importantă a planului de transformare urbanistică. Amenajarea Dîmboviţei era cu atît mai acută cu cît de ea era strîns legată şi rezolvarea altor probleme de bază : alimentarea cu apă, canalizarea şi pavarea oraşului.

În anii aceştia, îmbunătăţirea alimentării cu apă se află şi va rămîne pînă după războiul de independenţă, în stadiul discuţiilor preliminarii. Stabilimentul fîntînilor comunei de la Mihai Vadă era din ce în ce mai puţin în măsură de a face faţă cerinţelor sporite ale instituţiilor publice, întreprinderilor şi locuinţelor particulare. În 1875, taxele pentru apa „din ţevile fîntînilor comunei distribuită în proprietăţi“ au fost din nou sporite ; puţurile şi mai ales aprovizionarea cu sacale, erau surse tot mai solicitate de populaţia muncitoare mereu în creştere. Timp de 11 ani, din 1865, cînd inginerii Caputineanu, Maxentian şi Cudinovsky au reluat vechile studii privind utilizarea izvoarelor de la Crevedia, Ciocăneşti şi Giuleşti şi pînă în 1876, cînd Guillaux a fost însărcinat să execute proiectele pentru alimentarea cu apă din Dîmbo-

1 *Monitorul comunal*, 1878, p. 661.

Stema de pe sigiliul oraşului Bucureşti (1868)

viţa — discuţiile au bătut pasul pe loc, în primul rînd din cauza dificultăţilor financiare.

Războiul a încheiat o etapă a acestor dezbateri, amînînd pentru încă patru ani începerea lucrărilor.

De altfel, încercările de reglementare a construcţiilor erau şi ele inoperante atîta timp cît complexul lucrărilor Dîmboviţei nu era executat.

Pentru anii 1864—1877 sînt importante transformările survenite în unele sectoare ale activităţii edilitar-urbanistice, unde se introduc pentru prima oară cuceririle noi ale tehnicii moderne. Sectoarele afectate de aceste transformări au fost cu deosebire : pavajele, iluminatul şi transporturile.

La începutul perioadei erau pavate în Bucureşti circa 250 de străzi, în marea lor majoritate cu bolovani de rîu ; făceau excepţie străzile Franceză şi Germană precum şi o porţiune din podul Mogoşoaiei, pavate cu piatră cubică din granit de Scoţia.

Tot în 1864 a fost înfiinţat primul corp de pietrari al Primăriei pentru lucrările de regie.

În 1867, avîndu-se în vedere costul exorbitant al granitului importat din Scoţia, inginerul Maxenţian şi pietrarul Grămăticescu au deschis o nouă carieră a Primăriei la Comarnic. În acelaşi an, toţi căruţaşii din Bucureşti au fost obligaţi să presteze gratuit 6 zile pe an cu atelajele lor pentru transporturile Primăriei. O dată cu anul 1869, lucrările pavajelor bucureştene încep să se facă şi cu mijloace tehnice moderne : în acest an se aduce din străinătate primul compresor pentru şosele şi primul concasor pentru spargerea bolovanilor de rîu. Tot atunci se deschide cariera de la Belia, care ulterior va deveni, pînă la darea în exploatare a carierei Turcoaia-Granit, principala furnizoare de piatră a Capitalei. Tot în 1869, antreprenorii parizieni M. Cinya şi B. Jordan fac prima propunere de pavaj cu asfalt.

Preocuparea claselor dominante de a „europeniza" aspectul străzilor centrale, unde se aflau casele locuite de bogăţaşii oraşului şi sediile instituţiilor centrale, a făcut ca ritmul pavării să devină tot mai viu. Pe de altă parte, intensificarea circulaţiei mărfurilor, implicînd şi o dezvoltare corespunzătoare a transportului urban, a impus amenajarea rapidă a unor artere de mare circulaţie, în vederea introducerii mijloacelor moderne de comunicaţie. În 1869 se deschide şi se pavează strada Franklin, în 1870 se deschide bulevardul Elisabeta (actualul bulevard Gh. Gheorghiu-Dej), între podul Mogoşoaiei şi strada Brezoianu. În 1782 se termină pavarea sistematică a Căii Mogoşoaiei. Pe o porţiune din faţa fostului Palat Domnesc au fost executate în acel an primele pavaje cu asfalt din Bucureşti. În acelaşi an se introduc pavelele de lemn.

În anii 1875—1876 a fost pavată cu porfir de Quenast calea Tîrgoviște (Calea Griviței) ; în 1875 s-a pavat cu piatră de rîu Tîrgul Moșilor. Între timp sînt construite trotuare asfaltate pe podul Mogoșoaiei (1876), pe b-dul Elisabeta, pînă la Universitate, pe calea Craiovei (calea Rahovei), pe străzile Bibescu Vodă și Academiei, la Gara Filaret etc.

În 1878, pe cele 721 străzi bucureștene, situația pavajelor se prezenta, procentual, astfel : 4,47% pavate cu piatră cubică ; 10,01% pavate cu asfalt, lemn și macadam ; 49,93% pavate cu piatră de rîu și 12,62% șoseluite ; aproape o treime din străzi (32,97%) erau nepavate.

Strîns legată și condiționată de evoluția pavajului este și dezvoltarea mijloacelor moderne ale transportului în interiorul orașului. La rîndul lui, transportul interior a fost direct legat de evoluția mijloacelor de comunicații ale Bucureștilor cu restul țării și al lumii.

Deceniul al 7-lea este încă martor al apogeului diligenței : în 1868 porneau din București curse de diligențe, în toate direcțiile principale, iar starea drumurilor impunea Direcției Poștelor și Telegrafelor, instalată la capătul dinspre oraș al Căii Dorobanților, repetate apeluri la caretașii din oraș.

În urma convenției încheiate în 1867 cu concesionarii John Staniforth și John Trevor Barcley a fost începută, iar în 1869 a fost terminată, prima linie ferată din România, pe traseul București—Giurgiu. Totodată a fost inaugurată și prima gară a Bucureștilor, gara Filaret. Cel dintîi tren, alcătuit din 3 vagoane trase de locomotiva „Mihai Bravu", condusă chiar de Barkley, constructorul liniei, a plecat din gara Filaret la 19 octombrie 1869, în prezența unei mari mulțimi de locuitori ai Capitalei. Trei ani mai tîrziu, la 13 septembrie 1872, a avut loc inaugurarea Gării de Nord, o dată cu deschiderea liniei București—Ploiești. Concepută inițial ca o gară terminus, Gara de Nord a fost ulterior legată de gara Filaret prin crearea unei linii interioare pe la Regie și Dealul Spirii. În fața ei, pe terenul unde se află astăzi Ministerul Transporturilor, au fost construite Atelierele Căilor Ferate, care și-au început activitatea în 1872.

În aceste împrejurări a fost posibilă și organizarea transportului interior ; alături de căruțe și birji, apar acum mijloacele propriu-zise de transport în comun ; omnibuzul, tramcarul și tramvaiul cu cai. Sporadic, mai fuseseră folosite în București omnibuze, chiar în perioada anterioară revoluției de la 1848. Însă înființarea unor servicii regulate de omnibuze datează din anii 1869—1872, adică din perioada cînd construirea primelor căi ferate și a gărilor Filaret și de Nord a creat un aflux sporit și continuu de călători și mărfuri pe marile artere bucureștene. O hotărîre a Consiliului Comunal din 1869 venea în întîmpinarea cererilor făcute de cei *„care voiese a înființa omnibuze pentru transportul persoanelor și bagajelor de la gările drumurilor de fier și pentru alte curse în oraș"*. În 1872 existau în București 3 proprietari de omnibuze și 7 vehicule, capacitatea fiecărei trăsuri fiind de 10 persoane ; omnibuzele staționau deobicei în fața gărilor Filaret și de Nord și în fața Teatrului Național, făcînd curse pînă la bariere și gări.

În 1871 a fost introdus în Capitală tramcarul ; în anul următor funcționau 7 tramcare cu cîte 10 locuri fiecare, staționate la Teatrul Național și Piața Sf. Gheorghe, de unde făceau curse regulate pe

Calea Tîrgoviștei, la Gara de Nord și mai departe la Grădina Luther, pe Calea Tîrgului de Afară pînă la Obor și pe Calea Văcărești pînă la izvoarele de ape minerale din apropiere de „Lemaître" ; ocazional se făceau curse cu tramcarul la Herăstrău, Băneasa, Măgurele.

În 1868 au fost purtate în Consiliul Comunal, primele discuții mai temeinice în legătură cu introducerea tramvaiului. În iulie 1871, Primăria acorda pe timp de 45 de ani concesionarului Mervée Slade dreptul de construi și exploata în București „drumurile de fier americane" (tramvaie), în schimbul obligației de a plăti comunei, după trecerea primilor 5 ani de la punerea în circulație a tramvaiului, cîte 2 lei de fiecare vagon. În decembrie 1872 intra în funcțiune prima linie de tramvai cu cai pe traseul Calea Tîrgoviștei, podul Mogoșoaiei, Teatrul Național, străzile Biserica Enei, Academiei, Colței, Piața Sf. Gheorghe, Moși.

La început, transportul cu tramvaiul cu cai avea un caracter mixt, de călători și mărfuri. Taxarea se făcea pe kilometru, tariful fiind variat pentru diferitele categorii de mărfuri (materii prime, fabricate, produse fragile și de lux, colete) și călători.

Luminatul străzilor cu petrol și cu ulei mineral, vădit necorespunzător noilor condiții, ridicase în fața administrației comunale încă din primii ani ai domniei lui Al. I. Cuza problema trecerii neîntîrziate la utilizarea gazului aerian. Lipsa ofertanților la licitația din 1863, precum și frămîntările politice din anii următori, au făcut ca modernizarea în domeniul iluminării să întîrzie cîțiva ani. La licitația din 1868 s-a prezentat numai o singură ofertă, cea a inginerului Alfred Gottereau, un francez stabilit la București, care se obliga să așeze în termen de 5 ani cel puțin 100 km de conductă și 4.000 de felinare cu gaz fluid.

Peste doi ani, contractul este transmis asupra lui T. Mehedințeanu și T. I. Negroponte, care împreună cu Gottereau formează societatea numită „Societé generale d'éclarage et chauffage pour le gaz en Roumanie". La 15 iunie 1870 au început, sub conducerea lui Gottereau, lucrările de construcție a Uzinei de gaz pe terenul de la Filaret cedat de Primărie. Uzina a fost echipată cu utilaj englez și francez. Războiul franco-prusian a întîrziat lucrările atît prin mobilizarea lucrătorilor francezi de pe șantier, cît și prin încetinirea livrărilor de materiale de proveniență franceză. La acestea s-a adăugat și naufragiul în Mediterana al vasului „Anna Smith", care aducea de la Marsilia utilaje pentru instalațiile de la București.

La 1 noiembrie 1871, gazul aerian produs la Filaret a fost trimis pentru prima oară în conductele din oraș ; la 16 noiembrie 1871 erau instalate în Capitală 785 felinare cu gaz aerian. Inițial s-au ivit mari defecte în sistemul de distribuire, unde se înregistrau pierderi de gaz de 50% ; după un an ele au scăzut însă la 14%. La sfîrșitul anului 1872 erau instalate pe străzile Capitalei 4.000 becuri ; primii abonați particulari au fost : Teatrul Bossel, Gara Tîrgoviște (Gara de Nord), familiile bogătașilor Vlasto, Fotino, Stancovici, Lahovary.

Uzina de la Filaret avea o capacitate mult sporită, putînd asigura consumul a 9.000 de becuri la particulari, față de cele 350 instalate atunci.

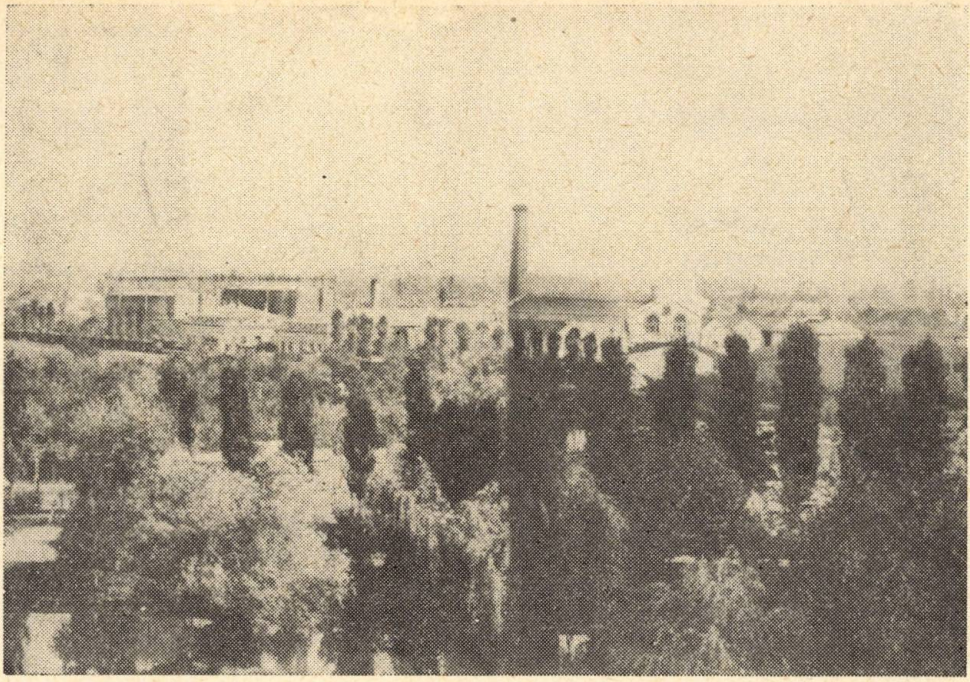

Uzina de gaz (1872)

În 1873 „Societatea de Luminat şi încălzit cu gaz din România" a fost desfiinţată, acţiunile şi concesiunea fiind preluate de societatea „The Britisch and Foreign Water and gas Works Company Ltd".

În timpul războiului, iluminarea cu gaz aerian a înregistrat o anumită scădere : în 1877—1878 funcţionau în Bucureşti 3.756 becuri de gaz şi 1.684 lămpi cu petrol [1].

În sfîrşit, un alt sector unde au intervenit elemente noi, importante, au fost marile construcţii comunale cu caracter comercial şi amenajarea spaţiilor verzi. În baza unei convenţii încheiate în 1865—1866 de guvern cu antreprenorul parizian Al. Godillot şi votată de Cameră în 1868, acesta era însărcinat cu construirea Halelor Centrale, a Halei Amzei, a abatorului comunal şi a grădinei Episcopiei. În octombrie 1872 a fost terminată Hala Centrală (Hala Ghica), construită după modelul pieţelor acoperite din Paris. În acelaşi an era terminată şi Hala Amzei precum şi Abatorul. După doi ani, de partea cealaltă a Dîmboviţei, vizavi de Hala Centrală, s-a deschis piaţa de legume Bibescu Vodă.

În afară de grădina Episcopiei, terminată şi ea în 1872, au fost întreprinse lucrări de amenajare a spaţiilor verzi şi în alte puncte ale oraşului. Locul fostei bălţi a Icoanei, secată în 1870, a fost transformat înt parc, terminat în 1875. Sau continuat amenajările spaţiilor verzi din faţa Universităţii, Sf. Gheorghe şi de la izvoarele minerale Văcăreşti etc.

1 P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 282.

Casa Greceanu de la intersecţia Podului Mogoşoaiei cu B-dul Elisabeta

În domeniul sanitar, noile condiţii social-economice au creat o situaţie complexă ; sporul populaţiei, survenit o dată cu creşterea afluxului de ţărani ruinaţi şi muncitori străini, avea loc într-un oraş unde acţionau, în continuare, factorii geografici şi climatici defavorabili, a căror influenţă negativă nu a fost însă supusă unei intervenţii energice din partea autorităţilor. Complexul de maladii creat de reţeaua hidrografică a oraşului şi în primul rînd de rîul Dîmboviţa a persistat şi chiar s-a manifestat puternic. Între aceste maladii, febra tifoidă a fost boala care a provocat numeroase victime : cazuri mortale au fost, de pildă, în 1875 în 21,2% din cazuri, în 1876 în 15,9% din cazuri, în 1877 în 25,7% din cazuri, iar în 1878, cînd răspîndirea bolii a căpătat caracterul unei adevărate molime, datorită numărului mare de soldaţi români, ruşi, turci şi muncitori italieni bolnavi, numărul cazurilor mortale a fost de 46,6% [1]. Exceptînd situaţia specială din anul 1878, cînd conjunctura deosebită a războiului a sporit considerabil răspîndirea febrei tifoide, numărul mare de cazuri mortale din anii precedenţi indică o sursă constantă de infecţie ; această sursă era calitatea apei de băut. Dovada cea mai concludentă este reducerea considerabilă a cazurilor mortale de febră tifoidă după terminarea complexului de lucrări de

1 I. Solomon, *Istoricul aprovizionării cu apă a oraşului Bucureşti,* în „Igiena", 1956, p. 69—75.

2 Dr. I. Felix, *Istoria igienei României,* partea I, Buc., 1901, p. 102—103.

amenajare a Dîmboviței [2]. Același lucru se poate spune și despre indicele general al mortalității. În toată perioada 1866—1878, cu excepția a doi ani (1869 și 1876), numărul deceselor a fost mai mare decît al nașterilor, deficit demografic datorat în mare măsură febrei tifoide și malariei provocate de apele Dîmboviței.

Pe tărîmul asistenței sanitare în general, s-au făcut anumite progrese distribuite însă foarte inegal în timp și ramuri de preocupări. În 1864 a fost terminată și dată în folosință construcția spitalului Colentina, începută în 1858 de epitropia spitalului Sf. Pantelimon. Tot în 1864 Eforia spitalelor din București a fost pusă, prin lege, în subordinea Ministerului de Interne, căpătîndu-se astfel posibilitatea unui control mai eficient al statului asupra unităților acesteia (în 1865, Eforia avea un venit de 2,9 milioane lei vechi).

Mari unități spitalicești de stat sau ale Eforiei nu se mai înființează în anii următori. Iau însă ființă cîteva spitale particulare : „Casa de sănătate" din str. Teilor, deschisă în 1872 de dr. C. A. Severeanu, D. Drăghicescu și V. Vlădescu, apoi „Caritatea", deschisă de dr. Șuțu în str. Plantelor (unde a murit Eminescu) ș.a.

Apropierea războiului, ca și eforturile de război au adus în mod direct, pe primul plan, preocupări majore pe tărîmul asistenței sanitare. În 1875, România a aderat la Convenția de la Geneva a Societăților de Cruce Roșie, iar un an mai tîrziu lua ființă la București Societatea Națională de Cruce Roșie a României. Prima ei acțiune a fost trimi-

Hotelul Brofft. Se afla la intersecția Podului Mogoșoaiei cu str. 13 Decembrie de azi. Pe locul lui s-a construit în primii ani ai secolului al XX-lea Hotelul Continental

terea unei ambulanţe în Serbia, aflată atunci în război cu Imperiul otoman.

Proclamarea independenţei şi deschiderea ostilităţilor dintre ţara noastră şi Turcia, a provocat o intensificare a activităţii sanitare. La 18 iunie 1877 a pornit spre front, din Bucureşti, prima ambulanţă a Crucii Roşii române, iar ulterior, la 20 august, o a doua la Corabia.

În Capitală, Crucea Roşie a înfiinţat 3 barăci pentru răniţi şi bolnavi, cu 240 paturi. În afară de Crucea Roşie, o contribuţie importantă a fost adusă de Societatea „Ospiciul Independenţei", fondată în Bucureşti de Maria Rosetti şi alte organizaţii de binefacere.

★

Transformările edilitar-urbanistice care au loc în această perioadă, contribuie la continua modernizare a oraşului Bucureşti ; ele aveau să se intensifice în deceniile următoare.

Cap. 4. ORAŞUL BUCUREŞTI LA SFÎRŞITUL SECOLULUI AL XIX-lea (1878—1900)

Cucerirea independenţei şi recunoaşterea ei de către puterile europene a creat o situaţie nouă, care a generat un salt important în dezvoltarea istorică a României, în toate sferele de activitate. Ca stat independent, România era acum liberă să-şi aleagă orientarea externă în domeniul relaţiilor politice şi economice. Intrarea noului stat român independent în concertul puterilor europene punea într-un fel nou problema legăturilor pieţii româneşti cu piaţa internaţională.

Dezvoltarea economică

Tabloul transformărilor din Bucureşti în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea ilustrează, pe plan local, modificările esenţiale determinate de cucerirea independenţei, de ritmul şi volumul dezvoltării capitaliste. Capitala a fost cel dintîi centru economic al ţării în care s-au făcut vizibile efectele unor măsuri de o asemenea importanţă, ca denunţarea convenţiei comerciale cu Austro-Ungaria, înfiinţarea Băncii Naţionale sau adoptarea legii pentru încurajarea industriei naţionale — consecinţe firești ale cuceririi independenţei de stat. Procesul creării marii industrii capitaliste şi al naşterii proletariatului modern de fabrică, început în condiţiunile nefavorabile antebelice, se desfăşoară acum cu intensitate sporită, imprimînd oraşului o altă fizionomie. Industrializarea capitalistă, desfăşurată pe fondul unor relaţii agrare specifice „căii prusace“ n-a putut însă elimina mica producţie de mărfuri din viaţa economică a oraşului, cu care a trebuit să coexiste timp îndelungat.

O statistică din 1898 arată că la data aceea existau în Bucureşti 60 fabrici şi ateliere (afară de mori, brutării şi fabrici de bere), cu un total de 4.100 lucrători, din care 2.900 români şi 1.200 străini. Ţinînd seama de criteriile acestei statistici, la sfîrşitul secolului, majoritatea lucrătorilor din Bucureşti îşi vindeau forţa de muncă în cadrul unor întreprinderi care nu făceau parte din industria „mare“ ; ei munceau în numeroasele ateliere meşteşugăreşti şi în atelierele bazate pe coope-

rația capitalistă simplă, care formau pe atunci grosul întreprinderilor din Capitală. Dispunînd de brațe de muncă numeroase și ieftine, capitaliștii și-au asigurat, la adăpostul protecționismului vamal, profituri mari, chiar și fără folosirea unei tehnici mai înalte. Astfel se explică în bună parte, modul inegal în care s-a desăvîrșit revoluția industrială în diferite ramuri. În timp ce, de pildă, industria alimentară sau a unor materiale de construcții era dotată cu mașini moderne, ramura pielăriei rămăsese în cea mai mare parte la stadiul muncii manuale, iar în alte ramuri, ca cea metalurgică sau textilă, procesul introducerii mașinismului era încă în curs.

Cu toate acestea însă, direcția dezvoltării ca și stadiul atins la sfîrșitul secolului arată ponderea crescîndă a industriei moderne și viața economică a Capitalei. Alături de sursele clasice de îmbogățire ale moșierimii și burgheziei industriale, comerciale și bancare autohtone, războiul dăduse naștere unor împrejurări specifice care au întărit forța economică a acestora. Traficul de valută, comenzile militare, specula alimentelor, furajelor, mijloacelor de transport și locuințelor etc. îngroșaseră rîndurile burgheziei. Pe de altă parte, starea de înapoiere a țării și insuficiența capitalurilor autohtone, necesare pentru crearea unor mari întreprinderi industriale, ofereau teren prielnic pătrunderii capitalului străin. Guvernanții României, în frunte cu Carol I, au folosit această situație pentru a ușura penetrația tot mai accentuată a capitalurilor străine, îndeosebi a celor austro-germane. Atît capitalul autohton cît și cel străin s-au orientat cu precădere spre ramurile industriei ușoare, cu o bază de materii prime existente în țară. Deși aceste ramuri nu au beneficiat de avantajele legii de încurajare a industriei naționale din 1887, totuși industria alimentară, a prelucrării lemnului, a materialelor de construcții s-a dezvoltat continuu. În această perioadă au luat ființă întreprinderi bine cunoscute ca : morile Stancovici și A. Popovici (1895), fabrica pe pîine „Viața" (1898), fabrica de spirt Bragadiru și mai tîrziu fabrica de bere „Bragadiru", fabricile de produse zaharoase Gh. Riegler și Zamfirescu, fabrica de conserve Leopold Pațac, fabrica de uleiuri vegetale Phoenix, fabrica de săpun și lumînări „Stela", apoi fabricile de cărămidă Hagi Tudorache (1894), ing. Cuțarida (1895), M. Basilescu de la Bucureștii Noi (1899), întreprinderile de mobilă și tîmplărie E. Lessel (1884), Marin Ganea (1898) ș.a.

O situație asemănătoare exista și în domeniul industriei textile, unde întreprinderile înființate, în număr destul de mare după 1887, produceau îndeosebi postavuri groase și pînzeturi pentru armată și populația rurală. Întrucît în București nu exista nici o filatură care să asigure chiar și parțial aprovizionarea fabricilor textile cu semifabricate, populația orașului se aproviziona cu pînzeturi, stofe și tricotaje din Germania, Anglia, Franța și Belgia.

Chiar și industria tăbăcăriei, deși avea asigurată baza de materii prime în țară, era tributară industriei chimice din străinătate care-i furniza tananții. Cu toate că în acest sector au luat ființă unele întreprinderi mari ca : Grigore Alexandrescu (1885), Societatea pentru furnituri militare (1887), Castarnagna (1888), Gh. Sapatino (1889), T. Ceamis

Fabrica de tăbăcărie Gr. Alexandrescu (1885)

(1893), totuşi o mare parte din necesităţile Capitalei erau încă în epoca aceea acoperite cu încălţăminte de import.

Industria metalurgică a progresat vizibil, însă într-un ritm mai lent decît celelalte ramuri. Pînă la adoptarea legii de încurajare a industriei se înfiinţaseră în Bucureşti doar două întreprinderi particulare mari : E. Ciriak (1882) şi Emil Wolff (1883). După 1887 iau fiinţă fabricile : Haug, turnătorie şi construcţii, şi „Steaua Română" pentru fabricarea unor piese necesare industriei petrolifere (ambele în 1890), Jacques Katz şi Fr. Weigel (în 1898) etc. Profilul ca şi producţia acestor întreprinderi erau departe de a acoperi necesităţile interne ; ramura construcţiei de maşini şi utilaj lipsea cu desăvîrşire, iar producţia de piese şi accesorii era cu totul insuficientă. Oraşul Bucureşti, ca şi întreaga ţară, rămînea tributar, în domeniul industriei metalurgice, marilor societăţi monopoliste din Europa şi mai cu seamă celor din Germania şi Austro-Ungaria.

Dezvoltarea culturală a oraşului a creat teren prielnic industriei tipografice, ramură în care s-au înfiinţat cîteva mari întreprinderi, de pildă Iosif Göbl (în 1889), stabilimentul „Mercur" (în 1892). Societatea anonimă „Adevărul" (în 1895), C. Sfetea (în 1896).

Introducerea betonului în tehnica construcţiilor a dat impuls începuturilor industriei cimentului ; în 1898 s-a înfiinţat fabrica Athanasie G. Bolintineanu, iar în 1900, fabrica Matrioli et Comp., ambele dotate cu maşini moderne.

În ultimul pătrar al secolului al XIX-lea au fost construite de către stat întreprinderi industriale în diferite ramuri : Fabrica de chibrituri de la Filaret şi Atelierul mecanic al Direcţiei Poştelor (ambele în 1879), Manutanţa Centrală a Armatei (1881), Tipografia cărţilor bisericeşti (în 1882), uzina Teatrului Naţional (1884), Atelierele metalurgice ale Primăriei (1893), Pulberăria Armatei (1896), Uzina electrică a Primăriei şi Uzina de apă.

În sectorul circulaţiei mărfurilor, ultimele decenii ale secolului au adus transformări de mare însemnătate. Comerţul bucureştean privit în ansamblu capătă fizionomia caracteristică marilor centre economice europene. El mai păstrează încă, mai ales la periferie, formele tradiţionale în privinţa sortimentului şi a relaţiilor cu consumatorii ; persistă chiar străvechea îmbinare a producţiei şi negoţului sub acelaşi acoperământ, mai cu seamă în atelierele ce foloseau munca manuală. Dar ceea ce tinde să devină şi chiar devine caracteristic pentru conţinutul şi aspectul vieţii comerciale, sînt trăsăturile noi pe care le imprimă mersul ascendent al dezvoltării economice ; separarea comerţului de producţie, separarea comerţului cu ridicata de cel cu amănuntul, specializarea după sortimente, stilul modern de expunere a mărfurilor de reclamă, înfăţişarea nouă a magazinelor etc. Oraşul Bucureşti, legat prin calea ferată de toate regiunile principale ale ţării, şi cu mai toate capitalele europene, iar după deschiderea podului de la Cernavodă, şi cu porturile Orientului apropiat şi cu cele occidentale, devine un important centru comercial internaţional şi totodată un însemnat punct de tranzit.

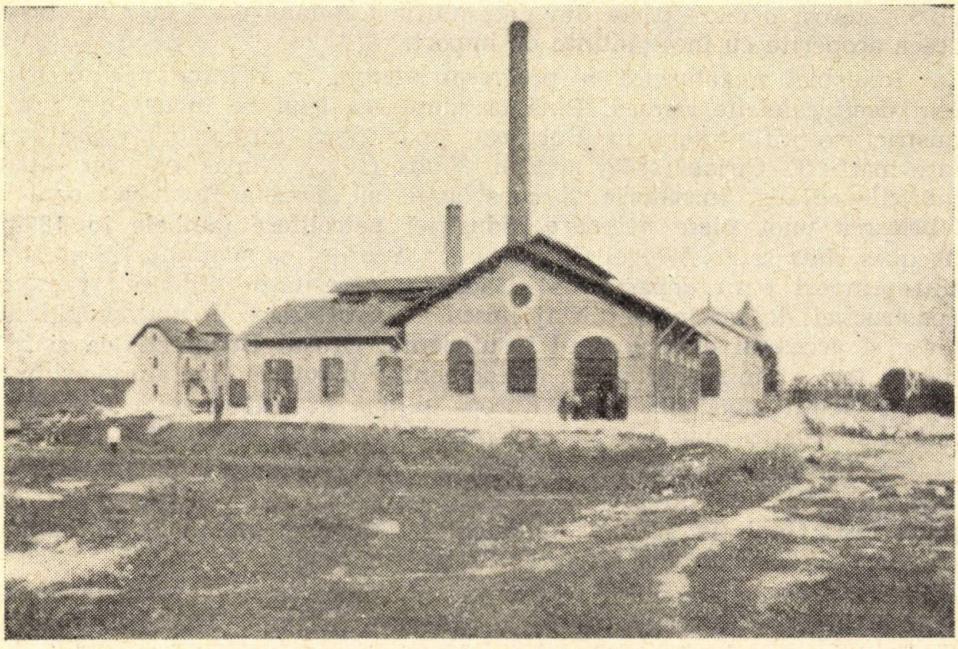

Uzinele Wolff de la Filaret (1883).

Industria autohtonă, neputînd satisface necesităţile aprovizionării cu principalele mărfuri industriale de larg consum, acestea sînt aduse din import, mai ales produse textile, încălţăminte, sticlărie etc. Războiul vamal cu Austro-Ungaria a dus la înlocuirea preponderenţei acesteia pe piaţa internă cu cea a mărfurilor germane.

Creşterea volumului afacerilor, afluxul de capitaluri autohtone şi străine în sectorul circulaţiei mărfurilor (în 1897 erau înscrise în Bucureşti 727 firme comerciale) au dat un loc din ce în ce mai important societăţilor comerciale pe acţiuni. În 1882 a fost înfiinţată Bursa din Bucureşti, alcătuită după principiul burselor libere, unde puteau încheia tranzacţii nu numai mijlocitorii oficiali, ci şi membrii corporaţiunii.

În 1886, în preajma denunţării convenţiei comerciale cu Austro-Ungaria şi a adoptării legii pentru încurajarea industriei, a fost reorganizată Camera de Comerţ şi Industrie.

Către sfîrşitul penultimului deceniu, marii industriaşi şi comercianţi din Bucureşti îşi intensifică acţiunile pe lîngă guvern, îndeosebi pentru eliminarea unor piedici de ordin financiar care stînjeneau mersul afacerilor. În 1888, Camera de Comerţ şi Industrie din Bucureşti solicită guvernului înfiinţarea unor societăţi de „credit şi industrie", precum şi de antrepozite, în care industriaşii să-şi poată depune mărfurile şi să obţină avansuri pe ele. În 1889 este pusă, pentru prima oară, problema transformării accizelor.

Între acţiunile mai importante întreprinse de Camera de Comerţ şi Industrie din Bucureşti pînă la sfîrşitul secolului se înscrie înfiinţarea unui birou de informaţii comerciale, care curînd devine cunoscut în străinătate [1].

În condiţiile sistemului capitalist, aprovizionarea oraşului cu mărfuri de larg consum era lăsată în seama iniţiativei particulare a producătorilor şi comercianţilor, rolul organelor municipale reducîndu-se în general la încasarea, direct sau prin concesionari, a diferitelor taxe comunale ori la supravegherea condiţiilor de igienă ale comerţului.

Racilele acestui sistem, bazat pe jocul liber al preţurilor, nu au întîrziat însă să se manifeste din plin în sectoarele de bază ale aprovizionării, şi mai cu seamă în producţia şi desfacerea pîinii, al cărei preţ era menit să influenţeze întreaga piaţă locală. Primăria a fost silită să intervină încercînd, fără prea mare succes, să stăvilească jocul preţului pîinii şi tendinţa brutarilor de a-l urca în mod artificial, fie direct, fie scăzînd greutatea pîinii. În acest scop s-a încercat folosirea fabricii de pîine de la Colentina, proprietate a comunei, şi concesionată unui particular. Această manutanţă comunală producea însă abia 4% din totalul pîinii scoase zilnic de cele 74 de brutării existente în 1880 în Capitală.

De aceea, pentru a înfrînge greva patronilor brutari care a fost declanşată în anul următor, Primăria a fost nevoită să aducă pîine de la Ploieşti şi Giurgiu. La un moment dat, Primăria a hotărît ca preţurile să fie anunţate cu 15 zile înainte de a fi schimbate.

---

1 Într-un apel al Ministerului de Externe britanic adresat comercianţilor englezi sub semnătura lordului Salesbury se sugera acestora „de a nu începe noi afaceri cu piaţa românească înainte de a cere informaţii de la Camera de Comerţ şi Industrie din Bucureşti".

În anii crizei economice de la sfîrşitul secolului, asemenea încercări timide de a stăvili creşterea preţurilor aveau să devină cu totul inoperante ; jocul liber al cererii şi ofertei dicta nestînjenit mersul vieţii economice.

Primăria folosea mai ales proprietăţile sale, închiriate comercianţilor, pentru a obţine venituri. Alături de clădiri şi locuri importante ca : Hala Ghica, noua Hală Griviţa, Hala de flori, Piaţa Sf. Anton, Piaţa Amzei, Hala Herasca etc. Primăria închiria negustorilor ambulanţi trotuarele din jurul pieţelor, gheretele, chioşcurile de jurnale etc., precum şi terenurile sale virane, cultivatorilor de legume.

Acumulările interne de capital, generate de procesul exploatării capitaliste şi exploatării moşiereşti, ca şi de conjunctura specială a războiului, coroborate cu afluxul de capitaluri exportate de marile concerne străine, au creat condiţiile necesare adaptării sistemului de credit la cerinţele noi ale dezvoltării economice. Oraşul Bucureşti devine astfel, în deceniile postbelice, un puternic centru al finanţei româneşti ; în această epocă iau naştere în Capitală principalele instituţii financiare ale ţării. În 1880, printr-o lege specială, a fost înfiinţată Banca Naţională a României, ale cărei operaţiuni au început la 1 decembrie acelaşi an. Statul deţinea o treime din acţiuni, celelalte două treimi aparţinînd deţinătorilor particulari. Banca Naţională era principala instituţie de credit şi deţinea monopolul emisiunii monetare. Ca urmare a dezvoltării industriei şi comerţului, creşte rolul instituţiilor de credit. În Bucureşti iau fiinţă şi alte instituţii bancare. Viaţa economică a oraşelor şi în primul rînd a Capitalei este însă dominată de marile bănci create într-un timp relativ scurt. Se dezvoltă Banca „Marmorosch Blank“ cu capital german şi maghiar, ia fiinţă Banca „Th. Iescek“, cu capital austriac. În 1894 i-a fiinţă Banca Agricolă, fondată de marii proprietari funciari autohtoni, în 1897, Banca Generală Română, în majoritate cu capital german, în 1898, Banca de Scont, cu capital românesc, „Societatea cooperativă de credit şi economie“, cunoscută mai tîrziu sub denumirea de Banca „Colentina“ etc. În aceşti ani s-au dezvoltat şi societăţile de asigurări : în 1881, vechile societăţi de asigurări „Dacia“ şi „România“ au fuzionat într-o singură societate „Dacia-România“, care făcea asigurări în ramuri multiple (incendii, grindină, transporturi, mortalitatea vitelor, accidente de viaţă etc.). Din 1897 la Brăila, iar din 1899 la Bucureşti, a început să funcţioneze marea societate „Naţionala“.

La începutul ultimului deceniu al secolului, în 1892, sistemul monetar bimetalist a fost înlocuit cu cel monometalist, singurul etalon rămînînd aurul, desfiinţîndu-se astfel diferenţa de curs dintre aur şi argint (agiul).

Viaţa socială şi politică. Mişcarea muncitorească. Crearea P.S.D.M.R.

Structura societăţii bucureştene de la sfîrşitul secolului trecut oglindea, pe plan local, unul din contrastele cele mai caracteristice pentru calea dezvoltării capitaliste a României. Alături de proletariatul modern de fabrică, încă puţin numeros, însă în creştere continuă, şi de masa lucrătorilor din atelierele meşteşugăreşti, cu pondere descrescîndă, o mare parte a populaţiei muncitoare trăia de pe urma

ocupațiilor agricole și mai cu seamă din viticultură, legumicultură și chiar din cultivarea cerealelor.

Potrivit unei statistici fiscale de la începutul penultimului deceniu al secolului, totalul de 30.268 de capi de familie din Capitală se împărțea, după profesiuni, în felul următor : 13.938 industriași-meseriași, 6.672 comercianți 6.239 profesiuni libere și 3.229 fără profesiune. Statistica arăta de asemenea că 6.574 capi de familie nu dispuneau de avere mobilă sau imobilă, aptă de a fi urmărită de fisc ; în același timp existau 7.355 capi de familie comercianți, industriași și cu profesiuni libere, care plăteau impozitul patentelor. Chiar și din aceste cifre care sînt insuficient de explicite, atît în ceea ce privește deosebirea de avere înăuntrul fiecărei categorii de contribuabili, cît și ocupația celor fără nici un fel de avere, rezultă că, la epoca aceea, exista în București o numeroasă categorie de locuitori care-și vindeau forța de muncă, fie în fabrici și ateliere, fie în comerț sau transporturi, fie în ramura producției agricole, viticole.

La sfîrșitul secolului, această categorie a ajuns de bună seamă la un procent mult mai ridicat, iar ponderea proletariatului modern de fabrică dinăuntrul ei a crescut considerabil. La celălalt pol a societății, conjunctura economică a războiului, precum și legislația protecționistă au avut ca rezultat creșterea ponderei marii burghezii industriale, bancare și comerciale care, folosind forța ei economică și politică, a restrîns din ce în ce mai mult puterea burgheziei mijlocii și mici. În această perioadă, principalul antagonism social a devenit acela dintre burghezie și proletariat.

Exodul masiv al țăranilor ruinați spre marile centre urbane și în primul rînd spre București a furnizat burgheziei o armată de brațe de muncă atît de ieftine, încît ele au putut să compenseze mult timp, în anumite ramuri ale producției, lipsa mașinilor. O astfel de situație a creat capitaliștilor posibilitatea de a impune o durată a zilei de muncă oscilînd în unele cazuri de la 17 la 20 ore.

În 1891, delegații din România la Congresul Internaționalei a II-a ținut la Bruxelles relatau că durata zilei de muncă era de 16—18 ore pe zi. În brutării se lucra 18—20 ore pe zi ; la C.F.R., frînarii munceau 18 ore ; muncitorii croitori, 20 de ore [1]. Caracteristică pentru situația de la sfîrșitul secolului trecut era lipsa oricărei reglementări a duratei zilei de muncă. Repausul duminical, legiferat abia în 1897, în urma luptei muncitorilor și funcționarilor, era acordat numai pentru o jumătate de zi (duminică dimineața) și 14 sărbători pe an, dar și acesta condiționat pentru întreprinderile industriale. Camera de Comerț din București avea după lege latitudinea să hotărască întreprinderile care trebuiau să lucreze continuu. În realitate, orele repausului duminical erau petrecute tot la fabrici, pentru curățenie și punerea la punct a mașinilor, iar în comerț, munca continua normal. Folosirea pe scară largă a muncii copiilor și femeilor a fost o altă sursă principală de venituri pentru capitaliști, prin sistemul salarizării după sex și vîrstă. La fabrica de bazalt artificial de la Cotroceni, la presele de țiglă, salariul zilnic maxim

1 *Lumea nouă*, din 30 aprilie 1896.

al bărbaţilor era de 3,50 lei, al femeilor de 2,20 lei, iar al copiilor de 1,80 lei. În 1894, la Tipografia curţii regale, muncitorii adulţi primeau lunar 110—120 lei, iar copiii 30—40 lei ; în 1888, la fabrica de umbrele Grün din str. Şelari, fetele salariate cîştigau 5 lei pe săptămînă. Cît priveşte nivelul general al salarizării muncitorilor adulţi este concludent. Cîştigul zilnic al muncitorilor de la Atelierele C.F.R. mergea pînă la 2,50 lei. Salariul ceva mai ridicat din tipografii (la Universul — 90 lei pe lună) era o slabă compensaţie pentru ruinarea rapidă a sănătăţii, datorită mediului toxic şi condiţiilor grele de muncă. Dar nici salariile atît de scăzute nu erau achitate pe deplin şi la timp. Prin sistemul amenzilor, muncitorii erau deposedaţi în mod arbitrar de o mare parte a salariului (în 1896 muncitorii de la Arsenal se plîngeau că amenzile s-au ridicat la jumătate din salariul unei chenzine). Uneori, patronii refuzau plata pentru un timp sub pretextul lipsei de fonduri ; în alte cazuri, ca de pildă la fabrica „Mandrea", procesul exploatării capătă şi forma achitării salariului în fise, valabile numai la magazinele patronului, unde preţurile erau superioare celor de pe piaţă.

Condiţiile de muncă formau adeseori obiectul unor dezvăluiri zguduitoare. După relatările ziarului „Lumea Nouă", în 1895, jumătate din lucrătorii atelierului de rabotat al lemnăriei Arsenalului Armatei erau schilodiţi din pricina lipsei de apărătoare la maşini. La Atelierele C.F.R. erau frecvente cazurile de orbire printre lucrătorii de la strungărie, lipsiţi de ochelari cu sită. În 1890, din cele 20 ateliere tipografice existente în Capitală, majoritatea erau insalubre ; brutăriile erau adevărate cuiburi de infecţii. La fabrica de bazalt de la Cotroceni, lucrătorii, muncind la 50 de grade temperatură, fără măsuri de protecţie, erau bolnavi de tuberculoză şi boli de ochi. Regulamentul industriilor insalubre din 1894, impus autorităţilor şi patronilor de către muncitori, nu a fost tradus în practică ; organele comunale, cărora le revenea răspunderea principală în acest domeniu, dispunînd chiar şi de puterea de a închide întreprinderile care încălcau prevederile de igienă a muncii, au continuat de fapt să se mărginească a face statistici sau demersuri timide şi sterile pe lîngă patroni. Numeroasele accidente de muncă şi ruinarea rapidă a sănătăţii au determinat muncitorimea să intensifice mişcarea pentru organizarea „caselor de ajutor", de astădată în condiţiile noi din ajunul unor mari bătălii de clasă. Încă dinainte de anii crizei economice, şomajul devine un fenomen obişnuit în Bucureşti, fiind cunoscut sub denumirea de *chesat*. El nu cuprindea însă numai ţăranii pauperizaţi, proaspăt sosiţi, lipsiţi de calificare, ci şi muncitorii calificaţi — mecanici, vopsitori, strungari, zidari, tîmplari. *„Sînt mahalale întregi cuprinse de lipsă de lucru"* scria ziarul „Munca" în ianuarie 1894. La sfîrşitul anului 1894, fabrica „Lemaître" şi-a închis porţile pentru un timp. Patronii fabricii de bazalt de la Cotroceni au concediat aproape 400 lucrători [1], iar la Arsenal, 196 [2]. În anii următori şi mai cu seamă în perioada crizei de la sfîrşitul secolului, adunarea şomerilor de la 1 şi 15 ale lunii, la porţile fabricilor, şi ciocnirea lor cu poliţia, devenise un spectacol obişnuit al străzii bucureştene.

1 *Lumea nouă* din 20 decembrie 1894, p. 2.

2 *Ibidem*, din 14 decembrie 1894.

Procesul transformării proletariatului dintr-o „clasă în sine" într-o „clasă pentru sine" nu a fost nicăieri lin și cu atît mai puțin în România, țară a cărei dezvoltare capitalistă pe calea prusacă frîna nu numai creșterea numerică, ci și maturizarea politică a clasei muncitoare.

București — ca principal centru industrial, administrativ, politic și cultural al țării — era totuși, în mod obiectiv, apt de a cunoaște, mai devreme ca celelalte orașe, avîntul luptei proletariatului. Între mișcarea muncitorească și cea socialistă, apropierea deveni tot mai evidentă după războiul de independență. În 1879, raporturile dintre cercul revoluționar, înființat în Capitală în preajma războiului, și autoritățile liberale erau departe de a-i favoriza acestuia o dezvoltare normală. Cercul socialist din București activa semilegal ; el își desfășura activitatea mai ales în mod conspirativ, cînd la spitalul Filantropia, cînd la Colțea, cu participarea studenților Spiroiu, Scorțeanu, Manicea, Frunzescu, Stăuceanu, Inotescu, Gorănescu, Slăvescu, Burcă și a altora.

Una din primele manifestări ale cercului, imediat după terminarea războiului a avut loc cu prilejul înmormîntării lui Nicolae Codreanu, decedat la Curtea de Argeș, în ziua de 31 decembrie 1878. Autoritățile, încălcînd ultima dorință a defunctului, impuseseră serviciul religios la ceremonia înhumării ; faptul a stîrnit în cercurile progresiste un puternic val de indignare. În ziarul „Românul" din 25 ianuarie 1879 a apărut un protest vehement semnat de dr. C. Istrati, de C. Stăuceanu, H. V. Manicea și de alți membri ai cercului revoluționar din București. Presa reacționară din Capitală a dezlănțuit un atac calomnios împotriva doctorului Russel, învinuindu-l că l-ar fi otrăvit pe Nicolae Codreanu. În ziarul „România liberă", Russel a publicat un articol de răspuns, în care respingea cu indignare atacul reacțiunii, arătînd concluziile autopsiei.

Acest episod a mărit interesul și simpatia în rîndurile tineretului studios și ale altor cercuri din Capitală pentru ideile socialiste. Activitatea cercului revoluționar deveni și mai intensă, îndeosebi pe plan editorial, propagandistic. Greutățile scoaterii unui ziar i-au determinat pe membrii acestuia să se orienteze cu precădere spre editarea de broșuri ; în martie 1880, „Cercul socialist" din București scotea, într-o mie de exemplare, broșura „O pagină din socialismul român. Viața și activitatea lui Zubcu-Codreanu".

În toamna anului 1880 apăreau totuși două gazete „România viitoare", organul cercului socialist din București și „Înainte", avînd subtitlul „organ democratic-socialist și al proletariatului român"", editat de C. Dunca, fost luptător în armata lui Garibaldi și în războiul franco-prusian. Apariția ziarului „Înainte" a născut o corespondență între socialiștii ieșeni și cei bucureșteni, din care reiese că noul ziar a văzut lumina tiparului, fără știința cercului socialist din Capitală. Faptul este caracteristic pentru Bucureștii acelor vremuri, fiindcă — oricare ar fi fost limitele, confuziile sau influențele străine care se manifestau în coloanele acestor gazete — apariția lor este totuși simptomatică, fiind aptă să ilustreze inițiativa și interesul pentru promovarea ideilor democrației sociale.

Cu prilejul împlinirii unui deceniu de la proclamarea Comunei din Paris, socialiștii bucureșteni, ca și cei ieșeni, făceau pregătiri pentru co-

memorarea acestui eveniment într-un cadru mai larg. Aceste pregătiri au fost înăbuşite în martie 1881, între altele şi pentru motivul de a se obţine asentimentul Rusiei ţariste la proclamarea regatului. Cu toate persecuţiile dezlănţuite asupra mişcării socialiste în timpul guvernării lui Dimitrie Brătianu, cînd s-a adoptat legea expulzărilor, societatea studenţilor în medicină, în frunte cu C. Stăuceanu, desfăşoară o vie acţiune de solidarizare cu socialiştii ieşeni.

În 1883, anul morţii lui Karl Marx, în ziarul „Emanciparea", o nouă tribună bucureşteană de afirmare a ideilor democratice şi socialiste, apărută în acelaşi an, Anton Bacalbaşa, sub pseudonimul Batohy, publică prima traducere românească a „Capitalului", într-o formă prescurtată [1]. Numele ca şi ideile lui K. Marx fuseseră de altfel evocate în martie 1883 cu prilejul morţii marelui conducător al proletariatului. Ziarul „Telegraful" a publicat un necrolog în care scria : *„Lui* (lui Marx n.a.) *mai cu seamă se datorează caracterul istoric al primei jumătăţi a secolului al nouăsprezecelea. Marx poate fi considerat şi ca adevăratul fondator al Internaţionalei şi prin urmare ca cel mai puternic iniţiator al faimoasei mişcări a lucrătorilor din Europa şi America care, adesea învinsă, va schimba totuşi faţa lumii întregi"* [2]. Cîteva zile mai tîrziu, acelaşi ziar publica darea de seamă — unica în presa românească — a ceremoniei înmormîntării lui K. Marx.

În anul următor, 1884, apărea în „Românul" un articol intitulat „Karl Marx faţă cu economiştii", cuprinzînd criticile aduse de Paul Lafargue lucrării lui P. Leroy-Beaulian, „Le collectivisme" [3].

Anul 1885 marchează un moment deosebit în procesul de afirmare a tinerei mişcări socialiste bucureştene şi totodată un nou pas pe calea unirii acesteia cu mişcarea muncitorească. Cercul „Drepturile omului", grupat în jurul revistei cu acelaşi nume a lui C. A. Filitis, reunea la întrunirile sale din sala Franzelari, nu numai intelectuali, ci şi muncitori care ascultau acolo conferinţe despre socialism, despre evoluţia proprietăţii, despre menirea şi rolul istoric al proletariatului. Revista „Drepturile omului" publicase în februarie 1885 un articol al lui Constantin Mille, intitulat „Karl Marx şi economiştii ortodoxiei" [4]. Cercul „Drepturile omului" nu propaga numai idei socialiste, ci şi idei burgheze, dar optica şi aspiraţiile majorităţii celor ce frecventau sala Franzelarilor — erau vădit şi ferm îndreptate spre ţeluri socialiste. De altfel, încă în acelaşi an avea să se producă delimitarea şi apoi separarea aşteptată între C. A. Filitis şi socialişti. După ce, în martie 1885, comemoraseră într-un cadru solemn, în sala „Dacia", cea de a XIV-a aniversare a Comunei din Paris, membrii şi simpatizanţii cercului „Drepturile omului" au considerat că sosise momentul pentru o afirmare şi mai puternică. Acest moment a fost prilejuit foarte curînd după aceea, de moartea lui C. A. Rosetti, survenită la începutul lunii aprilie. Împrejurările în care Rosetti îşi sfîrşise cariera politică şi viaţa, creaseră un climat şi mai ostil în rîndurile proletariatului şi ale micii

1 *Marx şi Engels în limba română*, Buc. 1956, p. 25.
2 *Ibidem*, p. 9.
3 *Ibidem*, p. 32—33.
4 *Ibidem*, p. 33.

Hotelul Fieschi din str. Şelari nr. 7, în care a funcţionat Cercul de studii sociale „Drepturile omului“ (1885)

burghezii faţă de guvernul liberal. De aceea, înmormîntarea s-a transformat într-o impunătoare demonstraţie politică la care a participat o mulţime imensă. Manifestaţia nu era adresată atît trecutului, ci mai cu seamă viitorului. În acest cortegiu apăreau pentru prima oară pe străzile Bucureştilor drapelele roşii purtate de membrii cercului „Drepturile omului“. Acum era limpede că procesul obiectiv al dezvoltării impunea soluţii şi forţe noi ; mişcarea muncitorească păşea spre o nouă etapă hotărîtoare a existenţei sale, spre unirea cu socialismul, spre organizarea ei de sine stătătoare, cu un steag propriu şi o cale proprie.

În 1886 a fost publicat în coloanele Revistei sociale din Iaşi studiul lui C. Dobrogeanu-Gherea „intitulat : „Ce vor socialiştii români“, reprezentînd primul program al cercurilor socialiste. Popularizînd învăţătura marxistă, subliniind rolul istoric al proletariatului şi inevitabilitatea pieirii capitalismului, programul dădea un fundament ştiinţific aspiraţiilor clasei muncitoare, mobilizînd-o la luptă pentru îndeplinirea misiunii ei istorice. În ceea ce priveşte formele concrete ale tacticii revoluţionare ce urma a fi folosită în România, programul se limita însă la enunţarea unor revendicări general democratice (vot universal, emanciparea femeii, libertatea de asociere şi întrunire, învăţămînt gratuit, desfiinţarea armatei permanente), şi incomplete, ignorînd probleme de bază ca : desfiinţarea proprietăţii moşiereşti şi a monarhiei) ţelul final al proletariatului din România ca şi căile concrete pentru atingerea lui erau de asemenea ignorate.

Programul totuşi, înaintat pentru vremea aceea, a dat un impuls luptei proletariatului. Din rîndul muncitorilor care frecventau cercul de studii sociale s-au recrutat organizatorii asociaţiilor profesionale muncitoreşti în Bucureşti ca şi în alte oraşe ; aceste asociaţii, create în noile

condiţii sociale-economice de după războiul de independenţă, aveau un vădit caracter antipatronal, fiind bazate pe principiul de clasă. Prima dintre acestea a fost asociaţia „Deşteptarea", înfiinţată în anul 1879.

Către sfîrşitul penultimului deceniu al secolului al XIX-lea se desfăşoară în Capitală acţiuni greviste de amploare, care atestă accelerarea procesului de maturizare a proletariatului.

Legătura dintre luptele muncitoreşti din această perioadă şi mişcarea socialistă este vădită şi concludentă. În septembrie 1886 s-a declanşat la fabrica de furnituri militare, pielărie şi încălţăminte „Mandrea şi Leon" cea dintîi grevă organizată cu sprijinul militanţilor socialişti; lucrătorii curelari au părăsit lucrul, protestînd astfel împotriva scăderii salariilor. Greviştii, bine organizaţi, au rezistat ameninţărilor cu expulzarea muncitorilor străini şi acţiunii represive poliţieneşti şi au obţinut satisfacerea revendicărilor. În atmosfera creată de această victorie a luat naştere „Societatea lucrătorilor curelari din România", înfiinţată de asemenea cu ajutorul cercului socialist din Bucureşti. Tot în toamna aceluiaşi an se desfăşura o nouă grevă în ramura industriei tipografice. Protestînd împotriva unor concedieri abuzive, lucrătorii de la tipografia Carol Göbl au declarat grevă ; îndată li s-au alăturat, în semn de solidaritate, lucrătorii de la tipografia „Modernă". Greviştii au ţinut un miting în Cişmigiu, în cadrul căruia s-au explicat motivele acţiunii lor altor muncitori adunaţi acolo. De altfel, în 1886 s-a constituit Asociaţia lucrătorilor tipografi „Gutemberg", avînd un rol important în organizarea luptei muncitorilor.

Cercul de studii sociale reorganizat îşi deschise noul local în hotelul Fieschi din str. Şelari nr. 7.

Mişcarea pentru organizarea muncitorilor făcea progrese însemnate; în urma unei adunări cu peste 1.000 de participanţi, ţinută în str. Doamnei, a luat fiinţă la 19 noiembrie 1887 „Societatea generală a lucrătorilor în fier şi lemn", avînd mai multe secţii, cea mai importantă fiind cea a Atelierelor căilor ferate de la Gara de Nord. Rolul de frunte în organizarea acestei asociaţii l-a avut muncitorul Constantin Olcescu, participant activ la acţiunile Cercului de studii sociale. Tot în 1887 a fost constituită Societatea lucrătorilor pantofari „Înfrăţirea".

La sfîrşitul anului 1887 şi începutul anului 1888 a fost creată în Bucureşti prima organizaţie politică a clasei muncitoare din România „Cercul muncitorilor", moment de seamă al procesului unirii mişcării muncitoreşti cu socialismul ştiinţific. În componenţa noii organizaţii intrau muncitori din toate ramurile industriale şi intelectualii socialişti. Organul de presă al cercului „Desrobirea" a făcut dintru început cunoscut ţelul principal urmărit : unirea muncitorilor, întîi pe scară locală prin organizarea lor în societăţi pe breaslă şi reunirea acestor societăţi în cercuri pe districte, iar ulterior, unirea tuturor cercurilor pe scară naţională, *„într-un partid puternic, care să fie partidul muncitorilor"*. La sediul Cercului muncitorilor din Bucureşti, aflat la început în sala „Sotir" din Piaţa Amzei, se îmbina atît activitatea de propagare a ideilor socialiste în cadrul obişnuitelor conferinţe săptămînale, cît şi activitatea practică, organizatorică, de conducere a acţiunilor cu caracter politic şi economic a muncitorimii.

După exemplul cercului din București s-au constituit cercuri muncitorești la Iași, Galați și în alte orașe.

La începutul anului 1888, Friederich Engels, în scrisoarea sa adresată socialiștilor din România, făcea aprecieri elogioase despre progresele ideilor socialiste în țara noastră. Curînd după aceasta, mișcarea muncitorească din țară și cea din București în special, avea să facă noi pași pe calea consolidării interne ca și a afirmării ei pe plan internațional.

La sfîrșitul lunii martie și în primele zile ale lunii aprilie 1888, răscoalele țărănești începute în județul Ialomița au cuprins și satele Ilfovului, ajungînd pînă în apropierea Capitalei. Mișcarea generală de simpatie pentru cauza țăranilor a cuprins masele muncitoare bucureștene și în primul rînd proletariatul. Exprimînd această situație, ziarul „Desrobirea" din 9 aprilie a publicat un manifest al Cercului muncitorilor din București, care, după ce arăta cauzele răscoalei — lipsa de pămînt, exploatarea nemiloasă, și condamna cu vehemență represiunea sîngeroasă a țărănimii — încheia cu un călduros apel adresat clasei muncitoare pentru a-și ridica glasul în sprijinul răsculaților : *„Muncitori, numai voi știți ce e amarul și sărăcia, numai voi știți ce va să zică robia muncii, numai voi puteți să înțelegeți pe cei care, disperați de lipsă și nedreptate, s-au răsculat"*.

Muncitorii erau chemați la o întrunire de protest la sediul Cercului din Piața Amzei. Manifestul Cercului din București oglindea atunci cea mai înaintată poziție față de răscoalele țărănești.

În vara anului 1888 au avut loc cele mai importante acțiuni greviste de la sfîrșitul secolului, desfășurate sub conducerea și cu participarea directă a muncitorilor din București. În iunie 1888, greva, întîi parțială, a lucrătorilor tipografi din Capitală a culminat prin declararea grevei generale, la care au participat 400 de muncitori, împiedicînd pentru cîteva zile apariția tuturor ziarelor bucureștene. După trei săptămîni, greva s-a terminat cu satisfacerea unor revendicări ale muncitorilor. Un moment important în istoria luptelor muncitorești este marcat de greva lucrătorilor de la Atelierele Gării de Nord din august 1888. După încercarea zadarnică de a obține satisfacerea revendicărilor pe calea petițiilor, la 13 august 1888, muncitorii, conduși de Constantin Olcescu, au declarat grevă ; somați să reia lucrul, ei au răspuns printr-o demonstrație politică. Părăsind atelierele, s-au dus încolonați la sediul „Societății generale a lucrătorilor în lemn și fier", de unde, cu steagul roșu în frunte, s-au îndreptat spre sediul Cercului Muncitorilor și de acolo mai departe la Bordei, pe drum alăturîndu-li-se și alți muncitori. Cei 850 de greviști au rezistat eroic timp de mai multe săptămîni, deși nu aveau un fond de grevă organizat și cu toate că aparatul represiv a desfășurat o vastă acțiune de intimidare și amenințări.

Greva s-a terminat cu o înfrîngere, însă desfășurarea ei a dat prilejul unor manifestări semnificative. Cu acest prilej, muncitorii din alte localități (Iași, Pașcani, Galați, Turnu Severin) au desfășurat acțiuni de solidarizare cu greviștii de la București, atît sub forma încetării lucrului, cît și pe calea trimiterii de ajutoare bănești. Interesant

şi nou era, de asemenea, faptul că evenimentele de la Atelierele Gării de Nord au fost cunoscute cu ajutorul Cercului muncitorilor şi dincolo de hotare. Legăturile organizaţiei politice a proletariatului din Capitală cu mişcarea muncitorească internaţională aveau să capete în anul următor o formă nouă : în 1889, o delegaţie din Bucureşti a fost prezentă la Congresul de constituire a Internaţionalei a II-a, ţinut la Paris în ziua de 14 iulie. Hotărîrile Congresului, între care revendicarea zilei de muncă de 8 ore şi sărbătorirea zilei de 1 Mai, au avut un larg ecou în România.

În adunarea generală de la 17 februarie 1890, Cercul muncitorilor este transformat în Clubul muncitorilor din Bucureşti ; este votat noul statut al Clubului, în care se reafirmă hotărîrea muncitorilor ca organizaţia lor să devină *„un sîmbure în jurul căruia să se organizeze toate puterile partidului muncitorilor"*. În comitetul Clubului a fost ales şi muncitorul tipograf Al. Ionescu. Cîteva zile mai tîrziu apărea organul Clubului muncitorilor, ziarul „Munca". Una din primele acţiuni ale Cercului a fost reorganizarea celei dintîi sărbătoriri a zilei de 1 Mai. Manifestaţia de la 1 Mai 1890 a avut loc la Filaret, în grădina „Trocadero" şi a fost însoţită de o demonstraţie de stradă cu drapele roşii, la care au participat 5.000 de muncitori.

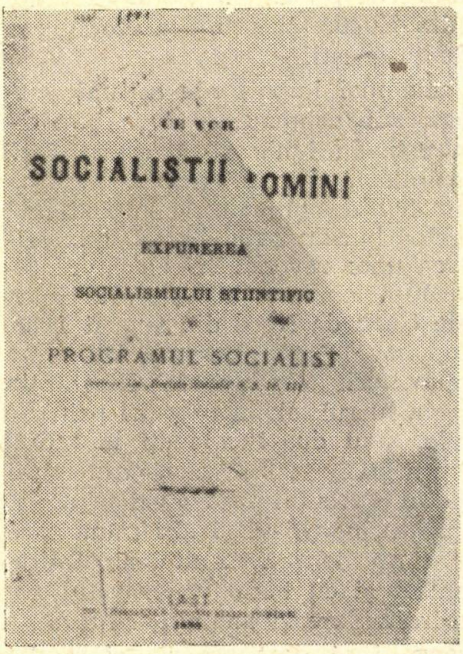

Programul cercurilor socialiste întocmit de C. D. Dobrogeanu Gherea în 1886.

Casa Sotir[din Piaţa Amzei nr. 26, în care a fost sediul P.S.D.M.R. Biblioteca Clubului Muncitorilor din Bucureşti şi sala de conferinţe

Un grup de participanţi la cel de-al doilea congres al P.S.D.M.R. (1894)

Activitatea Clubului din Bucureşti s-a orientat atît spre problemele economice cît şi spre cele politice. Pe tărîmul luptei economice, Clubul a continuat acţiunea de organizare a muncitorilor în asociaţii ; în 1890 a luat fiinţă Societatea lucrătorilor tîmplari, în 1894, Societatea „Colosul" a lucrătorilor mecanici şi Societatea „Viitorul" a lucrătorilor tinichigii, în 1898, Societatea „Înfrăţirea" a lucrătorilor şi lucrătoarelor din ramura croitoriei etc. În ultimul deceniu se desfăşoară noi acţiuni greviste : greva curelarilor, greva tipografilor, greva generală a tăbăcarilor, a muncitorilor de la Arsenalul Armatei, a lucrătorilor brutari, cizmari, croitori, tramvaişti etc. Sub presiunea grevelor şi demonstraţiilor, parlamentul adoptă în 1897 Legea repausului duminical.

Pe tărîm politic-ideologic, Clubul muncitorilor din Bucureşti a avut o activitate multilaterală. În 1890 ia parte pentru prima oară la alegerile comunale, iar în 1891, la alegerile parlamentare. Clubul a desfăşurat o intensă muncă de popularizare a ideilor socialiste şi de ridicare a nivelului cultural al muncitorilor. În coloanele ziarului „Munca" erau publicate fragmente din opera lui K. Marx şi Fr. Engels, ştiri despre succesele muncitoreşti din ţară şi de peste hotare, relatări despre situaţia muncitorilor, materiale culturale. Existenţa însăşi a Clubului, popularitatea crescîndă de care se bucura au atras asupra sa un val de persecuţii din partea autorităţilor. Prefectura poliţiei Capitalei a interzis proprietarilor de săli să închirieze localuri pentru sediu, a organizat atacuri asupra redacţiei „Munca", al cărei local a

fost devastat, a arestat şi maltratat pe membrii Cercului etc [1]. Propagarea ideilor socialiste în rîndurile proletariatului continua, cu toate aceste persecuţii, să facă vădite progrese. Revista „Critica socială", apărută în anii 1891—1893, a publicat articole de popularizare a marxismului, nu lipsite însă uneori de serioase greşeli. În 1892 a fost publicată la Bucureşti prima traducere românească a „Manifestului Comunist". Conferinţele de la Club reuneau un auditoriu tot mai numeros ; cu timpul, Clubul şi-a făcut sedii în toate sectoarele oraşului şi s-a luat iniţiativa de a se ţine conferinţe în mahalale, uneori chiar în locuinţele militanţilor socialişti. Erau, de pildă, foarte apreciate conferinţele organizate la locuinţa muncitorului N. Piţurcă, expuse fie de el, fie de alţi conferenţiari.

Anul 1893 marchează cel mai important eveniment din istoria proletariatului din sec. al XIX-lea, apariţia în arena vieţii sociale şi politice a României a primului partid muncitoresc. Organizarea politică, pe scară naţională a clasei muncitoare din ţara noastră, a avut consecinţe deosebit de importante asupra dezvoltării mişcării muncitoreşti bucureştene.

Prin înfiinţarea Partidului social-democrat al muncitorilor din România (P.S.D.M.R.), în martie 1893, principalul centru proletar al ţării reunea acum firele mişcării muncitoreşti de pe întregul teritoriu. Cei şase ani de existenţă a P.S.D.M.R. s-au reflectat puternic în viaţa proletariatului bucureştean ; în aceşti ani, clasa muncitoare se afirmă pe plan politic-social prin campaniile sale pentru votul universal, pentru repausul duminical, pentru ziua de muncă de 8 ore. Important pentru luptele viitoare ale clasei muncitoare este faptul că proletariatul din Capitală a ridicat din rîndurile sale militanţi curajoşi şi talentaţi, cum au fost : Al. Ionescu, I. C. Frimu, N. Piţurcă, Arghir Parna, Iorgu Ionescu, alături de aceştia militînd intelectuali ca : C. Z. Buzdugan, Anton Bacalbaşa, Dr. Ştefan Stîncă, Raicu Ionescu Rion şi alţii. Aceste elemente înaintate au ţinut sus steagul mişcării în condiţiile neobişnuit de grele, cărora a trebuit să le facă faţă partidul, nu numai din afară, dar şi dinăuntru rîndurilor sale.

Fără a nesocoti importanţa luptei pentru revendicarea votului universal, elementele revoluţionare din sînul Clubului central au înţeles însă că mult mai importantă era organizarea muncitorilor, îmbinarea luptei politice cu lupta economică, organizarea ţărănimii în cluburi socialiste, lupta ei pentru pămînt. Majoritatea oportunistă a conducerii partidului s-a opus sistematic, la toate congresele P.S.D.M.R., oricăror forme de activitate care ar fi lovit greu în interesele exploatatorilor. Ei s-au opus la folosirea tacticii grevelor, la organizarea sindicatelor şi chiar a asociaţiilor profesionale. Totuşi, contrar voinţei lor, datorită luptei elementelor de stînga, a fost creată în 1896 „Uniunea Sindicatelor Breslelor din Bucureşti", menită să centralizeze conducerea asociaţiilor profesionale. Tot împotriva voinţei conducerii oportuniste au pornit din Bucureşti în anii 1898—1899 organizatori ai cluburilor socialiste din

1 De aceea, localul s-a schimbat adeseori după 1890 ; în 1890, sediul se afla în str. Academiei 24, apoi în str. Doamnei 5, după aceea la hotelul „Nemţoaica" din str. Bibescu Vodă. În 1891 va reveni în sala „Sotir" din Piaţa Amzei, din 1894 se va muta la Băile Eforiei, iar în 1899, în Pasajul Fieschi din str. Şelari.

Colaboratorii ziarului „Lumea Nouă", printre care Ion Păun Pincio și S. Sanielevici (jos, dreapta)

județele învecinate. Este semnificativ că satele în care s-au înființat cluburi socialiste cu ajutorul muncitorilor din București sau din alte orașe unde opoziția față de oportuniști a fost mai puternică au devenit, ulterior, mari centre de răscoală în 1907 (de pildă județele Vlașca, Teleorman, Olt etc.).

Lupta dintre cele două tendințe se oglindea și în ziarul cotidian al partidului „Lumea Nouă" (apărut în 1894, cînd „Muncitorul" și-a sistat apariția). Alături de materiale utile cauzei socialiste, au început, după moartea lui Fr. Engels, să fie publicate de oportuniști apeluri deschise pentru urmarea căii bernșteiniste. Nu numai la congresele partidului, ci și seară de seară s-au desfășurat discuții aprinse la sediul P.S.D.M.R. din str. Doamnei (sala Appel) între muncitorii înaintați și elemente burghezo-liberale ca : I. Nădejde, Gh. Morțun, Gh. Dima, Diamandi, care își afirmau din ce în ce mai deschis hotărîrea de a lichida partidul și de a-l transforma într-o anexă a marii finanțe liberale. La 20 aprilie 1899 au început la București lucrările Congresului al VI-lea al P.S.D.M.R. Elementele burghezo-liberale, prin raportul prezentat de Diamandi, au propus schimbarea denumirii partidului în „Național democrat", deci desființarea P.S.D.M.R. Acestui raport i-a fost opusă propunerea elementelor revoluționare, în care se pronunțau cuvintele acuzatoare : *„Nu avem nici un rost într-un Congres care are a se ocupa de programul unui nou partid, care nu reprezintă interesele organizațiilor care le-au trimis la Congres, și, avînd în vedere că am fost trimiși*

la Congres pentru a reorganiza partidul, nu a-l distruge — vă rugăm a ne considera demisionați din acest Congres" [1]. Deoarece în cadrul Congresului nu s-a putut lua nici o hotărîre definitivă, s-a propus reluarea lucrărilor după două luni, în zilele de 27—28 iunie 1899. La această nouă fază, fruntașii burghezo-liberali nu au mai luat însă parte. P.S.D.M.R. a fost dizolvat ; elementele burgheze au intrat în masă în partidul liberal. Lichidarea P.S.D.M.R. la Congresul al VI-lea din 1899, nu a dus însă și la desființarea organizării politice a muncitorilor din București. Steagul roșu, biblioteca și arhiva au fost luate cu grijă de cei rămași credincioși cauzei și mutate într-un nou local, în Pasajul Fieschi din str. Șelari, unde fusese sediul Societății „Munca". În condiții grele, ei aveau să-și continuie însă activitatea cu încredere nestrămutată în viitor.

Viața politică

Creșterea puterii economice a burgheziei a avut ca rezultat în primul deceniu după război o statornică ofensivă a acesteia pe plan politic. Contradicțiile dintre burghezie și moșierime, fără a fi antagonice, au avut în această perioadă un caracter mai ascuțit ; moșierimea a fost silită să cedeze burgheziei unele poziții politice pe care aceasta din urmă le-a folosit în scopul obținerii de noi poziții în sectorul economic. Totodată, însă, contradicțiile dintre marea burghezie și mica burghezie și mijlocie au dat frămîntărilor politice un caracter mai larg, lucru ce explică în bună parte frecvența și amploarea mișcărilor de stradă. Lupta uneori îndîrjită dintre gruparea brătienistă-sturzistă pe de o parte și partizanii lui C. A. Rosetti, N. Fleva, Gh. Panu, P. S. Aurelian pe de altă parte, oglindind aceste contradicții din sînul burgheziei, se termină cu victoria celei dintîi, în toate sectoarele cheie ale vieții economice și politice. În această perioadă, cînd Primăria Bucureștilor încetează de a mai fi citadela liberalilor radicali, schimbările raportului de forțe în favoarea marii burghezii reduce treptat autonomia Consiliului Municipal. Tot în această perioadă garda civică, poziție puternică a rosettiștilor care, în anii 1870—1871 dăduse multe dovezi de instabilitate în credința față de Carol, a fost desființată. În Parlament, în Consiliul Municipal, la Banca Națională, la Bursă, la Camera de Comerț sau în barouri, pretutindeni dictează acum marea burghezie, în rîndul căreia ponderea crescîndă revine noilor generații de îmbogățiți. Singura forță reală, cu adevărat amenințătoare, care se ridică acum la luptă împotriva acestei noi stări de lucruri, este proletariatul ; el își face intrarea în arena politică a țării ca forță de sine stătătoare, ca unic purtător al ideilor înaintate.

Unul din momentele semnificative, care au afectat mai direct viața politică a Bucureștilor a fost lupta și apoi ruptura definitivă între cele două fracțiuni liberale din anii 1882—1884. Exponent al burgheziei mici și mijlocii, fără interese agricole, bazîndu-se pe sprijinul acestor categorii mai ales în Capitală, C. A. Rosetti a adus în timpul ministeriatului său la interne din 1881—1882 două proiecte de lege, unul privind eligibilitatea magistraților și altul, modificarea legii tocmelilor agricole, care au produs opoziția îndîrjită nu numai a conservatorilor și regelui, dar chiar a fracțiunii brătieniste din partidul liberal.

---

1 *Lumea nouă* din 5 iulie 1899.

Proiectele de lege au prilejuit discuţii vii. În anii 1882—1884, lupta dintre cele două fracţiuni a continuat şi a luat sfîrşit în legătură cu modificarea Constituţiei.

Pentru viaţa politică a Capitalei, modificarea Constituţiei la 29 iunie 1884 era de natură să aducă totuşi anumite elemente noi. Prin modificarea art. 58 se efectua un sensibil transfer de putere de la marea moşierime către marea burghezie urbană : bancară, comercială şi industrială. Totodată, acordîndu-se dreptul de vot şi unor categorii mai numeroase de cetăţeni la Colegiul II devenit exclusiv orăşenesc, toţi ştiutorii de carte, între care mulţi intelectuali, funcţionari şi chiar muncitori din Capitală, căpătau posibilitatea de a juca un rol mai activ în viaţa politică.

Legea înfiinţării domeniilor coroanei adoptată la sfîrşitul sesiunii constituantei a adus ultima lovitură relaţiilor dintre cele două fracţiuni ale partidului liberal. Gruparea rosettistă a părăsit parlamentul, iar ziarul „Românul" a încetat a mai fi organul partidului.

Atmosfera politică bucureşteană în iunie 1884 era deosebit de încordată. Titu Maiorescu îi scrie lui G. Carp la Viena despre iminenţa unei răscoale în Bucureşti, provocată de retragerea grupării rosettiste din Parlament şi de crearea domeniilor coroanei. *„Studenţii universitari* — scria T. Maiorescu mai departe — *s-au unit cu lucrătorii ; din toate părţile se aţîţă, zi de zi, oră de oră".* În acele zile se desfăşură o puternică grevă studenţească la facultatea de medicină, prilejuită îndeosebi de persecuţiile naţionale la care erau supuşi studenţii români din Austro-Ungaria. Curentul ostil regelui şi guvernului creştea în intensitate şi amploare. Această stare de spirit s-a manifestat deosebit de virulent în august 1885 cînd, la ordinul guvernului austro-ungar, au fost expulzaţi din ţară studenţii transilvăneni Ocăşanu, Secăşanu, Droc, Bănciulescu şi Vorneanu, ca şi directorul ziarului „L'Independence Roumaine", Al. Ciurcu, acuzaţi de iredentism. În coloanele presei, în localuri publice, în adunările studenţeşti, pretutindeni, populaţia Capitalei s-a ridicat cu vehemenţă împotriva acestui act. La plecarea din Gara de Nord, expulzaţii au fost conduşi de o mare mulţime de cetăţeni ; despărţirea s-a transformat într-o puternică demonstraţie patriotică, antiguvernamentală. Folosind ca pretext o încercare de atentat la viaţa primului ministru, guvernul a dezlănţuit o violentă campanie de presă împotriva adversarilor săi politici, însoţită de represalii. Timp de 24 de ore, poliţişti şi agenţi electorali liberali au devastat localurile opoziţiei şi mai ales localul ziarului „Epoca" al lui N. Filipescu.

La 23 noiembrie 1886 apărea la Bucureşti ziarul „Lupta", editat de Gh. Panu, fost şef de cabinet al lui Rosetti, tribună a unui interesant, dar efemer curent radical-burghez. La 1 aprilie 1887 a apărut articolul intitulat : „Omul periculos", care lansa la adresa regelui acuzaţii grave de trădare şi se încheia cu cuvintele : *„culpabilul cel mai mare este el ; el trebuie lovit fără cruţare ; el trebuie arătat cu degetul...".*

Acest manifest incendiar nu avea să rămînă fără răspuns. Gh. Panu a fost deferit Justiţiei, judecat în Capitală şi osîndit la doi ani închisoare şi la 5.000 lei amendă. El a fugit din ţară şi a continuat să scrie zilnic articole împotriva guvernului. Acţiunea judiciară pornită împo-

triva autorului „Omului periculos" a avut darul să suscite în opinia publică din Capitală un şi mai puternic curent antidinastic.

La 13 martie 1888, la „Orfeu" a avut loc o întrunire „de răsturnare a guvernului". La ieşire, participanţii, cu Fleva în frunte, manifestează ostil în faţa casei lui Ion Brătianu. A doua zi se încearcă repetarea manifestaţiei la „Orfeu", însă sala a fost ocupată de autorităţi. Au loc ciocniri pe stradă între armata ajutată de poliţie şi opozanţi. Demonstranţii pătrund pînă la scările palatului regal, cerînd demiterea lui Brătianu. Carol I răspunde printr-un salut şi trimite armata care loveşte greu şi sîngeros în manifestanţi. Ei totuşi rămîn pe străzi, înconjurînd Teatrul Naţional, unde, tocmai în seara aceea, comercianţii liberali dădeau un banchet în cinstea lui Ion Brătianu. Opoziţia scoase un manifest de o violenţă extremă, semnat de aproape toţi liderii, cu excepţia celor ai „Junei drepte". Ziua de 15 martie s-a sfîrşit şi mai dramatic. Procesiunea liderilor opoziţiei spre Cameră a fost întîmpinată în Piaţa Unirii şi pe Dealul Mitropoliei de o mulţime uriaşă : gangul clopotniţei era ocupat de un detaşament de vînători, al cărui comandant declară că nu va lăsa să intre decît pe acei ce se vor legitima ca deputaţi. Firește, el nu a fost ascultat : începu o încăierare în mijlocul căreia răsună un foc de armă şi uşierul Camerei căzu mort. Urmară proteste, încăierări, tumult. N. Fleva şi N. Filipescu sînt arestaţi. Aceste întîmplări sîngeroase, coroborate cu ştirea izbucnirii răscoalei de la Urziceni au dus la retragerea la 23 martie a lui Ion Brătianu din fruntea cabinetului. Guvernul nou-format a fost constituit din „rezerva" junimistă. Atenţia tuturor era acum îndreptată spre satele Ilfovului, ale Ialomiţei şi Prahovei, unde începuseră marile răscoale ţărăneşti. În primele zile ale lunii aprilie, valul mişcărilor ţărăneşti a cuprins şi satele din imediata apropiere a Capitalei : Colentina, Pantelimon, Chiajna, Afumaţi, Cernica, Popeşti, Jilava, Domneşti, Dragomireşti şi Pasărea. Răsculaţii au căutat să pătrundă în Bucureşti pentru a cere pămînt şi pentru a elibera pe cei arestaţi ; autorităţile au înconjurat Bucureştiul cu un adevărat cordon militar. Trupele patrulau în toată regiunea de margine a oraşului, la barierele Rahova, Măgurele, Şerban Vodă, Filaret, Mogoşoaia, la Şosea, la Şcoala de agricultură şi Hipodrom. În lumea cartierelor mărginaşe domnea o atmosferă încărcată : se vorbea despre răscoala Oborului şi a altor mahalale împotriva sporirii impozitelor. Bucureştenii şi-au manifestat simpatia şi solidaritatea cu ţăranii răsculaţi ; arestaţilor excortaţi pe drumul spre cazarma Malmaison li se ofereau alimente, adresîndu-li-se cuvinte de încurajare. Unii intelectuali progresişti ca : Anton şi Constantin Bacalbaşa, Constantin Mille, Gh. Panu, Vintilă Rosetti, Paul Scorţeanu s-au situat alături de ţărani, cerînd prin articolele publicate dreptate pentru răsculaţi şi amnistie pentru ţăranii arestaţi. Proletariatul bucureştean, prin organizaţia sa politică „Cercul muncitorilor", s-a situat ferm de partea ţărănimii răsculate.

Guvernările conservatoare de diferite nuanţe, care s-au succedat pînă la 1895 [1], deşi orientate în special spre reprimarea luptelor ţără-

1 Guvernul Teodor Rosetti (din martie 1888 pînă în martie 1889), guvernul Lascăr Catargiu (martie—noiembrie 1889), guvernul generalului Manu (noiembrie 1889—februarie 1891), guvernul generalului Florescu (februarie—noiembrie 1891) şi în sfîrşit Lascăr Catargiu (noiembrie 1891—octombrie 1895).

nimii şi spre adoptarea unor măsuri menite să preîntîmpine noi răscoale (de pildă înfiinţarea în 1893 a jandarmeriei rurale), au marcat o înăsprire a represiunilor antipopulare pe plan general. Reorganizarea Ministerului de Interne din 1892 a avut tocmai acest scop, lăsînd organelor locale administrative latitudinea de a face apel la intervenţia forţei armate ori de cîte ori considerau necesar.

Una din problemele principale care au dominat în ultimul deceniu viaţa politică a Bucureştilor a fost cea naţională. Diferitele momente dramatice ale luptei de eliberare a românilor din Transilvania au avut un mare răsunet în capitala României.

Oraşul Bucureşti era de mult considerat ca centru al românilor de pretutindeni. Afluxul de români transilvăneni — tineri sau bătrîni, scriitori, profesori, muncitori etc. — care se stabileau în Capitală, definitiv sau temporar, crescuse şi mai mult după instaurarea dualismului austro-ungar şi înăsprirea politicii de deznaţionalizare practicată de burghezia şi moşierimea maghiară. Capitala României era deosebit de receptivă la suferinţele românilor de peste munţi şi reacţiona cu energie şi promptitudine la orice ecou al luptei grele duse de aceştia. Într-o asemenea stare de spirit s-a creat în Capitală „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor", înfiinţată cu scopul de a sprijini mişcarea de eliberare a românilor din Transilvania. Evenimentele din Transilvania din perioada luptei memorandiştilor ca şi procesul memorandumului a produs în anii următori un val nesfîrşit de demonstraţii de stradă ; studenţimea universitară ale cărei sentimente patriotice erau speculate de partidele burghezo-moşiereşti — pînă în 1895 de liberali, iar după venirea acestora la putere de conservatori — devenise principalul factor al agitaţiei de stradă. Atît liberalii cît şi conservatorii s-au folosit de acest tineret entuziast al Capitalei spre a cuceri guvernul, însă odată ţelul atins, postura demnităţii naţionale era părăsită, fiind înlocuită cu retractări penibile.

În primii ani de guvernare liberală, unele frămîntări politice din Capitală s-au datorat conflictului dintre mitropolitul primat, Ghenadie Petrescu, înverşunat adversar al propagandei catolice în România, şi rege. În jurul înaltului prelat demis şi scos din scaunul mitropolitan cu forţa publică s-a constituit o mişcare politică. Aceasta, prin presă, tipărituri, cuvîntări şi manifestări de stradă, demasca atitudinea filogermană a regelui, creîndu-se astfel un puternic curent de opinie împotriva politicii externe a acestuia.

Bucureştii anilor 1896—1897 au fost teatrul unor mari manifestaţii de stradă, uneori terminate în faţa palatului, mitinguri de protest la „Dacia" şi „Eforie", procesiuni spre mănăstirea Căldăruşani (locul de surghiun al lui Ghenadie), precum şi atacuri violente în presă, împotriva regelui şi a lui D. A. Sturdza. În cele din urmă, regele a fost nevoit să recurgă la o soluţie de compromis, schimbînd pentru cinci luni pe primul ministru şi o parte din guvern cu fracţiunea lui P. S. Aurelian, devenit şef al guvernului. Sub acest nou şi temporar guvern liberal mitropolitul Ghenadie, cu care se duseseră în prealabil tratative, îşi prezintă demisia în condiţii mai onorabile.

Revenirea lui D. A. Sturdza la putere a făcut să crească din nou tensiunea în Capitală. Alegerile comunale din 1898 au adus în Bucu-

Participanţii la prima sărbătorire a zilei de 1 Mai (1890), desfăşurată în sala Trocadero

reşti o răsunătoare înfrîngere a guvernului, cu toate că acesta uzase de presiunile obişnuite moravurilor electorale ale vremii. Deşi în alte oraşe reuşise să-şi impună aleşii, totuşi rezultatul votului din Capitală era de rău augur : campania opoziţiei a culminat în ziua de 29 martie cu o mare întrunire la „Dacia". Demonstranţii veniţi pe strada Colţei au fost întîmpinaţi de armată în str. Enei, Ciocnirea violentă, soldată cu răniţi din ambele părţi, a fost asemănătoare ca proporţii cu manifestaţiile care îl siliseră în martie 1888 pe Ion Brătianu să părăsească puterea. La 31 martie 1899, Dimitrie Sturdza îşi prezintă demisia.

Ca rezultat al crizei economice, al luptei muncitorimii şi a maselor ţărăneşti, al creşterii şi complicării contradicţiilor din sînul societăţii româneşti, Bucureştii treceau pragul secolului al XX-lea sub semnul unor noi şi grave complicaţii politice.

Administraţia orăşenească

Faţă de perioada antebelică 1864—1877, cînd în interval de numai 15 ani se succedaseră 12 primari, din care numai unul îşi exercitase funcţiunea mai mult de doi ani şi numai doi mai mult de un an, în deceniile de la sfîrşitul secolului s-a înregistrat o mai mare stabilitate în conducerea treburilor comunale. În ultimele două decenii ale secolului, Bucureştii au avut 10 primari, dintre care unul (Dimitrie Cariagdi) a func-

ţionat aproape cinci ani, un altul (C. F. Robescu) peste 3 ani, patru (N. Fleva, I. Cîmpineanu, Em. Protopopescu Pache şi N. Filipescu), peste doi ani şi unul (Barbu Delavrancea) peste un an şi jumătate [1].

Această creştere a stabilităţii reflectă, pe de o parte, existenţa prelungită în timp a guvernării liberale şi a succesiunii de guvernări conservatoare, iar pe de altă parte, interesul claselor dominante pentru rezolvarea, într-o perioadă relativ scurtă, şi în ritm accelerat, a unor cerinţe urgente, proprii, de ordin economic şi edilitar-urbanistic.

În noiembrie 1882 a fost repusă în vigoare legea comunală din 1864, cu modificarea numărului de membri al Consiliului comunal şi a corpului de alegători alcătuit din alegătorii colegiilor I, II, III şi delegaţii colegiului IV pentru Cameră. În 1887 s-a promulgat legea comunală, reflectînd tendinţa de compromis între marea burghezie şi moşierime, vădită în perioada „viziratului" lui I. Brătianu. Potrivit acestei legi, alegătorii organelor comunale din comunele urbane reşedinţe se împărţeau în două colegii. Primul colegiu alegea jumătate plus unul din membrii Consiliului comunal ; alegătorii fără cens şi neştiutorii de carte din aceste comune votau prin delegaţi.

Problema principală care a stat în permanenţă în faţa administraţiei comunale a fost procurarea fondurilor necesare marilor lucrări de modernizare a oraşului din această perioadă. Taxa asupra articolelor supuse la accize a fost unul din principalele mijloace de procurare a fondurilor necesare transformărilor edilitar-urbanistice. La un moment dat, mărfurile supuse taxei accizelor au inclus, pe lîngă articolele de lux, aproape toate produsele textile şi de pielărie şi multe produse de metal. Această situaţie, deşi a durat numai un an, din iunie 1881 pînă în iunie 1882, a afectat simţitor puterea de cumpărare a masei consumatorilor. De altfel, chiar şi după 1882 au rămas mai departe supuse taxei accizelor produsele alimentare de mare consum (brînzeturile, mezelurile, făina, cartofii), fiind în schimb scutite altele, avînd circulaţie mai restrînsă (unele produse coloniale etc.).

În primii ani de după război, taxa accizelor a continuat să fie concesionată întreprinzătorilor particulari pentru suma de 237.000 lei anual. Din 1883, Primăria a exploatat însă accizele în regie proprie. Regimul accizelor a fost o sursă importantă de venituri, nu numai pentru capitaliştii concesionari, ci şi pentru anumite categorii care îşi făcuseră o specialitate şi un mijloc de îmbogăţire rapidă din vînzarea unor produse sustrase taxelor. Capitala a fost teatrul unor lupte înverşunate între organele serviciului de accize al Primăriei şi numeroasele grupuri de contrabandişti care introduceau pe ascuns, pe la Colentina, Vitan, Văcăreşti sau Belu, mari cantităţi de alcool, provenit de la fabricile de spirt situate în afara barierilor, unde taxa de decalitru era de 14 ori mai mică decît pe teritoriul oraşului supus regimului accizelor. Pe de altă parte, Capitala, în vremea aceea, rămăsese încă un important centru viticol, nu numai în ceea ce priveşte producţia, ci şi prelucrarea. Cum taxarea strugurilor produşi în afara Bucureştilor şi introduşi în oraş pentru prelucrare era o problemă încă nerezolvată, rămasă doar în stadiu de controversă între accizari şi producători, mulţi proprie-

1 F. Damé, *Bucarest en 1906*, Buc., 1907, p. 173—174.

C. A. Rosetti (1816—1885)

tari de vii, de teascuri, de cîrciumi și de vase, ocoleau de asemenea accizele pe alcool.

Dar baza redusă a veniturilor comunei consta în însăși situația pauperă a populației. Situația grea a populației muncitoare și a micii burghezii după războiul de independență rezultă și din aceea că, la încasarea impozitelor către stat și comună, 50% din contribuabili plăteau, abia după punerea sechestrului, 25% după venirea agenților cu toba, iar 25% erau complet insolvabili.

Procesul ruinării micilor producători s-a adîncit în anii următori și a atins punctul culminant în timpul crizei economice din ultimii ani ai secolului. Scăderea bruscă a puterii de cumpărare a țărănimii, și așa redusă, a atras după sine un lanț de falimente în rîndurile muncitorilor din ateliere și construcții. Capacitatea de plată a masei contribuabililor a atins astfel un nivel extrem de coborît în pragul secolului al XX-lea. Politica de clasă în domeniul impozitelor comunale, sustragerea sistematică de la taxele și impozitele directe a unor largi pături de contribuabili bogați, precum și corupția aparatului fiscal aduceau comunei venituri slabe, care nu puteau acoperi marile cheltuieli reclamate de cerințele modernizării orașului. De aceea, municipalitatea a recurs la împrumuturi externe ; de pildă, în numai 10 ani, de la 1888—1898, Primăria municipiului București a contractat opt împrumuturi pe piața străină, la băncile germane, în valoare de 98.528.000 lei. Dobînzile mari, ca și condițiile contractării, aveau drept rezultat folosirea noilor împrumuturi pentru convertirea și stingerea altor împrumuturi mai vechi. Împrumuturile erau garantate prin accize, sursă de bază a veniturilor comunei, rezultată din taxarea principalelor articole de larg consum. În general, impozitele indirecte, care acopereau peste 60% din veniturile comunale și care erau plătite de marea masă a populației consumatoare, au fost de fapt piedestalul pe care s-a sprijinit în-

Primăria, ca instituție municipală, a fost înființată în anul 1864. La sfîrșitul sec. al XIX-lea localul primăriei a fost în casele Hagi Moscu ce se aflau pe terenul vechiului circ

treaga politică de credit extern a municipalității Bucureștilor. Așa cum protecționismul vamal impulsionase dezvoltarea industrială prin sacrificii grele impuse masei consumatoare, tot așa și modernizarea edilitar-urbanistică a orașului s-a făcut pe seama acelorași pături largi de consumatori.

Dezvoltarea edilitar-urbanistică

Caracteristic pentru peisajul urbanistic al Bucureștilor de la sfîrșitul secolului trecut este adîncirea contrastelor, diferențierea tot mai vădită a centrului față de periferie. După două decenii de la sfîrșitul războiului de independență, cartierele centrale ale orașului semănau foarte puțin cu cele din anii 1877—1878 ; în această epocă au dispărut cele mai multe din vechile case boierești și hanuri bucureștene. În 1878, din cele 21.037 case existente, 635 datau dinainte de 1800, iar 3.963 fuseseră ridicate înainte de 1830 [1].

Amestecul elementelor rococo tradiționale cu baroc-ul și stilul clasic reflectau exagerările arhitecturii europene de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. La marile edificii publice și la unele particulare, proporțiile și liniile clădirilor au reușit să dea însă un caracter monumental, solemn și să anihileze astfel, în bună parte, efectele negative ale abuzului de detalii. Călătorii străini erau impresionați de contrastele pe care le oferea orașul. La numai cîteva minute distanță de centrul modern și aglomerat, începeau zone cu case modeste.

1 F. Damé, *op. cit.*, p. 132—133.

Dezvoltarea demografică (282.071 locuitori în 1899 de la 177.646 în 1878) a fost însoțită de creșterea numărului clădirilor. După război, ritmul construcțiilor a crescut de la aproximativ 380 case, media anuală a perioadei antebelice, pînă la 1.438 case în 1896, anul cu cele mai multe construcții, pentru ca în anii 1900—1901, sub efectele crizei financiare, numărul clădirilor să scadă la 521 și respectiv la 283. Însă această creștere s-a făcut de cele mai multe ori nu prin folosirea rațională a terenurilor virane interioare, ci prin extinderea marginilor orașului. În 1894 au fost fixate prin lege limitele orașului, care treceau pe la km 5, de pe șoseaua Kiselev, intrarea grădinii Herăstrăul vechi, gropile Florească, lacul Tei, podul de la Zalhana, malul drept al Colentinei și al lacului Fundeni, șoseaua Cățelu, mănăstirea Văcărești, șoseaua Văcărești, km 0,4.620 de pe calea Rahovei, cimitirul Ghencea, Pirotehnia, moara lui Macedon (de la Ciurel) și pînă la cimitirul „Pomenirea" (Sf. Vineri).

Construcțiile caselor de la periferie au crescut mai mult numeric și mai puțin calitativ, de vreme ce în ultimii 7 ani ai secolului, peste 9.000 de case au fost categorisite ca insalubre, circa 800 dintre ele trebuind să fie evacuate sau dărîmate. Deosebirea dintre centru și periferie era atît de vădită încît la un moment dat s-a discutat chiar eventualitatea ca mahalalele să fie scoase de sub administrația Consiliului comunal și declarate comune cu administrație proprie, orașul propriu-zis rămînînd să cuprindă numai centrul.

Cu toate încercările repetate și nereușite de sistematizare, cerințele imperioase ale dezvoltării economice și urbanistice au produs totuși modificări importante în fizionomia generală a Bucureștilor. Lucrările de canalizare și rectificare a Dîmboviței și crearea splaiului au dat orașului un aspect cu totul nou, modern, pe o mare lungime și suprafață ; această lucrare a necesitat mari exproprieri pentru utilitate publică, care deși plătite cu sume importante au avut ca rezultat numeroase procese intentate de proprietari, Primăriei. Ceva mai tîrziu, în 1891, a fost deschis b-dul Orientului, Obor-Cotroceni, care de asemenea a transformat aspectul general pe un traseu lung ce traversa Capitala. În afară de splaiul Dîmboviței și b-dul Cotroceni-Obor, au mai fost deschise și alte artere din centru, care în linii generale, și-au păstrat traseul și aspectul pînă tîrziu în secolul al XX-lea și în anumite cazuri chiar pînă în anii reconstrucției socialiste a orașului.

Din epoca aceea Capitala păstrează unele edificii impunătoare ca proporție și linie arhitectonică ; palatul Băncii Naționale (1885), palatul Bursei și al Camerei de Comerț (unde se află astăzi Biblioteca Centrală de Stat), Ateneul Român (construit prin subscripție publică și inaugurat în 1888), spitalul militar din str. Fracmasonă (1889), liceul Lazăr 1891), actualul local al Academiei, rezultat din reamenajarea în 1891 a fostei case Filipescu, clădirea Bibliotecii centrale universitare (fără aripa din str. Onești), Bufetul de la Șosea, construit în 1892, după planurile arhitectului Ion Mincu (fiind o copie a casei românești de la Expoziția universală de la Paris din 1889), clădirea Ministerului Domeniilor, începută în 1894 după planurile arhitectului Louis Blanck, Palatul Justiției, inaugurat în 1895, clădit după planurile arhitecților Bellu și Ion Mincu (monumentala sală a pașilor pierduți a fost construită numai

după planurile lui Ion Mincu). În 1895 a început construirea localului Gării Obor, iar în 1897 a Palatului C.E.C. din Calea Victoriei, pe locul unde mai înainte fusese hanul Sf. Ioan cel Mare și apoi clădirea în care a funcționat inițial, de la înființarea ei, Casa de economii și consemnațiuni. În anul 1899 a fost inaugurată clădirea Curții de Conturi din Calea Griviței (azi spitalul Dr. Davilla), iar în 1900 a fost terminat Palatul Poștelor pe locul unde s-a aflat hanul Constantin Vodă.

În cadrul acțiunii de modernizare a fost însă sacrificat unul dintre cele mai importante vestigii ale orașului feudal : Turnul Colței, folosit pînă în ultimul timp ca observator de foc, dar și ca local conspirativ pentru ședințele cercului socialist în anii 1878—1879. Deși campania ostilă dărîmării mersese pînă la scoaterea unui ziar ocazional intitulat „Turnul Colței", totuși în 1838, acest monument istoric a fost dărîmat. Cinci ani mai tîrziu a fost construit Foișorul de Foc, utilizat simultan ca punct de observație a incendiilor, ca post de pompieri și ca rezervor regulator pentru rețeaua alimentării cu apă a orașului (de aceea purta și denumirea Rezervorul de la Iancu). În anii aceștia au fost continuate marile construcții comerciale : hala de fructe (1883),

Canalizarea Dîmboviței. (Stampă editată de maiorul D. Papazoglu cu ocazia începerii lucrărilor de canalizare și rectificare a cursului Dîmboviței, în anul 1880)

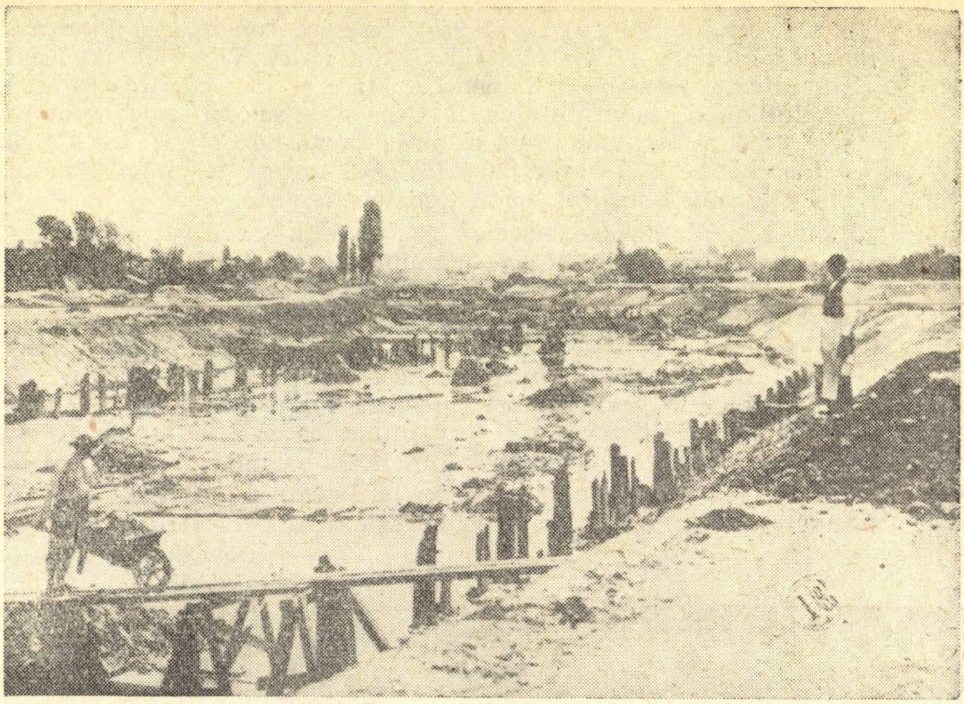

Aspect din timpul lucrărilor de canalizare a Dîmboviței

hala de pește (în 1888), hala de păsări (în 1899) — toate lîngă hala Ghica ; piața de flori (în 1885) ; piața Matache (1887), piața Rahova (1888), hala Traian (în 1896) — toate avînd construcții metalice.

La spațiile verzi naturale, folosite ca locuri de petreceri populare (grădina de la Bordei, Herăstrău etc.), s-au adăugat în această epocă parcuri și grădini noi. În 1890 a fost amenajată noua grădină Botanică (pe locul unde se află și astăzi), iar vechea grădină Botanică din fața Universității a fost transformată în același an în grădină publică ; în 1893, Dealul Filaretului a fost plantat pentru a fi ulterior transformat în parc. S-au construit cascade, fîntîni arteziene, havuzuri, atît în Cișmigiu cît și în Piața Libertății.

Domeniul în care s-au produs mari transformări a fost cel hidrotehnic. Canalizarea și rectificarea Dîmboviței, precum și construirea noilor instalații moderne pentru alimentarea cu apă a orașului constituie lucrări din cele mai importante ale perioadei postbelice care au afectat și alte sectoare ale vieții orașului. Lucrările de canalizare și rectificare a Dîmboviței, începute în 1880, după planurile inginerului Gr. Cerkez au fost terminate în anii 1883—1884. Concomitent s-a desfășurat un complex de lucrări care au mai durat încă un deceniu. În cadrul acestora au fost construite: bazinele de deconectare și filtrele de la Bîcu și Arcuda, apeductul de la Arcuda la Cotroceni, rezervoarele de la Cotroceni, rețeaua de distribuție a apei în oraș și rezervorul de la Iancu (Foișorul

de Foc). Cu ajutorul acestor instalații hitrotehnice, apa Dîmboviței, captată, filtrată și apoi pompată în rețeaua de distribuție, s-a dovedit însă cantitativ insuficientă pentru nevoile mereu crescînde ale orașului. Din cauza debitului insuficient, cantatea de apă pentru trebuințele locuitorilor reprezenta mai puțin de 50% din total, cel mai mare procent revenind serviciilor municipale. Baza alimentării cu apă a populației de la periferii a rămas mult timp după 1900, puțurile și aprovizionarea prin sacagii. Aceștia luau apa fie direct din Dîmbovița, fie de la rezervoarele situate în diferite puncte ale orașului (pompele de la Dudești, Filaret etc.) În ultimii ani ai secolului a fost întreprinsă o vastă lucrare, în urma căreia Dîmbovița a încetat de a mai fi unica sursă principală de apă a Bucureștilor. Ca urmare a prospecțiunilor întreprinse de inginerul Elie Radu în zona Bragadiru, între șoseaua București—Domnești și comuna Slobozia-Clinceni, marile rezerve de apă subterane din bazinul Ciorogîrla au fost, începînd din 1899, captate cu ajutorul puțurilor și aduse în bazinele de la Cotroceni.

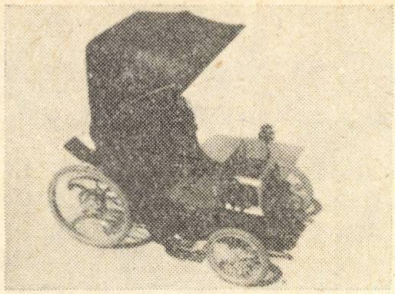

Primul automobil care a circulat în București

Pompele de la Bragadiru erau acționate de uzina electrică de la Cotroceni. Apa din puțurile de la Bragadiru, mult mai bună din punct de vedere igienic decît apa Dîmboviței și cu o temperatură constantă, avea să ocupe ulterior un loc tot mai important în aprovizionarea cu apă potabilă a orașului.

Strîns legată de problema alimentării cu apă, era și organizarea pazei împotriva incendiilor. Batalionul de pompieri București, subvenționat atît de Ministerul de Război cît și de Primărie, avea o dotare cu totul insuficientă și slabă calitativ, chiar și pentru stadiul încă înapoiat al tehnicii pompieristice din epoca aceea. Pompa cu aburi s-a introdus foarte tîrziu. Gurile de apă fiind puține și cu debit redus, pompierii erau secondați la foc și de sacagii. Din epoca aceea, mai ales înainte de terminarea canalizării Dîmboviței, a rămas amintirea unor mari incendii : în 1882 a ars Circul Kremsler, în 1884, redacția „Românul“ și locuința lui C. A. Rosetti, cu care prilej au pierit manuscrise valoroase, și în același an, palatul Universității, unde a pierit marea colecție botanică a doctorului Brîndză.

Un alt domeniu în care s-a continuat acțiunea de modernizare a fost iluminatul. În anul 1882 a fost instalată pe podul Mogoșoaiei, pe locul unde este astăzi Biblioteca centrală universitară, cea dintîi centrală electrică din București. De la această centrală a pornit prima linie pentru transportul energiei electrice în țara noastră, alimentînd lămpile cu arc din grădina Palatului regal, din fața Teatrului Național și din Cișmigiu. În același an a fost instalată o mică centrală la atelierele căilor ferate de la Gara de Nord, iar după doi ani a fost construită o altă centrală la Teatrul Național, care deservea și palatul. După patru ani, în 1888, a fost montată la Abator cea dintîi instalație electrică co-

Aspect din centrul comercial al orașului

munală, impusă de vizibilitatea slabă din hale, datorită aburilor exalați. În 1889 s-a dat în folosință centrala de la Grozăvești, ale cărei turbine erau puse în funcțiune prin căderea de la o înălțime de 7 metri a apei Dîmboviței, captate la Ciurel. Această centrală era inițial menită să pompeze apa și să producă energie electrică pentru iluminarea bulevardelor, Cișmigiului și șoselei Kiselev, precum și pentru o linie de tramvai. Ulterior, datorită debitului variabil al apei, în general scăzut, s-a constatat că centrala nu produce energie suficientă nici măcar pentru pomparea apei, fapt ce a dus la introducerea mașinilor cu aburi. De aceea, iluminarea electrică a bulevardelor — de la șoseaua Mihai Bravu la Cotroceni — s-a făcut la început, începînd din 1889, cu energie produsă de centralele provizorii de la Eforie și Monetăria Statului.

Iluminatul cu gaz aerian a făcut, de asemenea, progrese. În 1880, concesiunea și întreprinderea de gaz aerian au fost vîndute societății „Compagnie du gaz de Bucarest", care la rîndul ei le-a vîndut în 1881 Societății „Gaz et eau". În 1885, printr-o tranzacție între „Gaz et eau" și „Societé Génerale du gaz pur la France et L'Etranger", aceasta din urmă a cumpărat acțiunile fostelor societăți. În iunie 1885 erau în funcțiune 3.765 becuri de gaz aerian pentru iluminatul public și 30.456 becuri pentru iluminatul particularilor, cu contor, iar rețeaua era de 109 km.

La sfîrșitul secolului, în afară de iluminatul electric și cel cu gaz aerian, peste 200 km de străzi erau încă luminate cu petrol și ulei mineral (3.060 lămpi cu petrol instalate pe 112 km străzi și 990 felinare cu

ulei mineral pe 92 km), concesiunea fiind acordată unor întreprinzători din țară. E semnificativ că în 1901, din cele 3 060 felinare cu petrol, 1.794 erau globuri model 1864, iar 157 erau din aramă, fabricate în 1827.

Necesitățile izvorîte din dezvoltarea transportului de călători și mărfuri au determinat administrația municipală să acorde o atenție mai mare îmbunătățirii căilor interioare de circulație în oraș. Cariera de la Belia și, începînd din 1885, cariera dobrogeană de la Turcoaia au creat Primăriei o importantă, constantă și ieftină sursă indigenă de materiale pentru pavarea arterelor. Pavajele s-au executat pe splaiuri, pe bulevardul Obor-Cotroceni și, în general, pe străzile nou deschise sau pe cele vechi cuprinse în rețeaua transportului cu tramvaiul. Totuși, extinderea rapidă a teritoriului orașului și crearea de noi străzi au făcut ca ponderea suprafețelor nepavate să rămînă în general staționară, depășind o treime din totalul străzilor existente.

Pavajele au creat, oricum, condiții mai favorabile pentru dezvoltarea mijloacelor de transport. Pînă la sîrșitul veacului a continuat să fie folosit ca mijloc de transport al călătorilor, tramcarul ; acesta circula pe Calea Moșilor și Calea Șerban Vodă, pornind din Piața Sf. Gheorghe (în 1894 se aflau în Capitală 12 tramcare). Însă apariția și dezvoltarea transportului cu tramvaiul a înlăturat cu timpul folosirea tramcarului. În 1904 „Societatea anonimă română de tramvaie și tramcare" avea să hotărască abandonarea transportului cu tramcarele, care încetaseră să mai fie rentabile. O situație similară exista și în trans-

Calea Victoriei lîngă Ateneu. — La stînga cafeneaua Bruzzesi, cea mai veche cafenea literară din București

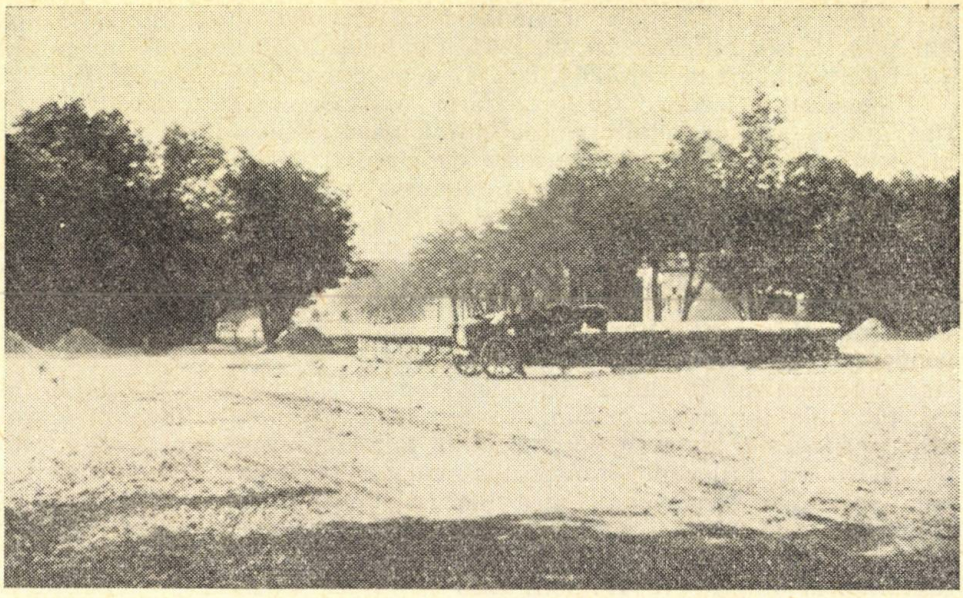

Cum arăta Şoseaua la al doilea rond, la sfîrşitul sec. al XIX-lea

portul cu omnibuzul. În 1890 funcţiona un serviciu de omnibuz între piaţa Victoriei şi rondul al doilea de pe şoseaua Kiselev. Tramvaiul, şi mai tîrziu automobilul au înlăturat şi acest mijloc de transport învechit. Un alt mijloc de transport, care a rămas mai departe inaccesibil pentru marea masă a populaţiei oraşului, a fost birja. Conform regulamentului pentru trăsurile publice, aprobat în 1886 de Consiliul comunal, tariful pentru cea mai scurtă cursă cu trăsura deschisă echivala cu jumătate din cîştigul zilnic al unui lucrător cu braţele ; la trăsurile închise (carete sau cupeuri) tariful se dubla. În 1896 erau înregistrate în Bucureşti 842 birje. În anul 1900 a fost adus în Bucureşti primul automobil de către industriaşul Gh. Assan (circulînd cu o viteză de 7—8 km pe oră). Între timp, transportul în comun cu tramvaiul făcuse progrese simţitoare. În 1881, tramvaiul cu cai circula pe trei trasee : primul pornind de la bariera Mogoşoaiei, pe calea Victoriei, la Teatrul Naţional, trecînd prin piaţa Sf. Gheorghe şi mergînd apoi pe Calea Moşilor pînă la bariera Moşilor ; al doilea mergînd pe şoseaua Bonaparte şi calea Victoriei, şi al treilea pornind din piaţa şi calea Victoriei, şi al treilea pornind din piaţa Sf. Gheorghe pe calea Văcăreşti pînă la Apele Minerale. În 1884, ritmul circulaţiei tramvaielor cu cai era de 9—10 curse pe zi ; reţeaua cuprindea, la sfîrşitul penuîtimului deceniu, 20 de km de linie. Întrucît această reţea devenise cu totul insuficientă faţă de ritmul general de dezvoltare economică şi demografică a oraşului, iar tariful continua să fie ridicat, Primăria s-a văzut silită, în urma nemulţumirii generale, să renunţe la vechiul concesionar care se opunea unor noi investiţii şi reducerii tarifelor — şi să ţină o licitaţie publică pentru o nouă concesiune. În 1890, concesiunea a fost acordată olandezului I. Keun, belgianului Adolf Atlet şi lui Ercole Grazia-Dei, delegat al

Consiliului de administrație al drumurilor de fier din Imperiul otoman. Noua societate se angaja să pună în exploatare tipuri de vagoane noi, cu capacitate sporită, mai aspectuoase și mai confortabile. Rețeaua a fost mărită, legînd de centru Regia, fabrica de bere Luther, întreprinderea Lessel și Gara de mărfuri ; pe bulevardul Obor-Cotroceni s-a instalat o linie dublă. În 1891, la cererea insistentă a populației, rețeaua de tramvaie a fost extinsă și pe calea Rahovei. În timpul acesta începuseră tratative între Primărie și concesionari, privind introducerea tramvaiului electric pe b-dul Obor-Cotroceni, nou-deschis. Concesionarii constituiseră „Societatea anonimă română pentru construirea și exploatarea de căi ferate și tramvaiuri", care însărcinase firma vieneză Siemens-Halske să realizeze linia electrică. Actul de concesiune prevedea ca linia electrică să fie alimentată cu curent subteran și să fie dată în exploatare după trei ani. Întrucît pavajul și canalizarea bulevardului, realizate nesatisfăcător, împiedicau prin infiltrările apei folosirea curentului subteran, soluția adoptată a fost înlocuirea acestuia cu curent aerian. La 9 decembrie 1894 a fost dată în exploatare prima linie electrică de tramvai pe o porțiune de 6,5 km, cu opt vagoane-motoare și opt remorci pe traseul Obor-Cotroceni. În anul 1899, „Societatea Anonimă Română de Tramvaiuri" dispunea de un parc de 65 vagoane și 490 cai, care funcționau pe șapte linii : linia I de la Izvor la Depoul Tei, linia a II-a de la Bragadiru la Moși, linia a III-a de la Popa Tatu la Depoul Șerban Vodă, linia a IV-a de la Antrepozite la Dudești, linia a V-a de la Luther și Gara de Nord pînă la gara Filaret, linia a VI-a (electrică) de la Bulevardul Pache la Malmaison și linia a VII-a, mai scurtă, de la Depoul Șerban Vodă la cimitirul Belu [1].

În ultimele decenii ale secolului s-a extins mijlocul modern de telecomunicații : telefonul. Prima linie telefonică a fost instalată în 1883 și lega magazinul „Socec" cu tipografia sa, iar în anul următor, un alt fir era instalat între Ministerul de Interne și Direcția Poștelor. Extinzîndu-se la instituții publice și la particulari, rețeaua telefonică a crescut în 1898 pînă la 700 abonați. Rețeaua interurbană a fost mărită în 1893 prin introducerea sistemului telefonic simultan pe linia București-Ploiești-Sinaia. În 1894, telefonia interurbană a fost pusă la dispoziția publicului, la sfîrșitul secolului funcționînd în București patru centrale telefonice și 21 cabine.

În domeniul sanitar, progresele realizate au fost departe de a ține pasul cu dezvoltarea economică, edilitar-urbanistică și demografică a orașului. La sfîrșitul războiului de independență, pentru o populație de aproape 180.000 locuitori, existau 108 medici, 4 chirurgi-dentiști, 38 subchirurgi și 40 de farmacii publice ; iar după două decenii, la peste 280.000 de locuitori, se numărau 220 medici, 15 dentiști și 30 farmaciști. Majoritatea covîrșitoare a populației a rămas mai departe în afara acțiunii sanitare organizate de serviciile Primăriei ; consultațiile acordate de medicii comunali ca și medicamentele gratuite acordate unor persoane lipsite de mijloace reprezentau chiar și pentru aceștia doar un paleativ (valoarea medicamentelor gratuite era de 0,55 lei de bolnav). În 1891, dr. Șt. Stâncă, referindu-se la o statistică a doctorului Felix, arăta

1 *Anuarul statistic al orașului București pe 1898—1899*, p. 404.

că aproape 90% din cei ce mor în Capitală nu sînt în stare să se caute pe socoteala lor, iar mai bine de 40% mor fără nici o căutare. Mizeria, sub diferitele ei forme : subalimentaţia, efortul fizic la locul de muncă, locuinţele insalubre şi supraaglomerate, lipsa de îmbrăcăminte, folosirea apei potabile de la sacagii, lipsa canalizării etc., au favorizat apariţia unor epidemii. Îndată după război, Capitala a fost bîntuită de o puternică epidemie de febră tifoidă care a făcut numeroase victime. În anii 1879, 1885 şi 1889 au fost mari epidemii de variolă, iar în 1879 şi 1880 de angină difterică. Puternic şi constant era însă flagelul tuberculozei ; din 1878 pînă în 1887, greutatea specifică a deceselor provocate de tuberculoză faţă de totalul deceselor a crescut de la 11,8% la 15,3%.

Progresele realizate în domeniul igienei corporale (construirea băilor Eforie, băii Centrale, băilor Griviţa, băii din piaţa Bibescu Vodă) au adus remedieri numai în parte şi numai pentru anumite maladii. Pe de altă parte, canalizarea Dîmboviţei a adus o scădere a cazurilor mortale de febră tifoidă pînă la 5,5%. Apoi, în 1897, cînd s-a spart o mare conductă, febra tifoidă a făcut aproape de două ori mai multe victime, pentru ca în 1901, cînd s-a perfecţionat sistemul filtrelor de la Arcuda, procentul să scadă din nou, date care probează influenţa directă a calităţii apei de băut asupra mortalităţii. Bugetul comunal prevedea sume infime pentru asistenţa sanitară şi igiena oraşului (în 1899 existau în Bucureşti 5 ambulanţe pentru transportarea bolnavilor şi 3 etuve pentru deparazitare), iar pentru cei aproape 300.000 de locuitori existau doar 800 paturi de spital.

B-dul Ana Ipătescu de azi, la Piaţa Romană, la sfîrşitul secolului al XIX-lea

Calea Moşilor la intersecţia cu Sf. Ioan Moşi în anul 1900

În ultimele două decenii ale sec. al XIX-lea, oraşul Bucureşti trăieşte aşadar transformări importante în toate domeniile de activitate, rezultate directe ale cuceririi independenţei de stat a României. Este epoca istorică în care proletariatul păşeşte şi se afirmă în viaţa politică şi socială ca forţă de sine stătătoare, devenind o clasă „pentru sine", singura forţă capabilă să conducă societatea românească pe căile progresului social. Bucureştii reprezintă primul şi cel mai important teren de afirmare a acestui hotărîtor proces istoric. Transformările de ordin economic, politic, cultural şi edilitar-urbanistic din ultimele decenii ale secolului vor avea importante consecinţe pentru dezvoltarea ulterioară a Bucureştilor.

Cap. 5. ORAȘUL BUCUREȘTI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA (1900—1918)

La sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, capitalismul a trecut pe plan mondial în ultimul său stadiu de dezvoltare, imperialismul. România, din cauza slabei dezvoltări industriale, a importantelor rămășițe feudale în agricultură și a condițiilor dependenței față de capitalul străin, rămăsese în urmă din punctul de vedere al dezvoltării economice, în comparație cu țările occidentale.

Cu toate acestea, în economia națională se resimt, după 1900, schimbările intervenite în economia mondială, iar în orașul București, fiind cel mai important centru economic din țară, aceste transformări sînt și mai evidente.

Dezvoltarea economică

În Capitală se concentra cea mai mare parte a industriei țării. În 1900—1902 în județul Ilfov erau 195 de întreprinderi ale industriei mari, cu o putere instalată de 10.490 c.p. și un număr de 15.618 lucrători, adică 1/3 din întreaga forță industrială a țării. Din acestea 178 întreprinderi erau amplasate în Capitală. Printre cele mai mari întreprinderi din București, ca forță motrică instalată și număr de muncitori, erau : „Vulcan", „Wolf", „Metalurgia românească", „Haug" și „Weigel" ș.a. Orașul a fost și cel mai important centru producător de energie electrică. Uzina de gaz și electricitate din București poseda nouă motoare Diesel cu o capacitate variind de la 250 la 2 250 c.p.

Sprijinindu-se pe politica protecționistă a statului, capitaliștii au dezvoltat cu precădere ramurile deosebit de rentabile, în special cele din industria ușoară.

După 1900, cifra întreprinderilor industriale bucureștene este în creștere. Pînă în 1910 se înființează 80 de întreprinderi industriale, ajungînd în 1915 la 149 întreprinderi.

Printre întreprinderile înființate în București după 1900 sînt : fabricile metalurgice „Vulcan" (1904), bumbăcăria „Colentina" (1906), So-

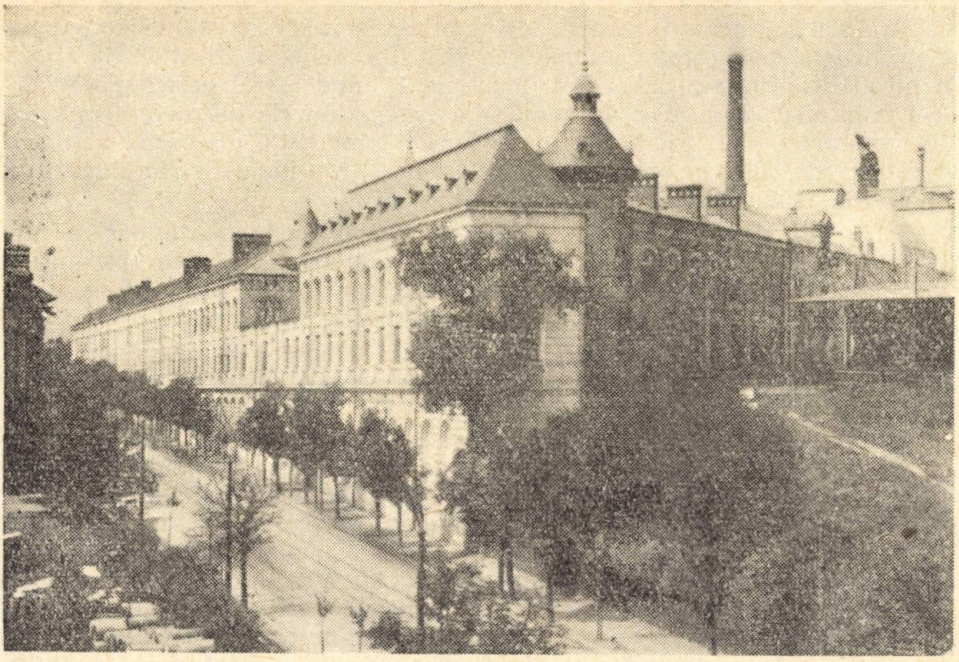

Fabrica de bere Bragadiru, înființată la sfîrșitul sec. al XIX-lea, a fost mărită la începutul sec. al XX-lea

cietatea română pentru industria de bumbac (1905), fabrica de ciment „Titan" (1910), fabrica de acumulatori „Tudor" (1910), fabrica de confecțiuni „M. Constantinescu" (1903), fabrica de turnătorie-construcții „Simmering Brün" și o serie de alte fabrici mici ca: „Vultur", de uleiuri vegetale (1901), fabrica de asfalt „E. Glater" (1907), fabrica de conserve „B. Știrbei" (1903), fabrica de glucoză belgo-română „Herăstrău" și altele. Toate aceste întreprinderi făceau parte din categoria celor încurajate de stat, deci aveau un capitol mai mare de 25.000 lei, peste 25 de lucrători și instalații de peste 5 c.p.

★

În această perioadă s-au format în București trusturi, monopoluri și sindicate capitaliste. Încă de la sfîrșitul sec. al XIX-lea, în 1899, lua ființă în București cartelul a 72 de brutării. În 1907, numărul brutăriilor cartelate crește la 93, cu 136 cuptoare și 1.077 lucrători [1].

În 1901 marii capitaliști morari Assan, Olmaz, Holberstadt, Staicovici, Socologlu și Andrei Popovici au organizat un cartel [2], stabilind cantitățile pe care le vor măcina fiecare și scumpind totodată prețul măcinișului cu un leu la kg. În anul 1908, aceiași capitaliști au pus bazele unei puternice uniuni monopoliste, sub numele de „Societatea Făina".

1 *Monitorul comunal* din 4 noiembrie 1907.

2 *Creditul*, nr. 181 din 22 iulie 1901, p. 2.

În 1900 se încheie între cele 6 fabrici de zahăr existente convenţia cu privire la desfacerea zahărului la preţ de monopol. În 1902 ia fiinţă un birou de vînzarea zahărului, monopolul luînd astfel caracter de sindicat capitalist. Industria alimentară a înregistrat de asemenea în anul 1909 un cartel al fabricilor de bere, iar în anul 1913, un cartel al marilor fabrici de ulei, în care intrau, pe lîngă întreprinderile din Bucureşti, şi cele din Galaţi şi Constanţa.

Şi în industria metalurgică au apărut forme monopoliste, dar netrainice. Astfel, în 1911 s-a încheiat o înţelegere a principalelor întreprinderi metalurgice din Bucureşti şi Ploieşti, în scopul aprovizionării în comun cu materii prime din străinătate, necesare fabricilor.

Industria materialelor de construcţii a cunoscut o dezvoltare mai accentuată, datorită construcţiilor capitale şi în general modernizării oraşului. Construcţiile publice, precum şi cele particulare ridicate în Capitală au determinat o sporire a cererilor de ciment, var, cărămidă etc. În această situaţie, fabricile de ciment s-au unit în sindicat capitalist, în care intrau cele din Bucureşti, Brăila şi Cernavodă. În 1907 s-a constituit sindicatul fabricilor de cărămidă, care a urcat preţul de la 25 lei la 54 lei mia, deci o creştere de 116%. Cu toate că în 1906 a fost un consum apreciabil de cărămizi, ca urmare a lucrărilor necesitate de expoziţia de la Filaret, totuşi preţul n-a depăşit 35 lei mia ; acesta a crescut însă vertiginos după cartelare, ajungînd în 1910 la 76—80 lei mia, înregistrînd o creştere de 150% faţă de 1905. Majorarea preţului la cărămidă a lovit în primul rînd în cei care doreau să-şi procure materiale pentru construcţii de locuinţe. Astfel, preţul unei case executată de Societatea de locuinţe ieftine s-a urcat la 8.000 lei aur.

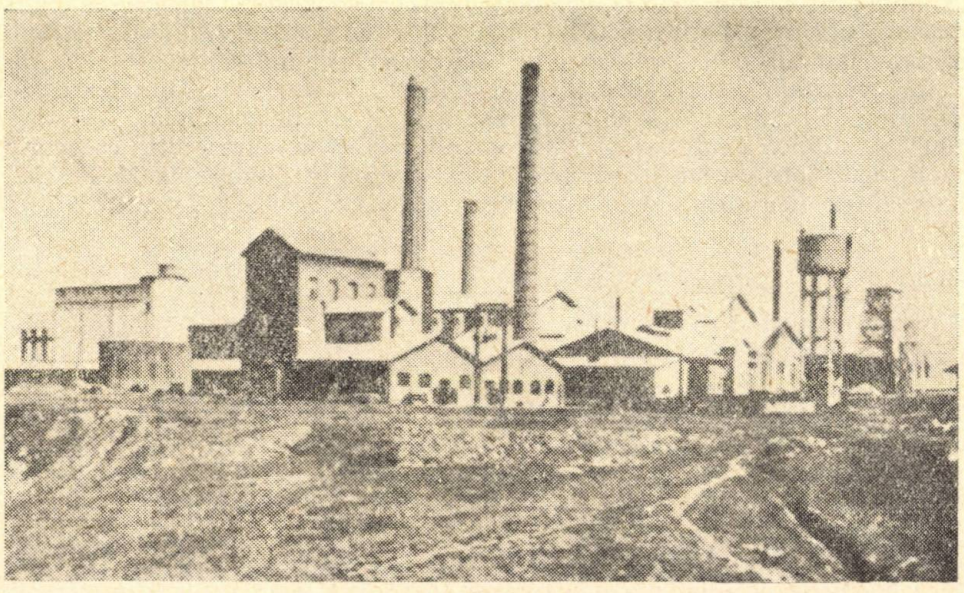

Fabrica de ciment Titan (1910)

Progrese însemnate a înregistrat industria tăbăcăriei și pielăriei mai ales în perioada anilor 1913—1915, cînd cererea de încălțăminte și piele era din ce în ce mai mare, ca urmare a pregătirilor de război. Întreprinderile industriale de acest gen aveau un debușeu sigur, statul. În 1908, fabricile de pielărie s-au cartelat, formînd o „uniune". Cu toate că scopul mărturisit al uniunii era de a reglementa fabricarea pielăriei spre a împiedica supraproducția și concurența, în realitate se urmărea asigurarea unor profituri mari fabricanților.

Deși numărul tăbăcăriilor a rămas același ca în 1899, totuși, ca urmare a înzestrării lor cu noi mașini, fabricile și-au sporit capacitatea de producție. Fabrica „Grigore Alexandrescu", de exemplu, datorită adaosului de clădiri și instalării de noi mașini, a ajuns în preajma primului război mondial cea mai mare întreprindere de încălțăminte, pielărie și echipament militar din țară. În anul 1905 apare cartelul fabricilor de frînghii și sfoară, grupînd întreprinderi din București, Făurei și Iași. Cartelul s-a constituit în vederea vînzării produselor la preț de monopol.

Monopolurile și cartelurile cuprindeau nu numai sfera producției, ci și sfera circulației mărfurilor. În anul 1906 se formase un cartel al comercianților de lemne care a avut ca efect scumpirea lemnelor și cărbunelui. Negustorii care intrau în acest cartel căutau să îndepărteze concurența țăranilor din jurul Capitalei care aduceau lemne cu carele, vînzîndu-le la Obor.

Interior din Fabrica de confecții APACA

Înființarea unui număr mare de fabrici, creșterea producției lor și intensificarea schimbului au determinat o cerere sporită de mijloace financiare și, ca urmare, o dezvoltare a băncilor și a celorlalte instituții de credit. Concentrarea și centralizarea capitalului au făcut ca multe instituții de credit să se transforme în societăți anonime.

După 1900 iau ființă, cu colaborarea capitalului străin, patru mari bănci, constituite pe baza concentrării și centralizării capitalului, prin contopirea unor vechi case de bancă. În anul 1904 se pun bazele Băncii de credit român, prin transformarea casei de bancă Jeschek et Comp. care a aparținut unei bănci vieneze. În 1908, ea achiziționează acțiunile casei de bancă Dickin et Comp., ajungînd în 1913 la un capital de 20 milioane lei deținut în cea mai mare parte de capitalul străin. Banca Marmorosch-Blank et Comp., înființată în 1904, prin transformarea unei vechi case bancare, devine societate pe acțiuni. De la un capital inițial de 8 milioane lei, ajunge în 1913 la 20 milioane lei ; avînd, de asemenea, importante participații de capital străin (capitalul românesc era în proporție de numai 38%). În 1906 a fost creată Banca comercială română cu un capital de 12 milioane lei, subscris de un grup internațional ; iar în 1911 ia ființă, cu sprijinul Băncii Naționale, Banca românească, una din cele mai mari bănci cu capital autohton. Ea avea un capital inițial de 17.500.000 lei, pentru ca în 1912 să ajungă la 26.250.000 lei. Aceste patru bănci fac parte din grupul celor nouă, care concentrau majoritatea mijloacelor financiare ale celor aproape 200 bănci din țară, deținînd 61% din totalul capitalului, 83% din fondurile de rezervă, 81% din totalul activului și 82% din volumul împrumuturilor acordate de toate băncile din România. [1])

Pe lîngă aceste bănci mai iau ființă în 1908 și „Casa rurală", cu un capital de 10 milioane lei, avînd ca scop întărirea burgheziei sătești și o serie de societăți de credit și asigurare mai mici, cum sînt : Societatea „Agricola" (1907), „Banca poporului" (1907), cu un capital de 200.000 lei, „Muntele de pietate", cu un capital de un milion lei (1906), Loteria de stat, cu un capital de trei milioane lei (1906), Societatea de asigurare „Victoria", cu un capital de 5 milioane lei (1907). Băncile, devenind din ce în ce mai interesate în afacerile industriale, încep să participe tot mai intens în industrie. Astfel, Banca Marmorosch-Blank & Comp. a participat la capitalul unui număr important de întreprinderi industriale și comerciale. Împreună cu alte bănci ea a contribuit în 1912 la subscrierea capitalului Societății „Magazinele generale" și autobazele Obor, a Societății „Leonida & Comp. „pentru automobile (1910), la fundarea Societății Chitila București (1899), la Societatea „Danubiana", fabrică și rafinărie de zahăr creată în 1914, la prima fabrică pentru decorticarea orezului S. A. Brăila-București, la fabrica de bere „Luther" S. A. București (cu ocazia transformării ei în societate anonimă în 1911), precum și la Uzinele „Vulcan" București, tot cu ocazia transformării lor în 1918 în societate anonimă [2]. Banca de credit român este de asemenea interesată într-o serie de întreprinderi productive, printre care :

---

1 N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România*, în *Analele Inst. de ist., a partidului*, nr. 1957, p. 96—100.

2 *Banca Marmorosch-Blank & Comp. S. A. 1848—1923*, II, Participațiuni pp. 71—147.

Fabrica de tricotaje București, Societatea pentru industria bumbacului București, Societatea Filaret, Societatea „Asfaltul", fabrica de ciocolată Economu S.A., precum și la magazine generale, antrepozitele Obor și altele.

De la începutul sec. al XX-lea, viața comercială a Capitalei cunoaște o dezvoltare neîntreruptă, care este în raport direct cu dezvoltarea economică a celui mai mare centru urban din țară. După 1903, ca urmare a desființării accizelor, fiind înlăturate barierele vamale, comerțul bucureștean a început să aibă o înflorire din ce în ce mai accentuată. Piețele locale au un număr tot mai mare de mărfuri provenite și din import. Afluența de mărfuri de mare consum se explică atît prin creșterea populației orașului cît și prin numărul din ce în ce mai mare al populației flotante.

Paralel cu dezvoltarea comerțului local, se înregistrează și o dezvoltare a comerțului în general, determinat de dezvoltarea industriei bucureștene. În primul deceniu al sec. al XX-lea se aflau în București peste 30 de case comerciale mai importante care încheiau tranzacții atît pentru firmele industriale din București, cît și pentru cele din țară. Printre acestea, amintim Casa franco-română, din str. Lipscani nr. 8, Casa Zweifeld din Calea Moșilor nr. 31, Casa Wyss Iulia, din str. Teilor nr. 9, Casa Paul Shule din str. Doamnei și altele. Volumul afacerilor lor comerciale fiind în continuă creștere, cele mai multe se transformă în societăți pe acțiuni.

Mișcarea muncitorească Refacerea P.S.D.R.

Dezvoltarea capitalismului a dus și la o creștere rapidă a numărului muncitorilor. În statistica profesiunilor din România, cuprinsă în recensămîntul din 1913, se stabilește că în județul Ilfov erau concentrați 20.284 lucrători angajați în industria mare. Avînd în vedere și angajații din mica industrie, numărul muncitorilor din București depășea cifra de 30.000.

O dată cu primele elemente ale capitalismului monopolist, condițiile de viață ale muncitorilor din București s-au agravat. După criza din 1899—1903, prețurile alimentelor la București au crescut necontenit [1]. În 1907, într-un manifest al tipografilor din București, se arăta că pre-

1 *Anuarul statistic al orașului București 1914*, p. 110—111.

Alimente	1900	1907	1914
	lei/kg	lei/kg	lei kg
Pîine	0,23	0,28	0,30
Carne de vacă	0,65	0,91	1,20
Carne de porc	0,75	0,10	1,30
Făină	0,25	0,25	0,31
Mălai	0,15	0,16	0,21
Fasole	0,24	0,35	0,40
Cartofi	0,11	0,14	0,19
Ceapă	0,18	0,18	0,40
Lapte	0,38	0,40	0,45

țurile în ultimul timp aproape s-au îndoit [1], iar în 1912, Congresul P.S.D.R., evidențiind consecințele grele ale urcării prețurilor, a hotărît să lanseze un manifest contra scumpirii traiului. *„Salariile ne sînt neîndestulătoare față de scumpirea traiului"*, scria în septembrie 1912 ziarul „Fier și metal" [2].

Dr. S. Irimescu nota în legătură cu condițiile de lucru și salarizare a muncitorilor ce erau sub îngrijirea sa că : *„într-o fabrică de țesătorie din București care ne furnizează cu o regularitate matematică numeroase cliente pentru spitalul de la Filaret, retribuția lucrătoarelor pentru 12 ore de lucru variază între 65 centime și 1 leu pe zi. Din salariul acesta infim lucrătoarele pot abia să cheltuiască pentru alimentație 30 centime zilnic"* [3]. O astfel de salarizare nu putea asigura deci muncitorului bucureștean nici pe departe un nivel omenesc de trai.

În această perioadă nu se poate vorbi de o legislație în legătură cu durata zilei de muncă de opt ore, care era doar un deziderat.

Ancheta efectuată în diferite întreprinderi industriale de către Direcția Sanitară, ale cărei rezultate au fost publicate în 1909, menționa că în nici o întreprindere inspectată nu există o zi de lucru mai scurtă de 12 ore, în schimb, în majoritatea întreprinderilor industriale se lucrează 12 pînă la 16 ore zilnic.

Condițiile de viață ale muncitorilor erau agravate însă și de șomaj. În București în 1915, 75% din lucrătorii tîmplari erau șomeri, personalul fabricilor fiind redus de la 1.002 lucrători, la 248 [4].

O anchetă, privind 11 profesiuni, asupra lipsei de lucru în București, arăta, că din 12.380 de muncitori în 1913 rămăsese în 1914 și 1915 doar 4.892 lucrători [5]. În acest din urmă an, în București, din totalul de 3.599 muncitori, în industria metalurgică lucrau numai 1.147, ceea ce înseamnă că erau mai mult de 65% șomeri.

Condițiile de viață ale muncitorimii bucureștene erau agravate și de lipsa de locuințe. O anchetă din 1904 stabilea că din cele 35.000 clădiri ale orașului, 10.500 au fost declarate insalubre [6].

Cu toate că în 1909 s-a votat legea pentru construcții ieftine, care prevedea ca aceste locuințe să fie vîndute muncitorilor, meseriașilor și micilor funcționari care trăiau numai din salariu, totuși ei n-au beneficiat decît în număr foarte mic.

Statistica din 1912, dezvăluind un adevăr deja cunoscut, stabilea că în București 29.732 persoane locuiau cîte 3—5 într-o cameră, 13.413 persoane locuiau cîte 6—10 într-o cameră și 1.357 locuiau mai mult de 10 persoane într-o singură cameră.

Munca istovitoare, condițiile mizerabile de hrană și de locuit ca și lipsa de îngrijire medicală au determinat o mare răspîndire a boli-

---

1 *Documente din mișcarea muncitorească, 1872—1916, București,* Ed. C.G.M., 1947, p. 381.

2 *Ibidem,* p. 530.

3 *Viața românească,* din 8 august 1910, p. 194.

4 *Lupta,* din 8 februarie 1915.

5 *Ibidem,* din 11 martie 1915.

6 *Adevărul de dimineață,* din 4 martie 1904.

lor sociale în rîndurile muncitorilor din București ; în special tuberculoza făcea adevărate ravagii la periferia orașului. Cartierul care a cunoscut cel mai ridicat procent de boli și mortalitate infantilă era Dealul Spirii, unde locuiau muncitorii de la Arsenalul Armatei și de la alte întreprinderi [1].

În legătură cu harta deceselor de tuberculoză pe anii 1902—1912, dr. N. Arbore arăta că nici una din cele 100 de străzi cu mare mortalitate în tuberculoză nu se găsește în centrul Capitalei.

Avîntul pe care îl ia mișcarea muncitorească după 1905 a determinat un oarecare interes din partea autorităților pentru igiena industrială. S-a hotărît înființarea unui serviciu medical însărcinat cu inspecția fabricilor. Orașul București a fost împărțit în trei zone, repartizîndu-se fiecăruia cîte un medic și un sanitar. Pînă în 1910, aceștia au vizitat peste 1.600 ateliere și fabrici. Însă, în activitatea acestui serviciu s-a pus accent mai mult pe întocmirea unor fișe informative și mai puțin pe o activitate practică în vederea îmbunătățirii situației existente. Intensificarea exploatării capitaliste, condițiile grele de muncă și de viață, rezultatele din această situație, au dus la accelerarea luptei clasei muncitoare din București.

După dizolvarea P.S.D.M.R., în condițiile agravării stării materiale, a creșterii șomajului ca efect al crizei din 1899—1903, elementele cele mai înaintate ale muncitorimii din Capitală au continuat lupta împotriva intensificării exploatării. Totodată, muncitorii au mutat sediul partidului, devenit acum sediul societății „Munca", în hotelul Fieschi din str. Șelari și apoi în str. Vămii nr. 6.

Burghezia își intensifică atacurile împotriva mișcării muncitorești, căutînd să-i limiteze acțiunile. În acest scop, guvernul burghezo-moșieresc dizolvă asociațiile profesionale ale muncitorilor și, prin legea Missir (1902), înființează corporațiile, organizații create în interesul patronilor, în care muncitorii erau obligați să intre la un loc cu exploatatorii lor. O parte din muncitori, nesesizînd de la început scopul ascuns al corporațiilor, au devenit membrii acestora. Elementele revoluționare au depus mari eforturi pentru a lămuri adevăratul scop urmărit de burghezie. Trista experiență căpătată în anii următori, pentru a cuceri conducerea corporațiilor, i-a făcut să înțeleagă necesitatea creării organizațiilor proprii de clasă, care să le apere interesele. Socialiștii din București, prin societatea „Munca" condusă de I. C. Frimu, în rîndurile căreia se grupau muncitorii de diferite profesiuni și mai ales lucrătorii de la C.F.R., luptau pentru propagarea ideilor socialiste și pentru reorganizarea mișcării muncitorești.

În 1902 a apărut în București seria I a gazetei „România muncitoare", editată de elemente muncitorești înaintate, încadrate în cercul cu același nume. Atît cercul „României muncitoare" cît și gazeta, cu toată apariția sa efemeră, au avut un rol important în mișcarea muncitorească bucureșteană, ca și în întreaga țară. Prin activitatea cercului și prin articolele apărute în gazetă, muncitorii urmăreau crearea de sin-

1 *România muncitoare*, din 26 martie 1906.

Clădirea în care se afla sala Eforia (azi Sfatul popular al raionului V. I. Lenin)

dicate proprii, în opoziție cu corporațiile înființate prin legea Missir. După apariția primelor 23 numere, gazeta a fost interzisă, pentru ca la 1 Mai 1904 să mai apară un singur număr. Din anul 1905 este editată seria a II-a a gazetei „România muncitoare".

Alături de activitatea desfășurată pe linie organizatorică, muncitorimea trece la o acțiune directă îndreptată împotriva claselor exploatatoare pentru revendicări economice și uneori chiar politice. Greva muncitorilor de la tramvaie, a tipografilor din diferite întreprinderi bucureștene și chiar a celor de la Imprimeriile Statului, dovedeau că mișcarea muncitorească nu și-a încetat activitatea.

Anii 1905—1907 constituie o etapă importantă în dezvoltarea mișcării muncitorești din țara noastră, în care lupta pentru revendicări social-economice a luat un avînt necunoscut pînă atunci. În această perioadă au loc puternice acțiuni de solidarizare cu lupta proletariatului rus, desfășurate în timpul primei revoluții burghezo-democratice. Între aceste acțiuni, menționăm întrunirea de la 24 ianuarie 1905, organizată în sala Eforia de cercul „României muncitoare".

Luînd cuvîntul în cadrul acestei întruniri, I. C. Frimu a vorbit despre necesitatea schimbării orînduirii sociale în Rusia și despre situația socială din România. *„Și la noi muncitorii sînt exploatați, și la noi proletariatul crește mereu, datoria noastră* — afirma I. C. Frimu — *este de a organiza pe muncitori"* [1].

1 *Dimineața*, din 25 ianuarie 1905.

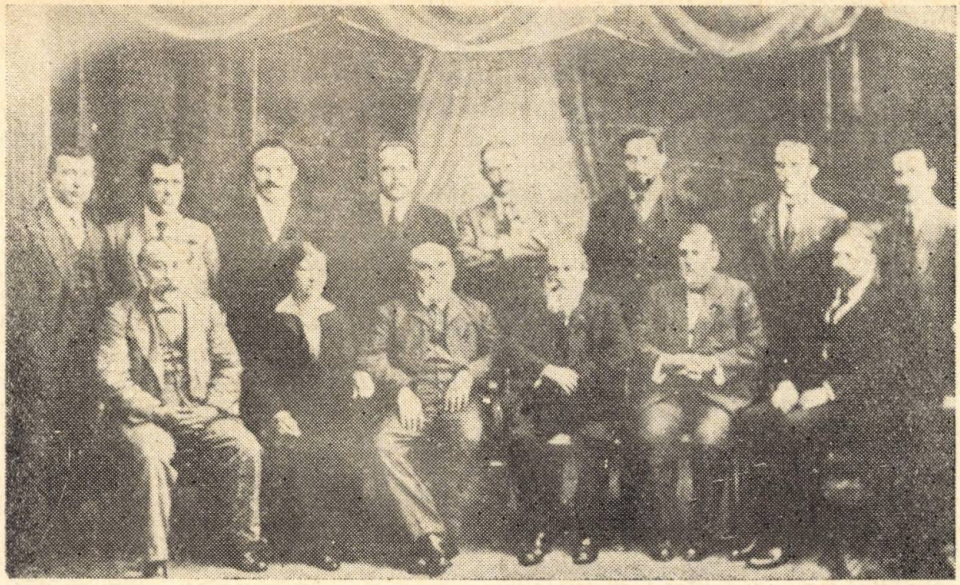

Un grup de participanți la cea de-a doua Conferință socialistă interbalcanică, ținută la București în august 1915

Trăind și muncind în condiții grele, muncitorimea bucureșteană s-a convins că situația sa nu poate fi ușurată prin corporații, ci numai cu ajutorul unor organizații proprii de clasă. Primii care sparg mitul corporațiilor, create prin legea Missir în 1902, sînt muncitorii din București, conduși de I. C. Frimu, Alecu Constantinescu, M. G. Bujor, D. Marinescu și alții, care au inițiat o largă activitate agitatorică și organizatorică în vederea demascării corporațiilor și a înființării de sindicate, bazate pe principiul luptei de clasă și al internaționalismului proletar. Muncitorii tîmplari ceruseră încă din 1904 dizolvarea comitetului corporației. Nesatisfăcîndu-li-se cererea, au convocat o adunare în sala Băilor Eforiei prezidată de Voicu Andreescu, în cadrul căreia a fost arătată situația din corporație și s-a propus organizarea de sindicate. Sindicatul muncitorilor tîmplari, primul în București, lua astfel ființă la 22 februarie 1905. Ședința de constituire s-a ținut în sala cercului „România muncitoare", iar 5 zile mai tîrziu, la 27 februarie 1905, în sala Reinntzinger, se hotăra înființarea sindicatului strungarilor în fier. În comitetul de organizare au fost aleși N. Costescu, Gh. Stănciulescu și alții. La 13 martie, în cadrul unei adunări generale la care au participat muncitorii strungari în fier de la fabrica „Lemaître" și altele, s-a hotărît într-o atmosferă de entuziasm general, înființarea sindicatului strungarilor, redactarea statutului și alegerea comitetului, în care intrau muncitori din principalele fabrici metalurgice din București [1].

Cîteva zile mai tîrziu, la 20 martie 1905, a avut loc adunarea meseriașilor din încălțăminte, în cadrul căreia, lucrătorii P. Valerian, V.

1 *România muncitoare*, din 20 martie 1905.

Anagnoste şi alţii au demascat pe patroni pentru delapidarea fondurilor corporaţiei şi scăderea salariilor. La sfîrşitul adunării, muncitorii au hotărît înfiinţarea sindicatului lucrătorilor din încălţăminte [1].

În tot cursul verii şi în toamna anului 1905 a continuat organizarea lucrătorilor, înfiinţîndu-se sindicatele ceferiştilor, şlefuitorilor de marmură, plăpumarilor, tapiţerilor, curelarilor, dulgherilor etc. Pînă la sfîrşitul anului, din totalul de 17 sindicate organizate pe ţară, 10 erau în Bucureşti.

Lupta pentru organizarea sindicatelor a continuat cu aceeaşi intensitate şi în anul 1906, creîndu-se sindicate atît în rîndurile proletariatului industrial, şi ale micilor funcţionari comerciali cît şi ale micilor funcţionari ai statului. Menţionăm şi faptul că alături de bărbaţi a intrat în sindicate şi un însemnat număr de femei. Astfel s-au organizat sindicatele lucrătorilor croitori şi croitorese, al muncitorilor de la fabrica de chibrituri, sindicatul R.M.S., al lucrătorilor şi lucrătoarelor de la călcătoria şi curăţătoria chimică şi altele. La sfîrşitul anului 1906, numărul lucrătorilor din Bucureşti organizaţi în sindicate se ridicase la peste 3.000.

Prima grevă generală organizată şi sprijinită de sindicat a fost aceea a lucrătorilor cizmari din atelierele şi fabricile bucureştene, declarată în aprilie 1906. Ea a durat 12 zile şi a cuprins un număr de 6.000 de muncitori. Greva a avut un comitet de acţiune care a organizat ajutorarea materială a greviştilor şi unele acţiuni împotriva patronilor. Solidaritatea muncitorilor din Bucureşti şi din ţară a dus la victoria greviştilor.

O altă mare acţiune grevistă din acelaşi an, a fost aceea a lucrătorilor tîmplari din Bucureşti, care, strîns uniţi în jurul sindicatului, au împiedicat spargerea grevei de către patroni, sprijiniţi de poliţie. După şase săptămîni de luptă, muncitorii au reuşit să impună patronilor un regulament care prevedea o serie de avantaje pentru lucrători. Urmînd pilda muncitorilor tîmplari, au intrat în grevă şi lucrătorii tipografi din Bucureşti.

Între marile lupte muncitoreşti care au avut loc în cursul anului 1906, un răsunet însemnat l-au avut grevele din întreprinderile statului din Bucureşti, însoţite de mari demonstraţii de stradă. Între acestea a fost greva de o lună de zile a factorilor poştali şi greva lucrătoarelor de la Regie şi a muncitorilor de la fabrica de chibrituri, care în ciuda măsurilor arbitrare ale administraţiei şi a intervenţiei brutale a poliţiei, s-au soldat cu un succes parţial pentru muncitori.

Muncitorimea organizată în sindicate, folosind greva ca armă de luptă împotriva exploatării capitaliste, a făcut un pas important în consolidarea organizaţiilor sindicale. Crearea sindicatelor în anul 1905, bazate pe principiul luptei de clasă, reprezintă o cucerire de seamă a clasei muncitoare, o etapă superioară pe drumul parcurs de la organizaţiile profesionale, simple societăţi de ajutor reciproc, la organizaţii de clasă şi de luptă ale proletariatului.

---

1 *Ibidem*, din 27 martie 1905.

I.C. Frimu (1871—1919)

Alecu Constantinescu (1887—1949).

Crearea a numeroase sindicate atît în București cît și în restul țării a făcut să se simtă tot mai mult nevoia unui organ central, care să conducă lupta generală a proletariatului. În zilele de 13, 14 și 15 august 1906, în sala cercului „România muncitoare" din București a avut loc prima conferință a sindicatelor și cercurilor muncitorești din România. Conferința a ales organul de conducere a sindicatelor. În Comisia generală a sindicatelor au fost aleși 5 membri și 3 supleanți — Alecu Constantinescu secretar, Vasile Anagnoste, I. C. Frimu, Ion Crețu și Dan Ionescu. Redactor responsabil al ziarului „România muncitoare" a fost ales M. Gh. Bujor. Conferința organizațiilor sindicale și a cercurilor socialiste din 1906 a realizat centralizarea organizatorică a mișcării sindicale și a adoptat Statutul sindicatelor din România.

În anul următor, 1907, izbucnesc răscoalele țărănești. Din februarie pînă la mijlocul lunii martie, răscoala a cuprins întreaga țară, provocînd frămîntări în rîndul muncitorilor și panică în cercurile guvernante.

Ministerul de interne și autoritățile locale, temîndu-se de acțiuni comune între muncitori și țărani, au procedat la numeroase arestări printre muncitorii de la Atelierele C.F.R., care se pregăteau să intre în grevă. De teamă ca agitația lucrătorilor ceferiști să nu ia proporțiile unei greve generale și să paralizeze mișcarea trupelor de represiune, guvernanții au dispus concentrarea a 160 lucrători rezerviști de la Atelierele C.F.R. și au arestat pe cei mai activi [1].

1) *România muncitoare*, 25 martie 1907.

La 24 martie 1907 a avut loc în Sala Eforia o întrunire de solidarizare în care peste 500 de muncitori bucureşteni şi-au manifestat simpatia faţă de ţărănimea răsculată, protestînd împotriva actelor sîngeroase de represiune şi cerînd rezolvarea urgentă a principalelor deziderate ale ţăranilor.

„România muncitoare" a publicat un important document intitulat „Către concentraţi şi rezervişti", în care autorul lui, M. Gh. Bujor, îndemna pe ostaşi să fraternizeze cu ţărănimea.

De teama apropierii de Capitală a coloanelor de răsculaţi, cu paza oraşului au fost însărcinaţi doi generali : gl. Crăiniceanu, cu paza exterioară, şi gl. Gheorghiu, la dispoziţia căruia se aflau 15.000 de soldaţi, supraveghea menţinerea „ordinei în interior". Agenţii secreţi şi poliţia patrulau pe străzile Capitalei, supraveghind mai ales cartierele muncitoreşti şi efectuînd numeroase percheziţii printre muncitori.

Represiunile s-au accentuat atît în Capitală cît şi în restul ţării după 13 martie, cînd guvernul conservator a fost înlocuit cu un cabinet liberal. La 25 martie, împotriva coloanelor de răsculaţi din judeţele Vlaşca şi Teleorman, care se îndreptau spre Bucureşti, au fost trimise numeroase trupe de infanterie, artilerie şi cavalerie, care străbăteau judeţul în trei direcţii. La sfîrşitul ciocnirilor din acea zi au căzut peste 200 morţi din rîndurile ţăranilor.

După înăbuşirea răscoalelor ţărăneşti în timpul cărora au fost ucişi peste 11.000 ţărani, mii de oameni au fost deferiţi tribunalelor din Bucureşti. Măsurile represive ale ale guvernanţilor au trezit revolta atît în rîndul muncitorilor din Bucureşti cît şi al opiniei publice progresiste din ţară şi de peste hotare.

ROMÂNIA MUNCITOARE

LUPTA

ZILNICA

Organul Partidului social-democrat şi al Uniunei sindicale

Cetăţeni ai Capitalei!

Ziarul *Lupta zilnică* din 31 mai 1915

Convinsă de adevăratele cauze ale răscoalelor țărănești, muncitorimea bucureșteană vota în primele zile ale lunii august 1907 o moțiune prin care se cerea exproprierea moșiilor de la 500 ha în sus, în folosul țărănimii fără pămînt sau cu pămînt puțin.

Atît în timpul răscoalelor țărănești, cît și în perioada anchetelor, guvernele burghezo-moșierești au acuzat mișcarea socialistă de instigații pentru a justifica măsurile antimuncitorești și antisocialiste pe care le pregăteau.

S-au făcut numeroase arestări și s-a aplicat legea expulzărilor.

UNIUNEA SOCIALISTĂ

STATUT

Scopul și organizarea

Statutul Uniunii Socialiste din România, înființată în anul 1908

Pentru a avea o bază legală, guvernanții liberali au înscenat un atentat împotriva lui Ionel Brătianu, au decretat apoi stare excepțională și au pregătit proiectul de lege contra sindicatelor, asociațiilor profesionale ale funcționarilor statului, județelor, comunelor și stabilimentelor publice, cunoscută în istoria mișcării muncitorești sub denumirea de „Legea Orleanu" sau legea „scelerată". Ea a fost votată la 17 decembrie 1909 de Adunarea deputaților și în ziua următoare de Senat.

În semn de protest, la 19 decembrie s-a organizat o mare adunare în sala „Dacia", la care a participat un număr impresionant de muncitori bucureșteni. Convocată pentru ora 8,30 seara, muncitorimea a început să se adune încă de la ora 7. Sala devenind neîncăpătoare, s-au ținut două întruniri, una în sală și alta afară, în ciuda măsurilor luate de poliție și jandarmerie. În mijlocul unei mari însuflețiri și a unor nesfîrșite aclamații, se ia hotărîrea reînființării Partidului clasei muncitoare — Partidul social-democrat din România.

Votarea programului noului partid, creat la începutul anului 1910, a fost unul din punctele centrale ale Congresului. Programul conținea revendicări general-democratice, ca : vot universal, legislație muncitorească, drept de asociere și de grevă, drepturi egale pentru femei, ziua de muncă de 8 ore, contract colectiv de muncă, salarii egale pentru femei și bărbați etc.

Principiile de organizare erau cele teritoriale, iar tactica era aceea a luptei parlamentare, cu toate că prin sistemul electoral cenzitar, posibilitatea alegerii deputaților socialiștilor era mult îngrădită.

Congresul din 1910 a adoptat și statutul partidului.

Cu toate lipsurile manifestate în acest program, refacerea Partidului social-democrat din România a fost un succes, un pas înainte în lupta muncitorilor, care simțeau lipsa unui partid propriu.

În octombrie 1912 a izbucnit primul război balcanic, război de eliberare a popoarelor din sudul Dunării de sub jugul Imperiului otoman.

Poporul român, care a suferit secole de-a rîndul de pe urma dominației turcești, și-a manifestat simpatia față de lupta de eliberare națională a popoarelor din Serbia, Bulgaria și Grecia.

Față de politica războinică a guvernului conservator, muncitorimea bucureșteană a organizat întruniri și manifestații. La 14 octombrie 1912 are loc un mare miting în sala circului Sidoli, iar la 18 noiembrie același an, peste 10.000 de muncitori și alte categorii sociale s-au întrunit pentru a cere guvernului să nu intervină în conflictul balcanic, manifestînd pe străzile Capitalei, cîntînd Internaționala și strigînd „Jos războiul". Cea mai hotărîtă poziție a fost adoptată prin manifestul „Război, războiului", elaborat de un grup de muncitori în frunte cu Ștefan Gheorghiu. Manifestul chema muncitorimea să se opună pregătirilor de război ale României și demasca orînduirea capitalistă, generatoare de războaie. În fața pericolului tot mai evident de război, muncitorii din București au protestat cu energie în mitingurile organizate la 2, 12 și 20 iunie 1913 și prin greva de protest declarată la 21 iunie 1913, la care au participat muncitorii de la mai multe întreprinderi bucureștene. Cu toate acestea, guvernul român declară război Bulgariei. La sfîrșitul lunii iulie, cel de-al doilea război balcanic se sfîrșește, iar la 13 august 1913 se semnează pacea de la București.

Viața politică

La începutul sec. al XX-lea, viața politică bucureșteană a fost caracterizată prin menținerea caracterului bipartinic al guvernării. Clasele dominante au reușit să păstreze mai departe frînele conducerii în mîinile lor, mai ales după ce în 1899 a fost desființat P.S.D.M.R.-ul ; ele au rezistat și puternicii zguduiri pricinuită de marea răscoală din 1907. Cele două mari partide ale regimului burghezo-moșieresc — conservator și liberal — care stăpîneau viața publică în condițiile electorale existente, au continuat să dea din rîndurile lor pe membrii guvernelor. Deosebirile de compoziție socială dintre cele două partide ale claselor dominante s-au mai atenuat, și într-unul și într-altul întîlnindu-se atît elemente burgheze cît și elemente moșierești. Înăuntrul lor, mai ales în interiorul partidului conservator, noile condiții sociale au generat fracțiuni, care tindeau să le rupă unitatea. În partidul conservator se găseau pe de o parte conservatorii puri, iar pe de alta junimiștii și takiștii, ultimii, partizani ai lui Take Ionescu. Acesta din urmă a constituit, de altfel, în 1907, un partid de sine stătător numit conservator-democrat. La liberali, de asemenea, așa-numita Ocultă, avînd în frunte pe Eugeniu Carada și cadrele tinere, a impus în această perioadă la șefia partidului pe Ionel Brătianu, înlăturîndu-l în toamna anului 1908 pe D. A. Sturdza ; tot dintre liberali, ca o însemnată fracțiune, a continuat să se manifeste, mai ales la începutul sec. al XX-lea, cea drapelistă, avînd în frunte pe P. S. Aurelian și pe Emil Costinescu.

Conducerea politică a țării a fost deținută rînd pe rînd de unul sau de altul dintre cele două partide de guvernămînt ale regimului, partidul național-democrat organizat de N. Iorga neputînd aspira la guvernare. După guvernul conservatorilor puri din 1899—1901, a urmat un guvern liberal prezidat de D. A. Sturdza, care a redat apoi puterea

conservatorilor conduşi de Gh. Gr. Cantacuzino. Evenimentele din 1907 au determinat revenirea la conducere a liberalilor, care au reuşit să se menţină pînă în 1911, cînd din nou guvernul a încăput pe mîna conservatorilor, de data aceasta a fracţiunii condusă de P. P. Carp, căruia apoi i-a urmat Titu Maiorescu. În preajma primului război mondial, liberalii au preluat iarăşi guvernarea ţării, o dată cu formarea guvernului Ionel Brătianu.

Viaţa politică bucureşteană a fost bogată în evenimente în perioada 1900—1914. Puterea claselor dominante se vedea ameninţată prin intensificarea frămîntărilor claselor exploatate, proletariatul şi ţărănimea. De aceea, nu este surprinzător faptul că guvernanţii au încercat prin legile Missir, Orleanu şi Nenițescu să împiedice procesul de organizare a luptei clasei muncitoare. Totodată, ei s-au străduit, după 1907, să atenueze printr-o legislaţie agrară contradicţiile din ce în ce mai ascuţite din lumea satelor. Bucureştenii participau la frămîntările politice. Manifestaţia anticosmopolită din 1906, „jubileul" regelui Carol I, întîmpinat cu ostilitate de mase, răscoala din 1907 şi mai ales procesul de reorganizare politică a proletariatului, încheiat prin formarea în 1910 a P.S.D.R.-ului sînt evenimente interne din această perioadă petrecute în Bucureşti sau care au avut un efect puternic în Capitală. Dintre evenimentele externe, au avut un deosebit răsunet în viaţa politică bucureşteană revoluţia burghezo-democratică din Rusia (1905—1907) şi războaiele balcanice. În ansamblu, viaţa politică a Capitalei era deosebit de vie şi devenea din ce în ce mai evident că erau în ascensiune noi forţe politice şi dintre acestea, unele nu mai oglindeau, interesele claselor stăpînitoare, ci cele ale maselor exploatate.

Bucureştii în timpul primului război mondial

În vara anului 1914 a izbucnit primul război mondial între cele două mari grupări de state imperialiste, Antanta şi Puterile Centrale. Trusturile şi monopolurile capitaliste aflate în spatele guvernelor au împins popoarele lumii în această conflagraţie în scopul satisfacerii intereselor lor.

Perioada cunoscută sub numele de „neutralitatea României" (iulie 1914 — august 1916) a fost folosită de guvernanţii români în scopul tratativelor purtate cu cele două tabere războinice. România, situată între două mari puteri imperialiste — Imperiul ţarist şi monarhia austro-ungară — constituia, prin poziţia ei strategică şi prin resursele economice, un teren de dispută între diplomaţiile principalelor grupări de state în vederea atragerii ei într-o tabără sau alta. Pe de altă parte, ţara noastră se găsea în faţa desăvîrşirii unităţii naţionale, năzuinţă fierbinte a maselor populare. Clasele conducătoare au folosit însă această dorinţă a maselor populare pentru realizarea propriilor lor scopuri, în special a intereselor economice şi pentru îndepărtarea maselor muncitoare de la acţiunile revoluţionare.

Muncitorimea bucureşteană s-a situat şi de această dată în fruntea acţiunilor antirăzboinice. În Bucureşti s-a înregistrat un număr mare de mitinguri şi manifestaţii antirăzboinice. Printre acestea, importantă este aceea convocată de Partidul social-democrat din România în ziua

de 13 iunie 1915 în grădina Cişmigiu. Guvernul, care era în tratative cu puterile beligerante, a ordonat interzicerea manifestaţiei, ocupînd Cişmigiul cu trupe. Cu toate acestea, coloane întregi de manifestanţi s-au îndreptat către locul de adunare, scandînd : „Jos războiul !". În dreptul Cişmigiului, manifestanţii au fost atacaţi de jandarmi şi armată. În ciocnirea care a avut loc au fost mai mulţi răniţi, iar 36 de manifestanţi au fost arestaţi. Neputîndu-se întruni în Cişmigiu, manifestanţii s-au îndreptat spre pieţele şi străzile cele mai importante ale Capitalei (pe actualul bd. Gheorghe Gheorghiu-Dej, Calea Victoriei, b-dul N. Bălcescu ş.a.). La aceste impresionante demonstraţii au participat mii de oameni, ceea ce constituie o nouă dovadă că populaţia Capitalei era împotriva războiului şi nu se lăsa intimidată de acţiunile represive ale guvernului. În timpul acestei manifestaţii au fost arestaţi unii conducători ai partidului şi sindicatelor, între care : Al. Constantinescu şi D. Marinescu. După exemplul muncitorilor din Bucureşti, în întreaga ţară au avut loc manifestaţii de protest, în care muncitorii, solidarizîndu-se cu acţiunile revoluţionare din Capitală, au cerut punerea în libertate a celor arestaţi. În urma acestor presiuni, autorităţile bucureştene au fost silite să-i elibereze pe cei arestaţi după o săptămînă.

Luptele greviste şi manifestaţiile contra războiului au cunoscut o amploare crescîndă. Din ce în ce mai des se auzeau lozinci cu caracter revoluţionar. Elementele avansate cereau conducerii partidului social-democrat să se situeze pe poziţii revoluţionare şi să părăsească linia reformistă. Vasilescu Vasia scria în „Lupta zilnică" din 17 martie 1916 că *„trebuie luptat pentru desfiinţarea regimului de proprietate şi nu pentru îmblînzirea efectelor lui"*.

Deşi ziua de 1 Mai 1916 a fost într-o luni şi clasele conducătoare au depus toate eforturile pentru a împiedica manifestaţia muncitorilor, totuşi peste 30.000 muncitori din Capitală s-au adunat pentru a sărbători ziua muncii. Manifestaţia a fost urmată de mitinguri în care muncitorii erau chemaţi la luptă pentru îmbunătăţirea condiţiilor de trai şi împotriva războiului. În „Lupta zilnică" se sublinia că sărbătorirea zilei de 1 Mai într-o zi de lucru este o dovadă elocventă a creşterii combativităţii clasei muncitoare, o victorie asupra mentalităţii mic-burgheze oportuniste din cadrul mişcării muncitoreşti.

România a declarat război puterilor centrale la 15 august 1916. Cu toată înzestrarea slabă a trupelor române cu armament şi mijloace de luptă, care le punea într-o vădită inferioritate faţă de cele germane şi austro-ungare, cercurile conducătoare au aruncat armata română în foc, în condiţii militare cu totul neprielnice. După o perioadă scurtă de ofensivă, armata română a fost nevoită să înceapă retragerea.

Către sfîrşitul lunii septembrie şi începutul lunii octombrie, burghezia din Capitală a intrat în derută generală. La vestea că bătălia de la Turtucaia a fost pierdută, o parte a populaţiei a început să părăsească oraşul îndreptîndu-se spre Moldova.

În acele zile pe străzile Capitalei se petreceau scene impresionante. Convoaie întregi de căruţe, alături de coloane nesfîrşite de oameni pe jos, se îndreptau spre barierele oraşului. Cei mai mulţi dintre refugiaţi nu ştiau încotro mergeau şi mai ales nu bănuiau ce-i aştepta la capătul acestui drum necunoscut. Pînă la sfîrşitul lunii noiembrie, guver-

nul şi toate ministerele au părăsit Capitala. Majoritatea muncitorilor, funcţionarilor mărunţi, meseriaşilor, micilor proprietari au rămas însă în oraş.

Primar al Capitalei este numit de guvern Emil Petrescu, iar prefect al Poliţiei generalul Mustaţă. Omul politic cu cel mai mare prestigiu în Bucureşti era Al. Marghiloman, unul din principalii lideri ai partidului conservator, germanofil notoriu. Armatele ocupante au intrat în Bucureşti la 6 decembrie 1916. Comandantul trupelor germane, generalul Mackensen, ordonă trecerea în revistă a trupelor, ceea ce de fapt era parada de forţă pentru intimidarea populaţiei. Această demonstraţie a avut loc pe Calea Victoriei. Alături de contingentele armatei germane şi austro-ungare, care formau trupele de ocupaţie ale Capitalei, mai existau, simbolic, cîte o companie din armatele bulgare şi turce. Cartierul general al trupelor de ocupaţie a fost fixat la Şcoala de artilerie şi geniu. Administraţia Bucureştilor a fost încredinţată comandantului grupului de armată Mackensen, adică autorităţilor militare germane. Introducînd un regim de teroare sprijinit pe forţa armelor, pe violenţă şi abuzuri, autorităţile de ocupaţie germane au adus populaţia într-o grea situaţie. Oraşul îşi schimbă simţitor înfăţişarea. În Capitală se vedeau la prăvălii şi magazine numeroase firme germane. Poliţia a fost dublată cu soldaţi germani.

Bolile molipsitoare au făcut ravagii în rîndurile populaţiei nevoiaşe, debilitată organic. În anii 1917 şi 1918 s-a înregistrat în Capitală un număr foarte mare de decese, în timp ce natalitatea era în scădere [1].

Autorităţile civile şi militare rămase în Bucureşti împiedicau pregătirea şi desfăşurarea oricăror acţiuni de rezistenţă ale populaţiei bucureştene împotriva ocupanţilor. Încă înainte de plecarea guvernului Brătianu la Iaşi, generalul Mustaţă ameninţa cu pedeapsa capitală pe cei ce se vor deda la acte ostile faţă de trupele puterilor centrale. La 5 decembrie 1916, cu o zi înainte de intrarea trupelor de ocupaţie în Bucureşti, pe străzi apăruseră ordonanţe semnate de el, în care se fixau normele de conduită faţă de armatele ocupante.

Şef al autorităţilor române din Bucureşti şi din teritoriul ocupat a fost numit, încă de la părăsirea Capitalei, Lupu Costache, din gruparea politică conservatoare condusă de Petre Carp. Reprezentant al regelui în Bucureşti a fost lăsat Tzigara Samurcaş, iar pentru administrarea domeniilor coroanei, colonelul Brociner.

Tot în vederea menţinerii ordinii şi liniştii, Ionel Brătianu a încredinţat lui Al. Marghiloman misiunea oficială de a asigura plata poliţiştilor din Bucureşti, dîndu-i în acest scop şi fondurile necesare. P. Carp, T. Maiorescu, C. Stere şi alţi adepţi ai politicii filogermane au rămas în Bucureşti pentru a intra în legătură cu autorităţile de ocu-

---

1 Conform statisticilor oficiale într-o singură zi luată la întîmplare, în Capitală erau înregistraţi următorii bolnavi: (menţionăm că această zi este 15 ianuarie 1918)

— Scarlatină	30 bărbaţi şi	60 femei
— Difterie	27 bărbaţi şi	17 femei
— Tifos	85 bărbaţi şi	173 femei
— Tifos exantematic	77 bărbaţi şi	69 femei
— Febră recurentă	2 bărbaţi	

paţie, în vederea asigurării unei rezerve în cazul cînd victoria ar fi fost de partea puterilor centrale.

Timp de nouă luni, de la 14 aprilie 1917 pînă la 31 decembrie 1917, s-au aplicat populaţiei bucureştene aproximativ 8.000 de amenzi în valoare de 306.000 lei pentru diverse motive.

Prin legăturile directe de afaceri cu trupele de ocupaţie, clasele exploatatoare au realizat mari beneficii. O parte a industriaşilor şi-au menţinut întreprinderile în funcţiune, profitînd de comenzi, de îngheţarea salariilor şi de faptul că autorităţile germane au menţinut militarizarea întreprinderilor.

Războiul, cu întregul său cortegiu de nenorociri pricinuite populaţiei, a făcut să crească ura maselor populare împotriva ocupanţilor germani. În teritoriul ocupat de puterile centrale, elementele muncitoreşti revoluţionare au fost singura forţă politică care a ridicat masele la luptă organizată contra autorităţilor de ocupaţie ; în primele rînduri ale acestei lupte au fost muncitorii din Bucureşti.

Încurajate de victoria revoluţiei din februarie 1917 din Rusia, grupurile revoluţionare ilegale din Bucureşti şi-au intensificat activitatea. La 23 martie 1917, I. C. Frimu şi un grup de tineri au organizat o mare demonstraţie de stradă a femeilor muncitoare din Bucureşti, care au cerut încheierea păcii, aprovizionarea populaţiei nevoiaşe cu pîine, plata ajutoarelor băneşti pentru soţiile mobilizaţilor. Manifestantele nu au ezitat să atace trupele de ocupaţie şi pe poliţiştii români veniţi să le împrăştie.

După instaurarea dictaturii proletariatului în Rusia, grupurile revoluţionare ilegale se orientează spre însuşirea leninismului, transformîndu-se în grupuri comuniste. Militanţii revoluţionari din Bucureşti înfiinţează un comitet de acţiune condus de Alecu Constantinescu, care coordonează activitatea grupurilor revoluţionare din teritoriul ocupat şi care, prin curierii ce treceau cu mari riscuri linia frontului, stabileau legături cu grupurile revoluţionare din Moldova şi cu revoluţionarii comunişti din Rusia.

Grupurile revoluţionare din Bucureşti au tipărit şi răspîndit literatura ilegală (manifeste, broşuri), prin care chemau clasa muncitoare şi pe toţi oamenii muncii să înfăptuiască revoluţia şi să instaureze puterea populară. Ele au demascat pacea imperialistă înrobitoare de la Buftea-Bucureşti. Elementele revoluţionare militau pentru o pace dreaptă, democratică, pentru răsturnarea puterii claselor exploatatoare.

La 28 aprilie, Comitetul de acţiune ilegal a convocat la Bucureşti o consfătuire a unor cadre din conducerea organizaţiilor muncitoreşti, la care s-a hotărît adoptarea unui program revoluţionar. O parte din participanţii la această consfătuire au fost arestaţi de autorităţile de ocupaţie şi predaţi autorităţilor române. Muncitorii din Bucureşti au făcut numeroase manifestaţii în faţa închisorii şi a tribunalului, cerînd eliberarea arestaţilor. Timp de două luni, manifestaţiile din jurul închisorii Văcăreşti şi de la tribunal, unde se făcea instrucţia, au constituit de fap tot atîtea prilejuri de propagare a mişcării socialiste. Ca urmare a acestor acţiuni, autorităţile au fost nevoite să ordone eliberarea arestaţilor. În ciuda restricţiilor impuse de autorităţile de ocupaţie, muncitorimea bucureşteană a organizat greve şi întruniri cu caracter

ilegal. Numai în noiembrie și decembrie 1917 au fost aplicate în București pedepse în 59 de cazuri de refuz de lucru și 32 de cazuri de întruniri neautorizate. Multe din acestea au fost organizate de mișcarea socialistă. Deși prin tratatul de pace de la București a fost introdusă o clauză care interzicea grevele în teritoriul ocupat, totuși, sub conducerea unor militanți revoluționari au avut loc în septembrie 1918 mai multe acțiuni revendicative și greve ale muncitorilor ceferiști și metalurgiști din București.

În perioada premergătoare plecării trupelor germane, muncitorii din București, sub conducerea unor elemente revoluționare, nu au mai respectat ordonanțele și legile reacționare adoptate în timpul ocupației și au trecut la organizarea unor sindicate semilegale. Între timp s-a terminat evacuarea Capitalei, ultima gardă germană părăsind orașul în ziua de 13 noiembrie 1918. Părăsirea Bucureștilor de către armata germană a constituit un impuls în creșterea combativității maselor, care au trecut la acțiuni directe împotriva cotropitorilor, prin atacarea unor instituții publice și militare, printre care, Ministerul de Finanțe, hangarele de aviație de la Cotroceni, cazarma regală, cazarma Malmaison și regimentul 21. Muncitori înarmați patrulau pe unele străzi ale Capitalei.

Acțiunile revoluționare cunosc în București o amploare neîntîlnită pînă atunci. Această stare de spirit revoluționară era urmarea războiului care a pricinuit poporului imense suferințe, doliu, foamete, ruină economică. În această perioadă, orașul București s-a afirmat cu și mai mare forță ca centru al acțiunilor politice revoluționare și progresiste ale maselor populare din România. Luptele duse la sfîrșitul primului război mondial au reprezentat continuarea și ridicarea pe o treaptă superioară a unor vechi tradiții de luptă.

O dată cu unirea Transilvaniei la 1 decembrie 1918, orașul București devine capitala României care și-a desăvîrșit unitatea națională. Orașul Capitală va juca un rol și mai important în viața economică, politică și culturală a României.

Dezvoltarea edilitar-urbanistică

Orașul București era una din capitalele cu cea mai mare întindere raportată la numărul populației. În 1907, orașul se întinde pe o suprafață de 5.500 ha, pe care erau 1.026 căi de comunicație, din care 15 bulevarde cu o lungime de 512 km, 60 șosele, 29 străzi principale, 616 secundare și 306 nepavate. Pe lîngă acestea existau un număr de 43 piețe. Orașul avea 35.850 clădiri, în care majoritatea cu grădini și curți, iar imobilele cu mai multe etaje erau mai ales în centru.

La începutul sec. al XX-lea, cu toată întinderea lui exagerată, centrul orașului avea un aspect civilizat și modern, cu monumente și edificii impunătoare, putîndu-se compara cu orașele mari europene, în contrast cu periferia care prezenta un aspect semirural.

În această perioadă, populația Capitalei a crescut de la 282.071 locuitori în 1899, la 300.684 locuitori în 1903, la 341.321 în 1912 și la 420.544 în 1918 [1].

1 Anuarul statistic al Municip. Buc., 1934—1936, pp. 12—15.

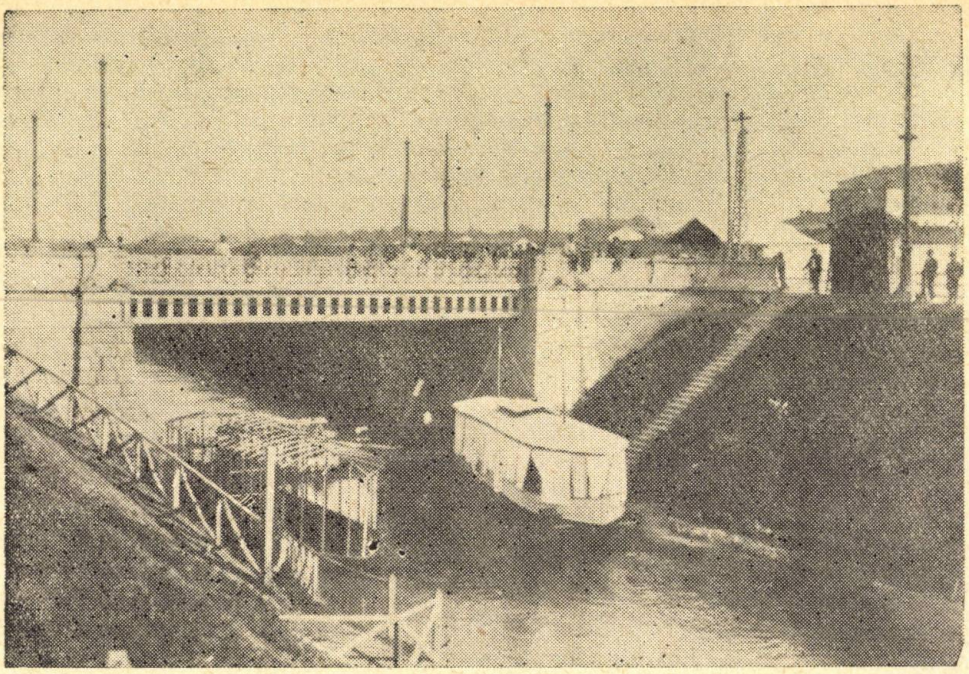

În anul 1902 s-a făcut încercarea, nereuşită de altfel, de a se introduce ambarcaţiuni pe Dîmboviţa

Teritoriul Capitalei avea următoarele limite : Şoseaua Kiselef la km 5, Şoseaua Herăstrău-drumul de la Bordei, lacul Floreasca, lacul Fundeni, Şoseaua Mihai Bravul, Şoseaua Vitan, drumul şi şanţul penitenciarului Văcăreşti, cimitirul Evanghelic, str. Pieptănarilor, Calea Ferentarilor, Drumul Sării, cimitirul Ghencea, cîmpul Cotrocenilor, Pirotehnia Armatei, stăvilarul morii Ciurel, Şoseaua Giuleşti, cimitirul Sf. Vineri, Şoseaua Kiselev km 5 [1].

Cu toate că în economia ţării şi a oraşului interveniseră schimbări esenţiale, finanţele oraşului se bazau în continuare pe taxele de barieră şi pe vămile comunale, pe aşa-numitele accize care constituiau o piedică permanentă în calea circulaţiei mărfurilor. La 1 martie 1903 apărea Legea pentru desfiinţarea accizelor. Ele însă au fost percepute în continuare, sub formă de taxă de consumaţie încasată de Ministerul Finanţelor de la cumpărătorii cu bucata. Aceste taxe au fost percepute la produsele de primă necesitate ca : făina, pastele făinoase, zahărul, uleiul comestibil etc. Pe lîngă taxele de mai sus, încasate direct de stat, Bucureştii, ca şi toate comunele urbane, erau autorizate să încaseze un impozit de 4% pe venitul clădirilor, terenurilor virane, precum şi alte impozite pe acte de stare civilă, apă, gunoi, controlul alimentelor etc. Impozitele pe veniturile populaţiei cresc, întrucît con-

1 *Monitorul comunal*, 1911, nr. 12, p. 2181.

tribuabilii plăteau, pe de o parte comunei, iar pe de altă parte statului. Pentru populația orașului București, sarcina fiscală crește de la 41 lei pe cap de locuitor în 1904—1905 la 55 lei în 1911—1912, depășind 62 de lei în 1915—1916 [1]. Totuși, din lipsă de fonduri, unele lucrări edilitare s-au făcut mai mult prin împrumuturi, în condiții extrem de grele.

Primăria a făcut între anii 1903—1912 șase împrumuturi în valoare de 120,5 milioane lei, din care a încasat de fapt doar 106 milioane. Pentru aceste împrumuturi, ea se obliga să plătească dobînzi în valoare de 147,2 milioane lei, afară de cele 120,5 milioane lei care reprezentau suma împrumutată, trebuind deci să restituie 267,7 milioane lei. De aceea, cea mai mare parte din totalul cheltuielilor prevăzute în bugetul orașului constituia datoria publică [2]. În asemenea condiții, în bugetul comunal pentru învățămînt erau alocate sume foarte mici. În 1904—1905, din totalul cheltuielilor de 12.235.600 lei — din care datoria publică era de 5.944.600 lei — pentru învățămînt s-a alocat minora sumă de 133.700 lei, iar pentru serviciul medical 550.300 lei. În schimb, pentru poliție se cheltuiau 676 700 lei, în afară de sumele prevăzute în bugetul statului. În anul 1911—1912 s-a cheltuit pentru instrucția publică suma de 205.100 lei, iar pentru poliție 722.800 lei. Datoria publică a fost în continuă creștere în bugetul Primăriei : de la 5.143.000 lei în 1900—1901 la 8.326.900 lei în 1915—1916. E suficient să mai amintim că în 1912, cînd Primăria lansa un nou împrumut de 30 milioane pentru că *„erau multe de făcut"*, între Alexandru Scarlat Ghica și Primărie se încheie o tranzacție prin care acesta plătea 600.000 lei pentru răscumpărarea locurilor proprietarilor embaticari de pe străzile care au făcut parte din moșia Colentina [3]. În același timp, Primăria plătea 50 lei m.p. de loc pentru unele construcții sau alinieri [4].

În această perioadă se remarcă faptul că ritmul construcțiilor de edificii pentru instituții publice și de lucrări de utilitate edilitară se menține ca și la sfîrșitul sec. al XIX-lea.

În 1905 se reconstruiește piața Bibescu Vodă, în 1910 se puneau bazele vechilor Hale Obor, iar în 1906 a fost inaugurat parcul Libertății. Sînt construite : palatul Parlamentului, (azi Marea Adunare Națională), palatul Bursei (azi Biblioteca centrală de stat), Ministerul lucrărilor publice (azi Sfatul Popular al Capitalei), palatul Cercului Militar (azi Casa Centrală a Armatei), palatul Sturdza din piața Victoriei, noua gară Obor. În jurul Gării de Nord și la Filaret s-au construit noi cartiere.

În această perioadă se întreprind, de asemenea, noi lucrări privind alimentarea cu apă a orașului. În anul 1901 sînt terminate lucrările de aducerea apei de la Bragadiru la Cotroceni, începute în anul 1899. Debitul de apă a fost în continuă creștere.

În București se distribuiau în 1901 (la o populație de 270.000 de locuitori) 170 litri de apă pe zi pe cap de locuitor. Totuși, cantitatea de

---

1 Milan Popovici, *op. cit.*, p. 111.

2 *Ibidem*, p. 115.

3 *Monitorul comunal*, Buc. 1912, nr. 30 din 22 iulie, p. 554.

4 *Universul*, nr. 117 din 2 mai 1902.

apă era insuficientă, mai ales pentru un oraș ca Bucureștii, care se întindea pe o suprafață foarte mare și avea foarte multe grădini. În anul 1906 sînt 360 străzi alimentate cu apă și abonați numai un număr de 6.227.

În anul 1907 se execută noi lucrări de aducerea apelor de la Ulmi, obținîndu-se încă 10.000 m^3 de apă de bună calitate. Consumul zilnic a fost în continuă creștere, de la 49.136 m^3 în 1905, la 59.084 m^3 în 1906, 74.856 m^3 în 1908 și 80.127 m^3 în 1909. Durata alimentării cu apă a crescut de la 10 ore pe zi în 1905 la $18^1/_2$ ore în 1909.

Orașul avea în 1909 o rețea de alimentare în lungime de peste 180 km. Prelungirea conductelor a avut ca efect introducerea apei în tot mai multe case particulare. Cu toate că aceste noi instalații veneau să completeze nevoile de apă ale Bucureștilor, ele ameliorau însă într-o mică măsură alimentarea cu apă potabilă a cartierelor periferice. Conductele cu apă erau instalate, în partea centrală a orașului, pe o întindere de 182.165 m, iar restul străzilor situate către marginea orașului, cu o lungime de 251.435 m, erau lipsite de apă și locuitorii lor erau nevoiți a consuma din această cauză apa puțurilor adusă de cei 247 sacagii existenți.

Împotriva administrației orașului care nu manifestase suficientă competență și mai ales grijă pentru toată populația, în special pentru cea

Piața Romei, azi 1848, la începutul sec. al XX-lea

Pe Calea Victoriei, în Piața Teatrului Național

periferică, de a lua măsuri corespunzătoare într-o problemă ca cea a alimentării cu apă potabilă, s-au ridicat energic protestele unor savanți români ca Dr. Victor Babeș, Dr. Ion Cantacuzino, Dr. G. Severeanu, ing. Anghel Saligny ș.a., care au condamnat sistemul deficitar și dăunător din punct de vedere sanitar.

La începutul sec. al XX-lea, lungimea totală a rețelei de canalizare era de 146.949 m. În 1907 s-au mai executat canale colectoare pe o lungime de 3.508 m, iar în următorii doi ani s-au executat canale pe alți 14.458 m. Din totalul străzilor orașului erau canalizate numai o pătrime, din care complet numai cele din centru. Din cauza lipsei de canale, aproape jumătate din casele orașului au fost inundate în 1910 [1]. În această perioadă existau peste Dîmbovița 12 poduri de piatră și unul de fier.

Iluminatul bulevardelor și a străzilor principale ale Capitalei se făcea în cea mai mare parte cu gaz aerian, petrol, iar parțial, cu curent electric. La începutul sec. al XX-lea erau 4.000 becuri cu gaz aerian, peste 300 becuri cu petrol, aproximativ 1.000 becuri cu ulei mineral și numai 200 becuri electrice. Între anii 1907—1909 s-au refăcut 138.065 m conducte pentru gaz, ceea ce a permis instalarea a încă 2.922 lanterne de gaz aerian. Tot în această perioadă s-au mai așezat și 471 felinare cu ulei dens, pentru unele din străzile periferice.

1 *Seara*, nr. 124 din 27 mai 1910.

Terasa şi restaurantul Oteteleşeanu

Între anii 1907—1909 s-au executat pavaje cu piatră cubică, pe o suprafaţă de 113.100 m^2 pe străzile Călăraşi, Occidentului, actualul bulevard Coşbuc, b-dul Gheorghe Gheorghiu-Dej, Republicii, Văcăreşti, Apolodor, Berzei, b-dul Independenţei şi alte străzi din centrul oraşului. Tot în această perioadă s-au mai realizat pavaje de piatră brută (granit). S-au pavat cu bolovani străzile Mihai Eminescu, Olari, Dogari, Pantelimon, pe o suprafaţă de 128.165 m^2. S-au mai executat, de asemenea, trotuare de bazalt pe o suprafaţă de 4.840 m^2 şi trotuare de asfalt pe o suprafaţă de 107.854 m^2, unele borduri de granit în lungime de 15.193 m^2 şi trotuare de bolovani pe o suprafaţă de 14.673 m^2. Toate acestea se realizau în centrul oraşului şi mai puţin la periferie.

În 1906, Biroul central telefonic avea o capacitate de trei mii posturi, dar erau doar 1.400 abonaţi, numărul lor fiind în continuă creştere.

În 1911 existau în Calea Moşilor, la bariera Obor, la Sf. Gheorghe, pe str. Cîmpineanu şi în alte puncte ale oraşului 9 havuzuri pentru adăpat caii, oraşul avînd în 1914, 1.017 birje şi 6.960 căruţe, camioane şi brişti. După 1900 însă apare automobilul, ca o mare curiozitate pentru bucureşteni. Încep să fie introduse şi taxiuri.

În ceea ce priveşte transportul în comun, circulau pe mai toate străzile principale atît tramvaie cu cai, cît şi tramvaie electrice. La 26 martie 1902 este pus în circulaţie un tramvai cu aburi între Piaţa Victoriei şi Bufet, format din două vagoane şi o locomotivă. În 1904 încep

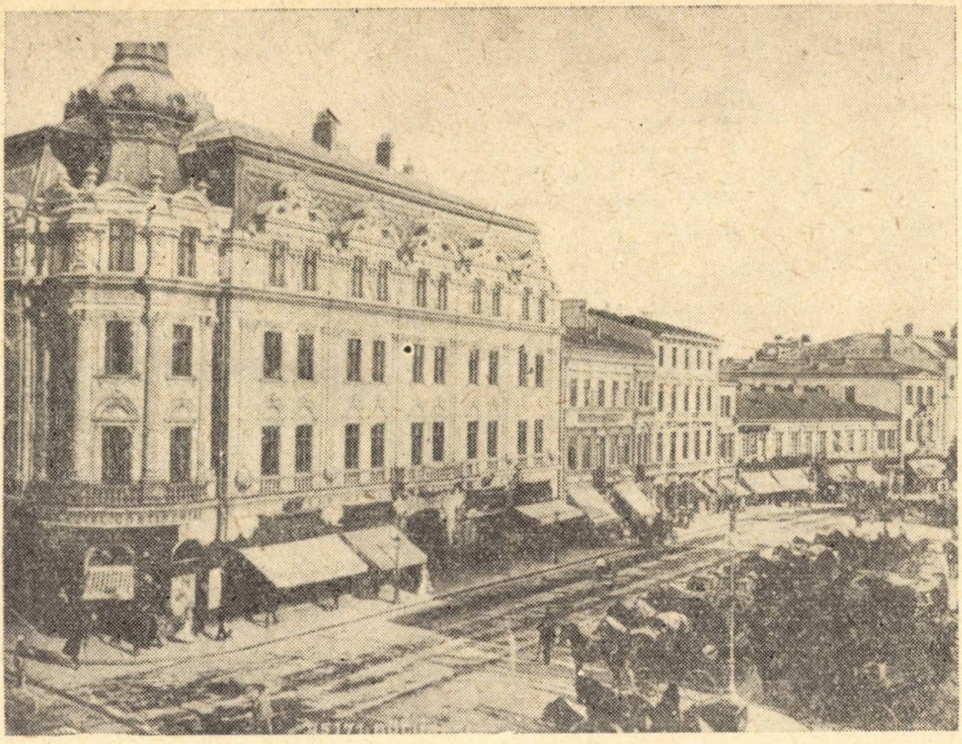

Piața Teatrului Național și stația de trăsuri, pe la 1900

Palatul Sturdza din Piața Victoriei, construit în 1903

La hipodrom, în așteptarea începerii curselor

să fie retrase tramcarele ca nerentabile. Liniile de tramvai legau cartierele periferice cu centrul orașului și gările lui. În anul 1909 s-a înființat Societatea comunală a Tramvaielor (S.T.B.) care, la început, a exploatat liniile care circulau la Obor, Antrepozite, Gara de Nord, Bufet și spitalul Brîncovenesc. În 1913, S.T.B. avea în exploatare o rețea de 14 km linii tramvai. Personalul era atunci foarte redus : 250 de persoane. Pînă în 1918, liniile electrice au crescut la $16^1/_2$ km. pe care circulau zilnic 49 vagoane.

Fapt este că orașul capătă încă de la începutul sec. al XX-lea un caracter din ce în ce mai modern și mai civilizat. El se dezvoltă în toate domeniile, impunîndu-se, în primul rînd, ca cel mai mare centru economic al țării fiind, în același timp și cel mai important centru al luptei proletariatului. Aici, în București, iau ființă primele sindicate, organizate pe principiul luptei de clasă, și este reorganizat partidul politic al proletariatului.

După primul război mondial, Capitala României se afirmă și mai mult nu numai pe plan economic, ci și politic, administrativ și cultural exercitînd o influență din ce în ce mai mare în viața întregii țări. Orașul București se impune și ca un important centru european avînd în vedere rolul pe care-l joacă România în politica Europei. În această situație nouă și-a atras o și mai rapidă modernizare edilitară și urbanistică, precum și o nestăvilită creștere demografică.

Cap. 6. DEZVOLTAREA CULTURII ÎN EPOCA MODERNĂ (1848–1918)

Orașul București a fost și pe planul dezvoltării culturii, cel mai important centru al țării. Înlocuirea orînduirii feudale cu cea capitalistă a determinat transformări corespunzătoare în suprastructură, reflectate în lărgirea bazei învățămîntului, științei, literaturii și artei.

Revoluția de la 1848, Unirea Principatelor, reforma agrară (1864) și războiul pentru cucerirea independenței de stat alcătuiesc momentele însemnate ale unui proces istoric care a făcut posibilă afirmarea culturii naționale cu un conținut original, specific geniului creator al poporului român.

În condițiile capitalismului, alături de cultura claselor dominante, s-a afirmat și o cultură cu un vădit caracter progresist, aparținînd claselor și păturilor sociale exploatate.

Învățămîntul

Anul 1848 a fost un an revoluționar și pe plan cultural. Revoluția, chiar prin programul ei cuprins în Proclamația de la Islaz, a pus problemele învățămîntului într-un spirit larg, democratic. Acest program prevedea la punctul 16 *„instrucția egală și întreagă pentru tot românul, de amîndouă sexele"* și preconiza crearea de universități la București și Craiova, o politehnică la București, cîte un liceu în fiecare județ, cîte o școală normală în fiecare plasă și școli elementare în fiecare sat. Mersul evenimentelor din țară și intervenția trupelor otomane și țariste n-au permis însă aplicarea acestor măsuri. După înăbușirea revoluției, școlile au rămas închise, cu excepția școlii militare, înființată în 1849. Această situație a durat pînă în anul 1850, cînd s-a procedat la reforma învățămîntului, care restatornicea limba română ca limbă de predare în școli.

În timpul domniei lui Barbu Știrbei, învățămîntul era, în primul rînd, un apanaj al claselor dominante. Existau mai multe „pensionate" pentru fiii de boieri și fete, în care se preda, de către profesori francezi sau germani, un învățămînt cosmopolit. În fiecare „coloare" exista

cîte o şcoală primară cu cîte trei institutori fiecare. În iulie 1851, prezenţa şcolară era foarte redusă. Gimnaziul din Bucureşti avea 332 elevi, iar în şcolile primare erau numai 597 elevi. Abia în 1860, şcolile primare au fost frecventate de 1.207 elevi. Colegiul francez organizat de Bibescu Vodă pentru fiii boierilor, avînd director pe Leopold Monty, a continuat să funcţioneze pînă în 1853, cînd acesta pleacă la Paris. În 1852 încep cursurile la o „şcoală de arte" la biserica Mavrogheni, iar la 1 ianuarie 1853 s-a deschis şcoala orăşenească de mică chirurgie a lui N. Creţulescu şi Carol Davila, care pregătea numai felceri. Ea a funcţionat la spitalul Filantropia şi la Mihai Vodă, fiind condusă de Dr. Polizu. Prin stăruinţa Dr. Carol Davila, medicul şef al armatei, această şcoală s-a dezvoltat continuu, avînd din 1855 şi „un muzeu de anatomie şi hirurgie".

În ceea ce priveşte învăţămîntul practic, a luat fiinţă o şcoală de meserii care s-a deschis în 1859, cu maiştri de fierărie şi lemnărie, iar în 1860 a fost reorganizată şcoala de agricultură de la Pantelimon. Ea funcţiona din 1835 şi a devenit în 1867 „şcoala centrală pentru agricultură şi silvicultură".

Preocupările pentru învăţămînt s-au intensificat abia după alegerea lui Al. I. Cuza. *„Eu ţin numai decît ca fiecare să ştie în curînd a scrie*

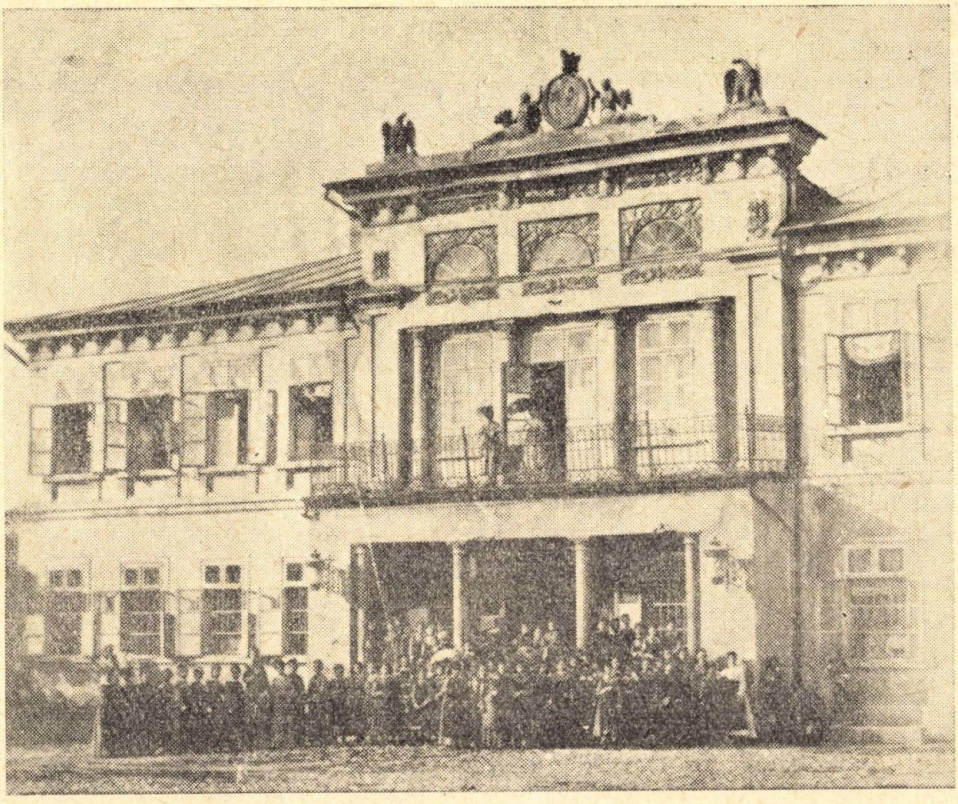

Clădirea Scolii Centrale din str. Pensionatului, azi Ion Vidu

și a ceti", declara domnitorul în mesajul său din 6 decembrie 1859. În anul 1860. Colegiul Sf. Sava avea 8 clase, iar gimnaziul „Matei Basarab", înființat în același an, avea numai 4 clase și a fost transformat în liceu în 1865. Gimnaziul „Gh. Lazăr", înființat în 1860, avea 4 clase și numai în 1890 a fost transformat în liceu, iar gimnaziul „Dimitrie Cantemir" a luat ființă în 1865. În anul 1866 iau ființă „Societatea pentru învățătura poporului român", care avea un caracter progresist.

Dimitrie Bolintineanu (1819—1873)

Prin legea din 1864 învățământul capătă o nouă dezvoltare. Se introduc 4 clase primare, 7 clase secundare și 3 ani de facultate. Învățământului practic i se acordă o importanță deosebită, înființîndu-se școli pentru „arte sau profesiuni".

Între anii 1870—1875, la o populație de 175 000 locuitori erau în București 35 de școli primare, 3 gimnazii cu patru clase. (Mihai Viteazul, Gh. Lazăr și Dimitrie Cantemir) și două licee (Sf. Sava și Matei Basarab). Pentru fete, în afară de Azilul „Elena Doamna" de la Cotroceni și de școala centrală de fete din str. Pensionatului (azi str. Ion Vidu), mai erau : un externat pe str. Popa Tatu nr. 5 și o școală profesională cu o secție de gospodărie casnică pe Calea Rahovei. Mai existau pensioane particulare pe lîngă bisericile Luterană și Sf. Iosif, Institutul Diaconeselor din str. Pitar Moș și Nôtre Dame de Sion. În aceste pensioane, exclusiv pentru fete, se învățau limbi străine, piano și lucru de mînă. Fetele nu erau admise în profesiuni libere sau de stat ; ci numai ca profesoare pentru școlile de fete și de moașe.

O dezvoltare însemnată se înregistrează în domeniul învățămîntului superior. Prima facultate de drept din Țara Românească, înființ-

ţată la Bucureşti în 1850, a început să funcţioneze abia în 1858. Studii superioare se predau şi la Şcoala de medicină încă din 1857 ; ea a alcătuit facultatea de medicină de mai tîrziu.

La 4 iulie 1864 este înfiinţată Universitatea din Bucureşti prin stăruinţa lui Dimitrie Bolintineanu, ministrul Învăţămîntului. Ea avea 3 facultăţi : filozofie-litere, ştiinţe şi drept, — primele două fiind dezvoltate din Şcoala superioară de litere şi Şcoala superioară de ştiinţe. Mai tîrziu i se adaugă şi facultatea de teologie, iar în 1869 facultatea

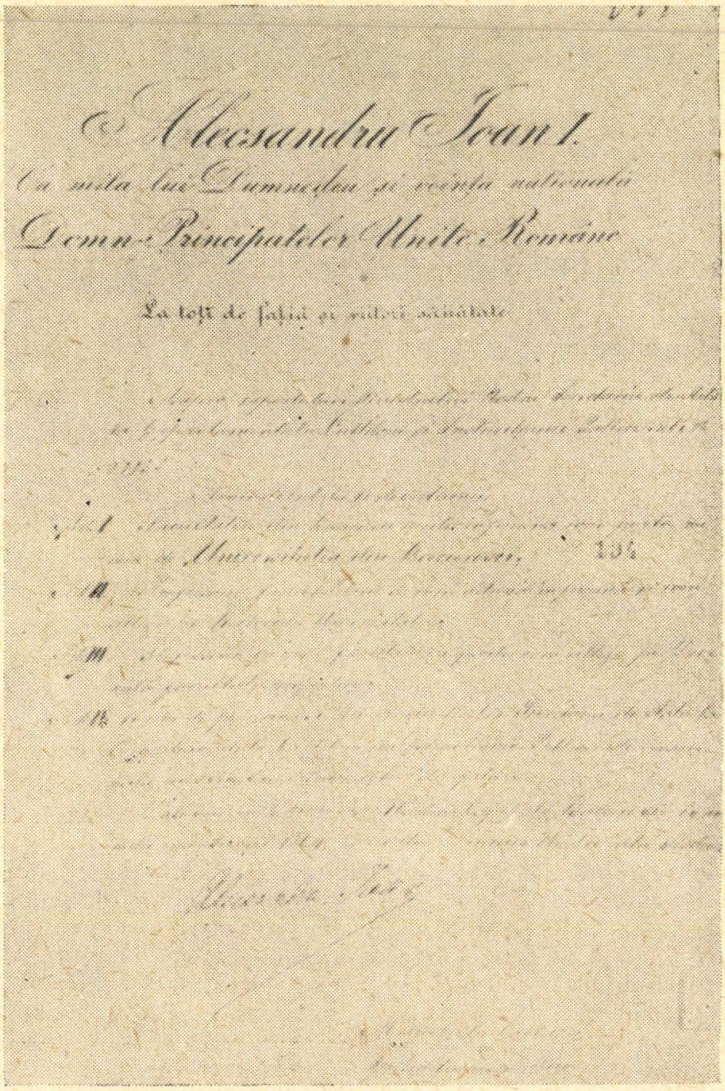
Alexandru Ioan I.

Decretul lui Al. Ioan Cuza, pentru înfiinţarea Universităţii din Bucureşti

de medicină, rezultată din transformarea Şcolii naţionale de medicină şi farmacie. În primul an universitar, 1864—1865, erau înscrişi la cele trei facultăţi 123 studenţi, respectiv 90 la drept, 21 la litere şi 12 la ştiinţe. Tot în anul 1864 iau fiinţă primele instituţii de învăţămînt superior artistic — Conservatorul şi Şcoala de Belle Arte.

La 14 decembrie 1869, clădirea Universităţii fiind în întregime terminată, prin construirea după 1864 a aripii dinspre str. Academiei, s-a făcut inaugurarea ei oficială. În 1877 erau la Bucureşti 398 studenţi şi 41 profesori. Totuşi, numărul studenţilor care studiau în străinătate continua să fie mare, fiind în 1880 la Paris peste 1.200 studenţi români!

În 1881 iau fiinţă Şcoala naţională de poduri şi şosele şi Şcoala politehnică, ambele funcţionînd în clădirile din str. Polizu, colţ cu Calea Griviţei. În 1883 este reorganizată Şcoala de medicină veterinară, iar cîţiva ani mai tîrziu, Şcoala de agricultură şi silvicultură. La Universitate sînt înfiinţate catedre noi de matematici, mecanică teoretică, botanică, zoologie, fiziologie, chimie organică şi anorganică etc. La sfîrşitul sec. al XIX-lea, Universitatea bucureşteană avea cinci facultăţi: litere şi filozofie, ştiinţe, drept, medicină şi teologie.

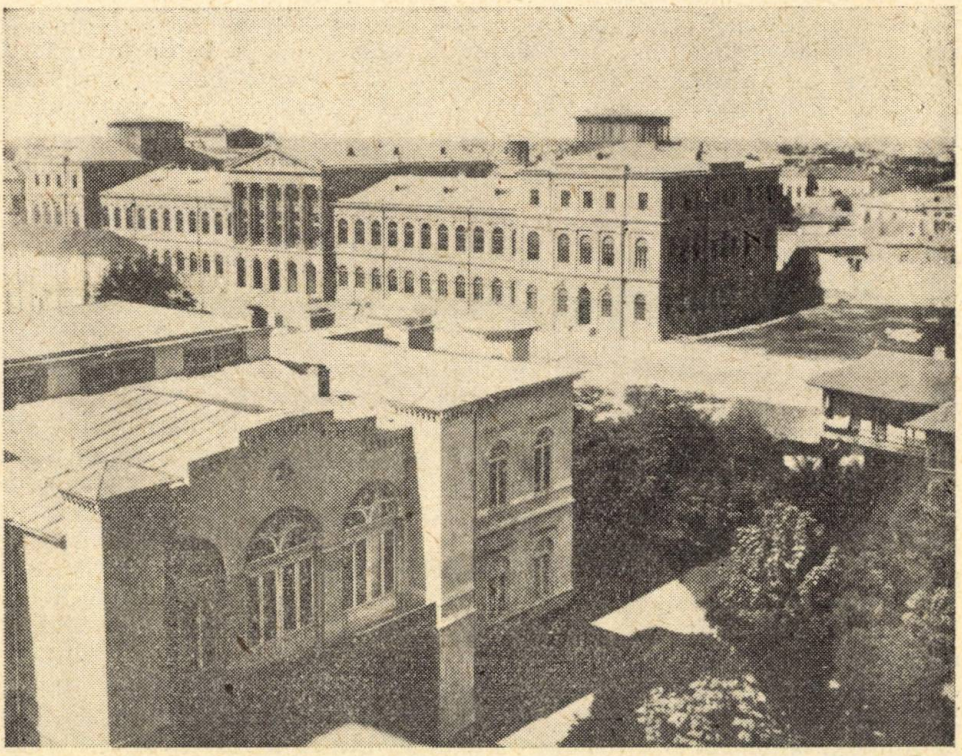

Universitatea din Bucureşti, construită după planurile arh. Al. Orăscu. În primul plan casa Suţu. (Fragment din vederea panoramică a centrului oraşului luată din Turnul Colţei, pe la 1870, de C. Szathmary)

În timpul domniei lui Al. I. Cuza exista numai o bibliotecă : Biblioteca națională, cu un fond foarte redus de cărți. Adăpostită într-o casă veche cu un etaj lîngă spitalul Colțea, pe locul unde este azi aripa dreaptă a Consiliului Superior al Agriculturii, era destul de rar deschisă. În 1890 a fost mutată la Academia română.

Pinacoteca statului ființa din 1860, fiind alcătuită din fondul de la vechiul muzeu de la Sf. Sava, dinainte de 1848, și din cîteva opere originale ce s-au adăugat după 1850. Însă organizarea definitivă a Pinacotecii se face în 1864, dîndu-i-se încăperi speciale în clădirea Academiei. În același an, 1864, sînt organizate și muzeele. Menționăm în primul rînd, Muzeul de antichități.

Cu toate că în numeroasele legi și regulamente școlare de la sfîrșitul sec. al XIX-lea era înscrisă „obligativitatea și gratuitatea învățămîntului", totuși el avea un caracter de clasă, prin aceea că erau condiții grele pentru ca fiii de muncitori să poată urma cursurile școlare. Presa muncitorească și progresistă de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea a arătat că obligativitatea și gratuitatea învățămîntului au fost numai o iluzie din cauza lipsei de școli, de cadre didactice etc. În această situație generală se încadrează și învățămîntul din București.

La sfîrșitul sec. al XIX-lea la București erau patru licee : Sf. Sava, Gh. Lazăr, Mihai Viteazul și Matei Basarab, și două gimnazii : Gh. Șincai și Dimitrie Cantemir. Învățămîntul religios se preda la Seminarul central și la Așezămintele Nifon Mitropolitul. Azilul „Elena Doamna", creat în 1863, a fost transformat în Școală normală de institutoare. Existau și două externate pentru fete. În afară de cele menționate a mai fost înființat un altul în str. Sf. Apostoli nr. 15. Școli profesionale erau trei : în str. Fîntîna nr. 12, Calea Rahovei nr. 39 și str. Lustrului nr. 7. În afară de învățămîntul de stat, existau și numeroase institute particulare, accesibile numai celor avuți. Apar și publicații închinate școlii și învățămîntului pedagogic. Cu toate acestea, la începutul sec. al XX-lea, procentul neștiutorilor de carte se menținea destul de ridicat.

Știința

După revoluție, și mai ales după Unire, se constată o afirmare din ce în ce mai pronunțată a preocupărilor științifice.

În 1865 iau ființă, din inițiativa Dr. N. Crețulescu, Societatea de științe naturale, și a lui C. Esarcu, Societatea Ateneul Român. Aceasta avea drept scop popularizarea științelor prin conferințe publice și publicații, precum și clădirea unui edificiu, care a fost construit abia în 1888. În 1866 este înființată, printr-un decret al Locotenenței Domnești, Societatea literară. Înființarea unei societăți literare, academice, avînd ca scop întocmirea unui dicționar al limbii române și dezvoltarea științelor, a preocupat pe cărturarii noștri încă din prima jumătate a sec. al XIX-lea. Prin legea din 29 martie 1878, această societate academică ia numele de Academia română. Sediul ei inițial a fost în aripa stîngă a clădirii Universității, iar de la 6 martie 1892 a funcționat în noul local din Calea Victoriei. În anul 1875 este organizată Societatea română de geografie, avînd ca scop cunoașterea României peste hotare.

În ceea ce privește cercetarea științifică, se înregistrează însemnate succese. Astfel, în domeniul matematicii, fizicii și chimiei, printre primii cercetători este Emanuel Bacaloglu, profesor de fizică la Universitatea din București, ale cărui lucrări apar în Germania încă din anul 1859. În 1868, el înființează Societatea de științe fizico-naturale. În geologie, Grigore Ștefănescu se impune ca un adevărat savant. Avînd ca temei un muzeu de geologie și mineralogie înființat de Dr. C. Caracaș, este inaugurat în 1908 Muzeul de zoologie (Muzeul de istorie naturală), în localul propriu din Piața Victoriei, sub direcția lui Grigore Antipa. În 1872 este creată secția științifică a Societății academice române. Primul volum al publicației „Memoriile secțiunii stiințifice", cuprinde comunicările din anii 1872—1878. Existau și mai multe institute științifice, organizate după modelul francez, printre care menționăm : Institutul botanic, Institutul chimic universitar, Institutul de fiziologie.

Un rol important în dezvoltarea și răspîndirea științei l-a avut „Revista științifică", scoasă de Grigore Ștefănescu și P. S. Aurelian, care a propagat ideile materialiste, popularizînd darvinismul.

Disciplinele istorice au avut reprezentanți de seamă. După 1848, istoria devine o știință, iar istoria poporului român începe să fie cercetată științific. De altfel, Nicolae Bălcescu, ca și Mihail Kogălniceanu la

Ateneul Român, construit între anii 1886—1888, după planurile arh. Albert Galleron

Iași, publică chiar înainte de 1848 izvoare istorice și studii întocmite la un înalt nivel de documentare. Între anii 1862—1864 Al. Papiu Ilarian tipărește „Tezauru de Monumente Istorice în România", episcopul Melhisedec publică primele ediții de izvoare slavone, iar August Treboniu Laurian, ultimul volum al „Magazinului istoric pentru Dacia". B. P. Hașdeu (1838—1907) publică „Arhiva istorică a României", documente slave, izvoare rusești, „Istoria critică a românilor". El are și lucrări literare cu caracter istoric ca: „Răzvan și Vidra" (1864) sau „Ion Vodă cel Cumplit" (1865). Deși C. D. Aricescu nu a fost, în principal un istoric, el are meritul de a fi primul istoriograf al mișcării revoluționare de la 1821. Întemeietorul științific al arheologiei românești a fost Al. Odobescu, cel dintîi profesor de arheologie și primul director al Muzeului de antichități, înființat în 1864. În domeniul filologiei, în 1869 se publică de către A. T. Laurian și C. Massim : „Dicționarul limbii române", iar Societatea academică română își însușește lucrarea lui T. Cipariu : „Gramatica limbii române".

Avîntul luat de știința românească crește în intensitate la sfîrșitul sec. al XIX-lea și la începutul sec. al XX-lea. Din anul 1885, Școala politehnică editează un buletin. Inginerii Elie Radu și Anghel Saligny reprezintă cu strălucire corpul tehnic românesc. Încă din 1882 ia ființă „Biroul geologic", al cărui animator a fost Gr. Ștefănescu. Între anii 1882—1888 apar Buletinul societății geografice și „Anuarul biroului geologic". În 1890 ia ființă una din cele mai importante instituții științifice din țară, Societatea de științe fizice, care în anul 1902 se transformă în Societatea română de știință. Cei mai autentici reprezentanți ai științei românești ca Dr. Victor Babeș și Dr. Gh. Marinescu susțin în învățămînt și în lucrări personale concepția materialistă, combătînd curentele idealiste. În domeniul matematicii, Spiru Haret, N. David, astronomul V. Coculescu pun bazele științei matematice românești. În 1895 apare și o publicație de specialitate „Gazeta matematică". De la începutul sec. al XX-lea, D. Pompei, Traian Lalescu și Gh. Țițeica dezvoltă și mai mult științele matematice. În domeniul geografiei apare, între 1892—1897, în 5 volume, „Marele dicționar geografic al României". În științele biologice, Dr. D. Brîndză organizează Institutul botanic de la Cotroceni. În 1891 apare lucrarea Doctorului St. Stîncă : „Mediul social ca factor patogen". Științele economice continuă să se dezvolte prin lucrările lui A. D. Xenopol și P. S. Aurelian. C. Dobrogeanu-Gherea tipărește în 1894 volumul „Karl Marx și economiștii noștri". Învățătura economică marxistă este propagată și de presa muncitorească prin cercuri socialiste. La începutul secolului se înregistrează în domeniul fizicii însemnate realizări prin lucrările lui Gh. Gh. Longinescu și Dr. C. Istrati.

Științele istorice și filologice păstrează același ritm de dezvoltare și la începutul sec. al XX-lea prin A. D. Xenopol, N. Iorga, Gr. Tocilescu, V. Pîrvan, I. Bogdan, C. Giurescu, Ovid Densușianu ș. a. Tot la începutul sec. al XX-lea apare „Buletinul comisiunii monumentelor istorice".

În ceea ce privește istoria orașului București, merită o subliniere deosebită voluminoasa lucrare a lui G. Ionescu-Gion „Istoria Bucuresci-

lor", apărută în 1899. Este prima încercare de analiză şi sinteză istorică în legătură cu formarea şi dezvoltarea oraşului-capitală. Pînă la apariţia acestei opere, mai menţionăm romanul fantezist al lui Al. Pelimon „Bukur, istoria fundării Bucureştilor", un studiu al lui D. Berindei, apărut în „Revista română" în 1862 şi 1863, lucrarea „Guide de Bucarest" a lui Ullyse de Marsillac, apărută în 1871, broşura „Bucureşti" a lui Lichiardopol în 1883 şi lucrarea maiorului D. Papazoglu : „Istoria fundării oraşului Bucureşti", preţioasă numai prin relatarea evenimentelor la care a participat autorul. În 1906 apare şi volumul „Bucarest en 1906" a lui Fréderic Damé, important mai ales prin datele statistice şi economice pe care le cuprinde.

Presa

Perioada dintre anii 1848—1918 se caracterizează printr-o intensă dezvoltare a presei în Bucureşti. Aceasta a jucat un rol deosebit în zilele revoluţiei, a avut un pronunţat caracter politic şi a reprezentat diverse curente.

„Pruncul român", condus de C. A. Rosetti şi tipărit la tipografia lui Enrik Winterhalder, reprezenta linia liberal-radicală. În coloanele sale s-a luat atitudine împotriva contrarevoluţiei de la 19 iunie şi s-a militat pentru înfiinţarea gărzilor naţionale. În acest ziar au publicat versuri revoluţionare Ion Catina şi Gh. Creţeanu şi diferite studii Ion Ionescu de la Brad, prin care acesta susţine împropietărirea ţăranilor. Dispare o dată cu înfrîngerea revoluţiei, perioada sa de apariţie fiind 12 iunie — 11 septembrie 1848.

Adevăratul oficios al revoluţiei a fost însă „Poporul suveran", redactat iniţial de Dimitrie Bolintineanu şi apoi de un comitet format din N. Bălcescu, Cezar Bolliac, Gr. Alexandrescu şi Al. Zane. În zilele revoluţiei se mai tipăreau : „Învăţătorul satelor", care apărea din 1843 sub redacţia lui Petrache Poenaru, iar apoi a lui N. Bălcescu şi avînd o linie progresistă : „Monitorul român", în locul vechiului „Buletin gazetă ofiţială", care apărea din anul 1832 ; „Reforma", o tribună a cadrelor didactice ; „Amicul comercianţilor", care sprijinea negustorimea participantă la revoluţie, şi „România", un săptămînal redactat de G. Baronzi.

După revoluţie, în 1849, reapare „Vestitorul românesc" al lui Zaharia Carcalechi, înfiinţat în 1834 ; apar, de asemenea, un ziar în limba franceză, „Journal de Bucarest" (1849—1850) şi „Bukarester Deutsche Zeitung", ziar al coloniei germane, care publica şi traduceri din Dimitrie Bolintineanu şi Gr. Alexandrescu. Toate aceste semioficioase erau supuse unei aspre cenzuri. Mai apar, o foaie bisericească „Eco eclisiastic", în 1851 ; Anunţătorul român" a lui Ohm în 1853, care ia locul „Vestitorului românesc", ca foaie semioficială, în 1857. În 1853 apare şi „Culegătorul român", a lui C. Bărdulescu, iar în 1855 se tipăreşte timp de un an „Le courrier du Bucarest" al lui d'Arcy şi numai cîteva luni „Timpul" lui Bosueceanu.

Lupta pentru Unire şi domnia reformatoare a lui Al. I. Cuza au creat condiţii noi pentru afirmarea dreptului la viaţă şi la libertate pentru poporul român. De aceea, au putut să apară numeroase ziare şi publicaţii mai ales la Bucureşti unde era centrul desfăşurării evenimentelor. În această perioadă, 75% din publicaţiile ce au apărut în ţară au

fost tipărite la București, în cele opt tipografii la care lucrau peste 100 tipografi. Apar nenumărate periodice politice, economice, culturale, umoristice și oficiale, unele din ele în limba franceză sau în limba germană. Dintre acestea, cele mai multe aveau un caracter politic. Între anii 1856—1859 apar la București cinci periodice. În decembrie 1856 reapare „Timpul" lui Bosueceanu, care continuă cu titlul „Secolul" pînă în decembrie 1857. Oficios al partidei naționale era „Concordia", ce apare în februarie 1857 sub conducerea lui C. A. Crețulescu și continuă din august același an, cu titlul „Românul", în redacția lui C. A. Rosetti. Tot în 1857 apare numai cîteva luni și „România" lui Constantin Bosianu. Din decembrie 1857 începe să fie tipărit „Naționalul" lui V. Boerescu. Alături de „Românul", care este cel mai reprezentativ ziar din timpul domniei lui Al. I. Cuza, „Naționalul" lui V. Boerescu și apoi din 1859 „Dîmbovița" lui Dimitrie Bolintineanu, ce apare pînă în 1865, alcătuiesc cele trei mari ziare din timpul acestei domnii. În general sînt scoase în limba română 17 periodice, în afară de cele în limba franceză sau germană ; multe din ele au avut însă o existență efemeră.

Orientarea acestor periodice era foarte diferită ; unele reprezentau poziții foarte avansate, dar altele aveau un caracter reacționar. În prima categorie se situează atît ziarul „Reforma" a lui I. G. Valentineanu (mereu suspendat), „Buciumul" lui Cezar Bolliac (apare în decembrie 1862) și într-o oarecare măsură „Trompeta Carpaților" a lui Cezar Bolliac, care apare în 1871. În cea de-a doua categorie intrau „Timpul" sau „Secolul", lui Bosueceanu și „Conservatorul progresist", în redacția lui Costache Brăiloiu.

Un rol important au avut și publicațiile oficiale și semioficiale. Între 1857—1864 au apărut 16 periodice de acest gen, ceea ce trădează abundența de legi, regulamente, instrucțiuni pe care le-au dat guvernele în această perioadă de formare a statului național unitar. Au apărut, în afară de monitoare și buletine, periodice juridice, ostășești, telegrafo-poștale, un ziar al comunelor rurale, precum și prețioase publicații statistice și economice.

Cît privește periodicele în limba franceză, „La voix roumanie" continuată prin „La voix de la Roumanie", înființate în 1861 de Ullysse de Marsillac, erau subvenționate de stat, dată fiind influența franceză și circulația limbii franceze, mai ales la București, considerat de protipendadă, „micul Paris". Același Ullysse de Marsillac, care venise în Capitală încă din 1845 ca preceptor al copiilor boierului D. Filipescu, fiind numit și profesor de limba și literatura franceză la Facultatea de litere, scoate în 1870 „Le journal de Bucharest". Acest săptămînal, care a apărut pînă în 1877, a introdus rubrica mondenă în presă. După cucerirea independenței de stat, cele două partide de guvernămînt, o dată cu consolidarea regimului burghezo-moșieresc, tipăresc și ziare în limba franceză. Între anii 1896—1897, conservatorii editează ziarul „Le progres", iar între anii 1898—1900, „La Roumanie". Ziarul conservator „L'Orient", care apare în 1877, își schimbă titlul în „L'Independence Roumaine", în 1879, cînd devine liberal.

După 1878, presa bucureșteană, în afară de „Timpul", apărut încă din 1876 ca oficios al partidului conservator, a însumat multe publi-

cații oficioase și semi-oficioase de partid, cum era ziarul „România" (1878—1892), organ al partidului liberal, „Epoca" (1885), ziar de nuanță conservatoare ; „Telegraful român" (1888), ziar de nuanță liberală, „Lupta" (1884—1896) a lui Gh. Panu, iar ca ziare independente : „Adevărul" (1878), condus de Al. Beldiman și din 1898 de Constantin Mille ; „Universul" (1884) al lui Luigi Cazavillan și „Minerva" (1908). În afară de ziarele menționate au mai apărut și alte neînsemnate foi. Acestea au avut însă un caracter hibrid, în coloanele lor predominînd interesele cluburilor politice sau cele profesionale. Totuși, scrisul cotidian a avut și colaboratori de seamă ca Mihai Eminescu, Ion Luca Caragiale, Ion Slavici, Alexandru Vlahuță și alții.

Un loc deosebit îl ocupă și presa umoristică ; ea redă imaginea caricaturală a vieții claselor dominante și a guvernelor, dezvăluind în același timp și preocupările societății bucureștere. Între anii 1856—1864 apar la București opt periodice umoristice. Gazetari ca N. T. Orășanu, Pantazi Ghica, B. P. Hașdeu, I. C. Fundescu și caricaturistul Enric Trenk publică materiale cu caracter critic și satiric în același timp. La 26 februarie 1859 apare „Țînțarul" lui C. A. Rosetti și N. T. Orășanu ; în iunie 1859, N. T. Orășanu tipărește periodicul „Spiriduș", suprimat după primul număr, fiindcă ataca consulatele habsburgic și țarist, iar din iulie, același an, N. T. Orășanu scoate foaia umoristică „Nichipercea", care, din cauza caracterului violent al satirei, a fost mereu suspendată, iar redactorul arestat de mai multe ori. Această revistă a apărut apoi cu titluri schimbate. În 1860, Pantazi Ghica tipărește și el o foaie umoristică, „Păcală", iar I. C. Fundescu scoate „Pepelea", din iunie 1860 pînă în ianuarie 1861, cînd periodicul apare în broșura „Din poveștile lui Pepelea". În 1863, B. P. Hașdeu scoate revista umoristică de mare succes „Aghiuță", suprimată în iunie 1864. De asemenea, el tipărește în 1870 o altă revistă umoristică „Satirul". În mai 1877, I. L. Caragiale scoate, însă numai trei numere, revista satirică „Claponu", care se subintitula „foiță hazlie și populară care apare cînd ese de sub tipar". Iar în 1893, I. L. Caragiale, împreună cu Anton Bacalbașa, scoate revista „Moftu român". O a doua serie a acestei foi apare în 1901 și 1902. Cu începere din anul 1904, publicația „Furnica", a lui George Ranetti, continuă tradiția presei umoristice din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Cultivă satira antidinastică și antipoliticianistă.

Prin dezvoltarea presei s-a impus și necesitatea organizării corpului de gazetari. La 26 octombrie 1872 se întrunește primul congres al presei, care-și desfășoară lucrările la hotelul Lazăr Nou (casa Vanicu) de pe podul Mogoșoaiei. Cum după 1878 crește numărul gazetarilor profesioniști, în 1883 are loc un nou congres al presei. S-a constituit Asociația „Presa", în fruntea căreia, la propunerea lui Mihai Eminescu, a fost ales președinte B. P. Hașdeu, care a cedat însă funcția lui C. A. Rosetti.

Spre deosebire de presa burgheză, presa muncitorească este inspirată de un ideal de luptă pentru democrație, libertate și pentru îmbunătățirea condițiilor de viață și de muncă ale muncitorilor. Primul ziar cu caracter profesional a fost „Tipograful român", tipărit în 1865, căruia i-a urmat în 1869 „Analele tipografice". Acest ziar este conti-

nuat de „Uvrierul“ (1872) care-şi schimbă numele în „Lucrătorul român“, ca ziar al Asociaţiei generale a tuturor lucrătorilor din România. Tot în 1872 apare şi ziarul democrat „Telegraful“. El manifestă simpatie pentru Internaţionala I şi publică documente în legătură cu Comuna din Paris. În 1877, ziarul „Socialistul“, scos de cercurile revoluţionare, sprijină războiul dus împotriva Imperiului otoman.

Presa muncitorească începe să joace un rol important în ultimele două decenii ale sec. al XIX-lea. Ziarele muncitoreşti reflectă conştiinţa şi lupta revoluţionară a proletariatului. În 1880 apare „Înainte — organ democratic socialist şi al proletariatului român“, în care se încearcă diferenţierea socialismului revoluţionar al lui K. Marx şi F. Engels, de socialismul reformist şi anarhist. Tot în 1880 iese, într-un singur număr, „România viitoare“, organ de propagandă a ideilor socialiste, pus sub egida mişcării socialiste internaţionale, precum şi ziarul săptămînal „Solidaritatea“, al lucrătorilor tipografi.

În 1883, Cercul socialist din Bucureşti editează revista „Emanciparea“, care publică un rezumat al „Capitalului“. În 1885 este tipărit, tot de către Cercul socialist din Bucureşti, ca „organ socialist săptămînal“ — „Drepturile omului“. Îşi întrerupe apariţia în acelaşi an, pentru a reapare în 1888. În iulie 1886 apare gazeta „Govora“, ca „organ al lucrătorilor tipografi din România“. Însă, în luna următoare, august, dispare, începînd să se tipărească gazeta „Gutenberg“ a asociaţiei muncitoreşti cu acelaşi nume. A apărut pînă în 1931 ; de la apariţie pînă în anul 1900, redactor responsabil a fost Al. Ionescu. La sfîrşitul anului 1887 apare „Desrobirea“, organ al Cercului muncitorilor din Bucureşti. Acest ziar se intitulează „organ al partidului muncitorilor“. În toamna anului 1889, un grup de muncitori socialişti tipăresc ziarul „Revolta — organ al muncitorilor de toate breslele“. A avut un caracter combativ, însă o existenţă efemeră. În anul 1890 se înregistrează şi apariţia revistei „Reforma socială“, care milita pentru îmbunătăţirea situaţiei materiale a maselor muncitoare.

Din 1890, cel mai important ziar al muncitorilor este însă „Munca“ — organ social-democrat, de sub direcţia comitetului executiv al Clubului muncitorilor. Din 1893, după crearea P.S.D.M.R., acest ziar devine oficiosul partidului. În 1894 el are şi un supliment, „Munca ştiinţifică şi literară“, la care colaborează atît caricaturistul C. Jiquide cît şi pictorul N. Vermont. Conform hotărîrilor Congresului al II-lea al P.S.D.M.R. din 1894, în locul „Muncii“ este tipărită „Lumea nouă“, organ zilnic al social-democraţiei române ; apare pînă în octombrie 1900. Pentru a putea fi susţinută propaganda materialismului militant, din 1893 C. Dobrogeanu-Gherea scoate publicaţia semestrială „Literatură şi ştiinţă“, care apare în două volume. Din ianuarie 1902 este tipărită prima serie a „României muncitoare“, iar din septembrie 1906 seria a II-a a aceluiaşi ziar devine „organ central săptămînal al sindicatelor si organizaţiilor social-democrate“. În 1914 are titlul „Lupta zilnică“. Din 1907, mişcarea socialistă are o revistă pentru dezbateri teoretice : „Viitorul social“. În 1909, ziarelor muncitoreşti existente li se adaugă „Viaţa socială“ şi „Facla“, revistă cu un caracter progresist şi democratic. În paginile lor îşi consacră numele Tudor Arghezi, N. D. Cocea, Gala Galaction ş.a.

Literatura

Înfrîngerea revoluției de la 1848 și instaurarea regimului contrarevoluționar al lui Barbu Știrbei (1849-1856), impun condiții grele afirmării literaturii orginale, atît din cauza cenzurii severe cît și a menținerii în exil a scriitorilor și cărturarilor revoluționari. În schimb, din perioada Unirii Principatelor asistăm la o dezvoltare mai amplă a literaturii și artelor în general.

Manifestările literare care s-au produs în București în această perioadă și care au reflectat un curent general pe țară, au avut un caracter dual : pe de o parte au fost create opere literare originale, care anunțau pleiada de mari scriitori de la sfîrșitul sec. al XIX-lea, în frunte cu Mihai Eminescu, I. L. Caragiale și alții, iar pe de altă parte, s-a desfășurat o prodigioasă muncă de traduceri de romane populare sau de senzație, îndeosebi din limba franceză.

Romanele istorice, de aventuri sau de senzație, care au fost traduse, au contribuit la formarea gustului public pentru literatură. Multe din romanele istorice ale lui Al. Dumas și romanele lui Eugéne Sue, Paul de Kock și Paul Feval au circulat în București.

Concomitent cu aceste variate și numeroase traduceri, la mijlocul sec. al XIX-lea apare romanul original. În aceste prime romane, în timp ce clasele dominante sînt biciuite, iar reprezentanții lor alcătuiesc adevărate tipuri sociale negative (tipul boierului, tipul ciocoiului etc.), masele exploatate sînt privite cu simpatie și compasiune. Printre scriitorii care s-au inspirat din mediul social bucureștean s-au remarcat Al. Pelimon, C.D. Aricescu, I.M. Bujoreanu, Gh. Baronzi și îndeosebi N. Filimon, al cărui roman „Ciocoii vechi și noi", apărut în 1863, este o reușită frescă a societății bucureștene din prima jumătate a sec. al XIX-lea.

Literatura originală și de traduceri cunoaște și lucrările unor poeți și prozatori care prin operele lor au contribuit la îmbogățirea limbii literare și au deschis drum larg genurilor literare. Printre poeți, în afară de Cezar Bolliac, care a avut o contribuție mai însemnată pe plan publicistic, amintim pe Gh. Crețeanu („Melodii intime"—1855), Al. Sihleanu („Armonii intime"—1857), Al. Depărățeanu („Doruri și amoruri"—1958) și Costache Bălăcescu. În general, ei au o poezie minoră, de un romantism naiv. Poeți autentici sînt Grigore Alexandrescu și Dimitrie Bolintineanu, autor și al romanelor „Manoil", „Elena" și „Doritorii nebuni", neterminat.

Un loc deosebit în literatura și știința care s-au afirmat în București după 1848, l-a ocupat Al. Odobescu. Nuvelele „Mihnea Vodă cel Rău", „Doamna Chiajna" (1860) și, mai ales, lucrarea „Pseudokinegeticos" (1874) îl situează printre scriitorii români clasici. „Doamna Chiajna" este o nuvelă istorică în al cărei cadru este descris orașul din anii 1560—1568. Un scriitor care are o contribuție însemnată la cunoașterea istoriei orașului București de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, este și Ion Ghica.

Pînă la 1878 trebuie menționată și poziția critică luată de unii scriitori și critici din București față de curentul junimist inițiat de Titu Maiorescu la Iași, unde în 1863 fusese înființat cenaclul literar „Junimea" și se tipărea revista „Convorbiri literare".

Față de spiritul conservator al „Junimii" și al „Convorbirilor literare", iau poziție, în primul rînd, Cezar Bolliac și P. B. Hașdeu ; acesta din urmă, atît prin drama „Răzvan și Vidra", cît și prin publicațiile sale : „Traian" (1869) și „Columna lui Traian" (1870—1877). Însă, curentul antimaiorescian devine mai viguros după 1876 și, mai ales, după ce „Convorbirile literare" se mută la București. Cu toate acestea nu poate fi ignorat rolul pozitiv al criticii maioresciene. Titu Maiorescu este acela care atrage atenția asupra geniului lui Mihai Eminescu, adunîndu-i versurile într-un volum.

Perioada care se deschide pentru cultura noastră după 1878, constituie, pentru literatura românească, perioada clasicismului. Este perioada apariției marilor creații ale lui Mihai Eminescu, I.L. Caragiale, Ion Slavici, Barbu Delavrancea și alții. Multe din subiectele operelor lor sînt luate din viața orașului. Mihai Eminescu își situează acțiunea nuvelei „Geniu pustiu" în Capitală, iar mulți din eroii comediilor lui

Scriitori și artiști de la începutul sec. al XX-lea, văzuți de Ary Murnu (după originalul de la Muzeul „București în arta plastică"). De la stînga la dreapta: Ion Minulescu, Jean Steriade, N. Petrescu Găină, Dimitrie Anghel, St. O. Iosif, Al. Cazaban, Alph. Castaldi, Al. Macedonski, I.L. Caragiale, Ilarie Chendi, Al. Szathmary, Tudor Arghezi, Al. Bogdan-Pitești, D. Kiriac, George Ranetti, Oscar Spaethe, Petre Liciu, G.D. Mirea, N. Grigorescu, Al. Vlahuță, Barbu Delavrancea, St. Luchian, Th. Pallady, C. Artachino, Kimon Loghi, Artur Verona, Ion Brezeanu, Ary Murnu, Ath. Simu, Ion Cantacuzino, George Coșbuc, Gh. Bogdan Duică, N. Vermont, Cincinat Pavelescu, I. Missir, A. Fischer-Galați, Mihail Sadoveanu, Ion Kalinderu, Iorgu Juvara, Al. Hodoș, Caton Theodorian, Corneliu Moldoveanu, Emil Gîrleanu etc.

Casa lui Ion Slavici din str. Piața Amzei, în care a locuit și Mihai Eminescu între anii 1881 — 1882

I.L. Caragiale sînt inspirați din realitatea vieții bucureștene. După scurtul popas bucureștean din 1867, cînd vine la București ca sufleur în trupa lui Mihai Pascaly, Mihai Eminescu se instalează definitiv în Capitala țării, în anul 1878, ca redactor la ziarul conservator „Timpul". Din acest an și pînă la sfîrșitul vieții, Mihai Eminescu își realizează cea mai însemnată parte a operei lui în București, participînd, în același timp și la viața literară a Capitalei.

O influență puternică a exercitat asupra poeziei și revista „Literatorul" a lui Al. Macedonski, care apare în 1882, cu vădite tendințe simboliste. La începutul sec. al XX-lea în paginile revistei tradiționaliste „Semănătorul", condusă mai întîi de Al. Vlahuță și George Coșbuc și apoi de N. Iorga, se afirmă numeroși scriitori de valoare. În curentul semănătorist trebuie însă făcute dinstincții în ceea ce privește orientarea scriitorilor și reliefată contribuția avută de ei în procesul de dezvoltare a literaturii române. O atitudine antisemănătoristă are revista lui Ovid Densușianu „Viață nouă", iar una antimaioresciană, revista „Convorbiri critice" a lui Mihail Dragomirescu.

Dezvoltarea literaturii după anul 1878, atît prin numărul scriitorilor, cît și prin valoarea operei lor, ridică problema condițiilor de viață și de muncă ale cercetătorilor de frumos dată fiind nepăsarea regimului burghezo-moșieresc față de artă și scriitori. Deși în procesul creației literare sînt înregistrate succese remarcabile, grija față de scriitori și artiști era aproape inexistentă. Condițiile grele de viață în care au trăit

în București Mihai Eminescu, Petre Ispirescu, D.Th. Neculuță, poetul proletar, și atîția alții, sînt suficient de edificatoare în acest sens. Neavînd o casă a lor (Societatea scriitorilor ia ființă abia în anul 1912), scriitorii și artiștii se adunau îndeosebi în unele cafenele, pentru a-și citi lucrările. Astfel, cafeneaua lui Fr. Bruzzesi, a lui Kübler, a lui Fialkovski, din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, sau Terasa Oteteleșeanu, de la începutul sec. al XX-lea, au fost adevărate cenacluri literare.

În timp ce oficialitatea manifesta o slabă preocupare pentru știință și cultură în general, clasa muncitoare, începînd cu ultima decadă a secolului trecut, era preocupată nu numai de organizarea luptei împotriva burgheziei ci și de ridicarea nivelului cultural al muncitorilor bucureș-

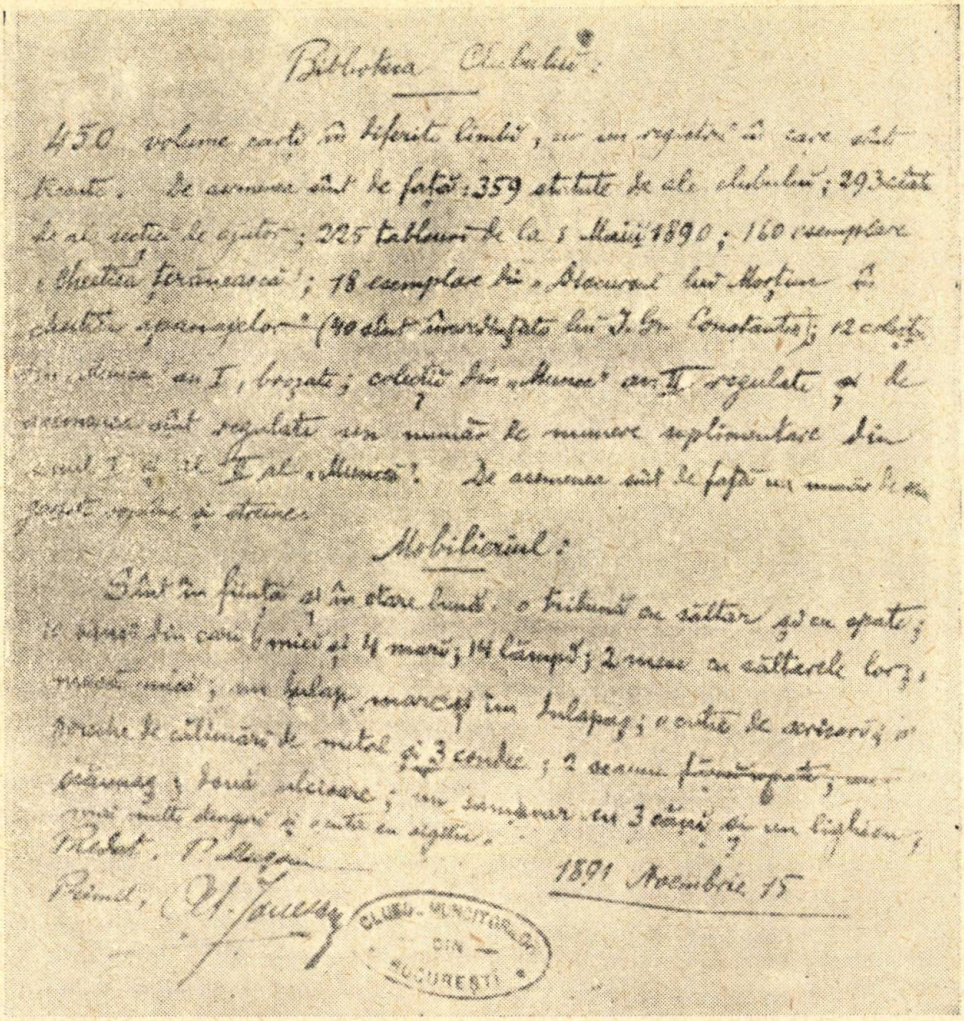

Biblioteca Clubului:

450 volume cărți în diferite limbi, cu un registru în care sînt trecute. De asemenea sînt de față: 359 statute de ale clubului; 293 statute de ale secției de ajutor; 225 tablouri de la 1 Maiu 1890; 160 exemplare „Chestia țărănească"; 18 exemplare din „Discursul lui Morțun în chestiile apanajelor" (40 sînt încredințate lui I. Gr. Constantin); 12 colecții din „Munca" an I, broșate; colecții din „Munca" an II regulate și de asemenea sînt regulate un număr de numere suplimentare din anul I și al II al „Muncii". De asemenea sînt de față un număr de [illegible] și streine.

Mobilierul:

Sînt în ființă și în stare bună: o tribună cu săltar și cu spate; [illegible] din care 6 mici și 4 mari; 14 lămpi; 2 mese cu săltarele lor; [illegible] mică; un dulap mare și un dulapaș; o cutie de scrisori; o pereche de călimări de metal și 3 condee; 2 scaune [illegible]; [illegible]; două ulcioare; un samovar cu 3 căni și un lighion; [illegible] cu sigilu.

Predat, P. Mușoiu

Primit, Al. Ionescu

1891 Noembrie 15

CLUBUL MUNCITORILOR DIN BUCUREȘTI

Procesul verbal de predare-primire, încheiat între Panait Mușoiu și Al. Ionescu, privind mobilierul și biblioteca Clubului Muncitorilor din București.

teni. Ea aprecia că numai prin cultură poate fi ridicat omul şi numai astfel pot fi înţelese, răspîndite şi însuşite ideile socialiste. La 1 noiembrie 1886, cercul de studii sociale „Drepturile omului" deschide la hotelul Fieschi, din str. Şelari nr. 7, o sală de conferinţe şi de lectură în care se găsesc lucrări ale clasicilor marxişti. Clubul muncitorilor din Bucureşti dă o mare importanţă activităţii culturale de propagandă pentru atragerea maselor. Prin ziarul „Munca", clubul popularizează operele lui K. Marx şi F. Engels şi publică recenzii şi liste bibliografice cu titluri de cărţi literare, legate, în general, de viaţa şi suferinţele celor ce muncesc. Această activitate a fost sporită după 26 februarie 1894, o dată cu apariţia suplimentului „Munca literară ştiinţifică".

Clubul organizează serbări şi festivaluri cu ocazia aniversării Comunei din Paris, în preajma Anului Nou sau de 1 Mai. Aici are loc, cum scrie „Munca" din 29 octombrie 1890, *„reprezentarea pentru întîia oară în Bucureşti a unei piese cu subiect socialist"*. Şi tot acum se afirmă, pentru prima oară, talente dramatice din rîndul muncitorimii. La unele din manifestările culturale artistice ale Clubului participau, în afara muncitorilor, şi unii scriitori, printre care I.L. Caragiale.

Clubul se străduieşte să organizeze şi o şcoală pentru adulţi, iar în septembrie 1891 deschide un ciclu de conferinţe în cadrul căruia vorbesc C. Dobrogeanu Gherea, I. L. Caragiale, Constantin Mille, Traian Demetrescu, Anton Bacalbaşa şi alţii. De asemenea, clubul ia iniţiativa înfiinţării unei biblioteci, deschisă la 17 februarie 1890 la sediul său şi al ziarului, în str. Academiei nr. 24. Este interesant de amintit că biblioteca avea un fond de 450 volume, în diferite limbi, formată în special din donaţii. Ea cuprindea cărţi de ideologie socialistă şi opere literare, îndeosebi ale clasicilor ruşi şi francezi.

De la începutul sec. al XX-lea mai ales, încep să se afirme şi poeţi şi scriitori ai clasei muncitoare ; Traian Demetrescu, Ion Păun Pincio, N. Beldiceanu sînt printre aceştia. Numai că poezia lor socială are un caracter idealist. Poetul care exprimă cu fermitate lupta clasei muncitoare, ura împotriva nedreptelor aşezări, a fost D.Th. Neculuţă.

Teatrul

Ca şi în toate celelalte domenii de activitate, revoluţia de la 1848 a deschis noi şi vaste perspective de desfăşurare şi teatrului românesc. Însă, din cauza unor condiţii obiective, abia după Unire, dramaturgia se va putea afirma şi dezvolta.

În afară de activitatea desfăşurată de Costache Caragiale în 1845 şi continuată în septembrie 1848, cînd organizează cîteva spectacole la teatrul Momolo, în anul 1849 teatrul bucureştean cunoaşte numai cîteva spectacole mediocre date de o trupă improvizată de Const. Halepliu şi spectacolele operei italiene. În anul 1850 se desfăşoară activitatea teatrală a lui Costache Caragiale, animatorul „diletanţilor români" din 1843. Existau două săli de spectacole : „Momolo" şi o sală amenajată în anul 1840 de tapiţerul sas Fr. Bosel, la etajul caselor de pe podul Mogoşoaiei, în care s-au dat reprezentaţii pînă în anul 1863, cînd sala a ars.

Cum gustul publicului începuse a fi format, C. Caragiale a trebuit să monteze vodeviluri și piese cu muzică. De aceea s-a asociat cu Ioan Wachmann, dirijor și compozitor, care își însușise melodiile populare.

În vara anului 1851, Matei Millo dă mai multe reprezentații la București. Bucureștenii îl considerau ca cel mai mare actor, date fiind răsunătoarele lui succese la Iași cu vodevilurile lui Vasile Alecsandri. La București, Matei Millo a dat prima reprezentație la 5 august 1851 cu „Coana Chirița", care s-a bucurat de un mare succes datorită talentului lui și interpretării rolurilor într-o manieră realistă. Reprezentațiile de la București au durat pînă la 15 septembrie 1851, cînd Matei Millo s-a înapoiat la Iași.

În anul 1852, bucureștenii asistă la terminarea lucrărilor Teatrului mare, care a fost inaugurat la 31 decembrie. Acest fapt a constituit un important eveniment pentru dezoltarea teatrului românesc.

Din toamna anului 1852 se stabilesc în București Matei Millo și I. Flechtenmacher, primul fiind numit la 9 iulie 1853 director artistic al trupei de la Teatrul mare. Din acest moment începe perioada de afirmare a teatrului românesc, atît prin disciplina pe care o impune în pregătirea și formarea actorilor cît și în ceea ce privește interpretarea realistă a rolurilor. Pe la conducerea Teatrului mare trece și C. A. Rosetti

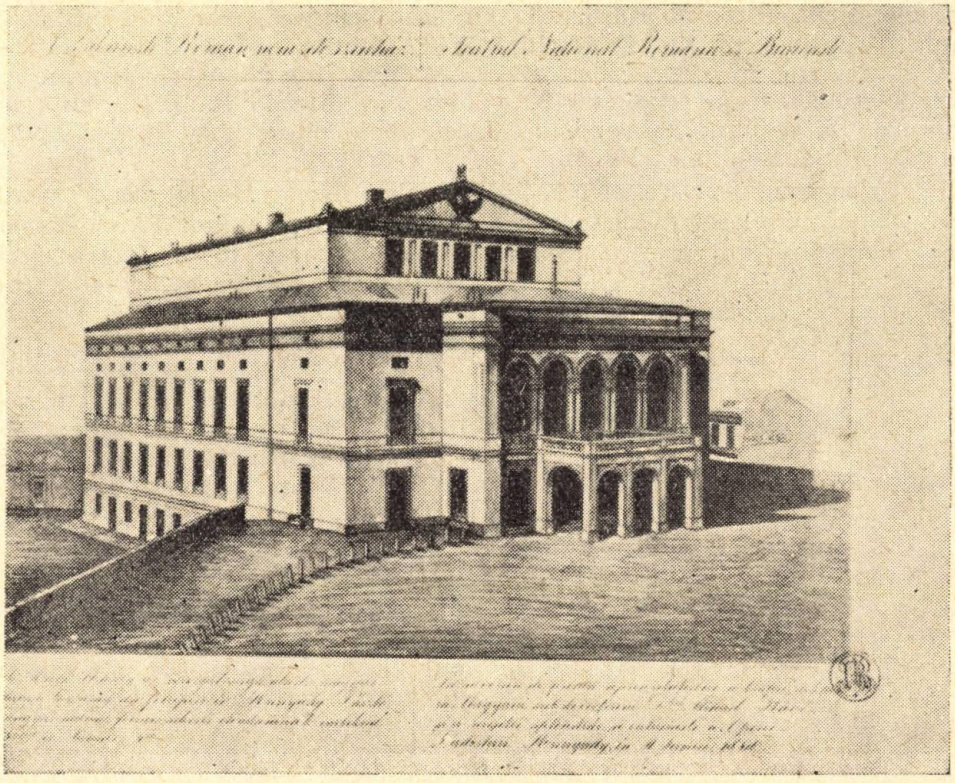

Teatrul Național (După un desen apărut într-un ziar budapestan din 1860)

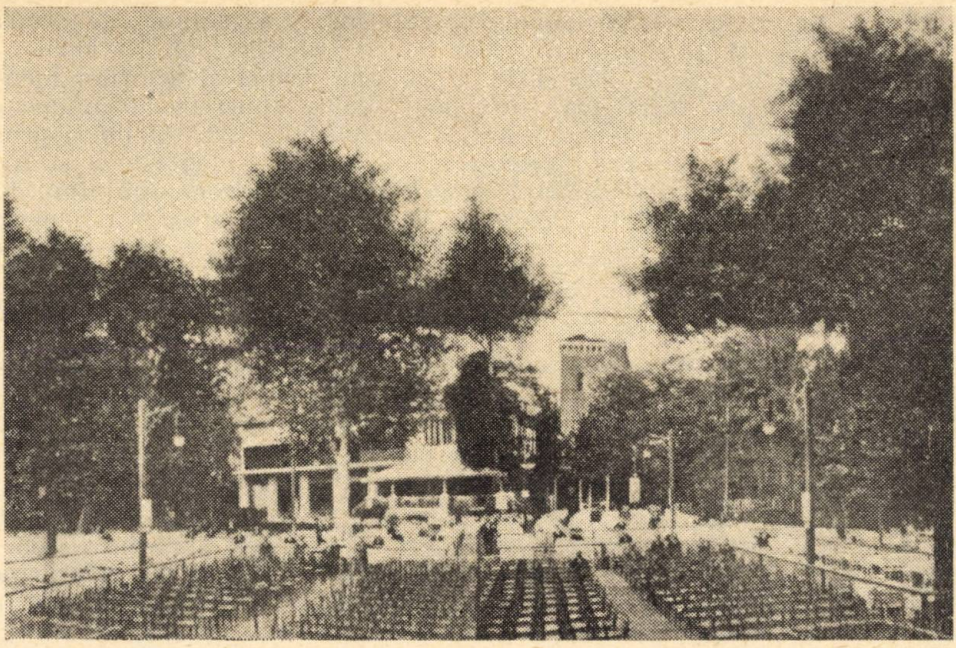

Grădina Oteteleşanu

(1859). El reuşeşte să alcătuiască o trupă cu cele mai bune elemente în jurul ctitorilor teatrului românesc : Matei Millo, Costache Caragiale, Mihai Pascaly.

Prin generaţia de actori în frunte cu Matei Millo, fraţii Caragiale, Mihai Pascaly şi alţii, este creată o adevărată şcoală de artă dramatică românească. Mihai Pascaly a înfiinţat prima „Uniune artistică", iar Matei Millo „Societatea dramatică românească" şi apoi „Societatea dramatică". Prin comedia satirică şi prin cupletul satiric, Matei Millo şi elevii lui dezvoltă gustul pentru teatru, realizînd în acelaşi timp o operă moralizatoare. Continua creştere a prestigiului teatrului bucureştean se datoreşte atît unor mari talente, cît şi operelor dramatice originale. Comedia satirică se impune în această perioadă prin Haşdeu („Trei crai de la Răsărit") ; drama istorică prin „Răzvan şi Vidra" a aceluiaşi şi „Trîmbiţa unirii" de C.D. Aricescu. Prin Mihai Pascaly (1830—1882), interpret patetic, şi prin Matei Millo (1814—1896), interpret realist, „Molière al românilor", cum atît de pregnant l-a numit Aristizza Romanescu, reprezentînd tendinţa nouă, realistă, teatrul românesc s-a putut dezvolta în mod continuu.

După 1878, Teatrul mare, devenit Teatrul Naţional, ia o dezvoltare remarcabilă deşi indiferenţa autorităţilor a continuat ca şi pînă atunci faţă de teatrul românesc. În primul rînd, publicul devenise mai pretenţios, iar în al doilea rînd, prin afirmarea cîtorva mari talente, el s-a ridicat la nivelul teatrelor europene. Ultimele două decenii ale sec. al XIX-lea sînt dominate de arta Aristizzei Romanescu, Gr. Manolescu şi C. Nottara. De asemenea, ridicarea prestigiului artistic al Teatrului

Național se datorește și directoratului lui Ion Ghica, de după 1877 și al lui Al. Davila, care a fost director al Teatrului Național în două rînduri, între anii 1905—1914. Prin jocul realist al actorilor menționați, prin lupta împotriva cosmopolitismului concretizată în opera dramatică a lui I.L. Caragiale, Barbu Delavrancea și Al. Davila și prin contribuția celor doi mari directori ai teatrului, — Ion Ghica și Al. Davila — arta dramatică românească ajunge la maturizare. Amintim, de asemenea și directoratul lui Pompiliu Eliade, care a înființat biblioteca Teatrului Național și a impus ca traducerile să fie făcute numai de scriitori.

Un rol pozitiv pentru formarea publicului l-a avut și compania C. Grigoriu care ia ființă în 1906. Spectacolele ei, date în grădina Oteteleșeanu, dau posibilitatea afirmării unor remarcabile talente ca V. Maximilian, N. Leonard și alții.

Un nume strîns legat de dezvoltarea primei noastre scene este și acela a lui Paul Gusty care, timp de decenii, alături de C. Nottara, a condus direcția de scenă a Teatrului Național.

Paralel cu activitatea Teatrului Național, un rol însemnat au jucat și companiile dramatice particulare. Printre acestea amintim: Compania dramatică „Bulandra-Manolescu-Storin", Compania „Marioara Voiculescu" din anii 1912—1913 și altele.

Muzica

În domeniul muzicii, acela care a contribuit în mod substanțial la formarea unei culturi muzicale populare a orașului a fost „muzicul" Anton Pann, psaltul de la biserica Lucaci. Poet și compozitor, Anton Pann a publicat în șase broșuri, între anii 1850—1852, lucrarea „Spitalul amorului" cu 176 melodii, dintre care unele sînt melodii grecești sau turcești, autohtonizate.

În privința instrucțiunii muzicale s-a trecut de la „așezămîntul horal" din 1843, la Conservatorul de muzică și declamație, înființat în anul 1864. Din timpul domniei lui Al. I. Cuza sînt cunoscute primele note muzicale tipărite de Ministerul cultelor și instrucțiunii publice. Este vorba de un „Marș triumfal", dedicat domnitorului, de Fr. Gackstatter, și de cinci caiete de „Melodii române", compuse de Alexandru Berdescu.

Activitatea Conservatorului, animată în special de Eduard Wachmann, compozitor și profesor, a deschis perspective noi pentru răspîndirea muzicii culte și pentru formarea artiștilor de operă. Dar, și în acest domeniu, lipsa de încurajare din partea statului burghez a impus condiții vitrege de dezvoltare a artei dramatice, obligînd talente remarcabile, ca Haricleia Darclée și alții să capete consacrarea și celebritatea pe scene străine.

Rolul cel mai important pentru crearea Operei l-a avut George Stephănescu. Din 1872, profesor la Conservator, iar din 1877, maestru, compozitor și director al primei noastre scene, George Stephănescu contribuie la introducerea spectacolelor de operă și operetă la Teatrul Național. Stagiunile Teatrului Național din anii 1880—1884 cunosc atît repertorii muzicale cu lucrări românești („Sînziana și Pe-

Două afișe de teatru din anii 1887 și 1892

pelea", text de V. Alecsandri şi muzica de George Stephănescu ; „Hatmanul Baltag şi Oltenia" de Eduard Caudella ; „Lampa fermecată" de Ed. Wachmann) cît şi străine. Cu acest prilej se afirmă baritonul I. Băjenaru şi tenorul Grigore Gabrielescu. Însă primul mare eveniment muzical de amploare a fost la 8 mai 1884, cînd a fost reprezentată în limba română, numai de actori români, opera „Linda de Chamonix". Succesul a fost atît de încurajator încît a fost posibilă deschiderea primei stagiuni de operă la 25 septembrie 1885, cu opera „Traviata", avînd în reprezentaţie pe Adelina Patti. Cu toate acestea, stăruinţele lui George Stephănescu de a crea Opera română nu au dat rezultate din cauza opacităţii guvernanţilor, care preferau ca la Teatrul Naţional să fie mai curînd angajate trupe străine de opere, decît să se cînte în româneşte. Abia în 1902, George Stephănescu reuşeşte să întemeieze Societatea lirică română pe baze cooperatiste, avînd ca scop *„întemeierea definitivă a operei naţionale"*. În toamna aceluiaşi an, Societatea îşi deschide stagiunea în sala „Edison" şi o continuă la Teatrul Maican, care de atunci a luat numele de Teatrul liric. Însă Opera română a fost înfiinţată abia la 1 aprilie 1921 ; prima ei stagiune s-a deschis la Teatrul liric.

Un rol important pentru dezvoltarea culturii muzicale în Bucureşti l-a avut „Societatea corală" — „Carmen", înfiinţată la 1 iunie 1901 de un grup de iubitori ai muzicii, în frunte cu compozitorul D. Kiriac. La început corul era format numai din bărbaţi, apoi s-a transformat într-un ansamblu mixt şi a cultivat, îndeosebi, muzica populară. Cît despre animatorul acestei societăţi, D. Kiriac (1866—1928), menţionăm că el a realizat şi o vastă operă componistică, scriind şi melodii pe versuri ale poeţilor noştri, în frunte cu Mihai Eminescu („Somnoroase păsărele", „De ce nu vii" etc).

Condiţiile în care s-a dezvoltat arta muzicală au fost grele. Cu toate acestea, prin pasiunea şi talentul lor, artiştii lirici, interpreţii sau compozitorii, s-au impus, iar unii dintre ei, ca George Enescu, aparţin muzicii universale, căci numele lui, deşi legat atît de strîns de viaţa muzicală a Bucureştilor, unde a trăit şi a dat nenumărate concerte, a depăşit însă graniţele ţării, intrînd în panteonul muzicii universale, ca interpret, compozitor şi dirijor.

Artele plastice

Caracterul dominant al relaţiilor de producţie capitaliste se răsfrînge şi în urbanistica Bucureştilor ; noile realităţi economice şi social-culturale impun construirea unor edificii sau clădiri care să corespundă acestor necesităţi. Gara Filaret (1869), uzina de gaz (1871), Gara de Nord (1872), fabrica de bere „Luther", iată cîteva edificii în care se observă, în afară de rolul lor funcţional, şi unele influenţe ale arhitecturii occidentale. Dar, acest stil arhitectonic este la fel cu acela din Franţa sau Austria. Casa veche românească cu pridvor şi grădină, expresia stilului arhitectonic românesc, începe să dispară. Hotelurile cu stil hibrid, amestec de neoclasic cu rococco sau baroc, încep să înlocuiască vechile hanuri în stil oriental. Printre arhitecţii oraşului se distinge în mod deosebit

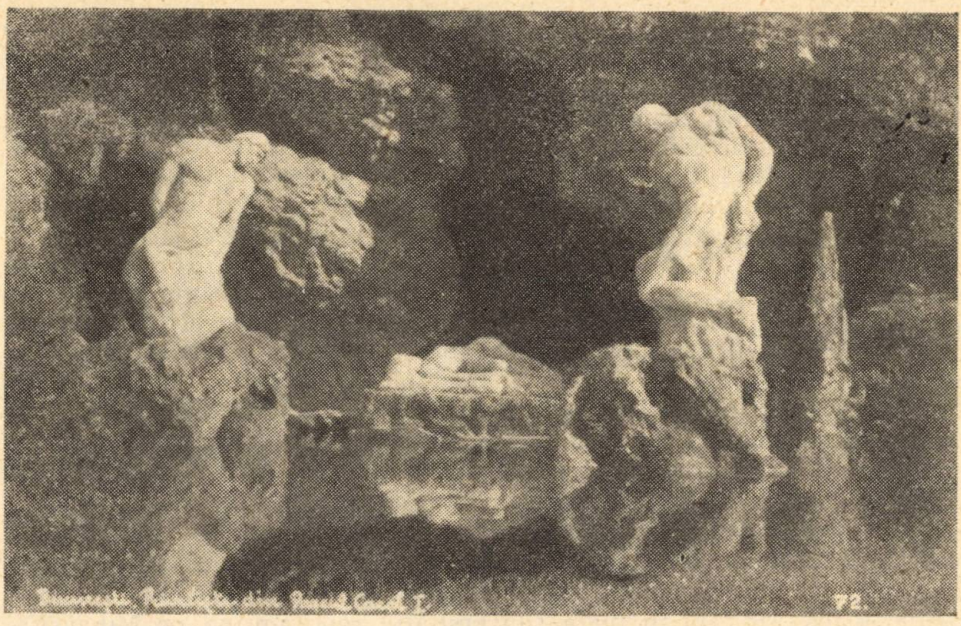

Grupul „Giganții" din Parcul Libertății, creație a sculptorului D. Paciurea, așa cum arăta în 1906

Al. Orăscu, care din 1841 studiază la Berlin și München neoclasicismul. Întocmește proiectele clădirii Universității într-un pur stil neoclasic și ale mai multor clădiri din București și din țară. Sfîrșitul sec. al XIX-lea este dominat în arhitectură de personalitatea lui Ion Mincu, care restabilește vechiul prestigiu al arhitecturii românești. Ion Mincu realizează o adevărată școală de arhitectură românească și luptă împotriva curentelor străine. Printre elevii lui se numără : Ion Socolescu, George Stelian, Toma Dobrescu, Petre Antonescu și alții. Dintre edificiile construite în București după planurile lui Ion Mincu, în afară de monumentele funerare de la Belu, se remarcă fosta Școală centrală, construită în 1890, bufetul de la Șosea (1894), casa Scriitorilor (fosta casă Monteoru de pe Calea Victoriei) și altele. De la începutul sec. al XX-lea menționăm : clădirea Arhivelor Statului (arh. M. Gabrielescu), Camera deputaților și Casa Centrală a Armatei (arh. D. Maimarolu), palatul Poștelor (arh. Al. Săvulescu), casa Cantacuzino (azi „Muzeul George Enescu", arh. I. Berindei), edificiul Ministerului lucrărilor publice, azi Sfatul Popular al Capitalei, și Banca Marmorosch Blank (arh. P. Antonescu), Muzeul de istorie a P.C.R. (arh. N. Ghica-Budești), Institutul de arhitectură (arh. Gr. Cerchez) și altele. Aceste remarcabile edificii, dintre care la unele predomină stilul arhitectonic românesc, se pierd încă în multitudinea construcțiilor fără nici un stil sau în care domină concepții străine. Iar în cartierele bucureștene, vechea casă românească este adaptată cerințelor citadine.

În afară de arhitecții români au fost utilizați și arhitecți străini a căror concepție a dus la construirea de clădiri, care, deși reușite fiecare

în parte, totuşi distonează uneori în ansamblul urbanistic al oraşului. Astfel, clădirea Băncii Naţionale a fost construită în anul 1883—1885 după planurile arhitecţilor Cassien Bernard şi Albert Galleron ; Ateneul (1886—1888) a fost construit după planurile arh. Albert Galleron ; edificiul Bibliotecii centrale universitare a fost construit între anii 1891—1895 şi 1914, după planurile arh. Paul Gotereau, iar C.E.C.ul a fost construit între anii 1895—1900, după planurile aceluiaşi arhitect.

Ornamentarea faţadelor clădirilor reclama continua perfecţionare a artiştilor decoratori. Cel mai de seamă a fost Karl Storck, care realizează frontonul clădirii Universităţii, reprezentînd Minerva încununînd artele şi ştiinţele. De asemenea, renovează casa Suţu, azi Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti, şi realizează busturile lui Al. Ioan Cuza, Mihail Kogălniceanu, C. A. Rosetti şi altele. În 1865 este profesor la Şcoala de Belle arte, iar printre elevi se aflau sculptorul Ion Georgescu şi Paul Focşăneanu, coautorul frontonului Universităţii. Karl Storck este primul sculptor care, atît prin opera realizată cît şi prin elevii pe care îi formează la Şcoala de Belle arte, contribuie în mod esenţial la afirmarea sculpturii româneşti. În anul 1869 este dezvelită prima statuie în Bucureşti, în curtea spitalului Colţea, reprezentînd pe marele spătar Mihai Cantacuzino, ctitorul spitalului Colţea, opera lui Karl Storck. A doua statuie a fost ridicată în piaţa Universităţii, reprezentînd pe Mihai Viteazu ; este opera sculptorului francez Belleuse Carriere. Menţionăm, de asemenea, statuia lui Ion Eliade (1889), opera sculptorului italian E.

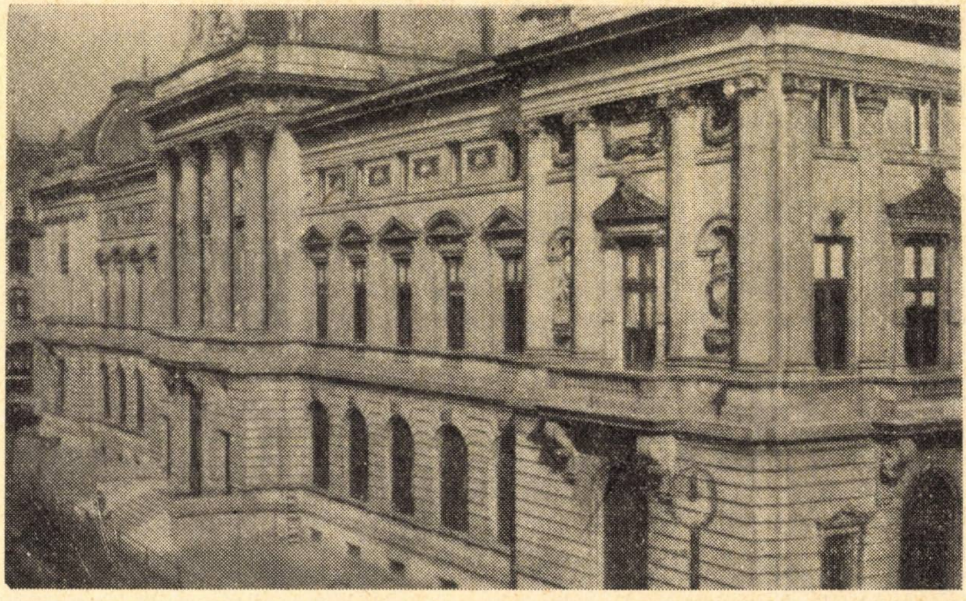

Palatul Băncii Naţionale a fost clădit pe terenul unde a fost cel mai vechi şi mai mare han bucureştean, hanul Şerban Vodă, zidit între anii 1683—1686 şi dărîmat în anul 1882. — Pavilioanele din colţurile faţadei reprezentînd Agricultura, Industria, Comerţul şi Justiţia sînt opera sculptorului Ion Georgescu

Palatul Poștelor a fost clădit în ultimii ani ai veacului al XIX-lea după planurile arh. Al.Săvulescu, pe locul unde a fost hanul Constantin Vodă, distrus la marele foc din 1847

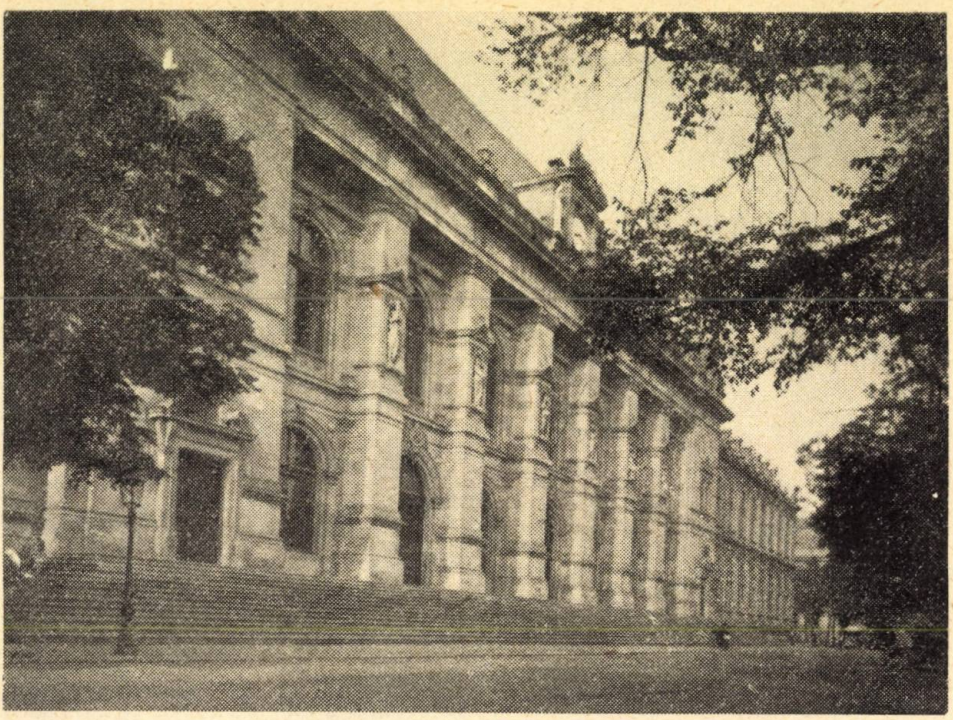

Palatul Justiției, a fost construit în stilul Renașterii franceze, după planurile arh. A. Ballu între anii 1890—1895. La realizarea interiorului a contribuit și arh. I. Mincu.

Ferarri, a lui C. A. Rosetti (1903) realizată de W. Hegel, precum și monumentul pompierilor, al aceluiași (1901).

La sfîrșitul sec. al XIX-lea sculptura românească se caracterizează prin formalism academic. Ion Georgescu, prin lucrarea „Femeia îngîndurată" de pe monumentul funerar de la biserica Domnița Bălașa, și Ștefan Valbudea, se numără printre cei mai autentici sculptori. În stilul artei Renașterii, Fr. Storck realizează mai multe lucrări, printre care un foarte reușit bust al poetului Al. Macedonski. La începutul sec. al XX-lea se impune D. Paciurea, sculptor de concepție vizionară. În afară de sculptura funerară de la cimitirul Belu, D. Paciurea realizează opere de mare valoare : „Gigantul" din parcul Libertății sau busturile lui Ștefan Luchian, B. P. Hașdeu, Tolstoi, Ibsen, Shakespeare.

Dintre artele plastice, pictura este cel mai bine reprezentată, atît în timpul revoluției de la 1848 cît și după aceea.

Ion Negulici (1813—1851) lucrează în ulei portretele lui N. Bălcescu, C. A. Rosetti, Cezar Bolliac și al poetului Al. Sihleanu. Barbu Iscovescu (1815—1854), pictează steagul revoluției purtat de masele revoluționare, execută în ulei, portretele lui N. Golescu, Avram Iancu, D. Bolintineanu. C. Daniel Rosenthal este cel mai talentat pictor al revoluției, opera sa capitală fiind „România revoluționară", reprezentată într-o manieră romantică, specifică epocii, prin o femeie în costum național.

Un alt mare pictor al revoluției, care a realizat o însemnată operă și a jucat un important rol pedagogic la Școala de Belle arte, a fost Gh. Tattarescu, portretistul lui Nicolae Bălcescu. El compune tabloul alegoric „Deșteptarea sau renașterea României" și tabloul „Unirea Principatelor". Gh. Tattarescu se face cunoscut la sfîrșitul secolului și prin pictura religioasă.

Un mare pictor care, deși foarte tînăr, se afirmă printr-o acuarelă cu subiect revoluționar, „Desrobirea țiganilor", în 1858, a fost Theodor Aman (1835—1891). În prima lui etapă realizează în special tablouri cu caracter istoric. El execută multe tablouri istorice, printre care se remarcă „Alegerea lui Cuza" și portretul lui Tudor Vladimirescu.

Un loc deosebit printre artele aplicate îl ocupă, în timpul domniei lui Al. I. Cuza, grafica ilustrării de cărți. Printre graficieni, menționăm pe Carol Pop de Szathmary, care compune și tabloul în ulei „Unirea Principatelor". Rămîne un nume important în istoria orașului nostru și prin numeroasele fotografii cu aspecte și chipuri bucureștene, care constituiesc un material artistic-documentar de mare valoare. Menționăm, de asemenea, litografiile lui Wenrich, pe editorul D. Papazoglu, care a tipărit în afară de numeroasele litografii cu subiecte bucureștene și un portret al lui Al. I. Cuza la editorul parizian Lémercière și pe K. Da-

Casa Moruzi, de pe Calea Victoriei, construită la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, a fost dărîmată în 1941. În interioarele ei a fost organizat fostul Muzeu Municipal

Pe locul vechilor chilii ale mănăstirii Mihai Vodă au fost construite, la sfîrşitul sec. al XIX-lea după planurile arh. Gavrilescu, clădirile Arhivelor Statului

nielis, de la care s-au păstrat, printre altele „Primirea lui Cuza la cameră la 8 februarie 1860" şi „Luptele din dealul Spirii" de la 13 septembrie 1848. În aceeaşi perioadă a domniei lui Al. I. Cuza, dar mai ales după instaurarea monarhiei, apare un gen nou, caricatura. Se remarcă în special caricaturistul Dembiţki. Revistele satirice „Nichipercea" şi celelalte variante ale lui N. T. Orăşanu, precum şi „Aghiuţă" a lui B. P. Haşdeu, abundă cu caricaturi împotriva dinastiei şi antirevoluţionarilor.

O menţiune deosebită se impune pentru acuarelele şi schiţele realizate de Amedeo Preziosi, care a fost la Bucureşti între anii 1868—1869. Albumul său cu chipuri şi peisaje bucureştene, aflat la Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti, are o deosebită valoare, atît documentară, prin varietatea subiectelor tratate, cît şi artistică.

Prin înfiinţarea Şcolii de Belle arte în 1864, datorită lui Th. Aman, Gh. Tattarescu şi Karl Storck, pictura şi, în general, artele plastice, încep să cunoască o largă dezvoltare. În 1865 este organizată prima expoziţie de pictură cu tablouri de Th. Aman, Gh. Tattarescu şi N. Grigorescu.

Războiul din 1877—1878 îşi are pictorii lui : N. Grigorescu, Sava Henţia, Gh. Mirea şi Carol Szathmary, care a lucrat schiţe pentru publicaţii străine.

Prin geniul său, pictorul N. Grigorescu (1838—1907) aparţine nu numai picturii romîneşti ci şi picturii universale. La Bucureşti el deschide o expoziţie personală abia în 1873 cu 140 lucrări. În 1877 merge pe front unde, inspirat de eroismul soldaţilor români, creează opere de deosebită valoare. Pentru Primăria oraşului Bucureşti el compune remarcabila operă „Atacul de la Smîrdan".

La sfîrşitul sec. al XIX-lea se formează o adevărată şcoală de pictură românească cu N. Grigorescu, Th. Aman şi Ion Andreescu. Mai ales în ultimii lui ani de viaţă, N. Grigorescu este pictorul luminii. La începutul sec. al XX-lea, viaţa artistică a oraşului Bucureşti este mereu împrospătată de operele lui Ştefan Luchian, N. N. Tonitza, Iser, Camil Ressu, Gh. Petraşcu şi mulţi alţii care, inspirîndu-se şi din peisajul bucureştean, dau picturii româneşti opere de mare valoare. Ştefan Lucian este pictorul florilor, deşi este şi un mare portretist ; iar N. Tonitza atacă probleme ale contemporaneităţii.

Prin opera lor mulţi din marii noştri pictori şi-au legat astfel numele de oraşul Bucureşti.

★

Deşi a fost atît de grea afirmarea culturii în toate variatele ei manifestări, chiar după revoluţia de la 1848, din cauza condiţiilor grele în care au trăit şi au creat scriitorii şi artiştii în orînduirea capitalistă, totuşi s-au făcut progrese remarcabile, ilustrate prin opera lui Mihai Eminescu şi I. L. Caragiale în literatură ; a lui N. Grigorescu şi D. Paciurea în artele plastice ; a lui George Enescu în muzică ; a lui I. Mincu în arhitectură şi a atîtor savanţi cu renume mondial, în ştiinţă. Astfel, Capitala României cunoaşte o deosebită înflorire culturală pe la sfîrşitul sec. al XIX-lea, care se reflectă atît în varietatea curentelor literare şi artistice, cît şi în operele realizate. La aceasta, se adaugă şi contribuţia adusă de scriitorii şi cărturarii transilvăneni. Încă din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, cărturari de seamă ca Al. Papiu Ilarian, A. Florian, Dionisie Pop Marţian, Timotei Cipariu, scriitori ca Ion Slavici şi George Coşbuc, iar la începutul sec. al XX-lea, poeţi ca Octavian Goga, Şt. O. Iosif sau criticul Ilarie Chendi, au desfăşurat o prodigioasă activitate ştiinţifică şi literară în Bucureşti. De asemenea, publicaţiile româneşti din Transilvania, ca „Foaia pentru minte, inimă şi literatură" de la Braşov (1838—1865), a lui Gh. Barițiu, şi „Familia" de la Oradea (1865—1906), a lui Iosif Vulcan, care au sprijinit neîncetat aspiraţiile naţionale ale poporului român şi au menţinut legăturile dintre românii de pe cele două versante ale Carpaţilor, au fost în strînse şi rodnice legături culturale cu scriitorii şi cărturarii de la Bucureşti. Faptul că cei mai mulţi dintre scriitori, artişti şi savanţi au trăit şi au creat în oraşul-capitală, demonstrează că el a fost cel mai însemnat centru cultural al României. Opera lor a constituit premiza afirmării culturii româneşti pe plan european în perioada dintre cele două războaie mondiale şi a deschis largi, căile valorificării ei universale.

INDICE

A

Abatorul comunal, 333, 365.
Academia domnească, 167, 172, 207, 208, 224.
Academia Română, 404.
Adevărul, ziar, 409.
Adrian Gheorghe, general, om politic, 322
Adrianopol, oraş, 86, 147, 180, 185, 187, 188.
Aelius Catus, general roman, 47.
Afumaţi, sat, 143, 290, 356
Aghiuţă, revistă, 409, 426
Agia, 246
Agricola, societate de credit şi asigurare, 376
Alba Iulia, oraş, 117
Alecsandri Vasile, poet şi om politic, 277, 282, 416, 420
Aleea cu tei de la Băneasa, 195
Alep, oraş (Siria), 212
Alexandrescu Grigore, poet, 190, 215, 218, 262, 338, 407, 411
Alexandru cel Mare, 40
Alexandru al II-lea Mircea, domn al Ţării Româneşti, 98, 99, 100, 227
Alexandru Iliaş, domn al Ţării Româneşti, 111
Alexe Marin, profesor, 298
Alfieri Vittorio, autor dramatic italian, 215, 224
Aman Theodor, pictor, 170, 302, 425, 426, 427
Ambrozie, preot, zis „Popa Tun", 260
America de Nord, 19, 346
Amicul comercianţilor, ziar, 407
Anagnoste Vasile, militant socialist, 382, 383
Analele tipografice, gazetă, 316, 409
Anastase, casă comercială, 148
Anderel Anton, grădinar, 308
Andreescu Ion, pictor, 427
Andreescu Voicu, militant socialist, 381
Andrei, boier din Oltenia, 80
Andronescu (Androneştii), familie de boieri, 221
Angerer Ludwig, fotograf, 300, 301, 303
Anghel Dimitrie, poet, 412
Anglia, 77, 147, 148, 187, 222, 310, 338
Antim Ivireanul, mitropolit al Ţării Romîneşti, 212, 225, 233
Antipa Grigore, naturalist, 405
Antonescu Petre, arhitect, 421
Anuarul biroului geologic, 406
Anunţătorul român, ziar, 299, 407
Arbore N., medic, 379
Arbore Zamfir, militant socialist, 320
Arbut Chiriac, negustor, 145
Arcuda, filtru de apă, 364, 370
Argeş, rîu, 13, 14, 16, 42, 62, 66, 68, 69, 77, 78, 79, 164
Arghezi Tudor, poet, 410, 412
Arhivele Statului, 421, 426
Aricescu C. D., istoric, 280, 406, 411, 417
Aristia Costache, actor, 224, 262
Arsenalul Armatei, 275, 276, 344, 351, 379
Artachino C., pictor , 412
Asfaltul, societate, 377
Asia, 19, 20, 183
Asia Mică, 147
Asociaţia generală a lucrătorilor din România, 316, 317, 410
Asociaţia literară a României, 222
Asociaţia lucrătorilor constructori, 317
Asociaţia lucrătorilor tipografi „Gutemberg", 348

Asociaţia tipografilor „Matei Basarab", 317
Asociaţia lucrătorilor tipografi din România, 316
Assan, moară, 274, 275
Assan Gheorghe, industriaş, 368, 373
Aşezămintele Nifon Mitropolitul, 404
Atelierele căilor ferate, 306, 331, 344, 348, 349, 350, 383
Atelierele metalurgige ale Primăriei, 340
APACA, ateliere, 375
Atelierul mecanic al Direcţiei poştelor, 340
Ateneul Român, 367, 404
Atlet Rudolf, antreprenor belgian, 368
Auerbach, scrisoare adresată de Carol I lui —, 322
Aurelian P. S., economist, 308, 354, 357, 386, 405, 406
Aurignac, localitate în Franţa, 22
Austria (Austro-Ungaria, Imperiul habsburgic), 128, 130, 132, 144, 148, 252, 281, 286, 306, 312, 323, 337, 339, 341, 354, 420
Avram Iancu, revoluţionar democrat român din Transilvania, 272, 424
Axente Sever, fruntaş al revoluţiei din 1848, 246
Azilul Elena Doamna, 297, 299, 402, 404

B

Babeş Victor, om de ştiinţă, 395, 406
Bacalbaşa Anton, ziarist, 346, 352, 356, 409, 415
Bacalbaşa Constantin, publicist, 356
Bacaloglu Emanuel, profesor, 405
Bacov Ioan, gravor, 211
Baia din piaţa Bibescu-Vodă, 370
Baia Centrală, 370
Baia Eforia, 370
Baia Griviţa, 370
Baksici Deodato Pietro, călător străin, 121
Bakunin M. A., revoluţionar rus anarhist, 319
Ballu A., arhitect, 362, 424
Balş Th., caimacan, 282
Balta Liman, localitate, 279
Banat, provincie, 24, 37, 200
Banca Agricolă, 342
Banca de Bucureşti, 311
Banca Colentina, 342
Banca comercială română, 376
Banca de credit român, 376
Banca Crisoveloni, 310
Banca Generală Română, 342
Banca Gheorghieff Evloghie, 310
Banca Th. Iescek, 342
Banca Marmorosch-Blank, 342, 376, 421
Banca Naţională, 110, 127, 337, 342, 354, 376, 422
Banca Negroponte, 310
Banca Poporului, 376
Banca Românească, 376
Banca României, 310, 311
Bank of Roumania, 311
Banca de scont, 342
Banov Al., colonel, 244
Bantîş-Kamenski D. N., călător străin 159
Barabás Miklós, pictor transilvănean, 188
Barboş, castru, 48
Barbu, tipograf, 212
Bariţiu Gheorghe, publicist, istoric, 249, 321, 427
Barklay John Trevor, inginer englez, 277, 331
Baronzi Gh., scriitor, 407, 411
Basarab I, voievod al Ţării Româneşti, 70
Basarab Laiotă, domn al Ţării Româneşti, 84, 88, 90
Basarab cel Tînăr (Ţepeluş), domn al Ţării Româneşti, 88, 90
Basarabi, cultura, 37
Basily C., diplomat rus, 283
Báthory Ştefan, voievod al Transilvaniei, 90
Batu, conducător mongol, 69
Bauer Friedrich Wilhelm, general rus, 212
Baumer, locotenent-colonel inginer rus, 195
Bazaca, punct comercial, 302
Bazargic, oraş (Bulgaria), 147
Băjenaru I., tenor, 420
Bălăceanu, familie de boieri, 127, 137, 189
Bălăşanu (Bălşan) Dincă, ofiţer, 272
Bălcescu Costache, revoluţionar din 1848, 244, 245, 264
Bălăcescu Costache, poet, 220, 411
Bălcescu Nicolae, revoluţionar democrat, istoric, 190, 191, 215, 221, 222, 223, 242, 243, 244, 245, 249, 250, 253, 255, 256, 257, 260, 262, 264, 270, 272, 279, 322, 405, 407, 424, 425
Băleanu (Băleni), familie de boieri, 128
Băleanu Emanoil, vornic, 258, 259, 260, 284
Băleanu Nicolae, înfiinţează fabrici, 181

Bălteni, comună, 90
Bănciulescu, student transilvănean, 355
Băneasa, cartier, punct arheologic, 16, 20, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 57, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 68, 158, 194, 281, 288, 332
Bărăgan, cîmpie, 14, 50
Bărdulescu C., ziarist, 407
Beaulian-Leroy P., economist francez, 346
Béchamp A., călător francez, 186
Béclard Louis, consul francez la Bucureşti, 286, 287, 288
Beilic, barieră, 194, 268, 269
Beldiceanu Nicolae, scriitor, 415
Beldiman Alexandru, publicist, 409
Belgia, 338
Belgrad, oraş, 128
Belia, carieră de piatră, 330, 367
Bella IV, rege al Ungariei, 69
Belu, barieră, 359
Belu Barbu, boier, 299
Beni-Kureiş, trib turc, 76
Benzi Rafaelo, comisar al Sardiniei la Bucureşti, 283
Berdescu Alexandru, folclorist, 418
Bergamo, oraş, 95
Berindei Dimitrie, istoric, 407
Berindei I., arhitect, 421
Berlin, oraş, 421
Bernard Cassien, arhitect, 422
Berod George, sericicultor, 308
Bezenhard, casă comercială, 148
Bibescu Gheorghe, domn al Ţării Româneşti, 193, 195, 201, 211, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 259, 265, 270, 279, 285, 286, 299, 400
Biblioteca centrală universitară, 362, 365, 422
Biblioteca Naţională, 404
Biserica Albă din Postăvari, 106
Biserica Amzei, 209
Biserica Batiştei, 122
Biserica Bărăţia, 122, 226
Biserica Bucur, 45, 77, 302
Biserica Colţea, 122, 138, 149
Biserica Creţulescu, 218, 220, 233, 237, 307
Biserica Curtea Veche, 106, 162, 218, 230, 231, 311
Biserica Dintr-o zi, 122, 138
Biserica Doamnei, 138, 231, 235, 236
Biserica Domniţa Bălaşa, 205, 208, 424
Biserica Enei, 122, 209
Biserica Fundenii Doamnei, 138, 234, 235
Biserica Ghiorma banul, 106, 121, 122, 127, 194
Biserica Lucaci, 158, 418
Biserica Luterană, 402
Biserica Mavrogheni, 400
Biserica Măgureanu, 208
Biserica Mitropoliei, 122, 134
Biserica Mîntuleasa, 158
Biserica Negustori, 122, 158
Biserica Olari, 158
Biserica Olteni, 121, 216
Biserica Răzvan, 122
Biserica Sărindar, 264
Biserica Sfinţi, 121, 136
Biserica Sf. Dumitru de Jurămînt, 122
Biserica Sf. Gheorghe Nou, 147, 209, 231, 235, 277
Biserica Sf. Gheorghe Vechi, 84, 106, 207, 208, 217, 236
Biserica Sf. Ilie, 158
Biserica Sf. Iosif, 402
Biserica Sf. Nicolae a jupînesii Caplea, 106
Biserica Sf. Nicolae Jitniţa, 106
Biserica Sf. Nicolae din Sîrbi, 122
Biserica Sf. Nicolae Şelari, 122, 215
Biserica Sf. Nicolae Tabacu, 122, 158
Biserica Sf. Spiridon Vechi, 163
Biserica Sf. Vineri, 121, 122
Biserica Slobozia, 111, 112, 158
Biserica Doamnei Stana şi a Doamnei Maria, 103, 106
Biserica Stavropoleos, 233, 235, 236
Biserica Tabaci, 122
Biserica Teiul Doamnei, 233
Biserica Toţi Sfinţii, 220, 236
Biserica Udricani, 205
Biserica Visarion, 158
Bîcu, comună, 364
Bîtcoveanu, grădinar, 308
Blanc Louis, arhitect, 319, 362
Bobeşti, sat, 23
Boerescu Vasile, om politic, 286, 311, 408
Bogdan I., istoric, 406
Bogdan-Duică Gh., critic literar, 412
Bogdan-Piteşti Al., 312
Boiagi-Kioi, localitate (Turcia), 281
Boian, cultură, 25, 26, 29
Boian, lac, 25
Bois le Comte Charles, diplomat francez, 189
Bolintineanu, cultură, 26
Bolintineanu, haltă C.F.R., 25
Bolintineanu Dimitrie, scriitor, om politic, 262, 264, 279, 287, 294, 402, 407, 408, 411, 424
Bolliac Cezar, scriitor, om politic, 215, 224, 244, 261, 262, 264, 265, 287, 407, 408, 411, 412, 424
Boltaşul Constantin, negustor, 212
Bordei, grădină, cartier, 349, 364, 392
Borroczyn, plan, 194
Borşian C. I., muncitor, 317
Bosianu C., jurist, 408

Bosueceanu R. V., ziarist, 282, 407, 408
Bouquet M., pictor, 231
Bragadiru, comună, punct arheologic, 20, 24, 74, 365, 369, 393
Brașov, oraș, 78, 84, 88, 95, 117, 137, 148, 152, 172, 237, 249, 277, 278, 427
Bratu, paharnic, 99
Brăila, oraș, 14, 78, 86, 120, 151, 182, 257, 277, 278, 342, 374
Brăiloiu, familie de boieri, 134
Brăiloiu C., om politic, 408
Brănești, comună, 16
Brătianu I. C., om politic, 244, 250, 260, 264, 322, 356, 358, 359
Brătianu D. C., om politic, 244, 346
Brătianu Ion I. C., om politic, 385, 386, 387, 389
Breli, grădină, 308
Brezeanu Ion, actor, 412
Brîncoveanu (Brîncoveni), familie boierească, 122, 134, 163, 217
Brîncoveanu Constantin, domn al Țării Românești, 72, 126—134, 137, 138, 147, 150, 207, 211, 212, 224, 227, 228, 229, 237
Brîncoveanu Grigore, mare ban, 216
Brîncoveanu Nicolae, mare logofăt, 153
Brîncoveanu Papa, postelnic, 117
Brîncoveanu Preda, mare vornic, 116, 229
Brîndză D., botanist, 365, 406
Brociner, colonel, 389
Broșteni, plasă, 164
Bruges, oraș (Belgia), 95
Bruxelles, oraș, 343
Bruzzesi Fr., cafenea, 367, 413
Buciumul, ziar, 408
Bucov, comună, punct arheologic, 61
Bucur, personaj legendar, 77, 217, 292
București, v. Academia domnească, Agia, *Aleea*, Arsenalul Armatei, *Atelierele*, Ateneul Romîn, Azilul Elena Doamna, *Baia*, Banca, Bazaca, Băneasa, Beilic, *Biblioteca*, *Biserica*, Bragadiru, Broșteni, Bucureștii Noi, *Calea*, Bufetul, *Bulevardul*, *Casa*, *Casele*, *Cazarma*, *Cercul*, *Cimitirul*, *Circul*, *Cișmeaua*, Cișmigiu, Colegiul Sf. Sava, Colentina, *Curtea*, Dămăroaia, *Dealul*, Dudești, *Eforie*, *Fabrica*, Facultatea de Drept, Filaret, *Muzeul*, Obor, *Palatul*, Pantelimon, Floreasca, Fundeni, *Gimnaziul*, Giulești, Gara, Gorgani, Grădina Botanică, Grozăvești, *Hala*, *Hanul*, Herăstrău, *Hotel*, Iancului, Icoanei, *Institutul*, Kiselev, Libertății, *Liceul*, Mahalaua, Manufactura de tutun, Manutanța, Măgurele, Metohul Episcopiei Rîmnic, Mitropolie, Mogoșoaia, *Muzeul*, Obor, *Palatul*, Pantelimon, Piața, Pipera, Pirotehnia Armatei, *Podul*, *Sala*, *Spitalul*, *Societatea*, Strada, Șirandul Libertății, Străulești, Șoseaua, *Tăbăcărie*, *Teatrul*, Tei, *Tipografia*, *Tîrgul*, Turnul Colței, *Ulița*, Vitan.
Bucureștii Noi, cartier, punct arheologic, 20, 22, 25, 31, 33, 34, 35, 37, 39, 63, 64, 68, 338
Bucureștioara, afluent al Dîmboviței, 15, 164, 302
Budapesta, oraș, 128
Budberg A., general rus, 280
Bufetul de la Șosea, 362, 396, 398, 421
Buftea, comună, 390
Bujor M. G., militant socialist, 381, 383, 384
Bujoreanu I. M., scriitor, 411
Bukarester Deutsche Zeitung, ziar, 407
Buletin, gazetă oficială, 407
Buletinul Oficial al Țării Românești, 215
Buletinul Societății Geografice, 406
Bulevardul N. Bălcesu, 388
Bulevardul Colței, 315
Bulevardul G. Coșbuc, 396
Bulevardul Elisabeta, 330, 331, 334
Bulevardul Gheorghe Gheorghiu-Dej, 330, 396
Bulevardul Independenții, 396
Bulevardul Obor—Cotroceni, 362, 367, 369
Bulevardul Orientului, 158
Bulevardul Pache, 369
Bulevardul Republicii, 396
Bulevardul 1848, 226
Bulgaria, 24, 25, 28, 324, 386
Bulwer Lytton, diplomat englez, 283
Bunceanu Alex., învățător, 80
Burcă, student socialist, 345
Burcea, vătaf de zidari, 141
Burebista, rege dac, 42, 46, 47
Burnas, cîmpie, 13, 14
Bursa, 354
Butimanu, comună, 32
Buzău, oraș, 57, 85
Buzdugan C. Z., publicist, 352
Byzanț, colonie grecească, 44

C

Cairo, oraș, 147
Calafat, raion, 37
Calea Craiovei, 331
Calea Dorobanților, 331
Calea Ferentarilor, 392
Calea Griviței, 184, 331, 403

Calea Mogoşoaiei, 200, 330
Calea Moşilor, 367, 368, 371, 377, 396
Calea Plevnei, 246
Calea Rahovei, 68, 121, 300, 331, 356, 362, 369, 402, 404
Calea Şerban Vodă, 324, 367, 369
Calea Tîrgului de afară, 332
Calea Tîrgovişlei-pod, 324, 331
Calea Văcăreşti, 15, 66, 227, 332, 368
Calea Victoriei, 253, 326, 367, 368, 388, 389, 395, 421, 425
Caluda, fraţi, luptători pentru Unire, 285
Camera de comerţ şi industrie, 312, 313, 341, 354
Camera deputaţilor, 421
Cantacuzino, familie de boieri, 122, 128, 132, 134, 137, 217, 220
Cantacuzino Constantin, postelnic, 227
Cantacuzino Constantin, stolnic, 128, 132—133, 207, 211, 216
Cantacuzino Constantin, logofăt, caimacam, 270, 279
Cantacuzino Gh. Gr., om politic, 87
Cantacuzino I. C., om politic, 264
Cantacuzino Ion, medic, 395, 412
Cantacuzino Mihail, spătar, 130, 132, 138, 221, 422
Cantacuzino Şerban, domn al Ţării Româneşti, 126, 128, 138, 211, 214, 227, 236
Cantacuzino Ştefan, domn al Ţării Româneşti, 132
Cantacuzino Toma, spătar, 130, 138
Cantemir Dimitrie, domnul Moldovei, 132
Cantor de avis şi comers, ziar 224
Caplea, boieroaică, 106
Caputineanu, inginer, 329
Caracaş Constantin, medic, 150, 159, 214, 405
Carada Eugeniu, economist, 322, 326
Caragea Ion, domn al Ţării Româneşti, 157, 164, 167, 168, 208, 303
Caragea Ralu, domniţa, 224
Caragiale Costache, actor, 225, 415, 416, 417
Caragiale Ion Luca, scriitor, 409, 411, 412, 414, 418, 427
Carcalechi Zaharia, tipograf, 215, 224, 407
Cariagdi Dimitrie, primar, 358
Cariadi Gheorghe, vistier, 116, 322
Carlovitz, localitate în Iugoslavia, 130
Carmen, societate corală, 420
Carol I, rege al României, 321, 323, 338,
Carol Robert, rege al Ungariei, 70 354, 356, 387
Carp Petre P., om politic, 355, 387, 389, 390
Carpaţi, munţi, 13, 14, 20, 69, 70, 78, 117, 154, 307, 427
Carrière Belleuse, sculptor francez, 422
Carvasara v. Vama Centrală
Casa de ajutorare şi prevedere a lucrătorilor tipografi, 316
Casa Belu, 177, 178, 280
Casa Bosel, 303
Casa din strada Bradului, 229
Casa Preda Brîncoveanu, 229
Casa Cantacuzino, 421
Casa comercială franco-română, 377
Casa comercială Paul Shule, 377
Casa comercială Zweifeld, 377
Casa lui Dan vistierul, 277
Casa lui Dobromir banul, 227
Casa Fălcoianu, 248
Casa Filipescu, 198, 362
Casa Ghica, 299
Casa Golescu, 249
Casa Greceanu, 334
Casa Lenş, 198, 280, 281
Casa Meitani, 299
Casa Melic, 162, 228
Casa Monteoru, 421
Casa Moruzi, 225
Casa Moscu, 198, 361
Casa Oteteleşteanu, 198, 286, 299, 303
Casa rurală, institut de credit şi asigurare, 376
Casa de sănătate din str. Teilor, 335
Casa Sotir, 350
Casa Statului Major, 198
Casa Ştirbei, 299
Casa Vanicu, 409
Casele de la mănăstrirea Mihai Vodă, 227
Casele metohului de la biserica Măgureanu, 208
Casele domneşti de la mănăstirea Plumbuita, 227
Casele de la mănăstirea Radu Vodă, 227
Casele lui Vlad pîrcălabul, 227
Castaldi Alphonse, compozitor, 412
Castrişoaia, grădină, 298
Catargiu Barbu, om politic, 277, 290, 293
Catargiu Lascăr, om politic, 317, 323, 324, 327, 356
Catargiu Nicolae, om politic, 285
Catina Ion, poet, 248, 407
Caudella Eduard, compozitor, 420
Cazaban Al., scriitor, 412
Cazarma de cavalerie, 198
Cazarma de infanterie Alexandria, 198, 254, 270, 299
Cazarma Malmaison, 299, 356, 369, 391
Cazarma Sf. Gheorghe, 246, 270
Cazzavillan Luigi, ziarist, 409

Călărași, oraș, 50
Căldăraru, punct arheologic, 24, 26
Călugăreni, localitate istorică, 100, 120
Cămărășescu Nicolae, membru în Sfatul Orășenesc la 1848, 261
Cărămidari, cariera, 194
Cățelu Nou, cartier, punct arheologic, 20, 25, 26, 30, 31, 33, 34, 35, 37, 41, 42, 43, 44, 49, 57, 58
Ceacovschi Ioan, proprietar, 184
Cehia, 95
Celei, 245
Cercul Militar, 383
Cercul muncitorilor din București, 384, 356, 410
Cercul socialist din București, 345
Cercul de studii sociale, 348
Cerkez Gr. (Cerchez), arhitect, 364, 421
Cernavoda, oraș, pod, 340, 374
Cerneahov-Sîntana de Mureș, cultura, 53
Cernica, comună, lac, punct arheologic, 13, 24, 25, 26, 27, 356
Cernîșevski G. N., democrat-revoluționar rus, 319
Cervantes Miguel, scriitor spaniol, 225
Cetatea de Floci, tîrg, 78
Chalcocondil L., istoric bizantin, 86
Chendi Ilarie, critic literar, 412, 427
Chiajna, comună, 356
Chiajna, doamnă a Țării Românești, 98
China, 147
Chiosea, lăutar, 225
Chiriță, popa Constantin, dascăl, 207
Chishull Edmund, călător englez, 229
Chitila, societate, 376
Chladek Anton, pictor, 235
Cimitirul Belu, 421, 424
Cimitirul Evanghelic, 392
Cimitirul Ghencea, 362, 392
Cimitirul Pomenirea (Sf. Vineri), 362, 392
Cinya M., antreprenor francez, 330
Ciocănești, sat, 163, 200, 329
Ciocîrdia, judecător de instrucție, la 1848, 256
Ciocîrlan Constantin, prefect al Poliției Capitalei, 322
Ciocîrlan Scarlat, căpitan, 256
Cioplea, sat, 15
Ciorogîrla, moșie, rîu, 13, 31, 42, 62, 143, 365
Cipariu Timotei, om politic și literat, 194, 329, 406, 427
Circul Kremsler, 365
Circul de stat, 275, 386
Cișmeaua Mavrogheni, 158, 176, 212, 215, 218
Cișmeaua Roșie, 167
Cișmigiu, grădină, 15, 121, 136, 199, 209, 298, 201, 204, 329, 348, 364, 365, 366, 388
Ciurcu Al., director al ziarului *L'Indépendance Roumaine*, 355
Cîlnăul, cîmp, 14
Cîmpina, oraș, 277
Cîmpineanu Ion, om politic, 190, 244, 250, 260, 359
Cîmpul lui Traian, tabăra lui Gh. Magheru, 272
Cîmpulung, oraș, 70, 73, 105, 211
Cîrlova Vasile, poet, 218
Cîrstea, boier oltean, 77
Cîrstinești, sat, 77
Clacton-on-Sea, localitate (Anglia), 21
Claponu, revistă, 409
Clinceanu Răducanu, stolnic, 214
Cloșani, plai, 169
Clubul muncitorilor din București, 350, 351, 414, 415
Coadă, vornic, 98
Cocea N. D., scriitor, 410
Cocorăscu (Cocorăști), familie de boieri, 122
Coculescu V., astronom, 406
Codreanu Nicolae, militant socialist, 319, 320, 345
Coemgiopol George, starostele de pogasieri, 274
Colegiul Sf. Sava, 77, 198, 209, 211, 217, 224, 235, 298, 299, 401
Colentina, rîu, 13, 15, 16, 20, 31, 38, 42, 46, 48, 57, 62, 68, 74, 105, 329, 362
Colentina, cartier, punct arheologic, barieră, grădină, 42, 57, 60, 195, 199, 280, 281, 286, 356, 359, 364, 393
Columna lui Traian, revistă, 412
Comino, enoria popii, 106
Comitetul marilor proprietari, 323
Compagnie du gaz de Bucarest, 323
Compania generală Liège, 306
Compania dramatica Bulandra-Manolescu, Storin, 418
Compania dramatică Voiculescu-Marioara, 418
Comte Auguste, filozof francez, 319
Concordia, ziar, 282, 408
Conservatorul de muzică și declamație, 401, 418
Conservatorul progresist, ziar, 408
Constantia, cetate, 66
Constantin, negustor, 147
Constantin, zugrav, 142, 235
Constantin cel Mare, împărat roman, 54
Constantin Săidăcarul, miniaturist, 236
Constantin Șerban, domn al Țării Românești, 112, 114, 117, 120, 231, 233

Constantinescu Alecu, militant socialist, 381, 388, 390
Constantinopol (Țarigrad), 88, 93, 100, 108, 117, 130, 132, 147, 178, 207, 244, 284
Constanța, oraș, 374
Convorbiri critice, revistă, 413
Convorbiri literare, revistă, 411, 412
Corabia, localitate, 336
Corbeanu (Corbeni), familie de boieri, 138
Coridaleu Teofil, profesor, 210
Cornățel, tîrg, 73
Coronini Cromberg J.B., general austriac, 281
Costache Chiorul, căpitan, 259—260
Costescu N., militant socialist, 381
Costinescu Emil, om politic, 386
Coșbuc George, poet, 412, 413, 427
Cotroceni, cartier, tabără, 270, 274, 297, 299, 365, 392, 393, 402, 406
Le courrier du Bucarest, ziar, 407
Craiova, oraș, 14, 253, 322
Crăiniceanu C., general, 384
Creditul Funciar Rural, 311, 323
Creteanu Gh., poet, 407, 411
Crețu Ion, militant socialist, 383
Crețulescu C. A., președintele Sfatului Orășenesc la 1848, 250, 260, 264, 282, 408
Crețulescu D., colonel, 246
Crețulescu Nicolae, doctor, participant la revoluția de la 1848, 244, 282, 293, 294, 400, 404
Crețulescu Scarlat, comandant al gărzii naționale, 250, 252
Crețulești, sat, 163
Crevedia, sat, 163, 200, 329
Crimeia, 69, 147, 149, 278, 282
Critica socială, revistă, 352
Crîngași, luncă, cartier, 53, 56, 63, 274
Cristofi Al., căpitan, 245
Criș, cultură, 24
Crucea lui Ștefan, 102
Cudinovsky, inginer, 329
Culegătorul român, ziar, 407
Curie Ion, actor, 224
Curier de ambe sexe, revistă, 222, 223
Curierul românesc, ziar, 187, 215, 218, 222
Curierul, ziar, 224
Curtea administrativă, 198
Curtea de Argeș, oraș, 70, 73, 85, 320, 345
Curtea domnească, 76, 80, 84, 86, 151, 152, 156, 159, 163, 172
Curtea de justiție, 198
Curtea Nouă (Arsă), 196, 226, 227
Curtea veche, 68, 99, 106, 109, 134, 145, 153, 163, 178, 226, 227, 229
Cuza Al. Ioan, domnitor al Principatelor Unite, 275, 277—279, 284—296, 299—300, 302, 310, 320, 321, 332, 400, 403, 404, 407, 418, 422, 425, 426

D

Dacia, 40, 42, 44, 47, 54
Dacia-Română, societate de asigurări, 311, 342
Damasc, oraș (Siria), 147
Damé Frédéric, istoric, 407
Dan, vistier, 227
Danielis Constantin, pictor, 289, 425
Danielopol Dimitrie, librar, 248
Darclée-Hartulari Haricleia, artistă, 418
D'Arcy, ziarist, 407
Darius, rege persan, 39
Darwin Charles, naturalist, 319
David N., matematician, 406
Davila Alexandru, scriitor, 418
Davila Carol, medic, 302, 400
Dămăroaia, cartier, punct arheologic, 43, 46, 60, 63, 64, 74, 274
Dănescu, ofițer de pompieri, 271
Dealul Ciurel, punct arheologic, 31, 37, 38, 39, 57, 59, 61, 68, 366, 392
Dealul Cotroceni, 15, 173, 195
Dealul Filaret, 15, 195, 364
Dealul Mihai Vodă, punct arheologic, 22, 31, 32, 37, 46, 47, 57, 58, 76, 80, 90
Dealul Mitropoliei, 15, 76, 80, 117, 121, 138, 152, 158, 173, 176, 254, 285, 293, 356
Dealul Piscului, punct arheologic, 15, 24, 31, 33, 35, 37, 39, 45, 50
Dealul Radu Vodă, punct arheologic, 15, 22, 31, 41, 45, 46, 53, 57, 76, 77, 80, 173, 176
Dealul Spirei, 15, 74, 194, 195, 227, 271, 272, 299, 331, 379
Dealul Șerban Vodă, 15
Dealul Țăcălia, 15
Dealul Văcărești, 15, 173
Debrețin, oraș (R. P. Ungară), 241
Decebal, rege dac, 42, 46, 47
Deivos Ion, căpitan revoluționar la 1848, 261, 271
Delavrancea Barbu, scriitor, 359, 412, 418
Del Chiaro Anton-Maria, secretar al lui Const. Brîncoveanu, 127, 133, 224

Dembițki, caricaturist, 426
Demetrescu Traian, poet, 415
Densușianu Ovid, filolog, 406, 413
Depărățeanu Al., poet, 411
Deșteptarea, asociație, 348
Diamandi George I., publicist, 353
Dickin et Comp, casă de bancă, 376
Dicomes, rege dac, 47
Dietrich Ștefan, ofițer în armata austriacă, 299
Dima Gh., socialist, 353
Dimitrescu I., autor dramatic, 262
Dimitriu Enache, ofițer, 248
Dionisie Eclisiarhul, cronicar, 157, 221
Dîmbovicioara, pîrîu, 15
Dîmbovița, rîu, 13, 14, 15, 16, 19, 24, 25, 31, 42, 48, 57, 62, 66, 68, 74, 77, 79, 81, 82, 84, 85, 91, 97 98, 102, 103, 111, 134, 140, 141, 143, 158, 163, 164, 173, 195, 196, 199, 200, 201, 204, 226, 247, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 329, 330, 333, 334, 335, 362, 363, 364, 365, 366, 392, 395
Dîmbovița, cetate, 80, 81, 88
Dîmbovița, ziar, 408
Dobrescu Toma, arhitect, 421
Dobrogea, regiunea, 28, 37, 40, 68, 120
Dobrogeanu Gherea C., fruntaș socialist, 320, 347, 350, 406, 410, 415
Dobromir, ban, 227
Doicescu Udrea, sluger, 116, 122
Dombrowski, general polonez, 155
Domițian, împărat roman, 47
Domnești, comună, 24, 356, 365
Drag, boer oltean, 80
Dragomir, pîrcălab, 81
Dragomir, vornic, 99
Dragomirescu Mihail, prof. univ., 413
Dragomirești, comună, 356
Dragul, stolnic, 98
Drajna, castru, 47
Drăgășani, oraș, 177
Drăghicescu D., medic, 335
Drepturile omului, cerc de studii sociale, 346, 347, 415
Drepturile omului, revistă, 346, 410
Dridu, comună, cultură, 50, 61, 68
Droc, student transilvănean, 355
Dromichete, rege dac, 40
Duca, participant la revoluția de la 1848, 264
Duca C., publicist, 345
Duca Gheorghe, domn al Țării Românești, 128, 211
Dudești, boieri, 134
Dudești, cartier, punct arheologic, 15, 24, 37, 369
Dudești, sat (Ilfov), 25, 141, 365
Duhamel A. O., general rus, 244, 268, 272
Dumas Al., scriitor, 411
Dumitrache, medelnicer, cronicar, 221
Dumitrescu, căpitan, 256
Dumitru, copist, 220
Dunărea, fluviu, 13, 14, 15, 25, 40, 47, 52, 53, 54, 56, 58, 60, 64, 66, 68, 69, 70, 73, 78, 79, 85, 86, 93, 95, 100, 116, 120, 124, 174, 183, 205, 245, 276, 325, 385
Dura Gheorghe, negustor, 121, 158

E

Ecklerd I., fabricant, 307
Eco eclisiastic, ziar, 407
Eder, Karl von, consulul Austriei, 286, 287
Eforia spitalelor din București, 335
Eforie, centrala electrică de la... 366
Elagabal, împărat roman, 48
Eliade, grădină, 215
Eliade Pompiliu, profesor universitar, 418
Eliade (Heliade)-Rădulescu Ion, scriitor și om politic, 144, 188, 208, 209, 215, 218, 220, 222, 225, 244, 245, 246, 247, 249, 250, 253, 254, 255, 257, 259, 262, 263, 264, 265, 267, 270, 281, 308, 422
Elmpt Anrep, general rus, 280
Elveția, 320
Emanciparea, ziar, 346, 410
Eminescu Mihai, poet, 335, 409, 412, 414, 420, 427, 483, 499
Ems, localitate în Germania, 320
Enache argintarul, 237
Endrele Jules, ceasornicar, 307
Enescu George, muzician, 420
Engel I., colonel, 257
Engels Frederich, 30, 45, 69, 77, 241, 349, 351, 353, 410, 427
Episcopescu Ștefan Vasile, medic, 215
Epoca, ziar, 355, 409
Esarcu C., fondator al societății Ateneul român, 404
Estiotu Constantin, medic, 195
Eteria, societate revoluționară greacă, 169, 170, 172, 176
Euripide, autor dramatic antic, 224
Europa, 20, 56, 57, 69, 79, 95, 132, 148, 279, 299, 346, 398
Evlia Celebi, călător străin, 76, 226

Fabrica Adevărul, 339
Fabrica Grigore Alexandrescu, 339, 375
Fabrica Danubiana, 376
Fabrica de cărămidă Basilescu M., 338
Fabrica de ciment Bolintineanu A., 339
Fabrica de bere Bragadiru, 373
Fabrica de săpun şi spirt Bragadiru, 338
Fabrica de tricotaje Bucureşti, 377
Fabrica de bere Cabe A., 274
Fabrica de tăbăcărie Castanmagna, 338
Fabrica de cărticele, 306
Fabrica de tăbăcărie Ceamis I., 338
Fabrica de zahăr Chitila, 306
Fabrica de pîine Colentina, 341
Fabrica textilă Colentina, 372
Fabrica de confecţii Constantinescu M., 373
Fabrica de bazalt Cotroceni, 306, 343, 344
Fabrica metalurgică Ciriak E., 339
Fabrica de bere Crept Gh., 274
Fabrica de cărămidă Cuţarida, 338
Fabrica de ciocolată Economu, 377
Fabrica de chibrituri Filaret, 340
Fabrica de metalurgie Gaiser B., 276
Fabrica de mobilă şi tîmplărie Ganea M., 338
Fabrica de astfalt E. Glater, 373
Fabrica de umbrele Grün, 344
Fabrica metalurgică Haug, 339, 372
Fabrica de glucoză Herăstrău, 373
Fabrica Katz J., 339
Fabrica metalurgică Lemaître, 276, 277, 332, 344, 381
Fabrica de mobilă şi tîmplărie Lessel E., 306, 338, 362
Fabrica de zahăr Limberger, 274
Fabrica de bere Luther, 369, 376, 420
Fabrica de încălţăminte Mandrea, 344—348
Fabrica de ciment Matioli et Comp., 339
Fabrica de bere Oppler C., 274
Fabrica de conserve Paţac L., 274, 338
Fabrica de uleiuri vegetale Phoenix, 338
Fabrica de tutun Regie, 317, 331, 382
Fabrica de produse zaharoase Riegler Gh., 338
Fabrica de textile Schubert H., 275
Fabrica de turnătorie-construcţii Simmering Brün, 373
Fabrica de conserve D. Staicovici, 306
Fabrica de piese necesare industriei petrolifere Steaua Română, 339
Fabrica de lumînări Stela, 338
Fabrica de conserve B. Ştirbei, 373
Fabrica de timbre, 306
Fabrica de ciment Titan, 373, 374
Fabrica de acumulatori Tudor, 373
Fabrica de cărămidă hagi Tudorache, 338
Fabrica de pîine Viaţa, 338
Fabrica metalurgică Vulcan, 372, 376
Fabrica de uleiuri vegetale Vultur, 373
Fabrica metalurgică Weigel Fr., 339, 372
Fabrica de clopote Wolf Daniil, 276
Fabrica de produse zaharoase Zamfirescu, 338
Facca Costache, scriitor, 220
Facla, revistă, 410
Facultatea de Drept, 269
Familia, revistă, 427
Fanar, cartier din Constantinopol, 132
Farcaş, cneaz, 69
Fazlî, paşă de Silistra, 120
Fărcăşanu, participant la revoluţia de la 1848, 246, 248
Făurei, localitate, 375
Felix I., Dr., 369
Ferdinand I, împărat al Austriei, 78, 96
Ferel, locotenent austriac, pictor, 115, 254
Ferrari E., sculptor, 424
Festetic, casă comercială, 148
Feval Paul, scriitor, 411
Fialkovski, cafenea, 413
Fier şi metal, ziar, 378
Fieschi, pasaj, 352
Filaret, cartier, grădină, barieră, 16, 37, 141, 217, 252, 262, 263, 264, 266, 272, 286, 287, 290, 293, 340, 350, 356, 365, 374
Filimon N., scriitor, 411
Filip al II-lea, rege al Macedoniei, 40
Filip Arabul, împărat roman, 48
Filipescu Alecu, ban, 269
Filipescu Constantin, 218
Filipescu C. N., participant la revoluţia de la 1848, 250
Filipescu Dimitrie, conducător al mişcării revoluţionare de la 1840, 186, 190, 408
Filipescu Gh., serdar, 275
Filipescu I. Al., (Vulpache), om politic, 264, 284
Filipescu N., om politic, 355, 356, 359
Filipescu Teodor, proprietar de atelier, 307
Filitis C. A., militant socialist, 346
Fischer-Galaţi A., 412
Flachat J. C., călător străin, 140, 145, 149, 163
Flechtenmacher I., compozitor, 416
Fleva N., om politic, 325, 354, 356, 359
Flor (popa), dascăl, miniaturist, 207, 236

Floraru Iordache, grădinar, 308
Florea, preot, grămătic domnesc, 218
Floreasca, lac, cartier, 20, 37, 68, 362, 392
Florența, oraș (Italia), 147
Florescu I. E., general, 356
Florian Aron, profesor, 249, 262, 427
Foaie pentru minte, inimă și literatură, revistă, 427
Foaie de publicațiune oficială, 293
Focas, împărat bizantin, 60
Focșani, oraș, 151, 289, 292, 293
Focșăneanu Paul, sculptor, 422
Foișorul de Foc, 363, 364, 365
Folteşti II, cultură, 30
Fonteria și capsularia națională, 275
Fotino, familie de boieri, 332
Franța, 22, 147, 148, 155, 183, 187, 211, 222, 275, 286, 288, 323, 338, 420
Frățești, localitate istorică, 120, 317
Frăția, societate revoluționară, 186, 191, 222, 242, 261
Freywald Gustav, arhitect, 176, 199
Frimu I. C., militant socialist, 352, 379, 380, 383, 381, 390
Frunzănești, balta, 13
Frunzescu, student socialist, 345
Fuad-efendi, comisar imperial otoman, 267, 268, 269, 270, 272
Fundeni, lac, punct arheologic, 21, 24, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 44, 46, 60, 74, 111, 119, 274, 362, 392
Fundenii Doamnei, comună, punct arheologic, 24, 25, 34, 36, 37, 39, 53, 54, 55
Fundescu I. C., ziarist, 409
Furceni, tabără militară, 322
Furnica, revistă, 409

G

Gabrielescu Grigore, tenor, 420
Gabrielescu M., arhitect, 421
Gackstatter Fr., compozitor, 418
Galaction Gala, scriitor, 410
Galați, oraș, 349, 374
Galleron Albert, arhitect, 405, 422
Gara Filaret, 309, 324, 331, 369, 393, 420
Gara de mărfuri, 369
Gara de Nord, 310, 324, 331, 332, 355, 365, 369, 393, 398, 420
Gara Obor, clădire, 363, 393
Garibaldi Giuseppe, patriot italian, 345
Gavrilescu, arhitect, 426
Gazeta matematică, 406
Gazeta Teatrului Național, 222, 224
Genilie Iosif, profesor, 77, 217
Georgescu Ion, sculptor, 422, 424
Germania, 110, 163, 338, 339, 405
Gheorghe, căpitan, 259
Gheorghe, meșter calpacciu, 141
Gheorghe zlătarul, 237
Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, 117, 118
Gheorghieff Hristo, bancher, 322
Gheorghiu Ștefan, militant socialist, 386
Gheorghiu Th. C., general, 384
Gheorghiu Toma, cofetar, participant la revoluția din 1848, 254
Gherbest Damaschin, ieromonah, 211
Gherghița, tîrg, 73
Ghica (Ghiculești) familia, 186, 221
Ghica Alexandru, domn al Țării Românești, 189, 190, 193, 197, 200, 282, 285
Ghica Alexandru Scarlat, bancher, 393
Ghica D., ban, 167
Ghica Gheorghe, domn al Moldovei și al Țării Românești, 120
Ghica Gh., autor al unui plan bucureștean, 194
Ghica Grigore Dimitrie, domn al Țării Românești, 179, 186, 191, 198, 231
Ghica Grigore I., domn al Țării Românești, 128, 206, 227
Ghica Ion, scriitor, om politic, 159, 191, 244, 287, 311, 321, 323, 411, 418
Ghica Matei, domn al Țării Românești, 152
Ghica Mihail, mare vornic, 200
Ghica Pantazi, scriitor, ziarist, 409
Ghica-Budești N., arhitect, 421
Ghinea vistierul, 220
Ghiorma, ban, 116
Gimnaziul Dimitrie Cantemir, 402, 404
Gimnaziul Gh. Lazăr, 402
Gimnaziul Matei Basarab, 401
Gimnaziul Gh. Șincai, 404
Gimnaziul Mihai Viteazul, 402
Giulea, 77
Giulești, cartier, punct arheologic, 23, 25, 26, 48, 49, 51, 77, 329
Giulești-Sîrbi, cartier, punct arheologic, 23, 25, 26, 31, 54, 55, 63, 65
Giurescu C., istoric, 406
Giurgiu, raia, oraș-cetate 14, 78, 79, 86, 88, 102, 120, 157, 182, 183, 262, 263, 264, 266, 267, 274, 277, 278, 309, 331, 341
Gîrla Mare, cultură, 36
Gîrleanu Emil, scriitor, 412
Glina, cultură, comună, punct arheologic, 25, 28, 31, 32, 34
Glodeanu M., muncitor, 317

Göbl Iosif, tipografie, 339
Godillot Al., concesionar francez, 297, 333
Goga Octavian, poet, 427
Golescu Alexandru (Albu) C., om politic, 244, 253, 255, 264
Golescu Alexandru (Negru) G., om politic, 244, 250, 256
Golescu Iordache, mare vornic, 215, 222
Golescu Dinicu, boier progresist, 198, 222, 225, 231, 250
Golescu Nicolae C., om politic, 244, 249, 250, 253, 264, 270, 285, 322, 424
Golescu Ştefan C., om politic, 244, 245, 246, 247, 249, 250, 253, 263
Golescu Radu, om politic, 244, 264, 271
Goleşti, boieri, 128, 249, 257
Goleşti, sat, 177
Gorănescu, student socialist, 345
Gorciakov A., general, 280, 281
Gordian III, împărat roman, 48
Gorgani, plasă, 164
Gorganul de lîngă Mitropolie, 121
Gotereau Alfred, inginer francez, 332
Gotereau Paul, arhitect, 422
Govora, ziar, 410
Grazia-Dei Ercole, antreprenor italian, 368
Grădina Botanică, 15, 364
Grădişteanu Grigore, om politic, 264
Grămăticescu, pietrar, 330
Greceanu Radu, cronicar, 211
Greceanu Şerban, cărturar, 211
Greci, hotar, 102
Grecia, 147, 386
Grecianu Drăghici, mare vistier, 116
Grigore, tipograf, 212
Grigorescu N., pictor, 412, 426, 427
Grigoriu C., compania dramatică, 418
Griviţa, localitate istorică (R. P. Bulgaria), 325
Gross Mihai, conducător al complotului din 1816, 157, 168
Grozav, 77
Grozăveşti, centrala electrică, 366
Grozăveşti, sat, 77, 143, 145
Grünau Georg., medic, 195
Gruzia, 212
Guillaux, capitalist francez, 329
Gumelniţa, cultură, 26, 28, 29
Gurbăneşti, comună, punct arheologic, 30
Gusty Paul, om de teatru, 418
Gutenberg, ziar, 410

H

Hadrian, împărat roman, 47, 48
Hagiopol, căpitan, 256
Hala Amzei, 333
Hala Centrală, 333
Hala de Flori, 342
Hala Ghica, 333, 342, 364
Hala Herasca, 342
Hala Obor, 393
Hala Traian, 364
Halcinski F. L., consul general rus, 280
Halepliu Const., actor, 415
Halim, paşa, 281
Hamburg, oraş, 298
Hangerli C., domn, 224
Hanul Constantin Vodă, 127, 363, 423
Hanul Creţulescu, 149, 157, 253
Hanul Filaret, 149, 198, 299
Hanul Gabroveni, 149
Hanul Greci, 215
Hanul lui Manole Zaraful, 126
Hanul Manuc, 148, 149, 311
Hanul Mihai Vodă, 149
Hanul Niculescu, 149
Hanul Pappazoglu, 149
Hanul Roşu, 149, 201
Hanul Sărindar, 158
Hanul Sf. Gheorghe, 126, 127, 231
Hanul Sf Ioan cel Mare, 363
Hanul Stavropoleos, 149
Hanul Şerban Vodă, 107, 126, 127, 209, 422
Hanul Verde, 149
Hanul lui Zamfir, 262
Hanul Zlătari, 158
Haret Spiru, om politic şi matematician, 406
Hartl Josef, arhitect, 195, 199
Haşdeu B. P., istoric, scriitor, 322, 406, 409, 412, 417, 424, 426
Heft Anton, arhitect austriac, 299
Hegel W., sculptor, 424
Heinecius Johann, jurist german, 222
Henţia Sava, pictor, 426
Herăstrău, cartier, cultură, grădină, parc, lac, sat, 16, 21, 37, 38, 44, 45, 145, 158, 195, 297, 298, 304, 332, 362
Herdelius, traducător, 224
Herodot, istoric antic, 39
Herz Adolphe de, autor dramatic, 278
Histria, cetate antică, 60
Hîrşova, oraş, 120
Hodoş Al., scriitor, 412
Holberstadt, industriaş, 373
Hotel Brofft, 335
Hotel Concordia, 286
Hotel Continental, 335
Hotel Fieschi, 347, 348, 379, 415

Hotel de France, 299
Hotel Lazăr nou, 409
Hotel Leul de aur, 195
Hotel de Londres, 299
Hotel Nemţoaica, 352
Hotel St. Petersburg, 299
Hotelul Cazinoului, 195
Hotelul Teatrului, 195
Hotelul Ţării Româneşti, 195
Hotel Zur Stadt Wien, 299
Hristache, pitar, cronicar, 154, 221
Hristescu Ion, proprietar de atelier, 307
Huber I. R., litograf, 296, 314

I

Iakovenko Ignatie, călător străin, 150, 167
Ialomiţa, judeţ, 349, 356
Ialomiţa, rîu, 13, 14, 16, 42, 50, 71, 91
Iancului, barieră, 194
Iani, starostele breslei bărbierilor, 125
Ianina, localitate din Grecia, 212
Iaşi, oraş, 117, 257, 283, 284, 287, 289, 347, 349, 375, 389, 406, 411, 416
Ibsen H., autor dramatic, 424
Icoanei, grădină, 15, 302
Ilfov, judeţ, 262, 290, 349, 356, 372, 377
Ilfov, rîu, 329
Imperiul roman, 48, 50, 52, 54, 56
Imperiul romano-bizantin, 60, 66
Imperiul otoman, v. Turcia
Imprimeria Statului, 276, 317, 380
Inotescu, student socialist, 345
Institutul de arhitectură, 421
Institutul botanic, 405, 406
Institutul chimic universitar, 405
Institutul diaconeselor, 402
Institutul de fiziologie, 405
Institutul medico-legal dr. Mina Minovici, 66
Întreprinderea I. V. Socec et Comp., 306
Întreprinderea A. Veigand, 306
Învăţătorul satului, ziar, 224, 252, 407
Ion, calfă de calpaccii, 142
Ion sîn Dobre, cojocarul, cronicar, 155, 172, 222, 237
Ioan, cneaz, 69
Ioan, pîrcălab, 99
Ioan Vodă cel Viteaz, domnul Moldovei, 97, 99
Ioanichie arhimandritul, 235
Ionescu Al., militant socialist, 350, 352, 410, 414
Ionescu de la Brad Ion, 262, 308, 407
Ionescu Dan, militant socialist, 383
Ionnescu-Gion G. I., istoric, 406
Ionescu Iorgu, militant socialist, 352
Ionescu Rion Raicu, publicist progresist, 352
Ionescu Take, om politic, conservator democrat, 386
Ioniţă, logofăt, 218
Iordan B., antreprenor parizian, 330
Iorga, negustor, 147
Iorga N., istoric, 320, 386, 406, 413
Iosif Şt. O., poet, 412, 427
Iova, boier din Oltenia, 80
Ipătescu Ana, participantă la revoluţia de la 1848, 254
Ipătescu Grigore, membru al Sfatului Orăşenesc, 261
Ipoteşti-Ciurel-Cîndeşti, cultură, 57, 60, 61
Ipsilanti Alexandru, domn al Ţării Româneşti, 156, 157, 163, 169, 172, 173, 174, 176, 205, 208, 226, 227
Irimescu S. medic, 378
Iscovescu Barbu, pictor, 262, 424
Iser, pictor, 427
Islaz, localitate, 245, 265, 266, 267, 399
Isler C., litograf, 271
Ispirescu Petre, 413
Istrati C., dr., membru al Cercului revoluţionar din Bucureşti, 319, 345, 406
Iştvanovici, v. Ştefan
Italia, 147, 222
Iviria (Gruzia), 212
Izvor, cartier, 369
Înainte, organ democratic-socialist şi al proletariatului român, gazetă, 345, 410

J

Jeschek et Comp., casă de bancă, 376
Jilava, sat, punct arheologic, 23, 27, 28, 29, 50, 55, 67, 68, 105, 356
Jiliştea, localitate, 99
Jiquide C., caricaturist, 410
Journal de Bucarest, ziar, 407, 408
Journal de Francfourt, 222
Journal de Petersbourg, 222
Jugoslavia, 24, 336, 386
Junimea, cenaclu literar, 411, 412
Justinian I., împărat bizantin, 56, 59, 60
Juna dreaptă, fracţiune conservatoare, 356
Juvara Iorgu, medic, 412

K

Kalinderu Ion, colecţionar de artă, 412
Kedrenos, istoric bizantin, 66
Kerim-paşa, general turc, 269, 271, 272
Keun I., antreprenor olandez 368
Kimenitul Sevastos, directorul Academiei domneşti, 207
Kiraly Albert, căpetinie militară din Transilvania, 110
Kiriac D., compozitor, 412, 420
Kirilov, om politic, 264
Kiselev, grădina, 194, 199
Kiselev Pavel, general rus, 187, 189, 195, 196, 197, 198, 201, 209, 221, 244
Kock Paul de, scriitor, 411
Kogălniceanu Mihail, om politic, 282, 287, 292, 293, 294, 295, 320, 324, 405, 422
Köln, oraş, 95
Kopainic Iosif, tipograf, 216
Kraus Georg, cronicar sas, 117
Kreţulescu, v. Creţulescu
Kotzebue Wilhelm, consul rus, 249, 257
Kübler, cafenea, 413
Kuciuc-Kainargi, sat, 145, 154
Kutuzov M. J., general rus, 224

L

Lackfy Nicolae, voievod al Transilvaniei, 81
Ladislau IV, rege al Ungariei, 69
Lafargue Paul, militant socialist, 346
Lagarde Auguste, călător străin, 167
Lahovary, familie boierească, 332
Lalescu Traian, om de ştiinţă, 406
Lamartine A. M. L., poet, ministru de externe al Franţei, 244
Lancelot Auguste, pictor, 235, 297
Lassale Ferdinand, militant socialist, 299, 319
Laurençon F., călător străin, 173
Laurian August Treboniu, istoric, 191, 215, 221, 223, 406
Lazari Ioan, tipograf, 212
Lazari Nicola, tipograf, 212
Lazăr Gheorghe, profesor la Sf. Sava, 176, 208, 209, 210, 221, 262
Lăcusteanu Grigore, maior, 254, 256, 257, 259
Leipzig, oraş Germanic, 183
Lenin V. I., 186
Leonard N., artist, 418
Leonida et Comp., societate reparaţii automobile, 376
Leopold I., împăratul Austriei, 130
Lescalopier Pierre, călător străin, 99, 106, 226
Leurdeanu Ilinca, logofeteasă, 117
Leurdeanu Stroe, mare logofăt, 116
Leyvras Louis, horticultor, 302
Libertăţii, parc, 15, 16, 393, 421, 424
Liceul Dimitrie Cantemir, 401
Liceul Gh. Lazăr, 362, 401, 404
Liceul Matei Basarab, 402, 404
Liceul Mihai Viteazul, 404
Liceul Sf. Sava, 402, 404
Licheardopol I., istoriograf bucureştean, 407
Liciu Petre, actor, 412
Liebrecht Cezar, om politic, 320
Liehman Palmrode, diplomat austriac, 283
Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor, 322, 357
L'Indépendence roumaine, ziar, 355, 408
Lipoi Ion, legumicultor, 308
Liprandi Ivan Petrovici, colonel rus, 169
Lipsca, grădină, 298
Lipsca, (v. Leipzig), oraş, 148, 159, 277
Literatură şi ştiinţă, revistă, 410
Literatorul, revistă, 414
Litovoi, voievod, 69
Lobel I., bancher, 278
Locadello Bartolomeo, călător străin, 112
Loghi Kimon, pictor, 412
Londra, oraş, 77, 147, 194
Longinescu Gh., profesor universitar, 406
Loteria de stat, 376
Louvain, localitate, 95
Luchian St., pictor, 283, 424, 427
Lucrătorul, ziar, 317
Lucrătorul român, ziar, 316, 317, 410
Ludescu Stoica, cronicar, 220
Lumea Nouă, ziar, 344, 353, 410
Lupeşti, sat, 77, 105, 141
Lupta, ziar, 355, 409
Lupta zilnică, ziar, 384, 388, 416
Lupu, 77
Lupu Costache, om politic, 389
Luther, grădină, 332
Lyon, oraş Franţa, 147, 274

Macedonski Al., poet, 412, 414, 424
Mackensen A. von, feld-mareşal german, 389
Magazin istoric pentru Dacia, gazetă, 191, 215, 221, 223, 406
Magazinele generale Obor, 376
Magheru Gheorghe, general, participant la revoluţia din 1848, 245, 249, 250, 253, 263, 267, 272
Magheru Ioan, cadet, 248
Mahalaua Apostoli, 178
Mahalaua Batiştei, 221
Mahalaua Bărbătescu, 158
Mahalaua Biserica Albă, 141
Mahalaua Biserica Doamnei, 137
Mahalaua Broşteni, 15, 137, 158, 194
Mahalaua Calici, 113, 116, 121, 134
Mahalaua Cărămidarii de Jos, 158, 300
Mahalaua Ceauş Radu, 178
Mahalaua Colţei, 137, 194
Mahalaua Dealul Spirei, 158
Mahalaua Dobroteasa, 74, 76, 158, 178, 194, 246
Mahalaua Dudescu, 215, 218
Mahalaua Fîntîna Boului, 158, 224
Mahalaua Flămînda, 158
Mahalaua Grecilor, 137
Mahalaua Icoanei, 209
Mahalaua Izvor, 15
Mahalaua Lăcătuşilor, 137
Mahalaua Lucaci, 158, 178, 209
Mahalaua Lupeştii de Sus, 158
Mahalaua Măcelarilor, 124, 137
Mahalaua Moldoveni, 137
Mahalaua Niţă agă, 157
Mahalaua nouă, 158
Mahalaua Olteni, 137, 178
Mahalaua Oţetari, 137
Mahalaua Popa Chiţu, 141
Mahalaua Popa Ivaşcu, (Pitar Moş), 137
Mahalaua Popa Rusu, 141
Mahalaua Popa Stoica (Brezoianu), 134, 136, 137
Mahalaua Radu Vodă, 178
Mahalaua Săpunari, 124, 137
Mahalaua Scaune, 252, 302
Mahalaua Sf. Dimitrie, 137, 194
Mahalaua Sf. Elefterie, 141
Mahalaua Sf. Gheorghe, 137
Mahalaua Sf. Sava, 137
Mahalaua Sf. Spiridon Nou, 158
Mahalaua Sf. Ştefan, 209
Mahalaua Sf. Vineri, 137, 178
Mahalaua Sîrbi, 121
Mahalaua Slobozia, 158
Mahalaua Stejarului, 137
Mahalaua Şelari, 137
Mahalaua Tabaci, 116, 117, 121, 158, 178, 302
Mahalaua Tîrgul de afară, 164
Mahalaua Vlădica, 194
Mahalaua Zăbunari, 124, 137
Mahieu, comediant, 224
Maican, 77
Maimarolu D., arhitect, 421
Maiorescu Titu, critic literar, om politic, 355, 387, 390, 411, 412
Malul Roşu, punct arheologic, 24
Manase Eliad, profesor, 210
Manciu, vătaf de măcelari, 141
Manea, vătaf de brutari, 141
Manicea Gh., militant socialist, 319, 345
Manoah Hilel B., membru al Sfatului Orăşănesc în 1848, 261
Manolescu Gr., actor, 417
Manu, staroste de cavafi, 141
Manu Ioan, general, 284, 356
Manufactura de tutun, 306
Manutanţa centrală a armatei, 340
Marcellus, călător străin, 168
Marea Mediterană, 25, 332
Marea Neagră, 39, 69
Marghiloman Alexandru, om politic, 389
Marin, staroste de pînzari şi abagii, 141
Marinescu D., militant socialist, 381, 388
Marinescu Gh., savant român, 406
Marsigli Luigi Ferdinand, călător şi geograf italian, 130
Marsilia, oraş (Franţa), 332
Marsillac Ullysse de, publicist, 408
Marsillon J. B., inginer, 200
Marx Karl, 187, 274, 319, 346, 351, 410, 415
Massim C., filolog, 406
Matei, enoria popii, 106
Matei Basarab, domn al Ţării Româneşti, 105, 111, 112, 113, 114, 115, 120, 121, 122, 216, 226, 227
Matei Corvin, regele Ungariei, 78, 90
Mavrocordat, familie, 217
Mavrocordat, maior, 256
Mavrocordat Alexandru (Exaporitul), mare dragoman al Porţii, 217
Mavrocordat Constantin, domn al Ţării Româneşti, 163—217
Mavrocordat Nicolae, domn al Ţării Româneşti, 132, 153, 233
Mavrogheni Nicolae, domn al Ţării Româneşti, 153, 154, 155, 205, 207, 208, 212, 217, 221, 227, 232, 233, 235,

Maxentian, inginer, 329, 330
Maximilian II, împărat al Austriei, 96
Maximilian V., actor, 418
Mayer Luigi, pictor, 140
Mazar Paşa (Stephen Bartlett Lakeman), 281, 323
Măgurele, barieră, 356
Măgurele, comună, punct arheologic, 22, 28, 29, 31, 39, 49, 50, 332
Măgurele, moşie, 105
Măicăneşti, sat dispărut, punct arheologic, 75, 77, 78, 81
Mălăeru Mircea, deputat ţăran în Adunarea ad-hoc, 290
Mălăieşti, castru, 47
Mănăstirea Antim (Tuturor Sfinţilor), 158, 205, 212, 233
Mănăstirea Arhimandritului, 140
Mănăstirea Bolintin, 79
Mănăstirea Căldăruşani, 357
Mănăstirea Cernica, 217
Mănăstirea Colţea, 157, 162, 205, 209, 212, 218, 233, 234, 235, 237
Mănăstirea Comana, 79
Mănăstirea Cotroceni, 15, 138, 140, 174, 176, 227, 236, 237, 331, 334
Mănăstirea Dealului, 211
Mănăstirea Govora, 211
Mănăstirea Grinduri, 106
Mănăstirea Mărcuţa, 106, 143, 231, 232
Mănăstirea Mihai Vodă, 106, 134, 140, 153, 227, 231, 329, 426
Mănăstirea Ostrov, 106
Mănăstirea Plumbuita, 103, 106, 153, 227, 231
Mănăstirea Radu Vodă (Sf. Troiţă), 100, 102, 103, 105, 106, 115, 121, 140, 141, 153, 158, 216, 217, 227, 231, 300, 302.
Mănăstirea Sărindar, 106, 121, 122, 134, 137
Mănăstirea Sf. Apostoli (Tîrnov), 106, 122, 134, 231
Mănăstirea Sf. Ecaterina, 106, 134
Mănăstirea Sf. Gheorghe Nou, 106, 127, 162
Mănăstirea Sf. Ion, 140, 207, 208, 209, 211, 212, 215, 217
Mănăstirea Sf. Ioan cel Mare (Sf. Dumitru), 106, 137
Mănăstirea Sf. Sava, 106, 162, 167, 299
Mănăstirea Sf. Spiridon Vechi, 134, 153
Mănăstirea Stelea spătarul, 103, 121
Mănăstirea Strugalea, 79
Mănăstirea Tînganu, 74, 78, 80, 84, 231
Mănăstirea Văcăreşti, 15, 141, 143, 212, 227, 233, 234, 237, 279, 362
Mănăstirea Zlătari, 122, 137, 138, 158
Mehedinţeanu Th., concesionar, 298, 332
Mehmed Abaza, paşa de Silistra, 111
Mehmed, beg, 91
Meitani St., bancher, 281
Melhisedec, episcop, 406
Mercure de France, 222
Meriu Vasile, proprietar de atelier, 307
Metohul Episcopiei Rîmnic, 143, 157
Mihai, negustor, 147
Mihai Viteazul, domn al Ţării Româneşti, 78, 100, 101, 102, 103, 120, 227, 262, 325, 422
Mihalcea, staroste de croitori, 125
Mihnea I cel Rău, domn al Ţării Româneşti, 98
Mihnea al II-lea Turcitul, domn al Ţării Româneşti, 98, 100, 227
Mihnea al III-lea (Mihail Radu), domn al Ţării Româneşti, 118, 119, 233
Milcov, rîu, 86
Milescu Nicolae, spătar, cărturar moldovean, 211
Militari, cartier, punct arheologic, 37, 39, 48, 49, 50, 52, 57, 58, 59, 60, 63, 74, 84
Mille Constantin, ziarist, 346, 356, 409, 415
Millo Matei, actor, 416, 417
Mincu Ion, arhitect, 362, 363, 421, 424, 427
Mincu N., revoluţionar de la 1848, 260, 263
Minerva, zeiţă, 422
Minerva, ziar, 409
Minulescu Ion, poet, 412
Mircea cel Bătrîn, domn al Ţării Româneşti, 77, 79, 81
Mircea Ciobanul, domn al Ţării Româneşti, 98, 99, 105, 230
Mirea G. D., pictor, 412
Missir, lege, 379, 380, 381, 387
Missir Ion, om politic, 412
Mitrea, comis, 99
Mitropolie, 194, 199, 211, 212, 217, 229, 231, 233, 248, 250, 263, 323
Moara lui Macedon (de la Ciurel), 362
Moca (R. A. Yemen), 147
Moesia Inferioară, provincie, 47, 50
Moftu Român, revistă, 409
Mogoşescu (Mogoşeşti), familie de boieri, 136
Mogoşoaia, barieră, plasă, 164, 356, 368
Mogoşoaia, comună, punct arheologic, 23, 54, 63
Mohács, localitate (Ungaria), 92
Mohamed II, sultan, 85, 86
Moldova, 14, 28, 36, 37, 47, 48, 50, 68, 69, 78, 86, 88, 94, 97, 99, 100, 111, 116, 117, 120, 132, 242, 257, 273, 280, 282, 284, 285, 286, 287, 293, 296, 388, 390

Moldoveanu Corneliu, scriitor, 412
Molière, scriitor francez, 224, 417
Momolo Jeronim, proprietarul sălii, 253
Mondonville Henri de, miniaturist, 236
Monetăria Statului, 366
Le moniteur universel, gazetă, 222
Monitorul român, publicație, 407
Monty Leopold, profesor, 400
Moroiu Constantin, profesor, 222
Morțun Gh., om politic, 353
Moscova, oraș, 159
Mostiștea, râu, 13, 14, 79
Moșilor, barieră, 158, 368
Moșoiu Mărgărit, om politic, 250
Movilă Ieremia, domn al Moldovei, 100
Mumuleanu Barbu Paris, poet, 215, 218
München, oraș, (Germania), 421
Munca, societate muncitorească, 354, 379
Munca, ziar, 344, 350, 351, 410, 415
Munca literară și științifică, revistă, 415
Muncitorul, ziar, 353
Muntele de pietate, societate de credit și asigurare, 376
Murad II, sultan, 78
Murgu Eftimie, profesor, revoluționar la 1848, 190
Murnu Ary, caricaturist, 412
Mustață, general, 389
Mușoiu Panait, 414
Muzeul de antichități, 404, 406
Muzeul București în arta plastică, 412
Muzeul George Enescu, 421
Muzeul de istorie a orașului București, 422, 426
Muzeul de istorie a P.C.R., 421
Muzeul Municipal, 425
Muzeul Național, 224
Muzeul de la Sf. Sava, 404
Muzeul de zoologie (Muzeul de istorie naturală), 405
Müldorfer, decorator german, 299
Müller Th., conducător de trupă de teatru, 225

N

Nadanova, comună, 80
Nani Battista, bail venețian la Constantinopol, 117
Național, ziar, 408
Nădejde I., militant socialist, 353
Nănescu A., traducător, 224
Năsturel Udrișteș, logofăt, 216
Neagoe Basarab, domn al Țării Românești, 91
Neagu, vornic, 85
Neajlov, râu, 268
Neanderthall, localitate în Germania, 21
Necula al lui Bobanea, județ al orașului București, 104
Neculuță D. Th., poet, 413, 415
Nefliu, comună, 31
Negroponte T. I., financiar, 332
Negulici I, pictor, 245, 262, 424
Neigebauer J. F., consul prusian la București, 181
Nenițescu, lege, 387
Neofit I. Cretanul, mitropolit al Țării Românești, 217
Neofit II, mitropolit al Țării Românești, 217, 249, 250, 252, 257, 258, 259, 260, 263, 265, 267, 269
Nero, împărat roman, 47
Nichipercea, revistă, 409, 426
Nicolae Polcovnicul, pictor, 235
Nicopole, cetate, 120
Niculescu Nicolae, președinte al Sfatului Orășenesc, 261
Nion, consul francez la București, 244
Nipru, fluviu, 53
Niță, aga, 121, 122
Nițescu Gh., om politic, 250
Notre Dame de Sion, pensionat, 402
Nottara C., actor, 417, 418
Noua, cultură preistorică, 36
Nürnberg, oraș (Germania), 183

O

Obilești, sat (Ilfov), 157
Obor, antrepozite, barieră, cartier, piață, 307, 308, 327, 332, 356, 375, 376, 377, 396, 398
Ocășanu, student transilvănean, 355
Ochi Albi Năstase, lăutar, 225
Ocna Mică, salină, 78
Ocnele Mari, salină, 78, 245
Odessa, oraș, 169
Odobescu Alexandru, scriitor, 406, 411
Odobescu Ioan, colonel, 249, 250, 253, 254, 256, 257, 259, 260
Ofner Zeitung, ziar, 222
Ohm, ziarist, 407
Olanda, 147
Olcescu Constantin, militant socialist, 348, 349
Olmaz, industriaș, 373

Olmazu N. T., moară, 274
Olt, rîu, 34, 52, 57, 78, 119, 245, 267, 268
Olt, județ, 353
Oltenia, 24, 31, 37, 155, 169, 170, 172, 174, 177
Oltenița, oraș, 26, 278, 297
Omer pașa, general turc, 268, 281
Opera română, 420
Oradea, oraș, 427
Orășanu N. T., ziarist, 285, 287, 426
Orăștie, munți, 47
Orescu Al., arhitect, 264, 299, 401, 409, 421
L'Orient, ziar, 408
Orleanu, lege, 385, 387
Orșova, oraș, 260, 277
Ospiciul Independenței, societate bucureșteană de binefacere, 336
Ostrov, alcătuit de Dîmbovița în București, 106
Oteteleșanu, terasa și restaurantul, 396, 417, 418
Ott Moritz von, arhitect, 195

P

Pache-Protopopescu Em., primar al capitalei, 359
Paciurea, D., sculptor, 421, 424, 427
Padeș, localitate istorică, 169, 171
Paget William, diplomat englez, 130
Palady Theodor, pictor, 412
Palatul Academiei, 362
Palatul Adunării Obștești, 263, 393
Palatul Ateneului Român, 362, 405, 422
Palatul Băncii Naționale, 362
Palatul Bibescu (de la Dealul Mitropoliei), 248
Palatul Bibliotecii Centrale de Stat, 362
Palatul Brîncoveanu, 198, 299
Palatul Bursei, 362, 393
Palatul Casei Centrale a Armatei, 421
Palatul C.E.C., 310, 312, 363, 422
Palatul Cotroceni, 138, 227, 269
Palatul Ghica, 198
Palatul Ghica-Tei, 176, 198, 231, 281
Palatul Justiției, 362, 424
Palatul domnesc de la Mihai Vodă, 106
Palatul Ministerului Domeniilor, 362
Palatul Ministerului Lucrărilor Publice, 393
Palatul Mitropoliei, 259
Palatul de la Mogoșoaia, 130, 136, 137, 138
Palatul domnesc de pe podul Mogoșoaia, 198, 231, 258, 262, 267, 270, 330
Palatul Poștei, 110, 127, 363, 421, 423
Palatul de la Potlogi, 130
Palatul domnesc de la Radu Vodă, 106
Palatul regal, 365
Palatul Sturdza, 393, 397
Palatul Suțu, 198, 228, 231, 422
Palatul Știrbei, 192, 198, 231
Palatul Universității, 329, 333, 364, 365
Paleologu Al., participant la revoluția de la 1848, 246
Pann Anton, folclorist, 201, 215, 216, 217, 220, 225, 418
Pantelimon, comună, punct arheologic, 20, 21, 25, 26, 31, 37, 38, 73, 356
Panu Gh., ziarist, 354, 355, 356, 409
Papazoglu D., maior, 271, 363, 407, 425
Papiu-Ilarian Alexandru, istoric, 321, 406, 427
Parasio Nichifor, exarh al Patriarhiei din Constantinopol, 100
Paris, oraș, 147, 194, 244, 282, 284, 289, 296, 304, 319, 328, 333, 350, 362, 400
Paris, Comuna din..., 282, 345, 346, 410, 415
Parua Arghir, militant socialist, 352
Pasărea, comună, rîu, 13, 14, 62, 356
Pascaly Mihail, actor, 414, 417
Pashal Gheorghe I., membru în sfatul Orășenesc în 1848, 261
Pașcani, oraș, 349
Patty Adelina, artistă, 420
Pavel din Alep, călător străin, 121
Pavelescu Cincinat, poet, 412
Păcală, revistă, 409
Pămînteanul, publicație, 199
Pătrașcu cel Bun, domn al Țării Românești, 98, 99
Păun-Pincio Ion, poet, 353, 415
Pelimon Alexandru, scriitor, 407, 411
Pellet, casă comercială, 148
Pencovici Constantin, pitar, 216
Peninsula Balcanică, 64, 69, 78, 108, 145
Pepelea, revistă, 409
Peretz Grigore, participant la revoluția din 1848, 246, 264, 280
Perseverența, ziar, 321
Pescăria veche, hală de pește, 302
Petersburg, oraș, 262
Petrache logofătul, miniaturist, 236
Petrașcu Gh., pictor, 427
Petre Efesul, tipograf, 215
Petrescu C., pictor, 245
Petrescu Emil, primar al Capitalei, 389
Petrescu Ghenadie, mitropolit, 357
Petrescu-Găină N., caricaturist, 412
Petru cel Mare, țarul Rusiei, 128
Petru cel Tînăr, domn al Țării Românești, 98

Petru Şchiopul, domn al Moldovei, 99
Peysonnel, Charles de, călător străin, 149
Piaţa Amzei, 199, 342, 348, 349, 350, 352, 413
Piaţa Bibescu Vodă, 333, 393
Piaţa Creţulescu, 199
Piaţa de Flori, punct arheologic, piaţă, 57, 58, 63, 64, 84, 110, 167, 226, 364
Piaţa Ghica Vodă, 199, 311
Piaţa Libertăţii, 364
Piaţa Matache, 364
Piaţa Mogoşoaiei, 199
Piaţa Rahovei 364
Piaţa Romană, 370
Piaţa Sf .Anton, 199, 342
Piaţa Sf. Gheorghe, 298, 331, 332, 333, 367, 396
Piaţa Sf. Ştefan, 199
Piaţa Sf. Vineri, 199
Piaţa Splaiului, punct arheologic, 84, 208, 362
Piaţa Teatrului Naţional, 290, 395, 397
Piaţa Unirii, punct arheologic, piaţă, 66, 68, 74, 76, 80, 198, 282, 286, 356
Piaţa Universităţii, 422
Piaţa Victoriei, 301, 326, 368, 393, 396, 397, 405
Piaţa Victoriei, 301, 326, 368, 393, 396, 397, 405
Piaţa 1848, 84
Pilat C., maior, 322
Pinacoteca Statului, 404
Pipera, comună, punct arheologic, rîu, 36, 45, 53, 62, 63
Pirotehnia Armatei, 276, 306, 392
Piscul Crăsani, cetate, 42, 47
Piteşti, oraş, 177
Piţurcă N., muncitor, 352
Pîrvan Vasile, istoric, 406
Pîrvul Mutu, zugrav, 235
Plautius Silvanus Aelianus, general roman, 47
Pleşoianu N., participant la revoluţia de la 1848, 245, 246, 247, 256, 257
Plevna, localitate istorică, (Bulgaria), 325, 326
Ploieşti, oraş, 117, 245, 277, 320, 322, 331, 341, 369, 374
Pociovalişte, moşie, 143
Podul Calicilor, 121, 134, 158, 166, 173, 300, 308
Podul Cilibiului, 134
Podul de Pămînt, 158, 166, 269, 270
Podul Mihai Vodă, 227
Podul Mogoşoaiei, 137, 138, 143, 144, 157, 158, 163, 166, 167, 168, 198, 200, 218, 249, 250, 258, 262, 265, 267, 270, 280, 281, 286, 289, 290, 298, 301, 304, 307, 323, 324, 326, 330, 331, 334, 335, 409, 415
Podul Şerban Vodă (Beilicului), 84, 158, 166
Podul Tîrgului de Afară, 121, 136, 158, 166, 178, 200
Podul de la Zalhana, 362
Poenaru Petrache, profesor, 181, 209, 222, 224, 252, 407
Poeneşti-Chilia, cultură, 50
Poienari, cetate, 91
Polizu, casă comercială, 148
Polizu, Dimitrie, preşedinte al Sfatului Orăşenesc la 1848, 261
Polizu Gh. A., medic, 400
Polonia, 69, 95, 108, 128, 147
Pompei D., matematician, 406
Ponor, sat, 80
Pop Constantin Hagi, negustor, 148
Pop-Marţian Dionisie, economist, 427
Popescu Radu, cronicar, 220
Popescu Al. Candiano, ofiţer, 322
Popeşti-Leordeni, comună, 46, 356
Popeşti-Novaci, comună, punct arheologic, 42, 46, 47
Poporul suveran, ziar, 255, 262, 407
Popovici A., moară, 338, 373
Posada, localitate istorică, 70
Poteca Eufrosin, profesor, 222
Prahova, judeţ, rîu, 14, 42, 290, 298, 356
Predeal, oraş, 277
Preziosi Amadeo, pictor, 310, 328, 426
Le Progrès, ziar, 408
Providenţa, societate de asigurări, 279
Pruncul român, ziar, 216, 249, 254, 256, 262, 407
Prusia, 148, 222, 323
Pucioasa, com., 257
Pulberăria armatei, 340
Putna, judeţ, 77

R

Racine Jean, scriitor francez, 224
Racotă, maior, 256
Racoviţă Constantin, domnul Ţării Româneşti, 152
Racoviţă Ştefan, domnul Ţării Româneşti, 152
Radovitz Josyh, consulul Prusiei la Bucureşti, 323
Radu armaşu, zis Vărzarul, 220
Radu comis, 98
Radu, vătaf lemnari, 141
Radu cel Frumos, domn al Ţării Româneşti, 86, 88, 231
Radu cel Mare, domn al Ţării Româneşti, 91

Radu de la Afumați, domn al Țării Românești, 91
Radu Elie, inginer, 365, 406
Radu Iliaș, domn al Țării Românești, 111
Radu Leon, domn al Țării Românești, 128
Radu Mihnea, domn al Moldovei și al Țării Românești, 102, 115, 231
Radu Negru, domn al Țării Românești, 77
Rakoczy Gheorghe I, principe al Transilvaniei, 111
Rakoczy Gheorghe al II-lea, principe al Transilvaniei, 114, 117, 118, 120
Ralet Dimitrie, om politic, 282
Ranetti George, publicist, 409, 412
Rădulescu P., staroste de corporație, 307
Recordon Fr., călător străin, 159, 168
Reforma, ziar, 407, 408
Reforma socială, revistă, 410
Regie, cartier, 369
Regulamentul Organic, 180, 182, 185, 187, 188, 191, 193, 196, 209, 215, 217, 221, 222, 225, 235
Remus, personaj legendar, 48
Ressu Camil, pictor, 427
Revista română, 407
Revista științifică, 405
Revolta, ziar, 410
Richthofen, Emil von, baron, diplomat prusian, 283
Rigas Velestinlis, revoluționar grec, 155
Rîfov, rafinărie în Prahova, 298
Rîmniceanu Naum, cronicar, 221
Rîmnicu Vîlcea, oraș, 85, 212, 214
Roată C., om politic, 264
Robescu C. F., primar, 359
Romanați, județ, 245
Romanescu Aristizza, actriță, 417
Romanescu C., șeful cancelariei Locotenenței domnești, 265
România, passim,
România, ziar, 224, 407, 408, 409
România liberă, ziar, 345
România muncitoare, cercul, 379, 380, 381, 383
România muncitoare, ziar, 379, 380, 383, 384, 410
România viitoare, revistă, 345,410
Românul, ziar, 282, 284, 287, 325, 345, 346, 355, 365, 408
Romulus, personaj legendar, 48
Rosenthal C. D., pictor, 262
Rosetti C. A., om politic, 215, 216, 217, 244, 249, 250, 257, 264, 265, 282, 287, 322, 324, 325, 326, 354, 355, 360, 365
Rosetti Maria, 336
Rosetti Teodor, om politic, 356
Rosetti Vintilă, om politic, 356
Roșionii de Vede, oraș, 36
Roșu, comună, punct arheologic, 24, 32
La Roumanie, ziar, 408
Rovine, localitate istorică, 79
Rucăr, trecătoare, vamă, 82
Rucăr-Scărișoara, castru, 47
Ruginoasa, localitate, 320
Ruof August, tipograf, 216
Rusciuc, 120, 282
Rusia, 110, 122, 128, 132, 145, 187, 249, 279, 312, 346, 380, 387, 390
Russel Nicolae Constantin, Dr., militant socialist, 345

S

Sabar, rîu, 31, 42, 62
Sadoveanu Mihail, scriitor, 412
Safvet Efendi, 283
Sajo, rîu, (R. P. Ungară), 69
Sala Appel, 353
Sala Bosel Fr., 289, 415
Sala Dacia, 346, 357, 358, 385
Sala Edison, 420
Sala Eforia, 352, 357, 380, 381, 384
Sala Franzelari. 346
Sala Orfeu, 356
Sala Momolo, 225, 253, 415
Sala Reinntzinger, 381
Sala Slătineanu, 323
Sala Sotir, 348
Sala Trocadero, 358
Saligny Anghel, inginer, 395, 406
Salisbury Robert, lord, ministru de externe britanic, 341
Salonic, oraș în Grecia, 147
Sanejouand Michel, arhitect, 197
Sanielevici S., profesor, 353
Sansoni Basilio, conducător de trupă teatrală, 225
Sascut, localitate, 306
Satirul, revistă, 409
Satu Mare, oraș, 120
Sava bimbașa, eterist, 172, 173, 177, 178
Sărata-Monteoru, necropolă, 60
Săvulescu Al., arhitect, 423
Schneckenberg, dealul Melcilor lîngă Brașov, 31
Schoefft I. A., artist, 235

Schreyer Georg Philipp, secretarul ambasadei engleze din Constantinopol, 130
Scorţeanu Paul, student, 345, 356
Scoţia, 330
Sculeni, localitate, 177
Scurtu, om politic, 250
Secăşanu, student transilvănean, 355
Secolul, ziar, 408
Secul, localitate, 177
Selim al II-lea, sultan, 98
Semănătorul, revistă, 413
Seminarul central, 404
Seneslau, voievod, 69
Septimiu Sever, împărat, 52
Serbia, v. Iugoslavia
Serghie, căpitan, 256
Serghie Constantin, actor, 262
Serghiescu Marin, om politic, 280
Sergiu D., medic, 322
Severeanu C. A., medic, 335
Severeanu G., medic, 395
Severin, ţara, 69
Shakespeare William, scriitor, 424
Siavus, paşă de Silistra, 117
Sibiu, oraş, 28, 84, 85
Siegel, casa, 274
Siemens-Halske, întreprindere vieneză de tramvai, 369
Sihleanu Al., poet, 411, 424
Silistra, oraş, 86, 111, 117, 120, 178
Simion Dimitrie, proprietar de atelier, 307
Sinaia, oraş, 363
Sinan paşa, mare vizir, 76, 100, 102, 103
Sinopeus Panait, profesor, 208
Sinteşti, comună, 268
Sion C., poet, 283
Sîntana de Mureş, cultură, 53, 56
Slade Mervée, concesionar de tramvaie, 332
Slatina, oraş, 78
Slavici Ion, scriitor, 409, 412, 413, 427
Slăvescu, student socialist, 345
Slivna, tîrgul de la..., 183
Slobozia-Clinceni, comună, 177, 365
Smirna, oraş în Asia Mică, 147
Smith Anna, vapor, 332
Smith Richard, teolog englez, 216
Spitalul Brîncovenesc, 203, 299, 398
Spitalul Caritatea, 335
Spitalul Colentina, 299, 335
Spitalul Colţea, 84, 137—138, 203, 229, 279, 345, 404, 422
Spitalul Dr. Davila, 363
Spitalul Dudeşti, 164, 229
Spitalul Filantropia, 164, 229, 345, 400
Spitalul Filaret, 378
Spitalul militar din str. Fracmasona, 362
Spitalul Pantelimon, 153, 164, 165, 203, 229, 335
Spitalul Visarion, 164
Snagov, localitate, 66, 79, 99, 121, 212, 280
Socec, magazin, 365
Socialistul, ziar, 319, 325, 326, 410
Societatea Anonimă Brăila—Bucureşti, întreprindere de decorticare a orezului, 376
Societatea anonimă Română de Tramvaiuri, 369
Societatea anonimă română de tramvaie şi tramcare,, 367
Societatea anonimă română pentru construirea şi exploatarea de căi ferate şi tramvaiuri, 369
Societatea bancară Naţionala, 342
Societatea Colosul, 351
Societatea comunală a tramvaielor (S.T.B.), 398
Societatea cooperativă de credit şi economie, 342
Societatea dramatică, 417
Societatea dramatică românească, 417
Societatea de asigurări România, 311, 342
Societatea de asigurări Victoria, 376
Societatea de binefacere bulgară din Bucureşti, 322
Societatea de credit urban Bucureşti, 311
Societatea de cultură şi solidaritate între studenţi, 319
Societatea de locuinţe ieftine, 374
Societatea de luminat şi încălzit cu gaz din România, 333
Societatea de ştiinţe fizice, 406
Societatea de ştiinţe fizico-naturale, 405
Societatea de ştiinţe naturale, 404
Societatea de tramvaie Bucureşti, 398
Societatea Economia, bancă de credit, 311
Societatea Făina, 373
Societatea Filaret, 377
Societatea Filarmonica, 190, 222, 224, 225
Societatea Financiară a României, 311
Societatea generală a lucrătorilor în fier şi lemn, 348
Societatea generală de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi, Gutenberg, 316
Societatea Înfrăţirea, 351
Societatea lirică română, 420
Societatea literară (de la Bucureşti), 191, 222
Societatea literară (de la Braşov), 189
Societatea lucrătorilor curelari din România, 348

Societatea lucrătorilor pantofari Înfrăţirea, 348
Societatea lucrătorilor tîmplari, 351
Societatea pentru furnituri militare, 338
Societatea pentru industria bumbacului, 377
Societatea pentru învăţătura poporului român, 402
Societatea română de arme, gimnastică şi dare la ţintă, 322
Societatea română de geografie, 404
Societatea română de ştiinţe, 406
Societatea română pentru industria de bumbac, 372, 373
Societatea studenţilor medicinişti din Bucureşti, 319
Societatea Viitorul, 351
Societé du Gaz et eau, 366
Societé Générale du gaz pur la France et L'Etranger, 366
Societé générale d'éclerage et schauffage pour le gaz en Roumanie, 332
Socolescu Ion, arhitect, 421
Socologlu, industriaş, 373
Solidaritatea, ziar, 410
Solomon Ion, general, 253, 254, 256, 257, 259, 260, 323
Solomon, rege al Ungariei, 66
Sfanţov, comună, punct arheologic, 54
Spectateur du Nord, ziar, 222
Spencer Herbert, filozof, 319
Spiriduş, revistă, 409
Spiroiu Alexandru, student socialist, 319, 345
Sporer Iosif, medic, 216
Stabilimentul de Artilerie din Dealul Spirii, 307
Staicu, neguţător, 149
Stamatopulo Chiriac, proprietar de atelier, 307
Stan judeţ, 106
Stan, staroste cizmari, 141
Stanciu, preot de la biserica Toţi Sfinţii, 220, 236
Stancovici, familie din Bucureşti, 332
Stancovici, moară, 338
Stancu Nestor, proprietari de atelier, 307
Staniforth John, om de afaceri englez, 331
Starostescu, ofiţer, 271
Starostia corporaţiei de industriaşi de încălţăminte, 313
Stănciulescu Gh., militant socialist, 381
Stăuceanu C., membru al Societăţii ştiinţifice în medicină, 319, 345, 346
Steege, farmacist, 298
Stehari George, arhitect, 421
Stere C., om politic, 390
Stîncă Ştefan, medic, 369, 352, 406
Stiria, provincie în Austria, 95
Stoica Hagi Nicolae, negustor angrosist, 309, 310
Stoica Nistor Tabacu, proprietar de atelier, 307
Storck Fr., sculptor, 424
Storck Karl, sculptor, 422, 426
Strada Academiei, 163, 253, 331, 332, 352, 401, 415
Strada Apolodor, 396
Strada Bateriilori 227
Strada Bazaca, 198
Strada Berzei, 200, 396
Strada Bibescu Vodă, 331, 352
Strada Blănari, 60
Strada Bradului, 228, 229
Strada Brezoianu, 330
Strada Buzeşti, 200
Strada Cazărmii, 227
Strada Călăraşi, 396
Strada Căldărari, 307
Strada Cîmpineanu, 396
Strada Colţei, 301, 307, 332, 358
Strada Doamnei, 352, 353, 377
Strada Dogari, 396
Strada Drumul Sării, 392
Strada Edgar Quinet, 253
Strada Enei, 323, 332, 358
Strada Fîntîna, 404
Strada Franceză, v. str. Franţuzească, 301, 330
Strada Franklin, 330
Strada Gabroveni, 226
Strada Germană, 286, 330
Strada General Eremia Grigorescu, 68
Strada Lipscani, 215, 248, 307, 377
Strada Lustrului, 404
Strada Mihai Eminescu, 396
Strada Mihai Vodă, 227
Strada Mille Constantin, 298
Strada Mircea Vodă, 227
Strada Moara de foc, 274
Strada Mogoşoaia, 332
Strada Occidentului, 396
Strada Olari, 396
Strada Oneşti, 362
Strada Pantelimon, 396
Strada Pensionatul, 400, 402
Strada Pieptănarilor, 392
Strada Pitar Moş, 402
Strada Plantelor, 335
Strada Polizu, 15, 403
Strada Popa Tatu, 369, 402
Strada Puţul cu apă rece, 227
Strada Sătucu, 68
Strada Sf. Apostoli, 308, 404
Strada Sf. Ioan Moşi, 371
Strada Sf. Ioan Nou, 163
Strada Smîrdan, 286
Strada Soarelui, 226

Strada Soldat Ghivan Nicolae, punct arheologic, 57, 58, 59, 60
Strada Sotir, 352
Strada Șelari, 226, 248, 301, 344, 347, 348, 352, 354, 379, 415
Strada Teilor, 335, 377
Strada Tîrgoviștea, 332
Strada Uranus, 227
Strada Vămii, 379
Strada Vidu Ion, 400
Strada Ziduri între vii, 21, 43
Strada 30 Decembrie, 226, 301
Strandul Libertății, 31
Stratimir, cneaz bulgar, 78
Străulești, cartier, punct arheologic, 31, 37, 48, 49, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 74, 75, 78, 79, 83, 84
Stroe, spătar, 48
Stroussberg B. H., capitalist prusian, 322, 323
Sturdza Dimitrie, om politic, 323, 357, 358, 386
Sue Eugène, scriitor, 411
Sulacaglu Gheorghe, membru în Sfatul Orășenesc, 261
Suliman-pașa, 262, 263, 264, 265, 267
Sultana, comună, 66
Sulzer F. I., călător străin, 77, 158, 225 67, 68, 73, 362
Sutu, medic, 335
Sutu Alexandru, domn al Țării Românești, 161, 169
Sutu Costache, postelnic, 231, 401
Sutu Ion, serdar, 279
Sutu Mihail, domn al Țării Românești, 156, 208, 224
Sviatoslav din Kiev, cneaz, 66
Szathmary Carol Pop de, pictor, 285, 302, 412, 425, 426

Ș

Șapcă Radu, preot și revoluționar la 1848, 245, 246, 247
Școala de agricultură, 356, 403
Școala de la biserica Amzei, 209
Școala de la Antim, 205
Școala de artilerie și geniu, 389
Școala de la biserica Domnița Bălașa, 205, 208
Școala de Belle Arte, 401, 422, 425, 426
Școala Centrală, 138, 400, 402, 421
Școala de la mănăstirea Colțea, 205, 209
Școala de la biserica Enei, 209
Școala de la biserica Sf. Gheorghe Nou, 209
Școala de la biserica Sf. Gheorghe Vechi, 205, 207, 208, 217, 236
Școala de medicină veterinară, 403
Școala de meserii Pantelimon, 275
Școala de mică chirurgie de la Mihai Vodă, 400
Școala de la mănăstirea Sf. Sava, (v. Colegiul Sf Sava), 206, 207, 208, 209, 210, 217, 262
Școala normală de institutoare, 404
Școala națională de medicină și farmacie, 401
Școala națională de poduri și șosele, 403
Școala politehnică, 404, 406
Școala superioară de litere, 401
Școala superioară de științe, 401
Școala de la biserica Udricani, 205
Școala de la Văcărești, 205
Șerban, vătaf căldărari, 141
Șerban Vodă, barieră, 269, 356
Șoplea, localitate în regiunea Ploiești, 117
Șoseaua, (v. Șos. Kiselev), 200
Șoseaua Bonaparte, 368
Șoseaua Cățelu, 362
Șoseaua Giulești, 392
Șoseaua Herăstrău, 392
Șoseaua Kiselev, 304, 356, 362, 366, 368, 392
Șoseaua Mihai Bravul, 366, 392
Șoseaua Văcărești, 362
Șoseaua Vitan, 392
Ștefan, dascăl la Colțea, 218
Ștefan, logofătul de la biserica Crețulescu, 220
Ștefan, vătaf ceaprăzari, 141
Ștefan I, regele Ungariei, 66
Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, 86, 88,
Ștefan (Istvanovici) Mihail, tipograf, 212
Ștefanici C., proprietar de atelier, 307
Ștefănescu Grigore, profesor universitar, 405
Ștefănescu (Stephanescu) George, compozitor, 418, 420
Știbor, voievod al Transilvaniei, 81
Știrbei Barbu, domn al Țării Românești, 231, 275, 279, 280, 281, 282, 285, 297, 298, 299, 399, 411

Talaat-efendi, comisar turc, 257
Talleyrand Périgord, baron, diplomat francez, 283
Taranowski Andrei, sol polon la Poartă, 97
Tattarescu Gheorghe, pictor, 243, 425, 426
Tăbăcăria Gh. Sapatino, 338
Tăbăcăria M. Gh. Trandafirescu, 187, 306
Tăbăcăria Bernard Weitasse, 306
Tănase, negustor, 147
Teatrul Bosel, 332
Teatrul de la Cişmeaua Roşie, 224
Teatrul liric, 420
Teatrul de Operă şi Balet, 269
Teatrul Maican, 420
Teatrul Mare (v. Teatrul Naţional), 299, 416, 417
Teatrul Momolo, 262, 263
Teatrul Naţional, 198, 288, 331, 332, 340, 356, 365, 368, 416, 417, 418, 420
Tei, cultură, lac, punct arheologic, 25, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 54, 56, 57, 59, 60, 67, 68, 73, 362
Tei, depou, 369
Tei-Pipera, punct arheologic, 31, 37
Teleajen, vale, 117
Telega, salină, închisoare, 244, 245
Telegescu C., om politic, 245
Telegraful, ziar, 319, 410
Telegraful român, ziar, 409
Teleorman, judeţ, 77, 353, 384
Tell Christian, general şi om politic, 191, 245, 246, 247, 250, 253, 263, 264, 270, 283
Teodosiu Ştefan Papa, membru în Sfatul Orăşenesc din 1848, 261
Teologu, M., maior, 261
Terasa Oteteleşeanu, cafenea, 413
Teulescu P., om politic, 264
Thasos, insulă, 40
Theodorescu Caton, autor dramatic, 412
Theodosius I, împărat bizantin, 56
Tiflis, oraş, 212
Timer, grădinar, 308
Timpul, ziar condus de Bossueceanu, 282
Tinosul, cetate, 42, 47
Tipografia lui Anton Pann, 216
Tipografia lui August Ruof, 216
Tipografia de la biserica Sf. Nicolae Şelari, 215
Tipografia C. Sfetea, 339
Tipografia cărţilor bisericeşti, 340
Tipografia de la Cişmeaua lui Mavrogheni, 212, 215, 218
Tipografia de la Colţea, 212
Tipografia Curţii regale, 344
Tipografia de la Episcopia Rîmnic, 214
Tipografia lui Fredrich Walbaum, 215
Tipografia F. Göbl, 306, 348
Tipografia lui Iosef Kopainic, 216
Tipografia Mercur, 339
Tipografia Mitropoliei, 124, 211, 212, 214, 215
Tipografia Modernă, 348
Tipografia pitarului Constantin Pencovici, 216
Tipografia C. A. Rosetti şi E. Winterhalder, 215, 216
Tipografia de la Sf. Sava, 212, 215
Tipografia Universul, 344
Tipografia de la Văcăreşti, 212
Tipografia lui Zaharia Carcalechi, 215
Tipograful român, ziar, 316, 409
Tînganu, sat, punct arheologic, 68
Tînghir-efendi, secretar turc, 263
Tîrgovişte, oraş, 14, 70, 73, 78, 82, 86, 90, 92, 102, 103, 105, 111, 112, 114, 120, 122, 127, 130, 176, 177, 211, 257, 322
Tîrgşor, tîrg, 73, 78
Tîrgu Mureş, oraş, 53
Tîrgul de Afară, 125, 147, 149, 163
Tîrgul Cucului, 147, 149, 162
Tîrgul de jos, 110, 154
Tîrgul din lăuntru, 125, 145
Tîrgul Moşilor, 147, 215, 308, 331, 332, 369
Tîrgul de sus, 110, 121, 127
Tîrgului, plasă, 164
Tîrgului de Afară, barieră, 194
Tocilescu Gr., istoric, 406
Tolstoi Lev, scriitor rus, 424
Tomşa Leon, domn al Ţării Româneşti, 111—112
Tonitza N. N., pictor, 427
Tonolla Max, moară, 275
Topliceanu Dumitrache, sluger, 214
Traian, revistă, 412
Transilvania, 24, 25, 31, 36, 37, 47, 69, 78, 88, 90, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 108, 110, 111, 114, 116, 118, 128, 155, 194, 212, 227, 242, 272, 280, 357, 391, 427
Transilvania, societate, 321
Trenk Henri, pictor, 409

Texler, atelier de mașini agricole, 276
Trocadero, grădină, 350
Trompeta Carpaților, ziar, 408
Tunari, sat, 63, 181
Turan beg, comandant turc, 103
Turcia, Imperiul otoman, Poarta otomană, 15, 85, 91, 95, 98, 99, 100, 103, 108, 110, 111, 112, 116, 117, 118, 119, 120, 127, 128, 130, 132, 139, 176, 249, 252, 263, 264, 265, 276, 279, 282, 310, 321, 323, 325, 336, 369, 385
Turcoaica, carieră, 330, 367
Turnătoria F. Freund, 306
Turnu Măgurele, cetate, 79, 86, 183
Turnu Severin, port, 244, 349
Turnul Colțea, 138, 166, 167, 198, 229, 237, 315, 363, 401
Turtucaia, oraș, (R. P. Bulgaria), 388
Tzigara Samurcaș Al., 389
Tzimiskes Leon, împărat bizantin, 66

Ț

Țara Bîrsei, 34
Țara Românească, passim
Țarigrad, v. Constantinopol
Țițeica Gh., matematician, 406
Țînțarul, revistă, 409
Țucala v. Ghinea, vistierul
Țumbru Mihai, negustor, 148

U

Ulicioara Călinescului, 136
Ulița Abagiilor, 136
Ulița Băcani, 262
Ulița Băraților, 136
Ulița Bărbierilor, 124, 136
Ulița Boiangiilor, 136
Ulița Căldărarilor, 124, 136
Ulița ce merge la Scaune, 136
Ulița ce vine dinspre Tîrgul de jos, 136
Ulița Curții, 121
Ulița de lîngă biserica lui Ghiorman (Grecilor), 121, 136
Ulița dinspre biserica lui Mitrea Vornicul (Sf. Gheorghe Vechi), 136
Ulița Domnească, 121
Ulița Ișlicari, 177, 178
Ulița Lăptăreselor, 136
Ulița Lipscani, 107
Ulița Mare, 106
Ulița Mărgelarilor, 136
Ulița Mică, 121
Ulița Nemțească, 200
Ulița Precupeților, 136
Ulița Puțul Turcului, 136
Ulița spre drumul Tîrgoviștei, 136
Ulița Șipotului, 136
Ulița Tîrgoviștei, 184
Ulița Turcilor, 121
Ulița unde se frînge herul, 136
Ulița Vămilor, 308
Ulița Vergului, 158
Ulița Zarafilor, 136
Ulița Zlătarilor, 124, 136
Ulmi, comună, 394
Ungaria, 69, 92, 98, 163, 272
Uniunea Sindicatului Breslelor din București, 352
Uniunea socialistă din România, 385
Universul, ziar, 409
Urechia V. A., istoric, 322
Urziceni, localitate, 356
Uvrierul, ziar, 316, 410
Uzina de apă, 278, 340
Uzina electrică a Primăriei, 340
Uzina de gaz și electricitate de la Filaret, 333, 372, 420

V

Vaillant J. A., istoric, 190, 201, 209
Vaillant, soția lui J. A., 209
Valbudea Ștefan, sculptor, 424
Valens, împărat, 56
Valentineanu I. G., ziarist, 285, 408
Valentinian I, împărat, 56
Valerian P., meseriaș cizmar, 381
Vama Centrală (Carvasara), 149, 167
Vanneberg G., litograf, 297
Vanvas Neofit, cărturar grec, 222
Varlaam, mitropolit, 211, 213
Vartiade, medic, 216
Varșovia, R. P. Polonă, 241
Vasile Lupu, domn al Moldovei, 112
Vasile Mihai, proprietar de atelier, 307
Vasilescu Vasia, militant socialist, 388
Vaslui, oraș, 88
Văcărescu Alecu, poet, 219
Văcărescu Ianache, poet, 210, 218, 219
Văcărescu Iancu, poet, 218, 219, 222
Văcărescu Ienăchiță, poet, 280
Văcărescu Nicolae, poet, 219
Văcărescu Teodor, ban, 258
Văcărești, barieră, 359
Văcărești, izvoare minerale la..., 290, 308, 333, 390, 392, 396

Văcărești, poeți, 218, 219
Văcărești, sat, 102, 105, 122, 195
Veneția, oraș italian, 95, 110, 128, 138, 147, 207
Venier I., zugrav, 141, 235
Verancić A., călător străin, 91
Verbicioara, cultură, 36
Vergului, barieră, 194
Vermont N., pictor, 410, 412
Verona Artur, pictor, 412
Vestitorul românesc, ziar, 200, 223, 224, 297, 299, 407
Viața nouă, revistă, 413
Viața socială, ziar, 410
Victoria Muncii, cărămidărie, 25
Vidra, comună, 28
Viena, Austria, 77, 128, 130, 166, 194, 274, 299, 354
Viitorul social, revistă, 410
Vilara Al., mare vornic, 246
Vilacrosse Jules, arhitect, 261
Villacrosse Xavier, arhitect, 198
Vinča, localitate în Serbia, 24, 25, 26
Vintilă, comis, 98
Vintilă, fiu al lui Pătrașcu cel Bun, domn al Țării Românești, 99
Vitan, barieră, 359
Vîlcea, județ, 77, 245
Vîslan G., geograf, 13
Vîrteju, tezaur găsit la —, 45
Vlad pîrcălabul, 90, 91, 227
Vlad I, domn al Țării Românești, 81, 91
Vlad Țepeș, domn al Țării Românești, 79, 80, 82, 83, 85, 86, 87, 90
Vladimirescu Tudor, 157, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178 ,179, 215, 261, 425
Vlahuță Al., scriitor, 409, 412, 413
Vlasto, familie de boier, 332
Vlasto Frosa, actriță, 224
Vlașca, județ, 16, 353, 384
Vlădescu V., medic, 335
Vlădoianu Barbu, primar ales al Bucureștilor, 296
Vodnău-Vadna, rîu, 88
Voinescu II Ion, om politic, 222, 250, 252
La voix roumaine, ziar, 408
Voltaire, filozof francez, 155, 215, 224, 225
Vorneanu, student transilvănean, 353
Vulcan Iosif, scriitor, 427

W

Wachmann Eduard, compozitor, 418
Wachmann I, profesor de muzică, 222, 416, 420
Walbaum Frederich, tipograf, 215, 217
Walewski Al., conte, om politic francez, 288
Walstain Scarlat (Wallenstein Karl), pictor, 210, 235
Warenberg, grădină, 298
Weiss, librar, 217
Wenrich, litograf, 425
Wilhelm I, împăratul Germaniei, 323
Wilkinson William, consul englez, 77, 150
Winterhalder E., tipograf, 215, 216, 217, 249, 311, 407
Wolff Emil, întreprindere metalurgică, 339, 372
Woronicz, agent al emigrației poloneze, 190
Wyss Iulia, casă comercială, 377

X

Xenopol A. D., istoric, 406

Y

Yemen, regiunea în Peninsula Arabia, 147
Yores, oraș (Belgia), 95

Z

Zane A., economist, 264, 407
Zăgănescu Pavel, căpitan, 271
Zilot Românul, cronicar, 221
Zimnicea, oraș, 85, 317
Znagoveanu Ioan, preot, 264
Zossima, secretarul mitropolitului Neofit, 260, 265
Zucker Johann, medic, 181

LISTA PRESCURTĂRILOR

A.A.R. = Analele Academiei Române
A.G.A. = Anuarul de Geografie și Antropogeografie
A.G.R. = Almanahul graficei române. Craiova
A.I.I.C. = Anuarul Institutului de Istorie din Cluj
A.I.I.N. = Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj
A.I.I.P. = Analele Institutului de Istorie al Partidului Muncitoresc Român
A.I.L. = Arhiva istorică și literară din Iași
A.O. = Arhivele Olteniei
A.R.S = Analele Româno-Sovietice
A.S.L. = Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași
A.S.R.S. = Arhiva pentru știința și reforma socială
A.U.B.Ist. = Analele Universității București, Seria Științelor Sociale, Istorie
B.C.I.R = Buletinul Comisiei Istorice a României
B.C.M.I. = Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
B.gr. = Boabe de griu
B.O.R. = Biserica ortodoxă română
B.S.R.G. = Buletinul Societății Române de Geografie
B.V. = Bucureștii Vechi. Buletinul Societății Istorico-Arheologice
Ber.R.G.K. = Deutsches Archäologisches Institut Berichte der Römisch Germanischen Kommission
Buc. arh. = Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice.
Buc. rev. M. = București, Revista Muzeului și Pinacotecii Municipiului București
Buc. săpături 1953 = București. Rezultatul săpăturilor arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953. Vol. I, Buc., 1954
C.A.B. = Cercetări arheologice în București, Muzeul de istorie a orașului București
C.A.I. = Comunicări și articole de istorie
C.B. = Călăuza bibliotecarului
C.I. = Cercetări istorice
C.L. = Convorbiri literare
C.S.H.B. = Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Bonn
F.D. = Fonetică și Dialectologie
G.M. = Gazeta Municipală
Gl. bis. = Glasul bisericii
I.L.P.R. = Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România. Vol. I., Buc., Ed. C.C.S., 1957 ; Vol. II, Buc., Ed. Politică. 1962
I.M. = Istoria Medicinei. Studii și cercetări, Buc., 1957
I.M.R.U. = Din istoria medicinii românești și universale. Buc., 1962
1962
L.A.R. = Literatura și arta română
L.C. = Lupta de clasă
M.C.A. = Materiale și cercetări arheologice

M.H.S.L. = Monumenta Spectantia historiam Slavorum Meridionalium, Zagreb.
M.I.M. = Materiale de istorie și muzeografie, Muzeul de istorie a orașului București
M.S. = Munca sanitară
Mon. și Muz. = Monumente și Muzee. Buletinul Comisiei Științifice a Muzeelor și Monumentelor Istorice și Artistice
N.E.H. = Nouvelles études d'histoire
O.S. = Ocrotirea sănătății
P.E. = Probleme economice
P.L. = Propile literare
R.A. = Revista arhivelor
R.A.R. = Revista arhivelor României
R.H.S.E.E. = Revue historique du sud-est européen
R.I. = Revistă istorică
R.I.A.F. = Revista pentru istorie, arheologie și filologie
R.I.R = Revista istorică română
R.M. = Revista Muzeelor
R.P. = Revista pedagogică
R.R. = Revista română
R.R.H. = Revue roumaine d'histoire
R.S. = Revista de statistică
S.A.I. = Studii și articole de istorie
S.C.A. = Studii și cercetări de antropologie
S.C.B. = Studii și cercetări de bibliologie
S.C.D.B. = Studii și cercetări de documentare și bibliologie
S.C.I.A. = Studii și cercetări de istoria artei
S.C.I.L. = Studii și cercetări de istorie literară
S.C.I.M. = Studii și cercetări de istorie medie
S.C.I.V. = Studii și cercetări de istorie veche
S.C.L. = Studii și cercetări lingvistice
S.C.N. = Studii și cercetări de numismatică
S.E.E.R. = The Slavonic and East European Review. Londra
S.I. = Studii italiene
S.M.I.C. = Studii și materiale de istorie contemporană
S.M.I.M. = Studii și materiale de istorie medie
S.M.I.Md. = Studii și materiale de istorie modernă
S.R.I.R. = Studii și referate privind istoria României. Vol. I/II, Buc., 1954
S.R.R. = Studii privind relațiile româno-ruse
St. Cluj = Studii și cercetări științifice Cluj — istorie
St. Iași = Studii și cercetări științifice. Iași — istorie
S.U.P. = Studii privind Unirea Principatelor
T.R. = Tinerimea română

BIBLIOGRAFIE

I. LUCRĂRI TEORETICE

K. Marx : *Capitalul*, vol. I, Bucureşti, Ed. Politică, 1960, vol. III, partea a II-a, Bucureşti, E.S.P.L.P., 1955.

K. Marx : *Forme premergătoare producţiei capitaliste*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1956.

K. Marx : *Luptele de clasă în Franţa (1848—1850)*, în K. Marx-F. Engels *Opere*, vol. 7, Bucureşti, Ed. Politică, 1960, pp. 9—113.

K. Marx : *Mizeria filozofiei*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, Bucureşti, Ed. Politică, 1958, pp. 65—179.

K. Marx - F. Engels : *Ideologia germană*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 3, pp. 9—572.

* * * *K. Marx şi F. Engels în limba română*, Bucureşti, E.S.P.L.P., 1956.

F. Engels : *Anti-Dühring*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 20, pp. 7—321.

F. Engels : *Care va fi soarta Turciei europene ?* în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 9, Bucureşti, Ed. Politică, 1959, pp. 33—38.

F. Engels : *Despre destrămarea feudalismului şi apariţia statelor naţionale în Războiul ţărănesc german* (ed. a III-a), Bucureşti, 1958, pp. 183—194.

F. Engels : *Ludwig Feuerbach şi sfîrşitul filozofiei clasice germane*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 21, pp. 261—305.

F. Engels : *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, în K. Marx-F. Engels, Opere, vol. 21, pp. 25—173.

F. Engels : *Războiul ţărănesc german*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 7, Bucureşti, Ed. Politică, 1960, pp. 353—448.

F. Engels : *Rolul muncii în procesul transformării maimuţei în om*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 20, Bucureşti, Ed. Politică, 1964, pp. 468—481.

V. I. Lenin : *Cu privire la aşa-zisa problemă a pieţelor*, în *Opere complete*, vol. 1, Bucureşti, Ed. Politică, 1960, pp. 69—123.

V. I. Lenin : *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, vol. 3, Bucureşti, Ed. Politică, 1961, pp. 1—599.

V. I. Lenin : *Două tactici ale social-democraţiei în revoluţia democratică*, în *Opere complete*, vol. 11, Bucureşti, Ed. Politică, 1962, pp. 1—127.

V. I. Lenin : *Note critice în problema naţională*, în *Opere complete*, vol. 24, Bucureşti, Ed. Politică, 1964, pp. 125—162.

Gh. Gheorghiu-Dej : *Articole şi cuvîntări* (ed. a IV-a), E.S.P.L.P., 1955.

II. IZVOARE

A. ARHEOLOGIE, NUMISMATICĂ ŞI SIGILOGRAFIE

Berciu, D. : *Săpăturile de la Tangîru*, în M.C.A., V. 1959, pp. 143—152

Bichir, Gh : *Cercetări arheologice pe terasa dreaptă a rîului Colentina*, în M.C.A., VI, pp. 817—823

Cantacuzino, Gh. : *Cercetări arheologice de pe dealul Mihai Vodă și împrejurimi*, în Buc. arh., pp. 93—143
Cantacuzino, Gh : *O mare locuință feudală în București descoperită prin săpături arheologice*, în C.A.B., II, 1965, pp. 325—340.
Comșa E. : *Săpăturile arheologice din sectorul Giulești. A. Giulești* în Buc. săpături 1953, pp. 26—32.
Comșa, E. :*Săpăturile de la Dudești*, în M.C.A., V, 1959, pp. 121—133.
Constantiniu, M. : *Săpăturile de la Bucureștii Noi din 1960. Sectorul Străulești—Lunca* în C.A.B., I, 1963, pp. 79—104.
Constantiniu, M., P. I. Panait și I. Cristache-Panait : *Șantierul arheologic Băneasa-Străulești*, în C.A.B., II, 1965, pp. 75—226.
Dimian, I. : *Cîteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul R.P.R.*, în S.C.N., I., 1957, pp. 189—216
Dumitrescu, Vl. : *Rapière en bronze de type mycénien trouvée au sud-ouest de Bucarest* în *Dacia*, V—VI, 1935—1936, pp. 168—173
Iacobovici, C. : *Jetoane și fișe din trecutul orașului București* în M.I.M., I, 1964, pp. 249—265
Iliescu, O. : *Un tezaur de aspri turcești de la începutul secolului al XVI-lea găsit în București* în S.C.N., III, 1960, pp. 287—309.
Iliescu, O. : *Despre un tezaur de monede bizantine din vremea Comnenilor găsit în București* în S.C.N., III, 1960, pp. 493—495
Ionașcu, I. și colab. : *Săpăturile arheologice din sectorul Radu Vodă* în Buc. săpături 1953, pp. 132—183
Ionașcu, I. și Vl. Zirra : *Mănăstirea Radu Vodă și biserica Bucur* în Buc. arh, pp. 51—89
Lăzărescu-Ionescu, I, și colab. : *Săpăturile arheologice din sectorul Curtea Veche* în Buc. săpături 1953, pp. 184—261
Leahu, V. : *Raport asupra săpăturilor arheologice efectuate în 1960 la Cățelu Nou* în C.A.B., I, 1963, pp. 15—46
Leahu, V. : *Săpăturile arheologice de salvare de la Giulești-Sîrbi* în C.A.B., I, *1963*, pp. 179—261
Mitrea, B. : *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în *„Dacia"*, N.S.V., 1961, pp. 583—593
Mitrea, B. : *Șantierul Sultana (r. Oltenița)* în M.C.A., VIII, 1962, pp. 667—673
Mitrea, B. : *Un tezaur de monede dacice descoperit la București* în *Buc. săpături 1953*, pp. 13—25
Morintz, S. : *Săpăturile de pe dealul Ciurel* în M.C.A., VII, 1961, pp. 658—663
Morintz, S. : *Săpăturile de la Chilia* în M.C.A., VII, 1961, pp. 441—447 : VIII, 1962, pp. 513—520
Nestor, I. : *Fouilles de Glina* în „Dacia", III—IV, 1927—1932, pp. 226—252
Nestor, I. și E. Zaharia : *Săpăturile de la Dridu* în M.C.A., VI, 1959, pp. 593—601 și VII, 1961, pp. 561—568
Panait, P. I. : *Observații arheologice pe șantierele de construcții din Capitală* în C.A.B., I, 1963, pp. 139—170
Panait, P. I. : *Săpăturile de la Bucureștii Noi din 1960. Sectoarele Alba și Măicănești* în C.A.B., I, 1963, pp. 105—131
Panait, P. I. : *Săpăturile din Piața Splaiului* în M.C.A., VIII, pp. 788—790
Panait, P. I., M. Turcu, I. Constantinescu și P. I. Cernovodeanu : *Complexul medieval Tînganu* în C.A.B., II, 1965, pp. 239—292
Popescu, D. : *Objets de parure géto-daces en argent* în „Dacia", VII—VIII, 1938—1940, pp. 183—202
Popescu D. : *Nouveaux tresors getodaces en argent* în „Dacia" XI—XII, 1945—1947, pp. 35—69
Popovici, I. : *Necropola feudală de la Străulești București. Sec. XV—XVI. Date antropologice* în S.C.A., I (1964), pp. 47—53
Roman, P. : *O așezare neolitică la Măgurele* în S.C.I.V., XIII, 1962, nr. 2, pp. 259—271
Rosetti, D.V. : *Cîteva așezări și locuințe preistorice din preajma Bucureștilor. Asupra tipologiei și cronologiei lor.* București, 1932
Rosetti, D. V. : *Curtea Veche* în Buc. arh., pp. 147—165
Rosetti, D.V. : *Descoperiri paleolitice în preajma Bucureștilor. II. Săpăturile de la Vidra. Raport preliminar*, Buc., 1934

Rosetti, D. V. : *Raportul preliminar asupra săpăturilor arheologice executate la Măgura de la Jilava* în Dinu Dumbravă, *Strămoşii bucureştenilor*, Bucureşti, 1929
Rosetti, D. V. : *Sectorul „Curtea Veche" (Sf. Gheorghe Nou şi biserica Colţea)* în M.C.A., V. 1959, pp. 645—652 ; VI, 1959, pp. 778—783 ; VII, 1961, pp. 670—676
Rosetti, D. V. : *Tombes à incinération de l'age de fer et de l'époque romaine dans la région de Bucarest...*, Bucureşti, 1935
Rosetti, D. V. şi P. I. Panait : *Săpăturile din sectorul Curtea Veche* în M.C.A., VIII, 1962, pp. 767—771
Siruni, H. Di. şi P. I. Panait : *Tezaurul de la Gîşteni şi unele probleme privind circulaţia accelei pe teritoriul oraşului Bucureşti şi împrejurimi* în M.I.M., II, 1965, pp. 189—204
Vîrtosu, E. : *Sigiliul Bucureştilor* (cap. *Din sigilografia Moldovei şi a Ţării Româneşti*) în *Doc. privind ist. Rom. Introducere*, vol. II, Bucureşti, 1956, pp. 498—501 + 1 pl.
Vîrtosu, E. : *Sigilii de corporaţii bucureştene* în S.C.N., III, 1960 pp. 347—374
Vulpe, R. : *Les fouilles de Tinosul* în „Dacia", I, 1924, pp. 166—223
Vulpe, R. : *Săpăturile arheologice de la Popeşti* în M.C.A., VI, 1959, pp. 307—327 ; M.C.A., VII, 1961, pp. 321—338
Zaharia, E. : *Sondajul de la Bratei din 1959* în M.C.A., VIII, 1962, pp. 623—629
Zgîbea, M. : *Fibule din sec. III şi VI e.n. descoperite în săpăturile arheologice de la Militari* în C.A.B., I, 1963, pp. 373—80
Zgîbea, M. : *Figurine gumelniţene pe teritoriul oraşului şi regiunii Bucureşti* în C.A.B., I., 1963, pp. 271—300
Zirra, V. : *Săpăturile arheologice de la Fundenii Doamnei* în M.C.A. VI, 1960, pp. 758—764
Zirra, V. şi Gh. Gazimir : *Unele rezultate ale săpăturilor arheologice de pe Cîmpul Boja-Militari* în C.A.B., I, 1963, pp. 49—75
Zirra, V. şi M. Tudor :*Cercetările arheologice de la Radu Vodă din 1954. Raport final* (mss. dactil. M.I.B.).
Zirra, V. şi M. Tudor : *Săpăturile arheologice din sectorul Giuleşti. B. Crîngaşi* în Buc. săpături 1953, pp. 32—45

B. CARTOGRAFIE

Băcilă, I. : *Planul bălţii Cişmigiului* în B. V., I—V, 1930—1934, pp. 47—49
Bratu, D. : *Hărţi necunoscute ale Bucureştiului* în *Luceafărul*, II, 1959, nr. 18 (15 sept.)
Docan, N. : *Memoriu asupra lucrărilor cartografice privitoare la războiul din 1787—1791*, Bucureşti, 1912
Florescu, G. D. : *Din vechiul Bucureşti. Biserici, curţi boiereşti şi hanuri între anii 1790—1791 după planuri inedite de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea*, Buc., 1935
Georgescu, Fl. : *Marele plan al oraşului Bucureşti ridicat de maiorul Borroczyn între anii 1844—1846* în M.I.M., I., 1964, pp. 39—79
Ionaşcu, I. : *Planul cartografic inedit al oraşului Bucureşti din anul 1770* în „Studii", XII, 1959, nr.5, pp. 113—131
Ionaşcu, I. : *Un plan inedit al Curţii Vechi din 1799* în R.I.R., XIII, 1943, pp. 53—83
Moga, L. : *Un plan inedit de la 1847 al unui sector din oraşul Bucureşti* în B.C.M.I., XXX, 1937, pp. 179—184
Toşa-Turdeanu, Ana : *Oraşul Bucureşti în cartografie pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea* în M.I.M., I., 1964, pp. 203—217
Urechia, V. A. : *Prima hartă a Bucureştilor* în T.R., XV, 1897, pp. 105—106

C. CĂLĂTORI STRĂINI

Antalffy, A. : *Călătoria lui Evlia Celebi prin Moldova în anul 1659* în B.C.I.R., XII, 1933, pp. 5—56

Bantîş-Kamenski, D. : Путешествіе въ Молдавію, Валахію и Сербію, Moscova, 1810
Batthyany, V. : *Reise nach Constantinopel*, Pest, 1810
B[awr], Mr. de : *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, Frankfurt-Leipzig, 1778
Bellanger, St. : *Le Kéroutza. Voyage en Moldo-Valachie*, vol. I—II, Paris, 1846
Bezviconi, Gh. : *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947
Carra, J. L. : *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, Jassy, 1777
Cernovodeanu, P.I. : *Călătoria lui Pierre Lescalopier în Ţara Românească şi Transilvania la 1574* în S.M.I.M., IV, 1960, pp. 433—463
Cernovodeanu, P. I. : *O ştire nouă privitoare la epidemia de ciumă din Bucureşti la 1792* în M.I.M., II, 1965, pp. 205—208 (relaţia medicului anonim maghiar)
Cioran, E. : *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiochia în Ţările Române, 1653—1658*, Bucureşti, 1900
Colson, F. : *De l'etat présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839
Corfus, Ilie : *Aspecte din Iaşi şi Bucureşti... din 1853—1854. Fragmente dintr-un jurnal polonez* în *Omagiu lui Ioan Lupaş*, Bucureşti, 1943, pp. 170—177
Craven, Lady E. : *A journey through the Crimeia to Constantinople*, London, 1789
Del Chiaro, A. M. : *Storia delle moderne rivoluzioni della Valachia* (ed. N. Iorga), Bucureşti, 1914
Demidoff, A. : *Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie (ed.a II-a), Paris, 1854*
Esarcu, C. : *O descriere a Valachiei din veacul al XVII-lea* în A.I.L, V., 1894, pp. 114—115
Evliya Celebi : *Seyahatnamesi* (Memorial de călătorie), Vol. VII, Istambul, 1928
Fermendzin, E. : *Acta Bulgariae ecclesisticae ab a. 1565 usque ad an. 1799* în M.H.S.M., Zagreb, XVIII, 1887 (Călătoria lui Baksić)
Guboglu, Mihail : *Evliya Celebi : De la situation sociale-économique des Pays Roumains vers le milieu du XVII-e siècle* în „Studia et acta Orientalia", IV, 1962, pp. 153—195
Guboglu, Mihail : Турецкий источник 1740 о Валахии, Молдавии и Украине (Un izvor istoric turcesc din 1740 privitor la Ţara Românească, Moldova şi Ucraina) în Восточные источники по истории народов юго-вост очной и центральной Европы (Fontes Orientales ad historiam populorum Europae meridie-orientalis atque centralis pertinentes), Moscova, 1964, pp. 131—161
Huch, C. A. : *Moldawisch-Walachische Zustande in den Jahren 1828 bis 1843*, Leipzig, 1844
Iakovenko, Ignatie : Нынешнее состояние турецких княжеств Молдавии и Валахии, St. Petersburg, 1828
Iancovici, S. : *Le Suisse François Recordon à Bucarest (1815—1821)* în R.R.H., III, 1964, nr.1, pp. 135—142
Karadja, C. I. : *Vizita unor prinţi persani la Bucureşti în anul 1836* în R.I., XVII, 1931, pp. 75—78
Lagarde, Le comte de : *Voyage de Moscou à Vienne, par Kiew, Odessa, Constantinopole, Bucharest et Hermannstadt...* Paris, 1824
Laurençon, F.G. : *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, sur son commerce...*, Paris, 1822
Marcellus, Le. Comte de : *Souvenirs d'Orient*, Paris, 1861
Margot, Th. : *O victorie în cele şaptesprezece districte ale României*, Bucureşti, 1854
Marsillac, Ulysse de : *Guide du voyageur à Bucarest*, Bucureşti, [1871]
Martin, F. : *Le Bas Danube et les Principautés Danubiennes*, Marseille, 1873
Panaitescu, P. P. : *Călători poloni în ţările române*, Bucureşti, 1930
Papacostea, Victor : *Un observator prusian în ţările române acum un veac*, Bucureşti, 1942 (descrierea lui Neigebaur)
Papiu, Ilarian : *Tesauru de monumente istorice*, vol. III, Bucureşti, 1864 (descrierea lui Verančič)
Pascu, St. : *Petru Cercel şi Ţara Românească la sfîrşitul secolului al XVI-lea*, Cluj, 1944 (relatările lui Franco Sivori)

Popescu, M. : *Descrierea oraşului Bucureşti făcută de căpitanul austriac Ştefan Dietrich în anul 1855* în B.V., I—V, 1930—1934, pp. 87—97
Raicevich, S. : *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia,* Napoli, 1788
Recordon, Fr. : *Lettres sur la Valachie ou observations... écrites de 1815 à 1821,* Paris, 1821
[Reinhard Christine] : *Une femme de diplomate. Lettres de madame Reinhard à sa mère 1798—1815,* Paris, 1900
Sestini, D. : *Viaggio da Constantinopoli a Bucoresti fatto l'anno 1779,* Roma, 1794
Strassburg, P. : *Relatio de Byzantino itinere...* Frankfurt a. Main, 1701 (în trad. rom. la Timotei Cipariu în „Arh. pt. fil. şi ist", Blaj, 1867, nr. 1)
Sulzer, I. F. : *Geschichte des Transalpinischen Daciens,* Vol. I—III, Wien, 1781—1782
Tappe, E. D. : *Bentham in Wallachia and Moldavia* în S.E.E.R., XXIX, 1950, nr. 72 (December), pp. 66—76
Tappe, E. D. : *A Bible Society Agent in the Rumanian Principalities* în S.E.E.R., London, XLII, 1964, nr.99, pp. 383—402
Thouvenel, Ed. : *La Hongrie et la Valachie. Souvenirs de voyages et notices historiques,* Paris, 1840
Vaillant, J. A. : *La Roumanie ou histoire, langue, littérature... des peuples de la langue d'or, Ardaliens, Vallaques et Moldaves...,* Vol. III, Paris, 1844
Vătămanu, N. : *Un meşter sticlar din Boemia la Curtea domnească din Bucureşti* (1698) în M.I.M., I, 1964, pp. 391—394
Veress, A. : *Pictorul Barabas şi românii (cu însemnările sale din 1833 despre viaţa bucureşteană),* Bucureşti, 1930
Wilkinson, W. : *An account of the Principalities of Walachia and Moldavia,* London, 1820
Zerva, G. : *Călătoria lui Evlia Celebi Efendi* în B.C.I.R., XVI, 1937—1938, pp. 247—281

D. CORESPONDENŢĂ, LITERATURĂ MEMORIALISTICĂ ŞI PAMFLETE POLITICE

Alecsandri, V. : *Din istoria misiilor mele politice* în C.L., XI (1877—1878), nr. 12, pp. 429—434 ; XII (1878—1879), nr. 2, pp. 41—53 ; nr. 3, pp. 81—88 ; nr. 5, pp. 153—158
* * * *Amintirile colonelului Lăcusteanu,* Bucureşti, 1933
Averescu, A., general : *Notiţe de război,* vol. I—II, Bucureşti, 1937 şi f.d.
Bacalbaşa, C. : *Bucureştii de altă dată 1871—1914,* vol. I—IV (ed. I şi II), Bucureşti, 1927—1936
Bălcescu, N. : *Mersul revoluţiei în istoria românilor* în *Opere* (ed. C. Zane), tom. I, partea a II-a, Bucureşti, 1940
Bălcescu, N. : *Mişcarea românilor din Ardeal la 1848* în *Opere* (Ed. G. Zane). tom.I, partea a II-a, Bucureşti, 1940
Bălcescu, N. : *Opere* (ed.G.Zane), vol.IV, *Corespondenţă,* Bucureşti, Ed.Acad.R.P.R., 1964
Bălcescu, N. : *Reforma socială la români* în *Opere* (ed. Acad. R.P.R.), vol. I, Bucureşti, 1953
Bolintineanu, D. : *Cuza şi oamenii săi,* Bucureşti, 1870
Bolintineanu, D. : *Viaţa lui Cuza Vodă* în „Opere", vol. I, Iaşi, 1904
Brătianu Vintilă, I. : *Crize de stat 1901—1907—1913,* Bucureşti, 1913
Cancicov, I. : *Impresii şi păreri personale în timpul războiului României,* Vol. I, Bucureşti, 1920
Cantacuzino, Sabina : *Din biografia familiei Brătianu,* Bucureşti, 1933
Colescu-Vartic, C. : *1848. Zile revoluţionare,* Bucureşti, 1898
* * * *Un dialog interesant între doi ofiţeri superiori în 1866,* Bucureşti, 1880
(Eliade) Heliade, Rădulesco, J. : *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie,* Paris, 1851
[Eliade] Heliade, Rădulescu, I. : *Proprietarii şi sătenii* în *Anexe la Instituţiunile României,* Bucureşti, 1864

[Eliade] Heliade, Rădulescu, I. : *Scrisori din exil.* Cu note de N. B. Locusteanu, Bucureşti, 1891
Gane, N. : *Amintiri (1848—1894)*, Craiova, f.d.
Georgescu-Buzău, Gh. : *O scrisoare inedită a lui N. Bălcescu* în „Studii", II, 1949, nr. 4, pp. 175—180
Ghica, Ion : *Amintiri din pribegia după 1848. Noi scrisori către V. Alecsandri.* Comentate de Olimpiu Boitoş, Vol. I—III, Craiova, 1940
Ghica, Ion : *Scrisori către V. Alexandri.* Cu un adaus. Publicate cu o introducere, note, planşe... de prof. C. I. Bondescu şi D. Mărăcineanu, Bucureşti, 1940
Golescu, A. G. : *De l'abolition du servage dans les Principautés Danubiennes*, Paris, 1856
Gramont, A. L. de : *De l'administration provisoire russe en Valachie et de ses résultats*, Bucarest, 1840
Kogălniceanu, M. : *Chestiunea Dunării*, Bucureşti, 1882
Kogălniceanu, M. : *Programa de la Mazar paşa aplicată de guvernul domnului Ion C. Brătianu.* Cuvînt rostit în şedinţa Camerei Deputaţilor din 26 şi 27 ianuarie 1888 de..., Bucureşti, 1888
Maiorescu, Titu : *Însemnări zilnice*, Vol. I, Bucureşti, 1936
Marghiloman, Al. : *Note politice*, Vol. I—III, Bucureşti, 1927
* * * *Memoriile regelui Carol I al României* (de un martor ocular), Bucureşti, Vol. I, 1912
Orăşanu, N. T. : *O pagină a vieţii mele sau 22, 23, 24 ianuarie 1859*, Bucureşti, 1861
Pann, A. : *Memorabilul focului mare întîmplat în Bucureşti în zioa de Paşti anul 1847 martie 23*, descris de... (ed. a II-a), Bucureşti, 1854
* * * *Patruzeci de ani de sărăcie, de robie şi ruşine. Manifestul cercului „România Muncitoare"* (ed. a II-a), Bucureşti, 1908
Rosetti, R. : *Amintiri din copilărie*, Bucureşti, 1923
Rosetti, R. : *Pentru ce s-au răsculat ţăranii*, Bucureşti, 1908
Sabin, Gh. D. : *Amintiri din războiul Independenţei*, Bucureşti, 1912
Savin, B. şi Dumitrescu, Z. : *Contemporanul şi vremea lui*, Bucureşti, f. d.
Valentineanu, I. G. : *Alegerea, detronarea şi înmormîntarea lui Cuza Vodă — 1859, 1866, 1873* — Bucureşti, 1898
Winterhalter, E. : *Trecutul, prezentul şi viitorul* în „Românul", 1859, nr. 11 (27 ian./8 febr.), pp. 42—43

E. CRONICI

Bogdan, I. : *Cronici inedite atingătoare la istoria românilor*, Bucureşti, 1895
Chalcocondil, Laonic : *Expuneri istorice* (ed. V. Grecu), Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1958
Corfus, I. : *Cronica lui Ioan sin Dobre cojocarul* (mss. dactilografiat la Institutul de Istorie al Acad. R.S.R.)
Corfus, I. : *Însemnările Andronestilor*, Bucureşti, 1947
Costin, Miron : *Opere* (ed. P. P. Panaitescu), Bucureşti, 1958
Crăciun, I. : *Cronicarul Szamosközi şi însemnările lui privitoare la români 1566—1608*, Cluj, 1928
Crăciun, I. şi Ilieş, A. : *Repertoriul manuscriselor de cronici interne sec. XV—XVIII privind istoria României*, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1963
* * * *Cronicari munteni* (ed. M. Gregorian), Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, Vol. I—II, 1961
Dapontes, C. : *Ephémérides Daces ou chronique de la guerre de quatre ans (1736—1739)*, Paris, Vol. I—III, 1880—1881
Dionisie Eclisiarhul : *Cronograful Ţării Româneşti* (ed. C. Nicolaescu-Plopşor), Rîmnicu Vîlcea, 1934
Docan, N. : *O povestire în versuri încă necunoscută despre domnia lui Mavrogheni*, Bucureşti, 1911
Fotino, D. : *Istoria generală a Daciei* (trad. G. Sion), Vol. I—III, Bucureşti, 1859
Haşdeu, B. P. : *Ultima cronică română din epoca fanarioţilor*, Bucureşti, 1884

* * * *Istoria Țării Românești 1290—1690 (Letopisețul Cantacuzinesc)*, (ed. C. Grecescu și D. Simonescu), București, Ed. Acad. R.P.R., 1960
* * * *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717* (ed. C. Grecescu), București, 1959
Kedrenos, G. — Skylitses, I. : *Historiarum Compendium* în C.S.H.B., Vol. II, Bonn, 1839
Kraus, Georg. : *Cronica Transilvaniei 1608—1665*. Traducerea și studiul introductiv de G. Duzinchevici și E. Reus-Mîrza. București, Ed. Acad. R.P.R., 1965
Ostermayer, Hieronimus : *Chronik 1520—1561* (ed. Josef Kémeny) în *Deutsche Fundgruben der geschichte Siebenbürgens*, I, Cluj, 1839
Panaitescu, P. I. : *Cronicele slavo-române din sec. XV—XVI*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1959
Pava, R. : *Criptogramele din însemnările de taină ale lui Constantin vodă Brîncoveanu* în S.M.I.M., IV, 1960, pp. 507—517
Popa Lisseanu, G. : *Izvoarele istoriei românilor*, Vol. I—XV, București, 1934—1939
Popescu, Radu : *Istoriile domnilor Țării Românești*, (ed. C. Grecescu), București, Ed. Acad. R.P.R., 1962
Samarian, P. : *O veche monografie sanitară a Munteniei de dr. C. Caracaș 1800—1828*, București, 1937
Simonescu, D. : *Cronica lui Baltasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane* în S.M.I.M., III, 1959, pp. 7—99
Siruni, H. Dj. : *Cronica armenilor din România*, Partea IX (1575—1600), București, 1941
Tocilescu, Gr. și C. Aricescu : *Istoria voievodului Hangerli* în R.I.A.F., II, 1884, pp. 327—332
Vîrtosu, E. : *Foletul Novel Calendarul lui Constantin Vodă Brîncoveanu 1693—1704*, București, 1942

F. DOCUMENTE

* * * *Acte și documente relative la istoria renașterii României* (ed. Gh. Petrescu, D. A. Sturdza și D. C. Sturdza), Vol. I—IX, București, 1888—1901
* * * *Acte și legiuiri în chestia țărănească*. Seria a II-a, Vol. I, Ploiești, 1907
* * * *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente...*, Tom. I—VI, București, 1902—1910
Aricescu, C. D. : *Corespondență secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848*. Broșura I—III, București, 1873—1874
Berindei, D. : *Noi documente privind revoluția de la 1848* în R.A., Seria nouă, V., 1962, nr. 1, pp. 194—220
Bogdan, I. : *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, Vol. I, București, 1905
Camariano, N. : *Un document important referitor la organizația revoluționară secretă din București (1816)...*, în „Studii" IX, 1956, nr. 5, pp. 127—130
Ciorănescu, Al. : *Documente privitoare la domnia lui Mihail Radu (Mihnea III)* în în B.C.I.R., XIII, 1934, pp. 25—180
Cojocaru, I. : *Documente privitoare la economia Țării Românești 1800—1850*, Vol. I—II, București, Ed. Științifică, 1958
* * * *Condica de venituri și cheltuieli a Visteriei de la leatul 7202 la 7214 (1694—1704)*, (ed. C. Aricescu), în R.A.R., 1873
* * * : *Documente din Istoria Partidului Comunist din România 1917—1922* (ed. a II-a), Vol. I, București, 1956
* * * *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962
* * * *Documente privind istoria orașului București* (Comitetul de redacție : Fl. Georgescu, P. I. Cernovodeanu și I. Cristache-Panait), București, S.P.C., 1960
* * * *Documente privind istoria României, B. Țara Românească, veac XIII—XV ; veac XVI*, Vol. I—VI ; *veac XVII*, Vol. I—IV ; *C. Transilvania veac XI—XII și XIII*, Vol. I, București, Ed. Acad. R.P.R., 1951—1956

* * * *Documente privind Unirea Principatelor*, Vol. I—III, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1959—1963
* * * *Documente privitoare la istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. I—V, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1959—1962
Fotino, G. : *Din vremea renaşterii naţionale a României. Boierii Goleşti*, Vol. I—IV, Bucureşti, 1939
Giurescu, Dinu C. : *Anatefterul Condica de porunci a visteriei lui Constantin Brîncoveanu* în S.M.I.M., 1962, pp. 353—493
Guboglu, M. : *Catalogul documentelor turceşti*, Vol. I., Bucureşti, 1960
Hurmuzaki, E. : *Documente cu privire la istoria Românilor*, Vol. I—XXI şi supl., Bucureşti, 1876—1942 ; Seria Nouă, Vol. I, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1960
Iliescu, general : *Documente privitoare la războiul pentru întregirea României*, Bucureşti, 1924
Ionaşcu, I. : *Documente bucureştene privitoare la proprietăţile mănăstrii Colţea*, Bucureşti, 1941
Iorga, N. : *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, Bucureşti, 1902
Iorga, N. : *Documente privitoare la Bucureşti*, în B.C.I.R., XI, 1932, pp. 29—49
Iorga, N. : *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, Vol. I—XXV, Bucureşti, 1901—1913
Nicolaescu, St. : *Documente cu privire la istoricul Bucureştilor* în Buc. rev. M., I, 1935, pp. 95—107
Potra, G. : *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1594—1821)*, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1961
Ranca, I. : *Un document intern referitor la complotul organizat de Mihail Gross împotriva lui Ioan vodă Caragea în anul 1816* în „Studii", XV, 1962, nr. 2, pp. 389—404
Roller, M. : *Documente din mişcarea muncitorească 1872—1916*, culese şi adnotate de — (ed. a II-a), Bucureşti, Ed. C.G.M., 1947
Tappe, E. D. : *Documents concerning Rumania in the Paget Papers* în S.E.E.R., XXXIII, 1954, pp. 201—211
Veress, A. : *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, Vol. I—XI, Bucureşti, 1929—1939
Vîrtosu, E. : *Din trecutul aşezămintelor brîncoveneşti. Cu prilejul a o sută de ani de la înfiinţarea lor 1838—1938*, Bucureşti, 1938
Vîrtosu, E., Vîrtosu I., Oprescu, H. : *Începuturi edilitare 1830—1832, I. Documente pentru istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1936

G. ICONOGRAFIE

Băncilă, I. C. : *Pictori francezi prin ţara noastră (1828—1856)*, Sibiu, 1923
Beneş, V. : *Bouquet, Raffet, Lancelot. Desene privitoare la Principatele române*, Cluj, 1934
Bengesco, M. : *Les calques des croquis de Raffet pris au cours de son voyage en Valachie et en Moldavie et conservés au Cabinet des Estampes* în „L'Art", Paris, XX, 1894, nr. 1, pp. 182—209
Billecocq, Ad. : *Album moldo-valaque ou guide politique et pittoresque à travers les principautés du Danube*, Paris, 1848 (gravurile lui Ch. Doussault)
Bouquet, M. : *Album valaque. Vues et costumes pitoresques de la Valachie...*, Paris, 1843
Busuioceanu, Al. : *Acuarelele lui Preziosi* în S.I., I., 1934, pp. 11—19 + 16 pl.
Busuioceanu, Al. : *Preziosi*, Bucureşti, 1935
Corbu, A. : *Bucureştii Vechi. Documente iconografice (sec. XVII, XVIII, XIX)*, Bucureşti, 1936
Enescu, T. : *Un album de fotografii al lui Carol Pop de Szathmary cu vederi din Bucureşti* în S.C.B., I, 1955, pp. 291—299
Karadja, C. I. : *O gravură necunoscută* în R.I., VIII, 1922, pp. 188—190
Karadja, C. I. : *Două vederi ale palatului din Bucureşti* în B.C.M.I. XVII, 1924, pp. 65—66 + 1 pl.

Lugoșianu, C.: *Stampe vechi înfățișînd vederi din București* în B.C.M.I., V, 1912, pp. 79—82
[Mayer, Luigi]: *Views in Turkey in Europe and Asia, comprising Romelia, Bulgaria, Walachia, Syria and Palestine ...*, London, 1801
Molin, V.: *O relatare ilustrată despre bisericile din Bucureștiul de acum o sută de ani* în Gl. bis., XXII, 1963, nr. 5—6, pp. 535—541
Olszewski, G.: *București. Note istorice și stampe*, București, 1929
Oprescu, G.: *Pictorii din familia Szathmary* în „Analecta", I, 1943, pp. 37—88
Oprescu, G.: *Carol Pop de Szathmary* în A.A.R., seria a III-a, X, 1941, M.S.L., pp. 9—20
Oprescu, G.: *Szathmary*, București, E.S.P.L., 1954
Oprescu, G.: *Țările române văzute de artiști francezi (sec. XVIII și XIX)*, București, 1926
Potra, G.: *Fotografia și vechii fotografi din București* în G.M., XI, 1942, nr. 517 (19 apr.), pp. 1—2
Raffet, A.: *Album de voyage dans la Russie méridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie en 1837 ...*, Paris, 1848
Teodoru, H.: *Bucureștii Vechi. Hanul Manuc după o fotografie din anul 1856*, în B.C.M.I., XX, 1927, pp. 60—62
Valério, Th.: *Album ethnographique. Les populations des Provinces danubiennes en 1854*, Paris, 1855
Valério, Th.: *Costumes de la Hongrie et des Provinces danubiennes*, Paris, 1864

H. LEGI, PROIECTE, REGULAMENTE, STATISTICI

* * * *Ancheta industrială din România 1901—1902. Industria mare*, București, 1904
* * * *Ancheta cu privire la meseriași și la aplicarea legii pentru organizarea meseriașilor*, Partea I—II, Buc. 1908—1909
Djuvara, T. G.: *Tratate, convențiuni și învoiri internaționale ale României actualmente în vigoare*, București, 1888
Georgescu, dr. N.: *Raport general asupra igienei publice și asupra stării sanitare a Capitalei pe anul 1900*, București, 1901
Hamangiu, C.: *Codul general al României*, vol. I—XXX, București, 1907—1944
Lugomirescu, M.: *Legiuirile comunale*, București, 1892
* * * *Protocoalele Comisiei Centrale a Principatelor Unite*
* * * *Regulamentul pentru aliniere și clădire din Capitala București*, București, 1847
* * * *Regulamentul Organic*, București, 1832
* * * *Starea și statistica meseriilor*, București, 1901
* * * *Statistica profesiunilor din România după recensământul general al populației din 1 ian. 1913 st. n.*, București, 1923
Vîrtosu, Gh.: *Un vechi proiect pentru sistematizarea Bucureștilor (1836)* în „Urbanismul", XII, 1935, nr. 1—6, pp. 42—54
Zătreanu, C.: *Noul Codice Comunal sau Culegere de legile și regulamentele în vigoare privitoare la comunele urbane și rurale*, Vol. I—II, București, 1888

I. PRESA

Adevărul, București, 1881—1916
Adevărul de dimineață, București, 1904
Analele economice pentru cunoștința părții muntene din România, I—IV, București, 1862
Analele parlamentare ale României, București, 1831—1852
Analele statistice, București, 1860—1863
Anuarul statistic al orașului București, București, 1878—1918, 1934—1936
Anuarul statistic al României, București, 1904—1909, 1912, 1915—1916
Anunțătorul român, București, 1858
Buletin. Gazetă Oficială, București, 1832—1859

Buletinul Municipal, București, 1860—1864
Bukarester Deutsche Zeitung, București, 1856
Creditul, București, 1901
Curierul românesc, București, 1829—1848
Democrația Națională, București, 1879—1880
Dezbaterile parlamentare. Monitorul Oficial 1864—1918
Dezrobirea, București, 1887—1888
Dimineața, București, 1909
Dîmbovița, București, 1858—1868
Drepturile omului, București, 1885
Gazeta de Transilvania, Brașov, 1844, 1847—1848
Journal de Bucarest, 1849—1850
Lucrătorul Român, București, 1872, 1886
Lupta, București, 1915
Lupta economică, București, 1911
Lumea Nouă, București, 1894—1900
Lupta, Iași—București, 1886—1895
Monitorul comunal București, București, 1878—1918
Monitorul Oficial, București, 1859—1918
Munca, București, 1890—1894
Muncitorul Căilor Ferate, București, 1913—1914
Muzeul Național, București, 1857—1860
Neamul românesc, București, 1906—1907
Poporul suveran, București, 1848
Pruncul român, București, 1848
Rezbelul, București, 1877
Revista Carpaților, București, 1860
România, București, 1838
România muncitoare, București, 1902—1914
Românul, București, 1857—1861
Săptămîna, București, 1901—1907
Seara, București, 1910
Secolul, București, 1857
Socialistul, București, 1877
Telegraful de București, București, 1871—1892
Timpul, București, 1876—1918
Tipograful Român, București, 1865—1877
Universul, București, 1884—1918
Vestitorul românesc, București, 1837—1859
Viața românească, București, 1910
Voința Națională, București, 1884—1900

III. LUCRĂRI GENERALE

Adăniloaie, N.: *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, București, 1956
Adăniloaie, N. și M. D. Vlad: *Rolul maselor populare în formarea Unirii Țărilor Române* în „Studii", XII, 1959, nr. 1, pp. 77—106
Alterescu, S.: *Teatrul românesc în preajma anului revoluționar 1848* în S.C.I.A., VIII, 1961, nr. 1, pp. 149—171
Anghelescu, N.: *Tovărășii de negustori*, București, 1933
Aurelian, P. S.: *Terra nostra. Schițe economice asupra României* (ed. a II-a), București, 1880
Barbu, G.: *Carol Davilla și timpul său*, București, 1958
Băicoianu, C.: *Istoria politicii noastre vamale și comerciale*, București, 1904
Bănescu, N.: *Cele mai vechi știri bizantine asupra românilor de la Dunărea de Jos*, Cluj, 1931
Berciu, D.: *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București* în M.C.A., II, 1955, pp. 491—562

Berciu, D. : *Descoperirile getice de la Cernavoda şi unele aspecte ale începutului formării culturii Latène geto-dace la Dunărea de Jos* în M.C.A., IV, 1957, pp. 281—318
Berindei, D. : *Contradicţiile de clasă în desfăşurarea revoluţiei muntene din 1848* în „Studii", XI, 1958, nr. 3, pp. 27—49
Berindei, D. : *Frămîntări politice şi sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în Ţara Românească* în „Studii", VIII, 1955, nr. 2, pp. 51—74
Berindei, D. : *Înfiinţarea societăţii literare (academice) (1866) şi sesiunea din 1867* în „Studii", IX, 1956, nr. 5, pp. 21—44
Berindei, D. şi Mutaşcu, Tr. : *Aspecte militare ale răscoalei populare din 1821*, Bucureşti, 1962
Berza, M. : *Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti în sec. XV—XIX* în S.M.I.M., II, 1957, pp. 7—47
Bezviconi, Gh. : *Contribuţii la istoria relaţiilor româno-ruse*, Bucureşti, 1962
Bianu, I. : *Mitrofan, episcopul Huşilor şi al Buzăului, mare tipograf 1681—1702* în A.G.R., 1927, pp. 44—49
Bianu, I. : *Despre cultura şi literatura română în sec. al XIX-lea*, Bucureşti, 1891
Bobulescu, C. : *Lăutarii noştri. Din trecutul lor. Schiţă istorică asupra muzicii noastre naţionale...*, Bucureşti, 1922
Bodea, C. C. : *Figuri puţin cunoscute din revoluţia de la 1848* în „Studii", XIII, 1960, nr. 2, pp. 131—163
Caffé, Mihail : *Arhitectul Ion Mincu* (Bucureşti), Ed. Ştiinţifică, 1960
Camariano, N. : *Despre organizarea şi activitatea Eteriei în Rusia înainte de răscoala din 1821* în S.M.I.Md., II, 1960, pp. 73—103
Cartojan, N. : *Istoria literaturii române vechi*, Vol. I—III, Bucureşti, 1940—1945
Cazimir, St. : *Date noi privind activitatea de romancier a lui George Baronzi* în A.U.B., Filologie, 1960, nr. 18, pp. 9—18
Călinescu, G. : *Istoria literaturii române*, Bucureşti, 1941
Ciachir, N. : *100 de ani de la Unirea Principatelor*, Bucureşti, 1958
Cîmpina, B. T. : *L'influence byzantine sur le bas Danube à la lumière des recherches récentes effectués en Roumanie* în R.R.H., I, 1962, nr. 1, pp. 7—18
Cîmpina, B. T. : *Le problème de l'apparition des états féodaux roumains* în N.E.H., Bucureşti, I, 1955, pp. 181—207
Cîmpina, B. T. : *Victoria oştirii lui Vlad Ţepeş asupra sultanului Mehmed al II-lea* în „Studii", XV, 1962, nr. 3, pp. 533—555
Cîncea, P. : *Formarea Opoziţiei Unite şi acţiunile sale în februarie—martie 1888* în S.M.I.Md., III, 1963, pp. 315—349
Comşa, M. : *Cu privire la evoluţia culturii balcano-dunărene în sec. IX—XI (Studiu preliminar)* în S.C.I.V., XIV, 1963, nr. 1, pp. 107—122
Comşa, E. : *Stadiul cercetărilor despre viaţa oamenilor din faza Bolintineau* în S.C.I.V., VI, 1955, nr. 1—2, pp. 13—45
Conea, I. şi Donat, I. : *Toponymie pétchénègue-cumane dans la plaine roumanie* în *Contributions Onomatiques...*, Buc., 1958, pp. 151—158
Constantinescu, N. N. : *Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare din România. Pînă la primul război mondial* (sub redacţia lui —), Buc., Ed. Politică, 1959
Constantinescu, N. N. şi V. Bogza : *Situaţia clasei muncitoare în perioada participării României la primul război mondial* în P.E., XII, 1959, nr. 7, pp. 121—140
Constantinescu, O. şi N. N. Constantinescu : *Cu privire la problema revoluţiei industriale în România*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1957
Constantinescu-Iaşi, P. : *Comuna din Paris şi ecoul în presa contemporană din România (1871—1880)* în „Studii", IV, 1951, nr. 1, pp. 27—51
Constantinescu-Iaşi, P. : *Influenţe ale arhitecturii vechi ruseşti asupra vechii arhitecturi româneşti*, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1959
Constantinescu-Iaşi, P. : *Influenţa democraţilor revoluţionari ruşi din secolul XIX asupra curentelor ideologice din ţara noastră între 1850—1880* în „Studii", III, 1950, nr. 3, pp. 33—64
Constantinescu-Iaşi, P. : *Intelectualii şi revoluţia de la 1848 în Principatele Române*, Bucureşti, Ed. „Naţiunea", 1948
Constantinescu-Iaşi, P. : *Trei pictori români şi revoluţia de la 1848*, Buc., 1948
Constantinescu-Iaşi, P. : *Un român în Gruzia acum 250 de ani* în „Studii", XII, 1959, nr. 5, pp. 231—232

Constantinescu-Iași, P. : *Unirea Țărilor Române în artele plastice* în S.U.P., București, 1960, pp. 33—42
* * * *Contribuții la problema organizării creditului în România*, Vol. I—II, București, 1938
Copoiu, N. :*Aspecte din mișcarea muncitorească din România după răscoala țăranilor (1907—1908)* în S.M.I.Md., III, 1963, pp. 431—456
Copoiu, N. : *Partidul Social-Democrat din România în ajunul izbucnirii primului război mondial* în „Studii", XI, 1958, nr. 4, pp. 35—54
Copoiu, N. : *Poziția clasei muncitoare din România față de războaiele balcanice* în A.I.I.P., II, 1956, nr. 2, pp. 55—73
Corfus, Ilie : *Mihai Viteazul și polonii*, București, 1938
Costaforu, A. : *Spectacole de divertisment la curțile domnești și boierești în epoca feudală* în S.C.I.A., V., 1958, nr. 2, pp. 127—137
Costăchel, V., Panaitescu, P. P., Cazacu, A. : *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, Ed. științifică, 1957
Costescu, D. : *Fazele ministeriale în România*, București, 1936
Cristea, Gh. : *Date privind ecoul și aniversarea Comunei din Paris în România* în „Studii", XIV, 1961, nr. 3, pp. 659—685
Crăciun, I. : *Les bibliothèques roumaines dans le passé et de nos temps*, Bucarest, 1940
Crețu, Gh. : *Tipografiile din România de la 1801 pînă astăzi*, București, 1910
* * * *Al. Ioan Cuza 1859—1866*, București, 1932
Damé, Fr. : *Histoire de la Roumanie contemporaine...*, Bucarest, 1900
Demény, L. : *Cu privire la caracterul răscoalei din 1655 în Țara Românească* în „Studii", XVI, 1963, nr. 2, pp. 307—337
Demény-Meșkova, L. : *Relațiile seimenilor cu cazacii în timpul mișcării populare din 1655 în Țara Românească* în S.R.R., III, 1963, pp. 3—17
Diaconu, Gh. : *Considerații preliminare asupra necropolei de la Tirgșor din sec. III—IV* în S.C.I.V., IX, 1960, nr. 1, pp. 55—66
Dima-Drăgan, C. : *Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino* în S.C.D.B., I, 1964, nr. 2, pp. 197—205
Dima-Drăgan, C. : *Știri noi despre biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino* în C.B., 1964, nr. 10, pp. 619—623
Donat, I. : *Așezările omenești din Țara Românească în secolele XIV—XVI* în „Studii", IX, 1956, nr. 6, pp. 75—95
Donat, I. : *Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Țara Românească* în F.D., IV, 1962, pp. 101—133
Erbiceanu, C. : *Priviri istorice și literare asupra epocii fanariote*, București, 1901
Felix, I. dr. : *Istoria Igienei în România*, Partea I—II, Buc., 1901—1902
Ferenț, I. dr. : *Cumanii și episcopia lor*, Blaj, 1931
Filitti, Ion C. : *Alegerea de la 24 ianuarie 1859*, București, 1938
Filitti, Ion C. : *Domniile române sub Regulamentul Organic 1834—1848*, București, 1915
Fortunescu, C. D. : *Istoria tiparului în Țările Românești în sec. al XVIII-lea* în A.G.R., 1925, pp. 110—125
Furnică, D. Z. : *Din istoria comerțului român (1593—1859)*, Buc., 1908
Gane, C. : *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, Vol. I, București, 1936
Georgescu, Fl. : *Date noi privitoare la biografia maiorului Borroczyn* în M.I.M., II, 1965, pp. 223—230
Georgescu-Buzău, Gh. : *Activitatea lui N. Bălcescu pentru pregătirea dezlănțuirii revoluției din 1848* în „Studii", IX, 1956, nr. 1, pp. 45—64
Georgescu-Buzău, Gh. : *N. Bălcescu*, București, E.S.P.L.A., 1956
Ghika-Budești, N. : *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia, veacul al XVIII-lea*, București, 1933
Giurescu, C. C. : *Împrumuturi cumane în l. română : odaie și cioban* în S.C.L., XII, 1961, nr. 2, pp. 205—214
Giurescu, C. C. : *Istoria românilor*, Vol. I—III_2, București, 1935—1946
Giurescu, Dinu, C. : *Date noi asupra picturii istorice românești* în S.C.I.A., VII, 1960, nr. 2, pp. 61—79
Hurezeanu, D. : *Situația social-economică a țărănimii înainte de răscoalele din 1907*, în „Studii", VIII, 1955, nr. 4, pp. 41—66

Hurezeanu, D. şi I. Felea : *Ideile internaţionalei I în România* în M.I.M., II, 1965, pp. 115—122
Iarcu, D. : *Bibliografie chronologică romana sau catalogu generalu de cărţile române imprimate de la adoptarea imprimerii... 1550—1873,* (ed. a II-a), Bucureşti, 1873
Ioaniţiu, N. Gh. : *Istoria editurii româneşti,* Bucureşti, 1943
Ionescu, D. C. : *Un mic istoric al tipografiilor din România* în A.G.R., 1927, pp. 87—134
Ionescu, G. : *Călăuza tipografului,* Bucureşti, 1906
Ionescu, G. : *Spicuiri din trecutul tipografiei cu privire mai ales la tipografiile româneşti din diferite epoci,* Bucureşti, 1907
Ionescu, Gh. M. : *Influenţa culturii greceşti în Muntenia şi Moldova cu privire la biserică, şcoală şi societate (1359—1873),* Bucureşti, 1900
Ionescu, Gh. T. : *Date noi în legătură cu familia Anei Ipătescu* în „Studii", XIII, 1960, nr. 5, pp. 105—120
Ionescu, Gh. T. : *Alte date în legătură cu viaţa Anei Ipătescu* în A.U.B., Ist., 1962, nr. 26, pp. 65—97
Ionescu, Gr. : *Istoria arhitecturii în România,* Vol. I, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1963
Iorga, N. : *Istoria comerţului românesc,* Vol. I—II, Bucureşti, 1925
Iorga, N. : *Istoria industriilor la români,* Bucureşti, 1927
Iorga, N. : *Istoria învăţământului românesc,* Bucureşti, 1928
Iorga, N. : *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821),* Vol. I—II, Bucureşti, 1901
Iorga, N. : *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea,* Vol. I—III, Bucureşti, 1907—1909
Iorga, N. : *Istoria literaturii române contemporane,* Vol. I—II, Bucureşti, 1934
Iorga, N. : *Istoria presei româneşti,* Bucureşti, 1922
Iorga, N. : *Istoria românilor,* Vol. I—X, Bucureşti, 1936—1939
Iorga, N. :*Istoria românilor prin călători* (ed. a II-a), Vol. I—IV, Bucureşti, 1928—1929
Iorga, N. : *Ştiri nouă despre biblioteca Mavrocordaţilor şi despre viaţa muntenească în timpul lui Constantin vodă Mavrocordat,* Bucureşti, 1927
Iorga, N. : *Tipografia la români,* în A.G.R., 1931, pp. 32—55
Iorga, N. : *Viaţa şi domnia lui Barbu Ştirbei, domn al Ţării Româneşti 1849—1856,* Vălenii de Munte, 1910
Iosa, M. : *Despre dezvoltarea industriei în România la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea (1880—1914)* în S.M.I.Md., III, 1963, pp. 351—429
* * * *Istoria literaturii române. I. Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400—1780),* Vol. I, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1964
* * * *Istoria României,* Vol. I—IV, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1960—1964
Lebel, G. : *La France et les Principautés Danubiennes (Du XVI-e siècle à la chute de Napoléon I-er),* Paris, Presses Univ. de France, 1955
Lehr, L. : *Comerţul Ţării Româneşti şi al Moldovei în a doua jumătate a sec. XVI şi prima jumătate a sec. XVII* în S.M.I.M., IV, 1960, pp. 223—306
Lehr, L. : *Despre dezvoltarea economică a oraşelor din Ţara Românească în anii 1601—1650* în S.R.I.R., I, 1954, pp. 641—662
Lehr, L. : *Organizarea oraşelor din Ţara Românească între 1501—1650* în „Studii", IX, 1956, nr. 2—3, pp. 57—75
Liveanu, V. : *1918. Din istoria luptelor revoluţionare din România,* Bucureşti, Ed. Politică, 1960
Lovinescu, E. : *Istoria civilizaţiei române moderne,* Buc., 1924
Maciu, V. : *Organizarea mişcării pentru Unire în anii 1855—1857 în Moldova şi Ţara Românească* în „Studii", XII, 1959, nr. 1, pp. 43—76
Manolescu, R. : *Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul (secolele XIV-XVI),* Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1965
Massoff, Ioan : *Matei Millo şi timpul său,* Bucureşti, 1939
Massoff, Ioan : *Teatrul românesc. Privire istorică,* Vol. I, Bucureşti, 1961
Mihailescu, V. : *Vlăsia şi Moştiştea,* Bucureşti, 1925
Mihordea, V. : *Biblioteca domnească a Mavrocordaţilor* în A.A.R., Seria III, M.S.I., Tom. XII, 1940, pp. 359—419

Mioc, D. : *Reforma fiscală din vremea domniei lui Matei Basarab* în „Studii", XII, 1959, nr. 2, pp. 53—83
Musceleanu, Gr. : *Monumentele strămbunilor din România*, Buc., 1873
Muzicescu, M. A. : *Portretul laic brodat în arta medievală românească* în S.C.I.A., IX, 1962, nr. 1, pp. 45—78
Negoiu, I. : *Denaturarea de către istoriografia burgheză a rolului tătarilor pe teritoriul patriei noastre* în A.U.B., Ist., 1961, nr. 20, pp. 37—52
Nestor, I. : *Arheologia perioadei de trecere spre feudalism pe teritoriul R.P.R.*, în „Studii", XV, 1960, nr. 6, pp. 1425—1438
Nestor, I. : *L'établissement des Slaves en Roumanie à la lumière de quelques découvertes archéologiques récentes* în „Dacia", N.S., V, 1961, pp. 429—448
Nestor, I. : *Der Stand der Vorgeschichtforschung in Rumänien* în Ber. R.G.K., 22, 1933
Nestor, I. : *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain* în R.R.H., 1964, nr. 3, pp. 383—423
Netea, V. : *Timotei Cipariu și George Barițiu, călători prin Țara Românească în 1836* în „Studii", XI, 1958, nr. 1, pp. 117—132
Ollănescu, D. C. : *Teatrul la români*, Bucureşti, 1878
Olteanu, St. : *Cercetări cu privire la geneza orașelor medievale din Țara Românească* în „Studii", XVI, 1963, nr. 6, pp. 1255—1282
Olteanu, St. : *Producția meșteșugărească din Moldova și Țara Românească în sec. X—XVII...*, în „Studii", XV, 1962, nr. 4, pp. 869—896
Oprescu, Gh. : *Grafica românească în secolul al XIX-lea*, Vol. I—II, Bucureşti, 1942—1945
Oprescu, Gh. : *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, 1943
Oprescu, acad. G. : *Sculptura românească*, (ed. a II-a), Buc., Ed. Meridiane, 1965
Oprescu, P. : *Înființarea și dezvoltarea bibliotecilor publice românești în epoca Regulamentului Organic* în S.C.B., I, 1955, pp. 43—53
Oțetea, A. : *Complotul Mihail Gross* în *„Emlékkönyv Kelemen Lajos..."*, Cluj, 1957, pp. 497—507
Oțetea, A. : *Considerații asupra trecerii de la feudalism la capitalism în Moldova și Țara Românească* în S.M.I.M., IV, 1960, pp. 307—390
Oțetea, A. : *Geneza Regulamentului Organic* în S.A.I., II, 1957, pp. 387—402
Oțetea, A. : *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țările Românești 1821—1822*, Bucureşti, 1945
Oțetea, A. : *Unirea Principatelor* în S.U.P., Bucureşti, 1960, pp. 11—31
Panaitescu, P. P. : *Cuza Vodă și unitatea națională a românilor* în A.S.R.S., VIII, 1929, nr. 4, pp. 559—569
Panaitescu, P. P. : *Începuturile istoriografiei în Țara Românească* în S.M.I.M., V, 1962, pp. 195—255
Panaitescu, P. P. : *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, Bucureşti, 1947
Papadopol Calimah, A. : *Un episod din istoria tipografică în România*, Bucureşti, 1896
Părnuță, Gh. : *Documente cu privire la începuturile școlilor de fete din Țara Românească* în R.P., XIV, 1965, nr. 2, pp. 61—71
Părnuță, Gh. : *Știri noi despre originele bibliotecilor școlare*, în S.C.B., III, 1960, pp. 291—299
Piru, Al. : *Literatura română premodernă*, Bucureşti, Ed. pentru Literatură, 1964
Piru, Al. : *Literatura română veche*, Bucureşti, Ed. pt. Lit., 1962
Pîrvan, V. : *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926
Pop, V. : *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări de la începutul lor pînă la vremurile noastre*, Sibiu, 1838
Popescu, A. C. : *Starea igienică și sanitară a industriei noastre*, Bucureşti, 1909
Popescu, A. M. : *Începuturile teatrului cult în Țara Românească* în S.C.I.A., II, 1960, pp. 141—156
Popescu-Doreanu, N. : *Nicolae Bălcescu și revoluția de la 1848*, Bucureşti, Ed. P.M.R., 1948
Popovici, V. : *Mihai Vodă Viteazul și turcii în anii 1600—1601* în C.I., X—XII, 1934—1936, nr. 1, pp. 156—176 ; nr. 2, pp. 3—25
Poslușnicu, M. : *Istoria muzicii la români de la Renaștere și pînă în epoca consolidării culturii artistice*, Buc., 1928

Potra, G.: *Petrache Poenaru, ctitor al învățământului în țara noastră*, București, Ed. Științifică, 1963
Retegan, G.: *Evoluția populației urbane a României* în R.S., XIV, 1965, nr. 7, pp. 54—67
Rikker, T. W.: *Cum s-a înfăptuit România* (trad. Al. Bădescu), Buc., 1944
Rosenbaum, L.: *Documente și note privitoare la istoria evreilor din țările române*, Vol. I, București, 1947
Scraba, G. D.: *Starea socială a săteanului*, București, 1907
* * * *Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R.*, Vol. I—II, București, Ed. Acad R.P.R., 1957—1959
Simonescu, D. și E. Murracade: *Tipar romînesc pentru arabi în secolul al XVIII-lea*, București, 1939
Slăvescu, Victor: *Domnitorul Cuza și Victor Place*, București, 1942
Smărăndache, Gh.: *Armata Țării Românești în sprijinul revoluției de la 1848* în S.M.I.Md., III, 1963, pp. 37—58
Stahl, H. H.: *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, Vol. I—III, București, Ed. Acad. R.P.R., 1958—1965
Stoide, D.: *Legăturile între Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a sec. al XV-lea* în St. Iași, VI, 1956, fasc. I, pp. 59—73
Șerban, C.: *Aspecte din lupta orașelor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale în sec. XVIII și la începutul sec. al XIX-lea* în „Studii", XIII, 1960, nr. 6, pp. 27—45 și XIV, 1961, nr. 3, pp. 623—658
Șerban, C.: *Meșteșugurile din Țara Românească în sec. XVIII*, București, 1963 (în mss.)
Șerban, C.: *Sistemul vamal al Țării Românești în secolul al XVIII-lea* în S.A.I., III, 1961, pp. 119—143
Șerban, C.: *Despre vătășia lăutarilor din Țara Românească în sec. XVIII* în S.C.I.A., VII, 1960, nr. 2, pp. 226—228
Șoimaru, Tudor: *Cezar Bolliac*, București, 1962
Ștefănescu, Gr.: *Considerațiuni asupra instrucțiunei publice și private din România*, București, 1873
Ștefănescu, L. și I. Cristache-Panait: *Aplicarea reformei agrare din 1864 în fostul județ Ilfov* în R.M., I, 1964, nr. 2, pp. 115—125
Strempel, G.: *Relații româno-ruse în lumina tiparului*, Buc., 1956
Urechia, V. A.: *Domnia lui Ioan Caragea 1812—1818. Biserica, școala, cultura publică*, București, 1898
Urechia, V. A.: *Istoria românilor*, Tom. I—XIII, București, 1891—1901
Urechia, V. A.: *Istoria școalelor de la 1800—1864*, Vol. I—IV, București, 1892—1901
Veress, A.: *Campania creștinilor în contra lui Sinan pașa din 1595* în A.A.R., seria III, M.S.I.,Tom. IV, 1925, pp. 66—148
Vianu, T.: *Anton Pann*, București, 1955
Vianu, T.: *Literatura Unirii Principatelor* în S.U.P., București, 1960, pp. 43—53
Vijoli, A.: *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din România*, București, Ed. Științifică, 1958
Vîrtosu, E.: *Romanul, moneta lui Cuza Vodă 1859—1864*, Buc., 1941
Voinescu, T.: *Zugravul Pîrvul Mutul și școala sa* în S.C.I.A., II, 1955, nr. 3—4, pp. 133—156.
Vulpe, R.: *Argedava* în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, București, 1960, pp. 557—566
Vulpe, R.: *La civilisation dace et ses problèmes...*, în „Dacia", N.I., 1, 1957, pp. 143—164
Vulpe, R.: *La Valachie et la Basse Moldavie sous les Roumains* în „Dacia", N.S., V, 1961, pp. 365—396
Wertheimer-Ghica, J.: *Gh. M. Tattarescu, un pictor român și veacul său*, București, 1958
Xeni, C.: *Tache Ionescu* (ed. a II-a), București, 1932
Xenopol, A. D.: *Istoria partidelor politice în România*, Vol. I, partea I—II, București, 1910—1911
Xenopol, A. O.: *Domnia lui Cuza Vodă*, Vol. I—II, Iași, 1903
Xenopol, A. D.: *Istoria românilor în Dacia Traiană*, Vol. I—XIII (ed. a III-a), București, 1930
Xenopol, A. D.: *Despre învățământul școlar în genere și în deosebi despre acel al istoriei*, Iași, 1872

Zane, Gh. : *Aspecte noi ale vieții lui N. Bălcescu în lumina unor documente inedite* în „Studii", XIII, 1960, nr. 1, pp. 37—56
Zane, Gh. : *Mișcarea revoluționară de la 1840 în Țara Românească* în S.M.I.Md., III, 1963, pp. 185—313
Zane, Gh. : *Politica economică a Principatelor în epoca Unirii și capitalul străin* în „Studii", XII, 1959, nr. 1, pp. 223—261

IV. LUCRĂRI SPECIALE

A. MONOGRAFII ȘI SINTEZE

Berindei, Dan : *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești (1459—1862)*, București, Ed. Științifică, 1963
Berindei, Dim. : *Bucureștii. Studiu istoric* în R.R., București, 1861, pp. 317—360
Bilciurescu, V. : *București și bucureșteni de ieri și de azi*, București, 1945
* * * *București — Scurt istoric* (sub redacția prof. Fl. Georgescu), București, 1959
* * * *Bucureștii în literatură*. Texte alese și adnotate, cu un cuvînt înainte de Radu Albala, Buc., Ed. Pentru Literatură, 1962
Cardaș, Gh. : *Bucureștii de altă dată* (cîntat de poeți), Buc., 1936
Caselli, D. : *Cum au fost Bucureștii odinioară*, București, 1935
Cernovodeanu, P. I. : *Istoria Bucureștilor prin călătorii străini*, București, 1958 (mss. dactilografiat la M.I.B.)
Costescu, G. : *Bucureștii vechiul regat*, București, 1944
Costin, A. (= N. Petrașcu) : *Orașul București. La Ville de Bucarest* în L.A.R., XLIII, 1909, pp. 3—41
Damé, Fr. : *Bucarest en 1906*, Bucarest, 1907
Georgescu, Fl. : *Bucarest — apperçu historique*, Bucarest, 1965
Hilt, V. : *Orașul București de ieri și de astăzi* în „Natura", S.N., IX, 1957, nr. 1, pp. 5—22
Ionașcu, I., Petric, A. și Caraion, P. : *București. Pagini de istorie*, București, 1961
Ionescu, G. M. : *Istoria Cotrocenilor, Lupescilor (Sf. Elefterie) și Grozăveștilor*, București, 1902
Ionescu, Gr. : *București. Ghid istoric și artistic*, București, 1938
Ionescu, Gr. : *București. Orașul și monumentele sale*, București, Ed. Tehnică, 1956
Ionescu Gion, G. I. : *Istoria Bucureștilor*, București, 1899
Iorga, N. : *Cum au fost și cum trebuie să fie Bucureștii*, Buc., 1930
Iorga, N. : *Istoria Bucureștilor*, București, 1939
Licheardopol, I. P. : *Bucureștii*, București, 1889
Mihăilescu, Vintilă : *București. Schiță geografică*, București, 1935
Moisil, C. : *Bucureștii vechi. Schiță istorică și urbanistică*, București, 1932
Pappazoglu, D. : *Istoria fondării orașului București...*, Buc., 1891
Pelimon, Al. : *Bukur. Istoria fondării Bucureștilor*, București, 1858
Popescu-Lumină, Col. : *Bucureștii din trecut și de astăzi 1935*, București, 1935
Stahl, H. : *Bucureștii ce se duc* (ed. a II-a), București, 1935
Stoicescu, N. : *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1961

B. STUDII ȘI ARTICOLE

Alexandrescu-Dersca, M. M. : *Contribuții privind ciuma lui Caragea (1813—1814) în București*, în M.I.M., I, 1964, pp. 355—365
Alterescu, S. : *Întemeierea Teatrului Național din București, consecință a avîntului cultural pașoptist* în S.C.I.A., I, 1954, nr. 1—3, pp. 141—158
Alterescu, S. : *Teatrul românesc în preajma anului revoluționar 1848* în S.C.I.A., VIII, 1961, nr. 1, pp. 149—171
Alterescu, S. și Tornea, Fl. : *Teatrul Național „I. L. Caragiale". Monografie*, Buc., 1955
Anineanu, N. : *Din istoria bibliografiei românești. Catalog sistematic al bibliotecii Mitropoliei din București* în S.C.B., I, 1955, pp. 113—128

Bacalbaşa, C. : *Capitala sub ocupaţia duşmanului 1916—1918*, Brăila, 1921
* * * *Banca Marmorosch Blank & Co. S. A. Societate Anonimă 1848—1923*, Bucureşti, 1924
Băcilă, I. C. : *Bucureştii în timpul lui Nicolae Mavrocordat 1786—1790* în B.V., I—V, 1930—1934, pp. 70—79
Băiculescu, George : *O revistă puţin cunoscută din prima jumătate a veacului al XIX-lea „Album ştiinţific şi literar" (Bucureşti 1847)* în S.C.B., II, 1960, pp. 152—158
Bănescu, N. : *Academia grecească din Bucureşti şi şcoala lui Gheorghe Lazăr. Contribuţii la istoria învăţămîntului românesc*, Cluj, 1925
Bănescu, N. : *Momente din viaţa „Academiei greceşti"* în vol. „Omagiu lui I. Bianu", Bucureşti, 1927, pp. 37—44
Bărbuţă, M. : *Consideraţii asupra repertoriului teatral al Şcolii Filarmonice din Bucureşti 1833—1837* în S.C.I.A., V., 1958, nr. 2, pp. 139—146
Barbu, G. : *Spitalul de ciumaţi Dudeşti* în I.M.R.U., Bucureşti, 1962, pp. 211—231
Berindei, D. : *Bucureştii anului 1906 şi al răscoalei din 1907* în M.I.M., II, 1965, pp. 231—246
Berindei, D. : *Dezvoltarea presei bucureştene în perioada formării şi organizării statului naţional român (1856—1864)* în „Studii", XV, 1962, nr. 3, pp. 667—684
Berindei, D. : *Dezvoltarea urbanistică şi edilitară a oraşului Bucureşti în perioada regulamentară şi în anii 1859—1861* în „Studii", XII, 1959, nr. 5, pp. 133—158
Berindei, D. : *Frămîntări social-politice bucureştene în anii 1859—1862* în M.I.M., I, 1964, pp. 81—100
Berindei, D. : Ispravnicul sau ispravnicii scaunului Bucureştilor în St. Iaşi, XIII, 1962, nr. 1, pp. 129—138
Berindei, D. : *Oraşul Bucureşti în sec. XIV, XV şi XVI* în C.A.I., Bucureşti, 1955, pp. 5—16
Berindei, D. : *Spitale în Bucureştii veacului XVIII* în M.S., VI, 1957, nr. 3, pp. 274—279
Berindei, D. şi G. Barbu : *Viaţa medicală şi sanitară a oraşului Bucureşti în timpul războiului ruso-turc din 1806—1812* în A.R.S. Medicină, 1961, nr. 3, pp. 65—89
Bezviconi, G. : *Cimitirul Bellu din Bucureşti — muzeu de sculptură şi arhitectură* în Mon. şi muz. I, 1958, pp. 185—204
Bîrzotescu, L. : *Proiecte germane pentru cucerirea cetăţii Bucureşti*, Bucureşti, 1928
Bodin, D. : *Tudor Vladimirescu în Bucureşti* în R.I.R., XII, 1943, fasc. II, pp. 7—36
Boiangiu, A. : *V. A. Urechia — profesor al Universităţii din Bucureşti* în A.U.B. Ist., 1963, nr. 30, pp. 27—59
Brătulescu, V. : *Inscripţii şi însemnări documentare. Zugravi şi meşteri argintari la biserici din Bucureşti* în Gl. bis., XXI, 1962, nr. 3—4, pp. 342—371
Bulgăr, Gh. : *Pagini uitate despre Bucureşti* în „Studii", X, 1957, nr. 6, pp. 139—148
Busuioceanu, Al. : *Un palat domnesc din vremea Fanarioţilor. Curtea Nouă din Bucureşti* în B.C.M.I., XXII, 1929, pp. 123—137
Busuioceanu, Al. : *Un pictor italian în Bucureşti la sfîrşitul secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, 1930
Camariano, N. : *Le théâtre grec à Bucarest au debut du XIX-e siècle* în „Balcania", VI, 1943, pp. 381—416
Camariano, N. : *Le premier journal grec de Bucarest* în „Balcania", VIII, 1945, pp. 221—227
* * * *Camera de Comerţ şi de Industrie din Bucureşti. 70 de ani de activitate 1868—1938*, Bucureşti, 1938
Cantacuzino, Gh. şi Sebastian Morintz : *Die Jungsteinzeitlichen Funde in Cernica (Bukarest)* în „Dacia", VII, 1963, pp. 27—89
Cazan, Fl. : *Împotrivirea meşteşugarilor şi negustorilor din Bucureşti la sfîrşitul sec. XVIII şi începutul sec. XIX faţă de îngrădirile de breaslă* în A.U.B.Ist., 1962, nr. 26, pp. 15—25
Cebuc, Al. : *Aspecte din viaţa unor mahalale bucureştene în perioada anilor 1900—1944* în M.I.M., I, 1964, pp. 101—117
Cebuc, Al. : *Contribuţii la istoricul iluminatului din Capitală pînă la 1900* în M.I.M., II, 1965, pp. 91—113
Cebuc, Al. : *Din istoricul transportului de călători în Bucureşti*, Bucureşti, 1963
Cegăneanu, Sp. : *Urbanismul bucureştean* în „Arhitectura" V, 1926, pp. 12—19.

Cernovodeanu, P. I. : *Casa zugravului Pîrvu Mutul din București* în S.C.I.A., VII, 1960, nr. 2, pp. 195—198
Cernovodeanu, P. I. : *Considerații privitoare la organizarea administrativă a orașului București în sec. XVI—XVII* în M.I.M., I, 1964, pp. 159—176
Cernovodeanu, P. I. : *Mărturii contemporane privitoare la frămîntările politice și sociale din București la 1859 și 1862* în „Studii", XV, 1962, nr. 1, pp. 135—141
Cernovodeanu, P. I. : *Răscoala seimenilor și dorobanților din București, la 1655*, București, 1961
Cernovodeanu, P. I., Ioana și P. I. Panait : *Cercetarea istoriei orașului București în anii puterii populare* în „Studii", XVI, 1963, nr. 5, pp. 1137—1150
Cernovodeanu, P. I. și N. Vătămanu : *Considerații asupra „calicilor" bucureșteni în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea. Cîteva identificări topografice legate de așezările lor* în M.I.M., III, 1965, pp. 25—42
Cernovodeanu, P. I. și N. Vătămanu : *Contribuții la vechea topografie a Bucureștilor : Ostrovul Dîmboviței (sec. XVI—XVII)* în „Studii", XII, 1959, nr. 6, pp. 115—132
Chircă, H. : *Comentariu istorico-filologic asupra hrisovului din 20 septembrie 1459* în „Studii", XII, 1959, nr. 5, pp. 5—7
Ciachir, N. : *Unele aspecte privind orașul București în timpul războiului Crimeii (1853—1856)* în M.I.M., III, 1965, pp. 195—204
Cîncea, P. : *Condițiile de muncă în serviciile Primăriei orașului București (1880—1900)* în M.I.M., I, 1964, pp. 333—339
Cojocaru, I. V. : *Materiale privind dezvoltarea industrială a orașului București în perioada Regulamentului Organic și în anii premergători Unirii Principatelor (1821—1859)* în M.I.M., I, 1964, pp. 177—187
Conea, I. : *Despre numele orașului București* în B.S.R.G., LIV, 1935, pp. 300—301
Constantinescu, Pr. Al. N. : *Dîmbovicioara, afluent al Dîmboviței la poalele dealului Mitropoliei* în Gl. bis. XIX, 1960, nr. 1—2, pp. 113—117
Constantinescu, Pr. Al. N. : *Proprietăți din neamul Bălceștilor în București pe Calea Rahovei* în Gl. bis., XXI, 1962, nr. 7—8, pp. 752—755
Constantiniu, M. și Panait, P. I. : *O așezare din epoca bronzului la Roșu* în C.A.B., I, 1963, pp. 301—334
Constantiniu, M. și P. I. Panait : *Cercetarea feudalismului timpuriu pe teritoriul orașului București* în M.I.M., III, 1965, pp. 3—24
Cruțescu, Gh. : *Podul Mogoșoaiei. Povestea unei străzi*, Buc., 1944
Daiche, P. : *Aspecte din reconstrucția orașului București*, Buc., 1963
Daşkevici, V. : *Istoricul reședințelor poliției Capitalei, fosta Agie.* București, 1937
Deac, A. : *Momente din începuturile mișcării muncitorești în orașul București* în M.I.M., I, 1964, pp. 5—22
Decei, A. : *Din tipăriturile orientale la București în secolul al XVIII-lea* în R.I.R., XV, 1945, pp. 365—371
Diaconu, P. : *Observații asupra ceramicii din sec. XII—XIII de pe teritoriul orașului București*, în S.C.I.V., IX, 1958, nr. 2, pp. 451—460
Drăghiceanu, V. : *Palatul lui Bibescu de la Băneasa* în B.C.M.I., VII, 1914, pp. 174—179
Drăghiceanu, V. : *Palatul lui Constantin vodă Brîncoveanu din București*, în B.C.M.I., XIV, 1926, pp. 1—8
Drăghiceanu, V. : *Palatele lui Constantin Brîncoveanu din Doicești, Potlogi, Mogoșoaia*, Craiova, 1926
Dumbravă, D. : *Strămoșii bucureștenilor. Încercări în vederea unei reconstituiri a preistoriei Capitalei după rezultatele săpăturilor arheologice făcute la Măgura Jilavei*, București, 1929
Dumitrescu, I. : *Muzica în Bucureștiul de ieri și de azi*, București, Ed. Muzicală, 1959
Dupoi, V. : *Organizarea predării disciplinelor la Facultatea de Litere și Filozofie din București în perioada 1864—1918* în A.U.B.Ist., 1963, nr. 30, pp. 41—59
Erbiceanu, C. : *Bărbații culți greci și români și profesorii din Academiile de Iași și București din epoca zisă fanariotă (1650—1821)* în A.A.R., seria II, M.S.I., XXVII, 1904—1905, pp. 141—162
Evolceanu, I. : *Principiile pentru sistematizarea Capitalei cuprinse în legiuirile ce însoțesc Regulamentul Organic al Țării Românești* în „Arhitectura", 1954, nr. 3, pp. 28—31

Fănescu, M. : *Arhiva Societății Creditului Funciar Urban București, 1874—1948. Contribuții la istoria orașului București* în R.A., seria nouă, III, 1960, nr. 2, pp. 109—127
Florescu, G. D. : *Alaiul de înmormîntare a lui Alexandru Șuțu Voevod la 20 ianuarie 1821*, București, 1932
Florescu, G. D. : *Casa cu lanțuri. Casa Cantacuzino—Crețulescu—Moruzi*, București, 1946
Florescu, G. D. : *Drumul urmat de procesiunea religioasă a moaștelor Sf. Grigore în București la 1765* în B.V., I—V, 1930—1934, pp. 113—117
Florescu, G. D. : *Din istoricul bisericii Sf. Spiridon cel Vechi din București*, în Gl. bis., XXI, 1962, nr. 1—2, pp. 136—150
Florescu, G. D. : *Istoricul unei vechi case bucureștene. Casa Floreștilor din mahalaua Scorțarului* în B.V., I—V, 1930—1934, pp. 56—69
Florescu, G. D. : *Vechile case Mihălescu din mahalaua Antimului* în M.I.M., I, 1964, pp. 383—390
Florescu, G. D. : *Vechi proprietăți din București în veacurile XVII și XVIII*, București, 1934
Florescu, G. D., P. S. Năsturel, P. Cernovodeanu : *Lapidariul bisericii Stavropoleos din București* în B.O.R., LXXIX, 1961, nr. 11—12, pp. 1055—1094
Găleșescu, Al. D. :*Eforia Spitalelor Civile din București*, București, 1899
Georgescu, Fl. : *Aspecte privind împărțirea administrativă și evoluția demografică din Bucureștii anilor 1831—1848* în M.I.M., III, 1965, pp. 53—88
Georgescu, Fl. : *De la hrisovul lui Vlad Țepeș la Bucureștii zilelor noastre*, în „Albina", 1959, nr. 613
Georgescu, Fl. : *Dezvoltarea edilitar-urbanistică a orașului București în timpul revoluției de la 1848* în M.I.M., II, 1965, pp. 37—75
Georgescu, Fl. : *Le muzée d'histoire de la ville de Bucarest*, în L'art dans la R.P.R., 1960, nr. 19, pp. 41—54
Georgescu, Fl. : *Pagini din trecutul Bucureștilor*, București, 1959
Georgescu, Fl. : *Participarea maselor populare bucureștene la revoluția de la 1848*, București, 1961
Georgescu, Fl., M. Nicolau-Golfin : *Cinci sute de ani de la întemeierea orașului București*, în C.B., 1959, nr. 3, pp. 12—17
Georgescu, Fl. și P. Cernovodeanu : *Muzeul de istorie a orașului București*, București, 1960
Georgescu-Buzău, G. : *Trei dări de seamă ale Clubului muncitorilor din București pe anii 1897—1898, 1898—1899 și 1899—1900* în A.I.I.P. I, 1955, nr.4, pp. 131—144
Ghica, I. : *Bucureștiul industrial și politic, 1876*, în „Scrieri economice", Vol. III, București, 1938, pp. 25—79
Ghica, Vl. : *Din istoria palatului regal. Amintiri cu prilejul unor vechi socoteli de domnița Alexandrina Ghica* în C.L., XLVII, 1913, pp. 343—358, 456—469.
Giurescu, C. C. : *Canalul lui Alexandru vodă Ipsilante. O mare lucrare hidraulică din veacul al XVIII-lea* în R.I.R., XI—XII (1941—1942), p. 1—8
Giurescu, C. C. : *Bucureștii și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza* în S.U.P., București, 1960, pp. 347—386
Giurescu, C. C. : *Din istoricul breslelor bucureștene* în vol. „Din trecutul Bucureștilor", 1942, pp. 215—225
Giurescu, C. C. : *Istoricul ctitoriilor bucureștene ale lui Nicolae vodă Mavrogheni* în B.O.R., LXXX, 1962, nr. 3—4, pp. 339—380
Giurescu, C. C. : *Livres turcs imprimés à Bucarest (1701 et 1768)* în R.I.R., XV, 1945, pp. 275—286
Giurescu, C. C. : *Toponomie bucureșteană, I. „Drumul sării" nu „Drumul serii"* în S.C.L., XIII, 1962, nr. 1, pp. 73—75
Grosz, dr. G. și dr. I. Ghelerter : *N. Zubcu-Codreanu, student al Facultății de Medicină din București (1875—1876)* în I.M., București, 1957, pp. 193—199.
Hagi Mosco, E. : *O casă veche bisericească în mahalaua Colțea. Fosta Primărie* în B.V., I—V, 1930—1934, pp. 80—86
Halevy, M. A. : *Comunitățile evreilor din Iași și București*, Vol. I, București, 1931.
Iacoș, I. : *Greva generală a lucrătorilor tipografi din București (iulie—august 1910)* în I.L.P.R., II, 1962, pp. 42—65

Iacoș, I. : *Greva muncitorilor metalurgiști din București în iunie 1912* în S.A.I., VI, 1964, pp. 225—246
Iacoș, I. : *Mișcarea grevistă din București în anii 1910—1914* în M.I.M., II, 1965, pp. 119—137
Ioanid, S. : *Studenți ai Universității din București militanți socialiști în perioada 1905—1914* în A.U.B. Ist., 1963, nr. 30, pp. 113—125
Ionașcu, I. : *Aspecte demografice și sociale din București la 1752* în R.A., seria nouă, II, 1959, nr. 2, pp. 117—145
Ionașcu, I. : *Condițiile edificării palatului „Academiei" (Universității) din București în anii 1857—1864* în M.I.M., III, 1965, pp. 105—118
Ionașcu, I. : *Cu privire la data întemeierii Academiei Domnești de la Sfîntul Sava din București* în „Studii", XVII, 1964, nr. 6, pp. 1253—1271
Ionașcu I. : *Date statistice noi despre București în anii 1810—1811 culese din arhivele Moscovei* în R.A., seria nouă, IV, 1959, nr. 1, pp. 175—191
Ionașcu I. : *Din istoria învățămîntului superior din București în căimăcămia lui Alexandru D. Ghica (1856—1858)* în A.U.B. Ist. 1963, nr. 30, pp. 9—20.
Ionașcu, I. : *Mănăstirea Bolintinul*, București, 1942
Ionașcu, I. : *Școala de la Colțea în veacul al XVIII-lea*, Buc., 1938
Ionescu, G. : *O descriere a ciumei din București în anul 1813*, Piatra Neamț, 1936
Ionescu, Șt. : *Locuri și oameni din București reflectați în literatura de la mijlocul secolului al XIX-lea* în M.I.M., III, 1965, pp. 89—103
Ionescu, Șt. : *Mistral către Alecsandri* în M.I.M., II, 1965, pp. 161—170.
Ionescu, Șt. : *Podul Mogoșoaiei, Calea Victoriei*, București, 1961.
Ionescu, Șt. : *O scrisoare inedită a poetului Al. Macedonski* în M.I.M., I, 1964, pp. 321—326
Ionescu, Vasile : *Greva lucrătorilor tipografi din București (decembrie 1898—martie 1899)* în I.L.P.R., I, 1957, pp. 63—79
Ionescu, Victoria : *Albumul „Contimporani" de N. Petrescu-Găină* în M.I.M., I, 1964, pp. 303—310
Iorga, N. : *L'Académie de Bucarest* în R.H.S.E.E., VI, 1929, pp. 1—11
Iorga, N. : *Bucureștii de acum un veac după romanul unui avocat (Ioan Em. Bujoreanu 1862)* în A.A.R., Seria III, M. S. I., XVI, 1934—1935, pp. 159—182
Iorga, N. : *Bucureștii și literatura noastră* în „Drum drept", 1915, pp. 527—539
Lapedatu, Al. : *Catagrafia bisericilor bucureștene*, București, 1908
Lapedatu, Al. : *O procesiune religioasă în București la 1765* în B.O.R., XVIII, 1904, pp. 57—65
Lapedatu Al. : *Două vechi cetăți românești : Poenari și Dîmbovița* în B.C.M.I. III, 1910, pp. 177—189
Leahu, V. : *Considerații cu privire la faza a doua a culturii Tei în lumina noilor săpături arheologice de la Băneasa* în M.I.M. II, 1965, pp. 3—16
Leahu, V. : *O nouă fază în evoluția culturii Tei : Faza Fundenii Doamnei*, în C.A.B., I, pp. 339—368
Lecca, O. G. : *Cine a clădit Turnul Colței ?* în Buc. rev. M., I, 1935, pp. 93—94
Leonida, D. și N. Caranfil : *Din istoricul instalațiunilor tehnice ale municipiului* București, Partea I—II, București, 1935—1936
Limona, E. și D. Limona : *Negustori bucureșteni la sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Relațiile cu Brașovul și Sibiul* în „Studii", XIII, 1960, nr. 4, pp. 107—140
Liteanu, E. : *Geologia zonei orașului București*, București, 1952
Liveanu, V. : *Mișcarea muncitorească din București între anii 1917—1921* în „Studii", XII, 1959, nr. 5, pp. 159—185
Lupeanu, A. : *Bucureștii în 1836 de Timotei Cipariu* în „Cultura creștină", (Blaj), XIV, 1925, nr. 1, pp. 12—14
Manolescu, R.: *Aspecte din istoria negoțului bucureștean în sec. XVI* în „Studii", XII, 1959, nr. 5, pp. 25—69
Manoliu, Dr. V. : *Începuturile organizării sanitare în orașul București* în O.S., 1954, nr. 2, pp. 85—90
Marian, Maria : *Greva lucrătorilor de la Regie din august 1906* în „Studii", XVIII, 1965, nr. 1, pp. 75—87
Marinescu-Himu, M. și J. Vilan-Unguru : *Nume de străzi din București* în A.U.B. A.U.B. Ist., 1962, nr. 25, pp. 377—389
Mihalache, Marin : *Muzeele din București* (ed. a II-a), București, Ed. Meridiane, 1963

Mihăilescu, V.: *Bucureşti* în „Natura", XXXI, 1942, nr. 3, pp. 81—87
Mihăilescu, V.: *Bucureştii din punct de vedere antropogeografic* în A.G.A., 1914—1915, pp. 145—225
Minea, I.: *Cînd s-a mutat reşedinţa domnească de la Tîrgovişte la Bucureşti?* în C.I., X—XII, 1934—1936, nr. 1, pp. 338—339
Moisil, C.: *Bucureştii şi împrejurimile la mijlocul veacului al XVII-lea* în B.V., I—V, 1930—1934, pp. 7—28
Moisil, C.: *Primul sfat orăşenesc al Bucureştilor* în B.V., I—V, 1930—1934, pp. 136—154
Morintz, S. şi D. V. Rosetti: *Din cele mai vechi timpuri şi pînă la formarea Bucureştilor* în Buc. arh., pp. 11—47
Musicescu, M. A. şi N. Missir: *Eduard Wachman şi începuturile concertelor simfonice în Bucureşti* în S.C.I.A., I, 1954, nr. 3—4, pp. 217—232
Nădejde, L.: *Alexandru Flechtenmacher, primul director al Conservatorului de muzică şi declamaţie din Bucureşti* în S.C.I.A., IV, 1957, nr. 3—4, pp. 273—279
Nădejde, L.: *De la Horul Stabului Oştirii la Conservatorul din Bucureşti*, în S.C.I.A., II, 1955, nr. 3—4, pp. 313—321
Năsturel, P. S.: *Cetatea Bucureşti în veacul al XV-lea* în M.I.M., I, 1964, pp. 141—157
Năsturel, P. S. şi P. I. Panait: *Cinci veacuri privesc Bucureştii* în „Scrisul Bănăţean", X, nr. 9, 1959, pp. 63—69
Nedioglu, Gh.: *Cea mai veche şcoală cu caracter statornic (Şcoala de la Sf. Gheorghe Vechi)*, Bucureşti, 1913
Netea, V.: *Studiul istoriei românilor la Universitatea din Bucureşti (1864—1964)* în M.I.M., II, 1965, pp. 77—90
Nicolaescu, St.: *Istoricul oraşului Bucureşti. Cînd au ajuns Bucureştii scaun de domnie al Ţării Româneşti* în Buc., rev. M., III, 1937, pp. 95—113
Niculescu, I.: *Luptele pompierilor din dealul Spirei (la 1848)...*, Bucureşti, 1902
Ollănescu, D. C.: *Societatea Filarmonica 1833—1837* în L.A.R., III, 1898, pp. 4—22, 85—95, 175—180
Olteanu, St.: *Geneza oraşului Bucureşti în lumina cercetărilor recente* în M.I.M., II, 1965, pp. 17—30
Olteanu, St.: *Meşteşugurile din Bucureşti în sec. XVI—XVII* în „Studii", XII, 1959, nr. 5, pp. 71—112
Oprea, P.: *Două societăţi artistice bucureştene de la începutul celei de a doua jumătăţi a secolului trecut. Societatea Amicilor Belelor Arte şi Cercul artistic şi literar Intim Club* în S.C.I.A., V, 1958, nr. 2, pp. 271—275
Panait, P. I.: *Aspecte din lupta populaţiei bucureştene împotriva regimului turco-fanariot (1716—1821)*, Bucureşti, 1962
Panait, P. I.: *Contribuţii arheologice la cunoaşterea satului în sec. XV pe teritoriul de azi al Bucureştilor* în M.I.M., I, 1964, pp. 219—228
Panait, P. I.: *Date arheologice asupra mahalalei Popei Stoica şi Stejaru din Bucureşti* în Gl. bis., XX, 1961, nr. 5—6, pp. 490—495
Panait-Cristache, I.: *Consideraţii documentare asupra asistenţei bolilor nervoase în Bucureşti în prima jumătate a secolului al XIX-lea* în M.I.M. I, 1964, pp. 367—374
Panait-Cristache, I.: *Funcţionarea spitalului Pantelimon în prima jumătate a sec. XIX* în M.I.M., II, 1965, pp. 209—214
Panait-Cristache, I.: *Oraşul Bucureşti şi răscoala poporului din 1821*, Bucureşti, 1960
Panait-Cristache, I.: *Unele probleme privind situaţia din Bucureşti după 13 septembrie 1848* în „Studii", XVI, 1963, nr. 4, pp. 887—902
Panait-Cristache, I. şi P. I. Panait: *Participarea maselor populare din Bucureşti la înfrîngerea comploturilor reacţiunii din iunie 1848* în „Studii", XIII, 1960, nr. 6, pp. 83—98
Panaitescu, P. P.: *Cum au ajuns Bucureştii capitala ţării*, Buc., 1938
Panaitescu, P. P.: *Ştefan cel mare şi oraşul Bucureşti* în „Studii", XII, 1959, nr. 5, pp. 9—23
Papacostea, V.: *Doi bursieri ai lui Petru cel Mare la şcolile din Bucureşti*, în „Studii", XIV, 1961, nr. 1, pp. 115—121

Papadima, O. : *Viața socială a Bucureștilor în prima jumătate a secolului al XIX-lea și folclorul bucureștean* în S.C.I.L., VIII, 1959, pp. 445—454
Petrovici, G. : *Cum a luat ființă spitalul Filantropia din București* în M.S., I, 1952, pp. 67—69
Pillat, C. : *Pictura din pridvorul bisericii Kretulescu din București* în S.C.I.A., IV, 1957, nr. 3—4, pp. 135—163
Piru, El. : *Bucureștii din vremea lui Caragea în evocarea lui Ion Ghica,* în S.C.I.A., VIII, 1959, pp. 455—467
Pop, St. :*Colegiul Național Sf. Sava* în B. gr., IV, 1933, nr. 7, pp. 385—419
Popa, R. : *Mogoșoaia,* București, Ed. Meridiane, 1962
Popescu, E. : *Din istoricul Universității din București în timpul ocupației germane (1916—1918)* în A.U.B. Ist., 1963, nr. 30, pp. 127—137
Popescu, M. : *Colegiul Național Sf. Sava, cea mai veche școală românească,* București, 1944
Popescu, N. D. : *Istoricul înființării șoselei și grădinei Kiselev din București* în R.I.A.F., XV, 1914, pp. 171—218
Popescu, V. : *Evoluția luminatului în Capitală* în „Urbanismul", XIV, 1937, nr. 11—12, pp. 525—527
Popovici, M. : *Aspecte din istoria finanțelor orașului București,* București, 1960
Potra, G. : *Din Bucureștii de altă dată,* Partea I—II, Buc., 1941—1942
Potra, G. : *Hanurile bucureștene,* București, 1943
Potra, G. : *Înfrumusețarea și urbanizarea Dealului Mitropoliei* în Gl. bis., XVIII, 1959, nr. 5—6, pp. 365—382
Potra, G. : *Școala domnească de slavonie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi din București* în Gl. bis., XX, 1961, nr. 9—10, pp. 837—876
Potra, G. : *Știri despre „Hanul Galben" din mahalaua Filantropiei* în M.I.M. I, 1964, pp. 395—399
Rață, V. : *Crearea cercului muncitorilor din București* în „Studii", XIII, 1960, nr. 2, pp. 181—194
Rață, V. : *Greva din august 1888 a muncitorilor C.F.R.-iști de la Atelierele Centrale ale C.F.R., din București* în A.I.I.P., I, 1955, nr. 1, pp. 5—25
Rață, V. : *Grevele muncitorilor tipografi din București din 1886—1888* în A.I.I.P., II, 1956, nr. 5, pp. 25—44
Rosetti, D. V. : *Civilizația de tip București,* București, 1934
Rosetti, D. V. : *Siedlung der Kaiserzeits und der Völkerswanderungszeit bei Bukarest,* în „Germania", XVIII, 1934, pp. 207—213
Saizu, I. și D. Șandru : *Știri despre Asociația lucrătorilor tipografi din București și activitatea lui Ion Ionescu de la Brad ca președinte al ei* în St. Iași, XIII, 1962, nr. 1, pp. 105—119
Savin, M. : *Tipuri bucureștene în grafica lui Constantin Jiquidi,* în M.I.M., III, 1965, pp. 177—181
Săndulescu, P. I. : *Din viața orașelor. Istoricul pavajelor bucureștene. Studii și documente,* București, 1936
Severeanu, Dr. G. : *Bucureștii sub focul cel mare din 1847* în „Urbanismul", IX, 1932, nr. 3—4, pp. 87—96
Severeanu, Dr. G. : *Studii asupra istoriei României și Capitalei sale din documentele Arhivei Austriece de Război din Viena* în Buc. rev. M., 1935, pp. 113—127
Simonescu, D. : *Din activitatea tipografică a Bucureștilor (1678—1830)* în B.V., I—V, 1930—1934, pp. 118—135
Solomon, I. : *Istoricul aprovizionării cu apă potabilă a orașului București* în „Igiena", 1956, nr. 4, pp. 69—79
Stahl, H. : *Dîmbovița* în B.V., I—V, 1930—1934, pp. 29—33
Stoicescu, N. : *Despre aprovizionarea cu apă a orașului București pînă la jumătatea sec. al XIX-lea* în „Studii", XVI, 1963, nr. 4, pp. 903—920
Stoicescu, N. : *Vechi monumente bucureștene (I. Casa Mavrocordaților de la Foișor. II. Hanul Constantin Vodă)* în M.I.M., I, 1964, pp. 341—354
Surdu, B. : *Citeva știri noi despre manufactura de postav de la Pociovaliște (1793)* în A.I.I.C., I—II, 1958—1959, pp. 379—381
Șendrulescu, I. : *Aspecte din organizarea și dezvoltarea Universității din București între anii 1864—1878* în A.U.B. Ist., 1961, nr. 20, pp. 77—91

Şendrulescu, I. : *Înfiinţarea şi organizarea Şcoalei de aplicaţie pe lîngă Facultatea de ştiinţe a Universităţii din Bucureşti* în A.U.B. Ist, 1963, nr. 30, pp. 61—81
Şerban, C. : *Breslele bucureştene în sec. XVIII* în „Studii", XII, 1959, nr. 6, pp. 55—89
Şerban, C. : *Întreprinderea manufacturieră de postav de la Pociovaliştе şi Bucureşti* în „Studii", V, 1952, nr. 3, pp. 86—105
Şerban, C. : *Manufactura de basmale (testemeluri) de la Mărcuţa (1800—1822)* în M.I.M., III, 1965, pp. 43—52
Şerban, C. : *Spitalul Colţea în a doua jumătate a sec. XVIII* în I.M.R.U., Bucureşti, 1962, pp. 167—174
Ştefănescu, L. : *Aspecte ale vieţii sociale în oraşul Bucureşti în perioada de trecere spre capitalism* în M.I.M., II, 1965, pp. 31—36
Ştefănescu, L. : *Sfărîmarea pietrelor de hotare formă a luptei antifeudale în oraşul Bucureşti*, în M.I.M., III, 1965 pp. 193—194
Teodorescu, B. : *Circulaţia vechii cărţi bisericeşti de Bucureşti (1508—1830)* în Gl. bis., XX, 1961, nr. 9—10, pp. 879—921
Theodoru, H. : *Baia Curţii Vechi din Bucureşti* în B.C.M.I., XXXV, 1942, pp. 167—172
Tocilescu„ Gr. : *Cetatea Bucureşti sau cetatea Dîmboviţei* în T.R., XVI, 1898, nr. 1, pp. 1—24
Totu, M. : *Din activitatea democratică a studenţilor Universităţii din Bucureşti în anii 1884—1885* în A.U.B. Ist., 1963, nr. 30, pp. 83—98
Tudoran, G. : *Luptele muncitorilor de la Galaţi din 13 iunie 1916 şi acţiunile de solidarizare din Bucureşti şi din ţară* în I.L.P.R., II, 1962, pp. 66—87
Urechia, N. : *Prima baie în Bucureşti* în P.L., II, 1927, nr. 11—12, pp. 18—19
Urechia, N. : *Primele pavaje de piatră în Bucureşti* în P.L., II, 1927, nr. 13, pp. 23—24
Vasilescu, Al. A. : *Cetatea Dîmboviţa* în B.C.M.I., XXXVII, 1945, pp. 25—53
Vasilescu, Gh. : *Contribuţii la istoricul gărzii civice din Bucureşti*, în M.I.M., I, 1964, pp. 189—202
Vasilescu, Gh. : *Cura de ape minerale din Bucureştii veacului al XIX-lea* în M.I.M., III, 1965, pp. 211—216
Vătămanu, N. : *Asistenţa sanitară în oraşul Bucureşti în veacurile al XVI-lea şi al XVII-lea*, în M.I.M., I, 1964, pp. 229—240
Vătămanu, N. : *Băile din Bucureşti în veacurile al XVI-lea şi al XVII-lea* în „Igiena", IX, 1960, nr. 4, pp. 357—364
Vătămanu, N. : *Contribuţii la istoricul înfiinţării spitalului Colţea în I.M.R.U.*, Bucureşti, 1962, pp. 145—165
Vătămanu, N. : *Din istoria igienei oraşului Bucureşti. Igiena individuală* în „Igiena", XIV, 1965, nr. 6, pp. 375—382
Vătămanu, N. : *Eustatius Placcicus, un medic oculist la Bucureşti, în primii ani ai secolului al XVIII-lea* în „Oftalmologia", IX, 1965, nr. 3, pp. 253—259
Vătămanu, N. : *Fîntîna de la Filaret* în Gl. bis., XX, 1961, nr. 3—4, pp. 361—367
Vătămanu, N. : *Iacob Pylarino, medic al Curţii domneşti din Bucureşti (1684—1687 ; 1694—1708)* în I.M.R.U., Buc., 1962, pp. 121—132
Vătămanu, N. : *Ştiri mărunte despre Bucureştii veacului al XIX-lea* în M.I.M., II, 1965, pp. 215—222
Vătămanu, N. şi G. Negulescu : *Casa din Bucureşti a dr. Bartolomeo Ferrati, protomedic al lui Brîncoveanu*, Bucureşti, 1940
Velescu, O. : *O veche medalie românească : „Reedificareaa Mitropoliei din Bucureşti" 1858* în M.I.M., III, 1965, pp. 205—210
Velichi, C. N. : *Dezvoltarea Universităţii din Bucureşti de la înfiinţarea ei şi pînă la primul război mondial (1864—1918)* în „Studii", XVII, 1964, nr. 6, pp. 1275—1298
Vîlsan, Gh. : *Bucureştii din punct de vedere geografic. Temelia Bucureştilor*, Bucureşti, 1910
Vîrtosu, E. : *Despre corpul de voluntari eleni creat la Bucureşti în 1807* în S.M.I.M., V, 1962, pp. 529—582
Zgîrbea-Turcu, M. : *Aspecte ale învăţămîntului bucureştean pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea* în M.I.M., I, 1964, pp. 375—381

CUPRINS

Pag.

Introducere 3
Florian Georgescu

Caracterizare geografică a teritoriului oraşului Bucureşti 13
Vintilă Mihăilescu

PARTEA I

SOCIETATEA OMENEASCĂ PE TERITORIUL BUCUREŞTILOR INAINTE DE FORMAREA ORAŞULUI

Cap. 1. **Aşezări din orînduirea comunei primitive** 19
Epoca pietrei cioplite (circa 600.000—6.000 î.e.n.) p19; Epoca pietrei şlefuite (circa 6000—1800 î.e.n.) p22; Epoca bronzului (circa 1700—1150 î.e.n.) p30; Prima epocă a fierului (circa 1150—450 î.e.n.) p37; A doua epocă a fierului (450 î.e.n.—începutul e.n.). Cultura geto-dacilor, p39; Perioada luptelor dintre daci şi romani şi a stăpînirii romane în Dacia p47
— *Valeriu Leahu* (p19—30); *Margareta Constantiniu* (p30—47). *Gheorghe Cazimir* (p47—52)

Cap. 2. **Perioada de trecere spre feudalism** (sec. IV—IX) 53
Gheorghe Cazimir

Cap. 3. **Feudalismul timpuriu** (sec. X—XIV) 62
— *Panait I. Panait*

PARTEA A II-A

FORMAREA ŞI DEZVOLTAREA ORAŞULUI BUCUREŞTI IN TIMPUL ORÎNDUIRII FEUDALE

Cap. 1. **Geneza oraşului Bucureşti** 73
Condiţiile social-economice, p73; Situaţia politică şi militară în a doua jumătate a sec. al XV-lea şi prima jumătate a sec. al XVI-lea, p85
— *Panait I. Panait*

Pag.

Cap. 2. **Oraşul Bucureşti în perioada** 1545—1601 92
Dezvoltarea economică, p92; Viaţa social-politică, p95; Administraţia orăşenească p103
— *Paul I. Cernovodeanu*

Cap. 3. **Oraşul Bucureşti pînă la statornicirea lui ca unică reşedinţă de scaun a Ţării Româneşti** (1601—1659) 108
Dezvoltarea economică, p108; Evenimente politice şi militare, p111; Răscoala seimenilor şi dorobanţilor din 1655 p112; Războiul antiotoman şi mutarea definitivă a reşedinţei de scaun la Bucureşti (1659), p118; Administraţia orăşenească, p120
— *Paul I. Cernovodeanu*

Cap. 4. **Bucureşti — capitală unică a Ţării Româneşti în perioada** 1659—1716 123
Dezvoltarea economică, p123; Aspecte social-politice, p127; Administraţia orăşenească, p133
— *Paul I. Cernovodeanu*

Cap. 5. **Oraşul Bucureşti în timpul regimului turco-fanariot** (1716—1821) 139
Dezvoltarea economică, p139; Frămîntări social-politice, p150; Administraţia orăşenească, p158; Mişcarea revoluţionară din anul 1821, p168
— *Constantin Şerban*

Cap. 6. **Bucureştii în perioada** 1822—1848 180
Dezvoltarea economică, p180; Aspecte ale vieţii sociale şi politice, p185; Organizarea administrativă, p191; Dezvoltarea edilitar-urbanistică, p193
— *Dan Berindei*

Cap. 7. **Cultura în orînduirea feudală** 204
Învăţămîntul, p.204; Tipografiile, p.211; Bibliotecile, p.216; Literatura, p.217, Societăţile culturale, p222, Presa, p222; Teatrul, p224; Muzica, p225; Artele plastice, p225; Artele aplicate, p.236
— *Mioara Turcu* (204—210, 216—237); *Elisabeta Anghelovici* (p211—216)

PARTEA A III-A

ORAŞUL BUCUREŞTI INTRE ANII 1848—1918

Cap. 1. **Anul revoluţionar** 1848 **în Bucureşti** 241
Începutul revoluţiei, p242; Zdrobirea comploturilor contrarevoluţionare din 19 şi 29 iunie, 1848 p253; Activitatea legislativă şi administrativă a guvernului provizoriu, p260; Infrîngerea revoluţiei, p269
— *Florian Georgescu*

Cap. 2. **Oraşul Bucureşti în perioada Unirii şi a formării statului naţional român** (1848—1864) 273
Dezvoltarea economică, p273; Frămîntări social-politice după înăbuşirea revoluţiei din 1848, p279; Lupta pentru Unire. Bucureşti, capitala României, p282; Administraţia orăşenească şi dezvoltarea edilitar-urbanistică, p295
— *Ştefan Ionescu*

Cap. 3. **Oraşul Bucureşti în perioada** (1864—1878). **Cucerirea independenţei de stat** 305
Dezvoltarea economică, p306; Viaţa socială şi politică. Începuturile mişcării muncitoreşti şi ale celei socialiste, p314; Administraţia orăşenească şi transformările edilitar-urbanistice, p326
— *Matei Ionescu*

Cap. 4. **Oraşul Bucureşti la sfîrşitul sec. al XIX-lea** (1878—1900) 337
Dezvoltarea economică, p337; Viaţa socială şi politică. Mişcarea muncitorească. Crearea P.S.D.M.R., p342; Administraţia orăşenească, p358; Dezvoltarea edilitar-urbanistică, p361
— *Matei Ionescu — Victoria Ionescu*

Pag.

Cap. 5. **Orașul București la începutul sec. al XX-lea**, (1900—1918) 372
Dezvoltarea economică, p372; Mișcarea muncitorească. Refacerea P.S.D.R., p377; Viața politică, p386; Bucureștii în timpul primului război mondial, p387; Dezvoltarea edilitar-urbanistică, p391 . . . . . .
— *Aurel Duțu*

Cap. 6. **Dezvoltarea culturii în epoca modernă** 1848—1918 399
Învățământul, p399; Știința, p404; Presa, p407; Literatura, p411; Teatrul, p415; Muzica, p418; Artele plastice, p420
— *Ștefan Ionescu*

Indice 429

Lista prescurtărilor 455

Bibliografie 457

Tehnoredactor: Al. ȚÎNȚĂREANU
Corector: M. Mohilo

Dat la cules: 12. X. 1965. Bun de tipar: 21. XI. 65. Apărut 1965. Tiraj: 6000+150 exemplare legate Format 70×100/16. Coli tipar: 30,5. Coli editoriale: 33. Hîrtie: scris IA de 80 gr/m² A. 11481.

Lucrare executată de I. P. „Tiparul" str. F-ca de Chibrituri nr. 9—11. București Republica Socialistă România
Comanda 4963

2